

Florea Costea
Angelica Bălos

Valeriu Sîrbu
Radu Ștefănescu

Lucica Savu
Andrei Gonciar

RACOȘ-PIATRA DETUNATĂ, JUDEȚUL BRAȘOV

Monografie arheologică (I)
Epoca Bronzului: cultura Wietenberg

Brașov, 2015

Florin Costea   Valeriu Sîrbu   Lucica Savu

RACOȘ-PIATRA DETUNATĂ, JUDEȚUL BRAȘOV

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ (I)
Epoca Bronzului: cultura Wietenberg

Florea Costea

Valeriu Sîrbu

Lucica Savu

Angelica Bălos

Radu Ștefănescu

Andrei Gonciar

Racoș-Piatra Detunată, județul Brașov

Monografie arheologică (I)

Epoca Bronzului: cultura Wietenberg

Brașov, 2015

Coperta și layout: Laurențiu Munteanu
Fotografii: Fl. Costea, D. Gridean
Desene: M. Cioc, Fl. Costea
Prelucrarea ilustrației și punerea în pagină: M. Cioc, L. Savu
Hărți. Planuri (în text)
Planșe cu inventarul descoperit
Corectură text: Fl. Costea și L. Savu
Traducere în limba franceză: Livia Sârbu

ISBN 978-973-0-20583-1

© Muzeul Județean de Istorie - Brașov

CUPRINS

Introducere	9
I. Istoricul cercetărilor (Fl. Costea)	13
II. Cadrul natural al sud-estului Transilvaniei (Fl. Costea)	19
III. Sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului (Fl. Costea)	29
IV. Descrierea săpăturilor (Fl. Costea, A. Gonciar, V. Sîrbu)	33
V. Stratigrafia (Fl. Costea, V. Sîrbu)	61
VI. Fortificația: traseu, structură, materiale utilizate (Fl. Costea, V. Sîrbu)	67
VII. Catalogul complexelor (Fl. Costea, R. Ștefănescu, L. Savu, A. Bălos)	73
VII.a. Locuințe	73
VII.b. Vetre din afara locuințelor	82
VII.c. Alte amenajări	84
VII.d. Inventarul „câmpului de gropi”	85
VIII. Materialele arheologice (Fl. Costea, L. Savu, V. Sîrbu, A. Bălos)	91
VIII.1. Vasele ceramice: origine, evoluție, tipologie, încadrare culturală și cronologică	91
VIII.1.a. Vase ceramice din pastă grosieră	93
VIII.1.b. Vase ceramice din pastă fină și semifină	96
VIII.1.c. Vase ceramice din alte culturi arheologice	139
VIII.1.d. Ornamente pe vase ceramice	140
VIII.1.e. Vase încrustate cu alb	147
VIII.2. Unelte	147
VIII.2.a. Unelte din piatră	147
VIII.2.b. Piese din silex	151
VIII.2.c. Unelte și ustensile din os	151
VIII.2.d. Unelte și ustensile din ceramică	153
VIII.2.e. Piese din ceramică utilizate în metalurgie	153
VIII.3. Arme	155
VIII.4. Piese din os perforate cu utilizare diversă	155
VIII.5. Piese de port și de podoabă	156
VIII.6. Însemne de putere	158
VIII.6.a. Capete de băț	158
VIII.6.b. Măciuci din piatră și imitații ale acestora din lut ars	160
VIII.7. Plastica de cult	162
VIII.7.a.1. Car miniatural	162
VIII.7.a.2. Roți de care minaturale	163
VIII.7.b. Altare mobile și suporturi de piese cu destinație cultică	165
VIII.7.c. Figurine	168

IX. Ocupații și meșteșuguri (Fl. Costea)	171
IX.1. Cultivarea plantelor	171
IX.2. Creșterea animalelor	172
IX.3. Vânătoarea și pescuitul	172
IX.4. Olăritul	173
IX.5. Prelucrarea pietrei	174
IX.6. Metalurgia bronzului	174
X. Viața spirituală (Fl. Costea, V. Sîrbu)	175
XI. Paleofauna (Georgeta El Susi)	179
XII. Analize antropologice (Alexandra Comșa)	185
XII.1. Depunere rituală cu doi indivizi	185
XII.2. Oase umane disparate	190
XIII. Considerații finale (Fl. Costea, V. Sîrbu)	197
XIII.1. Caracterul așezării	197
XIII.2. Cultura materială	198
XIII.3. Credințe și practici mortuare și rituale	199
XIII.4. Cronologia așezării	201
XIII. Rezumat (traducerea în franceză: Livia Sîrbu)	203
XIV. Varia	217
1. Bibliografie	217
2. Indici	228
3. Lista planșelor (franceză)	229
4. Explicația figurilor (franceză)	230
XV. Ilustrație	231

SOMMAIRE

Introduction	9
I. Historique des recherches (Fl. Costea)	13
II. Cadre naturel du sud-est de la Transylvanie (Fl. Costea)	19
III. Sud-est de la Transylvanie à l'âge du Bronze (Fl. Costea)	29
IV. Description des fouilles (Fl. Costea, A. Gonciar, V. Sîrbu)	33
V. Stratigraphie (Fl. Costea, V. Sîrbu)	61
VI. Fortification: trajet, structure, matériaux utilisés (Fl. Costea, V. Sîrbu)	67
VII. Catalogue des complexes (Fl. Costea, R. Ștefănescu, L. Savu, A. Bălos)	73
VII.a. Demeures	73
VII.b. Foyers en dehors des demeures	82
VII.c. Autres aménagements	84
VII.d. Inventaire du « champ de fosses »	85
VIII. Matériels archéologiques (Fl. Costea, L. Savu, V. Sîrbu, A. Bălos)	91
VIII.1. Vases céramiques: origine, évolution, typologie, encadrement culturel et chronologique	91
VIII.1.a Vases céramiques en pâte grossière	93
VIII.1.b. Vases céramiques en pâte fine et demi-fine	96
VIII.1.c. Vases céramiques divers et d'autres cultures archéologiques	139
VIII.1.d. Ornements sur les vases céramiques	140
VIII.1.e. Vases incrustés de blanc	147
VIII.2. Outils	147
VIII.2.a. Outils en pierre	147
VIII.2.b. Pièces en silex	151
VIII.2.c. Outils et ustensiles en os	152
VIII.2.d. Outils et ustensiles céramique	153
VIII.2.e. Pièces de céramique utilisées dans la métallurgie	153
VIII.3. Armes	155
VIII.4. Pièces en os perforées à utilisation incertaine	155
VIII.5. Accessoires vestimentaires et pièces de parure	156
VIII.6. Signes du pouvoir	158
VIII.6. a. « Bouts de bâton »	158
VIII.6.b. Imitations de massues en terre cuite	160
VIII.7. Plastique de culte	162
VIII.7.a.1 Char en miniature	162
VIII.7.a.2 Roues de chars en miniature	163
VIII.7.b. Autels mobiles et supports de pièces à destination cultuelle	165
VIII.7.c. Figurines	168

IX.	Occupations et métiers (Fl. Costea)	171
IX.1.	La culture des plantes	171
IX.2.	L'élevage du bétail	172
IX.3.	La chasse et la pêche	172
IX.4.	La poterie	173
IX.5.	La transformation de la pierre	174
IX.6.	La métallurgie du bronze	174
X.	Vie spirituelle (Fl. Costea, V. Sîrbu)	175
XI.	Paléo - faune (Georgeta El Susi)	179
XII.	Analyses anthropologiques (Alexandra Comşa)	185
XII.1.	Dépôt rituel avec deux individus	185
XII.2.	Ossements humains disparates	190
XIII.	Considérations finales (Fl. Costea, V. Sîrbu)	197
XIII.1.	Caractère de l'établissement	197
XIII.2.	Culture matérielle	198
XIII.3.	Croyances et pratiques mortuaires et rituelles	199
XIII.4.	Chronologie	201
XIII.	Résumé (traduction en français: Livia Sîrbu)	203
XIV.	Varia	217
1.	Bibliographie	217
2.	Indices	228
3.	Liste des planches (français)	229
4.	Explication des figures (français)	230
XV.	Illustration	231

INTRODUCERE

Prezentul volum reprezintă cea de-a treia lucrare dedicată realităților arheologice din Defileul Oltului din Munții Perșani. Primul volum a avut ca subiect viețuirea omului pe *Tipia Ormenișului*, comuna Ormeniș, județul Brașov, pe durata a trei epoci (Epoca Bronzului, Prima și a Doua Epocă a Fierului/Epoca Dacică (Costea *et al.* 2006). Al doilea a tratat exclusiv viața spirituală și monumentele religioase din aceeași așezare petrecute în Epoca Dacică (Costea 2007). În ambele cazuri au existat capitole în care s-au făcut referiri asupra așezărilor din Epoca Bronzului, în general, și, cu privire specială, asupra Bronzului Mijlociu și a culturii Wietenberg (Costea 2006, 153-155; Costea 2007, 9). Atunci a fost precizată contemporaneitatea locuirilor și importanța fiecăreia, cu evidențierea laturii militar-strategice. Începând din anul 1995, cercetările la cele două obiective s-au desfășurat în paralel, cu trei întreruperi de câte un an (până în 2005), inițial colectivul fiind format din Florea Costea și Angelica Bălos, ulterior adăugându-se colegii care vor fi menționați mai jos.

Fig 1.
Piatra Detunată,
vedere dinspre est

Așezarea este situată pe malul stâng al Oltului, cu aproximativ 4,5km în amonte de stația CFR Racoșul de Jos. Vatra așezării se extinde pe aproximativ 3ha și are forma unui relief cu două mameloane, inegale ca mărime și altitudine, unite printr-o șa, în parte locuibilă. Din punct de vedere geologic este vorba de un bloc pietros, cu o morfoscultură carstică.

Bogăția și varietatea extraordinară a materialelor recoltate pe parcursul celor 15 campanii de săpături, precum și problemele de conexiune istorică pentru fiecare dintre epoci, au impus restructurarea planului monografiei preconizate. La sfârșitul săpăturilor arheologice autorii au hotărât să publice rezultatele obținute în două volume, dintre care unul dedicat epocii bronzului, iar celelalte epocii dacice, fiecare compus, probabil, din două părți. Așadar, prezentul volum reprezintă prima parte dedicată epocii bronzului, care include o serie de aspecte de ordin general, o mare parte din complexe și materialele descoperite, precum și analiza unor aspecte specifice epocii; în partea a doua vor fi publicate restul complexelor și materialelor și vor fi discutate o serie de probleme de ordin general ale epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei, în special a relațiilor cu cultura Tei. În felul acesta vor deveni mai explicite poziția așezării de la Racoș în ansamblul culturii Wietenberg, dar mai ales ponderea și rolul jucat de aceasta în istoria și civilizația vechilor traci și a legăturilor acestora cu civilizațiile est-mediteraneene și central-europene ale timpului. Aceste aspecte vor fi doar sumar abordate în prezenta lucrare, complexitatea lor neîngăduind mai mult, ele nefiind imperioase în tematica urmărită acum de autori.

Fig. 2.
Secțiunea VII/2009,
vas Wietenberg
in situ

Prima problemă urmărită a fost încadrarea geografică a așezării și a consecințelor acestei poziționări. În acest scop a fost subliniată poziția strategică deosebit de favorabilă întreținerii legăturilor strânse cu populații și fenomene culturale diverse, la a căror geneză au participat sau pe care le-au vehiculat spre și dinspre arcul carpatic. Un rol însemnat l-au jucat în acest timp resursele naturale ale zonei: sarea, metalele prețioase și comune. Acestea au contribuit la dezvoltarea unei economii prospere care, la rândul ei, a atras comunități umane ce s-au sedentarizat și care, apoi, au devenit focare de civilizație. În aceasta constă explicația prezenței în sud-estul Transilvaniei a unei realități etno-culturale foarte diversă, caracteristică mai multor epoci istorice, ca și întrepătrunderile acestor culturi într-un teritoriu relativ restrâns.

Între comunitățile umane a căror existență poate fi bine urmărită pe cale arheologică face parte și cea de la Racoș-Piatra Detunată. Oarecum subestimată ca întindere și bogăție de inventar la data descoperirii ei la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, când a fost supusă doar unor sondaje de mică întindere, așezarea cea mai importantă din sud-estul Transilvaniei databilă în Epoca Bronzului s-a dovedit a fi cea aparținând purtătorilor culturii Wietenberg. Cercetarea ei a devenit aproape obligatorie în situația în care ea reprezenta primul și cel mai vechi nivel păstrat al locuirii. De atunci provin nu numai vestigii obișnuite, ci și resturi umane foarte fragmentate, răspândite aleatoriu în tot cuprinsul așezării, ceea ce înseamnă că încă de atunci a existat o bulversare a straturilor dintr-un motiv pe care vom încerca să-l elucidăm la momentul cuvenit.

Bulversarea straturilor s-a dovedit a fi un fenomen aproape general, *in situ* rămânând doar nivelul Wietenberg în care s-au reperat materiale folosite la construcțiile destinate apărării

Fig. 3. Secțiunea
IV/2009, schlet uman
fragmentar

și câteva vestigii anterioare Bronzului Mijlociu. În cea mai mare parte a așezării, unde materialele au avut practic aceeași soartă ca la Sighișoara-Wietenberg, în prelucrarea acestora s-a procedat la o selectare reprezentativă, descrierea și încadrarea tipologică făcându-se cu precădere analogic.

Pentru a suplini, măcar în parte, acest neajuns, autorii au procedat la descrierea unor eşantioane din straturile arheologice, *in situ* sau din niveluri deranjate, propunând şi repartizarea lor pe faze ale culturii, în accepţiunile Horedt-Chidioşan sau (uneori) Boroffka. Aşadar, capitolul cel mai extins a fost atribuit vaselor ceramice, după care s-a procedat la prezentarea selectivă a categoriilor de inventar ce au stat la baza informaţiei referitoare la unelte şi ustensile, meşteşuguri şi îndeletniciri cotidiene, agricultură, păstorit, vânătoare etc. Capitole importante fac referire expresă la olărit, metalurgia bronzului, prelucrarea pietrei şi a lemnului. Din inventar nu lipsesc obiectele şi dovezile producerii locale a pieselor de port şi de podoabă. Identificarea multor obiecte a fost dificilă, cele mai multe fiind găsite sub sau printre nivelurile dacic şi hallstattian.

Din descriere nu lipsesc amănunte referitoare la caracterul aşezării şi al materialelor utilizate atât la ridicarea construcţiilor defensive, cât şi la aceea a locuinţelor şi anexelor gospodăreşti.

O problemă importantă, dar care nu poate fi postulată înainte de studierea întregului material arheologic, o reprezintă opiniile despre sfârşitul locuirii Wietenberg din Defileul Oltului de la Racoş. Pe baza dovezilor de până acum suntem înclinaţi să credem că aşezarea Wietenberg de aici a continuat şi în faza a IV-a a culturii. O explicaţie ar putea fi puţinătatea vestigiilor Noua, deşi faptul nu este obligatoriu.

Prin publicarea, în viitor, şi a celui de-al doilea volum privitor la aşezarea Wietenberg de pe *Piatra Detunată* va putea fi adus la cunoştinţa tuturor cercetătorilor un material documentar deosebit de interesant şi relevant privitor la această cultură.

Nu putem încheia aceste rânduri înainte de a aduce mulţumiri celor care, într-un fel sau altul, şi-au adus contribuţia la cercetările propriu-zise şi la apariţia acestui volum. Primul dintre aceştia este Profesorul Ioan Glodariu, care a şi condus cercetările arheologice sistematice de la Racoş în primii ani, înainte de începerea săpăturilor pe *Piatra Detunată*. Compus o vreme numai din Florea Costea şi Angelica Bălos, colectivul s-a îmbogăţit sau diminuat numeric aproape în fiecare an, permanenţi rămânând Florea Costea, Angelica Bălos, Lucica Scurtu/Savu, Valeriu Sîrbu, Mihaela Cioc şi Andrei Gonciar, iar temporari şi sezonieri Dan Dana şi Zsolt Szekely. Aducem mulţumiri speciale colegilor Tiberius Bader, Tudor Soroceanu, Valeriu Cavruc, Mihai Rotea, Carol Kácsó, Laura Dietrich şi Dan Buzea, atât pentru informaţiile bibliografice, cât şi pentru discuţiile de specialitate privitoare la Epoca Bronzului, în general, şi la cultura Wietenberg, în special.

Aceleaşi cuvinte calde pentru doamna Livia Sîrbu, care a tradus în franceză rezumatul volumului, cât şi pentru colegii Stănică Pandrea şi Diana Dăvîncă pentru ajutorul dat la desenarea unor profilele şi planuri ale săpăturilor din două campanii.

Mulţumim, de asemenea, d-nei Mihaela Cioc, atât pentru participarea la unele campanii de săpături, unde a desenat planuri şi profile, cât şi pentru desenarea şi prelucrarea unei părţi din ilustraţie.

Cuvinte de recunoştinţă şi de pioasă amintire i se cuvin regretatului coleg Radu Ştefănescu, director al Muzeului de Istorie Braşov, care, pe lângă participarea efectivă la săpături (în campaniile 2011-2013 şi în calitate de responsabil ştiinţific), a fost, de asemenea, iniţiatorul şi garantul susţinerii materiale a cercetărilor.

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Zona Defileului Oltului din Munții Perșani s-a aflat de multă vreme în atenția cercetătorilor din diferite domenii ale științelor, cauza fiind, în primul rând, bogatele resurse naturale ale solului, dar și ale subsolului, unele utilizate încă din preistorie, dar și în prezent. În paralel cu cercetările dedicate „științelor naturii” a apărut și interesul pentru „lucrurile vechi”, chiar dacă pionierii arheologiei sud-est transilvane nu erau oameni de meserie. Rezumându-ne exclusiv la defileu, trebuie spus că primul care cercetează antichitățile de aici a fost profesorul „brașovean” Wilhelm Hausmann, om cu calități și pasiuni diverse, dar de meserie profesor de sport. S-a născut la Ulm și a încetat din viață la Turcheș, localitate care în prezent face parte din Municipiul Săcele. Săpăturile efectuate de el pe *Tipia Ormenișului*, în anul 1863, le-a publicat într-un amplu reportaj în ziarul brașovean „Kronstädter Zeitung”, nr. 197, din 12 decembrie 1864, p. 2002-2004.

Săpăturile lui Hausmann au fost continuate de către Orbán Balázs, care a contrazis multe dintre concluziile la care ajunsese predecesorul său. W. Hausman considera ruinele de pe tipie ca romane, argumentând că el însuși „și alții înaintea lui au găsit arme și obiecte din argint” (Balázs 1866, I, 294 și urm.).

Orbán Balázs a acordat o atenție mai mare antichităților ormenișene, ajungând și la concluzii pertinente pentru vremea sa. Iată câteva din aceste concluzii.

„În partea dreaptă a Oltului se află *Tipeea Racoșului*. Vizavi de aceasta, în cealaltă parte a defileului, se află *Tipeea Ormenișului*, în jurul căreia sunt munți în formă de semicerc, înconjurată ca o cetate fiind de Muntele Talvayos (sub care există și o peșteră de mari dimensiuni cu același nume, n.n.)”.

Cetatea aflată pe *Tipeea Racoșului* a avut o legătură strânsă cu cetățile de pe partea cealaltă a defileului, așa încât, în caz de luptă, împreună beneficiau de o bună supraveghere. În timpul construirii cuptoarelor pentru ars piatra de var (din care în prezent în defileu se văd urmele a câtorva sute, n.n.), din punct de vedere arheologic au avut loc pierderi mari. Uneltele, armele, oasele și alte obiecte găsite în pământ au fost distruse. Se observă că în acest loc a existat un cimitir [o necropolă?], sau chiar un câmp de luptă. Datorită faptului că legea îi obliga pe descoperitori să anunțe și să predea obiectele găsite, descoperitorii lor au preferat să distrugă tot ce avea legătură cu istoria cetății. A fost salvat un singur târnăcop din cupru, pe care localnicul Racoșului Iosza Andras l-a trimis muzeului din Cluj.

Dacă în partea dreaptă a defileului există cetate, peșteră, Tipee, și în partea stângă existau cetăți, peșteri și Tipeea Ormenișului. Aici există dealuri care se ridică direct din Olt, precum *Turdoia* (*Durduia*) și *Piatra lui Fűgo*, care strângulează defileul.

Din Valea Pârâului Cetății (Várpatok) se ajunge în Valea Tipiei, care urcă spre Munții Talvayos, Borostyános și Negru, înalți de 2.500 picioare. În capătul Văii Tipiei, pe partea stângă, se înalță stânca Turdoia (Durduia), care se spală în Olt, iar în partea dreaptă se ridică Tipeea Ormenișului care este interesantă din mai multe puncte de vedere.”

După ce încheie descrierea ruinelor de pe *Tipia Ormenișului*, O. Balázs reia combaterea lui Hausman. Începând de aici (de pe *Tipia Ormenișului*, n.n.) consideră că părerea acestuia este greșită deoarece începând de la Ponte Vetere (la amândoi Hoghizul de astăzi), până acolo unde au fost cele două castre romane (?) există un drum militar care trecea prin defileul Racoșului de Jos. După cum rezultă de aici, atunci drumul de pe partea stângă a Oltului era închis de cleștele *Durduia-Piatra lui Fűgo*, cetatea de pe *Tipia Ormenișului* nu putea supraveghea acest drum. El consideră că romanii nu au ajuns și nu s-au stabilit pe *Tipia Ormenișului*, argumentul fiind că cioburile găsite de W. Hausman sunt „mult mai dure decât cele ale romanilor”. Crede că nici alte cetăți din defileu n-au fost ridicate de romani, admitând, în schimb, că puteau fi opera migratorilor, în primul rând a secuilor. Se întreabă chiar dacă nu este vorba despre Defileul Taba, menționat în scrierile lui Iordanes și care, împreună cu Bonta (?), constituie intrarea dinspre vest. „Dacă luăm în considerare documentele referitoare la granițele vechi (?) reprezentate de cele două Tipee, vom constata că numele celor două Tipii apar destul de des sub forma Topaj și Taba, identice cu acela al defileului numit de Iordanes Taba.” În realitate, substantivul „tipie” este de cea mai curată origine pecenegi-cumană, cu numeroase exemple în Dobrogea (*Altântepe* etc.).

Suntem de părere că W. Hausman și O. Balázs sunt singurii care au văzut la fața locului antichitățile din Defileul Oltului. Ulterior, aceste antichități (în care le includem și pe cele medievale), au fost înregistrate laconic în repertorii sau în studii care se refereau mai mult sau mai puțin la Transilvania, cu precădere la sud-estul ei. Puțini dintre acești autori fac trimiteri la W. Hausman, cei mai mulți ignorându-l în mod voit, neavând încredere în relatările celui pe care îl considerau aventurier. Unul din prima categorie este Carl Gooss, care *sub voce* „Racoșul de Jos” (Alsarákos) reține că s-au descoperit doi dinți de *Elephas primigenius*, aflați la muzeul din Cluj. Adaugă că lângă clădirea [fabricii] de calcar, la picioarele *Tipiei*, s-au găsit „măciuci de luptă” și vârfuri de săgeți din bronz (Gooss 1876, 247). Tot acolo afirmă că, personal, a dus la muzeul clujean „un topor în forma celor de azi, *descoperirea mea*.”

Și mai lacunar este Iulian Marțian (1944, *sub voce*), care menționează aceeași „secură de bronz”, pomenită și de O. Balázs, dar preluată de la Carl Gooss, ca și ruinele de pe culmea *Tipiei* (Racoșului, n.n.). Tot Marțian (1921), aducând în discuție evenimente care s-ar fi putut deasfășura în sud-estul Transilvaniei în cel de al doilea război dacic al lui Traian, face câteva referiri la defileu. „Linia fortificată a dacilor vis-à-vis de acest castru (Racoșul de Sus, n.n. ?) traversează strâmtoarea Oltului la Racoșul de Sus, numită *Turdoia*, pe care o închidea o cetate situată pe țărmurile drept și încă două pe țărmurile stâng. La est de sat se ridică, din țărmurile drept al Oltului, o coastă prăpăstioasă, formată din stâncile de piatră văroasă a dealului numit Tepei, la înălțimea de 360m deasupra nivelului văii. În culmea acestui deal a existat o cetate, a cărei incintă s-a conservat numai pe partea dinspre nord, unde resturile ei prezintă un zid legat cu var în lungime de 300m (afirmație eronată, n.n.). Temeliile acestuia sunt așezate în o excavație săpată jur-împrejurul stâncii de la pantă, în urmărirea aceluiași scop, de a câștiga teren în suprafața culmei, ca și la cetățile asemănătoare descrise mai sus. Restul incintei s-a prăvălit în vale, în parte cu temelii cu tot. Pe țărmurile stâng al Oltului, în capătul văii cetății

se văd, pe o culme izolată împrejmuită de pante stâncoase, la înălțime de 200m peste nivelul văii, ruinele unei cetăți a cărei incintă măsoară în circumferință 100m și care s-a conservat pe unele locuri până la 10m înălțime...". O „În apropierea acestei cetăți, vis-à-vis de dealul Tepei, se ridică un deal asemănător la înălțime de 293m peste nivelul văii, purtând și acesta numele de Tepei. La culmea lui conduce un drum săpat în stâncă (este vorba despre segmente din drumul dacilor, săpat în stâncă, dar nu începând de la poalele dealului, n.n.). Platoul situat acolo măsoară 100m în lungime și 30m lățime. La periferia lui dinspre vest mai stau resturile unui zid ciclopic". (Afirmatia lui I. Marțian are o însemnătate extrem de importantă, demonstrând că zidul dezvelit de noi în capătul platoului și sanctuarului cu alinamente de plinte din tuf vulcanic, cu o înălțime de câteva zeci de centimetri era întreg în primele decenii ale secolului XX, dărâmat fiind în anii 50 ai secolului trecut cu ocazia instalării de către armatele română și sovietică a reperelor topometrice necesare stărilor de război, când a fost distrus și sanctuarul. Plintele au fost găsite de noi în grohotișurile de pe ambele pante ale *Tipiei Ormenișului*).

Săpături „arheologice” s-au efectuat pe *Tipia Ormenișului* și între cele două războaie mondiale, de către „notabilitățile” Racoșului, rezultatele fiind menționate de către preotul Imreh Barna în monografia localității. Cartea acestuia, din păcate nepublicată, deși cu unele accente de local-patriotism, oferă amatorului și specialistului în istorie informații dintre cele mai interesante. Oferim câteva rânduri dedicate de Imreh Barna antichităților din defileu.

„Urcând prin Defileul Oltului până la locul unde [drumul] se intersectează cu calea ferată și trecând Oltul pe la casa acarului, ajungem la pâraul Tipiei Ormeniș și suntem deja la poalele Tipiei Ormenișului. Pâraul Tipiei Ormenișului sau Valea Racilor (greșit, Valea Racilor se află la est de deal) este deosebit nu numai din cauza păstrăvilor care trăiesc în el, potolind foamea călătorilor și cu apa cristalină care potolește setea, ci și din cauza amonițiilor. Drumul, de aici o ia spre sud, ieșind din poteci cu aspect de labirint; după circa 200m ajungem pe culme, la *locul fostului templu* (s.n.). La locul fostului templu găsim o platformă dreptunghiulară de 120m lungime pe 40 pași lățime, platformă lucrată de mâna omului, iar în acest loc găsim săpăturile făcute de Hausman Wilmos în anul 1863.

Din acest pământ apar cioburi dure sau mai fine din diferite oale și ulcioare, chirpici, fragmente de oase, vârfuri de săgeți și monete. În fața platformei, la o depărtare de 50m, aflăm o platformă circulară, cu diametrul de 50m (în realitate de 25-26m, n.n.), care a fost tăiată orizontal de mâna omului, probabil pentru vreo clădire (este vorba despre platforma pe care a fost construit sanctuarul circular complex de pe terasele sudice, n.n.). După Hausman Wilmos este vorba despre o operă a romanilor, iar după Orbán Balázs este opera hunilor-secui, a căpeteniei lor Csaba, sau altor popoare barbare. Orbán Balázs își pune întrebarea dacă nu a avut dreptate istoricul got Iordanes dacă [nu cumva] aici se află Cheile Taba prin care se putea ajunge în Dacia și mai departe, în Secuime... Aceste afirmații le face Orbán Balázs spunând că *Tipia* apare în scrieri cu numele de Taba. *Însă Iakab Elek a căutat fără succes scrieri vechi despre aceste lucruri și nu a găsit, fapt care dovedește că aceste fortărețe și temple au fost construite de către traci și daco-geți (s.n.)*”.

G. Téglaș înregistrează „zăbalele de argint” și castelul din vatra satului.

Un rol important, dar secundar în desfășurarea celui de al doilea război dacic al lui Traian, este atribuit sud-estului Transilvaniei de către colonelul C. Verdeș. Deși nu afirmă explicit că trupele romane ar fi pătruns în Transilvania (și) prin pasurile est-carpătice, ci doar „pe Olt și prin pasul Bran-Predeluș (Verdeș 1939), în harta de la p. 269 înfățișează grafic un dublu atac al

RACOȘUL DE JOS

1 : 25000 pași

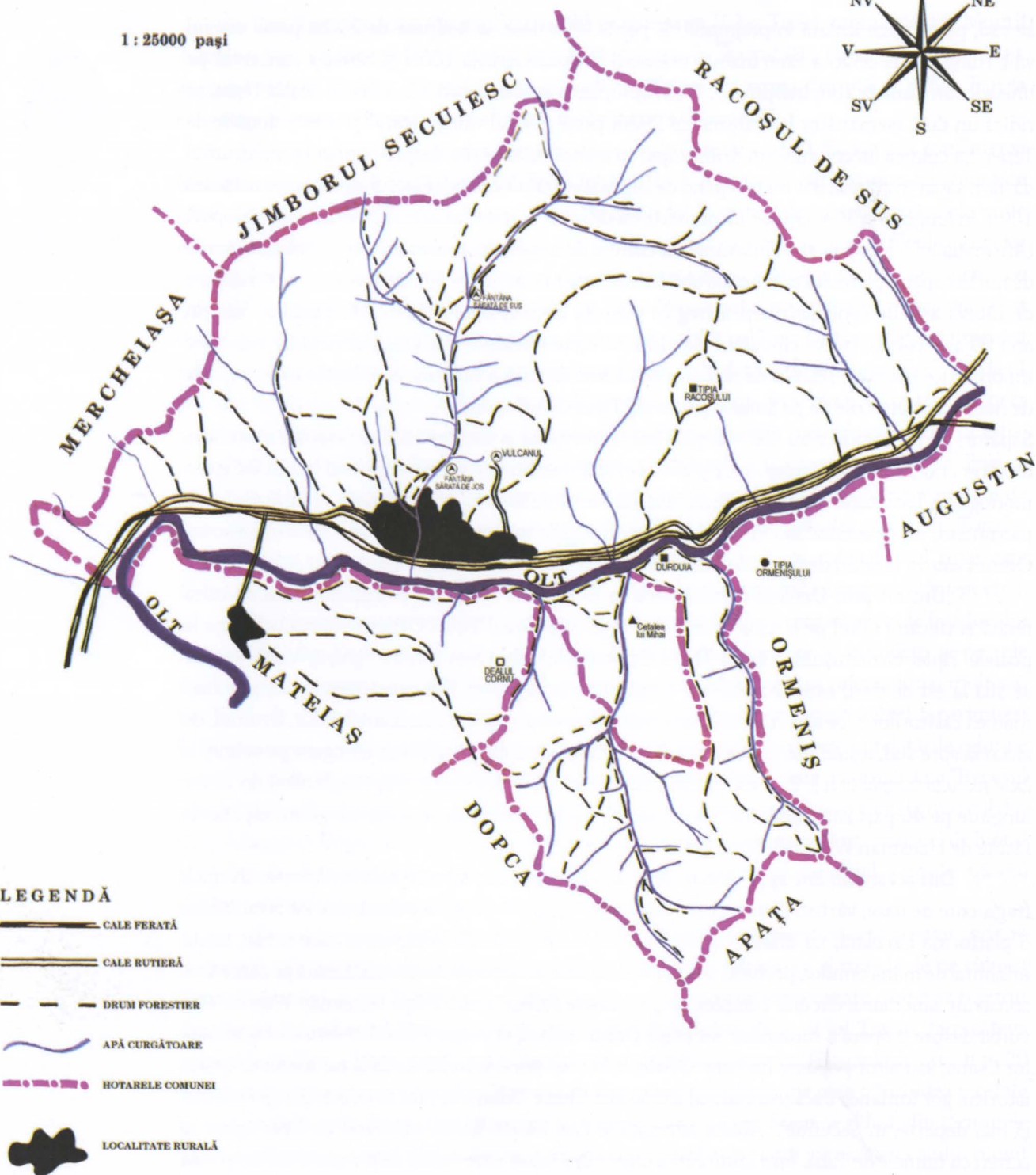
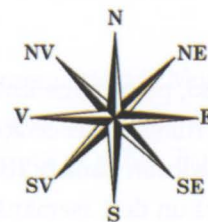

Fig. 4. Harta localității Racosu de Jos,
după pr. Imreh Barna, manuscris

acestora prin pasurile Oituz și Buzău din Carpații de Curbură. Conform direcției indicate, teatrul de operațiuni ar fi trebuit să-l reprezinte tocmai fortificațiile dacice din Defileul Oltului de la Racoș, adică de pe cele două *Tipii* și de pe *Piatra Detunată*.

Neexcluzând posibilitatea ca unele operațiuni din cele două războaie daco-romane să se fi desfășurat în defileu, asupra acestora se opresc istorici români dintre cei mai reputați: Gr. Florescu (1968, 92 și nota 5), M. Macrea (1966, 121; 1969, 22-36), I. Ioniță (1982, 14 și urm.), N. Gostar (1965, 79 și urm.), D. Tudor (1968, 376), Daicoviciu, I. Glodariu (1969, 471), V. Mihăilescu-Bârliba (1969, 26-30, 39 și urm.), I. Bogdan-Cătănicu (1997, 50 și urm.), H. Daicoviciu (1972, 320).

Defileul Oltului a reintrat în atenția cercetărilor arheologice înainte de începerea lucrărilor destinate hidrocentralelor ce urmau a fi amplasate pe Olt. În scopul salvării cât mai multor situri, Muzeul de Istorie Brașov a desfășurat o intensă cercetare de teren, care a vizat cursul râului de la Racoșul de Jos la Ucea de Jos. Prima periegheză efectuată în defileu a fost făcută de către Fl. Costea, în toamna anului 1979. Periegheza a fost repetată de către Florea Costea și I. I. Pop, în luna martie a anului următor. Materialele recoltate atunci au justificat cea de a treia periegheză, desfășurată în luna septembrie 1980, de către Fl. Costea și I. Glodariu.

În anul 1981, în baza contractelor de colaborare dintre muzeul brașovean și Institutul de Istoria Artei și Arheologie din Cluj, au început săpăturile sistematice. Până în anul 1985 acestea au fost conduse de către I. Glodariu, iar ulterior, până în 2010, de către Fl. Costea.

În primii doi ani (1981-1982) pe *Piatra Detunată* au fost făcute numai sondaje, iar din anul 1995 au început săpături sistematice, de către Fl. Costea și Angelica Bălos.

II. CADRUL NATURAL AL SUD-ESTULUI TRANSILVANIEI

Sud-estul Transilvaniei a oferit dintotdeauna condiții și resurse naturale dintre cele mai favorabile viețuirii omului. Cum acestea au fost prezentate și cu alt prilej, exact pentru acest teritoriu, în prezentul volum vom proceda la preluarea aproape integrală a textului din respectiva lucrare, din care vor reieși contribuțiile autorilor Ioan Șoneriu și Florea Costea, evidențiate între ghilimele (în Costea et. al. 2006, 10-13). Adăugăm doar că în sintagmă includem integral actualele județe Brașov, Covasna, Harghita și, parțial, județele Mureș și Sibiu. Mai precizăm că aceeași temă a fost tratată cu ocazia publicării repertoriilor arheologice ale celor cinci județe. Luate împreună, județele însumează ceva mai puțin de 10% din suprafața României (21.088km², față de 230.000km²) (Costea 2002, 130).

„Zona la care ne referim este străjuită la est de segmentul sudic al Carpaților Orientali a căror axă de înălțime maximă este în scădere față de grupa nordică (sub 1.700m), atingând cota cea mai mică în Munții Bodocului, Baraoltului și Ciucului, cu înălțimi absolute sub 1.500m. De la Oituz până la râul Prahova închiderea zonei o fac Carpații de Curbură ale căror culmi urcă de la 1.167m până la aproape 2.000m, iar de aici până la Defileul Oltului (deci latura de sud) o formează masivele Bucegi, Leaota, Piatra Craiului, Iezerul și Munții Făgărașului, ale căror înălțimi depășesc întotdeauna 1.000m.

Linia nordică urmează un traseu ce corespunde dealurilor și muncelilor din vestul Munților Harghitei și continuă spre sud pe linia Târnavei Mari, în timp ce marginea vestică trebuie imaginată ca o linie aproape nord-sud care taie Podișul Cergăului și dealurile Amnașului” (Mihăilescu 1963, anexele I-IV și fig. 12).

În teritoriul mai sus-delimitat se întâlnesc diferite forme de relief. Munții nu mai sunt reprezentați decât de Masivul Perșani. Descendent și spre interiorul arcului carpatic urmează fâșia Subcarpaților de Interior, cu înălțimi caracteristice podișurilor (Tufescu 1966, fig. 1), dealuri și muscele piemontane, câmpii piemontane de acumulare cuaternară, conglomerate miocene, terase, lunci, râpi de împingere, defileuri, șei, șesuri aluvionare (Mihăilescu 1963, fig. 4, 5).

„Coloana vertebrală” a apelor o constituie Oltul, care, datorită varietății mari a surselor de alimentare și, mai ales, a suprapunerii lor favorabile în timp, are un regim hidrologic bine compensat și echilibrat. Nu numai bazinul său apreciabil (al treilea după Siret și Mureș) (Ujvari 1972, tabele 1, 3), dar și observarea pe hartă a cursului său superior (de la izvoare până la Hoghiz) și mijlociu (de la Hoghiz la Râmnicu Vâlcea) (Ujvari 1972, 396), explică în bună măsură regimul său hidrologic, aici existând cele mai numeroase și mai bogate surse de alimentare, majoritatea debușând dinspre stânga. Debitul constant al aproape tuturor acestora se explică prin situarea lor în zone cu umiditate bogată sau ușor variabilă, în care acum 2.000 de ani exista o bogată vegetație, cât și printr-un regim de evapo-transpirație redus (Ujvari 1972, 65 și fig. 6).

Imaginea hidrologică trebuie completată de bogatele ape freatice din Carpații Orientali (în special Munții Harghitei) și Meridionali (Munții Făgăraș) și de cele de adâncime care favorizează formațiuni salifere superficiale, ușor de recuperat. Foarte bogate sunt resursele permanente de ape minerale și zonele de mlaștini, atât tinoavele (mlaștini de munte oligotrofe) și eutrofe sau forme de tranziție de la eutrofe la tinoave (bahnele), în care excelează regiunea Harghitei, Bazinul Ciucului, al Gheorghenilor, zona Covasnei, Depresiunea Brașovului și lunca Oltului făgărășan (Ujvari 1972, 132).

Dintre componentele climei sunt de reținut diferențele mari de precipitații în funcție de altitudine, coborând de la peste 1.400 la sub 60 litri pe metru pătrat, cu media anuală de 700-750 l/mp. Temperatura medie anuală de sub 0° Celsius se înregistrează doar la înălțimi de peste 2.000m, în timp ce izoterma anuală de 6° Celsius trece pe la poalele munților de interior, media generală situându-se peste această cifră.

Fără a intra în amănunte privind vegetația, trebuie spus că aceasta este foarte bogată, etajelor alpin superior și inferior urmându-le, descendent, pădurile de molid, de brad și pin, cele de conifere asociate fagului de munte, zona fagului de munte singur, zona fagului de deal, zona de asociere a fagului de pădure cu gorunul, gorunul singur, cerul și gârnița. În câmpii, vegetația este tipică acestei forme de relief (Ujvari 1972, anexa III).

Privite în ansamblu, situația geomorfologică, clima, vegetația, bogățiile solului și ale subsolului, probabil foarte puțin diferite acum 4.000-2.000 de ani de cele actuale, au oferit omului condiții dintre cele mai favorabile unei viețuiri intense, practicării diferitelor îndeletniciri, cât și de apărare în fața amenințărilor de tot felul”.

Defileul Oltului din Munții Perșani. Localizare, denumire, origine. Aspecte fizico-geografice. Defileul se află la limita dintre sectoarele de nord și centru ale acestor munți, care fac parte din grupa celor scunzi, de la Curbura internă a Carpaților Orientali (la fel ca Munții Baraoltului și Munții Bodocului, situați mai spre răsărit). Reperele social-geografice ale acestor localizări sunt reprezentate de localitățile Augustin (în amonte) și Racoșul de Jos (în aval), ale căror stații de cale ferată sunt distanțate la 11km dar, de fapt, defileul nu începe la Augustin, ci într-un loc situat la 4km în aval de acest sat, la intersecția căii ferate cu Oltul. Capătul din aval al defileului corespunde extremității vestice a vetrei satului Racoșul de Jos. Între aceste limite defileul are o lungime de circa 9km, din care primii 5km defileu tipic, foarte îngust și lipsit de luncă, iar ultimii 4km cu profil mai evazat prin câteva nivele de terase. În aceste condiții, unele denumiri care se dau defileului par neadecvate, în orice caz imprecise, ca, de exemplu: „Defileul dintre Augustin și Racoș”, care include 4km din afara acestuia, sau „Defileul de la Racoș”, care indică unilateral eșalonarea defileului, marcând numai capătul său vestic. În felul acesta, cea mai pertinentă denumire din punct de vedere științific pare a fi „Defileul Oltului din Munții Perșani” care, chiar dacă e lipsită de repere mai precise, corespunde mai bine realității, având o semnificație pur geologică. În sens transversal, extensiunea defileului poate fi considerată pe o adâncime medie de 3km, de o parte și de alta a Oltului, incluzând integral sau parțial pâraiele afluate. Perimetrul defileului, în limitele considerate (9km lungime și 6km lățime), ar avea, deci, aproximativ 54kmp.

Aspecte fizico-geografice ale defileului. În schema de regionare fizico-geografică a teritoriului României, Munții Perșani se încadrează în marea unitate Carpato-Transilvană, subunitatea Carpaților Orientali, grupa Munților de Curbură, subgrupa munților scunzi ai

Fig. 5. Vedere aeriană
dinspre nord-vest
asupra localității și
Defileului Oltului
din Munții Perșani,
la Racoșul de Jos

Curburii interne (altitudinea maximă 1104m în Perșanii Centrali). Componenta de bază a complexului fizico-geografic din Munții Perșani este constituită de relieful acestora, cu petece sedimentare mezozoice klippe calcaroase triasic-jurasice în perimetrul defileului, în sectorul nordic – Munții Vârghișului), cu trei suprafețe de nivelare și cu un relief carstic semnificativ (Cheile Vârghișului, Cheile Bogatei și Cheile Dopca). Pe fondul reliefului morfostructural adaptat la tectonica cutată se înscriu o serie de detalii morfosculturale create de agenții externi, dar asupra cărora și-a pus o puternică amprentă și substratul litologic cu comportamentul lui față de acțiunea erozivă. Acesta este contextul geomorfologic în care se încadrează Defileul Oltului.

Cele mai expresive forme morfosculturale sunt klippele calcaroase (martori de eroziune), resturi izolate din cuvertura sedimentară, triasic-jurasică a fundamentului cristalin. Ele se profilează proeminent prin înălțimea lor (Dealul Negru, 823m, Tipia Racoșului, 820m, iar în stânga Oltului Tipia Ormenișului, 755,9m), dar și prin forma lor originală de „căpățână de zahăr”. Uneori, în profilul lor se observă o anumită asimetrie, cum e cazul, spre exemplu, *Tipiei Ormenișului*, la care versantul de nord-est are o declivitate mai pronunțată (75° unghiul de pantă), în timp ce versantul opus, sud-vestic, prezintă două segmente cu declivități diferite – un segment inferior mai prelung, cu unghi de pantă 65°, și un segment superior, mai scurt, cu unghi de pantă de circa 15°, accesibil habitatului uman.

Alt element semnificativ în morfologia defileului îl prezintă terasele, așezate fragmentar pe trei nivele: terasa de 5-10m lățime (altitudine relativă), eșalonată pe o distanță de aproape 4km în dreapta Oltului, din care 2,5km în vatra satului Racoș; un fragment din această terasă se află pe malul stâng al Oltului imediat după ieșirea lui din segmentul îngust al defileului. Terasa de 25-35m se extinde în dreapta Oltului pe 2km, din care 1km în vatra satului, apărând încă două petece mai spre răsărit, până în dreptul carierei de calcar; terasa de 65-80m, apare

Fig. 6. Harta
Defileului Oltului
(sursa <https://www.google.ro/maps/@46.0520877,25.4504457,17937m/data=!3m1!1e3>)

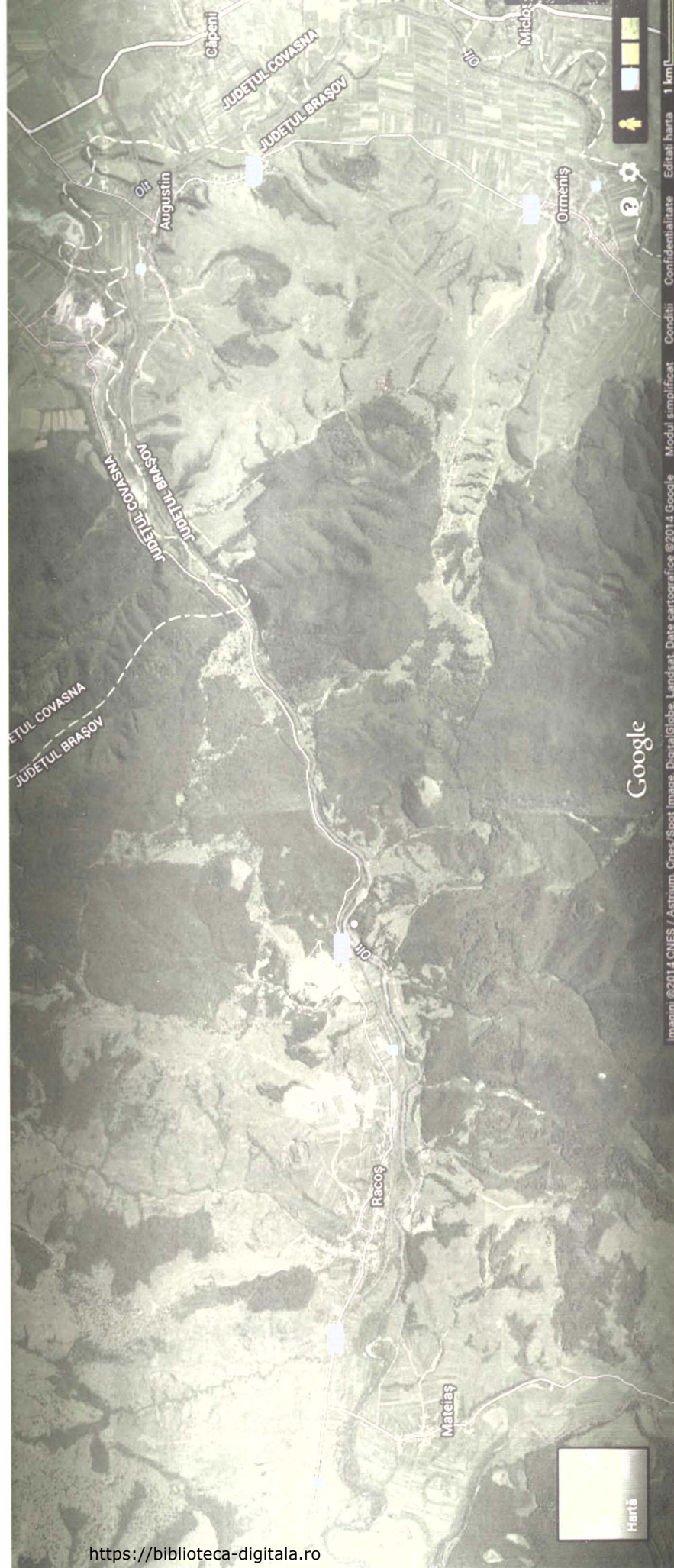

Fig. 7
Vedere aeriană
dinspre est asupra
Defileului Oltului

Fig. 8.
Vedere dinspre vest
asupra Defileului
Oltului

Fig. 9.
Cele trei așezări văzute
din lunca Oltului

într-un singur fragment pătrat (500/500m) pe malul stâng al Oltului, aproape de ieșirea râului din relieful evazat. În distribuția teraselor se observă, deci, o deosebire tranșantă între sectorul îngust și cel evazat al defileului; în timp ce sectorul îngust, tăiat în roci tari (calcare, gabouri, diabaze, peridotite) este, în general, lipsit de terase, în sectorul evazat al defileului terasele au o largă dezvoltare pe ambele maluri ale Oltului, oferind suprafețe însemnate pentru habitatul uman, după cum o demonstrează și vatra localității Racoșul de Jos, extinsă pe trei nivele de terase.

O repartiție similară se înregistrează și pentru nivelul de luncă (albia majoră a râului Olt sau terasa de luncă); în sectorul evazat al râului o fâșie continuă de luncă însoțește albia minoră (patul râului) pe tot parcursul de 3km. Deși este luncă pe ambele maluri, ea este ceva mai largă pe malul drept, unde este amplasat terasamentul căii ferate; în sectorul defileului îngust nivelul de luncă e absent. Din categoria formelor morfostructurale acumulative notabile sunt și agestrele sau conurile de dejecție, microreliefuri semiconice formate din materiale aluvionare depuse de torenți și pârauri, la debușeul lor în valea Oltului; ele se întâlnesc în ambele sectoare ale defileului: 4 cazuri (două mai mari și două de dimensiuni mai mici) pe latura stângă (sudică) a defileului îngust și alte 3 pe latura dreaptă a defileului evazat.

Ansamblul reliefului prezintă o gamă foarte largă de declivități, care variază între situații extreme: verticalitatea perfectă (unghi de pantă de 90°) a unor aflorimente stâncoase și orizontalitatea perfectă (0°) a podurilor de terasă, între aceste limite extreme înscriindu-se cele mai variate valori, de regulă mai ridicate în sectorul îngust al defileului. Aici, printre altele, un perete vertical se ridică nemijlocit din albia Oltului, la nord-vest de Tipia Ormenișului, oferind cel mai spectaculos tablou pentru călătorii care străbat defileul (este vorba despre *Piatra Detunată*, subiectul prezentului volum)

În Munții Perșani, implicit în perimetrul defileului, relieful montan de joasă altitudine, orientarea lui pe o direcție SSV-NNV, perpendiculară pe direcția circulației dinspre vest a maselor de aer umede, covorul vegetal al pădurilor de foioase, predominant fagul, toate aceste elemente ale suprafeței active subiacente își pun amprenta pe clima acestui teritoriu: sectorul de provincie climatică cu influență oceanică, ținutul climatic de munți joși, districtul de vegetație de pădure și pajiști montane.

Versanții mai intens însoriți (expunere S, SV, SE) cu declivități pronunțate (peste 45°) și cu substrat calcaros de culoare deschisă (albă, alburie) beneficiază de un topoclimat mai cald și mai uscat, ceea ce favorizează instalarea unei vegetații de pajiști, cu ierburi xerofile și mezo-xerofile. În schimb, versanții mai intens umbriți (expunere spre N, NE, NV), în aceleași condiții climaterice și litologice, oferă o nuanță topoclimatică mai răcoroasă și mai umedă, exprimată și în covorul vegetal constituit din pădure de fag. Deosebirile de fizionomie dintre cele două expuneri apar astfel tranșante. Un exemplu tipic în acest sens îl oferă *Tipia Racoșului* din dreapta Oltului, dar și *Tipia Ormenișului*, la care versantul de NE e îmbrăcat dens cu pădure de fag în vreme ce versantul de SV este învelit cu pajiști. În general, fagul este dominant pe relieful montan din stânga Oltului, în timp ce în dreapta râului relieful cu deschidere generală spre sud este dominat de gorun. În condițiile excesului de umiditate de pe malurile Oltului vegetează bine sălcii și arinii.

Fig. 10. Piatra Detunată, vedere dinspre nord-est, de pe malul drept al Oltului

Pitorescul peisajului din sectorul îngust al defileului reprezintă veritabile monumente ale naturii: coloane prismatice de bazalt, vulcan cu piroclastite (bombe fusiforme și în coajă de pâine, lapili), plăci verzui de tuf dacitic, profilele curioase ale klippelor calcaroase cu vestigiile lor arheologice, cuiburile fosiliforme cu urme de faună cretacică de nevertebrate (ex. Carhaga), toate acestea conferă Defileului Oltului din Munții Perșani calitatea de microzonă de reală atracție turistică, pe lângă cea de interes științific.

Resursele naturale favorabile traiului comunităților umane sunt dintre cele mai bogate și diversificate, chiar dacă repartizarea lor areală este diferită. Astfel, în defileul propriu-zis luat *in extenso*, în afara pâraurilor și a oglinzilor de pășune, este de luat în seamă vânatul, bogatei faune din zilele noastre putându-i-se adăuga bourul. Lipsa câmpurilor agricole din defileu este compensată la ambii „poli” ai trecătorii de depresiunile Brașovului și Baraoltului, în amont, și de lunca și câmpia ce se deschid spre Mateiaș, în aval. Marea fortificație hallstattiană de pe Dealul Cornu (Meseș), cu o incintă de aproximativ 6 hectare, care putea adăposti mii de animale domestice, este o dovadă că respectivele daruri ale naturii au fost judicios folosite de către populația locală, tracică.

La rândul lor, resursele minerale au completat în modul cel mai fericit exigențele unui trai lipsit de privațiuni nu numai pentru om, ci și pentru șeptelul cunoscut. Este vorba în primul rând despre *sare*. Nesemnaltă până în prezent pe partea stângă a Oltului, ea se găsește în dreapta râului, sub formă de saramură. Concentrația ei mai densă se află în „bazinul” pâraului Borbath. În apropiere de izvorul acestuia, către satul Jimbor, în jurul anului 1790 a fost abandonată și astupată de către Dobai Janos Fântâna de Sare de Sus, pe motiv că s-a găsit o altă „vână de apă sărată” chiar în marginea satului. În trecutul nu prea îndepărtat, pe una dintre grinzile incintei Fântânii Sărate de Jos se putea citi anul deschiderii acesteia: 1792. Fântâna este în uz și în prezent, adăpostită fiind de o construcție rectangulară, monocelulară, din lemn (Chiricescu 2013, 211-215 și Pl. 83-84).

Bogate (dar necaptate nici înainte, nici în prezent) sunt izvoarele de ape minerale, trei dintre ele fiind mai cunoscute din cauza unui debit mai bogat, eşalonate în amonte şi aval de Fântâna Sărată de Sus.

O altă bogăţie a subsolului, care din momentul prelucrării lui a schimbat faţa civilizaţiei antice, este *minereul de fier*. Prospekţiunile mai vechi sau cele relativ recente au evidenţiat prezenţa acestuia în multe zone circumscrise sau adiacente la defileu. Prezente şi în stânga Oltului (în special în Valea Cetăţii şi la Augustin în Valea Seacă), depozitele mai bogate se situează în dreapta râului, în special în aria pârâului Kárhágo, la începutul defileului. Exploatate probabil la suprafaţă în Antichitate dar abandonate în Evul Mediu, minele de fier de la Racoşul de Jos au fost „redescoperite” în anul 1803, la scurt timp după aceea fiind înregistrate oficial ca minele Ádám şi Deneş care, la 1858-1859, aveau ca director pe Francisc Herbich. Ambele erau în proprietatea firmei Kronstädter Bergan und Hittenaktionsvereinig. Orbán Balázs susţine însă că minele ar fi aparţinut familiei Daniel din Vârghiş. Din informaţii scrise, oficiale, rezultă că minele de fier de la Racoş şi-au încetat activitatea în jurul anului 1960. Este posibil ca ele să fi fost abandonate din cauza concentraţiei scăzute de fier, cunoscut fiind că *pirita de fier* (sulfura de fier- FeS_2) de aici nu avea mai mult de 16% metal (pragul de eficienţă şi rentabilitate cu mijloacele tehnice din anii '50 ai secolului trecut situându-se la 20%).

Cuptoare de reducere a minereului de fier au funcţionat chiar în gura defileului, pe teritoriul actualei localităţi Augustin (Szekely 1981, 31-34), ca şi în multe localităţi din jud. Harghita (Barabasi 1987, 14-15).

Zonele cu pirită de fier sunt depozitare şi ale altor roci feruginoase, extrasă fiind *creta roşie*, cunoscută popular sub numele de „creionul tâmplarului” (oxidul feroferic- Fe_3O_4). Tot în apropierea depozitelor feroase se găseşte *cremenea*, exploatată din vechime, începând chiar cu purtătorii culturii Wietenberg. Tot la începutul defileului, pe valea pârâului Somoş se găseşte din abundenţă *nămol grafitic*, utilizat şi el din antichitate, începând cu civilizaţiile cu ceramică (o pastilă de grafit folosită la decorarea vaselor ceramice (sexaedru) a fost descoperită în 1993, în secţiunile „Gemene” A-B de pe *Tipia Ormenişului* (Costea 2006, 14).

În general, dintre bogăţiile subsolului, cele mai folosite, din preistorie până în zilele noastre, sunt: cărbunele, minereul de fier, andezitul, argila, petrolul, sarea, salpetrul şi alte depozite cuprifere, marmura, argintul ş.a.

Pentru construcţii (începând din Evul Mediu), în toate epocile s-a utilizat *calcarul* aflat din belşug în zonă în variate tonalităţi coloristice. Începând din Epoca Bronzului a fost prelucrat şi *tuful vulcanic*, în primul rând pentru râşniţe, iar în mai mică măsură *bazaltul*. Largă utilizare a avut *tuful dacitic* (situat geologic în zona Carierei de Bazalt din dreapta Oltului, acum abandonată), uşor de prelucrat şi cu un colorit variat şi plăcut (alb, gri, verde). În toate epocile istorice, în cantităţi diferite au mai fost utilizate *azbestul*, *gipsul*, *serpentinul*, *gabroul verde* sau *cenuşiu*, *marga argiloasă*. *Lignitul* a fost exploatat la nord de localitate, spre Jimbor, până în anul 1956. În afara elementelor enumerate, care nu epuizează lista, în Defileul Oltului din Munţii Perşani mai sunt cunoscute: *galenita*, *peridotita*, *pirita*, *porfirul* şi *porfirita*, *gabroul de olivină*, *staniul*, *arama*, *minereul de plumb*.

Din cele de mai sus rezultă limpede că poziţia strategică a defileului nu a fost singurul motiv care a atras din cele mai vechi timpuri comunităţile omeneşti.

Căi de acces spre Piatra Detunată. Datorită configurației de la care i se trage numele, Defileul Oltului din Munții Perșani nu beneficia în preistorie și Antichitate de prea multe variante de drum. În mod cert era folosită cea de pe firul văii, în ambele direcții. Posibil este ca tot în ambele direcții deplasările să se fi făcut și pe un drum de creastă, frecventat în Epoca Dacică, și din care se păstrează porțiuni bine vizibile și în prezent (Costea 2006, 17-18, fig. 42-43), drum care acum unește localitățile Ormeniș și Mateiaș. Construit fiind de către daci, rezultă că el nu exista în Epoca Bronzului, accesul din și spre vestul Perșanilor făcându-se doar pe poteci și cărări cunoscute de localnici. Principala cale de deplasare a constituit-o, indiferent de epocă, Valea Oltului. Firul ei este practic imposibil de reconstituit în prezent, din cauza drumului forestier deschis în anii 1979-1981, care a lăsat la vedere doar mici porțiuni din cel anterior, cum este cea care trece pe la sud de *Piatra Detunată* (Fig. 1-2). Relieful defileului este, însă, explicit în privința suprapunerii aproape în totalitate a drumurilor vechi-noi. Același relief impunea traversarea Oltului în câteva puncte, sigur în capătul nordic al Dealului Retezat, de unde rezultă că se foloseau atât uscatul, cât și plutăritul. Din punctul în care defileul se evazează, deplasările se puteau face pe ambele maluri.

În prezent, tot pe ambele maluri este folosită varianta terestră, cu mijloace auto, tren sau cu piciorul. Varianta feroviară are ca puncte de plecare haltele Augustin și Racoșul de Jos. Cine vine dinspre Augustin (amonte) urmează numai malul stâng și sosește la *Piatra Detunată* după un parcurs de peste 11km. Mai scurtă este calea pentru cel ce coboară în halta Racoș, după care trece Oltul (în prezent pe o punte suspendată) și merge amonte circa 4,5km. Altă posibilitate este coborârea în halta Mateiaș, de unde se traversează Oltul pe un pod modern, apoi se merge tot amonte pe un drum forestier bine întreținut, pe o distanță de aproximativ 9km. Pentru vizitatorul cu piciorul punctul de pornire cel mai favorabil poate începe din Racoș cu trecerea

Fig. 11.
Căi de acces
în Defileul Oltului

Oltului pe puntea suspendată, iar pentru cel cu mijloc auto drumul ce vine dinspre capătul aval al defileului, drum ce poate fi folosit în egală măsură de către cei ce vin dinspre Rupea sau dinspre Drumul Național 1 (Brașov - Sighișoara), străbătând localitățile Bogata Olteană, Dopca și Mateiaș. Pentru turistul care vine dinspre Augustin așezarea se află pe partea dreaptă, drum și râul Olt, poziție care se inversează pentru cel ce vine dinspre Racoșu de Jos. Un reper foarte bun pentru vizitatorul cu o bună atenție și orientare în teren este oferit de stânca naturală, albă, care coboară vertical în Olt, în punctul în care albia acestuia este cea mai îngustă, monolit calcaros la sud de care se întinde așezarea acum în discuție.

Cei ce sosesc dinpre Racoș pot face popasuri pentru a vizita două situri foarte interesante: o mare și foarte bine conservată fortificație din Prima Epocă a Fierului, situată vizavi de gara Racoș (peste Olt), și o cetate feudal-timpurie de mici dimensiuni, ridicată pe un colț de stâncă, pe o ramificație spre dreapta drumului forestier, la mai puțin de 1km amonte de la drumul principal. Pârâul poartă numele Valea Cetății, iar situl numele Cetatea lui Mihai.

După mai puțin de 2km se ajunge la *Piatra Detunată*, „intrarea” cea mai ușoară situându-se spre sud. După vizitare se poate merge mai puțin de 1km în amonte și se poate vizita Muntele Sacru al dacilor de pe *Tipia Ormenișului*.

III. SUD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN EPOCA BRONZULUI

Perioada mijlocie a Epocii Bronzului a beneficiat în ultimii ani de o atenție deosebită din partea mai multor cercetători din țara noastră. Contribuții importante și rezultate pe măsură au oferit eforturile conjugate ale Muzeului Carpaților Răsăriteni, Muzeului Județean din Piatra Neamț, Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, Institutului Român de Tracologie și ale Muzeului de Istorie din Brașov. Partea cea mai mare a acestor rezultate a fost deja încredințată tiparului, ea fiind în prezent în măsură să îmbogățească serios cunoștințele ce privesc aspectele generale și, mai ales, particulare despre trecutul zonei în discuție. Concomitent, cu aceeași intensitate, a fost investigat versantul estic al Carpaților Răsăriteni. În felul acesta, colecțiile de arheologie ale instituțiilor enumerate nu numai că s-au îmbogățit, dar au oferit informații prețioase pentru editarea unor studii, cataloage de expoziții permanente și itinerante, volume și subiecte de participare la diferite congrese, simpozioane și conferințe ținute în țară sau în străinătate. Rândurile ce urmează sunt o sinteză extrem de lacunară în acest sens.

După cum abia s-a spus și este îndeobște cunoscut de către specialiști, contribuția cea mai importantă au avut-o inițial instituțiile muzeale din Sf. Gheorghe-Covasna, Piatra Neamț și Cluj-Napoca. Cercetărilor li s-a alăturat muzeul brașovean, prin colega Laura Dietrich de la Deutsches Archäologisches Institut din Berlin. Cu mulți ani înainte zona fusese investigată de către cercetători și istorici reputați, printre care I. Nestor (*Istoria României*, I, 1960), K. Horedt (1960, 107-137; 1967, 137-155; Horedt, Seraphim 1971), Z. Szekely (1970, 71-88; 1971, 387-400; 1973, 219-224, 1976-1977, 25-36; 1988, 25-36;), N. Chidioșan (1968; 1980), P. Roman (1976), T. Bader (1970, 89-91), E. Zaharia (1970, 63-69; 1995, 287; 1995a, 188-205), Al. Vulpe (1961; 1998, 10). Amintim aportul colegului Zs. Szekely (1995, 126-146; 1997; 2004, 47-54) și, cu modestie, pe al semnatarului acestor rânduri (Costea 1999, 39-77; 1998, 59-75; Costea, Szekely 2011, 107-112). Cu această ultimă ocazie au fost publicate și o parte dintre desene, pentru care nu se va mai face trimitere specială în prezentul volum. „Cultura Zăbala” a intrat în literatura arheologică printr-o singură așezare/descoperire, importantă pentru dovedirea difuzării „elementelor de tip Costișa în sud-estul Transilvaniei” (Cavruc 1994, 17; Cavruc, Cavruc 1997, 157-172).

Discuția a fost reluată recent de către V. Cavruc, care a sesizat de la început relațiile dintre comunitățile sud-est transilvane și cele din aria mai largă a interiorului arcului carpatic, dar mai ales din cea „central-, sud-est- și est-europeană” (Cavruc 1999, 13). Fenomenul s-a manifestat prin pătrunderea și în sud-estul Transilvaniei a unei ceramici originare din Europa Centrală, exprimată arheologic prin decorul cu striatii și amprente textile (*Besenstrich und Textilmuster Ceramic*). În același fel și în aceeași arie s-a manifestat grupul Zoltan pe la începutul Bronzului

Timpuriu/Final (Cavruc 2000, 133), ca și în așezările Costișa (Popescu 2000, 203-208), toate ca o prelungire a moștenirii Coțofeni și Schneckenberg. La scurt timp după aceea, în zonă apare „grupul *Ciomortan*”, precedat de grupul *Jigodin*. Numit inițial de către descoperitorul lui *Cultura Ciomortan* (Szekely 1970, 74; 1971, 392; László 1994, 303), grupul va promova tot o ceramică decorată cu motive central-europene de tip *Besenstrich*. Ea va fi, de fapt, după cultura Wietenberg, cea mai importantă expresie a fenomenului etno-cultural petrecut în interiorul arcului carpatic pe parcursul Bronzului Mijlociu (Cavruc 1999, 13-41; 2005, 81-123). Contemporan, măcar în parte, cu grupul *Ciomortan* este și grupul *Iernut-Zoltan*, cu manifestări semnalate recent și în Defileul Oltului de la Racoș, în așezarea de pe *Piatra Detunată*. Materialele *Iernut-Zoltan* vor beneficia de un studiu special în partea a II-a a acestui volum. Relativ recent, V. Cavruc (2005, 105) a opinat că grupul *Ciomortan* „s-a format în principal pe fondul cultural *Jigodin*, sub puternicele influențe din partea grupului „*Iernut-Zoltan*”.

Grupului *Ciomortan* îi succede, încă din prima ei fază de dezvoltare, cultura Wietenberg, care va domina nu numai sud-estul Transilvaniei, ci un areal vast, care în unele direcții va depăși granițele României de astăzi. Este răstimpul în care, în Bronzul Mijlociu, apare și se manifestă din plin cultura Costișa-*Ciomortan*, originară de pe versantul estic al Carpaților Răsăriteni și cu infiltrații până în Țara Bârsei, la Rotbav (Florescu 1991, 187; Vulpe 1994, 361-363; 1995, 163-166; Vulpe, Zamoșteanu, 1962, 309-316; Vulpe 2001, 9-12; Cavruc 2001, 60-77 și *passim*, Munteanu 2001, 24, 31, 47, 51, 53; Batariuc 2001, 42; Bolohan 2001, 47; Dumitroaia 2001, 23, 32, 44, 46), grup contemporan cu culturile Monteoru și Tei, toate cu implicații importante în istoria Bronzului Mijlociu sud-est transilvan. Nu au fost neglijate legăturile dintre sud-estul Transilvaniei și Moldova (Cavruc 2001, 58-60). Concluziile la care au ajuns cercetările din ultimele decenii și, mai ales, din ultimii ani au demonstrat că descoperirile Monteoru „curate” (Cavruc 1994) nu sunt prea numeroase și consistente, iar cele repertoriate până în prezent sunt grupate în „debușeu” Pasului Oituz și în câteva așezări de pe cursul Râului Negru: Brețcu, Cernat, Catalina, Leț, Sânzieni, Turia și Târgu Secuiesc. Descoperiri contemporane aparținătoare aceleiași culturi, și de data aceasta fără așezări importante, se eșalonează de-a lungul Carpaților Meridionali, de regulă în stânga Oltului, începând din zona Brașovului: Brașov-Bartolomeu și Brașov-Valea Cetății (Răcădăului), la trecerea din Țara Bârsei în Țara Făgărașului (Poiana Mărului), Seliștat și Țichindeal, iar mai spre est de Brașov, ca o legătură cu valea Râului Negru, în îngusta cale ce însoțește pârâul Teliu (Zaharia 1990; 1995, 188-205; Costea 2006, *RepArhBrașov*; Cavruc, Crișan-*RepArhCovasna* 1998). La descoperirile menționate trebuie adăugată cea de la Racoș – *Piatra Detunată*. Deși puțin numeroase, fragmentele ceramice caracteristice culturii Monteoru nu lipsesc, fiind ilustrate trei tipuri de vase (vezi *infra* p. 93-94, și Planșa 57).

Mai implicată în istoria veche a României s-a dovedit a fi cultura Tei, descoperită la Brașov și pusă în circuit științific de către Julius Teutsch, în anul 1900 (Teutsch 1900, 189 și fig. 37-38, 409). Cu o arie mai degrabă nesigură, cu aspect de boselaj în „vatra” de apariție și în teritoriul de răspândire, cultura Tei a fost reperată în mai multe așezări și cu mai multe etape de dezvoltare în sud-estul Transilvaniei, cu stațiunile mai importante la Berlebrannen (toponim din localitatea Hălchiu), Peștera Oedweg (Oedweg-Höhle), Uweloch (tot pe o terasă din Hălchiu), Feldioara, Valea Răcădăului, Bartolomeu, Lehmgrube (= Cariera de Lut Galben), Codlea (Prox 1940, 87-101; Leahu 1966; 1995, 253-261; 1997, 123-129; 2003; Costea, *RepArhBrașov*). Cu

așezări databile încă în prima fază a ei, cultura Tei este prezentă la Sfântu Gheorghe-Piatra de veghe (Örkö), Crizbav, Selistat, Merești, ca și în alte situri databile în faza a III-a a culturii. Reamintim și câteva stațiuni aflate la „granița” dintre centrul Transilvaniei și sud-estul Transilvaniei: Toarcla, Iacobenii, Odorhei, Miercurea Ciuc, Sânmartin, Malnaș, Măieruș (Horedt 1960). Foarte interesante se dovedesc cercetările aflate în curs la Rotbav, care par de pe acum a avea implicații și în alte culturi din Bronzul Timpuriu, Mijlociu și Final din zonă (Dietrich 2004).

Considerată de unii cercetători doar un teritoriu de extindere/retragere ocazionate de evenimente care privesc relațiile dintre purtătorii culturilor Tei și Wietenberg, Țara Bârsei se dovedește a nu fi fost aria cea mai nordică de răspândire a acestor triburi tracice. Ne punem întrebarea ce fel de relații au existat între ele și uniunea tribală cu centrul în așezarea fortificată de la Racoș-Piatra Detunată, de dată ce acolo au fost descoperite zeci de fragmente ceramice Tei, unele aflate chiar în nivelele inferioare și provenind de la vase parțial întregibile și cu decor caracteristic fazelor culturii Tei I-III. Vasele recuperate (castroane, câni, cești, cu un decor specific și bogat, Planșele 119 - 123) sunt argumente ale unei instalări temeinice, caracteristică modului de viață sedentar. Fenomenul poate fi interpretat în două sensuri: fie ca o conviețuire pașnică pe parcursul căreia s-au petrecut chiar permutări de populație, fie ca evenimente beligerante încheiate cu deținerea temporară a puterii de către una dintre cele două etnii. Eșalonarea tipurilor de vase pe durata a trei faze Tei credem că este un argument pertinent în favoarea excluderii unei stări conflictuale, cum trebuiesc interpretate și „importurile” Wietenberg la sud și est de Carpați, inclusiv în „teritoriul Tei”, cum reiese din prezența la Băneasa a unor vestigii caracteristice culturii sud-est transilvane din faza a II-a (Leahu 1966, 12). În felul acesta se confirmă că Defileul Oltului din Munții Perșani (Racoș) a fost un centru important din aria de geneză a culturii Wietenberg, dar și de interferență cu alte entități demografice.

Contribuții importante la cunoașterea sud-estului Transilvaniei au adus, în repetate rânduri, în lucrări din păcate necitate în totalitate aici, M. Rotea (1999), M. Rotea, V. Cavruc (2000, 155-172), Gh. Dumitroaia, V. Cavruc (2000, 93-102), Cr. Schuster (1997, 131-135). La lucrările lui N. Boroffka (1994) și L. Dietrich (2014) am apelat din plin, ambele conținând informații prețioase și cu corespondență în așezarea de pe Piatra Detunată.

Constatărilor de mai sus li se cuvine adăugată una concluzivă, care credem că este obligatoriu să stea la baza unui studiu amplu și detaliat care să trateze atât Bronzul Timpuriu sud-est transilvan în general, cât, mai ales, izvoarele documentate arheologic care au participat, direct sau ca moștenire, la geneza culturilor Bronzului Mijlociu, în primul rând a culturii Wietenberg. O sursă extrem de valoroasă pentru aceasta o oferă ceramica decorată cu măturica, pieptenele, impresiunile textile, stilul „scoarță de copac” etc., motive aflate din belșug pe recipiente măcar parțial reconstituibile în așezarea de pe Piatra Detunată. Încercarea nu ar fi prima de acest fel, ci o continuare a celor începute cu aproape un deceniu și jumătate în urmă de către Gh. Lazarovici (1998, 41-57).

O atenție la fel de mare se cuvine acordată vestigiilor Noua de pe Piatra Detunată. Aflarea lor în toate zonele așezării, chiar dacă nu în context arheologic nederanjat, poate contribui la sporirea informațiilor referitoare atât la apariția și evoluția acestei culturi în arealul carpato-danubian, cât și la implicarea ei în fenomenul etno-cultural general din sud-estul Transilvaniei, caracteristic Wietenbergului târziu și Bronzului Final. Nu credem că este exclusă o evoluție paralelă și cu influențe reciproce măcar în fazele ei de început.

Referindu-ne numai la cursul superior al Oltului (până la intrarea în Țara Făgărașului), pe baza hărții lui N. Boroffka (1994, Teil 1, S. 255-257) am reținut următoarea situație numerică și date a așezărilor Wietenberg sud-est transilvane: 17 așezări și puncte cu descoperiri perieghetice databile în fazele A1 și A2; 20 așezări și descoperiri perieghetice databile în faza B; 18 așezări și descoperiri perieghetice databile în faza C; 5 așezări și descoperiri perieghetice databile în faza D. De urmărit evoluția sau involuția numerică a acestora cu ajutorul tabelelor 13-14, întocmite de același autor.

IV. DESCRIEREA SĂPĂTURILOR

Se cuvine precizat, încă de la început, că săpăturile arheologice sistematice de la Racoș-*Piatra Detunată* (una dintre denumirile folosite de către localnici este și *Durduia*, pe care o vom folosi și noi) au început fără ca despre antichitățile așezării să existe, în literatură sau în folclorul local, cea mai mică informație. Beneficiind de o vedere spectaculoasă doar de pe firul văii Oltului, *Piatra Detunată* nu se remarcă printr-o înfățișare demnă de luat în seamă din partea călătorului ce străbate drumul dintre Augustin și Mateiaș, paralel cu Oltul, care trece la numai câțiva pași, pe la sud, de pădurea de foioase ce îmbracă dealul. În realitate, nu este vorba despre un deal, ci despre o formațiune calcaroasă pe suprafața căreia, de-a lungul timpului, factorii naturali au favorizat apariția vegetației. Fenomenul morfosculptural multimilenar a stat la originea configurării a două mameloane de dimensiuni inegale: cel mic, al cărui perete vertical se înalță direct din apele Oltului, și cel mare, care-l înconjoară pe primul de la sud-est până la nord-vest. Însumată, suprafața lor este de aproximativ 3ha. Favorabile locuirii sunt zona ce revine mamelonului mare și șaua ce separă cele două formațiuni geologice, în timp ce mamelonul mic este, în primul rând, un excelent punct de observație (vezi planul topo).

Primele sondaje pe *Durduia* au fost efectuate de către I. Glodariu și Fl. Costea, la începutul anilor '80 ai secolului trecut. Deoarece în micile secțiuni și gropi de sondaj nu au apărut materiale relevante, cercetarea a fost amânată, reluată fiind după un deceniu și jumătate, răstimp în care s-a lucrat pe *Tipia Ormenișului*. Săpăturile sistematice au început în anul 1995.

Ca și pe *Tipia Ormenișului*, condițiile de amplasare a secțiunilor, suprafețelor și sondajelor au fost impuse nu numai de configurația terenului, ci și de pădure. Din această cauză, chiar în prezent, după încheierea cercetării, autorii acesteia știu bine că multe zone favorabile locuirii sau ridicării de construcții au rămas neatinse, investigarea lor fiind posibilă numai dacă se renunță la pădure, ceea ce nu este posibil deoarece *Piatra Detunată*, alături de excepționalele monumente geologice din zonă, este și o rezervație naturală de interes național. Ca o curiozitate, suprafața acoperită de pădure corespunde exact celei a așezării, în afara acesteia, pe toate părțile, în vechime și în prezent, existând pășune. Precizările făcute explică poziția unor secțiuni și suprafețe care pe planul general pare nefirească pentru cel ce nu cunoaște locul, dar care în condițiile unui teren cât de cât îngăduitor s-ar fi prezentat altfel. De aceea, între unele secțiuni și casete există unghiuri „inestetice”, ca și mici modificări de dimensiuni și de direcție pe parcurs, deși acestea sunt nesemnificative și nu au condus la distorsionarea rezultatelor. Secțiunile care au traversat „valul” au fost în unele cazuri paralele, iar în altele radiale în raport cu arcuirea acestuia.

Privită de către un vizitator neavizat, configurația terenului așezării pare una firească, rezultat al fenomenelor geomorfologice. Aceasta va înregistra vizual cele două mameloane

Fig. 12. Sectoarele
geomorfologice ale
Pietrei Detunate

(Plansa I) și Șaua dintre ele (Sectorul B), dar, în primul rând, impozantul „val” în arc de cerc ocupă mai mult de jumătate din perimetrul mamelonului mare. „Valul” reprezintă suma etajată a monumentelor rezultate din locuirile celor trei epoci - Epoca Bronzului, Prima Epocă a Fierului și Epoca Dacică. Toate au fost ascunse vederii, incomplet în unele locuri, de mantaua unei vegetații ierboase perene și de copaci. Chiar dacă aceștia din urmă au contribuit la deteriorarea parțială sau (pe alocuri) totală a terenului din incintă, implicit a stratigrafiei, ei au „meritul” de a fi păstrat pe loc, uneori în succesiunea firească, circumvalația abia amintită. Mai spre sud de aceasta, la aproximativ 20m depărtare, se mai păstrează un segment dintr-un val mai mic, la care se va reveni în volumul următor, dedicat Primei Epoci a Fierului.

Spre nord de falia din această parte a mamelonului mare (sectorul A, cu cota cea mai înaltă la 528m) se află șaua (sectorul B), cu o lățime între 16 și 30m și o lungime de peste 300m.

Urmează, tot spre nord, formațiunea cea mai spectaculoasă, mamelonul mic (sectorul C, cota 545m), de forma literei „D”, cu hasta pe linia Oltului, cu dimensiunile de 30m lungime și cu „raza” de 18m. Este foarte clar că platforma din „incinta” formațiunii este rezultatul unei activități antropice, cu siguranță mult mai bine păstrată pe la mijlocul secolului al XIX-lea, încât O. Balázs afirmă, fără ezitare, că acolo a existat un turn, pe care el îl atribuie romanilor (Balázs 1866, 294). În capătul dinspre răsărit, în stâncă a fost decupată o terasă mai mică („Terasa Burebista”, denumire dată de arheologi = Sectorul C), ferită dintr-o parte de intemperii și cu deschidere bună pe o porțiune mai redusă a văii, asupra *Tipiei Ormenișului*, până la *Dealul Retezat*.

Fig. 13. Sectorul B
(șaua dintre cele două
mamelioane)

Pe parcursul celor 16 ani de săpături (în două campanii nu s-a lucrat pe *Durduia* iar în alta s-au făcut doar sondaje), în atenția colectivului a stat, cu prioritate, sistemul de apărare („valul”), urmat de incinta de pe mamelonul principal, de Șa și de mamelonul mic.

1995 (-1997). Au fost deschise patru secțiuni (SI-SIV). SI, amplasată aproximativ la jumătatea lungimii „valului” mare (numită și *S Magistrală* 1995), a avut rostul de a oferi o primă imagine asupra incintei, care prezenta mai multe terase, precum și de a secționa „valul” mare, pe care înainte de săpătură l-am considerat ca atare, și nu ca zonă de locuit și de amplasament al zidului dacic, după cum s-a dovedit pe parcurs. În secțiunile II-IV săpătura s-a adâncit doar până la nivelul dacic, urmând ca ele să fie continuate în anii următori. Împărțită în trei segmente, cu două ruperi minore de direcție, secțiunea a avut în ansamblu orientarea SV-NE, numerotarea carourilor începându-se din amonte. Lucrată pe segmente, ea a fost terminată în anul 1997, când a ajuns la lungimea de 91m. Lățimea constantă de 1,50m a fost impusă de „nealiniera” copacilor. Este una dintre puținele secțiuni în care, în câteva puncte, săpătura s-a putut adânci până la stânca nativă. În rezumat, rezultatele mai importante sunt următoarele: în incintă au fost dezvelite trei terase naturale ale stâncii de calcar alb, până la m 41. O posibilă locuință și o amenajare de terasă situată în amonte, pe *Terasa a III-a*, sunt singurele elemente care pot fi înregistrate ca rezultate ale lucrărilor antropice. În rest, stratigrafia este simplă - sub stratul vegetal actual, gros de numai câțiva centimetri, găsindu-se în amestec fragmente ceramice mărunte, rulate, caracteristice pentru cele trei epoci. Doar între metri 1-20 și 29-31, sub acest strat (nivel) se află numai materiale din Epoca Bronzului. Panta coboară relativ lin până la m 48, de unde cunoaște o declivitate mai accentuată până la m 52, cei patru metri lungime reprezentând singurul segment neacoperit de vegetație. De la m 52 începe *Terasa I*, care are o lățime de aproximativ 10m. De la m 53 până la m 66 se află nivelurile dacic și din Prima Epocă

a Fierului, iar de la m 58,75 până la m 71,75 suprapunerea celor trei niveluri. Pe panta de acolo, între m 68,85 și m 71,75 se păstrează o lentilă cenușoasă rezultată din incendierea celei mai vechi construcții defensive de pe Piatra Detunată, ridicată din lemn. Panta fiind aici destul de înclinată, este posibil ca respectivele resturi să se fi deplasat către vale. Urmează șanțul și valul mic, care se termină în m 85. În concluzie, între m 52 și 85 se înregistrează, în succesiunea firească, pe verticală nivelul Wietenberg cu cele două amenajări defensive de la începuturile locuirii, nivelul din Prima Epocă a Fierului și nivelul dacic. Celui din urmă îi aparține terasa în totalitate, pe care în stratigrafie se văd clar două faze de locuire, precum și ruinele zidului cu partea rămasă pe loc între m 61,25 și m 65, iar cea prăbușită (spre interior, peste locuință) de la m 56,50 la m 61,25. În cădere, pietrele și pământul venite din zid au acoperit integral locuința din faza a doua, în care, între m 57,50 și m 59, se află o platformă/piedestal din piatră de calcar de dimensiuni mici. Un stâlp ars, cu diametrul de 30-35cm, se vede în m 61. Singura lui relație constructivă este cu zidul dacic, ceea ce explică absența lui din ilustrația actuală.

SI/1995 este cea care a scos la lumină pentru prima dată elementele de fortificație aparținătoare purtătorilor culturii Wietenberg. De asemenea, în 1995 s-au observat cele două niveluri de depunere Wietenberg, cât și cele două faze de locuire dacică. Foarte bogate și variate sunt vestigiile Wietenberg, o parte dintre ele fiind la scurt timp încredințate tiparului (Costea 1997, 39-76; 1998, 59-76; Costea, Bălos 1996, 27-64). Cea mai numeroasă a fost ceramica, lucrată din pastă grosieră, semifină și fină. Primelor două categorii le sunt specifice vasele de dimensiuni medii sau mari, toate decorate cu motive în relief, trase din pastă sau aplicate. Este prezentă și incizia, dar pe mai puține vase. Din pastă fină, angobată sau nu, încă din acest nivel s-au găsit atât fragmente de la străchini, câni, borcane, dar și „capete de băț”, fusairole, roți de care miniaturale și „agățătoare de coliere”. Nu puține sunt uneltele din piatră, dintre care se cuvin amintite topoarele/ciocanele și secerile/cuțitele curbe (*Krummesser*). Mai sărace sunt vestigiile din Prima Epocă a Fierului, prezente exclusiv prin ceramica neagră sau roșie, canelată și cu angobă lucioasă, caracteristică fazelor A și B-C.

1996-1997. Au fost trasate două secțiuni în afara așezării, prima (*SI Pășune*) pe panta vestică a pășunii, cu dimensiunile de 25m x 2m și orientarea E-V, cealaltă în apropiere, începând de la liziera pădurii spre drumul forestier, cu dimensiunile de 9m x 2m și orientarea N-S (*SII Pășune*). În suprafața acesteia din urmă, a cărei stratigrafie este din cele mai simple (sol vegetal, gros de 5-25cm, peste lutul galben-roșcat, cu inserții feruginoase) nu s-au semnalat locuințe sau artefacte caracteristice locuirii omului, surpriza venind, în schimb, de la un număr mare de așchii din diferite roci, alături de percutoare, care demonstrează că măcar unele dintre atelierele de pietrari funcționau în afara ariei așezării. Izolat, au fost găsite un bulgăre de hematită și altul de zgură de fier.

Cealaltă secțiune a fost prelungită spre drum cu 20m. Doar în primii metri din segmentul de 9m x 2m, la o adâncime foarte mică (10-15cm) au fost dezvelite o vatră și, parțial, o locuință de suprafață din Prima Epocă a Fierului, în al cărei perimetru funcționa instalația de foc distrusă mai mult de jumătate din vechime. Locuința făcea parte din categoria celor de suprafață cu pereți din paiantă spoită cu lut. Este singurul complex de acest fel descoperit în exteriorul așezării propriu-zise. Celelalte două secțiuni au fost trasate în incintă, ambele spre E de SI/1995 (=SII/96-97).

Fig. 14.
SI/1995-1997, vedere
generală și detaliu

SI/96, cu dimensiunile de 15 x 2m, a secționat din nou „valul” și a confirmat observațiile înregistrate în anul precedent. Ea a fost însă renumită SI/1996-1997. Observațiile oferite de stratigrafie, respectiv de succesiunea materialelor proprii fiecărei epoci, sunt dintre cele mai importante. Pentru Epoca Dacică trebuie reținută, în primul rând, descoperirea pentru prima dată a unei platforme/podine din scânduri groase, păstrată pe o lățime de 3,80m (între m 2 și m 5,80 ai secțiunii), platformă ce reprezintă talpa zidului dacic, respectiv baza chesonului din lemn. Toate scândurile au fost așezate perpendicular/transversal pe zid, după ce în nivelul de locuire din Prima Epocă a Fierului a fost decupată și nivelată perfect o suprafață lată de aproximativ 4.50-5,00m, longitudinală zidului. Atât la capetele amonte și aval ale platformei, cât și transversal pe „val”, au fost reperate resturile unor stâlpi din lemn, cu grosimi între 30 și 35cm. Majoritatea gropilor aveau în jur pietre de dimensiuni medii și mici, bine bătute, cu scopul de a asigura poziția verticală și rezistența acestora. Între cele două șiruri de stâlpi se aflau resturile carbonizate ale unor bârne de dimensiuni mai mici, evident cu rostul de a face legătura

între laturile lungi ale casetelor/chesoanelor, care sunt de fapt „inima” zidului dacic. Distanța între parii de pe aceste șiruri oscilează între 0,80m și 1,10m. Este foarte posibil ca întreaga construcție de aici să facă parte dintr-o amenajare complexă, care a jucat rolul de „poartă/turn” de acces în cetate. Inventarul aparținător Epocii Dacice este bogat în ceramică și în obiecte din alte materiale, inclusiv din fier (topoare, cuțite etc.).

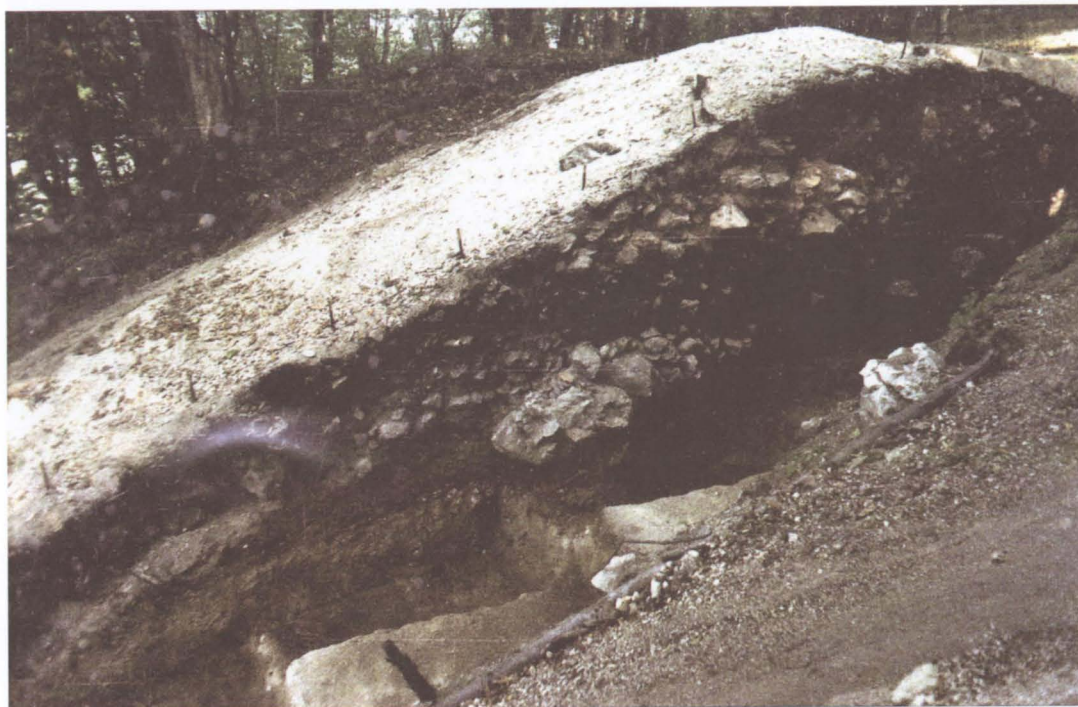

Fig. 15. Secțiunea I/1995-1997, fragment de val din piatră aparținând primei faze a fortificației Wietenberg

La fel de importante sunt rămășițele din piatră și lemn ce fac parte cu certitudine din construcțiile de apărare din Epoca Bronzului. Începând din metri 2-3, de la adâncimea de 1,43m a fost clădit un val din lespezi și bolovani de calcar ale căror lungimi depășesc uneori 1m. Majoritatea au fost așezate cu latura mare de-a lungul „valului”. Din construcție se mai păstrează o asiză, la adâncimea de 1,40m. Sub aceste lespezi, la adâncimea de 1,57m, există gropi de stâlpi care se afundă în roca sfărâmicioasă, galbenă, până la 2,10m, 30cm revenind gropii. Lemnul este în toate cazurile carbonizat, ceea ce pare edificator cu privire la modul în care construcția a fost distrusă. O fâșie de cenușă, lată de 30-40cm, se observă și sub nivelul lespezilor. Poate fi vorba despre două faze/momente de amenajare, prima fiind construcția cu structură din lemn. Se impune precizarea că în nivelul corespunzător acestei construcții au fost descoperite numai vestigii Wietenberg. Cea mai numeroasă este din nou ceramica lucrată din toate cele trei categorii de pastă. De reținut că din repertoriul celei din pastă semifină fac parte și fragmente cu decor *Besenstrich*. Pe unele vase striurile sunt dispuse în „V” culcat. Nu lipsesc inciziile în plasă deasă, ca și amforele cu umărul foarte bine marcat și gâtul cilindric. Împreună cu alte categorii ceramice (capete de băț, topoare fragmentare etc.) și elemente de decor, acestea reprezintă argumente pentru datarea începuturilor locuirii Wietenberg de pe *Durduia* în faza I a culturii.

După depășirea spre aval a zidului dacic, profilul estic al secțiunii a fost, în fapt, o falie de stâncă naturală, iar cel drept din ce în ce mai scund, pentru a dispărea în buza șanțului. A fost segmentul lipsit de vestigii, prezente fiind doar pietre venite din zidul dacic.

SII/1996 (-1997) este, de fapt, prelungirea *SI* din anul precedent, respectiv segmentul cu care s-a ajuns la liziera pădurii (în aval) și care include șanțul și valul mic amintite anterior. Nici ea nu a fost terminată în campania 1996, ci în cea următoare. Ea pare o „copie” fidelă a precedentei, inclusiv platforma de scânduri care a fost așezată la baza zidului dacic. La ultimii metri din aval ai acestei secțiuni, spre est, a fost deschisă ulterior o secțiune care a avut ca obiectiv o suprafață relativ plană, pe care s-a presupus că a existat un alt turn dacic.

În 1996-1997 s-a încheiat și lucrul la *SI*, din anul 1995. Atunci a fost cercetată locuința din valul mic, din care a fost recoltată numai ceramică din Prima Epocă a Fierului.

1998

Secțiunea I. Este *SI* la care s-a lucrat în 1996-1997, care a început de pe linia nordică a Terasei I și a coborât până la liziera sudică a pădurii (marginea așezării). A prezentat o stratigrafie foarte importantă pentru clarificarea raporturilor dintre monumentele /construcțiile din fiecare epocă. Dintre acestea subliniem reminiscențele valului de piatră din Epoca Bronzului, care se păstrează pe o lățime de 5m (între m 1,50 și m 6,50). Pietre căzute în vechime din el se află și în m 1, dar nu compacte. Înălțimea lor este de 40-45cm, de la -1,25/1,30m la -1,70m. Amenajările aparțin fazelor I și II ale locuirii Wietenberg. Construcția s-a văzut perfect pe toată lățimea secțiunii, păstrându-și „talpa” nederanjată, ca în alte zone. Ea a fost acoperită, apoi, de depuneri de materiale Wietenberg, cu o grosime de aproximativ 80cm, suprapuse la rândul lor de nivelurile din Prima și a Doua Epocă a Fierului. Amenajarea aparține fazei a II-a a fortificării așezării. Deosebit de bogate au fost materialele specifice Epocii Dacice, între care și fragmente de ceramică pictată, situate stratigrafic în prima fază de locuire.

Secțiunea II-1998. A fost deschisă la 4m est de *SI*-1995. Ea a constat, de fapt, din două segmente, cu o rupere de unghi abia perceptibilă, impusă de copaci. Orientarea generală a fost N-S. Pe toată lungimea ei segmentele au avut lățimea de 2m (cu mici casete în locurile în care acestea se impuneau), în timp ce lungimea a fost diferită: *SI*=24m, după prelungirea spre deal cu 2m; *SII*=39m, care a fost lătită la 3m, începând de la metrul 29 (magazia dacică de rezerve alimentare). După ce a traversat „valul”, *SII* a fost întreruptă, fără a mai ajunge la marginea așezării. Segmentul al doilea a fost reluat în anul 2000, de la m 29, *SII* fiind prelungită până la m 45. Importanța generală a *SI-SII* a constat în oferirea de informații referitoare la toate cele trei epoci, în primul rând la stratigrafia din zona zidului dacic. Pe parcurs, începând din amonte spre aval, cu ajutorul ei s-au putut observa zonele în care construcțiile și inventarul mobil contărau fiecare epocă. În unele porțiuni predominau vestigiile Wietenberg, în altele cele din Prima Epocă a Fierului (inclusiv o posibilă locuință din această vreme, pe *Terasa a III-a*). Descoperirile cele mai interesante se datează în Epoca Dacică. Pe lângă faptul că sunt evidențiate cele două faze de locuire, complexelor de locuit le sunt anexate și magazine pentru păstrarea rezervelor alimentare,

cum este aceea din zona metrilor 29-31 ai *Secțiunii a II-a*, în aval de care se afla o vatră (m 33-34). Dintre piesele de inventar mobil amintim o monedă din bronz, în m 21 al *SI*, cuțite și o lamă de topor din fier, un cuțit de plug întreg (la limita carourilor 35-36 ai *SII*), zgură de fier, ace de fier și de bronz și alte obiecte din metal, precum și multă ceramică. Atât pentru Epoca Bronzului, cât și pentru cea dacică, importante sunt resturile unor stâlpi verticali și bârne orizontale, de-a lungul sau perpendicular pe sistemul de apărare. Cei mai bine păstrați sunt stâlpii dintre m 37,05-37,20 (cu înălțimea de 25-27cm), m 38,20-38-35 și dintre m 38,65-38,95. Toți trei se află la adâncimea de 115-130m, față de actualul nivel de călcare. Aliniate longitudinal „valului” și paralele cu stâlpii carbonizați s-au păstrat, parțial, două rânduri de lespezi și bolovani de dimensiuni mari, cu siguranță rămășițe ale paramentelor zidului dacic (vezi vol. II).

Pentru ambele epoci stâlpii și bârnele carbonizate sunt indicii asupra folosirii lemnului, ele reprezentând o confirmare a observațiilor din alte secțiuni. Tot ca o confirmare a unor practici și ritualuri de fundare trebuie considerată depunerea de oase de animale de la baza valului de apărare din Epoca Bronzului. Mai mult, în secțiune se vede încă o dată existența unor bârne carbonizate sub construcția de piatră, constatare echivalentă cu succesiunea celor două construcții defensive amintite mai înainte. Din loc în loc, pe ambele profile, se observă lentile de pământ înroșit de foc sau cenușos, ca și pietre afumate, atât în nivelul Wietenberg, cât și în cel din Prima Epocă a Fierului, martori ale unor posibile incendii sau refaceri de complexe. Pentru Epoca Dacică foarte interesantă este o vatră cu caracter ritual, descoperită între m 36,20 și m 37,30, cercetată cu ajutorul *Casetei C2-2000* (4m x 2m, paralelă cu secțiunea). Ea va fi prezentată detaliat la Epoca Dacică.

În aceeași campanie a fost cercetată și platforma de la liziera sudică a pădurii, pe care s-a presupus existența unui turn dacic. Ea s-a făcut cu ajutorul *SpI-1998*, perpendiculară pe *SI* - 96-98, în zona metrilor 32-34 ai acesteia, cu dimensiunile de 12m x 4m. S-a constatat că platforma a fost atent amenajată din piatră și pământ, aduse din altă parte, care au fost depuse peste un nivel subțire dacic și peste altul mai consistent din Prima Epocă a Fierului. În ambele cazuri preponderentă a fost ceramica, iar din rândul acesteia vasele de provizii (cel dacic modelat cu mâna). De reținut sunt detaliile oferite de unul dintre vasele mari din Prima Epocă a Fierului: există fragmente cu adâncituri circulare pe muchia unor segmente, în timp ce pe muchiile altora s-au plantat „dibluri” din lut care trebuiau să pătrundă în ele pentru ca vasul să fie asamblat, după care porțiunea respectivă era fin netezită. Procedul se repetă până la întregirea vasului.

Despre existența turnului, în afara amintitei platforme, nu s-au obținut prea multe informații; exista lemn carbonizat, dar nu în cantitate mare, fapt explicabil dacă avem în vedere situarea locului la limita sudică a așezării, foarte expusă degradării de către factorii de mediu. În concluzie, existența lui este doar probabilă, posibilă fiind în schimb folosirea platformei drept câmp de luptă, caz în care originea ei este discutabilă.

SIII – SIV-1998. Aproximativ la 30m de la capătul de nord al fortificației, din „valul” mare pornește spre vest o ramificație similară ca aspect înainte de cercetare, dar mai îngustă. Ea pare un pinten al cetății dacice, cu care formează un tot organic din punct de vedere constructiv. Nu este mai înaltă de 40cm și are lățimea de aproape 4m. Pentru a ne elucida asupra veridicității și rostului ei au fost deschise două secțiuni: *SIV-1998*, lungă de 8m (care este egală cu aceea a pintenului) și lată de 1,50m. După înlăturarea stratului de humus, gros între 5 și 30cm, s-a

observat clar că el este o construcție antropică, moment în care lucrările la el au fost sistate. În capătul lui din aval, de unde începe o pantă foarte înclinată lată de 5-6m, după care vine o falie verticală de origine vulcanică, a fost trasată *SIII-1998*, cu scopul de a se obține informații asupra dimensiunilor și modului de construcție. *SIII-1998* este perpendiculară pe pinten și pe secțiunea anterioară. În final a avut lungimea de 10m și lățimea constantă de 1,50m. Cu ajutorul ambelor secțiuni s-a reușit a se pune în evidență partea inferioară a unui fragment de zid cu două paramente din blocuri și lespezi de calcar de dimensiuni mari (uneori cu laturi de peste 1m) și un emplecton din piatră de dimensiuni medii amestecată cu pământ. Se poate spune cu ne aflăm în fața unei construcții care respectă tehnica și modul de amenajare a unui zid dacic, dar care acum este aproape complet distrusă. Alegerea locului este explicabilă din punct de vedere logistic, construcția având rostul de a dispersa și dirija un posibil atac pedestru dinspre sud-vest. Este de la sine înțeles că înălțimea construcției a fost cu mult mai mare, prevăzută probabil și cu o suprastructură adecvată (vezi vol. II).

Printre pietrele folosite la construcție s-au aflat numai materiale Wietenberg și din Prima Epocă a Fierului.

În anul **1999** nu s-a lucrat pe *Piatra Detunată*.

2000

SI-2000. A fost trasată în pășunea sudică, la 30m de drumul forestier și la 35m vest de curba acestuia, unde începe coborârea spre *Tipia Ormenișului*. Dimensiuni: 35m x 2m. Sub stratul de humus foarte subțire se află pământul roșcat, pe care dacii l-au folosit ca liant al zidului lor. Inventarul, foarte sărac, constă din fragmente ceramice greu de încadrat cultural, atât din cauza rularii îndelungate, cât și a eroziunii provocată de aciditatea solului. Se poate spune doar că ele provin de la vase din Prima Epocă a Fierului, în primii metri amestecate cu făcuială de vatră. În secțiune au fost dezvelite pietre de calcar de dimensiuni ce depășesc 1m, fără a se putea vorbi despre o dispunere care să trădeze vreo construcție sau activitatea umană.

SII-2000. Este o secțiune nouă, care a avut rostul de a investiga, pe direcția N-S, zona de est a așezării. Se află la 35m E de *SII-1998* și cu capătul amonte la 13m de prăpastia dinspre N a dealului. Dimensiuni: 35m x 1,50m, lățimea fiind impusă de pădure. Sub stratul de humus, gros de 15-35cm, au apărut în amestec fragmente ceramice Wietenberg, din Prima Epocă a Fierului și, în plus, câteva fragmente ceramice dacice lucrate cu mâna sau la roată, alături de o verigă din bronz. Nu s-a semnalat vreo construcție din vremea dacilor. Din același nivel provine și un ciob dintr-un vas de sticlă romană, la adâncimea de 18cm. În schimb, de la m 17,70 la m 23 se conturează o coloratură închisă, în care pământul este amestecat cu cioburi și bucăți mici de lipitură de perete, suficiente indicii pentru o locuință din Epoca Bronzului. Ea nu va fi descrisă în amănunt aici, ci cu ocazia prezentării locuinței *Bz* din *SVII-2009*. Tot în detaliu, dar la Prima Epocă a Fierului, va fi prezentat și tiparul în piatră folosit la turnarea unor piese din bronz în formă de „brăduț” (Costea, Bălos 2001, 217-241; 2003, 23-31), ca și trusa de obiecte din lut ars găsită în apropiere. Se mai cuvine subliniat că săpătura a demonstrat că amenajarea terasei pe care s-a construit locuința (a doua în topografia așezării) fost construită inițial de către purtătorii culturii Wietenberg, ulterior fiind doar refolosită.

SIII-2000. Este perpendiculară pe *SI-2000*, între metrii 29,75 și 31,75 ai acesteia. Scopul ei a fost de a lămuri dacă șirul de pietre mari de calcar ce pornește din secțiunea precedentă spre vest se află tot într-o dispunere naturală, ceea ce s-a confirmat. Același scop l-a avut și *Caseta II-*

2000, situată la nord de SI, de 5m x 3m și cu același scop. Stratigrafic, se întâlnește aceeași situație, caracterizată de inexistența unui nivel arheologic, singura piesă mai importantă fiind o săgeată zimțată din silex. Nu s-a observat nici un fel de construcție în afara așezării, spre sud.

În anul **2001** nu s-a lucrat pe *Piatra Detunată*.

2002

SI-2002. A fost trasată la 2,50m vest de SI-95, paralelă cu aceasta și cu capătul amonte în marginea stâncii naturale ce marchează limita nordică a *Terasei I*. Dimensiuni: 21,60m x 3m. Datorită timpului nefavorabil și lucrului intens pe *Tipia Ormenișului*, decopertarea stratului vegetal s-a făcut numai până la m 7. În acest fel s-a ajuns la partea superioară a nivelului dacic. Este vorba despre un complex/locuință care ocupă toată lățimea terasei și care, din motivele amintite, a fost acoperit și abandonat, lucrările fiind reluate în anul următor.

În paralel cu lucrul la cele două obiective, în atenția colectivului a stat sondarea și chiar trasarea unei secțiuni în zona dintre *Piatra Detunată* și Valea Tipiei, cunoscută sub toponimul „Masa Reginei”, denumire despre care nu s-au putut obține nici un fel de informații credibile de la săteni. Zona este împânzită de valuri lungi, aliniate formelor de relief create de pâraie și izvoare, trei dintre ele paralele cu Oltul. A fost traversat unul dintre ele, iar pe altele s-au făcut sonde cu dimensiunile de 2m x 2m. În nici un loc nu au apărut vestigii, nici măcar din contemporaneitate, motiv care ne-a determinat să abandonăm investigațiile. În partea amonte a locului există izvorul cu debit permanent, amintit în dese rânduri în textul nostru.

2003. Săpătura a fost continuată prin SI/2003 (lungă de 15m și lată de 3m), reluată în anul 2009, prin *Caseta 1*, cu dimensiunile de 2m x 2m. Ambele au oferit informații importante asupra stratigrafiei corespunzătoare celor trei epoci (în jumătatea din aval), despre modul de amenajare a zidului dacic, cât și despre grosimea/lățimea acestuia. În plus, este pentru prima dată când au putut fi urmărite cu precizie crestele ramblelor menite a susține zidul dacic. Din păcate, adâncimea în limitele de grosime ale zidului dacic nu a depășit partea superioară a nivelului din prima Epocă a Fierului, spre deosebire de ultimii metri ai secțiunii, care au secționat vertical nivelurile corespunzătoare celor trei epoci. Partea superioară a nivelului din Prima Epocă a Fierului se prezintă ca o platformă amenajată din fragmente ceramice negre sau roșii, de la vase de diferite dimensiuni, aproape toate decorate cu caneluri în ghirlandă. Importanța excepțională a secțiunii o reprezintă, în primul rând, descoperirea fragmentului de coif roman pe care era inscripționat numele militarului, deocamdată unicat în așezările din Dacia preromană (Costea, Savu, Bălos 2008, 267- 274; Costea, Savu, Sirbu, Ștefănescu, Bălos 2008, 154-169). Nu mai puțin important a fost restul inventarului mobil, ca și al unor construcții din piatră care „mobilau” incinta locuinței. Toate vor fi prezentate pe larg în volumul referitor la Epoca Dacică. În scopul dezvelirii integrale a vetrei din interior, între m 7-9, a fost săpată *Caseta 1-2003*, cu dimensiunile de 2m x 2m.

Ar mai fi de remarcat că pentru prima dată s-au obținut informații despre o amenajare care ar fi putut servi la drenarea apelor pluviale, situată între locuință și zid, databilă tot în Epoca Dacică..

2004. SI-2004. A fost deschisă pe mamelonul mic, toponimul având numele *La Turn*, cu scopul de a se verifica afirmațiile lui Orbán Balázs, referitoare la amplasarea unui turn din timpul războaielor daco-romane ale lui Traian. El a făcut săpături acolo, după cum demonstrează o groapă încă bine vizibilă în capătul de vest al mamelonului. S-a deschis la jumătatea lungimii dâmbului (care este de 30m), perpendiculară pe falia verticală de calcar dinspre Olt.

Fig. 17.
Secțiunea I / 2004, La Turn

Dimensiunile inițiale ale secțiunii noi au fost de 10m x 2m, cu orientarea de 240°, lungimea putând fi considerată, teoretic, „raza” arcului de cerc ce marchează marginea de ESE-VSV a dâmbului. Secțiunea a pus în evidență, în capătul de sus, o mică suprafață plană de piatră locală mărunțită de fenomenele naturale, de la care continuă spre vale o amenajare din piatră de calcar de carieră adusă din alt loc și astfel aranjată încât în final să se obțină o suprafață plană cât mai mare. Dimensiunile pietrelor cresc pe măsură ce se avansează spre marginea arcuită a dâmbului (de la 10-15cm la peste 50cm), pentru ca pe linia acesteia să rezulte un veritabil zid de terasă, lat de 1,20-1,50m.

Suprafața pavajului ocupă aproximativ jumătate din cea a platoului, lățimea ei maximă fiind chiar pe linia secțiunii, de 6,50m. Atât din această secțiune, cât și din suprafețele de pe care în anii următori a fost curățată vegetația ierboasă (*Sp1-Sp3*, în anul 2007, și *Sp1*, în 2010) nu s-a putut trage concluzia că pe platou a fost construit un turn la care să se fi utilizat și piatra. Singurele elemente care ar putea fi presupuse că făceau parte din o construcție sunt un șir de pietre, cu dimensiunile de 25-35cm, și o mică albiere în pavaj, care ar fi marcat ușa. În lipsa altor urme, afirmația că pe dâmb a existat un turn, indiferent de epocă, poate fi acceptată numai dacă se admite că el a fost din lemn. Aflarea printre pietrele aduse din altă parte numai a fragmentelor ceramice din Epoca Bronzului și din Prima Epocă a Fierului poate fi un argument serios în favoarea construirii acestuia de către daci, deși același lucru putea fi făcut de către localnici, în oricare dintre epoci. Credem că Orbán Balázs a luat drept temelii ale „turnului” marginea de terasă bine vizibilă și în prezent, atât pe latura lungă, arcuită, a mamelonului, cât și în capătul de vest, pe care îl înconjoară. Nu este mai puțin adevărat că este posibil ca la mijlocul veacului al XIX-lea să fi existat și alte resturi de construcții la care s-a folosit și piatra, dispărute între timp.

SII-2004. Amplasarea ei la est de *Caseta 1-2003* s-a făcut cu scopul de a se încheia cercetarea complexului în care s-a descoperit apărătoarea de ceafă de la coiful roman, motiv care îndreptățește insistarea asupra rezultatelor oferite de ea tot la Epoca Dacică. Precizăm doar că a fost paralelă cu *SI-2003* și că a avut dimensiunile de 5,30m x 2m.

2005. S-a lucrat numai pe *Tipia Ormenișului*.

2006. Nu s-a lucrat la nici unul dintre obiective, timpul fiind afectat redactării monografiei *Tipiei Ormenișului*. În schimb s-au făcut numeroase sondaje în diferite locuri din defileu.

2007. SI-2007. Este vorba, în realitate, despre trei secțiuni/segmente cu dimensiuni diferite, amplasate pe *Terasa a IV-a* numărând aval-amonte, largă aici de 12m. Acestea au fost numerotate A, B, C. SA, cu dimensiunile de 6,20m x 1,50m, este orientată pe direcția 290°, cu capătul amonte la 12m de falia dinspre „Șa” și la 42m de zidul dacic. Segmentele B și C sunt perpendiculare pe acesta și au dimensiunile de 4m x 1,50m, respectiv 6m x 1,50m. Amplasarea și orientarea lor au fost, în totalitate, dependente de copaci. Importanța ansamblului de secțiuni de aici constă în faptul că s-au putut dezveli, parțial, două complexe din Epoca Bronzului (*L1Bz2007*, *L2Bz2007* și, cu probabilitate, dar nu pe loc, ci în apropiere, a unuia din Epoca Dacică). Prima Epocă a Fierului este prezentă doar prin ceramică fragmentară, neagră sau roșie, decorată cu caneluri largi în ghirlandă.

Casetele I-IV. Au fost deschise pe *Terasa I*, la 8m E de *SI-1995*. Au fost dispuse în cruce, despărțite amonte-aval de un martor lat de 1m, iar pe direcția opusă de unul cu lățimea de 0,50m. Dimensiunile casetelor I-III sunt de 4m x 4m, iar cele ale *Casetei IV* de 4m x 2,50m, extinderea ei fiind împiedicată de un fag multisecular. Laturile amonte-aval ale casetelor se află pe direcția 25° NE.

Importanța rezultatelor oferite de cele patru casete este deosebită, în special pentru Epoca Dacică, motiv pentru care vom reveni pe larg asupra lor în partea destinată acestei epoci. Momentan, rezumăm aceste rezultate la următoarele: în suprafețele lor nu s-au observat niveluri clare corespunzătoare Epocii Bronzului și Primei Epoci a Fierului, ci doar vestigii incluse în materialele folosite la nivelarea locului și la amenajarea podelelor complexelor dacice; tehnica, materialele și modul de amenajare a terasei și suprafeței pe care au fost ridicate complexele dacice; folosirea pe scară largă a lemnului, atât la complexe, cât și la zidul dacic; observarea clară în stratigrafie a celor două faze de locuire dacică; descoperirea unui bogat inventar din Epoca Dacică, inclusiv a unor piese de metal (fier) cu o deosebită implicație istorică.

Caseta V, practică în continuarea, în aval, a **CIII-2007**, cu dimensiunile de 7m x 3,50m, a adus completări la fel de valoroase la cele de mai sus, în special asupra modului de construire a zidului dacic, a materialelor folosite și a elementelor constructive menite a asigura rezistența zidului dinspre exterior, de data aceasta fără ramblee din piatră.

Suprafața I-2007. A fost deschisă pe dâmbul dinspre Olt, la 2,70m vest de *SI-2005*, orientată cu latura lungă pe direcția NE-SV (45°). **Suprafața II-2007**, a fost deschisă la 2,50m SE de *SI-2005*, paralelă cu ea și cu dimensiunile de 10,60m x 5m. **Suprafața III-2007**, a fost deschisă pe panta de SE a mamelonului, fără un contur precis, dar cu o arie ce acoperea partea terminală a unei zone ce sugera marginea terasei. Toate trei au confirmat amenajarea platoului de către om, iar aflarea vestigiilor Wietenberg și din Prima Epocă a Fierului printre pietrele și pământul adus din altă parte, în timp ce cele dacice (ceramică) erau la suprafață, demonstrează că operațiunea le aparține celor din urmă. Un plus de importanță are *Sp II-2007*, în aria căreia se află o „trecere”, adâncită cu 25-30cm față de nivelul superior al platoului, amenajată din piatră de calcar amestecată cu pietre de râu. Perpendiculară pe faleza Oltului (N-S), lungimea ei depășește 3m, iar lățimea între 1,20m și 1,60m, cu precizarea că în timp ce linia dinspre E este

rectilinie și bine păstrată, cea opusă are deformări cauzate de desprinderea și alunecarea spre Șa a unor pietre. Este singura amenajare care poate fi presupusă drept cale de acces/intrare spre o construcție (turn din lemn (?)) amintit și în SI/2004, deși urme concrete ale existenței acesteia (lemn ars sau cuie) nu s-au găsit (nu este mai puțin adevărat că în condițiile topo-climatice din acest loc păstrarea unor astfel de urme este practic imposibilă).

2008. Secțiunile I-II. Au fost deschise la 17m E de casele III-IV din anul precedent, cu orientarea de 30° NE. SI are dimensiunile de 12m x 2,50m, iar SII de 7m x 2,50m inițial, fiind apoi prelungită aval cu 5m. Între ele a fost lăsat un martor de 1m. Importanța lor s-a dovedit a fi deosebită pentru Epoca Dacică. În suprafața lor au fost puse în evidență două faze de locuire dacică, atât în profile, cât și prin „mobilierul” interior. Din rândul celui din urmă se cuvin menționate cele două vetre, ambele în SI. Cea din nivelul II, situată în m 4-5, la adâncimea de 15-20cm, iar cea din faza I, tot în m 4-5, dar la adâncimea de 32cm. Prima a fost deranjată parțial din vechime, prezentându-se acum cu conturul „boselat”, în timp ce vatra din prima fază se păstrează perfect. Sub nivelurile dacice, la adâncimea de 72cm în SI, și 60cm în SII, se aflau materiale (ceramică, lipitură de perete și rășnițe din piatră) din Prima Epocă a Fierului, „grupate” în jurul resturilor unei vetre. În SI, de la adâncimea de 90cm, a fost găsit un bogat inventar din Epoca Bronzului, preponderentă fiind ceramica, alături de care se aflau *Krummessere*, percutoare, o protomă de la un altar sau de la un car miniatural etc.

SIII. A fost trasată cu 3m sud (aval) de zidul cetății, cu scopul de a traversa o profilatură de teren de forma unui val cu lungimea de aproximativ 7m și lățimea de 3,50m. Este orientată N-S și are dimensiunile de 7m x 2,50m. Amenajarea propriu-zisă se află sub un strat de humus gros de la 5 la 15cm și o „cuvertură” de piatră de calcar măcinată de intemperii. A fost realizată din bolovani și lespezi de calcar. În metrul 6 al secțiunii, transversal pe lungimea ei, au fost inserate, în poziție culcată, două blocuri paralelipipedice de piatră, cu lungimi de peste 1m, cu scopul de a împiedica alunecarea construcției. După îndepărtarea humusului și a mantalei de piatră s-a constatat că nu avem de-a face cu un val, ci cu o amenajare a pietrelor în așa fel încât din construcție să se obțină o adâncitură albiată, cu diametrul la gură de 1,60m, fundul aproape ascuțit și profunzimea de numai 48cm. Interiorul „gropii” a fost placat cu cioburi Wietenberg foarte mărunte, în timp ce printre pietrele de construcție se afla o cantitate apreciabilă de fragmente ceramice caracteristice Primei Epoci a Fierului, provenite atât de la vase de dimensiuni mari, cât și medii, cu decor canelat. O densitate mai mare a acestora, sugerând aducerea din altă parte și spargerea lor pe loc, se afla în buza vestică a adânciturii. Dacă datarea întregii amenajări în Epoca Dacică pare singura plauzibilă, asupra destinației ei nu putem formula nici măcar presupuneri. Sigur este că adâncitura nu era folosită pentru îngroparea unuia sau a mai multor vase de provizie, forma și amplasarea ei în afara fortificației excluzând categoric această posibilitate. Nu excludem, în schimb, ca amenajarea în întregul ei să aparțină epocilor medievală sau modernă, contemporană cu cuptoarele pentru ars piatra de var. De reținut că în suprafața cercetată nu au apărut vestigii dacice, spre deosebire de cele din Epoca Bronzului și din Prima a Fierului.

SIV-2008. A fost deschisă în capătul de E al „valului” mare, despre care înainte de săpătură s-a presupus că este și punctul terminus al zidului dacic. Este situată la 17m E de SII-2008, în locul în care pantele de răsărit și sud au o declivitate atât de mare încât fac inutilă ridicarea de ziduri sau valuri, apărarea putând fi asigurată de o palisadă. Orientarea N-S, iar

dimensiunile de 8m x 2,50m. Pe toată suprafața secțiunii, adâncită până la stânca naturală, nu s-au observat urme de construcții pe loc, din piatră sau din lemn. Denivelările mari ale stâncii naturale, cu trei praguri înalte de câte 30-40cm, dar și cu fisuri largi, au fost acoperite cu un strat de pământ, pietre mărunte și vestigii rulate din Epoca Bronzului și din Prima a Fierului, operațiune care ilustrează originea ei antropică, posibil pentru asigurarea stabilității unui turn pe piloni din lemn, asemănători celor care au servit ca sursă de inspirație pentru relieful de pe Columna Traiană, scenele XXV și LVII (Antonescu 2009, fig. 70, 73). De remarcat varietatea de tipuri și bogăția decorului de pe ceramica Wietenberg și amestecul lor cu fragmente ceramice caracteristice Primei Epoci a Fierului, toate aflate sub stratul de humus de pădure. Vestigiile dacice sunt situate deasupra acestui nivel, inclusiv în humus, și constau din ceramică lucrată cu mâna sau la roată, toată în poziție secundară și neîntregibilă.

SV-2008. A fost trasată în incintă, pornind de la zidul dacic spre N și traversând terasele II și III. Dimensiuni: 17m x 2,50m. La capătul din amonte se întâlnește cu Secțiunea Magistrală din anul 1995. Lipsită de construcții și săracă în vestigii dacice, ea a avut darul de a scoate în evidență două certitudini: amenajarea integrală a *Terasei a III-a* de către purtătorii culturii Wietenberg și construirea în amonte de marginea ei a unor complexe interesante, care au stat la baza concluziilor ce au vizat Epoca Bronzului. Cea mai importantă dintre acestea este *L1Bz-2008*.

2009. Este campania în care au fost practicate cele mai multe secțiuni, aproape toate pe *Terasa a III-a*. **SI** a fost deschisă la depărtarea de 21m de falia dinspre nord a mamelonului mare și la 32m față de prăpastia dinspre vest. A avut dimensiunile de 6,30m x 2m (cât au permis pădurea și lățimea terasei, care aici are puțin peste 7m) și orientarea de 330°. În cuprinsul ei a fost surprinsă o porțiune din podeaua unei locuințe Wietenberg, lată de 90cm, cu un inventar caracteristic, din care nu lipsesc așchii și miezuri de piatră, inclusiv de cremene, argumente ale funcționării în incintă a unui atelier de pietrar (*L1Bz-2009*). Preponderentă este ceramica din pastă semifină și fină, bogată tipologic (inclusiv un vas cu gura lobată) și cu un decor în care sunt prezente benzile cu incizii în plasă, triunghiurile hașurate, uneori juxtapuse, incizii simple, șiruri punctate, carouri „concentrice” etc. În apropierea locuinței au existat un complex de locuit (?) din Prima Epocă a Fierului și o „groapă” construită din piatră de dimensiuni medii amestecată cu fragmente ceramice din aceeași epocă, probabil pentru îngroparea unui vas mare de provizii. Complexul se extinde între m 0,90 și m 5. Existența pe buza gropii a unor fragmente de oale mari, negre, canelate, pledează pentru aceeași atribuire. Din Epoca Dacică, în stratul de humus, a fost descoperit doar un cui din fier îndoit la vârf.

SII-2009. Este secțiunea care, împreună cu *SV-2008*, a permis cercetarea *L1Bz-2008-2009*, prezentată în detaliul anterior (Costea, Szekely 2011, 107-113) și în acest volum la Epoca Bronzului, motiv care ne scutește să stăruim acum asupra ei. De precizat doar că în afara inventarului Wietenberg, foarte bogat, și a celor câteva fragmente ceramice dacice găsite aici, o atenție specială merită cârligul de pescuit din bronz.

SIII-2009. A fost trasată la 9,30m E de *SII-2008*, cu scopul de a se verifica dacă zidul dacic ajunge până aici. A avut dimensiunile de 6,50m x 2,50m și orientarea de 30°. S-a constatat că zidul se oprește mai înainte, în spațiul rămas necercetat. În schimb, aici a fost descoperit un inventar Wietenberg bogat, inclusiv un fragment dintr-o figurină din lut ars, capete de băț și roți de care miniaturale.

Fig. 18. Locuința 1 BZ / 2009 (a, b, c) și vatra din interior (d, e)

a

b

c

d

e

SIV -2009-2012. Începută în campania 2009, datorită complexității situațiilor întâlnite, ca și a condițiilor foarte grele de lucru (declivitatea pantei de NE este mai mare de 45°), cercetarea s-a extins pe durata a patru ani. A fost deschisă spre capătul de N al zidului dacic, cu scopul de a afla unde se termină și cum se raportează acesta la stânca naturală dinspre incintă. La început a avut dimensiunile de 8,20m x 2m. În urma corecturilor din anii care au urmat, lățimea ei s-a apropiat de 3m, în timp ce lungimea s-a extins cu încă 10m, cu scopul de a se examina atât zona zidului dacic, cât și rambleul menit a asigura stabilitatea acestuia.

Săpătura a confirmat o constantă privind tehnica și materialele folosite de daci pentru ridicarea fortificației, cât și implantarea zidului în nivelul de locuire din Prima Epocă a Fierului și folosirea din abundență a vestigiilor din Epoca Bronzului pentru embleton. Dărâmat în vechime și de-a lungul secolelor ce au urmat, zidul se mai păstrează pe o grosime de aproape 4m (între m 3,70 și m 7,50) și o înălțime de aproximativ 80cm. Un nivel Wietenberg *in situ* nu s-a descoperit datorită faptului că declivitatea pantei nu a permis adâncirea până la steril (stâncă) sub stratul din Prima Epocă a Fierului. Inventarul caracteristic acestei culturi este însă foarte bogat în „liantul” zidului dacic, din care face parte și un car miniatural, alături de „capete de băț”, roți de care miniaturale, fusaiole, vase miniaturale, capace și discuri din lut ars, străpungătoare din os fragmentare, percutoare, cuțite curbe etc.

Foarte importantă s-a dovedit tehnica de amenajare a rambleului ce susținea zidul dacic, din piatră locală de calcar „legată” cu pământ negru, în care se aflau fragmente ceramice de la oale din Prima Epocă a Fierului, unele aproape întregibile. Din Epoca Dacică a fost recoltată numai ceramică fragmentară, lucrată cu mâna sau la roată, toată în poziție secundară, inclusiv părți din două borcane găsite în embletonul zidului, importante pentru confirmarea celor două faze de locuire dacică. În secțiune nu a fost găsit capătul zidului dacic, locul lui trebuind căutat mai spre N (Olt).

Fig. 19.
Porțiuni din rambleul
SV al zidului dacic

SV-2009. A fost amplasată în zona *În Șa*, pe prima terasă dinspre V a dâmbului spre Olt, cu scopul de a verifica posibila locuire în cele trei epoci. Dimensiuni: 7m x 2,50m; orientarea 315°. Imediat după înlăturarea stratului de humus, care nu a depășit grosimea de 10cm, în săpătură s-a dat peste o buturugă imensă de la un fag dărâmat de o furtună recentă, ale cărei rădăcini au împiedicat adâncirea, cu excepția unei mici suprafețe din m 1, unde aceasta a atins 40cm, în rest oprindu-se la 30cm. Este clar că în situația dată toate nivelurile au fost bulversate, inventarul fiind și el amestecat. Cu toate acestea, două precizări se pot face: 1) la adâncimea maximă din m 4-5 (30cm) a fost găsită o bârnă carbonizată ridicată de pe locul ei de o rădăcină, în apropierea căreia se afla un veritabil „depozit” de ceramică dacică lucrată cu mâna sau la roată. De remarcat calitatea excelentă a pastei celei din urmă, care provine de la fructiere, câni, străchini sau castroane și chiupuri decorate cu benzi de incizii vâlvurite trase cu pieptenele. Există și fragmente dintr-un vâscior ce imită un *unguentarium*. Din categoria celor lucrate cu mâna sunt de amintit fragmentele de borcane. Fragmente de ceramică dacică se mai aflau și printre rădăcini, ca și altele din Epoca Bronzului sau din Prima Epocă a Fierului. Am insistat asupra celor dacice deoarece ni se pare plauzibil ca ele să facă parte din inventarul unui complex situat pe loc, dar deranjat de rădăcini.

2) calitatea pastei și decorul ceramicii lucrată la roată o încadrează pe aceasta în rândul veselei „de lux”, diferită de cea din incinta cetății, dar asemănătoare cu vasele găsite în *În Șa* cu mulți ani în urmă, alături de obiecte din metal, inclusiv o fibulă din argint.

SVI-SVIII. Au fost trasate în zona răsăriteană a incintei, pe *Terasa a II-a*, în amonte de SIV-2008, cu scopul de a verifica locuirea pe această terasă, care are aici o lățime ce depășește 10m. Totodată, s-a urmărit dacă descoperirea tiparului din piatră destinat turnării unor piese din bronz în formă de „brăduț” este una fortuită, piesa fiind găsită în SII, din anul 2000, care desparte secțiunile VI și VII, din campania 2009 (Costea, Bălos 2001, 2017-241). Săpătura a confirmat numai locuirea din Epoca Bronzului, ilustrată de două locuințe cu vetre la interior și de un inventar foarte bogat. Din Prima Epocă a Fierului, în afară de tiparul amintit, reține atenția o trusă din piese de lut ars găsită în SVII. Acesta a fost reluată în anul următor și prelungită în aval, cu scopul de a se preciza epoca amenajării acesteia, ocazie cu care s-a constatat că aceștia sunt purtătorii culturii Wietenberg. Din Epoca Dacică au fost găsite puține fragmente ceramice și un cui îndoit în forma literei „L”.

2010-2011. Suprafața I-2010. Continuată în campania 2011, ea a oferit primele informații importante despre infrastructura construcțiilor defensive dacice din capătul lor nordic, precum și a direcției pe care acestea le urmează înainte de a se uni cu stânca nativă din amonte. Suprafața, amplasată la N de *SIV* – 2009-2012, a avut forma unui pseudo-triunghi dreptunghic, cu cateta mare lungă de 8m orientată pe direcția N-S, cateta mică lungă de 6m orientată spre V, și o „ipotenuză” arcuită, ce urmează curba de nivel a zonei către NV. În primul an s-a decopertat toată aria și s-a degajat o parte a depunerilor naturale acumulate la începutul pantei. Operațiunea a dus la constatarea că pe toată lungimea ipotenuzei dacii au construit o structură de rezistență foarte puternică, din bolovani și lespezi de calcar de dimensiuni mari. Această structură este, de fapt, continuarea constructivă în arc de cerc a coamei rambleului întâlnit în *SIV* din 2009-2012, cu precizarea că de data aceasta dimensiunile pietrelor sunt mult mai mari.

În interiorul *Suprafeței*, sub stratul de humus, gros între 10 și 25cm, se află nelipsita cuvertură de piatră mărunță groasă la rândul ei de 10-20cm. Limita inferioară a cuverturii reprezintă adâncimea maximă la care s-a ajuns în cele două campanii. Dintre materialele descoperite în stratul de humus și în învelișul de piatră se cuvin menționate fragmentele ceramice din Epoca Bronzului, foarte rulate, și un topor din piatră cu „aripioare”. Cercetarea a fost reluată în campaniile următoare prin alte secțiuni și casete, soldate cu descoperiri foarte valoroase pentru Epoca Bronzului și Epoca Dacică.

SI – 2010-2011. A fost amplasată între *SII-2008* și *SIII-2009*, paralelă cu acestea (30°), cu dimensiunile de 9m x 2,50m. Scopul ei a fost de a se stabili punctul terminus dinspre E al zidului dacic. Acest lucru nu a rezultat din săpătură, clară fiind doar fața lui interioară (amonte), perfect rectilinie, și grosimea păstrată a zidului, care în acest loc este de aproximativ 2,40-2,50m. Secționarea lui a condus la constatarea că a fost așezat pe o platformă amenajată de daci din pământ, pietre și vestigii mai vechi, aduse din altă parte, și nu implantat, ca în alte părți, în nivelul din Prima Epocă a Fierului, care aici este absent. Înălțimea rămășițelor construcției nu depășește 50cm, bine păstrată fiind doar prima „asiză”. Cu aceeași ocazie s-a văzut că pământul roșu nu mai este singurul „liant” utilizat, ci este amestecat cu pământ negru mai vechi. Bine vizibile au fost și rămășițele rambleului, în special pe profilul vestic. Vestigiile din cele trei epoci se aflau în amestec la partea superioară, cu precizarea că pe rămășițele zidului cele mai numeroase sunt fragmentele de la recipiente dacice.

SII – 2010-2012. Este cu certitudine cea mai importantă secțiune practică pe *Piatra Detunată*, atât în ceea ce privește bogăția și varietatea vestigiilor recoltate pentru oricare dintre cele trei epoci, cât și pentru valoarea informațiilor privitoare la fortificațiile corespunzătoare fiecăreia dintre acestea. A fost amplasată la E de *SI-1995*, de care o desparte un martor de 0,50m. Capătul ei din amonte coincide cu linia sudică a *Terasei I*, lată de 10,50-11m. Inițial, a avut lungimea de 12,50m și lățimea de 2,50m (până la zidul dacic), pentru ca apoi să fie lărgită la 4m pe o lungime, spre aval, de 9,25m, până la șanțul dintre cele două „valuri”. Orientarea: N-S. Stratigrafia secțiunii oferă o imagine clară asupra primelor elemente de fortificare din Epoca Bronzului (din lemn și piatră), corespunzătoare celor două niveluri de depunere arheologică, precum și a complexelor de locuit (trei la număr), fiecare cu vatră la interior. Clare sunt succesiunea și detaliile legate de materialele și tehnica folosită la edificarea elevației și a instalațiilor de foc, precum și „aliniera” lor

pe două șiruri paralele. La începutul locuirii din Prima Epocă a Fierului s-a procedat la acoperirea totală a nivelului Wietenberg, pentru ca la rândul lui nivelul „hallstattian” să fie adaptat pentru amplasarea și susținerea zidului dacic. Momentul ridicării acestuia, chiar dacă nu poate fi datat cu exactitate, a pus încă o dată în evidență existența a două faze de locuire dacică, prima lipsită de construcții cu caracter defensiv. Toate complexele, indiferent de epocă, au avut un inventar deosebit de bogat, caracteristic civilizației a căreia îi aparțin, majoritatea servind și ca repere de încadrare cronologică.

2011. SI-2011. A fost trasată în Șa, pe a treia terasă de pe panta vestică, unde recent s-a deschis un drum necesar recuperării arborilor doborâți de furtună. Alegerea locului este motivată de faptul că avem de-a face cu cea mai mare dintre terasele din această zonă, lată, la jumătatea lungimii, de 15-16m, și puțin înclinată, deci favorabilă locuirii. În plus, caz foarte rar, pe direcția ei aval-amonte nu exista vegetație care să împiedice lucrările. Cu dimensiunile de 19m x 2m, ea a fost orientată N-S.

Fig. 20.
Secțiunea II /
2010 – 2012, profile și
detalii stratigrafice

Săpătura a pus în evidență aspecte interesante: 1- în toată suprafața secțiunii, sub stratul de humus, gros de numai 10-12cm, s-au găsit trei grupaje de fragmente ceramice de la vase Wietenberg, în amestec cu fragmente din Prima Epocă a Fierului, dar nici un indiciu asupra existenței vreunui complex, concluzia fiind că toate sunt venite din amonte; 2- neobișnuit de mare este numărul topoarelor din piatră, toate rupte din vechime; amestecul materialelor din cele două epoci dovedește că fenomenul s-a petrecut după sfârșitul Primei Epoci a Fierului;

3-singurul obiect dacic este o dălțiță din bronz, găsită în m 12, iar dintre cele romane un vârf de arbaletă în patru muchii, găsit în m 13, amândouă imediat sub stratul de iarbă; 4- intervenția omului se observă doar la amenajarea marginii de terasă, realizată din pietre de calcar de diferite dimensiuni, cu o lățime între 3 și 4m. Este posibil ca terasa să facă parte dintr-un drum șerpuit de acces dinspre N-V la complexele din partea superioară a Șeii, posibil să fi fost folosit și de către romani pentru cucerirea cetății. În vreme de liniște calea era cea mai accesibilă spre „turnul” de pe dâmbul mic.

SII-2011. A fost deschisă la V de *SII - 2002-2003*, cu care este paralelă și de care o desparte un martor de 1,50m. Dimensiuni: 10m x 3,75m. Cu ajutorul ei s-au înregistrat detalii referitoare la organizarea internă a unui complex dacic de locuit, care conținea și un inventar mobil foarte bogat și diversificat. Vestigiile din epocile anterioare se aflau fie printre materialele din care s-a amenajat podeaua acestuia, fie sub ea, cu excepția unei figurine zoomorfe, găsită în pământul ars la roșu dintre complex și zidul dacic.

Fig. 21.
Inventar din SI/2011

SIII-2011. Amplasată la 1m N de *SIV-2009-2012*, cu care este paralelă (255°), ea a avut dimensiunile de 5m x 2m și scopul de a se urmări continuarea zidului dacic. A fost adâncită doar până la 0,60m, nivel la care a fost abandonată deoarece continuarea săpăturii ar fi condus la distrugerea întregii construcții.

SIV-2011. Este, de fapt, **SIV – 2009-2012** și a fost prezentată mai sus.

SV-2011. A fost trasată la 9m nord de *SIV-2009*, cu care este paralelă. Dimensiuni: 6m x 2m. Este secțiunea în a cărei suprafață zidul dacic este încă prezent. Din el se păstrează, imediat sub mantaua de piatră mărunță, pământul roșu folosit peste tot ca „liant” al pietrelor, deși aici acestea lipsesc. Lățimea/grosimea fâșiei de pământ roșu este în acest loc de aproximativ 4m. În marginea exterioară a acestei fâșii, de la m 1 la m 2,10, direct pe pământul roșu, au fost

plantate blocuri și lespezi de calcar local, așezate într-un șir arcuit ce continuă constructiv creasta rambleului dezvelit în *SIV* – 2009-2012 și în *Sp1*-2010. În aval de acest șir și paralel cu el se mai află două rânduri de lespezi și blocuri de dimensiuni mai mari (laturi de aproape 1m), așezate în trepte, cu lățimi și înălțimi de aproximativ 1m. Ambele au avut rolul de a susține primul șir care la rândul lui juca rolul de parament exterior al zidului dacic. Înlăturarea depunerilor de pe prima treaptă a oferit imaginea feței exterioare a zidului. Mai jos (în aval) de rândul de lespezi de la baza amenajării săpătura nu a fost posibilă, atât din teama șubrezirii iremediabile a suportului construcției, cât și datorită imposibilității de a se lucra pe o pantă cu asemenea înclinație. Pe treapta dintre cele două rânduri de sus, lată de 1,60m (de la m 2,10 la m 3,70), a fost descoperită o depunere rituală de animale și de râșnite din tuf vulcanic, alături de o cantitate apreciabilă de ceramică, printre care și vase întregibile. Artefactele din Prima Epocă a Fierului lipsesc, în timp ce cele dacice sunt reprezentate doar de fragmente dintr-un vas lucrat la roată și de un piron cu dublă îndoitură în unghi de 90°, igr de la o construcție din lemn.

2012. SI-2012. A fost amplasată între *SIV* și *SV* din campania precedentă, în capătul de nord al circumvalației, în punctul unde aceasta se unește cu panta dealului. Parțial, ea a suprapus capătul nordic al *SV*-2011. A avut lungimea de 9m x 3m și lățimea de 3m, iar orientarea de 100°. Cu ajutorul ei s-a putut stabili capătul nordic al întregului sistem de apărare, în primul rând al zidului dacic: în profilul dinspre Olt al secțiunii se mai văd doar pigmentații de pământ roșu, lipsit de pietre și așezat (poate chiar aruncat) direct pe stânca nativă. Confirmarea veridicității acestei constatări este susținută de descoperirea în suprafața secțiunii a unui turn dacic din lemn mistuit de foc, dar de la care au rămas pe loc o cantitate apreciabilă de lemn ars, cuie, piroane și platbande din fier (construcția va fi prezentată în detaliu la Epoca Dacică).

Fig. 22.
Depunerea rituală din
Secțiunea V/ 2011

Sub resturile carbonizate ale turnului a fost descoperită o parte dintr-un schelet de om, care, împreună cu ofrandele de vase din imediata apropiere și cu scheletele de animale amintite, constituie un document valoros referitor la spiritualitatea vechilor traci intracarpatici, în cazul de față a creatorilor culturii Wietenberg.

SII-2012. A fost deschisă la 22m vest de *SI*-1995, cu scopul de a secționa încă o dată valul mic. Dimensiuni: 9m x 2m; orientarea N-S. După îndepărtarea stratului vegetal, gros între 12cm și 25cm, s-a constatat că valul fusese distrus anterior, motiv pentru care ea a fost abandonată.

SIII-2012. Situată la E de *SI*-2010, de care o desparte un martor de 0,50m, secțiunea a avut dimensiunile de 7m x 2m și orientarea 340°. Rostul ei a fost de a se verifica dacă zidul dacic se termină în martorul dintre ele. Săpătura a confirmat acest lucru, în șanț găsiindu-se

Fig. 23.
Scheletul uman din
Secțiunea I /2012

numai pigmentație de pământ roșu folosit de regulă ca „liant” al paramentelor și emplectonului zidului dacic, fără obișnuitele lespezi și bolovani de calcar. În acest fel a devenit posibilă, cu mai mare precizie, măsurarea lungimii întregului sistem de apărare, construit pe durata celor trei epoci și păstrat până în prezent în diferite stări de conservare. La cele două capete ale lui se cuvin adăugate însă palisadele obligatorii din lemn, de unde rezultă că lungimea totală a fortificației era de aproximativ 180m. La ambele capete ale ei există pante verticale în stâncă, imposibil de escaladat în Epoca Bronzului și foarte greu în epocile fierului. Este posibil ca între m 3,50m și m 7 să avem de-a face cu un complex Wietenberg, din care provine o cantitate apreciabilă de ceramică, amestecată la partea superioară cu vase fragmentare din Prima Epocă a Fierului și cu numai câteva cioburi dacice.

Suprafețele I, II – 2012. Au fost trasate pe *Terasa a III-a*, prima la 24m

E de capătul nordic al zidului dacic și la 9m de *SI-1995*. A avut dimensiunile de 15m x 4m și orientarea de 50°. Cea de a doua, situată spre vest, este paralelă cu ea și despărțită printr-un martor lat de 1m. Scopul amândurora a fost de a verifica posibila locuire sau intervenție sub orice formă a omului asupra terasei în cele trei epoci, acțiune tentantă datorită lățimii terasei (16-17m), dar anevoios de adaptat ridicării unor construcții de dimensiuni mari din cauza declivității mari. Presupunerea au fost confirmate, în suprafața cercetată descoperindu-se mai multe platforme

Fig. 24.
Sp II/2012

din piatră mărunță, peste sau în jurul cărora se afla lemn carbonizat, niciodată de la grinzi sau stâlpi de dimensiuni mari, de unde rezultă că el provenea fie de la acoperișuri, fie de la pereți subțiri din paiantă ai unor anexe gospodărești, magazii sau ateliere. Fără o legătură constructivă cu aceste platforme, în cele două suprafețe se aflau și câteva instalații de foc de dimensiuni reduse, a căror funcționalitate poate fi pusă fie tot pe seama unor ateliere, fie a unor vetre care, pe vreme favorabilă, funcționau în afara locuințelor. Mai dificilă este atribuirea complexelor

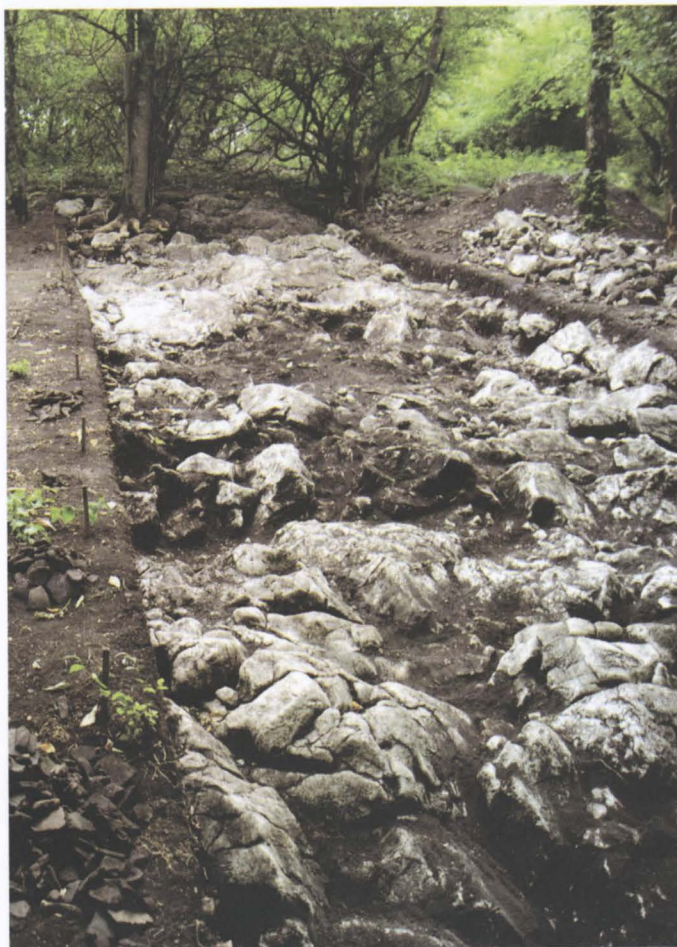

Fig. 25.
Suprafața I/2012

de acest fel unei epoci anume, dat fiind faptul că vestigiile sunt foarte amestecate, predominante cantitativ fiind cele din Prima Epocă a Fierului, urmate de cele dacice și de cele din Epoca Bronzului. Se cuvine precizat că în timp ce materialele aparținătoare culturii Wietenberg și dacice sunt răspândite pe toată suprafața, cele din Prima Epocă a Fierului sunt grupate în metri 14-15, unde roca naturală coboară cu 50-80cm față de partea din amonte a lungimii șanțurilor, dând impresia unui depozit menajer și nu a unei situații reale dintr-un complex. Inventarul cel mai interesant scos la lumină aparține Epocii Dacice și constă atât din ceramică lucrată în ambele tehnici, cât și din obiecte din fier și din bronz, cele din urmă rarisime în rândul orfevreriei dacice.

Sondajele 1-6, din 2012. Deoarece spațiul dintre *Terasa a III-a* și prăpastia dinspre nord nu putea fi supus cercetării, fie din cauza pădurii, fie datorită terenului stâncos, în zona respectivă au fost practicate șase sondaje, cu laturi între 1m și 3m. Două dintre ele s-au deschis tot pe *Terasa a III-a*, la E de *Secțiunea Magistrală* din 1996-1997, iar celelalte patru mai la nord. În cele din urmă (*Sdj* 1-4) s-au găsit fragmente ceramice mărunte și rulate împreună cu bulgări de lipitură de perete, în timp ce în celelalte două au fost găsite obiecte demne de interes: în *Sdj*. 5 se afla multă ceramică din Prima Epocă a Fierului, ce părea spartă pe loc, iar în *Sdj*.6 ceramică dacică lucrată cu mâna sau la roată, alături de un cosor din fier bine conservat.

2013. Martorul dintre SpI – SpII-12. Cercetarea celor 15 m² dintre suprafețe a confirmat constatările din anul anterior și a adus elemente noi, care privesc în primul rând locuirea din Epoca Dacică. Dintre noutăți se cuvine reținută amenajarea din piatră calcaroasă, de dimensiuni medii, a două lăcașuri în care au fost instalate vase de provizii, unul de dimensiuni mai reduse, în m 2-3, cu diametrul de 35cm și adâncimea de 45cm, celălalt pentru un recipient mai mare, între m 9,90 și m 11,20. Ambele au suferit câte o deteriorare care s-a soldat cu acoperirea și refacerea la o adâncime mai mică; se datează în Epoca Dacică. Tot în martor au fost dezvelite două vetre, una mai mică, deteriorată integral din vechime (în m 6-7), cealaltă, de dimensiuni mai mari, situată în m 12-13, ce suprapune și înlocuiește o instalație de foc mai veche, tot dacică. În special pe ea, dar și în jurul celei din urmă, se afla un bogat inventar, între care ceramică, oase,

cărbune și o lespede de gresie. În spațiile dintre vetre, fără o amplasare riguroasă, alte platforme de piatră, dintre care una din lespezi destul de mari. Dacă funcționalitatea platformelor poate fi doar bănuită, vetrele fac parte din categoria celor utilizate pe timp favorabil în afara locuințelor.

Și de data aceasta inventarul mobil este în cea mai mare parte amestecat, excepție făcând obiectele dacice grupate în zona vetrelor și a spațiilor pentru vasele de provizii.

Secțiunile I-III. Au fost amplasate la est de *Magistrala din 1996-1997*, pe *Terasa a III-a*, trasate în așa fel încât să includă *Sondajele 5 și 6* din anul precedent. Cu ajutorul lor au fost descoperite șase gropi săpate în roca naturală, ansamblu care va fi tratat în detaliu în altă parte.

Secțiunea IV-2013. Amplasată la 1,50m E de *Casetele 1-4* din anul 2007, este paralelă cu laturile amonte-aval ale acestora și a avut dimensiunile de 7m x 2,50m. Și ea a oferit informații valoroase, aproape exclusiv despre locuirea dacică, motiv pentru care va fi prezentată tot acolo.

Fig. 26.
Câmpul de gropi

V. STRATIGRAFIA

Configurația stratigrafiei așezărilor de la *Racoș-Piatra Detunată* este rezultanta a doi factori, în egală măsură importanți: fenomenele naturale și activitatea umană. Primul factor a avut la rândul lui roluri cu consecințe contrare. Pe de o parte, de deranjare parțială sau de distrugere totală a nivelurilor de locuire în zonele în care stratul de pământ este subțire, acțiunea datorându-se rădăcinilor copacilor și arboretului care au bulversat toate nivelurile formate de-a lungul timpului. În felul acesta se explică aflarea în stratul vegetal, în amestec, a vestigiilor din cele trei epoci, uneori în dispunere inversată, cioburile Wietenberg „urcând” deasupra celor din Prima Epocă a Fierului, spre exemplu. Pe de altă parte, în zonele cu declivități mari aceleași rădăcini au împiedicat alunecarea terenului și antrenarea în aceeași direcție a ruinelor multor monumente situate la periferia sau pe pantele sitului. Cel mai elocvent exemplu este oferit de copacii ale căror rădăcini au fixat pe loc rămășițele turnului dacic din capătul de nord al zidului. Un rol important în distrugerea sau numai bulversarea nivelurilor l-au avut fenomenele naturale. Investigarea Șeii care desparte cele două părți ale sitului a demonstrat limpede că multă vreme după încetarea locuirii terenul a rămas fără vegetație, ploile și topirea zăpezilor contribuind la răscolirea și spălarea straturilor de cultură. O contribuție în acest sens au avut furtunile violente, un exemplu similar celui de la *Cetatea Zânelor* de la Covasna, dar de mai mică amploare, petrecându-se cu mai puțin de 10 ani în urmă, când copacii dintre cele două dâmburi au fost ruși sau dezrădăcinați, din loc în loc fiind perfect vizibile craterele rezultate.

Fără „contribuția” acestor evenimente și a copacilor stratigrafia naturală a terenului este foarte simplă și se datorează, pe de o parte, fenomenelor ce au stat la baza geomorfologiei zonei, iar pe de altă parte acumulării lente și îndelungate a unei cuverturi de origine organică în care a devenit posibilă dezvoltarea vegetației. În lipsa acestui strat vatra așezărilor s-ar înfățișa ca o formațiune de piatră organizată în terase „concentrice”, în timp ce teritoriile dimprejur prezintă un foarte subțire strat de humus, ce acoperă alt strat consistent de pământ galben sau roșcat, care la rândul lui acoperă un nivel de calcar sfărâmicios, denaturat, toate sedimentate pe stânca naturală de calcar alb. În zonă nu s-a observat scoree propriu-zisă, ci doar pământ roșu, folosit de către daci pe scară largă ca „liant” al zidului și la emplecton.

Astfel se prezintă stratigrafia „naturală” a așezărilor și a împrejurimilor ei. În ceea ce privește stratigrafia arheologică, rezultată din viața umană, importantă pentru interpretarea istorică, situația este mai complexă, ea fiind generată și influențată într-o măsură mai mică sau mai mare de aportul fiecărei epoci. Pornind de la înfățișarea terenului înainte de începerea cercetărilor, care oferea sugestii asupra diferențelor dintre elementele neîndoielnic naturale și cele posibil antropice, cercetarea a fost orientată pe cele trei forme de relief existente în incintă:

mamelonul principal, situat în partea de sud, care poate fi considerat un deal de dimensiuni modeste (sectorul A pe plan), mamelonul sau dâmbul mic dinspre nord și spălat de apele Oltului, din aceeași parte (sectorul C pe plan) și albierea naturală care le desparte pe acestea pe direcția SE-NV, numită de noi *În Șa* (sectorul B pe plan). În fiecare dintre aceste sectoare, în funcție de problemele urmărite, de configurația terenului și de pădure, au fost practicate secțiuni, suprafețe și sondaje care au avut ca rezultat atât dispunerea în incintă a monumentelor definitorii pentru fiecare epocă (stratigrafia orizontală), cât și succesiunea și, ca rezultat al ei, suprapunerea nivelurilor culturale în zonele considerate vitale pentru toate comunitățile. În felul acesta s-a putut stabili că fiecare dintre comunități a ales cu predilecție pantele terasate natural, care înconjoară dealul în arc de cerc pe direcția E-S-V, cărora le-au adus corecturile pe care le-au considerat oportune pentru organizarea unui habitat optim. Cea mai mare atenție a fost acordată *Terasei I*, pe care au fost ridicate construcțiile defensive și în spatele cărora au fost dispuse complexe de locuit și diversele lor anexe. O densitate însemnată a locuirii s-a petrecut pe *Terasa a III-a*, care a fost amenajată pentru prima oară în Epoca Bronzului, din care datează cele mai multe construcții Wietenberg. Pe aceeași terasă au fost descoperite și construcții sau anexe ale complexelor din epocile următoare, dar de o intensitate mai mică. Foarte rare și complet distruse s-au dovedit complexe care au existat pe fâșia dintre *Terasa III* și falia dinspre nord a dealului, din care s-au mai păstrat vestigii din toate epocile împrăștiate și lipitură de perete măruntă și foarte rulată, care nu putea fi adusă din altă parte. În nici un punct din incintă nu s-a constatat suprapunere de construcții și implicit de locuire, spre deosebire de *Terasa I*. Pe toată lungimea acesteia, dar mai cu seamă în zona centrală, au putut fi urmărite stratigrafic nivelurile de depuneri rezultate din fiecare epocă. Detalii clare au oferit în acest sens mai multe secțiuni care au traversat sistemul de apărare, dar mai ales *SI-1995*, *SI - 1996-1997* și *SII - 2010-2012*. Deoarece situația este identică în fiecare dintre acestea, am ales spre exemplificare *SII - 2010-2012*. Cu ajutorul ei s-a putut stabili că prima adaptare a terenului pentru locuire și apărare s-a petrecut în Bronzul Mijlociu și se datorează purtătorilor culturii Wietenberg.

La baza nivelului rezultat din locuire au fost descoperite două construcții cu destinație defensivă, prima din lemn și pământ, a doua din piatră, pământ și lemn.

Ambele au avut talpa implantată în roca de calcar gălbui, alterat. Fiecăreia îi corespunde un nivel de locuire consistent, în care au fost descoperite fragmente de pereți din paintă, instalații de foc și un inventar foarte bogat.

Nivelul din Epoca Bronzului a fost în întregime suprapus de cel din Prima Epocă a Fierului, la începutul căruia a fost amenajat un pavaj despărțitor și, în același timp, nivelator din piatră de calcar de dimensiuni medii. Construcțiile cu destinație defensivă proprii acestei epoci s-au păstrat parțial (de ex. stâlpi carbonizați care pot proveni de la o palisadă sau „construcție de împrejmuire”, plus segmente de val din piatră locală de carieră; pentru toate acestea vezi Fig. 3a. Explicația constă în demantelarea integrală a părții superioare a nivelului hallstattian de către daci, în scopul construirii propriului sistem de apărare. În spatele acestuia, către incintă (pe *Terasa I*), au fost alinate complexe dacice unde, stratigrafic, se văd cele două faze de locuire.

Pe celelalte terase nu s-au descoperit complexe care să se suprapună asemenea celor de pe *Terasa I*, fie ele din aceeași epocă, fie din epoci diferite.

Fig. 28.
Terasa I, sectorul A

Fig. 29. Terasa a III-a,
sectorul A

Fig. 30. Sectorul B,
punctul „În Șa”

În sectorul B, respectiv *În Șa*, a fost aplicat numai sistemul secțiunilor. Cu ajutorul acestora s-a putut stabili că singurul loc în care complexele din cele trei epoci s-au suprapus se situează pe cumpăna apelor, în restul suprafeței situația fiind similară celei din sectorul A, exceptând *Terasa I*. O secțiune și mai multe suprafețe au fost practicate în sectorul C, pe dâmbul mic, toate conducând la concluzia că pe micul platou de aici nu a luat naștere o stratigrafie verticală, explicația constând în neadaptarea terenului pentru locuirea permanentă, poziția lui dovedindu-se inconfortabilă. În schimb, instalarea unor posturi de observație, fie și temporare, decurge din logica militară și din necesitatea de control vizual asupra unei bune părți din defileu și a asigurării legăturilor „la vedere” cu așezările contemporane din apropiere.

În concluzie, stratigrafia locuirilor de pe *Piatra Detunată* are o înfățișare neuniformă, dependentă de topografia zonei locuite. În toate epocile concentrarea cea mai mare a avut loc pe prima terasă, adaptată atât pentru apărare, cât și, mai ales, pentru locuire, ea fiind cea mai expusă spre soare pe tot parcursul zilei și cea mai bine ferită de manifestările agresive ale fenomenelor naturale, mai ales pe timp de iarnă. Pe parcursul Epocii Bronzului, când a fost și destul de intens locuită, a fost preferată și *Terasa a III-a*, urmată sub acest aspect de zona *În Șa*. Afirmția este valabilă pentru toate epocile, cu precizarea că locuitorii din Prima Epocă a Fierului și cei din Epoca Dacică nu sunt inițiatorii, ci beneficiarii amenajărilor începute de purtătorii culturii Wietenberg. Un nivel de locuire mai vechi, din neolitic/eneolitic sau din perioada de trecere la Epoca Bronzului, nu s-a surprins arheologic. Eventualele antecedente *Zăbala*, *Iernut* sau *Ciomortan* ș.a. nu au lăsat amprente stratigrafice, absente fiind și cele posterioare cuceririi romane a Daciei.

VI. FORTIFICAȚIA: TRASEU, STRUCTURĂ, MATERIALE UTILIZATE

Situată într-un loc deosebit de favorabil din punct de vedere strategic, așezarea Wietenberg de la Racoș-*Piatra Detunată* însumează o serie de caracteristici care îi conferă un caracter aparte în comparație cu multe așezări contemporane, întemeiate de aceleași triburi tracice. Este acesta motivul care impune analizarea ei pornind tocmai de la ceea ce îi este specific, o apropiere sau o deosebește de alte așezări din Bronzul Mijlociu și Final.

Abia amintita poziție strategică a determinat de la început și caracterul predominant al așezării, conceput și subordonat scopului de a controla integral și permanent una dintre cele mai importante căi de comunicație ale timpului, intens frecventată și mai înainte, dar și ulterior. *Mutatis-mutandis*, ea este similară acelor fortificații care în epocile următoare au fost numite „cetăți de graniță”, deși prin poziția ei, după cum se cunoaște, a facilitat legături cu triburile tracice contemporane din exteriorul arcului carpatic și chiar cu civilizații mai avansate din lumea mediteraneană sau central-europeană, ale căror înrâuriri le vor cunoaște nu numai triburile Wietenberg, ci majoritatea tracilor transilvani.

Fortificația de pe *Piatra Detunată* este prima, din punct de vedere cronologic, care a controlat câteva secole Defileul Oltului din extremitatea răsăriteană a Munților Perșani. Nu a fost însă singura. Cercetările arheologice de pe *Tipia Ormenișului*, comuna Ormeniș, au scos la lumină și vestigii ale unei locuiri a purtătorilor culturii Wietenberg, răspândite atât pe platoul superior, cât și pe terase. O curiozitate este faptul că în ciuda marii arii pe care s-au descoperit, cantitatea lor este destul de redusă. Datarea lor se extinde pe aproape întreaga existență a culturii (Costea 2006, 153-155 și Pl. II-VI). O posibilă explicație ar putea să ofere marile lucrări de reamenajare a platoului ormenișan din vremea lui Burebista, ocazie cu care toate construcțiile aparținătoare culturii Wietenberg și cele din Prima Epocă a Fierului au fost demantelate iar materialele recuperate au ajuns pe terase, odată cu rămășițele de pereți, toate utilizate la înălțarea și extinderea acestora. Oricum, chiar dacă nu avem dovezi concrete despre existența pe *Tipia Ormenișului* a unei construcții defensive importante din această epocă, instalarea măcar a unui punct de supraveghere permanentă (turn?) ni se pare obligatorie, locul oferind o vizibilitate mai bună decât *Piatra Detunată*, nu doar asupra celei mai mari părți din defileu, ci și asupra podișurilor și depresiunilor intra- și extra-carpătice. De aici se putea ține legătura vizuală cu toate fortificațiile, punctele de supraveghere și așezările civile din defileu, cea mai apropiată fiind aceea de pe *Piatra Detunată*. Același lucru ar fi putut să-l facă înaintea lui Burebista și locuitorii din Prima Epocă a Fierului, în marea lor așezare de pe tipie (Ursuțiu 2006, p. 155-160 și Pl. VII-XXXIII), fără a ridica însă construcții impozante, într-un fel redundante la *Piatra Detunată*

(*Durduia*) (Ursuțiu 2006, 155) și la *Dealul Cornu* (*Meseș*) (Costea 2000, 7-28; 2002, 181-183; 2002a, 26-41; 2003, 11-13; 2003a, 14-22; 2003b, 23-31; 2003c, 11-30; 2004, 379-395; 2004a, 76-77).

Cercetările de pe *Piatra Detunată* au demonstrat că purtătorii/creatorii culturii Wietenberg sunt primii care populează masiv locul, concomitent cu apariția așezărilor civile de la Mateiaș, punctul *În Șipot* și de la Baraolt, cu care se afla în legătură vizuală cu locuirea de pe *Tipia Ormenișului* și cu cea de pe piemontul *Sub Tipie*, pe malul stâng al râului (sondaje 1981-1982).

Detaliile obținute în timpul cercetărilor în câteva dintre secțiunile care au traversat „valul” au condus la concluzia că încă de la începuturile ei așezarea a beneficiat de un sistem de apărare din care, din păcate, s-au păstrat elemente destul de puține și serios deteriorate de-a lungul timpului, începând chiar dintr-o anumită fază a locuirii Wietenberg.

Prima adaptare a locului pentru instalarea unei comunități sedentare a constat în amenajarea teraselor naturale ale mamelonului principal, toate cu fața aproape în întregime către sud. Dintre acestea, cea mai intens transformată și adaptată locuirii a fost cea pe noi am numit-o *Terasa I*, de pe cota cea mai joasă (Fig. 5 – 6), deși terasele din amonte de ea erau mai puțin înclinate și solicitau un efort incomparabil mai redus. Asupra acestora intervenția omului se dovedește a fi constat, în multe cazuri, doar într-o sumară corectare.

Cea dintâi măsură de adaptare a *Terasei I* pentru locuit și apărare a constat în implantarea în stratul de calcar sfărâmiș, nativ, steril din punct de vedere arheologic, a unei „platforme” de piatră locală nefasonată, cu scopul de a asigura stabilitatea pământului adus din altă parte și bătătorit peste ea, împreună cu care va forma infrastructura amenajărilor supraterane ulterioare. Cea mai veche construcție cu destinație defensivă a fost descoperită în sectorul de mijloc al ruinelor, care acum se văd ca un val de dimensiuni apreciabile. În *SII*, în anul 2012, la nivelul calcarului denaturat (sub care se află stânca nativă) a ieșit la lumină o structură interesantă, din lemn și piatră. În m 9, la adâncimea de 1,90m de la actualul nivel de călcare, au apărut urmele, aproape lipite una de alta, de la doi stâlpi carbonizați cu diametrele de aproximativ 40cm, dar cu conturul disipat. Primul se afla într-o groapă săpată în calcarul denaturat, în timp ce celălalt s-a observat la nivelul superior al calcarului. Ambele urme erau aliniate profilului estic al secțiunii, perpendiculare pe val. În groapa din amonte, exact în centru, se păstra cărbune dintr-un alt stâlp, mai subțire, cu diametrul de 12-15cm.

Pe linia acestei gropi, de-a lungul valului, roca naturală înregistrează o treaptă descendentă de 25cm, decupată de constructori în stâncă. În acest punct secțiunea este traversată de două bârne arse, ale căror urme s-au păstrat pe o lungime de aproape 2m și o lățime de 25cm fiecare. La rândul lor, acestea au fost așezate pe o structură de piatră cu suprafața plană și bine fixată în roca moale. La aceeași adâncime, în m 10 (aval) există un alt stâlp ars, cu diametrul de 30cm. Pornind de la acesta, către ambele profile s-a păstrat destul de bine o altă fâșie de lemn carbonizat, cu o lățime ce oscilează între 30 și 50cm.

Este de domeniul evidenței și al logicii „edilitare” că dimensiunile foarte mari ale stâlpilor arși, ca și ale bârnelor orizontale care făceau legătura între ei, nu pot proveni de la complexe de locuit sau de la anexe ale acestora. Distanța dintre stâlpii din m 9 și m 10, care, măsurată din centrul lor, depășește 1m, ni se pare potrivită pentru a reprezenta grosimea unei construcții

Fig. 31.
Reminiscente ale
primei faze de
fortificare Wietenberg

solide, care în cazul de față nu putea fi decât „zidul” de lemn sau cu schelet de lemn, menit a apăra locuințele din amonte, împiedicând totodată alunecarea terenului. Rămășițele acestei construcții de apărare se văd și în *SI*, din anul 1995, între m 67,25 și m 68,75, pe o înălțime de 25cm. Este vorba despre pământ și pietre mărunte înnegrite de arsură (Fig. 3a).

Din cele prezentate mai sus se poate deduce că această construcție și-a încheiat existența prin incendiere, la scurt timp după ridicare, locuitorii fiind obligați să apeleze la alte elemente defensive, de data aceasta din piatră care se găsea din abundență pe loc și, în plus, nici nu era permanent amenințată cu arderea. Și ea a fost amestecată („legată”) cu pământ.

O situație asemănătoare se întâlnește în *SI*, începută în anul 1995 și terminată în anul 1997, din care lipsește construcția din lemn. În schimb, partea inferioară a „valului” din piatră se păstrează și se vede foarte bine și în prezent între metri 60 și 67, cu un prag descendent de 35cm la m 65,30. Grosimea/lățimea rămășițelor acestui adevărat zid din piatră este de 7m, în timp ce înălțimea maximă păstrată, la m 65,40, este de 1,70m (fig 6a). Diferența dintre acest val și cel din *SII/2012* (care are grosimea de 3,40m), nu ni se pare relevantă dacă se au în vedere transformările și deteriorările apărute pe parcurs.

În *Suprafața V* din anul 2007 se păstrează, de asemenea, resturi din fortificația Wietenberg, în spațiul dintre m 3,50 și m 5,50. Aici, pe pavajul de pe roca nativă, a fost ridicat, practic, un val din piatră și pământ negru-cafeniu adus din altă parte. Interesant este că el a fost utilizat și în Prima Epocă a Fierului. Constatarea se desprinde din faptul că nivelul arheologic al acestei epoci se dezvoltă în amonte, continuând până pe *Terasa I*, nu și în aval de metrul 6. Grosimea construcției, care trebuie considerată tot un miez de val, depășește cu puțin 2m, în timp ce înălțimea maximă este în prezent de 1,05m. Este singurul loc în care partea superioară a construcției ajunge până sub stratul vegetal, și, de asemenea, singura dată când pământul roșu din zidul dacic suprapune o structură din Epoca Bronzului.

După cum rezultă din dimensiuni, în primul rând din grosime, valul este mai modest decât în secțiunile mai vechi. Explicația constă în faptul că segmentul respectiv se află către capătul estic al fortificației, aproape de prăpăștiile dinspre sud și est, unde nici în epocile următoare nu s-au construit ziduri sau valuri, rolul acestora fiind suplinit de palisade.

Prima amenajare defensivă, dispărută prin incendiu, a fost înlocuită de una mai puternică, mai amplă, la care au fost utilizate și alte materiale. În *SII/10-12*, între metri 12,80 și 16,20, au fost dezvelite rămășițele unei veritabile structuri din piatră de carieră, amenajată direct pe calcarul denaturat de culoare galbenă. Ea este mai bine păstrată și vizibilă acum pe profilul estic al secțiunii (Fig. 5 și Plansa 2). Nivelul de locuire corespunzător acesteia se păstrează bine între m 9,40 și 11,10. Nu cunoaștem cum arăta această structură la început, dar în prezent ea se prezintă ca o construcție de zid lată de 3,40-3,50m, care protejează dinspre aval (exteriorul așezării) respectivul nivel de locuire. La m 16,28 ea se întrerupe brusc, acolo unde mai sunt vizibile trei „asize”. De la m 8 până la m 15,20 este acoperită de depuneri de materiale din stratul de cultură contemporan. Dispariția acestuia s-a petrecut în faza următoare, când, probabil, s-a renunțat la elementele de apărare, iar terenul a fost pregătit pentru noi complexe de locuit. Credem că atunci „zidul” a pierdut serios din înălțime, măsurând acum doar 40-45cm. Din el a rămas o masă de piatră ce poate fi asemuită unui miez de val, deosebirea față de perioada funcțională constând doar în înălțime. Evident că nu ne gândim la un zid clasic, ci la un val de piatră care a fost îmbrăcat cu un strat de pământ în care a fost implantată palisada. Pe profilul opus, între m 11,30 și m 12,80, se mai păstrează doar talpa orizontală a valului și câteva pietre mai mari deasupra acesteia.

Nu știm care au fost motivul și momentul renunțării la această construcție, o explicație rezonabilă putând fi instalarea unei perioade lipsită de amenințări, în care așezarea avea chiar posibilitatea de a se extinde.

Din păcate, în cele mai multe secțiuni care au tăiat „valul” asemenea structuri nu s-au păstrat la fel de bine, iar în altele săpăturile nu au putut fi adâncite până la stânca nativă. Doar în *SI* din 2002-2003 și în *SIV* din 2009-2012 ele au ajuns la stratul de cultură din Epoca Bronzului. În ambele locuri, sub nivelul din Prima Epocă a Fierului există multă piatră și lemn carbonizat, care nu au putut fi însă concretizate într-o alcătuire care să justifice încadrarea lor în sistemul defensiv al așezării Wietenberg de pe *Durduia*, deși pentru ele o explicație mai plauzibilă nu vedem.

Așadar, deși relativ puține, există mărturii ale unor construcții defensive din Epoca Bronzului pe *Piatra Detunată*. Ele nu au putut ajunge până în prezent în forma originală, explicațiile fiind multiple. Este cazul renunțării la „zidul” din stâlpi și bârne masive din lemn (evident și cu pământ sau pietre), care nu credem că a fost abandonat intenționat, ci ca urmare a mistuirii de foc, în cursul unui eveniment conflictual ori accidental. La rândul lui, valul cu miez din piatră locală de calcar și cu palisadă în cuvertura de pământ a fost și el deteriorat din vechime, în timpul locuirii Wietenberg. Faptul că el nu a mai fost refăcut nici atunci, nici mai târziu, este posibil să-și aibă explicația fie în amenajarea altor elemente de apărare, fie în instalarea unui climat de liniște.

Revenind la „zidul” din stâlpi și bârne masive nu excludem posibilitatea ca el să fi fost o „construcție de împrejmuire” deosebit de solidă, similară celei de la Păuleni (Cavruc, Buzea 2002, 42-43). Credem, însă, că soliditatea acestuia nu a avut destinația unei simple demarcații/împrejmuirii a ariei locuite, pentru care nu ar fi fost nevoie de stâlpi cu grosimea amintită.

Am lăsat la urmă menționarea **valului mic**, din aval de zidul dacic, pe motivul că păstrarea lui fragmentară, pe o lungime ce nu depășește în prezent 25m, nu garantează datarea în Bronzul Mijlociu și încadrarea în „sistemul” defensiv al comunității Wietenberg de pe *Piatra Detunată*. Reamintim, însă, că spre ambele capete el a fost total distrus de cuptoarele de ars piatră de var din Evul Mediu și din Epoca Modernă, la care adăugăm un detaliu peste care nu se poate trece ușor: inexistența între materialele de construcție a vestigiilor din Epoca Bronzului. Observarea atentă a lui face mai plauzibilă datarea în Prima Epocă Fierului, motiv pentru care el va fi prezentat mai în detaliu acolo.

Pentru existența la Racoșul de Jos a unei fortificații Wietenberg, teoretic poate fi invocat și un argument ce decurge din logica militară a oricărei perioade de evoluție a civilizației umane: situarea geografică a *Pietrei Detunate* într-o poziție strategică excelentă, aproape de „granița” sud-estică a ariei de răspândire a culturii. Defileul Oltului reprezintă aici cea mai mare și eficientă cale de trecere, dar și de legătură între teritoriile sud-est carpatice.

Materialele folosite au fost cele aflate la îndemână: mai întâi lemnul, apoi, pe scară largă, piatra de calcar existentă din abundență pe loc în stare liberă, ca urmare a fenomenelor naturale petrecute de-a lungul timpului. Valul din marginea *Terasei I*, foarte solid pentru acea vreme, cu o grosime ce depășea 4m în sectorul central, a fost apoi îmbrăcat cu pământ pentru a face posibilă implantarea palisadei. Este posibil ca pământul și piatra măruntă să fi fost utilizate și ca umplutură a „zidului” de lemn. În concluzie, pentru amenajarea construcțiilor de apărare au fost folosite lemnul, piatra și pământul, în combinații și proporții diferite.

Traseul urmat de ambele variante ale construcției de apărare, în arc de cerc, a fost impus de configurația terenului. Totodată, el trebuia să răspundă mai multor cerințe, dintre care amintim: depunerea unui efort cât mai mic pentru amenajare, prin folosirea judicioasă a avantajelor naturale, siguranța vieții și bunurilor comunității din spatele construcțiilor, amplasarea spațiilor de locuit în așa fel încât populația să beneficieze cea mai mare parte din timpul zilei, indiferent de anotimp, de lumina și căldura soarelui, ceea ce și explică situarea tuturor complexelor de locuit pe terasele cu fața spre sud, sud-est și sud-vest, ferite de vânturile și, mai ales, de crivățul care bate dinspre Olt (nord-est). Reamintim și ușurința cu care au fost procurate toate materialele de construcție. Alegerea este judicioasă, celelalte părți ale dealului beneficiind de o bună apărare naturală, în special marginea dinspre nord-est, care se prezintă și acum ca o falie verticală, imposibil de escaladat la acea dată (Fig. 15-16, 18 și 26).

Lungimea „valului” Wietenberg poate fi destul de bine aproximată, având în vedere că de la capătul nordic al lui, până la *Suprafața V*, din anul 2007, sunt 80 de metri. Construcția lipsește în secțiunile practicate mai spre răsărit cu 8-9m, de unde se poate spune că „valul” putea avea o lungime de peste 80m și o grosime ce oscila între 2m și 4,30m, mai redusă spre capete și mai mare în zona centrală. Lungimea totală a sistemului de apărare era însă mult mai mare.

Nu știm cu precizie dacă mamelonul mic de pe malul stâng al Oltului a fost aplatizat și înzestrat cu construcții de piatră destinate supravegherii defileului de către locuitorii din Epoca Bronzului. Având în vedere sărăcia vestigiilor probatorii din această epocă pe micul platou de acolo supoziția este puțin sustenabilă. Nici marginile în aval ale „Șeii” ce desparte cele două mameloane nu prezintă amenajări care să poată fi considerate construcții destinate apărării, deși pe terasele naturale și artificiale dinspre V-NV s-a descoperit un inventar foarte bogat, asemănător cu acela din locuințele Wietenberg.

VII. CATALOGUL COMPLEXELOR

VII.a. Locuințe

De la început trebuie spus că pe *Piatra Detunată* toate locuințele sunt de suprafață. Deși acest fapt este un dezavantaj față de locuințele adâncite în ceea ce privește conservarea căldurii în anotimpurile reci, el reprezintă un serios avantaj pentru rezistența construcțiilor, acestea fiind ridicate fie direct pe stânca nativă, fie pe suprafețe cu o netezire sumară, a căror substructură era în esență tot din piatră. Această particularitate a condus la situația de a nu exista gropi de pari sau de stâlpi adânciți, de unde dificultatea ca perimetrul și dimensiunile locuințelor să poată fi delimitate și măsurate cu exactitate. Indicii sigure asupra locului, dar relative în ceea ce privește dimensiunile, ne sunt oferite de lipitura de perete și de cărbunele care o însoțea, aproape întotdeauna cu urmele nuielilor peste care se aplica. Sunt și situații în care locuințele au fost identificate după cantitatea și poziția ceramicii rămasă pe loc, de asemenea fără posibilitatea de a se face precizări asupra dimensiunilor. O singură dată a fost descoperit un perete rămas în bună parte pe loc, la o locuință din *SII/10-12*.

Spațiile destinate locuirii permanente au fost primele care au suferit distrugeri serioase în epocile care s-au succedat. Interesant este că aceste distrugeri s-au datorat mai mult dacilor decât locuitorilor din Prima Epocă a Fierului. Se poate spune chiar că nivelul arheologic din Epoca Bronzului s-a conservat mai bine sub cel acumulat în timpul locuirii hallstattiene. Afirmția este valabilă însă numai pentru *Terasa 1*, unde terenul nu a suferit decât o nivelare care să permită ridicarea de noi complexe. În schimb, pe celelalte terase, indiferent de zonă, locuințele din Epoca Bronzului au fost aproape în totalitate demantelate în Epoca Dacică, în scopul folosirii ruinelor lor la amenajarea teraselor proprii și, mai ales, a zidului de apărare.

Cu toate acestea, atât pe *Terasa I*, cât și pe suprafața dintre aceasta și Olt, au rămas mărturii importante referitoare la locuințe. O primă constatare legată de acestea este că răspândirea lor în incinta apărută cunoaște două zone distincte: 1-pe terasele dintre râul Olt și linia întărită dinspre sud, inclusiv în șaua care desparte cele două mameloane, și, 2-pe *Terasa I*, care a avut rolul foarte important de a asigura liniștea comunității prin faptul că pe linia ei exterioară au fost amplasate amenajările cu destinație defensivă. După cum este firesc, deosebirea dintre locuințele din cele două arii sunt minore și cauzate de configurația locului pe care au fost construite. Au fost cercetate șase locuințe, două situate pe **Terasa a II-a**, iar patru pe **Terasa a III-a**.

L1Bz-2007. În *Secțiunea I*, din anul 2007, în segmentul c, între adâncimile de 0,40-0,70m, sub un pavaj de pietre mici ce aparține nivelului dacic, au apărut numeroase bucăți de lipitură arsă și multă ceramică Wietenberg, alături de așchii de piatră de diferite roci.

Răspândirea compactă a acestora începe cu m 2 și se extinde până la profilul segmentului a, sub care pătrunde, fără să știm cu cât, săpătura neputând fi extinsă. Cu toate acestea, una dintre laturile complexului poate fi apreciată la 3,50-3,60m, în timp ce despre cealaltă nu se pot face nici măcar estimări.

L2Bz2007. Și acesta s-a conturat începând din m 1,50 al aceluiași segment până la m 6. Aceasta este latura măsurabilă a complexului, anume pe 3,50m lungime, celelalte neputând fi urmărite prin săpătură, de unde rezultă că din locuință a fost dezvelită o suprafață de aproape 16m², fără să o putem ști pe cea reală, întreagă. Sigur este doar că suprafața complexului continua în toate celelalte trei direcții. Latura, a cărei lungime putea fi puțin peste 4,50m, este delimitată de două praguri de stâncă naturală, pe care elevația nu le putea depăși spre exterior.

Inventarul ei constă, ca și al celei precedente, din ceramică, lipitură de perete înroșită de foc, plăcuțe de gresie de culoare gălbuie (folosite probabil ca „blaturi” în „bucătărie”), așchii rezultate de la prelucrarea pietrei, percutoare etc. Grosimea stratului de depunere a obiectelor oscilează între 12 și 15cm. Este unul dintre complexe care oferă informații asupra amenajării terenului înainte de începerea construcției, după cum se poate observa din nivelarea artificială a stâncii native și umplerea golurilor dintre creste cu pământ ce conținea cioburi mărunte, atipice. De aici rezultă că locuința nu aparține începutului locuirii pe *Durduia*, ci unei faze mai târzii. Ea se încadrează în rândul celor cu podea din pământ și piatră mărunță.

Deoarece inventarul ambelor complexe este relevant nu numai prin bogăție și varietate, ci și prin elemente de datare, revenim succint asupra lui. În amândouă, preponderentă este ceramica, lucrată din pastă grosieră, semifină și fină. Din prima categorie sunt confecționate vase de dimensiuni medii-mari, decorate cu unul sau mai multe brâuri în relief, alveolate sau crestate. Alveole și crestături se întâlnesc pe partea superioară și pe buza vaselor. În asociere cu brăurile, indiferent de numărul lor, se află butoni alungiți orizontal, la rândul lor crestăți sau alveolați. Din aceeași pastă au fost confecționate castroane, străchini și „pahare” de mici dimensiuni. Mai bogat este repertoriul olăriei modelate din pastă semifină și fină: câni, cești cu toarta supraînălțată, străchini, castroane. Majoritatea vaselor au un slip metalic bine lustruit, de culoare roșietică, maronie, gălbuie, cenușiu-închisă, neagră. Decorul predominant este incizat sau imprimat. Din registrul motivelor se remarcă cercurile simple, plasate pe corp sau pe gură, spiralele, meandrele, romburile și triunghiurile, benzile izolate sau în compoziția generală. Romburile și triunghiurile sunt umplute cu incizii simple sau în plasă. Pe multe câni sau străchini cu angobă neagră sau roșie se întâlnesc caneluri arcuite, amplasate de la nivelul diametrului maxim spre bază, înclinate spre dreapta (cele mai multe) sau spre stânga. Există și câteva fragmente care sigur au suferit ardere secundară, care, împreună cu lipitura de perete înroșită pot servi ca argument în favoarea sfârșitului locuinței prin incendiere, cauzată probabil de un eveniment conflictual. În rezumat, se poate spune că în locuințe sunt prezente atât vase necesare pregătirii hranei, cât și „de lux” și miniaturale. Tot din ceramică au mai fost confecționate „capete de băț”, precum și o protomă de figurină ce poate reprezenta o pasăre, bogat decorată (Plansa 112). Este posibil să provină de la un car miniatural sau un altar portabil. În suprafața complexelor au mai fost descoperite așchii și miezuri de silice, bazalt, silix, plus percutoare.

În general, inventarul este caracteristic pentru o fază relativ târzie, cel mai probabil a IV-a. Ambele locuințe au fost construite pe *Terasa a III-a*.

L1Bz2008-2009. A fost identificată pe *Terasa III-a*, în *SV/08*, apoi cercetată integral în *SII/09*. Între ele s-a lăsat un martor de 0,40m. Nu a putut fi dezvelită în întregime din cauza copacilor existenți în partea sudică a ei. În rezumat, rezultatele cercetării au fost următoarele: locuința se împarte în două sectoare bine distincte numai în ceea ce privește podeaua. Partea din aval, cu linia peretelui pe direcția E-V are, începând de la această linie până la m 2,60, o podea de lut cenușiu-roșcat bine bătătorit, parțial deteriorată de rădăcini, la adâncimea de 18-20cm de la actualul nivel de călcare. Podeaua a fost atent amenajată pe un pat de pietre de calcar local alb, mărunțite și nivelate. Porțiunea ei de lut merge spre deal până depășește vatra cu 15-20cm. Este vorba despre o compartimentare clară, fiecare dintre părți având utilizare anume. Credem că vatra a funcționat sub un șopron cu deschiderea spre sud, asemănător unui „peristil”.

Rămășițele de pereți arși și de acoperiș au fost destul de sărace, prezența lor observându-se sub forma unor bulgări de lipitură cenușii sau roșii și a unei pigmentații concentrată între m 1,20 și m 4,50, vizibile de data aceasta în compartimentul lipsit de podea. Din loc în loc, fără o dispunere care să poată fi interpretată ca altă compartimentare, se aflau câteva lespezi de piatră albă, fără urme de prelucrare. Este exclusă folosirea acestora ca suporturi de stâlpi, stânca nativă oferind mai multă stabilitate. Optăm chiar pentru înălțarea pereților pe bârne orizontale, sprijinite direct pe stânca nativă sau pe mici „plombe”, tot din piatră. Doar urmele de contact cu focul de pe două dintre ele fac probabilă utilizarea lor în preajma instalației de foc, la care vom reveni. De reținut că în ciuda arderii complete sau incomplete a elevației, inventarul locuinței nu a suferit o ardere secundară puternică, amănunt ce nu ridică nici-un semn de întrebare asupra modului în care aceasta și-a încetat existența. Excepție fac două fragmente dintr-un creuzet care, în urma arderii, s-au deformat, vitrifiat și crescut în grosime și porozitate de patru-cinci ori. Amănuntul fiind de reținut, este sigur că arderea creuzetului nu s-a petrecut în complexul acum în discuție, ci într-un atelier de metalurgi sau orfevri situat în afara ei sau în partea cu podea și vatră.

Vatra a fost amplasată la depărtare de 0,55m de perețele sudic al încăperii. Parțial deteriorată din vechime, este sigur că a avut o formă circulară. În momentul dezvelirii diametrul ei era de 0,80m. Interesante sunt atât materialele, cât și tehnica de realizare (Fig. 18). Pe stânca nativă, cu denivelări, a fost așezat un strat subțire de pământ care în decursul timpului, datorită focului, a devenit sfărâmișos. Peste acesta au fost depuse, de la 1 (la margine) la 3 rânduri (în centru) de fragmente ceramice de la diferite vase Wietenberg, toate din pastă bună, dar fără angobă sau lustru. Adăugarea de lut între straturi, pentru a se asigura stabilitatea, a făcut ca la final să rezulte o construcție boltită la centru. Forma s-a conturat de la sine și datorită faptului că aproape toate fragmentele au fost așezate cu partea exterioară (arcuită) în sus. Grosimea structurii de cioburi crește de la 0,03m în margine, la 0,13-0,14m în centru. Peste ultimul rând de cioburi a fost aplicată lutuiala moale, groasă de la 3 la 5cm, care a urmat arcuirea substructurii. O parte din crustă a dispărut din vechime.

Avansăm părerea că vatra în discuție nu era destinată, prioritar sau chiar deloc, încălzirii încăperii, în primul rând datorită dimensiunilor reduse, care nu ar fi putut asigura o temperatură optimă pentru ocupanții unui habitat cu o suprafață de peste 25m². Nici materialele și nici tehnica, dar mai ales forma, de obicei plană la vetrele folosite zilnic, nu sunt elemente care să indice o utilizare obișnuită, afirmație susținută și de faptul că pe fățuiala

păstrată, foarte subțire, nu exista nici o urmă de intervenție mecanică. Acest amănunt poate fi considerat chiar o ciudățenie în condițiile în care în locuință s-au găsit ustensile și materie primă de la meșteri pietrari (percutoare, așchii și răzuitoare) și, poate, specialiști în prelucrarea metalelor (creuzete). De aceea credem că această vatră, insolită după părerea noastră, avea mai degrabă valențe culturale (Costea, Szekely 2011, 315-323). Vatra mai este importantă pentru că demonstrează că locuința aparține fazei finale a locuirii, în ea găsindu-se ceramică decorată cu motive spiralice și meandre. Inventarul locuinței a fost deosebit de bogat, ponderea revenindu-i ceramicii. Aceasta este, ca de obicei în așezare, confecționată din pastă grosieră (mai puțină) sau fină, cu decorul caracteristic fiecărei categorii. Parțial întregibilă, ceramica uzuală se afla în amestec cu fragmente de creuzete sau de linguri, cu percutoare, miezuri și așchii obișnuite într-un atelier de pietar. Nu lipsesc oasele de animale, deși sunt puține. De reținut că după ce recoltarea inventarului s-a încheiat, sub el nu a apărut o podea, de lut sau de lemn, ci doar o nivelare a locului prin completare cu piatră mărunță și pământ. Există câteva denivelări ale stâncii native ce depășesc în înălțime prezumtivul nivel al podelei. Una dintre aceste „coame” putea reprezenta chiar o compartimentare, spațiile delimitate fiind destul de mari pentru a permite odihna și, concomitent dar alături, funcționarea unui atelier.

Săpătura în acest complex nu s-a putut extinde spre vale, din cauza unui copac sub care se vedea clar că el continuă. Ghidându-ne după limita lui sud-estică, identificată în SV/08, și după răspândirea inventarului în celelalte direcții, am tras concluzia că locuința putea avea aval-amonte o latură lungă de aproape 5m (limita nordică este foarte bine marcată de o bordură de piatră naturală, dincolo de care inventarul lipsește). Cealaltă dimensiune, surprinsă în ambele secțiuni, a fost relativ bine măsurată, aproximativ 6m lungime, de unde se poate estima că suprafața complexului oscila între 25 și 30m².

În ceea ce privește sărăcia resturilor de pereți și acoperiș arse, suntem de părere că explicația constă în utilizarea acestora la ridicarea zidului dacic, întâlnite fiind în cantitate mare în special în emplecton. De unde concluzia că în Epoca Dacică ruinele acestor complexe erau încă vizibile.

L1Bz-2009. A fost identificată în *Secțiunea I* din anul 2009, pe *Terasa III-a*. Din ea nu s-a putut dezveli decât o fâșie lată de 90cm, transversală pe secțiune, motiv care face superfluu orice comentariu asupra dimensiunilor ei. Respectiva fâșie se înfățișează ca un pavaj orizontal din piatră mărunță, lipitură de perete, rămășițe de vatră și multă ceramică fragmentară. Este una dintre puținele situații la care s-a putut sesiza o podea din lemn, după cum rezultă din pigmentația de cărbune și cenușa de pe pavaj. Inventarul ei este deosebit de bogat și întrunește ceramica din cele trei categorii de pastă, amintita lipitură de perete, așchii rezultate din prelucrarea pietrei, inclusiv cremene.

Suprapunerea acestor vestigii de lipitură de perete și ceramică din Prima Epocă a Fierului confirmă existența în apropiere de locuința Wietenberg a unui complex din acea epocă.

L2Bz-2009, L3Bz-2009. Vestigiile lor au fost identificate în *SII* și *SV/09*, aproape de capătul estic al aceleiași terase, la 12,50m amonte de linia zidului dacic. Facem precizarea că aceasta devine aici *Terasa II-a*, din cauza „dispariției” unei terase naturale ce trebuia să continue spre E. Prima dintre secțiuni este de fapt o suprafață cu laturile de 4 x 3m, cea scurtă orientată pe direcția 355°, ca și latura lungă a celeilalte secțiuni, cu dimensiunile inițiale de 7

x 2m (ea a fost ulterior prelungită cu 3m spre aval, pentru a se dezveli marginea de terasă). Distanța dintre secțiuni este de 3m, între ele existând o secțiune mai veche, din anul 2000. Le analizăm împreună, deoarece o linie despărțitoare nu a putut fi precizată nici atunci, nici în 2009.

Cea mai mare parte a primei locuințe depășește cu puțin limitele casetei, care nici în acest caz nu a putut fi extinsă dincolo de săpătură. Situația arheologică este similară celei din *L1Bz2008*. Și aici lipitura de perete este puțină, spre deosebire de inventarul extrem de bogat, preponderent ceramic. S-au găsit numeroase percutoare, miezuri și așchii de la prelucrarea pietrei.

Spre deosebire de *L1Bz2008*, în acest caz nu avem de-a face cu un strat compact de ceramică, aceasta eșalonându-se pe verticală până la adâncimea maximă a săpăturii (0,85m), care reprezintă nivelul superior al stâncii native. Certitudinea că în *SVI/09* avem de-a face cu o locuință este dată de vatra situată în colțul de NV. Vetrei îi lipsește lutuiala, dispărută încă din vechime. Ea a fost amenajată pe un soclu de pământ ars la roșu, depus în straturi succesive, dovadă a reparării repetate și a timpului îndelungat de funcționare. Nici în acest caz nu a apărut podea, din lut sau din alte materiale. „Stratigrafia” face impresia unei acumulări îndelungate de materiale, inclusiv cărbune, pigmentație de lipitură de perete, oase și lentile de cenușă, de pământ roșu, ars sau nears.

Asupra formei nu se poate face nici o observație, din cauză că în nici o direcție săpătura nu poate fi extinsă, în timp ce suprafața ei poate fi estimată prin comparație cu locuința învecinată din *Secțiunea VII/09*.

Aceasta din urmă ocupă, amonte-aval, spațiul dintre m 2 și m 7, ultimul metru reprezentând pentru amândouă peretele sudic, respectiv fața interioară a zidului de terasă. Aceeași lungime (în cazul de față 5m) este de presupus și pentru locuința din *SVI/09*. Spre vest, ea s-a extins și în *SI* din anul 2000, care avea lățimea de 1,50m. Nu s-a reperat o margine a ei în secțiunea învecinată (*VIII*) dinspre răsărit, în care, de asemenea, a existat o locuință. Cu maximă prudență, suprafața complexelor poate fi apreciată la 20-25m². De data aceasta forma rectangulară este sugerată de faptul că limita ei aval coincide cu linia interioară, dreaptă, a zidului de terasă care o delimitează aval și o protejează.

Vatra din *L3Bz/2010*. A fost descoperită în jumătatea vestică a secțiunii, în metrii 9-10, la adâncimea de 1,15-1,20m față de actualul nivel de călcare (facem precizarea că stratul vegetal din această parte nu a fost luat în calcul deoarece s-a prăbușit din cauza ploilor repetate; el ar fi sporit adâncimea cu 15-20cm).

După curățirea completă a fățuiei s-a observat că vatra a fost puțin deteriorată din vechime, constatare care nu contrazice concluzia că avea forma rotundă. Amenajarea ei se dovedește a se fi bucurat de o atenție deosebită. Spre deosebire de vatra precedentă, infrastructura constă dintr-un pat de piatră de calcar de dimensiune medie, care se supra-înalță puțin nivelului de depunere din faza I. Peste acesta a fost presărat un strat foarte subțire de pământ sfărâmiș, al cărui rost era de a asigura stabilitatea suportului principal al vetrei, respectiv un pavaj foarte atent realizat din pietre ale căror laturi oscilau între 10 și 20cm. În șase puncte, sub acest pavaj, spre margine, s-au plantat și pietre mai mari. Opinem că rostul acestora era de a marca perimetrul în care trebuia să se înscrie pavajul. Deasupra acestuia,

care era arcuit spre centru, a fost aplicată o pomosteală groasă de 7-14cm, care a luat la rândul ei forma substructurii, după care s-a aplicat fătuiala care a fost atent lutuită. În momentul descoperirii, vatra avea diametrul de 1,10m. Pe ea și în jurul ei se aflau multe fragmente ceramice și oase, unele puternic arse. Toată crusta era înroșită, detaliu care ar putea fi luat în considerare referitor la durata de funcționare a instalației de foc în discuție. Este posibil ca momentul sfârșitului funcționării să fi fost unul violent, dacă apreciem astfel cantitatea mare de cioburi existente pe suprafața ei.

Vatra aparține fazei a II-a a locuirii Wietenberg de pe *Durduia*. În momentul instalării tracilor din Prima Epocă a Fierului, ea a fost acoperită cu un pavaj de piatră așezată într-un singur strat, care delimitează foarte bine cele două epoci, operațiune ale cărei urme sunt vizibile pe toată suprafața de secțiune săpată.

În spațiul amintit există o altă vatră, din care se păstrează și fătuiala, ușor crăpată și exfoliată mai degrabă ca urmare a intemperierilor și nu unei acțiuni mecanice.

Certitudinea că avem de-a face cu un spațiu de locuit este susținută și de inventar. Pe lângă bogăția de piese întâlnite și în celelalte complexe, semnalăm că în această secțiune a fost descoperit singurul vas Wietenberg întreg (ulcică), de dimensiuni mici și decorat de la umăr în jos numai cu caneluri verticale. Vase miniaturale întregi există în schimb din abundență, ca și în alte complexe.

O situație asemănătoare s-a înregistrat în *Secțiunea VIII* din același an, paralelă cu precedentă și despărțită de ea printr-un martor gros de 2m. Dimensiunile: 9 x 2m. Singurul element care lipsește din aceasta este vatra *in situ*, deși existența ei, poate în martorul care nu a mai fost săpat, este susținută de bulgării de fătuială roșie, groasă de 5-7cm. În schimb, lipitura de perete arsă este din nou în cantitate mică și are aspectul unei pigmentații continue, indiferent de adâncime, care nu depășește 90cm decât lângă zidul de terasă. Constatarea se poate datora faptului că în zonă au avut loc refaceri de complexe, fără ca evenimentele să se concretizeze și într-o stratigrafie care să le înregistreze. Argumente în acest sens sunt lentilele de arsură. Sigur este că în nici una din secțiuni sau locuințe nu s-au întâlnit podele, situația fiind similară celei întâlnită la locuințele adâncite, din primul nivel de la Derșida (Chidioșan 1980, 22). Cu toate acestea, luând în considerare situația arheologică identică din cele trei secțiuni, ca și suprafața suficient de mare spre răsărit de *L2Bz2009*, este posibil ca în acest spațiu să fi existat trei locuințe.

Două note importante sunt comune celor șase locuințe prezentate mai sus: lipsa podelelor (excepție, parțială, în *L1Bz-2009*) și sărăcia resturilor de elevație prăbușită pe loc. La acestea se cuvine adăugată constatarea că în niciunul dintre cazuri peste locuințele Wietenberg din incintă nu s-au ridicat construcții în epocile următoare.

De reținut că majoritatea locuințelor/complexelor din Epoca Bronzului au fost construite pe *Terasa III-a*, ca și amplasarea altor obiective din cele trei epoci, asupra cărora se va reveni.

Admițând că planul lor era la toate rectangular, acoperișul putea fi în două ape.

Sondajele practicate de-a lungul celor aproape două decenii de săpături pe *Piatra Detunată* au scos la lumină, în peste 90% dintre cazuri, artefacte similare celor din complexe închise. Din cauza copacilor însă, toate zonele sondate vor fi imposibil de cercetat fără

sacrificarea pădurii. De reținut este certitudinea că numărul complexelor destinate locuirii permanente este incomparabil mai mare decât cel reperat. Fără a exagera, luând în calcul suprafața necercetată și configurația teraselor ce ofereau oportunități pentru asemenea construcții, se poate estima că cifra acestora putea depăși lejer 55-60, evident nu contemporane, ci eşalonate în timp.

Singurul loc în care nu au fost descoperite urme ale unor locuințe din Epoca Bronzului este mamelonul mic de pe malul stâng al Oltului (Sectorul C).

Locuințe de pe Terasa I

O categorie de locuințe pe care, fără exagerare, le putem considera deosebite, au fost construite pe linia sistemului de apărare, pe sau în spatele „valului”.

Dintre toate situațiile, cea mai concludentă și relevantă pentru problema urmărită acum s-a întâlnit în *SII/10-12*, deschisă lângă *SI* din anul 1995. Ambele secțiuni traversează zidul dacic aproximativ pe la jumătatea lungimii lui. Cu o lățime de 2,50m, începând din capătul amonte până la zidul dacic, și de 4m de acolo până la capăt (m 24), secțiunea a facilitat scoaterea la lumină a mai multor detalii ce privesc construcții importante din cele trei epoci, inclusiv complexe de locuit.

La partea inferioară a acestora se află, după cum deja se cunoaște, nivelul amenajărilor pentru locuirea din Epoca Bronzului, în care s-au găsit și rămășițe ale construcțiilor defensive. Stratul de cultură contemporan a luat naștere din vestigiile rămase de la locuințele din amonte de aceste construcții. Trebuie spus însă că pe lățimea terasei aveam de-a face cu două amplasamente ale locuințelor, organizate în șiruri paralele ce urmează întocmai arcuirea terasei naturale și pe a celei antropice.

După dispunerea în spațiu, dar mai ales după suprapunerea parțială în zona de întâlnire a acestor șiruri, locuințele Wietenberg se pot delimita și ordona cronologic. Acest lucru este însă posibil numai în partea de mijloc a „valului” mare, unde terenul amenajat este atât de lat încât a permis ridicarea în faze diferite a două rânduri de case, fapt ce nu a mai fost posibil către capetele terasei, unde terenul se îngustează și nu mai permite decât un șir de locuințe sau alte amenajări de dimensiuni reduse (vetre etc.).

Cele mai vechi complexe de locuit au fost ridicate direct pe pavajul de piatră așternut peste calcarul denaturat. Edificatoare în acest sens este situația constatată în cei trei ani de săpătură din *SII* începută în anul 2010, asupra căreia ne vom opri în rândurile ce urmează.

Atât în plan, cât și pe cele două profile ale secțiunii (Fig. 20) s-a înregistrat o situație destul de clară care, în rezumat se prezintă astfel: imediat după realizarea valului s-au construit casele, ale căror urme sunt vizibile în prezent între m 7,10 și m 15,20 (pe profilul estic) și între m 6 și m 13 (pe profilul opus). Aceste limite nu reprezintă însă lungimea reală amonte-aval a unui perete al locuinței; marginea sudică a acesteia se găsește la m 13,80 pe primul profil, de unde rezultă că latura respectivă putea avea aproximativ 6,50m lungime. Materialele din același strat de cultură, aflate acum în poziție secundară pe panta exterioară, au fost împinse în această direcție la data instalării pe același loc a tracilor din Prima Epocă a Fierului. Puțin mai lat (7m) este stratul de depunere din aceeași locuință pe profilul opus care, de asemenea, depășește dimensiunea reală a construcției.

Siguranța că ne aflăm în fața unei locuințe are la bază vatra care iese puțin din profilul estic, între m 7,10 și m 7,93. Vatra aparține stratigrafic primei faze de locuire și se află la marginea nordică (amonte) a casei, în interior. Partea ei care depășește linia profilului este arcuită și în plan și în profil, de unde se poate deduce că avea forma rotundă sau ovală și bombată în centru.

În suprafața degajată în acest segment, secțiunea a avut lățimea de 4m, spațiu în care nu s-au observat urme de stâlpi care să permită poziționarea unui perete. Nici urme de bârne orizontale, carbonizate sau putrezite, nu s-au găsit. În schimb, pe toată grosimea stratului de cultură, care oscilează între 15 și 35cm, s-au observat mai multe lentile de cenușă, pietre atinse de foc, bulgări mici și pigmentație de lipitură de perete. De asemenea, nu s-au observat urme de la o podea, din lemn sau din alte materiale. Situarea peretelui sudic al locuinței pe linia valului de apărare confirmă că măcar peretele din această parte era rectiliniu, așa cum credem că au fost și ceilalți. Ca atare, forma dreptunghiulară a construcției pare cea mai probabilă, un plan rotund sau oval fiind incompatibil cu configurația terenului și cu problemele tehnice pe care le puteau ridica astfel de construcții.

În concluzie, lungimea peretelui amonte-aval al construcției putea oscila în jurul a 5m, în timp ce împrăștierea materialelor provenite din ea ocupa sigur o suprafață mai mare (lungimea de 6,50-7m). Dimensiunile pereților opuși credem că erau mai reduse, de unde se poate avansa presupunerea pentru o suprafață locuibilă egală sau puțin mai mare de 25m².

Aceasta a fost numită **L1Bz-2010**.

Vatra din *L1Bz/2010*. Este situată între m 7,10 și m 8, cu partea superioară la adâncimea de 1,80m față de actualul nivel de călcare (Fig.8 - 9). Doar o parte din ea (15cm la mijloc) a ieșit din linia verticală a profilului. Aceasta este arcuită, de unde rezultă că forma ei întreagă era fie rotundă, fie ușor ovalizată, din reconstituirea noastră grafică mai probabilă fiind prima variantă. Din aceleași calcule a rezultat că diametrul ei putea avea între 1,15 și 1,25m. A fost amenajată pe un pat de pământ gălbui-cenușiu, gros de 5 și 7cm. Peste acesta a fost aplicată o lipitură de pământ dintr-o pastă foarte fină, care în fragmentul rămas în secțiune avea o grosime de 3cm în margine și de 5cm pe linia profilului. În centrul vetrei acesta putea avea grosimea de aproximativ 10cm; din același segment se observă clar că fața superioară era puțin boltită spre centru.

Vatra este aproape lipită de amintita urmă de stâlp carbonizat, despre care s-a pomenit când s-a vorbit despre faza timpurie a sistemului defensiv, cu diametrul de aproape 40cm, care avea în centru un stâlp mai subțire, carbonizat și el. Nu excludem posibilitatea ca între vatră și stâlpul subțire din centrul acelei gropi să fi existat o legătură constructivă, ceea ce ar însemna și una de contemporaneitate. Sigur este însă că ambele fac parte din „inventarul imobil” al unei locuințe și că sunt primele de acest fel din punct de vedere cronologic descoperite pe *Piatra Detunată*, încadrate fazei 1 de manifestare a culturii Wietenberg. Evident este și faptul că vatra funcționa în interiorul unei construcții, precizare alături de care reținem că ea nu era amenajată pe un pat de pietre, ci pe un strat de pământ, și că avea o formă circulară și o făcuială foarte fină.

În aceeași secțiune, între m 7,60 și m 8,10, a fost descoperită partea inferioară a unui perete de locuință. Este vorba despre mai mulți stâlpi verticali carbonizați, cu diametre ce nu depășesc 25cm, și de câteva lemne (crengi mai groase?) orizontale sau puțin înclinate față de

linia stâlpilor. Aceștia din urmă au fost înfițiți în stratul primei faze de locuire Wietenberg (locuința prezentată mai înainte). Și în cele două profile ale șanțului se văd capete de lemn arse, de dimensiuni mai mici (mai subțiri) decât cele din plan. Toate se aflau la adâncimea de 1,10-1,20m, de la actualul nivel de călcare (Fig. 20). De o parte și de alta a rândului de stâlpi se afla o cantitate însemnată de lipitură de perete, arsă la roșu sau numai înnegrită de fum.

Peretele aparține unei locuințe mai noi, ce reprezintă marginea sudică (în aval) a acesteia. Marginea ei nordică se află la m 2,40 al secțiunii (în amonte), de unde rezultă că peretele perpendicular pe cel aflat *in situ* avea lungimea de 5,45-5,50m. Ca și în cazul precedent, dimensiunea pereților perpendiculari pe cei reperați nu poate fi precizată, ci doar apreciată la 5-6m, de unde ar rezultă o suprafață cuprinsă între 25 și 30m². De reținut că această locuință avea o podea care s-a păstrat destul de bine, realizată din pietre mărunte peste care se afla o pigmentație de cenușă și pământ roșu.

Aproape de peretele nordic se afla vatra, înconjurată de o cantitate mare de lemn carbonizat și de oase de animale mari. Lemnele arse, cu diametrul destul de mic (sub 12-14cm), ca și unele pietre mai mari, credem că proveneau de la acoperiș, și el, probabil, în două ape.

Locuința a fost numită *L2Bz-2010*. Ea aparține fazei mai noi, așa cum rezultă, pe de o parte, din îngroparea peretelui păstrat, sudic, în nivelul aparținător fazei mai vechi, și din faptul că la linia de întâlnire cu locuința descrisă anterior o suprapunea, parțial, pe aceasta. Cu cât este ea mai recentă nu știm, dar după inventar nu credem că răstimpul a fost mare.

În aceeași secțiune a existat o a treia locuință (*L3Bz-2010*), construită pe o platformă de piatră de calcar, dar fără podea din lemn. Platforma se păstrează foarte bine de la zidul precedentei spre vale, respectiv de la m 8,10 până la m 13. Din păcate, din cauza absenței urmelor de stâlpi sau de bârne folosite ca suport al elevației, de data aceasta nu s-a putut identifica nici unul dintre pereți; de luat în considerare, în acest sens, poate fi doar fața exterioară a peretelui *L2Bz-2010*, aflat la m 8,10. Locuința suprapune integral nivelul de cultură din prima fază. La rândul ei, locuința a fost „căpăcuită” de o platformă de piatră de calcar, pe care au fost ridicate locuințele din Prima Epocă a Fierului (Planșa 2). Aceasta se păstrează foarte bine de la peretele din amonte până la m 9,80 și aparține constructorilor din epoca următoare.

Din descriere rezultă că suprafața și forma ei, ca și acoperișul, nu pot fi precizate, deși nu credem că difereau prea mult de ale celorlalte. Ceea ce le deosebește este vatra foarte bine păstrată, din metri 9-10.

Inventarul locuinței nu diferă de al celorlalte complexe, și de data aceasta ponderea fiind a ceramicii. Ca și *L2Bz/2010*, ea aparține fazei a doua de locuire, ceea ce înseamnă că în această perioadă pe lățimea *Terasei I* încă mai existau două rânduri paralele de construcții.

Locuința 1BZ-2012. A fost identificată în *Secțiunea III/12*, cu ajutorul căreia a fost localizat capătul estic al zidului dacic. În secțiune, la metrul 3,58, stânca nativă înregistrează un prag vertical, înalt, în medie, de 1m. Aliniată profilului vestic există două gropi, cea din amonte cu 40 cm mai adâncă decât nivelul inferior al stâncii aplatizate, iar cea din aval cu 45cm. Lemnul carbonizat și lipitura de perete roșcată sau închisă la culoare, precum și pământul cenușos aflat în cantitate destul de mare în jumătatea vestică a șanțului, sunt suficiente indicii asupra existenței aici a unei locuințe. Cum inventarul ei este în întregime caracteristic culturii Wietenberg, încadrarea culturală nu ridică nici-un semn de întrebare.

Dimensiunile locuinței au putut fi măsurate doar amonte-aval, casa ocupând spațiul dintre m 3,50 și m 7,00. Atât alinierea celor doi stâlpi de lângă profilul vestic, cât și falia verticală a stâncii care marchează latura amonte a locuinței, sunt argumente pentru planul ei dreptunghiular.

O vatră propriu-zisă nu s-a descoperit, dar este sigur că ea a existat undeva în interior, împreună cu fragmentele ceramice recuperându-se și bucăți de fățuială.

O apreciere a numărului de locuințe din Epoca Bronzului de pe actuala *Terasă 1* este dificilă. Aceasta deoarece șiruri duble de asemenea construcții nu sunt posibile decât pe o lungime de maximum 55-60m, databile în faze diferite. De aici spre capetele terasei se poate vorbi fie numai despre un rând, fie despre anexe gospodărești. La aceasta se adaugă detaliul, foarte important, că spațiul dintre construcții pe șir este imposibil de aflat, dacă el a existat, și dacă construcțiile nu au fost lipite. Cum calculele noastre sunt doar ipotetice, apreciem că în zona centrală a *Terasei 1* în Epoca Bronzului puteau fi ridicate cel puțin 20-25 de locuințe, databile în două faze. Același, sau apropiat, putea fi numărul celor amplasate către extremitățile terasei.

O observație valabilă pentru toate locuințele, de pe terasă sau din incintă, este că în lipsa stâlpilor de la pereți și a unor fragmente de lipitură arsă care să păstreze ambele fețe, grosimea elevației rămâne o problemă nerezolvată. Este o chestiune în care nu suntem de aceeași părere cu N. Chidioșan (1980, 18), care admitea că pot exista și pereți lipiți cu lut numai pe o parte. În schimb, suntem de aceeași părere cu același autor în ceea ce privește soliditatea elevației, pentru care în zona Defileului Oltului și chiar la fața locului se găseau materiale de construcție din abundență.

Un amănunt care deosebește locuințele de pe *Terasa I* de cele de pe *Terasele II-III* este prezența podelei la două dintre primele, ambele databile în faza a doua, și absența acestora la altele, cu excepția *LlBz/2008*, care era și compartimentată.

VII.b. Vetre din afara locuințelor

În așezarea de la *Racoș-Piatra Detunată* au fost descoperite șapte vetre sigure și trei care pot fi atribuite doar cu probabilitate culturii Wietenberg. Unele sunt situate în locuințe, altele în afara lor. Suprafața cercetată până în prezent nu permite stabilirea unui raport numeric între vetre și locuințe, afirmația că acelea din locuințe sunt mai multe fiind aleatorie. Deși amenajate de locuitorii din aceeași comunitate, aproape toate au măcar un element care să marcheze o oarecare deosebire, neesențială dar evidentă constructiv. Numitorul lor comun constă în forma circulară sau puțin ovală.

Vetrele din SI/2012. *Vatra 1.* A fost descoperită sub scheletul uman, aflat între m 6,40-7,20. Bazinul și zona dorsală a coloanei defunctului se aflau pe vatră, cu un strat izolator foarte subțire de pământ, la adâncimea de 46cm de la actualul nivel de călcare. Fățuiala are o mică înclinare spre vale, care corespunde celei a stâncii native. De formă rotundă, vatra avea marginile deranjate din vechime, fața intactă fiind păstrată pe o lungime de 80cm și o lățime de 50cm. Fățuiala, groasă de 5-7cm, a fost aplicată pe o nivelare de pământ cenușiu-gălbui, groasă de 10-12cm, care la rândul ei se sprijinea pe un pavaj la fel de gros din pietre mici de calcar. În jurul ei, erau fragmente ceramice tipice și atipice toate din cultura Wietenberg, unele de la vase întregibile

Vatra 2. Secționarea *Vetrei 1* a condus la descoperirea alteia, poziționată parțial sub precedenta, iar restul în aval de aceasta. Partea ei superioară se afla cu 35cm mai adânc față de lutuiala celei de deasupra. Din păcate, dezvelirea ei integrală nu a mai fost posibilă, din două motive: apariția în ultima zi a campaniei 2012 și situarea ei într-o zonă foarte greu accesibilă, primejdioasă pentru muncitori. Singura observație care s-a putut face este că și ea avea o formă rotundă, dimensiunile și modul de construcție rămânând necunoscute, dar, probabil, asemănătoare vetrei de deasupra.

Situația succint prezentată ni se pare una rareori întâlnită în alte așezări preistorice, indiferent de epocă. Claritatea succesiunii defunct-vatra 1-vatra 2, lipsa unui strat izolator de pământ, gros și compact între defunct și vatra 1 conduc spre o relaționare aproape obligatorie a celor trei obiective. Între momentele amenajării vetrelor este greu de estimat un interval de

Fig. 32.

Cele două vetre din
Complexul funerar

timp, deși, după materialele din jur, el nu putea fi prea mare. Sigur este în schimb că între vetre, scheletul uman și jertfa de animale din apropiere, despre care se va vorbi în alt capitol, există o legătură strânsă și aceeași datare sau una foarte apropiată. Adăugăm că terenul pe care se situează cele trei complexe este impropriu locuirii de către om și că se află chiar la marginea așezării; mai la nord de acest punct nici o construcție nu mai este posibilă, panta fiind foarte abruptă (peste 60°).

Vatra din SIII/2012. Locul exact al acesteia nu a fost descoperit, dar existența ei este susținută de fragmentele de fățuială împrăștiate în toată suprafața săpată din apropiere.

Pe terasele din incintă au fost descoperite alte câteva vetre de dimensiuni și cu moduri de amenajare diferite: cu infrastructură de lut, din lut și piatră, numai din piatră ori direct pe stânca nativă. Lipsa unei situații arheologice care să permită o separare și încadrare temporală și culturală sigură a lor ne determină doar să presupunem că unele dintre ele aparțin culturii Wietenberg; în special cantitatea mare de obiecte aparținătoare acesteia îndreptățește aceasta părere. Opinia se sprijină, în primul rând, pe descoperirile făcute în *Suprafețele I și II* din anul 2012, dar și în alte zone ale sitului (*În Șa* și pe terasele nord-vestice). Ca și în situațiile valabile pentru celelalte epoci, vetrele din cultura Wietenberg de pe terasele interioare funcționau în afara locuințelor. Numărul celor vizibile acum este de trei.

Vetrele din afara locuințelor au fost protejate de un acoperiș. De la acesta apreciem că provine cantitatea, uneori apreciabilă, de lemn ars din preajma lor. În unul dintre cazuri (vatra din *Spl/2012*) există chiar o groapă săpată în lespedea de calcar de lângă ea, pentru a susține unul dintre stâlpi. Este posibil ca măcar unele dintre aceste vetre de dimensiuni reduse să nu fi avut o utilizare domestică (încălzire și prepararea hranei), ci una legată de anumite meșteșuguri sau ritualuri.

VII.c. Alte amenajări

Cunoscut fiind că întreaga așezare s-a dezvoltat pe un teren pietros, lipsit de un strat vegetal consistent, era de așteptat ca în perimetrul ei să nu întâlnim gropi de dimensiuni mari, menajere sau cu altă destinație. Așa se explică faptul că în decursul multor ani de săpături a fost descoperită numai una. Ea a făcut parte din *L1Bz/2010* și se datează în prima fază de locuire. Este amplasată în metri 4-5 ai secțiunii, la adâncimea de 1,40m de la actualul nivel de călcare și este vizibilă pe profilul estic al acesteia (Fig. 6). Partea ei inferioară a fost adâncită cu 15-20cm în calcarul denaturat, sub care se așezase pavajul de la baza construcțiilor de apărare, iar restul înălțimii străpungea nivelul de cultură contemporan. În faza a doua de locuire groapa a fost astupată și căpăcuită cu pietre colțuroase de calcar alb. Forma păstrată este a unui vas de provizii de dimensiuni apreciabile. Diametrul la bază este de 38-40cm, iar la linia ce separă fazele I-II ("căpăcuirea") de aproximativ 60cm. Nu știm care era înălțimea/adâncimea gropii (și a vasului) când era nederanjată; probabil că vasul a fost recuperat și refolosit, deoarece în groapă nu s-a găsit nici un fragment ceramic.

Forma și dimensiunile gropii, ca și absența din ea sau din apropiere a cărbunelui sau a urmelor de lemn ars sau putrezit exclud posibilitatea ca ea să fi fost o groapă de stâlp.

Alte gropi de dimensiuni mari, menajere sau cu altă funcționalitate, nu s-au descoperit. O categorie aparte, care va beneficia de o tratare corespunzătoare, o reprezintă complexul de gropi descoperit în ultima campanie de săpături arheologice pe *Piatra Detunată* (Fig. 26) și câteva gropi mici care susțineau stâlpii de lemn ai unei magazii dacice.

În absența gropilor de provizii, rolul de a le suplini revenea **altor amenajări**, de data aceasta supraterane și amplasate în afara locuințelor. O astfel de construcție, care să poată fi încadrată sigur în Epoca Bronzului nu s-a descoperit, deși existența lor trebuie presupusă. Ne referim la faptul că pe toate terasele interioare, pe care au fost practicate săpături, au apărut platforme de piatră mărunță cu suprafața între 3 și 7m². Deoarece inventarul mobil din apropierea lor conținea vestigii din toate cele trei epoci, este riscant să spunem dacă și care dintre ele ar putea aparține culturii Wietenberg. În schimb, putem presupune că platformele reprezentau podele ale unor magazii sau ale altor anexe gospodărești (ateliere?), iar pietrele mai mari erau acelea care protejaseră materialele din care era construit acoperișul. Adăugăm că, chiar dacă au existat, fiind cele mai vechi este greu de admis că ar fi putut scăpa de distrugere sau de refolosire în epocile următoare. ❖

Reținem doar că fără existența unor asemenea amenajări, păstrarea rezervelor de alimente ar fost în toate epocile o mare problemă pentru localnici, rezolvată, măcar parțial, prin utilizarea vaselor ceramice.

VII.d. Inventarul „câmpului de gropi” (Planșele 125 - 129)

Reprezintă una dintre cele mai interesante, dar și enigmatice situații întâlnite de-a lungul cercetărilor sistematice de la Racoș, totul pornind de la lipsa de concordanță și claritate între conținutul și destinația lor, care ridică serioase probleme de datare și interpretare. Singura certitudine este inventarul gropilor, care aparține în totalitate vechilor traci și asupra căruia ne vom opri pe scurt, în ordinea lor crescătoare. Afirmația abia făcută se cuvine completată de o certitudine: datarea materialelor din gropi în toate fazele culturii Wietenberg, chiar dacă procentajul este uneori diferit. Unde va fi cazul vom menționa și faza căreia îi aparțin.

Groapa 1.

–Parte superioară dintr-o farfurie din pastă roșie arsă oxidant, fără angobă. Perete înclinat, buza teșită spre interior, cu marginea subțire și rotunjită. Decor: impresiuni cu un instrument cu capătul cvasi-triunghiular, iar la interior spirale din benzi ce încadrează șiruri de împunsături succesive. Dg=16-17cm. Datare: începând cu faza a II-a.

–Fragmente de oale de dimensiuni medii-mari, din pastă grosieră, decorate cu brăuri alveolate sau crestate.

–Castron din pastă fină, neangobată, arsă oxidant. Corp arcuit, buza teșită în ambele sensuri, de unde a rezultat marginea ascuțită; la interior o albiere în care se fixa capacul. Decor: două benzi de incizii „în rețea” amplasate pe gât, încadrate de incizii superficiale. Pe restul suprafeței spirale cu volute foarte mari, ordonate în benzi hașurate „în rețea” și încadrate de incizii. Dg=25cm. Datarea cea mai probabilă în faza a II-a.

–Parte superioară dintr-o strachină cu început de lob, pastă fină cu angobă castanie. Profil prelung, gât tronconic, marginea retezată orizontal și decorată pe exterior cu creștături verticale. Dg=18cm. Posibilă datare în primele două faze ale culturii.

–Perete fragmentar dintr-o cană din pastă semifină, foarte bine netezită pe fața exterioară. Vasul are un profil mai rar întâlnit, piriform. Este decorat sub Dmax (17cm) cu un dublu „schelet de pește” șampilat orizontal, iar canelurile foarte fine au fost umplute cu vopsea albă din care se mai păstrează suprafețe mici. Vasul aparține culturii Tei.

–Fragment de vas din pastă fină, roșie la exterior și cenușie în interior. Profil arcuit, marginea cu muchia teșită în ambele sensuri; o nervură circulară. Este decorat cu o bandă hașurată „în rețea” pe exteriorul buzei și cu alta identică dar mai lată pe gât, încadrată la rândul ei de două caneluri/incizii fine. Pe restul corpului se văd fragmente de spirale multiple de dimensiuni apreciabile, umplute tot cu benzi hașurate „în rețea”. Dg=22-23cm; Dmax=20cm; I=13-15cm. Datare probabilă în fazele II-IV.

Groapa 2

–Fragment de perete și buză dintr-un vas lobat, pastă fină, cenușie-roșietică, arsă oxidant. Gura cu buza teșită spre interior și muchia ascuțită. Nu are decor. Dg=25-26cm.

–Farfurie de dimensiuni mici. Pastă fină cu angobă neagră bine păstrată la interior, cu marginea înclinată spre interior, muchia ascuțită și cu o nervură proeminentă la exterior. Decor: un rând de impresiuni rotunde pe exteriorul marginii și altul de impresiuni unghiulare pe nervura interioară. Pe corp, două benzi circulare umplute cu incizii unghiulare verticale, sub care se află un câmp de benzi de spirale multiple, umplute la rândul lor cu incizii oblice sau verticale. Poate fi un capac. Dg=20cm; Dmax=19cm. Poate fi datat în fazele II-III.

–Fragment de perete dintr-un vas lobat, pastă ușor aspră la pipăit, cenușie-roșietică și bine arsă. Marginea teșită spre interior și cu muchia ascuțită. Este unul dintre puținele exemplare nedecorate. Atrage atenția, ca și la alte exemplare lobate, lipsa marginii lățite la exterior. Dg=26cm.

Groapa 3.

–Parte superioară dintr-un vas lobat, pastă fină, fără angobă, cenușie-neagră. Corp arcuit, gura teșită spre interior și cu marginea ascuțită, decorată cu o bandă de incizii în „X”-uri mari pe exteriorul buzei, o profilatură puțin mai înaltă pe umăr și alta la 1cm sub buză, ambele cu incizii în „X”-uri mari. Toată suprafața a fost încrustată cu vopsea albă, păstrată parțial. Dg=23cm.

–Strachină din pastă fină, cu angobă neagră, lucioasă la interior, cenușie-castanie la exterior. După forma marginii se pare că a fost lobată. Face parte din categoria celor înalte, cu profil arcuit, buza teșită spre interior. Este decorată doar la exterior cu trei benzi orizontale de „X”-uri, în care se mai văd slabe urme de vopsea albă. Benzile de „X”-uri sunt despărțite de caneluri late, orizontale. Dg=18-20cm; Dmax=19-20cm. După decor poate fi datată în primele două faze ale culturii.

–Perete de castron din pastă fină, roșie, arsă oxidant. Decorul constă din frize de benzi imprimate cu incizii orizontale „în rețea”, care se intersectează fie cu benzi similare, fie cu rânduri paralele de „pătrățele de șah”. Friza inferioară era umplută cu spirale de fascicule de câte trei incizii simple, în alternanță cu șiruri de benzi punctate. Vasul era de dimensiuni mari, cu Dmax=35cm. Specific culturii Tei; nu este exclus ca el să fie un împrumut, databil în faza a II-a a acestei culturi.

–Strachină din pastă semifină, neagră și nelustruită. Corp arcuit, gât cilindric, gura verticală, cu muchia buzei rotunjită. Este decorată cu incizii circulare pe umărul foarte bine marcat. Poate fi datată începând cu faza a II-a.

Groapa 4.

Predominante în această groapă sunt fragmentele din pastă semifină, plus trei din **pastă grosieră**; ceramica din pastă fină este reprezentată de două câni cu toarta în bandă și de una cu toarta supraînălțată, toate negre.

- Fragment dintr-o strachină sau castron cu marginea lobată, fără decor.
- Cană înaltă, cu corp arcuit și partea inferioară tronconică, gât cilindric și buza cu muchia rotunjită, decorată cu o bandă punctiformă pe umăr și caneluri late, cu muchii puțin înalte, plasate pe diam. max.
- Pereți de vase cu decor „în rețea” rară.
- Fragmente dintr-un vas mic, negru, cu decor spiralic din mai multe volute și o bandă umplută cu cercuri mici.
- Perete de vas cenușiu, decorat cu fragmente de meandre organizate în benzi paralele, orizontale, care la rândul lor încadrează o bandă de „dinți de lup”.
- Perete de vas decorat tot cu „dinți de lup” ștampilați.
- Parte superioară dintr-o strachină neagră, de dimensiuni reduse, gât scurt și arcuit, buza teșită spre interior. Este decorată cu butoni tronconici ușor alveolați, amplasați pe umărul foarte bine evidențiat.
- Parte superioară dintr-o cană negricioasă-castanie, fără angobă, corp arcuit și început de gât cilindric. Decorată cu un șir de impresiuni punctiforme la baza gâtului, încadrat la partea de sus de o incizie orizontală, iar la partea inferioară de un câmp de caneluri continue, late, cu crestele dintre ele ascuțite. Dg=10cm; Dmax=13cm. Analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 36/3), databilă în fazele II-III.
- Parte superioară dintr-un vas înalt, din pastă fină, angobă nelustruită, corp globular, gât arcuit, buza cu o teșitură lată spre interior și alta lată spre afară. Este decorat cu o bandă hașurată „în rețea” pe exteriorul marginii și alta la baza gâtului, marcată la partea de jos de o bandă din două linii paralele ce încadrează un șir circular de puncte mici, ușor ovale. Dg=16-17cm; Dmax=16cm. Poate fi datat, prin analogie cu vasele de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 36/26), cu care este identic ca decor.
- Partea superioară a unui vas cu profil globular, pastă fină, fără angobă, gât prelung, marginea cu trei nervuri ascuțite, toate bine profilate și nedecorate. Pe corp are caneluri înguste și mediu înclinate. Dg=25-27cm; Dmax=27-28cm. Poate fi datat în fazele I-II.
- Toartă și buză, fragmentare, pastă cu angobă neagră, fină, nelustruită. Profilul în „S” prelung. Nedecorat. Dg=19-20cm.
- Luate în ansamblu, fragmentele ceramice din G4 pot fi atribuite tuturor fazelor Wietenberg. **Groapa 5.**
- Vas fragmentar, pastă semifină, roșie pe ambele fețe și neagră în ruptură. Început de profil tronconic, buza cu muchia rotunjită, profilată la exterior și cu șanț pentru capac. Nu are decor. Dg=17-18cm.
- Părți superioare din două vase fragmentare din **pastă grosieră**, castanie-roșietică. Marginea inconstant profilată în afară și decorată cu alveole sau brăuri aplicate.
- Parte superioară dintr-un castron ars oxidant. Gura cu marginea profilată în afară și cu falț pentru capac. Nu are alt decor. Dg=21cm.
- Vas de dimensiuni mari (Dg=30cm), din pastă semifină, neagră, fără angobă. Început de profil în formă de „butoi”, cu marginea profilată în afară, decorată cu un șir de alveole.
- Fragment dintr-un castron cu diametrul maxim de 36-37cm, angobă neagră, lustruită, corp semiglobular, cu umăr și gât arcuite scurt. Decorat cu brău ascuțit tras din pastă și impresiuni alveolare amplasate pe gât, iar pe diam. max cu un șir de impresiuni realizate cu un instrument

terminat în forma literei „D”. Sub acesta se află caneluri continue de lățime medie, dar bine adâncite, cu spații largi, aproape plate între ele. La Derșida acest decor se regăsește tot pe vasele de dimensiuni mari, descoperite în nivelurile 2-4, respectiv în fazele II-III.

–Farfurie de dimensiuni apreciabile (Dg=27-28cm), perete foarte înclinat, buza teșită spre interior și cu falț pentru capac, angobă neagră, mediu lustruită. Înălțime mică: 7-8cm. Decor: o bandă de incizii „în rețea” foarte deasă pe partea exterioară a buzei, două benzi circulare de incizii identice mai jos și o a treia bandă circulară de impresiuni punctiforme, încadrată de caneluri înguste, fine. Farfuria are analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 16/3-4), provenind din nivelurile 2-4, deși inciziile în rețea foarte deasă și fină ar permite o datare mai timpurie, chiar în faza I, în timp ce pe cele de la Derșida se află și un decor mai târziu, inclusiv meandrul.

–Fragment de perete cu spirale din caneluri multiple, precum și un fragment dintr-un capac din pastă arsă oxidant, decorat cu o bandă de incizii în spirală multiplă, amplasată pe umăr, iar pe partea opusă cu un fascicul din patru caneluri „concentrice”, organizate în jurul unui buton rotund. Capacul a fost spart în vechime.

–O descoperire interesantă din **G5** o constituie două fragmente dintr-un castron mare (Dmax=30cm), din pastă fină dar fără angobă, cenușie-negricioasă. Profil rotunjit, gât înalt și arcuit spre interior, umăr prelung. Este decorat cu o bandă de „V”- uri culcate, orientate spre dreapta, amplasată pe gât, și o altă bandă identică, dar cu segmente mai lungi. La Derșida motivul este prezent încă din primul nivel, respectiv faza I (Chidioșan 1980, fig. 4/3j).

–Buză de borcan sau cană de dimensiuni mici-medii, din pastă semifină, cu marginea subțire, profilată în afară și crestată vertical. Datarea cea mai potrivită ar fi tot faza I.

–Fragment dintr-un perete de vas greu de încadrat tipologic, decorat cu dreptunghiuri organizate în benzi orizontale sub forma de „tablă de șah”, care pare o influență a culturii Tei.

–Fragment de capac din pastă fină, roșie pe ambele fețe, dar cenușie în spărtură; buza ce se potrivea pe vas a fost spartă din vechime. Formă rotundă, cu buton central pentru apucat. Decor: un fascicul de cinci incizii pe marginea suprafeței superioare, care este posibil să se fi continuat într-o spirală ce înconjură butonul central, simplu hașurat. Pe circumferința marginii are o spirală „continuă” din două incizii foarte fine. D=10cm. Capacul are bună analogie la Boroffka (1994, Typentafel 16/17-20). Poate fi datat în fazele II-III.

Groapa 6.

–Parte superioară dintr-un vas mare din pastă grosieră, cu pietricele, nisip și cioburi pisate, castaniu-negru. Gât mediu arcuit, gura în formă de pâlnie cu muchia rotunjită și cu o nervură exterioară. Corpul poate fi comparat cu un „butoi”, fapt ce ar permite și includerea lui în categoria vaselor de dimensiuni mari.

–Perete de castron din pastă neagră, fără angobă. Decor: o coloană de benzi orizontale și verticale, umplute cu mici impresiuni punctiforme (rotunde), ce încadrează triunghiuri juxtapuse hașurate „în rețea”, între care rămân alte triunghiuri care lasă impresia falsă de a fi „cruțate”. Datare în fazele III-IV.

–Parte superioară dintr-o farfurie neagră la exterior și castanie în interior, perete foarte înclinat (răsturnată poate fi confundată cu un capac), buza lățită în afară, retezată orizontal și cu o nervură interioară. Nu are decor. Posibil de datat în oricare dintre fazele culturii, cel mai probabil însă în fazele III-IV. Dg=22-23cm.

Fig.33.
Fragmente ceramice din
„Câmpul de gropi”

Fig.33.
Fragmente ceramice din „Câmpul de gropi”

VIII. MATERIALELE ARHEOLOGICE

VIII.1. Vasele ceramice. Origine, evoluție, tipologie, încadrare culturală și cronologică

Discuția referitoare la configurația etno-culturală a sud-estului Transilvaniei s-a încheiat cu concluzia că în această arie au fost demonstrate arheologic toate fazele de evoluție ale culturii Wietenberg, prezente în majoritatea stațiunilor care au beneficiat de cercetări sistematice. Avem în vedere, pe de o parte, situația cumulată a tuturor rezultatelor cercetărilor, care susțin integral afirmația abia făcută, iar, pe de altă parte, descoperirile fortuite. Inexistența încă din literatura arheologică a unei așezări în măsură să confirme veridicitatea constatărilor din teren poate avea mai multe explicații, dintre care cea mai importantă ni se pare a fi absența cercetărilor exhaustive măcar în una dintre așezări. Reluarea săpăturilor în așezarea/așezările Wietenberg și din alte culturi și epoci de la Rotbav este pe cale de a înlătura acest neajuns. O statistică, este adevărat estimativă, efectuată de noi pe baza motivelor decorative de pe ceramică, enumerate, clasate și datate de către autoarea cercetărilor (Dietrich 2014, 88-103), conduce spre concluzia că peste 30% dintre ele sunt specifice fazelor I și II, cu ponderea în prima fază. La fel se datează și cea mai mare parte a vestigiilor de la Păuleni-Ciomortan - străchini, câni, oale, capace și chiar cești, cele din urmă absente la Derșida (Chidioșan 1980, 39-40). Tot în faza I se datează vasul cu profil în „S” prelung de acolo, decorat cu striaii orizontale pe gât și verticale pe corp, la care se adaugă un buton mic, totul pledând pentru datarea fără ezitare în faza I (Szekely 1970, fig. 15/5), ca și materialele dintr-o zonă și așezare mai îndepărtate, de la Suatu, unde apare același decor și unde tipurile ceramice sunt practic aceleași ca pe *Piatra Detunată*, poate cu excepția castroanelor al căror număr este mai mic (Rotea 1994, 131-150). Și fragmentele ceramice datate în Bronzul Târziu de la Cernat credem că aparțin fazelor I-II, ornamentul striat, dezordonat, și „alveolele” de forma unor împunsături fiind elocvent (Szekely 2002, 175-181). În sud-estul Transilvaniei există numeroase alte descoperiri, unele încă inedite, dar cunoscute de arheologi, care acoperă documentar și celelalte două faze ale culturii (Boroffka 1994, Karte 4-58; Costea *RepArhBV*; Costea 1995; 1996; *RepArhCV* 179 și harta 9; *RepArhHr*; *RepArhSibiu*; Rotea 1999).

Analiza materialelor scoase la lumină prin cercetările de la Racoș-*Piatra Detunată* confirmă în mod fericit situația generală din interiorul arcului carpatic, cu unele nuanțe regionale (Boroffka 1994, 244-246). Se cuvin făcute însă unele precizări, care țin de modul și posibilitățile locale de a avea o informație cât mai corectă: organizarea terenului și a spațiului destinat apărării și locuirii din Prima și a Doua Epocă a Fierului a avut ca rezultat distrugerea celei mai mari părți a stratigrafiei din Epoca Bronzului, fenomen similar celor petrecute în așezarea de la Sighișoara și nu numai (Andrițoiu, Rustoiu, 1997, 15). Este acesta motivul care

a impus ca și pe *Piatra Detunată*, în prezentarea argumentelor de datare, să se apeleze intens la ceramică, în special la ornamentica ei. În același timp avem în vedere că fragmentarea acesteia este foarte avansată, situație ce grevează serios cunoașterea tipologiei și dimensiunilor recipientelor din categoria celor aflate în poziție secundară. Aceleași urmări le-au avut și arderile ulterioare, în unele cazuri repetate, care au deformat piesele și au alterat culorile inițiale. În plus, trebuie spus că autorii acestor rânduri nu au putut utiliza circa o treime din materialele scoase la lumină până în prezent pe Durduia, de unde rezultă că studiarea în viitor a celor „inedite” ar putea îmbogăți, influența și chiar modifica unele dintre concluzii (s.a.).

După cum s-a mai afirmat, locuirea Wietenberg pe *Piatra Detunată* nu reprezintă prima prezență și activitate umană în defileu. Mărturia directă în acest sens este susținută de prezența în așezare a fragmentelor ceramice caracteristice unor culturi sau grupuri culturale anterioare Bronzului Mijlociu.

Poziția strategică deosebit de favorabilă a locului, alături de resursele de sare și metale – comune sau prețioase - au concurat la apariția și dezvoltarea în sud-estul Transilvaniei a unor culturi înfloritoare. Cea mai importantă dintre ele s-a dovedit a fi cultura Wietenberg, care a cuprins aproape toată Transilvania și unele teritorii învecinate, extracarpătice, chiar dacă acestea nu au făcut parte din teritoriile ei de geneză, ci numai de iradiere (Florescu 1971, 37-73). Asupra acesteia ne vom opri în rândurile ce urmează, insistând pe aspectele care fac posibilă susținerea subiectului. Aici doar reamintim elementele care constituie constante ale culturii, pentru a apela apoi la oferta pe care o reprezintă suportul material al acesteia, anume *ceramica*. Nu vom proceda, însă, în modul „clasic” de prezentare a ei, cunoscut și adoptat de aproape toți arheologii, ci la redarea unor „eșantioane” alese aleatoriu, dar edificatoare.

Ca și în cazul altor culturi din Bronzul Mijlociu, cultura Wietenberg a cunoscut mai multe faze de evoluție, noi optând pentru varianta cu patru faze, toate prezente pe *Durduia*. Cercetările efectuate pe *Piatra Detunată* au permis formularea câtorva constatări generale, dintre care amintim: 1- toate locuințele și anexele lor, indiferent de fază, sunt supraterane, terenul stâncos nepermițând, decât în cazuri excepționale, adâncirea (câteva gropi de stâlpi pentru magazii sau adăposturi pentru vetrele din afara complexelor); 2- toate locuințele dezvelite, indiferent de locul amplasării, au plan rectangular și au fost ridicate în șiruri ce urmează, de obicei, configurația terenului. În ultima fază a locuirii s-a renunțat la amplasarea construcțiilor pe linia cercului exterior al „valului”, fiind preferat interiorul arcului de cerc (partea din amonte a acestuia); 3- unele complexe au vetre interioare, din piatră și lut netezit, în timp ce alte vetre funcționau în afara spațiului destinat locuirii; 4- în toate cazurile se foloseau ca materiale de construcție lemnul, piatră și lutul (ultimul pentru podele sau aplicat pe împletiturile pereților); 5- aceleași materiale au fost folosite și la ridicarea primului sistem de apărare; 6- cetatea a avut și un apreciabil caracter economic; 7- informațiile asupra ritului de înmormântare sunt sărace, în incinta așezării fiind descoperite oseminte umane neincinerate, rezultate a unor practici mortuare insolite.

Ca de obicei, definitiv pentru datarea și încadrarea culturală a așezării sunt vasele ceramice.

Asemenea altor cercetători, împărțim olăria Wietenberg în: 1- vase ceramice din pastă grosieră, 2- vase ceramică din pastă semifină și 3- vase din pastă fină. Ultimele două vor fi tratate împreună, cu menționările cuvenite.

VIII.1.a. Vase ceramice din pastă grosieră (Planșele 28-29, 38-43, 118 și 24)

După cum am mai spus, în acest volum nu au putut fi incluse toate vasele ceramice rezultate din săpătură. Considerăm însă că între categorii s-a păstrat un raport care nu denaturează realitatea și care s-a modificat de-a lungul timpului. La început, ca și în alte așezări, predominantă a fost ceramica din *pastă grosieră*, al cărei procentaj a scăzut pe măsură ce se înainta în timp. La Derșida, spre exemplu, el a coborât de la 68 în nivelul 1, la 59 în nivelul 2, la 36 în nivelul 3, la 31 în nivelul 4 și la 29 în nivelul ultim (Chidioșan 1980, 69-78). Ea este confecționată, aproape permanent, din pastă rău frământată, cu nisip, pietricele și cioburi mărunțite. Rareori suprafața vaselor era netezită, spre deosebire de ardere care era bună, de cele mai multe ori oxidantă. Precizarea din urmă se cuvine reținută deoarece ea subliniază atenția acordată de olari categoriei de veselă folosită curent în gospodărie, care trebuia să fie în primul rând rezistentă, de unde și varietatea redusă de forme și lipsa unei decorații deosebite. În relație strânsă cu calitatea pastei și cu arderea era coloritul ceramicii, care înregistrează o paletă ce are la bază cenușiul cu un spectru larg, alături de galben, roșu, negru și portocaliu, și ele cu multiple nuanțe. Destinația uzuală a condus la sărăcia și lipsa de varietate a formelor/tipurilor. Nelipsite erau vasele mari destinate păstrării proviziilor (vase tip sac, butoi, cu profile bitronconice, dar de dimensiuni medii/mari) și hranei și consumului (străchini și castroane). Încă de pe acum este prezent vasul foarte pântecos, frecvent în fazele I-II în număr apreciabil în sud-estul Transilvaniei și în necropola de la Sebeș, cu deosebirea că acolo este confecționat din pastă fină (Fântâneau, Bălan, Popa, Tentiș 2013, 173-191, 5/4, 6/2, 10/4). Decorul, aplicat sau tras din pastă (plastic sau în relief), este sărac și lipsit de varietate: brăuri amplasate pe buză, pe muchiile sau gâtul vasului, crestate sau alveolate; segmente de brâu aplicat în majoritatea cazurilor în unul sau chiar trei-patru rânduri suprapuse, crestate sau alveolate; butoni, de obicei pereche, ascuțiți și ușor curbați, amplasați între margine și umărul vasului, caracteristici fazei I; proeminențe verticale sau oblice, cu una sau mai multe alveole, element destul de rar. Unele proeminențe reamintesc apucătorile vaselor. Menționăm și un fragment de perete dintr-un vas de dimensiuni mari, din pastă grosieră, pe care au fost aplicate două mameloane foarte proeminente, drepte. Vasul provine dintr-un nivel caracteristic grupului Zoltan-Iernut, „decorat” cu pieptenele sau cu striții la întâmplare (Costea 1997, pl. 8/5). Nici decorul incizat (liniar) nu este prea bogat: linii care înconjoară vasul sau marchează un „etaj” al corpului, incizii singulare, duble sau organizate în benzi, linii în zig-zag sau în forma literei „V” culcat („schelet de pește”), prezent tot începând cu faza I și, mai rar, în continuare, probabil cu caracter simbolistic (solar). Au fost descoperite și „vase de pește”, puțin înalte, rotunde sau dreptunghiulare, „ranforsate” la interior, pe fund, cu profilaturi în cruce. Nici marginea gurii nu se bucura de „acuratețe”, dovadă că pentru păstrat și băut lichide erau preferate alte recipiente, de calitate. În general, decorul nu diferă prea mult de cel de pe vasele de la Obreja, datate tot în faza I (Soroceanu 1973, 493-515) sau Noșlac (Soroceanu 1984).

Numeroase vase din partea inferioară a stratului arheologic au fost decorate cu măturica, „motiv” de asemenea cu o vechime și o longevitate apreciabile, ca și majoritatea vaselor uzuale confecționate din pastă grosieră. Din repertoriu nu lipsesc vasele cu toartă în bandă (mai rar cănile), uneori puțin supraînălțată, care pleacă de sub buză și se sprijină pe umăr.

În susținerea afirmațiilor de mai sus enumerăm câteva fragmente ceramice de la vase aflate *in situ* la baza nivelului 1, *Secțiunea I/1995*, între 0,48 și 1,60m adâncime, în funcție de panta terenului, și din *SI/1997-1998*.

-Parte superioară dintr-un vas cu profil arcuit și gura pâlniată, decorat cu brâu alveolat și alte alveole mici pe margini. Dată: faza I.

-Parte superioară dintr-un vas cu profil dublu arcuit, gât scurt. Decorat cu striuri asemănătoare celor trase cu măturica și cu un șir de „boabe de grâu”. Dată: faza I (poate și începutul celei de a II-a).

-Două exemplare aproape identice ca profil, decorate și datate la fel.

-Perete de castron, corp arcuit, gât aproape vertical, buza teșită spre interior, dar groasă, cu o albiere/canelură circulară pentru capac; culoare cenușie. Crustă groasă de calcar. Analogie foarte apropiată la Păuleni-Ciomortan. Dg=22cm.

-Strachină înaltă (sau castron cu marginea lobată?), profil globular, fără gât, marginea cu o profilatură inestetică rezultată de la lipirea buzei. Fără decor. Dg=25cm.

-Vas de dimensiuni mari, cu mult nisip și pietricele în pastă și cu o crustă de calcar, de culoare cenușie. Este decorat cu un brâu alveolat, de la care pleacă spre umăr două toarte rotunde în secțiune. Dg=24cm.

-Mai multe fragmente de pereți de oale de dimensiuni medii, cu butoni dubli și ascuțiți.

-Mai multe fragmente de vase de dimensiuni medii, cu marginea și partea superioară a corpului decorată cu brâu simplu sau dublu, alveolat sau crestat, butoni alungiți, simpli sau dubli. Pe fața exterioară, decor cu măturica, orientat într-o anumită direcție sau dezordonat. Câteva fragmente provin de la vase în formă de butoi și au marginea simplă, neprofilată. Fragmentele provin, în general, de la vase de culori negricioase, cenușii sau roșietice.

-Mai multe fragmente de pereți de vase decorate cu măturica, descoperite în *Secțiunea I/1997-1998*, la adâncimea de 1,35m (nivelul sterilului/stâncii), împreună cu oase ce lasă impresia unui ritual de fundare. În aceeași zonă, dar la un nivel puțin mai înalt, fragment ceramic aparținând culturii Tei. În general, ca formă, fragmentele de vase descoperite în acest nivel și databile în faza I, poate și început de II, se regăsesc în inventarul așezării de la Derșida (Chidioșan 1980) sau în câteva locuri în sud-estul Transilvaniei (Boroffka 1994, Karte 9/TA1c; TA2a etc.).

Exemplare din această pastă și decorate asemănător se găsesc în toate nivelurile și cunosc un număr restrâns de tipuri.

1-Nivel arheologic deranjat. Fragment de perete din zona Dmax, pastă castanie-negricioasă. Decor în rețea cu ochiuri foarte mari, caracteristice fazelor I-II, cu analogie la Derșida (Chidioșan 1984, fig 4/3I).

2-Perete de oală de dimensiuni medii, pastă semifină, castanie-roșietică. Început de profil de sac, buza cu muchia dreaptă, rotunjită. Decor: un brâu crestat aplicat pe exteriorul marginii, iar sub el un buton alungit orizontal, cu o alveolă centrală. Vasul poate fi datat în toate fazele, aici preferând faza I. Dg=22cm.

3-Piesă de dimensiuni mari (Dmax 36-38cm), descoperită *in situ*, la adâncimea de 1,70m. Pastă grosieră, dar angobată din belșug, negru-lucios. Gât tronconic, marginea teșită larg spre interior, muchia răsfrântă oblic și rotunjită. Dată: în faza I.

4-Parte superioară dintr-un vas descoperit *in situ*, pastă cu nisip, pietricele și paiete de mică. Roșu interior, castaniu la exterior, gât cilindric, buza teșită spre interior. Decor: muchia buzei prezintă creștături oblice, iar pe gât are un buton alungit aplicat, cu alte patru creștături similare. Dg 21-22cm.

5-Fragment descoperit într-o locuință de Epoca Bronzului. Provine de la un vas pepene, decorat cu un brâu alveolat („șerpuit”) amplasat la 1cm sub nivelul buzei simple și rotunjite. Dg=33-34cm. Datare în fazele III-IV.

6-Fragment de perete de vas mare din zona Dmax-umăr, pastă cu nisip și pietricele, culoare castanie-roșietică. Decor: un brâu circular crestă aplicat pe umăr, din care pornesc oblic spre bază alte trei profilaturi înclinate, și ele crestă. Fragmentul poate proveni de la o oală sau un castron de dimensiuni medii. Datare: după asocierea cu celelalte materiale, probabil în fazele I-II. Dmax 30cm.

7-Fragment din zona Dmax a unui vas găsit *in situ*, pastă similară precedentului, ca și culoarea. Decor: pe umăr a fost aplicat un brâu ascuțit, cu alveole rare, sub care a fost implantat un buton rotund, puțin înalt și neglijent „modelat”. Dmax=37-38cm. După poziția stratigrafică, vasul se poate data în faza I.

8-Parte superioară, pastă cu nisip și pietricele. Păstrează un fragment din gâtul tronconic, are buza teșită oblic spre interior și bine profilată. Decor: două șiruri de alveole „înlănțuite” pe muchia buzei și un brâu gros, circular, aplicat pe gât, și el cu alveole duble. Dg=23cm. Înălțimea maximă a vasului putea să se apropie de 50cm. Datare în cazul de față în fazele I-II.

9-Strat ușor deranjat de intervențiile ulterioare, situat în zona scheletului din capătul de nord al zidului dacic. Se păstrează mai mult de jumătate din partea superioară a unei oale din pastă grosieră și cu multe protuberanțe rezultate în urma modelării neatente. Corp globular, gât cilindric, marginea profilată exterior și cu muchia crestă. Culoarea cu porțiuni negre, roșcate, castanii, dovadă a arderii incomplete. Umărul foarte bine marcat, două toarte elipsoidale în secțiune, care pornesc de la 15mm sub buză și cad pe umărul recipientului. Decor: cinci grupuri de câte trei butoni rotunzi și puțin înalți, amplasați tot pe umăr. Vasul poate fi datat, ca și scheletul uman, la începutul Bronzului în Mijlociu.

10-Posibil castron, descoperit *in situ*. Parte superioară, pastă grosieră, cenușie, gât arcuit, buza cu marginea rotunjită, la exteriorul căreia a fost aplicat un brâu crestă și alveolat. Alt decor: pe toată suprafața, la exterior, incizii neregulate executate cu măturica, puțin înclinate. Dg=26cm. Vasul poate fi datat în Faza I, eventual și a II-a.

11-Vas de dimensiuni medii-mari (Dmax=30cm), pastă grosieră cu nisip cernut, angobă neagră, nelustruită la interior, cenușie la exterior și acoperită cu o crustă uniformă de calcar. Profilul părții păstrate este tronconic, gura în formă de pâlnie și marginea rotunjită. Toartă aplicată, albiată, dar cu părțile laterale plate, ce pleacă de deasupra buzei și se supraînalță foarte puțin, după care se unește cu umărul prelung al vasului. Nu are decor. Vasul putea avea peste 50cm înălțime, deși diam. gurii este de numai 15-17cm. Poate fi datat, cu multă probabilitate, în faza I. Analogii bune în mai multe așezări, cel acum în discuție putând fi datat, conform stratigrafiei.

12-Parte superioară descoperită în strat deranjat, pastă grosieră, cu mult nisip și pietricele, culoarea roșietică pe fețe și cenușie în spărtură. Gât arcuit, gura în formă de pâlnie, buza teșită spre interior și cu o albiere pentru capac. Decor: un șir de alveole pe partea exterioară a buzei și un brâu alveolat aplicat pe gât. Vasul are aplicată pe gât o toartă elipsoidală în secțiune. Dg=20cm, în timp ce înălțimea putea ajunge la 35-40cm. Și el poate fi datat în fazele I-II.

13-Fragment dintr-un vas din pastă grosieră, cu multe pietre, negru la exterior și cenușiu-castaniu la interior. Început de corp arcuit, gât tronconic, buza simplă și cu muchia verticală. Decor: un brâu cu alveole și creștături pe gât. Dg=23cm. Datare începând din faza a II-a.

14-Fragment descoperit în zidul dacic. Pastă între semifină și grosieră, castanie. Gât tronconic, restul corpului putând fi bitronconic, marginea înclinată exterior și cu muchia rotunjită. Face parte dintr-un vas ce putea avea 25-30cm înălțime. Decor: un brâu alveolat aplicat la 13-16cm sub buză. Dg=17-18cm. Exemplarul poate fi datat în toate fazele.

15-Vas descoperit în același loc. Parte superioară, pastă mai degrabă grosieră decât semifină, neagră la exterior și castanie în interior. Profil cu început bitronconic, ca și gâtul, buza pronunțat lătită în afară. Decor: un brâu crestat aplicat pe muchia exterioară a marginii și un segment crestat aplicat pe gât. Dg=18cm. Vasul poate fi datat în toate fazele.

16-Strat deranjat. Parte superioară, pastă cu multe asperități rezultate în timpul confectionării, culoarea cenușie. Vas uzual, cu gâtul tronconic, buza cu muchia simplă, rotunjită. De sub buză până pe umăr este aplicată o toartă cu profilul „în șa”. Nu are decor. Datare: prin analogie cu un exemplar de la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 3/A2 și fig. 2/Id) vasul ar putea fi datat încă din faza I, deși se impune prudență. Dg=13-14cm; Dmax=16-17cm.

17-Strat deranjat, în emplectonul zidului dacic. Fragment de gât din pastă roșie. Gura cu muchia îngroșată și crestată, cu o șanțuire pe margine pentru capac. Decor: brâul crestat aplicat pe exteriorul buzei, iar pe gât un buton alungit, cu tăieturi/creștături oblice la capete, făcute cu un instrument ascuțit. Dg=20cm. Vasul putea avea înălțimea de aproximativ 30cm. Datare nesigură, dar timpurie.

18-Strat deranjat. Parte superioară dintr-un fragment cu pietricele în pastă, cenușiu-roșietic, cu excepția brâului de pe margine, care este negru. Vas de tip „sac”, cu buza simplă, dar cu denivelări mari ce pot fi confundate cu alveolele neatent apăsate, brâu aplicat pe exteriorul gurii, și el cu alveole rare, rotunde. Datare timpurie dar fără alte precizări. Dg=23cm, înălțimea poate ajunge la 30cm.

19-Parte superioară de vas, din care se păstrează începutul corpului, gâtul și gura. Profil în „S” foarte „strâns”, corp pântecos, gâtul arcuit spre interior, marginea cu buza lătită orizontal și cu muchia rotunjită. Poate fi încadrat în tipul I (Chidioșan 1984, f, pl. 9/5; pl. 33/3). Este decorat pe partea vizibilă a buzei cu triunghiuri umplute cu linii paralele. Pe umăr, exact pe linia rupturii, se află o mică profilatură cu alveole alungite și înclinate. Nu știm cum arăta restul vasului. La Derșida el se datează după formă în fazele III-IV, iar după decor începând din faza a II-a. Dg=15-16cm; Dmax=19-20cm. Are analogie apropiată și la Boroffka (1994, Typentafel 15/1, 6-7).

VIII.1.b. Vase ceramice din pastă fină și semifină (Planșele 25-27, 30-37, 44-45, 89-91, 93)

Deosebit stau lucrurile când este vorba despre ceramica din pastă fină și semifină. În cazul ei sunt folosiți ca degresanți nisipul fin și mica sfărâmată astfel încât se prezintă în unele cazuri ca o pulbere, alături de pietricele acoperite integral de un slip bine sau foarte bine netezit și lustruit pe una sau pe ambele suprafețe, în funcție de destinația vasului. Toate vasele sunt bine arse și au o gamă diversificată de culori și nuanțe ale acestora: negru, cenușiu, cafeniu, vișiniu. Unele sunt încrustate cu vopsea albă.

Redusă cantitativ în primul nivel la Derșida - 32%, (Chidioșan 1980, 69-78), olăria fină Wietenberg de la Racoș-Piatra Detunată cunoaște un proces calitativ continuu și o diversitate tipologică și decorativ-artistică deosebite, datorită, pe de o parte, perpetuării fondului tradițional acumulat de-a lungul timpului, iar pe de altă parte, datorită asimilării influențelor exercitate de civilizațiile contemporane, în special de cele egeo-miceniene (Bader 1990, 181-205). Afirmatia este valabilă pentru toate categoriile ceramice, demonstrația noastră supunând observației doar câteva tipuri, uneori și cu ornamentația caracteristică.

Castroane (Planșele 4 - 15)

Au fost luate în discuție aproximativ 70 de exemplare, majoritatea din pastă fină și în culorile precizate la începutul acestui subcapitol. Sunt vase utile în permanență în gospodărie, în primul rând pentru prepararea hranei, dar și la păstrarea ei pe termen mai scurt. Se cunoaște o mare varietate de forme și dimensiuni, în funcție de destinație, de dispoziția olarului sau a comanditarului, ca și a „modei” timpului care de regulă se manifestă în ornamentație. Unele exemplare au diametre maxime ce depășesc 30cm, diametre la gură de 25cm și înălțimi de 15-16cm. Ornamentația este amplasată aproape întotdeauna în zona cea mai expusă vederii, pe diametrul maxim și poartă în general amprenta fazelor culturii, deși se cunosc motive care dăinuie timp îndelungat, traversând toată durata de evoluție a acestora (Chidioșan 1980, 32-34; Andrițoiu 1997, 19).

1-Nivel deranjat. Parte superioară dintr-un vas cu corp arcuit, gât cilindric, buza ușor profilată exterior. Pastă roșie, fină, cu degresant de nisip și paiete de mică foarte fine. Decor: incizie circulară pe exteriorul buzei cu muchia rotunjită, o bandă orizontală cu incizii în rețea deasupra umărului, sub care se află un câmp de benzi realizate în aceeași tehnică, dispuse în spirale cu volute mari. Datate: fazele finale ale culturii Wietenberg. Dimensiuni: Dg=20cm; Dmax=17-18cm.

2-Nivel deranjat. Parte superioară, pastă fină, cu angobă neagră lustruită, gât tronconic. Decor: bandă de incizii în rețea pe muchia retezată oblic exterior, o bandă circulară pe fața interioară a marginii, umplută fie cu triunghiuri isoscele, fie cu incizii în rețea, dar și linii/incizii paralele cu una dintre laturi. La baza triunghiurilor, o incizie circulară. Datate: fazele II-III, cu analogie la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 4/4a, 4c). Dimensiuni: Dg=20cm; Dmax=24-25cm.

3-Piesă *in situ*. Parte superioară, pastă fină, angobă și miez roșii, lustruită pe ambele fețe, dar cu o crustă groasă de calcar. Perete oblic (gât tronconic), terminat cu o buză subțire și cu muchia rotunjită. Fragmentul face parte dintr-un vas de dimensiuni mari. Decor: două benzi de incizii oblice, practicate sub buză, iar pe corp mai multe benzi similare orientate în diferite direcții (unghiuri). Datate: faza a II-a, poate și a III-a. Dg și Dmax=40cm.

4-Strat deranjat. Parte superioară de vas, din pastă fină, angobă neagră, lustruită în interior, cenușie-închis la exterior. Corp cu profil rotunjit, fără umăr bine marcat, gâtul tronconic. Decor: bandă de incizii oblice pe gât, delimitată de două perechi de incizii circulare. Pe mijlocul buzei are un șir de incizii rare, trase cu un instrument bine ascuțit; pe umăr, triunghiuri mari în alternanță cu alt șir de triunghiuri așezate cu vârful în jos. Analogie și datate la Chidioșan (1980, pl. 35/33). Dmax=18-cocm.

5-În valul din Prima Epocă a Fierului. Fragment de perete, din pastă semifină, cenușie în interior, cenușie-roșietică la exterior. Provine din zona umărului, care este prelung. Decor: bandă de „X”-uri încadrate de două caneluri subțiri, circulare, deasupra cărora se află un șir de împunsături de forma unor virgule înclinate. Vasul are analogie apropiată la Derșida (Chidioșan 1980, pl.35/1, 5) și poate fi datat după decor în fazele I-II. Dmax=23-25cm.

6-Același loc. Fragment de perete, pastă semifină, neangobată, castanie exterior, neagră interior. Profil tronconic, buza retezată orizontal dar cu marginea profilată exterior. Decor: aceeași bandă de „X”-uri pe partea netedă a buzei. Aceeași datare. Dg=25cm.

7-Poziție secundară (în șanțul din fața zidului dacic). Buză și perete fragmentar din pastă fină, neagră, neangobată și foarte puțin aspră la pipăit. Corp și gât arcuite, profil general în „S” cu volute rotunde, umăr bine marcat și delimitat de gât printr-o canelură circulară. Decor: sub canelură se află o friză compusă dintr-o alternanță de trei caneluri/incizii subțiri și înclinate, cu un șir de alveole imprimate cu un instrument cu capătul foarte puțin ovalizat. Datarea cea mai probabilă, în faza a II-a. Dmax=26cm; Dg la interior=18cm.

8-Poziție secundară. Parte superioară, pastă fină, roșie, dar cu miez cenușiu, fără angobă. Profil în „S”, prelung, buza cu muchia rotunjită. Decor: câmp continuu de caneluri cu muchia ascuțită, al căror început se păstrează doar pe umărul vasului, specific fazei a II-a. Dg=19cm; Dmax=20cm (la umăr).

9-Poziție secundară. Vas mare, pastă fină, angobă neagră, mediu lustruită. Corp globular, marginea verticală, cu buza retezată orizontal și teșită spre interior. Decor: bandă de incizii în plasă pe marginea buzei, două benzi în rețea deasă, sub care se află a treia bandă formată din două incizii paralele, ce încadrează un șir de impresiuni punctiforme. Datare: fazele I-III. Dmax=23cm.

10-*In situ*. Parte superioară, pastă fină, angobă neagră intens lustruită exterior. Profil în „S” prelung, gât foarte puțin arcuit (aproape cilindric), buza cu muchia rotunjită. Decor: o bandă circulară umplută cu „boabe de grâu”. Datare: fazele I-II. Dg=Dmax – 19cm.

11-*In situ*. Fragment din pastă fină cu angobă nelustruită, castanie. Decor: benzi de impresiuni punctiforme, ce încadrează triunghiuri mari de incizii în rețea, totul amplasat pe umăr. Analogia cea mai bună la Derșida (Chidioșan 1980, 55, pl. 13/8; 14/8). Datare: după decor, în fazele I-II. Dg=35cm.

12-*In situ*. Fragment din partea superioară, pastă fină angobă neagră, puțin lustruită. Umăr și gât arcuite, buza retezată orizontal, dar cu muchia profilată exterior și rotunjită. Nedecorat. Datare: faza I. Dg=25cm; Ipăstrată=6cm.

13-Poziție secundară, în locuință dacică incendiată. Fragment din partea superioară a unui vas, pastă fină, roșie exterior și castanie interior, nelustruită. Profil în „S”, cu gâtul foarte puțin arcuit, marginea răsfrântă și cu muchia rotunjită. Decor: caneluri largi, oblice, care încep de la nivelul umărului, și el bine profilat. Datare: fazele II-III. Dg=25cm.

14-Strat deranjat. Parte superioară de vas, pastă fină, fără angobată, profil în „S”, gura în formă de pâlnie și cu muchia buzei rotunjită. Nedecorat. Datare probabilă: în nivelurile 3-5 la Derșida, respectiv fazele II-IV.

15-Strat deranjat. Parte superioară dintr-un vas din pastă cu nisip și paiete de mică foarte fine, roșie, neangobată. Corp rotunjit, gât foarte puțin arcuit, buza teșită spre interior, cu muchia ascuțită. Decor, la exterior: trei șiruri paralele, imprimate cu roțița. Sub acestea, un câmp cu decor complex, din care se disting, integral sau parțial, triunghiuri cu vârful în sus, umplute, pe o parte, cu linii paralele cu o margine, iar pe cealaltă doar cu patru asemenea incizii. Baza triunghiulară se află pe cea de a treia canelură îngustă de pe gât. Friza a doua de triunghiuri identice, dar cu vârful în sens invers, se află pe un rând mai jos. Între câmpurile delimitate de

triunghiuri se află spirale din benzi hașurate, ale căror volute trec printre amintitele triunghiuri. Fascicule de caneluri subțiri se află și pe gâtul vasului, înclinate și ordonate tot în bandă. La Derșida, triunghiuri asemănătoare sunt prezente pe vase din faza a II-a, în timp ce spirale identice s-au întâlnit și pe vase din fazele II-III (Chidioșan 1980, fig. 4.4a și fig. 4-5g). Dg=22cm; Dmax=20cm.

16-Poziție secundară (găsit în locuință dacică). Vas fragmentar din pastă fină, roșu (ars secundar), fără angobă. Corp ușor tronconic, umăr proeminent, gât foarte puțin arcuit spre interior, buza trasă orizontal în afară, cu muchia rotunjită. Decor: de la umăr pleacă spre bază un câmp continuu de caneluri foarte late, aproape orizontale, cu muchii ascuțite între ele. Analogie: Chidioșan 1980, pl. 13/6; 14/8. Date: canelurile de acest fel sunt specifice nivelurilor 2 și 3, respectiv fazelor II-III, cum propunem și datarea celor acum în discuție.

17-Poziție secundară, în zona scheletului din capătul nordic al zidului dacic. Pastă fină, angobă neagră, lustruită. Parte superioară dintr-un vas cu peretele oblic, cu analogie tot la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 14/2), cu deosebirea că exemplarul de la Racoș are buza teșită spre exterior. Decor complex: o bandă de incizii în rețea cu ochiuri foarte mici pe exteriorul buzei, un fascicul de trei caneluri/incizii la 1cm sub margine, iar pe corp un fragment dintr-o spirală lată, compusă din câte două incizii similare, ce încadrează un șir de împunsături practicate cu un vârf subțire (în fapt șampilate). La interior, începând de la margine, o bandă de triunghiuri șampilate tot în rețea deasă; în registrul inferior are benzi de hașuri identice, care încadrează spirale largi hașurate la fel. Date: fazele II-IV.

18-*In situ*. Parte superioară din pastă semifină, cenușie complet. Corp și gât foarte puternic arcuite (profil în „S” rotunjit), cu umărul bine reliefat de o nervură circulară. Gura în formă de pâlnie, buza cu o nervură fină. Muchia ascuțită, iar pe partea exterioară „decorată” cu alveole „înlanțuite”. Alt decor nu are. Dg=20-22cm. Analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 13/3-4) Date în fazele II-III.

19-Același loc. Parte de corp din zona Dmax (lipsesc gâtul și fundul), pastă semifină și angobă deteriorată aproape complet. Corp rotunjit, umăr foarte bine marcat de o canelură circulară. Decor: caneluri continue, scurte, cu coamele dintre ele bine profilate și rotunjite, amplasate numai pe diam. max. Vasul avea două toarte. Se aseamănă cu unele străchini de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 14/7-8). Date, ca precedentul, adică în fazele II-III. Dmax=34cm.

20-Poziție secundară (în structura inferioară a zidului dacic). Vas fragmentar din pastă fină cu angobă neagră, mediu lustruită. Provine din zona gură-umăr, corp arcuit la diam. max., dar tronconic de acolo spre bază, umăr arcuit. Decor: caneluri continue, late, oblice, ce pornesc de la nivelul umărului spre bază. Date: fazele II-III. Dg=Dmax – 15cm.

21-*In situ*. Fragment de umăr foarte proeminent ce reprezintă limita superioară a unui vas cu corp rotund, gât înalt (3,5cm) și foarte puțin arcuit, buza cu muchia retezată oblic, din pastă fină, roșie complet (arsă oxidant), fără angobă. Decor: bandă în rețea pe muchia buzei, iar pe partea superioară a acesteia, lată de 15mm, o bandă din două șiruri de șampiluri triunghiulare, toate cu vârful spre axa benzii, rezultând un zig-zag „adunat”. Vasul poate fi încadrat în rândul celor de dimensiuni medii-mari. Dg=26cm. Date: în fazele III-IV.

22-Strat deranjat, în zona emplectonului dacic. Pastă semifină, angobă neagră bine lustruită la exterior și superficial în interior. Amprente de degete în pastă, în special în interior. Corp globular, gât înalt, gura ușor profilată la exterior, cu marginea deteriorată. Început de fund

cu „soclu” profilat și de dimensiuni reduse. Decor: o bandă de alveole verticale, scurte, exact deasupra diam. max. Analogie tipologică la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 17/6 și 7). Datarea cea mai probabilă: fazele III-IV.

23-*In situ*, pe vatra din nivelul Wietenberg. Parte superioară dintr-un vas mare, pastă semifină/grosieră, roșie complet (ardere oxidantă), profil foarte puțin arcuit, buza cu muchia ascuțită. Decor: brâu alveolar aplicat la 1cm sub buză, cu alveole pe ambele părți ale marginii. Datare: faza I. Dg=26-27cm; Dmax=34-35cm.

24-Poziție secundară (în rambleul zidului dacic). Parte superioară dintr-un vas din pastă fină, angobă neagră, lucioasă, dar acoperită de un strat gros de calcar. Corp arcuit, umăr bine marcat, gât tronconic, buza plată la partea superioară și cu marginea profilată rotund în afară. Decor: doar caneluri foarte late și aproape orizontale amplasate pe umărul care reprezintă și diametrul maxim. Vasul poate fi datat în fazele II-III. Dg=20cm; Dmax=23cm.

25-Același loc (poziție secundară). Parte superioară, pastă fină cu angobă neagră, lustruită. Corp cu început de arcuire, gât cilindric, umăr bine marcat. Decor: caneluri oblice continue, de lățime medie, cu alveole puțin adâncite, amplasate la capătul de sus al canelurii, în zona ce desparte gâtul de umărul vasului. Motivul este identic celor din nivelurile 1-2 de la Derșida și Sighișoara, cu datare în fazele I-II (Chidioșan 1980, fig. 4/1e; pl. 13/7). Dmax =23cm.

26-*In situ*, la baza nivelului Wietenberg. Perete de vas de la care lipsește fundul. Profil arcuit, gât foarte scurt, buza lătită exterior și muchia rotunjită. Pastă grosieră, cenușie, cu o crustă groasă de calcar. Decor: pe tot corpul striuri trase cu *măturica*, iar pe gât un șir de împunsături sub formă de „boabe de grâu”. Vasul are analogii formale la Derșida, în varianta B8 (Chidioșan 1980, pl. 13/9-10), unde este decorat numai pe buză și întâlnit în nivelurile 2, 4-5. Luând în considerare *decorul cu măturica*, preluat din cultura Coțofeni, și „boabele de grâu”, prezente tot acolo, dar în nivelurile 1-3, considerăm că vasul nostru poate fi datat în faza I. Dmax=26cm; Înălțimea poate depăși 18-20cm.

27-Același loc. Pastă și colorit identice, ca și profilul vasului. Gât foarte scurt și arcuit, buza tăiată orizontal și muchia rotunjită. Decor: *striuri cu măturica* pe tot corpul vasului; un șir de „boabe de grâu” pe adâncitura gâtului și altul pe muchia exterioară. Analogie tipologică în exemplarul precedent. Aceeași datare: faza I. Dg=25cm; I păstrată=13cm.

28-Aceleași loc, pastă și colorit. Se deosebește de precedentele prin profilul mai arcuit și prin buza care este teșită spre interior, cu marginea simplă, rotunjită. Decor: striuri superficiale cu *măturica* sau cu o crenguță de brad, iar pe exteriorul buzei un șir de alveole. Vasul este identic celui de la Derșida (Chidioșan 1980, 34 și pl. 13/9). Dg=28cm.

29-Poziție secundară. Pastă fină, neagră, puțin lustruită. Profil rotunjit, apropiat de al unui bol. Fără decor. Datare: fazele I-II. Dg=22cm.

30-*In situ*, la adâncimea de 1,65-1,75m. Fragment din partea superioară a corpului, pastă fină, angobă neagră bine lustruită exterior și neagră interior. Corp bombat și cu umăr bine marcat, delimitat de gât printr-o canelură. Gât cilindric, gura puțin evazată și cu o muchie groasă rotunjită spre afară, sub ea fiind trasată o canelură orizontală, circulară. Restul decorului constă în caneluri oblice, înguste și adâncite în pasta moale, cu interspații aproape plate. Vasul este de dimensiuni medii-mici: Dg=14cm; Dmax=6cm. Datare probabilă din faza I, sigură din faza a II-a. Analogie la Derșida, pl. 12/4, 5.

31-Poziție secundară. Parte superioară de vas, pastă semifină, angobă neagră, lucioasă exterior dar nelustruită. Început de corp globular cu gâtul scurt și foarte arcuit spre interior. Decor: creștături rare pe muchia exterioară, un șir de „boabe de grâu” mari, sub care se află caneluri oblice înguste, adânci și cu spații mari între ele. După decor, datare în fazele II-III. Dg=28cm.

32-Poziție secundară. Parte superioară de vas, pastă fină neangobată. Corp cu început rotunjit, gât foarte curbat spre interior, umăr marcat de o nervură și o canelură, marginea rotunjită. Decor: un șir circular de incizii verticale pe exteriorul buzei, iar pe umăr o bandă de incizii în „X” foarte atent trasate, intersectarea lor creând două rânduri de romburi perfecte. Datare: motivul rombului este prezent în toate fazele culturii Wietenberg, cu o frecvență mai mare în fazele III-IV. Dg=14cm; Dmax=18cm. A se reține că șirul de incizii de pe exteriorul buzei se întâlnește des pe ceramica Schneckenberg, Tei ș. a.

33-Poziție secundară, în apropierea zidului dacic. Pastă fină, roșie (ardere oxidantă) cu angobă, dar nelustruită. Profil globular, gât arcuit, buza orizontală, dar lătită și îngroșată la exterior. Decor: două rânduri de „dinți de lup” pe fața superioară a buzei, un șir de incizii verticale dese și scurte pe muchia exterioară a marginii, iar pe umărul vasului un alt șir de incizii mici, oblice și dese. Datare: după decor, în fazele II-IV. Dg=25-26cm; Dmax=20cm.

34-Poziție secundară. Perete de vas cu corpul arcuit asemenea unui bol (fără gât), pastă fină, neagră, dar fără luciu. Buza teșită spre interior, cu un prag mic spre interior și altul lat spre afară. Decor: „boabe de grâu” pe marginea exterioară a buzei și un alt șir de „boabe de grâu” pe „exteriorul” gâtului, sub care se află o bandă de fascicule din mai multe linii grupate în unghi, iar sub acestea o bandă și mai îngustă de incizii scurte, oblice. Către bază, un buton rotund puțin înalt. Strachina poate fi încadrată în categoria celor de înălțime medie-mică. Datare: începând din faza a II-a. Dg și Dmax=16cm.

35-Poziție secundară. Pastă fină cenușie-închis, fără angobă. Profil globular, gât foarte scurt și bine arcuit, buza trasă orizontal în afară și cu marginea rotunjită. Decor: o bandă de „X”-uri pe toată lățimea interioară a buzei, iar pe umăr altă bandă de incizii oblice, printre puținele cu orientarea stânga-sus, dreapta-jos. Datare: sigură în faza I.

36-Poziție secundară. Vas fragmentar, foarte probabil castron, pastă fină castanie-neagră, angobă nelustruită. Se păstrează aproximativ jumătate din înălțime. Corp rotunjit (globular), buza ușor teșită spre interior și cu muchia rotunjită. O nervură plată circulară pe exteriorul buzei și alta la numai 1,5cm sub ea. Sub ambele, un șir de incizii în „X”, paralel cu primele. Vasul putea avea înălțimea de aproximativ 15cm (acum are 4,5cm). Dg=26-27cm. Ca tip și decor cunoaște o analogie perfectă la Derșida, unde este datat în faza I (Chidioșan 1968, Abb. 6/9).

37-Poziție secundară. Pastă fină dar fără slip, roșietică interior, cenușiu-neagră exterior. Profil arcuit (rotunjit), gât foarte scurt, aproape inexistent, marginea lătită exterior ca la o strachină lobată, muchia buzei subțire și rotunjită. Decor: un șir de „X”-uri pe fața superioară a marginii, iar pe umăr, la 1,5cm sub buză, o bandă de incizii oblice relativ rare, încadrată de două incizii. Dg=20cm. Vasul putea avea înălțimea de peste 12cm (partea păstrată are 5,2cm). Aceeași datare ca precedentul.

38-Poziție secundară. Perete din jumătatea superioară a unui vas (castron?) din pastă fină cu angobă neagră foarte puțin lustruită. Profil arcuit, apropiat de al unui bol (umăr ca și inexistent), marginea teșită spre interior și cu muchia rotunjită. Decor: un șir de triunghiuri cu înălțimea mică dar cu baza mare, unite, umplute cu hașuri în plasă relativ deasă, amplasată pe fața interioară a

teșituri. În afară, o bandă de hașuri în „X” pe exteriorul marginii, iar la 1cm sub aceasta altă bandă mai lată de hașuri în plasă. Sub ambele benzi, fragmente dintr-o spirală incizată dublă, care sigur a acoperit toată suprafața exterioară a vasului. Dg=19-20cm. Spirala seamănă foarte bine cu aceea de pe un vas de la Derșida datat în faza a II-a (Chidioșan 1968, Abb. 7/7).

39 -Profil arcuit și gâtul tronconic. Decorat cu spirale incizate compuse din volute mari: Date: fazele finale.

40 -Profil arcuit și gâtul tronconic. Decorat cu bandă circulară de triunghiuri, incizii în rețea, triunghiuri isoscele, incizie circulară sub suprafața decorată. Date: fazele II-III.

41-Profil tronconic și gura oblică, în formă de pâlnie. Decorat cu benzi de incizii oblice sub buză. Date: faza a II-a, probabil și începutul celei de a III-a.

42 -Profil arcuit, fără umăr marcat, gât tronconic. Decorat cu incizii oblice pe gât, incizii circulare pe umăr; triunghiuri de incizii paralele cu una dintre laturi, cu vârful în sus sau în jos. Date: fazele II-III.

43 - Profil în zona umăr-gură în „S” prelung, gât cilindric, partea inferioară tronconică. Decorat cu o bandă de „X”-uri mari, caneluri circulare subțiri și împunsături de forma unor virgule înclinate. Date: fazele I-II.

44-Același profil, iar decorul bandă de „X”-uri mari. Date: fazele I-II.

45-Profil în „S” cu volutele perfect rotunjite, gât arcuit și început de corp globular. Decorat cu o friză de caneluri/incizii înclinate și alveole imprimate. Date: faza a II-a.

46 - Profil în „S” prelung, gâtul arcuit spre interior. Decorat cu caneluri de lățime medie, continui (alăturate) și cu muchia ascuțită. Date: faza a II-a.

47 - Corp globular, gâtul și gura arcuite accentuat spre interior. Decorat cu o bandă de impresiuni punctiforme. Date: fazele I-III.

48 - Profil în „S” prelung, cu gura aproape cilindrică. Decorat cu o bandă de „boabe de grâu”. Date: fazele I-III.

49 - Partea superioară ruptă, început de corp rotunjit, probabil tronconic spre bază. Decorat cu impresiuni punctiforme în triunghiuri, triunghiuri umplute cu incizii în rețea. Date: fazele I-II.

50 - Parte superioară, cu umăr arcuit și gura pâlniată. Fără decor.

52 - Parte superioară aproape cilindrică, gura ușor pâlniată. Decorat cu caneluri late, oblice. Date: fazele II-III.

53 - Profil în „S” cu volutele rotunjite, gura pâlniată. Fără decor. Date: fazele III-IV.

54 - Profil rotunjit, aproape globular, gât cilindric. Decor complex: triunghiuri cu vârful în sus, umplute cu linii paralele cu o latură, iar pe gât o canelură îngustă, circulară. Pe corp, spirale din benzi hașurate, ale căror volute trec printre triunghiuri, fascicule de caneluri subțiri, înclinate alternativ în direcții opuse și ordonate în bandă. Date: fazele II-III.

55 - Parte superioară ușor tronconică și umăr bine marcat. Gât puțin arcuit spre interior. Decorat cu caneluri foarte late, aproape orizontale și despărțite de muchii ascuțite. Date: fazele II-IV.

56 - Lipsă zona gurii, gâtul tronconic și început de corp asemănător spre bază. Decor complex: bandă de incizii în rețea foarte deasă; fascicule de câte trei caneluri/incizii subțiri; spirală din incizii ce încadrează un șir de împunsături (de fapt ștampile); bandă de triunghiuri ștampilate, hașurate tot în rețea. Spirale cu volute largi, umplute cu hașuri. Date: fazele II-III.

57 - Parte superioară și gât puternic arcuite, umăr bine reliefat și marcat de o nervură circulară. Decorat cu un șir de alveole puțin adâncite în pastă. Dată: fazele II-III

58 - Profil rotunjit, umăr marcat de o canelură circulară, gâtul și gura arcuite spre interior. Decorat cu caneluri alăturate, înguste, cu coamele înalte dar rotunjite. Dată: fazele II-III.

59 - Parte superioară și gât arcuit. Decorat cu caneluri late, oblice. Dată: fazele II-III.

60 - Profil rotund, aproape sferic, gât înalt și foarte puțin arcuit spre interior. Decorat cu două șiruri orizontale de ștampile triunghiulare, din care a rezultat un relief în zig-zag, asemănător unei panglici. Dată: fazele III-IV.

61 - Profil globular, gura pâlniată. Decorat cu o bandă de alveole scurte, verticale. Dată: fazele III-IV.

62 - Parte superioară arcuită spre interior, umăr bine marcat, tronconic de la Dmax spre bază. Decorat cu caneluri late și aproape orizontale. Dată: fazele II-III.

63 - Vas cu înălțime mare, parte superioară cu gât bine marcat și continuat cilindric spre buză. Decorat cu caneluri oblice alăturate, de lățime medie, cu numeroase analogii în nivelele 1 și 2 de la Derșida. Dată: fazele I-II.

64 - Profil bombat, cu umăr bine marcat și delimitat de gât prin o canelură. Gât puțin pâlniat. Decorat cu caneluri oblice, înguste și adânci. Dată: fazele I-II.

65 - Profil globular, gât arcuit spre interior și marcat de o nervură și o canelură fină. Decorat cu caneluri înguste, oblice și cu spații mari între ele. Dată: fazele II-III.

66 - Corp rotunjit (pântecos), umăr marcat de o nervură și o canelură. Gât scurt și mult curbat spre interior. Decorat cu incizii verticale, bandă de incizii în „X” și două rânduri de romburi perfecte. Dată: fazele II-IV.

67 - Profil globular, gâtul arcuit spre interior. Decorat cu două rânduri de „dinți de lup”, incizii verticale dese pe muchia buzei; pe umăr, incizii scurte, oblice, dese. Dată: fazele II-IV.

Totalizând, se ajunge la următoarea situație de tipuri, fără pretenția de generalizare:

-profil arcuit și gât cilindric, fazele I -III;

-parte superioară, pâlniată, gât și profil tronconic, fazele II și III și două cazuri fazele III-IV;

-profil „S” prelung și gât cilindric, fazele I-II și fazele II-III;

-parte superioară cu profil de forma unor volute rotunde și gât curbat spre interior, fazele II-III;

-profil (și corp) globular, gât scurt, rotund arcuit, fazele I-III;

-profil și gât arcuit, fazele I-III;

-vase înalte, gât tronconic cu deschiderea în sus (ușor pâlniat), profil bitronconic, fazele III-IV;

-vase scunde, umăr foarte bine marcat și bombat, fazele I-II.

Deosebirile formale între exemplele prezentate mai sus, toate de la Racoș-Piatra Detunată, și cele de la Derșida (Chidioșan 1980, 32-34 și pl. 12-14), Sighișoara-Wietenberg (Andrițoiu 1997, 19) sau din alte zone (Boroffka 1994, Karte 9-15, 24, 27-30, 40, 42-45, 52) nu sunt deloc frapante când este vorba despre fondul general, dovadă a unității tipologice a olăriei Wietenberg. În același registru se înscriu și materiale rezultate din recente săpăturile de la Rotbav (Dietrich 2004, 88-116), din păcate încă puțin cunoscute la noi în țară.

O mare varietate înregistrează dimensiunile *castroanelor*. Înălțimea lor depășește în puține cazuri 25cm, în timp ce diam. max. este rareori egal cu acela al gurii (15cm), fiind de regulă mai mare decât acesta și situat în zona pântecului, unde începe de la 20cm și depășește în câteva cazuri 35cm. Exemplificările s-au făcut cu piese din toate nivelurile. Nu au fost incluse vasele de aceeași formă, dar de dimensiuni mici, castronașele, al căror diametru la gură oscilează între 20 și 25cm, iar înălțimea nu depășește 10-11cm.

Nu s-a insistat prea mult asupra formei marginii și a decorului acesteia, deoarece credem că ele reies din descrierea individuală a pieselor.

Meșterii olari au practicat, de data aceasta rar, decorul în relief, preferat fiind cel adâncit în pastă, incizat, împuns sau imprimat/șampilat. Primul constă din brăuri subțiri și nervuri atent trasate și netezite, la care s-a apelat fie pentru a întregi imaginea generală a obiectului, fie pentru a marca/delimita zonele care erau destinate amplasării motivelor sau „cruțării” spațiilor rămase „libere”. Așa au apărut canelurile de lățime mică, medie sau mare, aproape în totalitate oblice, drepte sau unduite fin în „S” prelung; butonii mici, rotunzi și puțin înalți, asemănători unor pastile; marginile destinate a servi etanșeității recipientului etc.

Decorul incizat a vizat atât marginea, cât și unele zone ale corpului vasului. El nu lipsește de pe muchia buzei, teșită spre interior sau în afară, organizat în șir simplu sau în bandă, pe gât, pe diametrul maxim sau în interiorul celor mai multe forme geometrice. Amintim câteva dintre motivele în tehnica inciziei preferate de către olari, de data aceasta și cu elementele cu care au fost combinate, și datarea cea mai probabilă: „X”-uri mari pe margine, zig-zag, benzi circulare și impresiuni, „boabe de grâu” - fazele II-III; incizii oblice pe umăr; fascicule de câte șapte linii în unghi mai mare de 90° - fazele I-II; caneluri oblice cu crestele dintre ele înalte și rotunjite – fazele II-III; incizii oblice pe muchia buzei și pe umărul vasului – fazele I-II; bandă de „boabe de grâu” – fazele II-III; bandă de „boabe de grâu” separată de o bandă de caneluri oblice de lățime medie, cu coame bine reliefate și neascuțite – fazele II-III; fascicule din câte trei linii oblice unite la bază, între care se formează triunghiuri; incizii fine pe marginea buzei, iar de la umăr în jos o bandă de incizii oblice și sub ea alta; linia în zig-zag, benzile circulare de impresiuni „boabe de grâu”, „X”-urile mari; banda hașurată în rețea și umplută cu vopsea albă; șir de „boabe de grâu”, „dinți de lup” șampilati, încadrați de două caneluri fine, subțiri – faza III; incizii oblice, încadrate de două incizii circulare fazele I-III; caneluri late în „S” prelung, cu muchia dintre ele ascuțită – fazele II-III; șir de impresiuni rotunde deasupra umărului, iar pe corp caneluri foarte înclinate, de lățime medie și cu muchiile despărțitoare rotunjite – fazele I-II; caneluri înclinate de lățime medie – fazele II-III; incizii oblice rare pe muchia buzei, iar pe corp caneluri înguste cu coamele late și aplatizate, alveole în capătul de sus al canelurilor, ce pornesc de sub șirul de împunsături – fazele II-IV; „boabe de grâu” în două registre suprapuse, fascicul din mai multe linii în unghiuri opuse, iar sub ele o bandă și mai îngustă de incizii oblice; către bază, un buton rotund puțin înalt – fazele II-III; bandă de „X”-uri pe interiorul buzei, iar pe umăr bandă de incizii oblice, fazele de început; bandă de triunghiuri isoscele în rețea deasă pe teșitura interioară a buzei, alta pe teșitura exterioară, iar a treia, sub buză. Fragmente de volute dintr-o spirală din două linii, așezată orizontal pe Dmax al vasului – începând din faza II; caneluri continue (alăturate) de lățime medie și cu spațiile dintre ele în „S” prelung – fazele II-IV; bandă șampilată în rețea deasă pe gât, delimitată de două linii/

caneluri subțiri. Pe Dmax, o friză de meandre și romburi șampilate, cu interiorul tot în rețea deasă și cu un șir de impresiuni succesive pe mijloc – fazele III-IV; caneluri foarte late și mediu înclinate, sub care se află un șir de alveole alungite – fazele II-IV; un șir de „boabe de grâu” pe muchia exterioară a buzei și altul pe gât; a doua bandă de „boabe de grâu” pe Dmax, delimitată de două incizii/caneluri subțiri – faza II; canelură circulară la nivelul umăr-gât, caneluri late și bine profilate, oblice, pe Dmax – fazele II-IV; impresiuni rotunde la limita gât-umăr, de la care pleacă spre bază caneluri late, cu muchiile profilate – fazele II-III; caneluri oblice de lățime medie-mare, cu creste proeminente – fazele II-IV; caneluri înguste, înclinate, dar inegale ca lățime și bine reliefate, terminate cu alveole plasate neatent – faza II; cerc de „boabe de grâu” pe umăr și grupuri de mai multe linii oblice pe diam. max. – fazele II-III; profilatură circulară deasupra unei benzi de incizii în „X”, sub care vine a doua bandă de hașuri în rețea, marcată de caneluri subțiri – fazele II-III; triunghiuri umplute cu linii paralele pe latura lată a buzei, bandă de incizii în rețea deasă pe muchia exterioară a acesteia; pe corp bandă de hașuri în „X”; pe diam. max. friză de triunghiuri din benzi foarte înguste de incizii, printre care trece o profilatură în zig-zag – fazele II-III; incizii în „X” pe partea superioară a buzei, caneluri oblice, adânci și cu creste bine reliefate – fazele II-IV; incizie fină în zig-zag sub buză și bandă de incizii verticale, fine – fazele II-IV; caneluri înguste separate de creste bine reliefate pe diam. max., iar pe umăr un buton rotund, ascuțit – fazele I-II; caneluri oblice alăturate, înguste și cu muchiile profilate, cu un șir de impresiuni punctiforme în capătul de sus; incizii oblice, subțiri, pe marginea exterioară a buzei, vas scund – fazele I-IV; caneluri late înclinate, cu muchii mediu profilate – fazele II-IV; incizie circulară adâncă și alta abia perceptibilă pe umăr, de aici spre bază caneluri de lățime medie foarte înclinate și cu muchii bine profilate – fazele I-II; registru de caneluri de lățime medie, cu muchiile aplatizate, delimitat prin două nervuri cu impresiuni punctiforme, cel de sus la gât, cel de jos la nivelul pântecului – faza II; bandă de „dinți de lup” imprimată în albierea gâtului – fazele II-III; caneluri *orizontale* late, cu spații mari între ele și muchiile rotunjite, bandă de triunghiuri isoscele delimitată de gât printr-o canelură circulară, subțire – fazele I-II (am marcat canelurile orizontale pentru a menționa că ele sunt extrem de rare).

Străchini (Planșele 16 - 18)

Sunt un tip de vas descoperit în număr mare, aproape egal cu acela al castroanelor (Chidioșan 1980, 34-36; Andrițoiu 1997, 19-21). Folosirea lor la servitul mesei a impus dimensiuni mai reduse decât ale celor pentru prepararea și conservarea alimentelor. Și ele apar în săpătură încă din nivelul 1 și faza I a culturii, cunosc forme variate, dintre care sunt de reținut trei: înalte, medii sau scunde, cu profile arcuite sau tronconice. Întotdeauna sunt modelate din pastă fină sau semifină, au slip ca la castroane și marginea de cele mai multe ori îngroșată sau profilată în afară. Unele provin din niveluri deranjate, altele au fost găsite *in situ* (cele mai puține).

1-Nivel deranjat. Exemplar înalt, din care se păstrează un fragment de la umăr la gură. Pastă fină, neagră, cu angoba în parte exfoliată. Profil în „S”, gura în pâlnie, buza foarte puțin rotunjită și profilată exterior. Decor: un șir circular de „boabe de grâu” încadrat de două incizii, totul amplasat pe umărul vasului. Dată: ornamentul este folosit în toate fazele, în cazul de față fiind vorba despre faza a II-a (cf. Chidioșan 1980, 53 și pl. 12/5; 13/9; Boroffka, Typentafel 11/7-9). Dg=22-24cm; Dmax=28-30cm.

2-*In situ*, la adâncimea de 1,70m. Profil arcuit, pastă semifină, angobă neagră nelustruită. Profil arcuit, gât scurt și marcat de o albiere, gura cu marginea profilată rotund spre exterior. Decor: incizii în „X” pe buză, nereușite, din care a rezultat un fals zig-zag, iar pe corp, în afară, două benzi circulare de impresiuni asemănătoare „boabelor de grâu”. Datarea cea mai probabilă: în fazele II-III. Dg=17cm.

3-*In situ*. Parte superioară de vas din pastă fină, angobă neagră în interior și roșie la exterior, lustruită. Profil globular, gât practic inexistent, buza răsfrântă, cu muchia retezată vertical. Decor: o bandă de incizii oblice pe muchia buzei și altele două similare pe umărul vasului, imediat sub buză. Partea superioară a marginii este decorată cu grupuri de minimum șapte linii în unghi mai mare de 90 grade, ștampilate. Date: fazele I-II.

4-*In situ*. Partea superioară dintr-o strachină puțin înaltă, pastă fină, lucioasă; profil arcuit, umăr bine marcat, gât cilindric, buza verticală, cu muchia puțin îngroșată și rotunjită. Decor: câmp continuu de caneluri oblice, cu crestele dintre ele foarte înalte și rotunjite, toate începând de la umăr spre bază, frecvente la Derșida în nivelurile 2-3, date pe care o propunem și noi. Dg și Dmax=13cm.

5-Nivel deranjat. Parte superioară de vas din pastă ușor aspră la pipăit, roșie. Profil în „S”, corp rotunjit și gât arcuit, buza tăiată orizontal și cu muchia profilată în afară. Decor: o incizie circulară și un rând de incizii oblice pe orizontala marginii; pe umărul rotund profilat are un șir circular de „boabe de grâu”, sub care se află o incizie ce le desparte pe acestea de un câmp de caneluri oblice de lățime medie și cu spațiile dintre ele bine reliefate, dar neascuțite. Date: fazele II-III. Dg=18cm; Dmax=21-22cm.

6-Strat deranjat. Strachină de înălțime medie-mică, pastă fină, nelustruită, cenușie-roșietică. Corp și umăr rotunjite, gât arcuit spre exterior, gura în pânză și cu buza profilată în afară. Decor: un registru de fascicule din câte trei linii oblice între care se formează triunghiuri „incomplete” (din cauza ștampilării neatente); un șir de incizii fine pe marginea buzei, iar pe corp, de la umărul accentuat profilat spre bază, o bandă îngustă de incizii oblice, încadrată de două caneluri circulare subțiri, dedesubtul căreia se află o bandă hașurată în rețea rară. Vasul a fost integral imersat în vopsea albă, păstrată parțial în prezent. Date: după decor, în fazele I-II (cf. Chidioșan 1980, pl. 35/1-3, 5).

7-Poziție secundară, în apropierea unei vetre Wietenberg. Perete din zona diam. max., pastă cu angobă cenușie-neagră, ușor lustruită. Provine de la un exemplar înalt, cu corpul aproape tronconic, umăr bine marcat. Decor: un șir circular de „boabe de grâu” direct pe umăr, sub care se află o bandă de triunghiuri - „dinți de lup” ștampați, încadrați de două caneluri subțiri circulare, toate amplasate pe umărul vasului. Date: cel mai probabil în faza a III-a. Dmax=17-18cm.

8-*In situ*. Vas cu corpul puțin înalt, profil în „S” scurt, gura în formă de pânză, cu o nervură interioară și muchia buzei profilată ascuțit spre exterior. Angobă neagră, lustruită. Decor: o bandă de incizii oblice, subțiri, încadrată de două incizii circulare trasate cu același instrument. Totul este amplasat pe diam. max. Date: fazele I-II. Dg=28cm; Dmax=30cm.

9-Același loc. Fragment din partea superioară a vasului, angobă neagră foarte bine lustruită; profil în „S” cu voluta inferioară de dimensiuni mai mari, gât aproape tronconic, buza teșită oblic în afară încât au rezultat două margini ascuțite. Decor: caneluri late în „S”, cu muchia dintre ele relativ bine ascuțită. Date: faza a II-a, poate și început de faza a III-a. Dg=14-15cm; Dmax=18-20cm.

10-Strat deranjat. Exemplar din categoria celor puțin înalte, din pastă semifină, neagră pe ambele fețe, miez cenușiu, nisip și paiete de mică. Corp și gât mult arcuit într-un „S” scurt, marginea simplă, subțire, dar cu muchia rotunjită. Decor: un șir circular de impresiuni rotunde la partea inferioară a gâtului (deasupra umărului), în timp ce pe corp se află caneluri foarte înclinate ce pornesc de sub șirul de împunsături. Lățimea lor este medie, cu muchiile despărțitoare rotunjite. Vasul nu are fund. Date: după decor, în special după caneluri, în fazele I-II. Dg=15cm; Dmax=14cm; l fragmentului păstrat: 6cm. Are analogie apropiată la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 13/6; 14/8; 18/4).

11-Strat deranjat. Parte superioară, pastă fină, angobă neagră. Profil rotund, gât ușor arcuit spre interior, buza trasă în afară, cu falț pentru capac. Decor: caneluri de lățime medie de la umăr spre bază. Date: faza a II-a – începutul fazei a III-a. Dg=21cm.

12-Strat deranjat. Fragment din partea superioară a unui vas din pastă fină, complet roșie, neangobată. Profil arcuit, gât tronconic. Decor: un cerc de incizii oblice rare amplasat pe muchia marginii, iar pe corp caneluri continue relativ înguste, cu coamele intermediare mai late decât ele și plate. În capătul lor de sus a fost marcată câte o alveolă superficială, dar perfect vizibilă. Date: după decor, în faza I și începutul celei următoare. Dg=23-24cm; Dmax=26cm.

13-Același loc. Pastă fină, angobă neagră, nelustruită. Corp cu profil ce poate fi încadrat bolurilor sau ulcelelor (practic fără gât), buza teșită spre interior și cu o mică nervură, oferind două suprafețe circulare pentru decorare. Decor: o bandă de triunghiuri isoscele hașurate în „rețea deasă” pe teșitura interioară a marginii, alte două benzi hașurate la fel, una pe fața exterioară a buzei, iar alta la un nivel mai coborât. Sub acest nivel, fragmente din volutele unei spirale din două linii, așezate orizontal. Date: la începutul fazei a II-a. Dg și Dmax=18cm.

14-Poziție secundară (în zidul dacic). Vas fragmentar de dimensiuni reduse, pastă fină, angobă neagră puțin lustruită. Început de corp globular, umăr bine marcat de o nervură și o canelură circulară, gât tronconic, gura în pâlnie, cu marginea rotunjită. Decor: caneluri continue, oblice, de lățime medie și cu spațiile dintre ele în formă de „S” prelung. Date: fazele II-IV. Dg=18cm; Dmax=20-21cm.

15-*In situ*. Parte superioară de perete din pastă fină, roșie cu reflexe violacee pe interior, dovadă a cobaltului din pastă, cu profil întins, gât de înălțime medie. Decor: o bandă incizată (șampilată) în „rețea deasă” pe gât, delimitată de două linii/caneluri subțiri. Pe diam. max. are o friză de meandre și romburi șampilate, cu interiorul tot în „rețea deasă” și cu un șir de împunsături succesive pe mijloc. Tot decorul a fost încrustat cu vopsea albă, din care se mai păstrează suprafețe mici. Date: fazele III-IV. Dmax=18cm.

16-*In situ*. Parte fragmentară dintr-un vas de înălțime medie, pastă fină, gălbuie-roșietică la exterior, castanie în interior. Corp arcuit, ce începe chiar de la gâtul foarte scurt, buza tăiată orizontal și cu muchia rotunjită și îngroșată, mult profilată. Reprezintă unicat până în prezent pe *Piatra Detunată*. Decor: caneluri foarte late și mediu înclinate, sub care se află un șir circular de alveole puțin alungite. Date: după decor, în fazele II-III. Dmax=16cm; Dg=14,5cm.

17-Același loc. Parte superioară de vas, pastă fină cu angobă ușor lustruită și parțial exfoliată. Umăr prelung, gât curbat spre interior, buza răsfrântă în afară și cu muchia rotunjită. Decor: un șir de „boabe de grâu” pe muchia exterioară a buzei și alt șir similar pe gât. Pe diam.

max. are o bandă de „boabe de grâu” încadrată de caneluri subțiri, dezordonate. Dată: la Derșida se întâlnește în toate fazele (Chidioșan 1980, 53), dar prin asociere cu precedenta apreciem că este din faza a II-a.

18-Strat deranjat. Fragment din partea superioară a unui vas din pastă fină, angobă neagră, bine lustruită. Gât arcuit spre interior, buza cu muchia ascuțită. Marcarea întâlnirii gâtului cu umărul se face printr-o canelură superficială, rezultată practic de la netezirea pastei. Decor: caneluri late, oblice și cu muchii bine evidențiate. Dată: foarte probabil în faza a II-a. Dg=15cm; Dmax=16-17cm.

19-*In situ*. Parte superioară de vas din pastă fină cu angobă nelustruită. Vas arcuit în zona diam. max. și tronconic în partea inferioară. Decor: un cerc de impresiuni rotunde la limita umăr-gât, de la care pleacă spre bază, tot pe diam. max., caneluri late, cu muchiile separatoare mediu profilate. Dată: faza a II-a.

20-Poziție secundară (în rambleul zidului dacic). Fragment din partea superioară a vasului, pastă fină, angobă neagră lucioasă. Corp scund și arcuit, dar gât cilindric și înalt, buza cu muchia rotunjită. Decor: caneluri oblice de lățime medie-mare, proeminente. Dată: fazele II-III.

21-*In situ* (vatră Wietenberg). Perete de vas din zona diam. max., pastă fină cu angobă roșie, lustruită la exterior, dar neagră în interior. Profil arcuit, tipul puțin înalt. Lipsesc gura și fundul. Decor: caneluri inegale ca lățime și bine reliefate, din categoria celor înguste și foarte puțin înclinate, prevăzute la ambele capete cu alveole plasate neatent. Dată: după decor, posibil în fazele I-II. Dmax=13-14cm.

22-*In situ*, la adâncimea de 1,65-1,75m. Parte din corp și din gură de vas, pastă fină, angobă neagră nelustruită. Corp arcuit, gât tronconic, buza tăiată orizontal, cu muchia îngroșată la exterior. Decor: un cerc de „boabe de grâu” pe umăr, grupuri de mai multe linii în unghi pe diam. max. Dată: fazele II-III. Dmax=18cm; Dg=13-14cm.

23-Poziție secundară. Pastă fină, fără angobă. Decor: incizii oblice atât pe fața superioară a buzei, cât și pe muchie. Pe corp, o profilatură circulară ce corespunde unei benzi de incizii în „X”, sub care, la 1cm mai jos, se află a doua bandă de incizii în rețea, marcată de caneluri subțiri. Dată: fazele II-III. Dg=Dmax, 18cm.

24-Poziție secundară. Pastă fină, fără angobă, cenușie-roșietică. Corp arcuit, umăr marcat de o nervură circulară, gura mult înclinată exterior și cu muchia tăiată vertical. Decor: triunghiuri umplute cu linii paralele pe țesitura lată a buzei, bandă de incizii în rețea deasă pe muchia exterioară. Pe corp, o bandă de hașuri în „X”, situată pe profilul de pe umăr, iar pe diam. max. o friză de triunghiuri din benzi de incizii foarte înguste, printre care se dezvoltă un desen în zig-zag. Aceeași dată. Dg=20cm; Dmax=21cm.

25-Poziție secundară. Parte superioară de vas, pastă fină, angobă neagră bine lustruită. Corp arcuit, gât foarte scurt, buza lătită la exterior. Decor: incizii în „X” pe partea superioară a buzei, iar la exterior caneluri oblice adânci, fără spații separatoare și cu crestele bine profilate. Dată: după decor, cu probabilitate în faza a II-a.

26-Poziție secundară. Pastă fină, angobă neagră foarte bine lustruită. Decor: o incizie foarte fină, în zig-zag, la circa 1cm sub margine, iar între aceasta și muchia buzei o bandă de linii/incizii verticale foarte fine, trase cu același instrument foarte ascuțit. Motivul se repetă întocmai

pe umărul vasului. Date: după decor, cea mai probabilă pare în fazele II-III, dar credem că a continuat și în faza a IV-a. Dg=19cm; Dmax=21cm.

27-Poziție secundară. Pastă fină cu angobă roșie, corp arcuit, umăr bine marcat de o canelură, buza simplă și tăiată orizontal. Decor: caneluri relativ înguste și separate de creste bine reliefate, amplasate pe diam. max. Pe umăr, la baza gâtului, un buton rotund ascuțit. Date: la Derșida este întâlnit în nivelurile 2-5, cu analogie apropiată (Chidioșan 1980, pl. 14/5-6). Dg=16cm; Dmax=19cm.

28-Poziție secundară. Exemplar puțin înalt, pastă fină, neagră. Diam. max. arcuit, partea inferioară tronconică. Decor: caneluri oblice continue, înguste și cu muchii bine profilate, în capătul de sus al cărora se află un șir de impresiuni mici. Incizii oblice, subțiri, pe marginea exterioară a buzei. Face parte din categoria vaselor scunde. Date, cel mai probabil în faza a II-a, dar după decor și în fazele I-IV. Dg=13cm; Dmax=18cm.

29-Parte superioară de vas, pastă fină cu angobă neagră, superficial lustruită. Corp rotunjit, înălțime medie-mare. Gât foarte arcuit spre interior, marginea tăiată orizontal și muchia îngroșată rotund spre afară. Decor: caneluri late, înclinate, cu muchii între ele mediu profilate. Vas și decor asemănător la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 14/4), dar cu gâtul mai scurt. Acolo apare în nivelurile 2-5, respectiv în fazele II-IV, de unde se vede că motivul se perpetuează.

30-*In situ*, la adâncimea de 1,50-1,63m. Parte superioară dintr-un vas modelat din pastă fină, angobă neagră, lustruită. Corp arcuit, gât tronconic, gura în formă de pâlnie, muchia buzei teșită spre interior. Decor: o incizie circulară adâncă și una abia perceptibilă pe umăr, de la care pornesc spre bază caneluri de lățime medie, foarte înclinate și cu muchiile bine ascuțite. Date: fazele I-II. Dg=15-16cm; Dmax=12-13cm.

31-Poziție secundară, în șanțul din fața zidului dacic. Strachină înaltă (cu capac!), pastă fină, ce are în compoziție un praf foarte fin de mică, angobă neagră, ușor lustruită. Profil în „S” rotunjit, gât arcuit spre interior, buza puțin profilată în afară și cu muchia rotunjită. Decor: un registru de caneluri de lățime medie, cu muchiile dintre ele aplatizate, amplasat pe diam. max., delimitat de două nervuri cu impresiuni punctiforme, cea de sus la baza gâtului, cea de jos la nivelul pântecului. Date: sigur în faza a II-a. Dg=18cm; Înălțimea păstrată=7,5cm.

În apropiere s-a găsit un capac fragmentar care corespunde ca dimensiuni, dar nu este sigur că aparține vasului în discuție.

32-Poziție secundară, în nivel hallstattian. Pastă semifină cafenie-roșietică, corp și gât tronconice, umăr arcuit prelung, gura în pâlnie, cu muchia buzei rotunjită. Nu are decor. Vasul face parte din categoria celor puțin înalte. Date: fazele II-III. Dg=19-20cm.

33-Același loc. Strachină cu înălțime mică (6-7cm), pastă fină, neangobată, cenușie-roșcată. Profil arcuit, gât foarte scurt și albiat, buza arcuită la exterior și cu muchia ascuțită. Decor: un șir circular (bandă) de „dinți de lup” imprimați în albierea gâtului. Aceeași date. Dg=18-19cm; Dmax=18cm.

34-Același loc. Parte superioară de strachină de înălțime medie, din pastă semifină, cenușie-negricioasă, cu angobă nelustruită. Profil curbat, cu caneluri orizontale largi. Decor: spațiile dintre caneluri sunt de fapt profilaturi late de aproximativ 15mm, cu „muchii” rotunjite. O bandă de triunghiuri isoscele din câte două linii, delimitată de gât și de prima canelură. Date: după decor se poate data în fazele I-II, cf. și analogia de la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 4/31 și pl. 35/13-15).

Căni (Planșele 19-24)

Alcătuiesc un tip de vas care apare în număr diferit de exemplare de la o așezare la alta, dar niciodată prea mare (Horedt 1960, 118; Chidioșan 1980, 40-41; Andrișoiu 1997, 21). La Racoș au fost descoperite mai multe tipuri, cu profil rotunjit, în „S”, tronconic sau bitronconic. Unele au toartele între gura vasului și umăr, altele puțin supraînălțate. Un tip aparte îl constituie cele cu buza terminată prin două profilaturi conice, arcuite sau nervuri longitudinale, duble sau triple.

- Profil în „S” accentuat: două exemplare în faza I; un exemplar în faza II; două exemplare în faza I.

- Vas cu gura aproape cilindrică și început de corp arcuit: 1 exemplar în faza I; 2 exemplare în fazele I-II, ambele decorate cu „X”-uri foarte mari; 2 exemplare în faza III; 1 exemplar în faza a IV-a.

- Corp globular, gât scurt: 1 exemplar faza II; 1 exemplar faza II-III; 1 exemplar faza II-IV.

- Corp zvelt, umăr marcat: 1 exemplar faza II; 2 exemplare fazele II-III.

- Profil în „S” prelung: 2 exemplare faza II; 6 exemplare fazele II-III, unul din pastă grosieră.

- Vas cu gura înaltă, ușor evazată și corpul rotunjit: 1 exemplar fazele I-II; 1 exemplar fazele II-III.

- Corp tronconic: 1 exemplar faza I; 2 exemplare fazele I-II; 2 exemplare fazele II-III; 1 exemplar faza III; 1 exemplar faza IV.

- Corp rotunjit, gura puțin înaltă: 1 exemplar fazele I-II; 3 exemplare fazele II-III; 2 exemplare faza -III.

- Corp rotunjit, gura în pâlnie: 1 exemplar fazele II-III.

- Profil bitronconic: 1 exemplar fazele I-II, 1 exemplar fazele II-III.

- Corp rotunjit, gura arcuită spre afară: 1 exemplar fazele I-II; 1 exemplar fazele II-III.

- Corp globular asemenea unui bol, gât foarte scurt: 1 exemplar faza III.

Chiar la o privire sumară se observă că acest tip de vas se întâlnește în toate fazele, cu o frecvență mai mare la cele cu profil în „S” prelung, urmate de cele cu corp tronconic.

Căni cu toarta supraînălțată (Planșele 19 - 20)

1-*In situ*, în nivelul Wietenberg. Pastă fină cu multă mică și angobă neagră lustruită. Parte superioară de vas cu început de corp rotunjit, gât arcuit spre afară. Toarta supraînălțată, cu secțiune „în șă”. Nedecorată. Dg=2cm; Dmax=5cm.

2-*In situ*, la adâncimea de 0,95m. Pastă fină cu angobă neagră lustruită. Profil în „S”, accentuat arcuit, buza simplă și cu muchia rotunjită. Toarta subțire, elipsoidală în secțiune, se oprește deasupra diam. max. Nedecorată. Date: fazele II-III.

3-*In situ*, la adâncimea de 1,51m. Parte superioară de vas, pastă fină cu angobă neagră lustruită, dar și cu o crustă de calcar. Gât cilindric, umărul foarte bine marcat, toarta supraînălțată, cu o albiere accentuată și muchiile rotunjite. Decor: o bandă de incizii în rețea foarte rară, amplasată pe umăr, încadrată de două incizii circulare, orizontale. Date: după nivelul nederanjat și decor, faza I. Dg=16cm.

4-Strat deranjat. Fragment din partea superioară, pastă semifină, neagră și nelustruită, cu toarta supraînălțată și albiată. Decor: în interior, la nivelul buzei, o bandă de impresiuni „boabe de grâu”, iar la exterior, de la brâu spre bază, caneluri late, înclinate. Pe umăr, un alt șir de impresiuni „boabe de grâu”. Date: prioritar în faza a II-a. Are bună analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 13/6; 14/8; 15/1).

5-Locuință Wietenberg. Pastă fină, roșie, fără angobă, miez cenușiu. Corp globular, gât scurt și puțin arcuit spre interior, umăr foarte bine marcat, toarta ruptă. Decor: un șir circular de împunsături cu un instrument rotund și gol pe dinăuntru (țeavă), de la care au rezultat cerculețe amplasate deasupra umărului. De la acest nivel pleacă spre bază caneluri oblice de lățime medie și cu creste despărțitoare bine profilate, dar nu ascuțite. Date: fazele târzii. Dmax=14-16cm; l păstrată=7cm.

6-Poziție secundară. Parte superioară de vas, pastă fină, angobă neagră lustruită. Corp arcuit, gât înalt și aproape cilindric, gura în pânle. Decor: caneluri relativ înguste pe tot corpul, începând de la umărul foarte bine marcat spre bază. Face parte din categoria celor de tip înalt. Date: după decor, dar mai ales prin analogia cu un exemplar de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 13/6), în faza a II-a.

7-Același loc. Pastă fină, angobă neagră, lustruită pe ambele fețe, corp înalt și cu umăr foarte bine marcat, dar nu cu nervură proeminentă, buza profilată în afară și cu muchia rotunjită. Decor: fascicule de caneluri înguste, în alternanță cu suprafețe „cruțate”. La buză se vede puțin din înălțarea pentru prinderea toartei. Date: faza a II-a. Dg=19cm; Dmax=22-23cm.

8-Același loc. Pastă fină, angobă complet neagră și superficial lustruită, gâtul nemarcat, apare ca o prelungire a corpului, buza simplă cu muchia rotunjită. Decor: o incizie/canelură foarte fină, circulară, amplasată pe umăr, de la care pleacă spre bază caneluri oblice de lățime medie, cu muchiile semiascuțite. Aceeași date. Dg=20cm; Dmax=23cm.

9-Vas *in situ*. Pastă fină, angobă nelustruită, neagră la exterior și castanie-neagră la interior. Corp rotunjit, cu umăr relativ bine marcat, despărțit de gâtul tronconic printr-o canelură/incizie fină. Decor: caneluri aproape orizontale, de lățime medie, suprapuse de amintita canelură de la baza gâtului. Date: fazele II-III.

10-Poziție secundară. Pastă fină, cu angobă neagră nelustruită. Profil înalt, corp bombat, gât aproape tronconic, umăr subliniat de o profilatură rotunjită. Decor: caneluri continue, de lățime medie, cu creste separatoare bine reliefate, dar nu ascuțite. Pe buză se observă locul de fixare a toartei supraînălțate. Aceeași date. Dg și Dmax=16cm; l. fragmentului păstrat=63mm, de unde rezultă că era de înălțime medie.

11-Poziție secundară, în vecinătatea zidului dacic. Pastă fină, angobă neagră nelustruită. Corp arcuit, umăr bine marcat, gât scurt și curbat spre afară, toarta albiată. Decor: un cerc de impresiuni „boabe de grâu” pe muchia exterioară a buzei, un alt șir pe linia umărului, de la care pleacă spre bază caneluri oblice late, cu coame despărțitoare bine reliefate. La locul de prindere a toartei de margine, un alt fragment cu decor „boabe de grâu”, încadrate de două incizii foarte subțiri. Date: fazele II-III. Dg=16cm; Dmax=18cm.

12-Poziție secundară, în stratul vegetal. Parte superioară de vas, pastă fină, cu mult praf de mică, roșie-violacee pe ambele părți, dovadă a cobaltului din pastă. Corp rotunjit, umăr proeminent subliniat de o nervură circulară, gât tronconic, gura în pânle. Dg=16cm; Dmax=18cm.

13-Strat deranjat. Fragment de parte superioară din pastă fină, neagră, neangobată. Profil rotunjit, gât înalt, cilindric. Decor, în afara celui de pe muchia buzei: butoni mici, rotunzi și plăți, aplicați deasupra umărului bine marcat. Date: toate detaliile pledează pentru o dată timpurie, vasul putând aparține și culturii Tei. Dg=12cm; Dmax=13cm.

14-Același loc. Vas de același tip, pastă și decor, cu o minimă deosebire la arcuirea profilului. Nu este exclus ca fragmentele să facă parte din același vas, ceea ce asigură dimensiunile, încadrarea culturală și datarea.

15-Vas *in situ*, la adâncimea de 0,52m, din pastă fină, fără angobă. Profil tronconic la partea superioară, umăr bine marcat și subliniat de o canelură circulară. Toarta supraînălțată, puțin albiată, pleacă din buza rotunjită și se oprește pe umăr. Decor: câte o bandă de incizii oblice pe exteriorul marginii și pe umăr, iar pe diam. max. caneluri scurte de lățime medie și puțin profilate. Date: cel mai probabil în fazele I-II.

16-Poziție secundară, pe pavajul nivelului dacic. Cană de dimensiuni reduse, pastă fină, neagră cu pete cenușii, fără angobă. Corp bitronconic, gât înalt și curbat în afară, gura în pânle, buza cu muchia simplă, rotunjită. Toarta, ruptă din vechime, este în bandă. Decor: o bandă din două caneluri fine ce încadrează un șir de „boabe de grâu”, sub care se află o bandă de incizii oblice foarte fine, ambele amplasate pe umărul vasului (la baza toartei). Date: după decor poate fi datat în fazele I-II, mai probabil în ultima. Dg=9cm; Dmax=85mm; Î=75mm.

17-Strat deranjat. Parte superioară, pastă fină, fără angobă. Corp cu început de profil globular, gât tronconic, buza ascuțită și nedecorată. Toarta în bandă, supraînălțată ca acelea din cultura Tei. Decor: caneluri de lățime medie, foarte puțin profilate, cu muchii plate și late între ele, aproape orizontale. Date: fazele II-IV. Dg=14-15cm. Vasul are analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 14/4-5, 7), unde este datat în fazele II-IV.

18-*In situ*. Fragment de parte superioară din pastă fină, roșietică, neangobată. Început de profil bitronconic, asemănător unei căni de dimensiuni mari, apropiată sau identică tipului F5 de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 19/12), unde este întâlnit în nivelurile 3-4, corespunzător fazelor II-III. Toarta supraînălțată are în ruptură profil „în șa”. Fragmentul recuperat nu este decorat.

În săpătură au fost găsite numeroase alte fragmente, foarte probabil de căni, dar la care nu s-a putut preciza locul toartei. Prezentăm două exemplare.

19-Strat deranjat, vegetal. Pastă fină, cu nuanțe castanii și roșietice. Profil în „S” prelung, gât puțin curbat spre exterior, buza ascuțită și teșită spre afară. Decor: o bandă de incizii oblice, fine, sub care se află altă bandă de impresiuni rotunde, toate făcute cu același instrument. Sub cele două benzi se află o friză de spirale cu volute mari, realizate din benzi umplute cu incizii oblice. Dg=10cm; Dmax=12-13cm.

20-Strat deranjat: fragment din pastă fină, angobă neagră nelustruită. Corp arcuit și gât cilindric, buza evazată și cu muchia rotunjită. Umăr mediu profilat. Decor: o bandă de „X”-uri pe partea superioară a marginii, iar pe corp o bandă de incizii oblice încadrate de două linii fine, circulare, sub care se află o altă bandă din două fascicule de mai multe linii oblice, între care au rezultat triunghiuri „cruțate”. Date: după pastă și decor, în primele două faze ale culturii. Analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 35/13-17).

21-Strat deranjat. Includem aici un vas fragmentar confecționat din pastă grosieră, pentru motivul că toarta lui nu se încadrează perfect nici în categoria celor supraînălțate, nici în cea prinsă sub nivelul marginii; în cazul de față, aceasta se ridică puțin deasupra orizontalei marginii și se sprijină pe diam. max. Vasul este acoperit de un slip în întregime negru și de o crustă de calcar destul de groasă și abrazivă. Profil prelung arcuit, ca și gâtul, buza neprofilată și

cu muchia rotunjită, decorată exclusiv cu alveole mari, oblice. De reținut că din traseul marginii se pare că vasul avea gura cu început de lob, probabil chiar cioc. Toarta groasă și elipsoidală în secțiune. Analogie la Derșida, unde se întâlnește în nivelurile 2 și 3 (Chidioșan 1980, pl. 10/6).
Datare: fazele II-III.

Căni cu toarta joasă (Planșele 21-24)

În săpătură s-au descoperit și căni care nu au toarta supraînălțată, ci orizontală, care pornește de la nivelul buzei. Numărul lor este destul de mare pentru a permite constituirea unui tip denumit „căni cu toarta joasă”. Forma lor părăndu-ni-se comună, prezentăm doar câteva exemplare, inclusiv unul din pastă grosieră. Mai precizăm că deși în descriere va fi vorba despre toartă în general, vasul poate avea două.

1- Fragment de parte superioară și gură dintr-o cană, din pastă fină dar cu un strat de calcar roșu-violaceu, din cauza arderii secundare foarte puternice, a fierului și, mai ales, a cobaltului din amestec. Profil curbat, gât cilindric, umăr bine marcat, buza retezată orizontal și cu muchia neprofilată. Cana a suferit o ardere foarte intensă pe parcursul folosirii, de unde se poate deduce că la un anumit moment în așezare s-a petrecut un incendiu foarte puternic, provocat sau fortuit. Decor: o bandă incizată cu un instrument bine ascuțit, ce încadrează o linie în zig-zag cu unghiuri mai mari de 90 de grade și de alt șir, tot circular, de impresiuni mărunte, trasat deasupra inciziei circulare de jos. Din vas se păstrează două fragmente, pe unul observându-se foarte bine locul de fixare al toartei, care pornea de sub buză și se sprijinea pe umăr. Datare: după poziția stratigrafică, dar și după decor, el poate fi datat cu probabilitate în fazele I-II, la Derșida găsindu-se în nivelurile 1-4 (Chidioșan 1980, 55, pl. 11/4; 14/9; 16/3; 10/6). Vasele seamănă destul de bine și cu unele amfore relativ timpurii. Dg=9cm; Î. păstrată=4,5cm; Î. totală putea depăși 10cm.

2 - Poziție secundară. Parte superioară de vas cu un segment tronconic, din pastă semifină, cenușie cu nuanțe roșietice. Decor: creștături oblice pe muchia buzei, iar pe gât un brâu ascuțit, și el cu creștături înclinate. Toarta, cu o mică albiere longitudinală, a fost prinsă puțin sub orizontala marginii și se sprijină pe brâul creștat. Are analogie perfectă la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 11/ 3-4).

3 Poziție secundară, spre capătul nordic al zidului dacic. Parte superioară de vas, inclusiv zona diam. max., din pastă fină, cenușie-roșcată. Profil globular (fără gât), buza dreaptă și cu muchia rotunjită. Toarta elipsoidală în secțiune, pornește de la 1cm sub buză și se unește cu corpul pe umărul vasului, care corespunde și diam. max. Decor: un șir circular de împunsături cu un obiect cu capul alungit, amplasate pe exteriorul marginii. Datare: fazele II-III. Dg=11-12cm.

4 - Poziție secundară, în strat vegetal. Perete din partea superioară a vasului, pastă semifină (puțin aspră la pipăit), neagră, fără angobă. Profil arcuit, umăr relativ bine marcat, gât tronconic, marginea cu o muchie profilată în afară. Toarta în bandă, ce pornește perfect orizontal de sub buză și se sprijină pe umăr. Decor: caneluri înclinate și de lățime medie (cu spații mari între ele), adânci și cu muchia ascuțită. Pe umăr, la nivelul toartei, „alveole” imprimate cu unghia. Datare: fazele II-III. Dg=14cm; Dmax=16cm.

Căni miniaturale

Pe parcursul cercetărilor de pe *Piatra Detunată*, la toate nivelurile, au fost descoperite numeroase vase de dimensiuni miniaturale. Privite în ansamblu, acestea pot fi împărțite în două categorii distincte, atât în ceea ce privește calitatea pastei, culoarea, arderea și decorul, cât și utilizarea lor: piese care imită integral originale cunoscute din repertoriul ceramicii Wietenberg și piese a căror valoare și înfățișare intră în categoria obiectelor ludice.

Prezentăm câteva exemplare.

1-*In situ*, la adâncimea de 0,95m. Pastă semifină (cu nisip), neagră, profil în „S”, gât foarte puțin curbat, cu umăr bine marcat, buza cu muchia rotunjită și îngroșată în afară. Decor, cu descrierea de sus în jos: un șir circular de impresiuni foarte mici, sub care se află o bandă de incizii în „X”, încadrată de alte două incizii orizontale. Sub ele o bandă dintr-un șir circular de impresiuni alungite orizontal, flancată la rândul ei de alte două incizii. Date: după decor, în fazele I-II.

2-Același loc. Pastă semifină, cenușie-neagră, cu angobă nelustruită. Profil în „S”, umăr foarte bine marcat, buza ruptă din vechime. Decor: o friză de incizii în rețea rară, care dă impresia, mai degrabă, a două registre de „X”. Aceași date.

3-*In situ*. Pastă fină, roșie complet de la arderea oxidantă, corp prelung arcuit, gât tronconic cu deschiderea în sus, buza cu muchia ascuțită. Decor complex: un șir circular de puncte mici pe exteriorul buzei, fascicule de câte șase incizii verticale pe gât, o bandă de hașuri în rețea relativ deasă pe umăr, sub care se află o friză circulară de triunghiuri juxtapuse, umplute cu linii paralele pe una dintre laturi. În spațiile dintre perechile de triunghiuri au rezultat romburi cu înălțimea pe verticală. Pe mijlocul rombului este un șir de puncte, la fel de mici ca acelea de pe exteriorul buzei. Toate componentele decorului au fost executate cu același instrument foarte fin. Dg=8cm; Dmax=10cm.

4-Strat deranjat. Doar buza și o parte din toarta, ovală în secțiune, cea din urmă prinsă sub marginea rotunjită, de la un vâscior. Pastă puțin zgrunțuroasă, semifină. Decor complex: benzi liniare sau punctate (stampilate), iar pe partea vizibilă a toartei „X”-uri mari, încadrate de caneluri subțiri, longitudinale. În dreptul toartei, buza este puțin înălțată. Date: fazele II-III. Dg=6cm.

5-*In situ*. Vas de dimensiuni mici, pastă fină, dar fără angobă și cu o crustă de calcar. Corp globular, gât tronconic înalt, buza profilată ascuțit și teșită în afară. Decor: creștături foarte fine și mici pe exteriorul buzei, iar pe corp, inclusiv pe baza neprofilată, grupuri de caneluri/incizii subțiri dezordonate, greu de încadrat într-o formă geometrică. Pe umăr, chiar la baza gâtului, un șir de pastile rotunde foarte mici, grupate de la una la trei. Ruptura buzei nu exclude existența unei tortițe supraînălțată. Tipologic și după decor vâsciorul pare mai degrabă un import sau o imitație, cu analogia cea mai bună la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 37/1, 4), deși apartenența la Cultura Tei ni se pare mai probabilă. Dg=8cm; Dmax=6,5cm; l=5cm.

6-Poziție secundară. Perete arcuit de vâscior, pastă semifină, castanie cu diferite nuanțe. Buza simplă, cu muchia rotunjită. Nu are decor. Date nesigură, probabil în faza a II-a. Dg=6cm; l păstrată=25mm.

7-Poziție secundară, în zidul dacic. Pastă grosieră, cenușie. Bol cu buza simplă, rotunjită. Nu are decor. Date nesigură.

8-Poziție secundară, în structura zidului dacic. Aproximativ jumătate dintr-un vâscior cu corpul ușor arcuit, pastă fină, castanie la exterior și roșie în interior, cu asperități. Fund plat, buza simplă, verticală și cu muchia rotunjită. Nu are decor. Dg=35mm; Db=13mm.

9-Fragment dintr-un vâscior roșu, ars foarte tare secundar, cu multe denivelări ale suprafeței cauzate în special de incendiul prin care a trecut. Formă și dimensiuni aleatorii.

10-Poziție secundară, în strat vegetal. Parte superioară de vas, din pastă fină, roșie; umăr profilat, gât cilindric, buza cu muchia simplă și rotunjită. Tortița, aplicată, deltoidă în secțiune, începe de la nivelul buzei și se sprijină pe umăr. Vâsciorul imită un exemplar de dimensiuni mari. Nu are decor. Date probabile în fazale II-III. Dg=8cm.

Pe cămile obișnuite și pe cele de dimensiuni miniaturale prezentate au fost întâlnite motive decorative diverse, dintre care enumerăm: incizii în rețea; una sau mai multe incizii circulare sau orizontale; „boabe de grâu” asociate cu caneluri fine; caneluri late, înclinate; impresiuni cu un cilindru, probabil din os, care a lăsat cerculețe perfecte; caneluri de lățime medie, cu creste proeminente, dar nu ascuțite (cazurile cele mai numeroase); caneluri înguste și cu mici alveole în capătul de sus; caneluri înguste, în alternanță cu suprafețe „cruțate”; nervuri circulare pe gât sau în altă zonă a corpului; butoni mici și ascuțiți; butoni mici și plați, asemenea unor pastile; incizii oblice pe buză, pe muchia buzei sau pe una dintre teșituri (interioară/exterioară); incizii oblice pe umărul vaselor, în sensuri opuse; caneluri scurte, de lățime medie; impresiuni cu un instrument cu capăt rotund; spirale simple cu volute mari; spirale multiple cu volute de diferite dimensiuni; benzi de incizii oblice; „X”-uri de dimensiuni mari, formând singure o bandă (șir); „X”-uri mari încadrate de o bandă; triunghiuri „cruțate”; alveole mari, oblice, apăsate în pasta moale; bandă de incizii în zig-zag; creștături oblice, fine, pe buză; brâu ascuțit, necrestat sau alveolat; împunsături succesive alungite; caneluri adânci și înguste; caneluri superficiale de lățime medie; incizii cu unghia sau cu un instrument cu capăt asemănător unghiei. Câteva exemplare sunt lipsite de decor. La unele exemplare se vede și locul sau ruptura toartei, de regulă în bandă. În aceeași categorie, dar în alt tip de vas, se înscriu cămile cu toarta în terminație dublă sau cu creste rotunjite.

Situații asemănătoare prezintă și alte tipuri de vase, printre care cele cu marginea lobată, castroanele sau străchinile. Se cuvine reținut numărul neașteptat de mare al acestora, marea diversitate a liniei și profilului marginii, decorul lobilor, dar, în primul rând, prezența lor la toate nivelurile, începând din faza I. Aproape toate au marginea rotunjită, răsfântă în afară în diferite unghiuri sau chiar orizontal, gâtul scurt, iar corpul diferit profilat. Oarecum „standardizată” este tipologia ceștilor, mai ales a celor cu toarta supraînălțată, spre deosebire de capace, foarte numeroase (peste 100), de tipuri și dimensiuni care fac aproape din fiecare o piesă unicat. Aceeași diversitate se întâlnește și în cazul vaselor miniaturale, care le imită aproape întotdeauna pe cele uzuale (cu excepția celor considerate „jucării”).

Pe unele fragmente ceramice sunt prezente și elemente de decor care lipsesc din enumerarea de mai sus, dar prezente pe tipuri mai rar întâlnite în așezarea de la Racoș sau în altele din aria culturii Wietenberg. Ne referim, spre exemplu, la triunghiurile înclinate, aproape orizontale și ordonate liniar. Alteori însă ele sunt dispuse radial, asemenea unei roți dințate ce reprezintă epicentrul unui bogat și variat decor incizat, subordonat integral imaginii închipuite a astrului solar. Motivul este cunoscut și pe piese descoperite în sud-estul Transilvaniei (Boroffka 1994, Karte 50/VD50; VD51, dar mai ales Typentafel 18/15-18), o analogie foarte apropiată fiind găsită la numai câțiva km în amonte, în așezarea de la Baraolt, pe malul drept al Oltului. Pe o altă piesă, pe ambele suprafețe a fost desenat un motiv ce poate fi considerat unicat. Ca și în cazul de mai înainte, este vorba despre un vas fragmentar foarte scund (Planșa 114), o farfurie, pe a cărei parte superioară (vizibilă) a fost incizată o cruce din patru romburi care conțin, fiecare, alte patru romburi mai mici. În cele patru „colțuri” ale câmpului destinat

desenului se dezvoltă o imagine ce sugerează un motiv spiralic asemănător unei perechi de ochelari în două exemplare, „în oglindă”. Totul este încadrat într-un „chenar” care, la rândul lui, nu poate fi disociat de simbolul solar: segmente de arcuri de cerc din benzi hașurate în rețea sau de incizii concentrice din linii continue sau întrerupte. Pe partea opusă (fundul vasului) se află o cruce incizată, în ale cărei sectoare/sferturi au fost hașurate în rețea patru colane/torquesuri cu capetele îngroșate. Plecând în sus de la inelul de sprijin al vasului, desenul continuă cu o bandă lată de trapezuri cu baza mare spre exterior, hașurate în rețea. Sigur vasul era decorat pe tot corpul, dar desenul nu poate fi urmărit mai departe. Și motivul crucii, în foarte multe variante, este bine reprezentat în sud-estul Transilvaniei, cu exemplificări multiple pe *Piatra Detunată*.

Reamintim că motivul acesta este foarte asemănător celui (Planșa 113) descoperit în campania din anul 1998, tot pe *Piatra Detunată*, pe care rolul decorativ principal este de asemenea deținut de simboluri solare, iar în cele patru câmpuri marcate de cruce sunt desenate tot patru colane/torquesuri, interpretate inițial și drept „cruce Wietenberg”. La acest exemplar suprafața opusă este puțin diferită de cea de pe vasul precedent, în imagine fiind vizibile parțial spirala și romburile, probabil o variantă aleasă de olar (Costea 1998, fig. 7). Foarte rar este „pandantivul” aplicat pe un vas din pastă fină, cu corpul globular, descoperit în campania 1997, tot pe *Piatra Detunată* (Costea 1997, pl. 4/7).

Destul de frecvente sunt spiralele unghiulare și pseudospiralele cu capetele frânte în unghiuri închise sau deschise, amplasate de obicei în benzi umplute cu puncte foarte mici, linii sau impresiuni succesive. Toate sunt motive târzii, cele mai multe din fazele III-IV. Practic infinită este varietatea spiralelor, simple, duble sau multiple și cu „trasee” dintre cele mai neașteptate, liniștite sau agitate. Spirala și cârligul spiralic stau la baza celor mai multe motive solare. Aceeași bogăție imagistică este oferită de motivele meandrice, și ele cu o frecvență sporită în fazele III-IV. Noi am prezentat doar câteva exemple, cauza fiind deteriorarea atât de mare a ceramicii încât cu greu se pot reconstitui frize sau metope, suprafețe care să cuprindă o circumferință întreagă. Ele sunt însă foarte numeroase și răspândite pe toată suprafața așezării, cu o densitate mai mare pe *Terasa III*, în locuințe Wietenberg târziu.

După cum s-a mai spus, nelipsit din registrul decorativ este cercul. Ca motiv, el acoperă toate cele patru faze ale culturii. La Derșida este imprimat pe o oală din nivelul 1, iar pe fragmente din ultimele niveluri găsim cercuri mici, legate prin bare tangente, ele fiind considerate caracteristice „culturii discutate” (Chidioșan 1980, pl. 36/19-20). Asemenea descoperiri nu sunt rare la Racoș, pe unele fragmente, mai ales în zona toartelor existând adevărate „câmpuri” umplute cu acest decor, ordonat pe registre (sau șiruri orizontale). Se cuvine spus că avem de-a face fie cu desene sau ștampile stângace, fie cu cercuri perfecte, executate cu un instrument foarte bine ascuțit, probabil un os șlefuit. Importantă este permanența motivului, începând din faza I și dăinuind până în faza ultimă a culturii. El este, în multiple variante, bine documentat (Boroffka 1994, Typentafel 15/18-25).

Mai puține comentarii se pot face pe seama altor motive decorative, cum ar fi pătratul („tabla de șah” sau dreptunghiul). Este un motiv mai rar întâlnit și de origine Tei, începând din faza a II-a a acestei culturi (Leahu 1967, 99 și fig. 24/3). La Derșida este întâlnit pe recipiente de dimensiuni mici sau mijlocii (cești și ulcele), în timp ce la Racoș este cunoscut de pe castroane de dimensiuni medii-mari. Ca extindere în timp, motivul dreptunghiului/pătratului iese din încadrarea făcută de V. Leahu pentru sud-estul Transilvaniei, adică Tei II-III.

Toată motivistica de pe olăria Wietenberg poate fi urmărită în Catalogul numeric întocmit de N. Boroffka (vezi Anexa A).

Nu putem încheia rândurile dedicate ceramicii Wietenberg și ornamenticii ei înainte de a exprima o constatare general valabilă pentru tipologia și datarea acesteia: urmând *ad litteram* metoda judicios aleasă și folosită de către N. Boroffka pentru prezentarea, practic exhaustivă, a culturii acum în discuție, ajungem la concluzia că așezarea de pe *Piatra Detunată* este o ipostază concentrată a Bronzului Mijlociu de pe cursul Oltului Superior, o imagine „în oglindă” a acestuia. Afirmația noastră este integral acoperită de prezentarea descriptivă (Boroffka 1994, Teil 1, p. 11-294) și de ilustrația bogată și explicită (Boroffka 1994, Teil 2, Typentafel 1-32, Tafeln 1-149) și, foarte importantă pentru noi, difuziunea geografică a elementelor Wietenberg la data apariției cărții, hărțile 3-53 (Boroffka 1994, Karte 3-53), cronologia sincronă cu alte culturi și încadrarea pe faze evolutive conform opiniei proprii (Boroffka 1994, Seite 285-290 și Karte 54-58).

Ajunși în acest punct cu prezentarea generală a inventarului arheologic, în principal cel al ceramicii, reamintim principalele obiective urmărite în lucrare: 1-demonstrarea apariției și evoluția așezării de pe *Piatra Detunată* pe toată durata culturii Wietenberg și, 2-locul acestei așezări pe scara valorilor culturale contemporane. Credem că primul obiectiv a reieșit mulțumitor din expunere, chiar dacă precizări riguroase privind stratigrafia începuturilor locuirii nu au fost posibile din cauza distrugerii avansate a stratului arheologic. Un serios semn de întrebare ridică perioada târzie a locuirii de pe *Durduia*. În opinia lui N. Boroffka, argumentată cu hărțile 57 și 58, între fazele C și D se înregistrează o scădere drastică a numărului de așezări din zonă, de la 19 la numai 4, după ce în faza A1 fuseseră 12, iar în subfaza A2 și pe parcursul fazei C, când se atinge apogeul, 25. Normal ar fi fost ca această problemă să poată fi soluționată pe baza stratigrafiei și pe inventarul fiecărui nivel. Acest lucru este imposibil pe toată întinderea așezării, bulversarea nivelurilor fiind cvasigenerală. Oferim exemplul *Secțiunilor II/2001-2002* și *SIV/2009-2013*, în care materialele Wietenberg se aflau fie în amestec sau deasupra celor dacice, fie deasupra „pavimentelor” realizate din fragmente ceramice de la vase de dimensiuni mari din Prima Epocă a Fierului. Urmarea este că nu cunoaștem dacă și care dintre vestigii ar putea fi datate în faza ultimă, o diferențiere netă fiind imposibil de sesizat. Afirmația conform căreia tipuri de vase și elemente de decor din faza a III-a continuă și în faza a IV-a, fără a se oferi dovezi, ni se pare o forțare a lucrurilor. Aceasta, în ciuda faptului că unele motive decorative ornează atât piese perfecte din punctul de vedere al proporțiilor și acurateții execuției, cât și piese „nereușite”, care trădează deopotrivă decăderea meșteșugului și „amatorismul” olarului: romburi și, mai ales, meandru. Nu știm însă care dintre situații are șanse în a se confirma. Înclinăm să avansăm ideea că există argumente atât pentru continuarea locuirii în faza a IV-a, cât și a încetării ei lente mai devreme.

Discuțiile asupra sfârșitului unor așezări Wietenberg dintre cele mai importante nu sunt nici la început, nici puține (Horedt 1960; Horedt 1967; Chidioșan 1980; Kacso 1987; Boroffka 1994). În cea ce ne privește, opinăm că sfârșitul așezării de la Racoș-*Piatra Detunată* are loc destul de târziu pe parcursul fazei a IV-a, mai ales că unele argumente în acest sens nu lipsesc (Boroffka 1994, Karte 58), la ele trebuind adăugată și așezarea de la Racoș. Un argument serios în acest sens îl reprezintă și prezența în incintă a materialelor Noua, în primul rând a vaselor de tip „sac” decorate cu brâu ascuțit amplasat în partea superioară.

Cești (Planșele 25-27) Ca și alte tipuri de vase, ceștile „sunt forme esențiale, care definesc specificul olăriei unei culturi din epoca bronzului” (Chidioșan 1980, 39). Trebuie spus însă că ele nu pătrund în repertoriul cunoscut al culturii Wietenberg de la început, ci în fazele medii-finale (III-IV). Forma și dimensiunile lor au fost permanent dependente de utilizarea curentă, la care s-a adăugat decorul caracteristic scos în evidență de măiestria olarului și a comanditarului. De aici a rezultat o varietate relativ largă de tipuri și dimensiuni: scunde, înalte, cu o multitudine de profile ale arhitecturii corpului.

1-Vas *in situ*. Perete din pastă semifină, neagră complet și nelustruită. Face parte din categoria celor de dimensiuni reduse (înălțime 5-6cm), corp arcuit, gât tronconic, toarta în bandă, ruptă din vechime. Decor: toată fața exterioară este acoperită cu o rețea de meandre din benzi umplute cu împunsături rotunde cu o rețea de meandre din benzi umplute cu împunsături rotunde.

Decorul de pe gât nu este reconstituibil. Date: fazele III-IV. Dmax=9cm.

2-Strat deranjat. Aproximativ trei sferturi dintr-un exemplar din pastă fină, cu angobă neagră foarte puțin lustruită. Profil bitronconic, fund plat și neprofilat, umăr relativ bine marcat. Toarta „în șa” și mediu supraînălțată. Decor: caneluri continue de lățime medie ce pornesc de la baza toartei spre fund, separate de muchii destul de proeminente. Analogie apropiată la Derșida (Chidioșan 1980, 19/12). Date: ultimele faze ale culturii.

3-Exemplar de același tip descoperit în același loc, cu toarta abia perceptibil albiată. Aceeași date.

4-Exemplar descoperit *in situ*. Pastă semifină, cu nisip ca o pulbere, neagră pe ambele fețe și miez cenușiu. Toarta supraînălțată și foarte puțin albiată, buza verticală cu muchia rotunjită. Decor: un șir de incizii înclinate pe exteriorul buzei, subliniată de o canelură circulară. Un șir asemănător se află pe umărul vasului, deasupra căruia există o altă canelură circulară, care dă impresia că totul este organizat într-o bandă. De la umăr spre fund, caneluri continue, puțin adânci și cu muchia despărțitoare de înălțime medie, care pleacă de la șirul de alveole. Face parte din categoria exemplarelor de înălțime medie (sub 10cm, iar Dmax=17cm). Date: fazele târzii ale culturii.

5-Strat deranjat. Fragment din zona diam. max., care este de 12-13cm, pastă fină, roșetică dar cu pete cenușii, corp bombat și gâtul cu început de arcuire. Pe umăr se păstrează urme de prindere a toartei, supraînălțată. Decor complex: friză de fragmente de spirale în alternanță cu meandre, ambele motive din benzi hașurate. O bandă identică la baza gâtului. Date: fazele târzii.

6-Strat deranjat, sub nivelul dacic. Ceașcă din pastă fină fără angobă, cenușie, nelustruită. Corp globular, umăr bine marcat, gât tronconic scurt (vas de înălțime medie), buza teșită și cu muchia rotunjită. Decor: un șir de „boabe de grâu” pe umăr, ce permite o dată largă.

7-Același loc. Parte superioară, pastă fină, neagră. Început de corp bitronconic, gura pâlniată, buza cu marginea rotunjită și profilată vertical. Toarta pleacă de la nivelul marginii și cade pe umăr. Are trei nervuri profilate ce încadrează două șanțuri longitudinale. Decor: câte un șir de puncte minuscule pe centrul muchiilor laterale și altul pe partea superioară a buzei, paralel cu muchia acesteia. Pe umăr, un șir de impresiuni sub formă de „vârfuri de săgeți” orientate spre dreapta privitorului. Vasul amintește de cultura Schneckenberg.

8-Strat deranjat. Parte superioară dintr-un vas din pastă semifină, angobă neagră. Corp asemănător unei străchini de înălțime medie, cu o bună analogie la Derșida în nivelurile 3-5 (Chidioșan 1980, pl. 19/3-4). Dg=18cm.

9-Strat deranjat. Pastă fină, angobă neagră, nelustruită. Început de corp rotunjit, gât puțin arcuit, gura pâlniată, buza cu muchia tăiată orizontal și cu o profilatură ascuțită la exterior. Toarta „în șă”, de sub buză pe umăr. Decor: creștături pe muchia buzei. Vasul este de înălțime medie și cu Dg=13cm. Datate: fazele târzii ale culturii.

10-Același loc. Pastă semifină. Început de corp rotunjit, buza cu muchia fin profilată exterior. Toarta pleacă de la un nivel aproape egal cu al buzei. Face parte din categoria exemplarelor înalte și seamănă cu o strachină cu Dg=20cm.

11-Strat deranjat. Perete fragmentar din pastă fină, fără angobă. Corp foarte puțin arcuit dar mult înclinat și cu început de fund mic și profilat. Face parte din categoria celor foarte scunde, cu toarta supraînălțată, cu bună analogie la Derșida, unde apare numai în nivelurile 3-5 (Chidioșan 1980, pl. 19/3-4). Seamănă foarte bine cu străchinile joase. După decor, ea poate fi însă „coborâtă” la începutul fazei a II-a. Decor: o bandă de „X”-uri mari amplasate pe diam. max.; deasupra ei, un șir de impresiuni mici făcute cu un instrument identic unghiei. Dedesubt, o bandă de fascicule de câte trei caneluri/incizii trasate în unghiuri opuse.

12-*In situ*. Pastă fină acoperită cu o angobă neagră ușor lustruită, dar cu o crustă de calcar. Parte superioară, corp practic fără gât, marginea simplă și rotunjită; toartă „delta” în secțiune, ce pleacă de la numai 3-4mm sub buză și cade pe umărul nemarcat. Dg=15cm; Dmax=18-19cm.

13-15 - Poziție secundară. În mediu arheologic răscolit au fost descoperite multe fragmente din alte exemplare. Aici facem o scurtă referire la trei dintre acestea toate cu toarte „în bandă”. Sunt trei toarte mediu supraînălțate, una din pastă fină cu angobă neagră foarte lustruită, toarta „în bandă”; a doua, „în șă”, din pastă fină cu angobă neagră numai la interior, fără decor; a treia din pastă fină dar acoperită de o crustă de calcar. Exemplarul reprezintă o excepție formală: este singura toartă ce pornește orizontal din buză și continuă spre corp într-un unghi de 90 de grade. Este și singura decorată: o casetă romboidală în care sunt incizate două triunghiuri complementare și o altă coloană de triunghiuri identice de-a lungul exteriorului toartei.

Borcane (Planșele 28 - 29)

Au fost găsite surprinzător de puține exemplare, în strat arheologic deranjat sau *in situ*, de unde se poate deduce că și utilizarea lor era mai mult incidentală. Raritatea lor ne-a determinat să le prezentăm împreună, deși unele au fost confecționate din pastă fină, iar altele din pastă grosieră, deoarece ni s-a părut importantă întrebuintarea lor.

1-*In situ*, în locuință Wietenberg. Vas din mai multe fragmente, pastă fină, roșie (ars oxidant). Profil foarte ușor arcuit, asemănător unui butoiș retezat orizontal la ambele capete. Buza teșită spre interior și cu falț pentru capac. Decor, pe muchia exterioară a buzei și pe toată suprafața exterioară a piesei: benzi de incizii în rețea pe gâtul abia sugerat, metope în spirale din aceeași bandă frântă și hașurată în rețea. Între metope, benzi în zig-zag tot din hașuri în plasă, în alternanță, pe verticală, cu trei șiruri orizontale de dreptunghiuri hașurate la fel; sub toate, o altă bandă circulară de incizii. Din vas lipsește partea inferioară, care ar fi completat imaginea unui recipient destinat păstrării unor obiecte/substanțe cu o valoare importantă pentru cei din incintă. Decor apropiat la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 36/30). Datate: fazele II-III. Dimensiuni: Dg=24cm.

2-Nivel deranjat, dar tot în strat Wietenberg. Vas din pastă semifină, cenușie deschis exterior și cenușie închis interior, cu urme de ardere a unei substanțe greu de identificat în lipsa unor analize chimice. Profil alungit (foarte puțin arcuit), fundul plat, buza tăiată orizontal, cu muchia profilată în afară și decorată cu creștături, care reprezintă singurul „ornament”. Vasul are analogie la Boroffka (1994, 128/10; 53/2; 27/3), ca și la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 2/IV și fig. 3/E8). Dacă ar avea toartă, el ar putea fi încadrat și la cănile mari; Datare: faza a III-a. Dg=12cm; Dmax=13cm; I=8cm.

3-Poziție secundară. Partea superioară a unui vas din pastă grosieră, neagră, peretele aproape vertical, buza cu muchia îngroșată în afară. Decor: creștături oblice pe exteriorul marginii, un buton alungit și alveolat pe umăr. Datare probabilă: faza a II-a. Dg=18-19cm; Dmax= 19-20cm.

4-Poziție secundară. Pastă grosieră, neagră. Peretele vertical, buza cu muchia îngroșată în afară. Decor: alveole pe muchia buzei și un segment de brâu alveolat, ce seamănă mai degrabă cu un buton orizontal lung și cu creștături înclinate. Datare probabilă în fazele de început. Dg=17cm; Dmax=19cm; I probabilă, 25cm.

5-*In situ*. Mai multe fragmente dintr-un vas din pastă grosieră, cele mai numeroase de culoare neagră. Majoritatea sugerează un corp elipsoidal, de butoiăș retezat la capete. Fragmentele au marginea cu muchia creștată sau alveolată, butoni alungiți și alveolați, doar unul având un brâu amplasat la câțiva milimetri sub nivelul buzei. Exemplarul poate fi încadrat și la oale din pastă grosieră, de dimensiuni medii-mici. Datarea cea mai probabilă: faza I. Dg=16cm.

Oale din pastă semifină și fină (Planșele 30 - 37)

Oalele fac parte din categoria recipientelor cu o diversitate formală relativ redusă, depășită ca importanță de utilitatea lor, în gospodărie sau în alte domenii. În general, ca și în alte așezări, ele nu depășesc înălțimea de 35cm și au diametrului maxim asemănător, care uneori are profil sferoidal. Există însă și destule exemplare de dimensiuni mai mici, cu diametrele sub 25cm și înălțimi ce nu depășesc 18-19cm, considerate a fi de dimensiuni medii. Un oarecare echilibru se constată între tipurile cu gâtul scurt și în formă de pânle și tipurile înalte (inclusiv gâtul), mai rare fiind exemplarele pântecoase, cu peretele foarte înclinat în partea inferioară, cu diam. max. sub media înălțimii. De regulă, oalele au două toarte, dar există destule cazuri în care au trei sau patru, foarte posibil din cauza dimensiunilor mari, pentru a se putea manevra mai ușor. Toartele sunt fie în bandă (cazuri mai numeroase la exemplarele de dimensiuni medii-mici), fie pline și cu forme diferite în secțiune și amplasate între gura vasului și umărul acestuia. Fundurile au în majoritate dimensiuni mici, care nu pun în pericol stabilitatea recipientelor.

În cazul vestigiilor de pe *Piatra Detunată* un impediment în cunoașterea cât mai bună a dimensiunilor și, firesc, a tipurilor de oale, se datorează aflării lor în stare de fragmentare avansată, în unele cazuri nivelurile arheologice fiind total bulversate pe loc sau strămutate chiar de două ori pentru a suplini lipsa unor materiale de construcție.

Indiferent de situarea lor stratigrafică, *in situ* sau deranjată, una dintre calitățile importante ale oalelor din pastă semifină sau fină constă în ornamentica specifică, întotdeauna adecvată coloritului și tectonicii vasului. În aceeași măsură se cuvine subliniată continuitatea tipologică, esențială pentru perenitatea arhetipului și a utilizării lui pe parcursul Bronzului Mijlociu.

Oferim câteva exemple, luate aleatoriu din diferite niveluri arheologice.

1-Vas descoperit în poziție secundară, în rambleul zidului dacic. Oală din pastă fină, roșie cu nuanțe cafenii la exterior, angobă mediu lustruită. Profil tronconic, umăr rotunjit, cu

o nervură proeminentă pe gâtul aproape cilindric. Decor: o bandă amplasată pe diam. max., care corespunde umărului, compusă din șiruri circulare de impresiuni oblice puțin ascuțite, ce încadrează o friză de triunghiuri isoscele cu vârful în sus, umplute cu incizii paralele cu una dintre laturi. Sub triunghiuri, o incizie circulară vasului. Gura ruptă din vechime. Datare: fazele I-II, cu analogii la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 35/24 și fig. 3/Bz). Dmax, pe umăr=26-28cm.

2-*In situ*, la adâncimea de 1,72m. Fragment din partea superioară a vasului, pastă fină, roșie în urma arderii secundare. Profil arcuit, cu umăr bine profilat, gura în formă de pâlnie și marginea cu muchia ascuțită. Decor: o friză de triunghiuri isoscele cu unghiul mic în sus, încadrată de un șir de incizii oblice deasupra și de o incizie circulară dedesubt. Analogie pentru decor la Boroffka (1994, Typentafel 22/2; Chidioșan 1980, pl. 35/14. Datare: faza I, poate și a II-a. Dg=14cm; Dmax=17-18cm.

3-*In situ*, în nivelul de la -0,95m. Fragment din partea superioară a unei oale din pastă fină, cu angobă neagră acoperită de o crustă de calcar. Provine de la un vas cu profilul în „S”, după cum rezultă din gâtul astfel arcuit. Buza profilată oblic în afară, cu muchia foarte puțin rotunjită și cu o albiere (falț) pentru capac. Nu este decorată. Foarte probabil, vasul a fost folosit pentru păstrarea proviziilor, după cum rezultă din dimensiunile lui mari: diametru maxim și înălțime de aproximativ 50-55cm. Datare: cel mai probabil în faza a II-a.

4-Același loc. Parte superioară dintr-un vas din pastă semifină, cu o angobă nelustruită, care nu a acoperit întreaga suprafață. Buza tăiată vertical, cu o nervură exterioară și o șanțuire circulară în interior. La 1cm sub buză, o altă nervură circulară bine profilată și cu muchia rotunjită. Nu se observă un decor special. Vas de provizii. Datare: faza a II-a. Dg=35cm.

5-*In situ*, lângă vatra Wietenberg. Fragment din partea superioară a vasului, pastă fină, angobă neagră puțin lustruită. Profil în „S” prelung, gura în formă de pâlnie, buza cu muchia tăiată orizontal. Toartă pe gât, puțin albiată, prinsă la 1cm sub buză. Decor: la baza toartei, o nervură rotundă, aplicată, cu incizii oblice, subțiri. Tot pe gât, sub nivelul torții, o bandă de incizii oblice, sub care se află o friză de triunghiuri isoscele cu vârful în sus, umplute cu linii paralele cu una dintre laturi. Oala seamănă cu o cană de mari dimensiuni, cu toarta pe gât, cu analogii la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 3/A2; Boroffka 1994, Typentafel 15/1, 6-7, 24 etc.). Dg=11cm; Dmax=19cm.

6-Același loc. Angobă neagră foarte bine lustruită la interior-exterior, profil în „S” alungit în zona diam. max. (porțiunea decorată), umăr marcat de o canelură fină circulară, gât tronconic, gura pâlniată, buza cu muchia rotunjită. Decor: caneluri oblice foarte late și cu profilaturile despărțitoare rotunjite, la care se poate adăuga canelura de pe umărul vasului. Datare: fazele II-III (analogie la Chidioșan 1980, fig. 36/1, 4). D=13cm; Dmax=14cm.

7-*In situ*, la adâncimea de 1,25m. Pastă fină, angobă neagră intens lustruită. Profil globular la porțiunea păstrată, superioară, gât tronconic, buza puțin îngroșată în afară și rețezată orizontal. Decor: caneluri late, cu muchia rotunjită. Datare: fazele II-III. Dg=12cm; Dmax=16cm.

8-Același loc. Pastă foarte fină, angobă neagră intens lustruită. Parte superioară de vas cu început de rotunjire a corpului (cum credem că a fost și continuarea spre bază), gât tronconic înalt, gura ușor în formă de pâlnie, cu buza tăiată orizontal și cu muchia îngroșată rotund în afară. Decor: caneluri late cu muchia dintre ele relativ bine ascuțită. Datare: fazele II-III. Dg=16cm; Dmax=22-23cm.

9-*In situ*, la adâncimea de 0,52m. Buză răsfrântă și cu început de gât dintr-un exemplar de dimensiuni mari, pastă fină, castanie exterior și neagră interior, cu muchia netezită și decorată. Decor: bandă de triunghiuri isoscele cu baza în jos pe fața interioară a buzei, umplute (ștampilate, ca de obicei) cu incizii în rețea; un șir de impresiuni rotunde pe margine. Pe fața exterioară, patru benzi paralele de incizii oblice amplasate pe gât, sub care se află segmentul de legătură al unei spirale din trei linii adâncite cu roțița. Benzile seamănă perfect cu cele de pe un castron roșu cu decor deosebit, descoperit în același complex arheologic. Datare: după decor, în fazele II-III. Dg=26cm; Vasul putea avea înălțime mare, de 30-35cm.

10-Strat deranjat. Buză de vas de dimensiuni mari din pastă semifină, neagră complet, decorată pe muchie și pe corp la exterior cu o rețea de incizii foarte dese. Tot la exterior, sub buza neprofilată, o bandă de două caneluri subțiri, ce încadrează un zig-zag cruțat. Datare: vasul este întâlnit în nivelurile 1-2 de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 36/25-27 și fig. 4/3fl) și poate fi datat în fazele I-II. Putea avea un diametru maxim de 30cm, iar înălțimea de peste 25cm.

11-*In situ*, în zona unei locuințe Wietenberg. Pastă fină în urma arderii oxidante, ușor aspră la pipăit. Început de corp rotunjit, aproape sferoidal, cum sugerează că a fost și restul corpului. Gât tronconic înalt de aproape 7cm, gura în formă de pânză pentru a susține un capac, buza rotunjită dar cu un brâu subțire crestă aplicat pe exteriorul vasului. Decor: o canelură subțire la baza gâtului, sub care se află un șir orizontal de „boabe de grâu”. Vasul putea avea înălțimea de 20-25cm. Datare: fazele târzii. Dg=18cm.

12-*In situ*. Pastă fină, dar ușor aspră la pipăit, roșie la exterior și neagră în interior. Parte superioară dintr-un vas cu corp globular, umărul reliefat de gâtul arcuit spre interior și de înălțime medie. Decor: o bandă de incizii oblice la nivelul umărului, de la care pleacă spre bază două caneluri de lățime medie, arcuite, și ele componente ale unui decor spiralic adâncit în pastă. Datare: fazele finale. Dmax=38cm; sigur vasul avea cel puțin două toarte, iar înălțimea o putea depăși pe cea a diametrului maxim.

13-Poziție secundară. Gură de vas mare, pastă fină, neagră peste tot dar fără angobă. Se păstrează doar o parte din gâtul tronconic. Buza răsfrântă mult oblic în afară, cu falț pentru capac. Decor: un zig-zag în relief pe linia marginii și benzi succesive pe fața exterioară a acesteia, formate din segmente despărțite de caneluri fine, umplute cu incizii puțin înclinate, decor obținut tot prin ștampilare. Datare: fazele III-IV. Dext. al vasului, 25cm.

14-Parte inferioară dintr-un vas mare, din pastă fină și complet roșie. Peretele păstrat sugerează forma tronconică a jumătății inferioare, fund neprofilat, dar cu o ușoară arcuire în sus. Decor: pe fragmentele păstrate se află două coloane perfect verticale de romburi, delimitate de benzi ștampilate cu hașuri în rețea deasă, ca și câmpul interior al romburilor. În spațiile dintre romburi rămân „cruțate” triunghiuri isoscele juxtapuse. După cum arată fragmentele din alte zone, pe peretele vasului au existat coloane și triunghiuri similare, așezate în alternanță. Vasul are peretele destul de înclinat, tronconic, de unde se poate deduce că avea dimensiuni apreciabile, cu excepția înălțimii. Datare: romburi fiind unul dintre motivele decorative preluate din fondul local (Chidioșan 1980, 57), se poate presupune că este prezent încă din faza I, ca și pe artefactele caracteristice altor culturi (Costișa, Verbicioara, Tei). Credem, însă, că în acest caz nu poate fi vorba despre o fază așa de timpurie, ci despre una obișnuită pentru fazele II-IV. Mai este de remarcat, ca și în multe alte cazuri, că dimensiunile fundului vasului sunt mici dacă se raportează la restul corpului. Db=14-15cm; Dmax. foarte probabil peste 30cm.

15-Poziție secundară. Pastă semifină, roșie-închisă. Se păstrează o parte din gâtul arcuit, buza este teșită spre interior și în formă de pâlnie, lată de aproape 2cm și cu muchia foarte puțin arcuită, aproape retezată. Decor: un șir de impresiuni circulare pe muchia buzei făcute cu un instrument plin, iar pe teșitura interioară a buzei fascicule de câte trei incizii în unghi, în spațiile dintre ele rezultând triunghiuri „cruțate”. Dată: după decor, vasul poate fi datat între fazele I-III (Chidioșan 1980, fig. 4/3I și pl. 35/13-15).

16-*In situ*, în stratul dintre 0,20 și 0,45m adâncime. Fragment din partea superioară a vasului, pastă semifină, castanie. Se păstrează gâtul tronconic, terminat cu o gură în formă de pâlnie și cu o adâncitură circulară pentru capac. Decor: o nervură ascuțită pe gât, iar între aceasta și buză au fost aplicate trei pastile rotunde puțin înalte. Cu siguranță pe circumferința vasului mai existau asemenea pastile, singulare sau în grupuri de până la trei, așa cum s-au întâlnit și pe alte părți de vase din același nivel, cu precizarea că ele se încadrează în cultura Tei. Dată: considerând nervura ca o moștenire din cultura Schneckenberg, credem că datarea cea mai potrivită este faza II-a a culturii Wietenberg, contemporană cu faza corespunzătoare a culturii Tei.

17-Strat deranjat. Gură de vas relativ mare (Dinterior=23cm; Dext=31cm), din pastă semifină, cenușie-castanie. Pe partea exterioară a marginii a fost aplicată o dublură fină a acesteia, între cele două creându-se o canelură circulară perfectă pentru etanșeitatea capacului, adâncă de 5-6mm. Decor: șiruri de „boabe de grâu” imprimate pe ambele muchii ale buzei. Dată: începând din faza a II-a a culturii.

18-Poziție secundară. Parte superioară, pastă fină cu angobă neagră mediu lustruită, corp în „S” alungit (fără umăr bine marcat). Decor: caneluri fine, înguste, oblice, cu spații între ele, iar în capătul lor de sus impresiuni alveole/rotunde, identice celor „profilate și scurte, ordonate oblic și paralel pe umerii vaselor”, întâlnite în nivelurile 2-3 la Derșida, datate în fazele II-III (Chidioșan 1980, pl. 13/7). Dimensiuni medii-mari. Dmax=30cm.

19-Poziție secundară. Parte superioară de vas, pastă fină, neagră, fără angobă. Profil în „S” cu ambele volute echilibrat rotunjite, gât arcuit spre interior, gura cu muchia profilată și îngroșată rotund; continuarea spre bază a corpului poate fi încadrată în rândul recipientelor cu profilul bombat. Decor: fascicule de câte patru caneluri oblice înguste, despărțite de butoni (care sunt căzuți din vechime), totul amplasat pe umărul vasului. Dată: decor asemănător se găsește pe unele vase polilobate sau pe străchini, câni și oale cu corpul globular din așezarea de la Feldioara-Brașov (Boroffka 1994, Taf. 78/12, 14; Taf.79/7, 18, 18). Asemenea caneluri sunt comune mai multor tipuri de vase, la Derșida aparținând în nivelurile 2-3, iar cele scurte în toate nivelurile (Chidioșan 1980, pl. 19/10).

20-Poziție secundară. Pastă fină, castanie la exterior și bine lustruită, neagră, în interior, nelustruită. Început de corp zvelt (profil cu jumătatea inferioară tronconică), gât mediu curbat, buza orizontală și cu muchia fină, umăr bine marcat. Decor: caneluri late și adânci, cu creste abia perceptibile. Dată: la Derșida ele se întâlnesc în nivelurile 2-3, corespunzătoare fazei a II-a (Chidioșan 1980, pl. 17/5; 18/1, 7; 2073). Dg=16cm; Dmax=17cm.

21-Gură de vas de mari dimensiuni, din pastă semifină, castanie-roșietică, cu nuanțe violacee, miez negru, angobă nelustruită. Toarta, în bandă, începe de sub buză și se sprijină pe umăr. Gât ușor arcuit spre interior și început de corp rotunjit, continuarea spre bază aproape globulară; este posibil să fi avut patru toarte. Marginea este retezată orizontal, profilată la exterior și cu o muchie îngroșată rotund. Vasul a fost ars secundar. Decor: pe marginea superioară, o

bandă de triunghiuri cu vârful înclinat spre dreapta, unite la bază, în care se află câte două sau trei linii înclinate tot spre dreapta, paralele cu latura din stânga. Un șir de împunsături fine, rotunde și dese pe muchia exterioară a marginii. Pe corp, un șir de împunsături identice la nivelul inferior al toartei, iar sub acesta o bandă de incizii oblice destul de dese. Datare: fazele I-II.

Vase cu marginea lobată (Planșele 44 - 45)

Absente în faza I la Derșida, dar prezente în alte așezări, vasele cu un număr par sau impar de lobi sunt prezente apreciate din punct de vedere estetic de purtătorii culturii Wietenberg. De multe ori ele au fost considerate, pe bună dreptate, printre cele mai elevate creații ale timpului, consacrate de-a lungul unei evoluții cu tradiții locale ce își are începuturile încă din neolitic. Începând din faza a II-a a culturii ele și-au recăpătat prestigiul, etalând trăsături care reprezintă inovații sau contribuții însemnate la arta vechilor traci. În plus, ornamentica lor și-a deplasat parțial simbolistica spre latura culturală, vasele cu această calitate devenind nelipsite din arsenalul celor utilizate în ceremoniile religioase. Funcția lor principală a rămas însă cea uzuală, asemenea castroanelor, străchinilor, cănilor, deși unele exemplare par inadecvate turnării lichidelor din cauza lobilor triunghiulari, uneori chiar ascuțiți.

În cele ce urmează, prezentăm câteva exemplare descoperite pe *Piatra Detunată*. Dată fiind forma cavităților, dimensiunile vor fi menționate doar acolo unde vor putea fi măsurate. În general, recipientele de acest fel pot fi încadrate în rîndul celor de dimensiuni medii.

1-Strat nederanjat, la adâncimea de 1,51m. Parte superioară dintr-un vas din pastă semifină, cu denivelări mărunte din timpul confectionării neatente. Angobă neagră, lucioasă, dar cu suprafețe cu crustă de calcar. Corp arcuit, lob puțin înalt, cu marginea teșită spre interiorul vasului. Nu este decorat. Dată sigură în faza I.

2-Parte superioară dintr-un exemplar din pastă fină, roșie (arsă oxidant), cu angobă nelustruită. Perete puțin arcuit, lob surprinzător de ascuțit, buza cu marginea profilată rotund în afară. Decor: fragmente de spirale în caneluri largi pe partea exterioară, vizibilă. Fragmentul poate proveni de la un exemplar relativ mare. Dg=35-36cm. Dată: fazele II-III, (Chidioșan 1980, fig. 3/H4).

3-*In situ*, în locuință Wietenberg. Perete de strachină, pastă fină, dar fără angobă, roșie (ars secundar). Decor, doar la exterior: benzi de incizii paralele cu buza sau combinate cu benzi în zig-zag ori frânte. Analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 36/27-28). Dată: fazele III-IV.

4-*In situ*, locuință Wietenberg. Fragment de castron sau strachină mare, pastă puțin aspră la pipăit, fără angobă, roșie pe ambele fețe și cenușie în spărtură. Profil globular, buza puțin teșită spre interior și cu muchia ascuțită. Decor: cinci benzi orizontale, începând de pe exteriorul buzei până pe pântecul vasului, în alternanță cu tot atâtea fâșii circulare nedecorate.

Toate benzile au fost umplute (ștampilate) cu hașuri în rețea deasă. Dată: fazele finale.

5-Poziție secundară (în emplectonul zidului dacic). Fragment din partea superioară a unui vas ars secundar. Corp globular, dar cu profilaturi circulare (orizontale), buza teșită spre interior și cu muchia ascuțită. Decor: o bandă de „X”-uri mari pe partea interioară a buzei și alta pe una dintre profilaturile exterioare. Sub aceasta și pe exteriorul buzei, „boabe de grâu”. Dată: faza a II-a. Dg=17-18cm. Dmax=22cm.

6-Fragment din partea superioară, pastă fină, roșie ca urmare a arderii oxidante. Corp rotunjit, „gât” scurt și puțin arcuit, buza teșită spre interior și cu muchia lățită, dar ascuțită. Decor: benzi de incizii fine, oblice, pe ambele fețe ale marginii. Dată: începând din faza a II-a. Dg=18cm.

7-Poziție secundară. Pastă fină, angobă neagră, nelustruită, început de corp arcuit, gât scurt și umăr mediu, profilate, buza lătită spre afară și cu muchia formând o nervură groasă ce înconjoară vasul. Decor: o bandă de incizii în „X”-uri mari, caracteristice de fapt fazelor de început. Dg=15-16cm. Vasul avea peste 20cm înălțime. Tot acolo au fost găsite fragmente de perete de la o cană din pastă neagră, fină, cu toarta „în bandă”.

8-Poziție secundară, imediat sub nivelul dacic. Fragment din partea superioară a vasului, pastă fină, cenușie, corp arcuit prelung, buza lătită în afară și cu muchia profilată retezată vertical. Lob semiascuțit. Decor: caneluri superficiale și subțiri, abia perceptibile pe umăr la exterior, asemănătoare unor striuri paralele. Datate: după decor, în faza a II-a. Dg=32-33cm.

9-*In situ*, la adâncimea de 1,65-1,75m. Fragment din partea superioară a vasului, angobă neagră, lucioasă, corp „zvelt”. Buza lată la exterior și cu muchia retezată vertical. Decor: grupuri de linii oblice pe partea de sus a marginii, iar pe corp caneluri oblice de lățime medie și cu creste bine reliefate. Fragmentul provine de la un exemplar de dimensiuni medii. Datate: după decor, în fazele II-III.

10-Același loc. Parte superioară de vas, pastă aspră la pipăit, roșie, fără angobă. Crăpată în urma arderii suferite în epocă, detaliu important pentru evenimentele petrecute atunci. Fragmentul provine, foarte probabil, de la un castron destul de înalt, corp globular, „gât” scurt și foarte ușor arcuit, gura în formă de pâlnie și cu buza lătită oblic în afară. Decor: un brâu aplicat, paralel cu linia marginii, cu creștături în formă de „S” abia sugerat, sub care se află un alt brâu, de data aceasta nedecorat. Datate: având în vedere situația arheologică vasul poate fi datat în fazele II-III.

11-Poziție secundară. Lob aproape triunghiular, pastă fină, angobă neagră nelustruită; buza lătită oblic în afară, cu muchia îngroșată și rotunjită. La interior, mijlocul lobului are o profilatură ce sugerează o protomă de pasăre. Alt decor: două fascicule de câte trei linii înclinate, simetrice față de „protomă”, „boabe de grâu” pe muchia buzei imprimate în zig-zag, iar în centrul „triunghiului” format de linia buzei, un buton rotund, puțin înalt. Sub acesta, o bandă șampilată de „dinți de lup” flancată de două caneluri subțiri. Foarte probabil provine de la un castron de dimensiuni medii-mari. Datate: pe baza decorului, foarte probabil în fazele III-IV.

12-Fragment de castron cu corp globular, „gât” înalt de numai 1cm, marginea cu o muchie ascuțită exterior. Pastă semifină, neagră în afară și cenușie în interior. Lob de dimensiuni mici în comparație cu alte recipiente. Sigur fundul era mic și bine profilat. Decor: fascicule de minimum 10 caneluri subțiri, oblice, în direcții opuse, amplasate pe diametrul max., marcate la partea de jos de o canelură circulară, trasată neatent. Toate canelurile sunt superficiale. Datate: după decor, în faza a II-a.

13-*In situ*, la adâncimea de 0,40m. Castron de înălțime medie, marginea cu o nervură subțire în interior și alta bine profilată la exterior. Și acest exemplar are lobul aproape ascuțit. La exterior, o nervură paralelă cu marginea, ce formează în „triunghiul” lobului o proeminență de aceeași formă. Decor: la exterior, benzi de „X”-uri rare paralele cu marginea, caracteristice fazelor mai vechi. Atât marginea, cât și suprafața vasului în general, trădează semne de neatenție în executare, ca să nu spunem neglijență.

14-Același loc. Pastă fină, angobă neagră, nelustruită. Corpul sugerează o înălțime mică, buza lătită mult în afară și terminată cu o muchie rotunjită. Lobul este și de data aceasta aproape triunghiular, ascuțit. Decor: caneluri foarte late și foarte puțin reliefate, cu spații mari și muchii

rotunjite între ele. Datate: în nivelurile 2-5 la Derșida, ceea ce corespunde în săpătură fazelor III-IV. În săpătură nu au apărut câni cu marginea lobată, ceea ce nu echivalează cu inexistența loc, ci, mai degrabă, cu neșansa descoperirii unor asemenea piese.

15-Poziție secundară. Buză de strachină, pastă fină, angobă roșie pe ambele fețe, buza ușor albiată și cu muchia profilată rotund spre afară. Decor: brâu aplicat pe exterior, începând din zenitul lobului, cu două alveole superficial apăsate. Motivul începe să se arcuiască, de unde se poate presupune că este vorba despre continuarea sub forma unei spirale sau a unui cârlig. Datate : faza a II-a. Dg=30-32cm.

16-Fragment din partea superioară a unei străchini, pastă fină cu paiete de mică, angobă neagră lustruită. Buza cu muchia răsfrântă și rotunjită. Decor: lobul se termină sub forma unui buton alungit. Un șir de impresiuni sub formă de „boabe de grâu” pe interiorul buzei, iar la exterior câmpuri continui hașurate în „rețea” rară, marcată la partea superioară de un alt șir de impresiuni făcute cu același instrument. Atât hașurile, cât și impresiunile, urmează întocmai linia marginală a lobului. Datate: după decorul „boabe de grâu” și rețeaua rară, în fazele I-II, mai probabil în ultima. Dg=14-16cm.

17-Parte superioară de vas, pastă cu boabe de nisip, unele căzute din perete. Corp aproape sferoidal, gâtul ușor arcuit spre exterior, buza teșită în sens invers. Decor: o bandă de incizii oblice pe fața interioară a buzei, care se repetă în afară, sub margine, apoi caneluri oblice puțin arcuite, de lățime medie, cu muchii despărțitoare aproape aplatizate. Datate : fazele II-III. Dg=18-19cm.

18-Fragment dintr-un vas de dimensiuni mari (Dg=35-36cm), pastă fină, cenușie, angobă nelustruită pe ambele fețe. Buza simplă, cu muchia rotunjită. Vasul este nedecorat. După dimensiuni, pentru a putea fi utilizat, vasul trebuia să aibă cel puțin două toarte, deși tipul și utilizarea nu i-ar permite. Datarea cea mai probabilă ni se pare a fi în faza a III-a.

19-*In situ*, în nivel Wietenberg. Parte superioară dintr-un castron de dimensiuni medii (Dg=22-23cm), pastă fină, neagră, inclusiv în spătură. Profil arcuit, buza evazată și cu muchia dreaptă. Decor: caneluri rare, oblice, înguste și foarte puțin adâncite. Datate: fazele II-IV.

Pahare (Planșa 46)

În ciuda utilității lor arhicunoscute și a comodității de a le folosi, paharele Wietenberg pot fi considerate adevărate rarități ceramice. Mai mult, se pare că ele nici nu au intrat în uzul comun decât târziu, dacă ar fi să luăm exemplul celor câteva piese găsite numai în straturile superioare la Derșida (Chidioșan 1980, 30). Cele prezentate acolo, unele asemănătoare oalelor, altele cu profil conic sau bitronconic, diferă simțitor de cele descoperite pe *Piatra Detunată* și pe care le prezentăm mai jos.

1-Poziție secundară. Se păstrează cea mai mare parte din corp și gâtul cilindric, confecționat din pastă fină, cu angobă neagră lucioasă la interior, fără angobă și castaniu la exterior; buza este aproape plană, neprofilată, iar peretele foarte subțire, de numai 4-5mm. Decor: o bandă de incizii pe „muchia” buzei, iar la exterior două șiruri de impresiuni trasate circular, de la care pleacă spre bază coloane de câte zece linii imprimate în același fel și cu același instrument. Pe mijlocul fascicului este o coloană de romburi cu diagonala lungă pe verticală. Angobarea și lustruirea numai pe interior pot fi argumente în favoarea folosirii recipientului cu predilecție la băut. Datate probabilă: fazele II-IV. Dg=10cm.

2-Poziție secundară, în fundația zidului dacic. Vas confecționat din pastă fină, roșie, cu angobă superficial lustruită. Corp cilindric, buza înclinată spre afară și cu marginea rotunjită. Decor: șir de alveole oblice pe muchia exterioară, incizii circulare sub buză, iar pe corp fascicule de incizii perfect verticale, din care se păstrează doar cele din margine, fără a ne oferi informații despre alte posibile elemente decorative. Dată probabilă: fazele II-IV.

3-Strat deranjat, la adâncimea de 60cm. Parte inferioară de vas, confecționat din pastă fină, neagră, angobată, dar superficial lustruită. Fund plat, neprofilat, peretele abia perceptibil curbat. Decor, începând de jos în sus: trei incizii/caneluri foarte fine ce înconjoară vasul complet, deasupra cărora se află o bandă, tot circulară și orizontală, la cinci milimetri mai sus. Deasupra tuturor elementelor este o friză cu împunsături minuscule și foarte dese, în care sunt ștampilate (de fapt „cruțate”) suprafețe ce redau litera „Z” înclinată și cu capetele sugerând mai degrabă repetarea decât asamblarea sub forma unui „Z” real. Tehnica amintește perfect modul de realizare a „panglicilor” continui sau în zig-zag figurate pe diferite produse ceramice databile în fazele târzii ale culturii Wietenberg.

Vase miniaturale (Planșele 47 - 49) Această categorie ceramică este deosebit de bogată numeric și încărcată de însușiri ce se exprimă uneori cu dărnicie, alteori cu reținere prin forme și ornamentație.

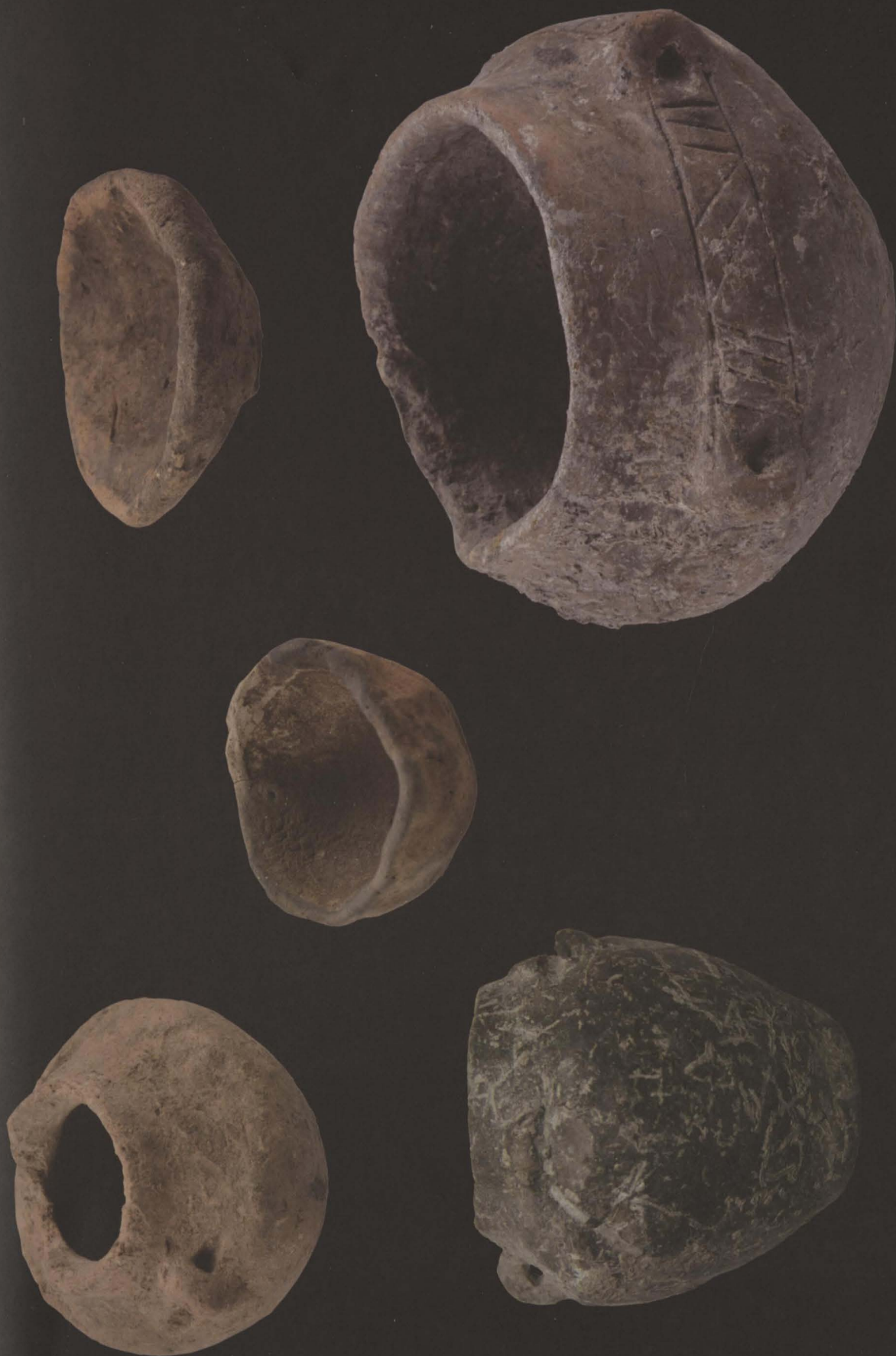
Caracteristica generală a lor constă în faptul că aproape fără excepție folosesc drept model ceramica uzuală. Din reconstituirea imaginilor lor, formală și ornamentală, s-ar putea întocmi un repertoriu paralel cu al acestuia, deși destinația le este alta. Este acesta motivul care ne determină să nu fim de acord cu opinia lui N. Chidioșan care le considera „jucării create de adulți sau chiar de copii” (1980, 45), oricum cu o întrebuintare ludică.

Imitate sunt castroanele, ceștile și cămile cu toartă supraînălțată, vasele mari de provizii, vasele de dimensiuni medii cu două sau patru urechiușe, străchinile. Există și vâscioare fără o formă bine definită, care nu pot fi încadrate tipologic. Acestea într-adevăr puteau fi folosite ca jucării, cum este cel găsit în SI/2010.

Atenție specială merită strachina descoperită în SI/08, confecționată din pastă fină, cu angobă, cu corpul tronconic și gura curbată spre interior. Insolitul ei constă în ornamentația de pe fața exterioară, caracteristică pentru simbolul solar. Este vorba despre un cerc cu un contur puțin nesigur, trasat în jurul bazei, compus din trei inele concentrice, două din grupe de câte patru incizii radiale, ce încadrează un alt inel făcut din impresiuni ce imită boabele de grâu. Tot radiale sunt și cele patru „spîțe” ce pornesc din inelul exterior spre buză, dar se opresc după numai 7-8mm. Fiecare „spîță” este compusă din câte trei șiruri de incizii foarte fine. Decorul este completat de un alt cerc de incizii plasat pe buză, sub care, pe fragmentul păstrat, s-a realizat un grupaj dreptunghic compus din cinci impresiuni făcute cu același instrument folosit la trasarea inelului median de la bază, dintre care una în centru. Vâsciorul are diametrul gurii de 70mm, al fundului de 20/22mm și înălțimea de 30mm. După decor, vasul aparține culturii Tei.

Există însă și vase miniaturale fără niciun fel de decor, cum este cel descoperit în SI1/96-97, la adâncimea de 1,02m. Vâsciorul imită un castron cu corpul globular, ce are umărul bine marcat, gâtul tronconic și marginea rotunjită. A fost confecționat din pastă fină pe care s-a aplicat o angobă cenușie-castanie, peste care, de-a lungul timpului, s-a depus o crustă zgrunțuroasă de calcar. Dimensiuni: Dg=31mm; Db=18mm; Dmax=54mm; l=50mm.

Nu au fost găsite vase miniaturale grupate în truse sau împreună cu alte obiecte.

Vase cu toarte și orificii pentru atârnare (Planșa 50)

Majoritatea sunt replici miniaturale ale vaselor obișnuite din pastă comună sau din pastă fină. Există fragmente de vase mari, fie pentru a le feri conținutul de rozătoare, fie cu întrebuințare cultică. Aproape toate au câte patru urechiușe. Majoritatea imită amforele.

1-*In situ*, la adâncimea de 1,72m. Parte superioară dintr-un vas din pastă fină, roșietică la exterior și neagră în interior, cu urme de afumare. Se păstrează gâtul arcuit, gura în formă de pâlnie și cu un falț pentru capac, buza cu muchia ascuțită. Un lob tras din pastă, puțin înalt și prelung, cu o perforație pentru legare-suspendare. După cum demonstrează angoba, sistemul de prindere și urmele de materie organică din interior (afumare), recipientul avea funcția pe care tocmai am menționat-o, afumătoare. Datare: stratigrafia pledează pentru faza I. Dg=8-9cm.

2-Poziție secundară, în capătul nordic al zidului dacic. Vas de dimensiuni reduse, pastă semifină, castanie, cu angobă lustruită pe exterior. Corp globular, gât scurt și cilindric, buza puțin înclinată spre exterior și cu muchia retezată orizontal. Toarta mică, perforată, dreptunghiulară în secțiune, aplicată pe umărul cu profil în „S” alungit. Decor: o bandă de impresiuni/incizii „schelet de pește” pe umăr, iar de la toartă spre bază caneluri înguste, cu crestele destul de bine profilate, dar nu ascuțite. Datare: la Derșida exemplare similare au provenit din nivelurile 1-3, asocierea cu alte fragmente din același loc pledând pentru faza I (Chidioșan 1980, p. 55 și pl. 14/3).

3-Același loc. Văscior similar, dar fără gură, pastă semifină cenușie-neagră la exterior și cenușie în interior, toartă cu secțiune în forma literei „D”. Decor: aceleași caneluri, începute de la umăr spre bază, plus „scheletul de pește” la nivelul toartei. Aceeași datare. Dimensiuni greu de stabilit din cauza fragmentării.

4-Poziție secundară, sub zidul dacic. Fragment din perete și fund de vas, pastă fină, dar puțin aspră la pipăit, cenușie. Corp globular, fund cu baza profilată și cu un mic inel de sprijin. În peretele văsciorului se păstrează urma locului destinat urechiușelor necesare suspendării. Fără decor. Datare: după poziția stratigrafică, fazele III-IV.

Linguri (Planșa 51)

Au fost găsite fragmente din aproximativ 45 exemplare, număr ce ni se pare considerabil, chiar dacă suntem conștienți că datorită bulversării straturilor de cultură o parte dintre ele pot fi atribuite și epocilor ce au urmat. Acum ne referim doar la piese ce provin sigur din niveluri sau complexe Wietenberg.

Cele mai multe au fost confecționate fie din pastă fină sau semifină cu degresant de nisip mărunț și paiete de mică, fie din pastă grosieră, cu pietricele și aspră le pipăit. Culoarea predominantă este castaniul cu nuanțe gălbui sau roșietice, nelipsind însă negrul-cenușiu sau roșul, cea din urmă culoare datorită arderii secundare sau contactului cu pământul roșu din emplectonul zidului dacic. Nu s-au descoperit exemplare întregi. Unele au fost identificate prin cozi, altele prin bucăți de căuș. De formă elipsoidală, ele imită lingurile din lemn ce se utilizau în mod curent. Asemănătoare lingurilor de lemn este și adâncimea cavității; la puține exemplare adâncimea acestora se apropie de cea a creuzetelor, cu care însă nu se pot confunda. Neobișnuite pentru o utilizare firească ni se par două exemplare de dimensiuni foarte mari, cu cozi scurte și înconvoiate. Ele puteau fi chiar agățate.

Capace de vas și discuri din lut ars (Planșele 52 - 55)

Numărul acestora este foarte mare, de aproximativ 100. Găsirea lor, uneori sub forma de fragmente prea mici, nu permite o reconstituire și încadrare sigure, motiv care ne-a determinat să le prezentăm și să facem mențiuni speciale doar în cazurile în care există detalii care le aseamănă sau le deosebesc. La fel ca în cazul altor artefacte, reținem că o parte a lor au fost descoperite în nivelul de depunere caracteristic culturii Wietenberg, iar altă parte în poziție secundară.

Prezentăm, mai întâi, câteva exemplare din rândul pieselor întregi sau aproape întregi. Este vorba despre piesele cu nr. inv. II 6280; II 8156; II 8157; II 8145; II 8158 pe care le descriem în această ordine.

Nr. II 6280. A fost găsit întreg, în *SII*/98, la adâncimea de 1,56m. Este lucrat din pastă fină, cu angobă maronie-neagră; nu este decorat. Pentru atașare de vas are două găurele simetrice în apropierea marginii. D=50mm; g=5mm.

Nr. inv. II.8156. Provine din *SIII*/12, m 6, de la adâncimea de 73 cm. Este confecționat din pastă fină, cu paiete foarte mărunte de mică, de culoare neagră, fără angobă. Decorul constă din două benzi circulare, umplute cu incizii înclinate, în alternanță cu trei cercuri cruțate. Dmax=100mm.

Următoarele trei exemplare provin din *SII*/10-12. Se cuvine reținut că toate cele trei piese din urmă provin din același context cultural cu amuleta din piatră pătrată în secțiune, cu nr. inv. II 7539, și cu cea foliiformă de la nr. inv. II 7280.

Nr II.8157, m 8, la adâncimea de 1,65-1,75m. Pastă foarte fină, cu angobă brună-roșcată, lucioasă, de formă concav-convexă. Nu știm câte perforații a avut capacul, pe fragmentul păstrat fiind doar una. Dmax=60mm. Nedecorat.

Nr. II 8145, m 7, la adâncimea de 1,51m. Pastă fină, foarte compactă. Plat pe o parte și convex pe cealaltă cu muchia rotunjită, dar nu perfect circulară; are patru perforații spre margine, câte două, din sensuri opuse. Nedecorat. Dmax=58mm.

Nr. II 8158, aceeași secțiune, m 11, la adâncimea de 1,70m. Pastă fină, angobă neagră, lucioasă, cu muchia neatent rotunjită; două perechi de perforații spre margine. Dmax=83mm; g=10 mm.

Tot în *SII*/2011, dar în poziție secundară, în pământul dintre pietrele emplectonului dacic, a fost descoperit un capac rotund, cu peretele vertical, înalt de 1,5cm, buza rotunjită. A fost lucrat din pastă fină, de culoare castanie, are perforație oblică pentru atașare.

Dintre discurile-capac găsite în poziție secundară îl amintim și pe cel găsit în *SIII*/2011, m3, la adâncimea de 40cm (nr. inv. II.7821). A fost lucrat din pastă semifină, puțin aspră la pipăit, din cauza nisipului care nu a fost acoperit complet de angoba neagră cu nuanțe cafenii. A fost rupt din vechime, în margine, între două din cele patru perforații. Pe o parte (spate) este ușor bombat și lipsit de decor, în timp ce partea opusă (vizibilă) este plană și decorată cu două linii incizate, așezate „în cruce”. Una dintre linii este frântă la capete, în sensul invers mersului acelor de ceasornic, de unde se poate deduce că avem de-a face cu o zvastică. Discul mai are pe muchia rotunjită două șiruri circulare de „boabe de grâu”, ce lasă impresia unui spic continuu, boabe vizibile din ambele părți și delimitate spre centru de câte un cerc incizat. Cele patru perforații destinate suspendării sau legării de vasul pe care-l acoperea se află în imediata apropiere a acestor

cercuri, aflate la distanțe egale între ele. Dimensiuni: $D_{max}=50mm$; $g=7mm$. Ornamentul este relativ des întâlnit pe discurile de acest fel - o zvastică fiind semnalată de curând în așezarea fortificată Wietenberg de la Păuleni-Ciomortan (Cavruc, Buzea 2002, 48 și pl.XVI/5), atestând, o dată în plus, generalizarea cultului soarelui la triburile tracice din Bronzul Mijlociu. Subliniem că așezarea menționată face parte din categoria celor datate în faza I a culturii Wietenberg, deci „în faza timpurie” (Cavruc, Rotea 2000, 158).

În poziție secundară au mai fost găsite și alte capace de forma unor discuri, dintre care amintim: nr. inv. II.6509, pastă fină, cafenie, cu patru perforații marginale și una centrală (SII/2000); nr. inv. II.6769, pastă fină, o parte plană și cealaltă ușor tronconică, găsit în SI/2003, în stratul cenușos de sub zidul dacic; are două perforații simetrice, este nedecorat. $D=50mm$; $g=15mm$.

În aceeași categorie de artefacte se înscriu și alte piese intrate în colecția muzeului brașovean, cum sunt cele de la nr. inv. II 7443, II 7466; II 7577, precum și altele nementionate aici. Numărul total al capacelor de forma discului poate fi aproximat la 25-30, întregi sau fragmentare.

Există și fragmente din capace cu peretele înalt, vertical, și cu găuri pentru legarea de vas, dar și exemplare cu peretele mai mult sau mai puțin înclinat spre exterior. O piesă din primul tip a fost găsită în campania 2004, într-o locuință de sub complexul dacic în care a fost descoperit coiful roman. Este confecționată din pastă fină cu angobă lucioasă de culoare neagră. Are plan rotund, iar peretele ușor înclinat spre afară se termină cu o buză rotunjită tot spre exterior. Fragmentul păstrat are numai o gaură pentru atașare de vas. A fost decorat numai la exterior, pe perete și pe suprafața superioară, vizibilă. Peretele are la partea de sus un șir de impresiuni elipsoidale mici, iar în apropierea buzei un registru de incizii lungi oblice, trasate cu neatenție. Pe partea superioară, expusă permanent vederii, s-a organizat un ornament compus dintr-o bandă de incizii în „X”, mărginite de trei incizii circulare, iar spre centrul piesei o altă bandă în care sunt înscrise triunghiuri din câte două linii; nu știm cum se încheia desenul în mijloc, aceea fiind partea care lipsește. Are diametrele bazei și al fundului egale, de 80mm.

În tipul capacelor cu peretele înclinat (tronconice) se înscriu mai multe exemplare, dintre care amintim trei piese provenite din SII/82, S/08 și SI/08. Fragmentare, toate sunt ornamentate pe una sau pe ambele fețe cu motive caracteristice olăriei Wietenberg. Sunt din pastă fină și angobate. Dimensiunile lor, în primul rând diametrul, le depășesc cu mult pe cele ale capacelor-disc sau cu peretele vertical, deci acopereau vase mari.

Din alte fragmente nu se pot reconstitui contururi de capace. Ele se întâlnesc în mai toate așezările Wietenberg, aici amintind-o doar pe cea de la Păuleni-Covasna, intens cercetată în ultimii ani, de unde se cunosc două exemplare: unul ornamentat (Cavruc, Rotea 2000, pl. VIII//3), și altul neornamentat (Cavruc, Buzea 2002, pl. XVI/2).

În afara capacelor amintite, există fragmente din alte aproximativ 25 exemplare, descoperite în situații stratigrafice diverse și pe care le vom prezenta sumar.

1-Poziție *in situ*. Pastă fină, roșie-violacee din cauza arderii foarte puternice și a minereurilor din pastă. Formă de tipsie întoarsă, cu peretele foarte puțin înclinat spre afară, marginea rotunjită. Platforma aproape orizontală, profilată cu aproximativ 1cm și marginea tăiată orizontal. Două perforații incomplete pentru legarea de vas.

Diam. platformei=11cm; D picior=8cm. Datarea cea mai probabilă, în fazele I-II.

2-Poziție secundară (strat vegetal). Pastă fină, neagră, neangobată. Blatul profilat, cu marginea rotunjită. Lipsesc perforațiile pentru legare. Nu are decor. Dmax=14/15cm. Datare probabilă în faza a II-a.

3-În umplutura zidului dacic. Pastă fină, angobă cenușie la exterior, neagră și lustruită în interior, peretele arcuit, platforma orizontală și cu marginea profilată, muchia buzei tăiată orizontal.

Dg=9/10cm; I=3cm. Decor: un cerc de incizii lungi pe exteriorul buzei și pe muchia platformei, o bandă circulară umplută cu incizii în „X”, care, la rândul ei, include triunghiuri cu linii paralele orientate într-o singură direcție, executate în cerc. Nu știm cu exactitate care era decorul complet din centrul piesei, sigure fiind doar fragmente din simbolul solar. Datarea cea mai probabilă, în fazele I-II.

4-Poziție *in situ* (locuință Wietenberg). Pastă fină, roșie, fără angobă, cu blatul negru la exterior. Perete vertical (corp cilindric) înalt de 17mm, cu marginea buzei rotunjită. Bordura blatului profilată orizontal, lată de 11mm. Blatul are o înclinație abia perceptibilă spre centru (boltire), de unde rezultă că avea un buton sau o urechiușă pentru prindere/legare. Nu are decor. D capac=13cm; Dcalotă blat=15/16cm. Datare în fazele finale ale locuirii.

5-Același loc. Pastă fină, roșie, cu nuanțe cenușii pe calotă, ardere oxidantă. Perete tronconic, înalt de 2cm, marginea simplă, rotunjită, calota cu început de boltire și cu două găuri pentru legare. Nedecorat. D=13cm; Dcalotă=15cm. Datare în fazele finale ale locuirii.

6-Poziție secundară, spre capătul nordic al zidului dacic. Pastă fină, roșie, fără angobă (ars oxidant), perete puțin înalt, cilindric, buza simplă, rotunjită, blatul profilat cu 5-6mm. Decor, pe partea vizibilă a blatului: o bandă circulară de incizii lungi, urmată spre centru de două caneluri înguste concentrice. Este posibil ca în centru să fi existat o „cruce Wietenberg”. Dcapac=7/8cm; Dblat=8,5cm. Datare incertă, dar timpurie.

7-Poziție secundară (la nivelul locuințelor dacice). Pastă fină, roșie complet la interior și parțial la exterior, ardere incompletă. Peretele puțin oblic (tronconic), început abia perceptibil de boltire spre centru. Dg=12cm; Db=10cm. Datare probabilă în fazele II-III.

8-În emplectonul zidului dacic. Pastă semifină, roșie, fără angobă, corp tronconic, marginea lată de 2cm, cu muchia rotunjită. Decor: fascicule de câte cinci incizii înclinate, ce încadrează triunghiuri sau trapeze. Are analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 35/16-17). După decor poate fi datat în fazele II-III.

9-În emplectonul zidului dacic. Fragment din pastă semifină, roșie, fără angobă, corp conic cu început de creștere spre centru, unde în mod sigur existau un buton sau o urechiușă de prindere. Marginea plată și cu muchia semiascutită, lată de 15mm. Decor: o bandă de X-uri mari spre margine pe partea exterioară, iar mai spre centru un șir de „boabe de grâu” încadrat de două linii paralele. La interior, pe lățimea buzei, o altă bandă de X-uri mari, din a căror imprimare au rezultat romburi și triunghiuri. Are analogie la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 4/3i, pl. 35/1), unde este datat în fazele I-II. Dg=18-20cm.

10-Același loc. Fragment de margine din pastă fină, roșie, corp bine arcuit, marginea rotunjită. Decor pseudospiralic (din două componente care nu se combină), realizat din spirale cu multe volute puternic răsucite, umplute cu vopsea albă, în prezent exfoliată avansat. Are analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 19/11; 30/9), cu datare în fazele II-III. Dmax=20cm.

11-Poziție secundară (strat vegetal). Pastă semifină, neagră, fără angobă, puțin aspră la pipăit. Fragment de blat cu muchia profilată, două găuri pentru legare. Decor: un șir de impresiuni punctiforme pe muchia blatului și benzi concentrice de incizii umplute cu impresiuni alungite, toate foarte superficial adâncite. După decor se datează în fazele de început. D=6cm.

12-Poziție secundară. Fragment de capac (?) din pastă fină, neagră, nelustruită. Diametrul blatului îl depășește pe cel al peretelui piesei. Nu este exclus ca obiectul să fi fost o afumătoare. Decor: un cerc de incizii oblice, subțiri și alungite pe marginea profilaturii blatului. Dată probabilă începând cu faza a II-a. Dmax= 10cm.

13-Poziție secundară. Pastă fină, cenușie-castanie, baza cu muchia profilată, perete arcuit spre interior, marginea teșită exterior și ascuțită. Decor: un cerc punctiform pe exteriorul marginii și altul pe muchia bazei, realizate prin împunsături succesive cu un instrument cu capătul rotunjit. Dată probabilă în faza a II-a. Dg=11cm; I=2,5cm.

14-Poziție secundară. Pastă fină, castanie, fără angobă. Perete scund, terminat cu o buză simplă, rotunjită, fund plat. Două perforații pentru legare. Fără decor. Aparține unui vas de dimensiuni mici. D=5cm; I=15mm.

15-Piesă *in situ* (la 1,75m adâncime). Circa jumătate dintr-un exemplar din pastă semifină acoperită complet de o crustă de calcar. Culoarea roșie, ca urmare a unui incendiu. Fund plat, profilat și cu un șanț circular între muchia lui și corp, pentru a se așeza perfect pe vas. Peretele puțin evazat și cu muchia buzei rotunjită. Nu are decor, dar împreună cu el se afla un fragment de vas decorat cu măturica. Dată în faza I. Db=112-114mm; Dg=100mm.

16-Sub nivelul dacic. Pastă semifină, cenușie. Formă tronconică. Urechiușă centrală pentru legare, ruptă din vechime. Dată începând cu faza a II-a. D=6cm; I=2,6cm.

17-Poziție secundară (împreună cu fragmente dacice). Pastă fină, angobă neagră, nelustruită. Se păstrează fragmentar peretele și blatul. La linia de întâlnire a acestora există o canelură circulară ce separă două muchii rotunjite. Decor: câte un rând de incizii verticale pe ambele muchii, iar pe exteriorul peretelui două benzi paralele, incizate la fel; o gaură pentru legare. Dată într-o fază târzie. Dmax=38cm, de unde rezultă că acoperea un vas de dimensiuni mari.

18-Poziție secundară (sub zidul dacic, împreună cu un fragment de vas din cultura Tei). Fragment de blat cu marginea profilată arcuit, pastă fină, cenușie, cu trei perforații pentru legare. Nedecorat. Fragmentul Tei nu asigură datarea. Dg=9cm.

19-Poziție *in situ*, la adâncimea de 1,51m. Disc din pastă semifină, cenușie-neagră, aspră la pipăit. O parte puțin concavă, cealaltă convexă, cu marginea rotunjită; patru găuri pentru legare. Fără decor. Aparține primei faze de locuire. D=62/63mm.

20-Același loc, la adâncimea de 1,70m. Pastă fină cu angobă neagră, ușor lustruită în epocă, dar acum cu o crustă de calcar. Formă plată, muchia rotunjită, nedecorat. 12 găuri pentru legare. D=95/97mm. Nr. inv. II 8158.

21-Poziție secundară. Pastă fină, neagră, nelustruită. Marginea ascuțită și perforată pentru legare. Decor solar complex pe partea expusă vederii, iar pe partea opusă, teșită, incizii trase neglijent. Poate fi datat în fazele II-III. D=20cm.

VIII.1.c. Vase ceramice deosebite ori din alte culturi arheologice (Planșele 56-57)

Am inclus aici doar câteva vase fragmentare de dimensiuni medii-mici (căni și cești), care prezintă la partea superioară a toartei sau buzei profile sau decor mai rar întâlnite.

1- Strat deranjat. Partea superioară a unui vas din pastă fină cenușiu-roșcată dar neangobată. Început de profil arcuit, umăr prelung, gât cilindric, marginea cu o nervură rotunjită și îngroșată spre afară. Este decorat cu două benzi de incizii: una pe umăr, cu linii oblice, cealaltă pe diametrul maxim, cu fascicule izolate, din câte trei linii și orientate în sens opus. În dreptul toartei în bandă, buza are două proeminențe tronconice, dintre care una ruptă. Face parte din categoria vaselor *ansa cornuta*.

2 - Vas *in situ*. Parte superioară fragmentară, pastă fină, neangobată, cenușiu-castanie exterior și neagră interior. Început de profil arcuit prelung, gât tronconic, marginea puțin îngroșată și rotunjită. În dreptul torții, două profilaturi îngroșate, rotunjite. Toarta în bandă pleacă și revine arcuită armonios la vas. Ca motiv decorativ, o analogie există la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 33/13). Face parte din categoria vaselor *ansa cornuta* (Pl. 56-57).

3 - Fragment de toartă supraînălțată de la o ceașcă din pastă fină, cu slip negru nelustruit. Este atât de scundă încât poate fi inclusă și în categoria ceștilor cu înălțimea medie-mică. Decor: deasupra nivelului toartei, pe umăr, trei caneluri orizontale fine dispuse în șir, de la care pleacă în jos un fascicul de trei linii verticale. Pe mijloc, spre exteriorul vasului, toarta are incizată o „frunză” cu nervurile orientate în sus, simetrice la o mediană longitudinală sub formă de șnur. Toarta în formă de șa. Întregul decor, dar în special „frunza”, este caracteristic fazei a III-a (ultima) a culturii Monteoru, numită și faza Balintești-Băleni (Florescu 1991; Zaharia 1995, 200).

4 - Parte superioară dintr-o ceașcă sau cană cu toarta supraînălțată și albiată. Către vas aceasta se răsuțește asemenea coarnelor unui berbec. Este decorată sub buză cu triunghiuri umplute cu incizii verticale, iar pe Dmax cu caneluri oblice de lățime medie. La baza toartei, exterior, câteva striuri în evantai, care nu este sigur că aparțineau decorației (Pl. 56-57).

5 - În pământul roșu din emplectonul zidului dacic, în *SIV/2009-2013* a fost găsită o parte dintr-un vas „traforat”, care păstrează la partea superioară doar una dintre bifurcațiile torții. Din păcate, vasul nu poate fi reconstituit, sigură fiind doar apartenența lui la categoria *ansa cornuta* (Pl. 56-57). Exemplarul căruia îi aparținea putea aparține și Primei Epoci a Fierului (Schuster, Neagu 2008, 44-55).

VIII.1.d. Alte ornamente pe vase ceramice (Planșele 58-72)

1 - Gură de vas mare găsită în poziție secundară, pastă fină, cenușie, cu angobă peste tot dar nelustruită. Buza evazată orizontal, lată de 27mm, muchia tăiată puțin înclinat. Decor: benzi de incizii oblice pe muchie; pe fața exterioară a buzei – o bandă circulară din două incizii ce încadrează două șiruri de „dinți de lup” juxtapuși. Dată în fazele II-III.

2-Același loc. Parte superioară dintr-o oală mare, pastă semifină cenușie-închis pe fețe și roșie pe partea superioară a buzei. Provine de la un „vas-sac” cu profilul puțin arcuit, gât tronconic, buza evazată orizontal, lată de 17mm, muchia rotunjită. Decor: două șiruri concentrice de „dinți de lup” cu vârfurile juxtapuse sau intercalate, nedelimitate de incizii. Vasul și decorul au analogii la Derșida, fig. 4/2f și este datat în principal în faza a III-a. Dg ext=24-25cm; Dint=18-19cm.

3-Fragment *in situ*, din nivel Wietenberg. Toartă supraînălțată de la o cană din pastă fină, neagră, angobată dar nelustruită. Profil albiat, cu marginile drepte. Face parte dintr-un motiv *ansa lunata*.

4-Perete de vas de dimensiuni foarte mari, pastă grosieră, neagră interior, gălbuie exterior. Decorat cu un buton rotund aplicat și puțin înalt. Poate fi datat în toate fazele.

4a-Perete de vas mare cu profil tronconic, pastă semifină, roșietică exterior și castanie interior. Fără angobă. Decor: un buton rotund aplicat, puțin înalt, încadrat de un șir de „dinți de lup” imprimați înclinat. Se datează tot în fazele II-III.

5-Poziție secundară. Fragment de perete de la un vas mare din pastă semifină, cu diametrul de 34-35cm și Dmax de circa 35-40cm. Profil bitronconic. Decor: deasupra Dmax a fost șampilată o bandă de „dinți de lup” din două șiruri paralele ce înconjoară vasul. Vârfurile triunghiurilor dintr-un rând se inserează perfect între vârfurile celor din șirul opus, creând o bandă de zig-zag-uri profilate, continui asemenea unei „panglici”. Vasul poate fi datat în fazele II-III.

6-Poziție secundară. Fragment de perete din pastă foarte fină, cenușiu, neangobat dar perfect netezit. Provine de la un vas de dimensiuni mari, foarte probabil castron. Decor: vizibile parțial în prezent sunt: un triunghi obtuz combinat cu romburi și o bandă de „dinți de lup”, delimitată de două incizii-chenare formate din două nervuri incizate. Poate fi datat în fazele II-IV.

7-Fragment găsit în poziție secundară. Parte superioară dintr-un castron mare, confecționat din pastă grosieră (cu nisip cu bobul mare, pietricele și cioburi pisate; gălbui-roșcat peste tot). Profil tronconic, buza îngroșată și cu o nervură crestată la exterior, muchia deteriorată din vechime. Decor: doi butoni rotunzi (aproape cilindrici), dintre care unul alveolat. Poate fi datat în fazele I-III.

8-Fragment de vas găsit sub zidul dacic. Vas mare, pastă fină cu angobă neagră lucioasă. Provine din zona umărului prelung, cu analogie în varianta A1 la Derșida. Decor: câmp de incizii înguste și cu spații mari între ele, amplasate de la baza gâtului în jos. Deasupra acestora, un șir circular de impresiuni executate neatent. După decor poate fi datat în faza I, cu analogie la Derșida, pl. 36/2.

9-Sub zidul dacic. Parte de oală de dimensiuni medii-mari, pastă fină, angobă neagră superficial lustruită. Vas cu profil în „S” rotunjit, gât scurt arcuit și bine marcat, buza profilată exterior, cu muchia rotunjită. Decor: câmp continuu de caneluri înguste, ce pornesc de la partea superioară a umărului, înclinate, cu spațiile dintre ele mici și neascuțite. A avut și butoni aplicați, desprinși în prezent. Are analogie la Derșida, fig 4/1e (poate și 3c).

10-Poziție secundară, între denivelările stâncii. Fragment de vas de uz gospodăresc, castaniu-roșcat exterior și cenușiu închis interior, pastă semifină, fără angobă. Decor: butoni ascuțiți și ușor arcuiți, dintre care unul rupt. Acest din urmă detaliu asigură datarea în faza I, prin analogie cu alte piese de la Derșida, fig. 4/1c.

11-Perete de vas mare, probabil castron, cu Dmax de peste 30cm; pastă fină, roșie, fără angobă. Decor: motive solare numeroase. Cruce din două benzi de incizii simple, înscrisă într-un câmp rotund-oval marcat de o incizie fină. De aici pornesc „concentric” mai multe benzi punctate, triunghiulare sau hașurate „în plasă”. Este posibil ca toate acestea să fi făcut parte dintr-un ansamblu mult mai bogat de motive solare, care nu pot fi integral descifrate din cauza deteriorării fragmentului păstrat. Existența motivului poate fi eșalonată pe toată durata celor asociate: cercul, spirala etc.

12-Poziție secundară. Perete de vas de dimensiuni mari, din pastă semifină. Decor: spirală cu volute mari, din câte cinci incizii, dar care nu se unesc cu următoarele. Motivul nu poate fi reconstituit integral. Poate fi datat în fazele II-III.

13-Fragment de perete de cană mare sau strachină, din zona umărului (diametrului maxim), pastă semifină (puțin aspră la pipăit). Decor: o bandă de incizii „în plasă deasă” pe umăr, sub care se află o friză de spirale multiple încadrată de impresiuni foarte mici ce urmează linia spiralelor. Datare în fazele II-III.

14-Poziție secundară. Fragment de lob de la o strachină de dimensiuni medii, pastă fină, angobă nelustruită. Cavitate arcuită, marginea cu o profilatură orizontală retezată drept. Decor: o bandă de „hașuri în plasă” pe partea exterioară a marginii, iar pe corp, numai la exterior, „benzi de incizii în plasă” ce urmează linia lobului, formând unghiuri ce pot proveni de la meandre, romburi sau triunghiuri. Datare, în fazele II-IV.

15-Poziție secundară. Gură de vas din pastă semifină, cenușiu-roșetică, angobă nelustruită. Marginea înclinată spre afară, în formă de pâlnie, cu muchia retezată. Decor: un șir de „dinți de lup” pe margine, o bandă din două șiruri de „dinți de lup” ce încadrează fascicule de câte două sau trei incizii înclinate, în alternanță. Datare: după decor, în fazele II-IV, cf Derșida, fig. 4/2d; fig.4/2f; pl. 36/31, 33; Boroffka, Typentafel 18/5-6.

16-Fragment din emplectonul zidului dacic. Perete de vas cu profil curbat, pastă fină, angobă nelustruită, castanie. Decor: benzi din puncte mici, combinate cu triunghiuri și meandre, din păcate nici unul reconstituibil integral. Datare, începând din faza a III-a.

17-Poziție secundară. Parte superioară de strachină, pastă semifină, neagră, angobată dar cu o crustă groasă de calcar pietrificat. Corp globular, buza cu o muchie „trasă” spre interior și alta mai lată spre afară. Gâtul scurt, subliniat de o canelură circulară. Decor: o bandă din două șiruri de „dinți de lup” ce ocupă toată partea superioară a marginii, triunghiuri cu vârfurile în sus în spațiile intermediare, iar pe corp o friză orizontală plasată sub diam. max., realizată din două incizii circulare umplute cu alte incizii dar rare și înclinate. Datare, începând din faza a III-a.

18-Strat deranjat, sub nivelul dacic. Perete de vas de dimensiuni mari, pastă grosieră, cenușie, cu mult nisip și pietricele. Decor: o compoziție de brăuri alveolate aplicate sub formă de spirale cu volutele rare și bine profilate. Poate fi datată începând cu faza a II-a.

19-Poziție secundară (în rambleul zidului dacic). Perete de vas din pastă fină, cu angobă neagră intens lustruită. Decor: coloană de romburi alungite dispuse pe verticală, încadrată de două benzi hașurate „în plasă”. Din cele două benzi pornesc oblice alte benzi similare, ce formează un romb mai mare. Suprafața romburilor rămâne „cruțată”. Analogie la Derșida (pl. 35/30-31, dar cu dispunere pe verticală) și la Boroffka (Typentafel 15/17).

20-Poziție secundară. Fragment de pe Dmax al unei străchini, pastă fină, roșietică, angobată. Decor: friză din romburi incidente, compusă din câte alte șapte romburi dispuse concentric. Friza este încadrată de „incizii în plasă”. Ca descendent din fondul local transilvănean, motivul poate fi datat începând cu faza I.

21-Poziție secundară. Parte superioară de la o cană din pastă cenușie, neangobată și ușor aspră la pipăit. Decor: combinații multiple de elemente geometrice, între care rolul principal îl are meandru, care de obicei acoperă cea mai mare parte din suprafața vasului. Datate cu o frecvență mai mare începând cu faza a II-a, dar abundent în faza a III-a.

22-Poziție secundară. Perete de vas cu corpul arcuit, pastă fină dar fără angobă, cu pete negre și roșii. Decor: o bandă de impresii ascuțite pe umăr, sub care se află o friză din două rânduri de triunghiuri juxtapuse, umplute cu impresii paralele. Datate, începând cu faza a II-a.

23-Fragment de perete de vas descoperit *in situ* (probabil castron de dimensiuni medii), pastă fină, angobată, dar nelustruită, culoarea roșie. Decor: o bandă lată de „incizii în plasă” foarte rară. Datate: după decor, începând din faza I.

24-Poziție secundară. Buton rotund, neglijent făcut și de forma unei alveole abia perceptibilă. A fost aplicat pe un perete de vas de dimensiuni mari, din pastă foarte fină, cu angobă neagră foarte bine lustruită. Poate fi datat în fazele I-II.

25-Perete de vas descoperit *in situ* (la adâncimea de 1,71m), pastă fină, roșie, cu angobă lustruită pe ambele părți. Decor: spirală din foarte multe volute imprimate cu roțița, care ar fi putut acoperi întreaga suprafață a zonei centrale a vasului. Poate fi datat începând cu faza a II-a.

26-Perete de vas mare (D=30cm) descoperit *in situ*. Profil în „S”, pastă semifină, roșie. Decor mixt: cerc de alveole amplasate pe umăr sub care au fost înfipti butoni rotunzi puțin înalți, cu o adâncitură în formă de potcoavă. Analogie la Boroffka (1994, Typentafel 11/6) și Derșida, unde este datat în fazele I-II.

27-Perete de vas din pastă grosieră descoperit în stratul vegetal, pastă aspră la pipăit, cenușiu-neagră. Decor: un brâu secționat oblic, sub care se află caneluri oblice de lățime medie, cu analogie la Derșida, pl. 13/6; 14/8; 15/1 etc. Datate acolo în fazele I-II.

28-Poziție secundară. Fund de vas din pastă fină dar fără angobă, culoarea roșie. Decor complex pe ambele fețe: romburi, spirale, agățătoare de podoabe, fibule tip ochelari. Pe exterior, fundul este împărțit în patru prin o cruce din bandă hașurată în plasă, iar în fiecare sector câte un pandantiv-agățătoare de podoabe, și acesta hașurat în „rețea deasă”. În rombul dintre „lentile” se află alte patru romburi, două pe diagonala scurtă, nehașurate, și încă două hașurate „în plasă”, amplasate pe diagonala lungă. Motivistica decorului este mai mult decât o aluzie la credințele religioase ale timpului și la starea socială a deținătorului. Baza suportului ceramic al decorului are diametrul de aproximativ 92mm. După decor, piesa poate fi datată în fazele târzii.

29-Sub zidul dacic. Fragment din zona diametrului maxim a unui vas de dimensiuni medii (oală sau cană), confecționat din pastă semifină, roșie (ardere oxidantă). Decor: frize de fascicule din mai multe linii în unghiuri opuse, între care au rezultat triunghiuri „cruțate”. Frizele sunt despărțite de o canelură subțire. Între două asemenea fascicule, un buton rotund aplicat, puțin înalt. Datarea cea mai probabilă, începând din faza a II-a.

30-Perete de vas din zona diam. max. și o parte din gât, pastă semifină, roșietică. Profil rotunjit, umăr neprofilat. Decor: linii trase în diferite direcții cu măturica, pe corp, pe gât și pe umăr. La baza gâtului, trei butoni mici, rotunzi și puțin înalți. Datare: după decor, în special după butoni, în fazele I-II.

31-Perete de oală sau cană mare, cu profil prelung arcuit și început de gât tronconic. Pastă grosieră, roșie exterior și neagră interior. Decor: pe linia dintre corp și gât a fost ștampilat un șir de cercuri perfecte. Datare: la Derșida cercul este caracteristic vaselor din nivelul 1, iar cele unite cu linii drepte fazei a II-a. Asocierea la Sibîșeni cu doi butoni mici, ascuțiți, pledează pentru faza I, ca și fragmentele găsite de noi în săpătura de pe *Piatra Detunată*. Analogii mai bune la Boroffka (1994, pl. 120/4,9; 121/5-6, 11, 123/6; 126/7), dar în special pentru faza I (pl. 125/4), vas din mormântul 31. De reținut, însă, că M. Rotea (2008, 51 și pl. 13/2) publică un vas fragmentar găsit pe locul complexului „Polux”, pe care îl datează, împreună cu altele, în faza a III-a. Concluzia este că datarea cea mai corectă trebuie să țină cont și de asocierea cu alte detalii, mai ales dacă motivul în discuție este unul cu tradiție îndelungată.

32-Fragment de perete de vas cu decor meandric, cu benzi umplute cu „incizii în plasă” și triunghiuri din împunsături succesive. Datare în fazele târzii

33-Fragment dintr-un fund de vas descoperit *in situ*, pastă fină, neagră. Decor: un motiv solar complex, din care nu lipsesc cercurile concentrice și triunghiurile isoscele.

34-Fund de vas puțin arcuit în sus, pastă semifină, cenușie-închis, fără angobă. Decor: spirală în relief, aplicată și alveolată. Datare începând cu faza a II-a.

35-Perete de vas de dimensiuni mari, pastă grosieră (cu nisip fin dar și cu pietricele), cenușiu, fără angobă, crustă de calcar la interior. Decor: fragment de spirală cu volute mari în relief, aplicate și crestate. Datare în fazele II-IV.

36-38. Trei fragmente de pereți din pastă fină, decorați cu butoni, benzi de incizii și „boabe de grâu”. Fragmentele provin din vase diferite, castroane sau străchini de dimensiuni medii. Toate din pastă fină, angobate și puțin lustruite. Unul este negru exterior și cenușiu interior, celelalte castaniu-negre exterior și castanii interior. Decor: butoni rotunzi, șiruri paralele de cercuri perfecte și nelegate între ele, benzi de incizii foarte fine înclinate sau în formă de „boabe de grâu”, bandă de incizii în „X”-uri mari, încadrată de caneluri fine. În ansamblu, decorul păstrează motive din fazele de început, ca și din cele târzii (cercurile), aspect relevant pentru bulversarea straturilor de pe *Piatra Detunată*.

39-Fragment de strachină mică sau ulcică, pastă fină, neagră, angobă nelustruită. Friză de motive meandrice, din benzi umplute cu incizii oblice. Datare în fazele III-IV.

40-Parte superioară castron de dimensiuni medii-mari, pastă fină, roșie. Corp rotunjit, gâtul tronconic, gura pâlniată, cu buza teșită interior. Decor complex compus din spirale din benzi hașurate simplu și triunghiuri amplasate între volutele spiralilor; fascicule din incizii oblice. Datare în fazele II-IV.

41-Gură de oală mare, castaniu-negricioasă, neangobată. Decor: o bandă de triunghiuri din benzi trasate cu roțița pe țesitura interioară a buzei, un șir de cercuri mici imprimate pe margine, iar la exterior un fascicul din patru benzi trasate cu aceeași roțiță sub nivelul buzei. De la margine spre bază începe un decor cu motive spiralice, tot din benzi imprimate. Dată în fazele târzii.

42-Posibil fragment din peretele unui castron de dimensiuni mari, cu corp rotunjit și umăr prelung, neprofilat. Decor: o bandă orizontală cu incizii oblice pe umăr și alta paralelă cu ea la 25mm mai jos, ambele cu împunsături succesive executate în aceeași manieră. Decor caracteristic fazei a III-a.

43-Perete de vas mare, pastă fină, cenușiu-roșcată. Decor: doi butoni mari, rotunzi, puțin înalți și cu alveolă. Dată în faza a III-a, poate și a IV-a, cu analogie la Sighișoara (Andrițoiu, fig. 14/4), unde motivul este asociat cu fascicule de linii în zig-zag.

44-Vas cu decor solar complex, aparținător culturii Tei, unde este descris în detaliu.

45-Fragment de vas aparținător culturii Tei, unde este descris în detaliu, inclusiv decorul cu vopsea albă.

46-Perete de castron din pastă semifină, cărămizie. Corp globular și început de umăr arcuit. Decor: un cerc de impresiuni alungite, oblice, sub care se află o spirală în relief cu împunsături rare făcute cu același instrument. Dată în fazele II-IV.

47-Perete de vas mediu-mic, angobă roșie, nelustruită. Decor: bandă cu hașuri rare „în rețea”, sub care se află o altă bandă cu cercuri perfecte punctate în centru. Cercurile sunt „unite” de linii drepte, tangente la ele. Analogia cea mai bună la Derșida, unde este datat în faza a III-a (Chidioșan 1980, pl. 36/19-20), deși motivul este cunoscut mai demult, dar nu cu o execuție desăvârșită.

48-Parte superioară dintr-un castron din pastă fină, roșie, fără angobă. Început de corp pântecos, gât ușor arcuit, marginea înclinată oblic în afară. Decor: o bandă de „dinți de lup” astfel ștampilați încât între ei a rezultat o panglică în zig-zag desfășurată pe fața țesită a buzei, iar pe muchia exterioară a acesteia incizii foarte fine puțin înclinate, tăiate din loc în loc de alte incizii orientate în sens opus. Ca formă, vasul seamănă cu un exemplar de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 11/5), al cărui arhetip durează din nivelul 1 până în nivelul 4, iar ca decor cu cele din pl. 15/2; 17/9; 35/19, din aceeași așezare. Altfel spus, el poate fi datat în toate fazele.

49-Fragment de toartă în bandă, pastă semifină, ușor zgrunțuroasă, neangobată. Decor: pe muchii bandă de incizii în „X”, iar pe partea vizibilă o coloană ce are pe margini o bandă de impresiuni rotunde; pe mijlocul lățimii, o succesiune de romburi alungite hașurate în „rețea” deasă. Și de data aceasta se pare că avem de-a face cu o „contaminare” Tei.

50-Gât de oală, pastă semifină, angobată. Decor: un brâu circular aplicat exterior sub buză, la care se adaugă un șir de creștături rare pe partea exterioară a marginii și altul pe brăul aplicat. Tot pe gât a mai fost aplicat un relief alungit orizontal, cu câte un buton ascuțit la fiecare capăt. Vasul poate fi datat în fazele de început.

51-Fragment de perete de vas ornamentat pe ambele fețe cu motive spiralice din categoria celor cu „capetele neîmbucate”, cu dată începând din faza a II-a.

52-Parte superioară de vas mare, pastă foarte fină, roșie. Decor: incizii oblice continui pe muchia exterioară, iar pe partea vizibilă a buzei două benzi concentrice de „dreptunghiuri” alternative cruțate sau umplute cu incizii verticale dese, tăiate din loc în loc de incizii mai rare, orientate în sens opus. Motivul redă așa-zisa „tablă de șah”.

53-Fragment de vas mare descoperit *in situ* la adâncimea de 0,40m, pastă fină cu angobă neagră, nelustruită. Este menționat aici deoarece reprezintă unul dintre cazurile în care motivul a fost „tras” din pastă și nedecorat. Datare începând din faza a II-a.

54-Parte superioară dintr-un vas complet roșu, corp arcuit cu umăr bine marcat. Decor: o bandă hașurată „în rețea” pe margine și pe umăr, iar pe Dmax romburi orizontale hașurate de asemenea „în rețea”. Vasele decorate cu asemenea motive pot fi datat în fazele II-IV.

55-Perete de vas negru, pastă fină, neangobată. Decor: pseudospirală cu împunsături succesive, cu capetele neîmbucate. Datare în fazele II-III.

56-Perete de vas înalt, pastă fină, roșie. Decor continuu din caneluri foarte subțiri cu împunsături succesive, deasupra cărora este o altă bandă cu împunsături similare. Datare în fazele II-III.

57-Fragmente de pereți de oale mari, pastă fină, angobă neagră lustruită. Decor: un șir de „boabe de grâu” amplasat pe Dmax al umărului, sub care se află două triunghiuri mari cu linii paralele trase într-o singură direcție. Împreună cu el s-au găsit fragmente de la alte vase mari (oale), decorate pe muchie cu alveole mici și cu „dinți de lup”, între care a rezultat o profilatură în zig-zag perfect; margine lățită mult exterior și decorată cu fascicule de caneluri subțiri, unghiulare, la care se adaugă un rând de „boabe de grâu”, sub care din nou se află o bandă de fascicule de caneluri trasate în direcții opuse. Vase similare, inclusiv ca decor, se găsesc la Derșida în nivelurile 2 și 3, de unde rezultă o datare de ansamblu în fazele II-III.

58-Mai multe fragmente descoperite *in situ*. Vas lobat, pastă fină, angobă neagră, foarte bine lustruită pe ambele fețe. Pe umărul prelung al vasului, două șiruri orizontale de impresiuni punctiforme. La Rotbav au fost descoperite fragmente cu un singur rând de asemenea impresiuni, datat în faza I și neîntâlnit în fazele III-V, de unde s-a dedus că el a continuat în faza a II-a (Dietrich 2014, 95-96 și pl. V/31/2). Aceleași puncte pe umărul unui castron din pastă semifină, angobată negru și neatent netezită. Ornamentul a fost aplicat și pe vase mari din pastă grosieră. Din același mediu arheologic provin mai multe fragmente de pereți de străchini, căni și castroane decorate pe umăr cu benzi de incizii „în rețea” rară, similare celor de la Derșida datate în fazele I-II (Chidioșan 1980, fig. 4/31). Motivul se întâlnește și pe brăuri bine profilate, pe vase din pastă semifină, zgrunțuroasă. Se poate susține și demonstra că motivul era agreat în fazele de început.

Pe un fragment de oală din pastă fină cu angobă maronie, lucioasă, au fost imprimate două șiruri de „boabe de grâu” ce suprapun caneluri oblice înguste, cu un spațiu mare și neascuțit între ele. Pe un fragment de capac din pastă fină cu angobă negru-maronie se află o friză de triunghiuri umplute cu caneluri paralele numai cu una dintre laturi, la Rotbav fiind considerate „tipice” pentru faza I (Dietrich 2014, 102 și Abb. V.33/35s; 35h), deși la Derșida sunt semnalate din faza a II-a (Chidioșan 1980, fig. 4/4a).

Pe un umăr de vas globular din pastă fină gălbui-roșietică a fost practică o bandă de caneluri scurte, oblice, sub care se află grupuri de mai multe caneluri similare, dispuse în unghiuri opuse, datate la Derșida în fazele I-III (Chidioșan 1980, fig. 4/31). Pe o margine de vas mare, teșită spre interior se găsesc fascicule de caneluri înguste și dispuse tot în unghiuri opuse, cu puncte rotunde la capătul superior, similare celor de la Derșida și datate fără ezitare de către descoperitor în faza I (Chidioșan 1980, 1e). Tot aici, fragmente cu caneluri late și bine profilate, datate în nivelurile 2-5.

59-În același mediu arheologic au mai fost descoperite fragmente de pereți din pastă grosieră, cenușie, decorată cu măturica. Tot cu măturica și tot din pastă grosieră cenușie este partea inferioară a unui vas mare cu peretele foarte înclinat și fundul mic, asemenea unor străchini de la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 15/1-5) și decorate aproape pe tot corpul, începând de la bază.

60-Perete de vas din pastă fină, roșie, arsă oxidant, probabil castron. Decor: frize de benzi umplute cu incizii orizontale „în rețea”, care se intersectează fie cu benzi similare, fie cu registre paralele de „pătrățele de șah”. Friza din registrul următor pe verticală este umplută cu spirale din fascicule de câte trei linii, în alternanță cu benzi punctate. Vasul era de dimensiuni mari, Dmax fiind de 35cm. Date: motivul „tablă de șah” nu este specific culturii Wietenberg, ci culturii Tei, unde este datat în faza a doua a acesteia. Ca atare, exemplarul nostru poate fi considerat fie un împrumut, fie o creație Tei și încadrată cultural și datat ca atare (Leahu 1967, 99 și fig. 24/3).

62-Fragment de perete din pastă fină, ars oxidant. Decor: la exterior fascicule din câte trei linii oblice, care se intersectează cu câmpuri alternative de „tablă de șah” organizate pe orizontală. Vasul era de dimensiuni medii și se datează ca precedentul. Mai trebuie precizat că fiecare fragment cu motivul „tablă de șah” a fost descoperit în afara sau în umplutura „câmpului de gropi” din anul 2013.

63-Parte superioară dintr-o oală confecționată din pastă fină, cenușie. Gât cilindric, gura evazată și buza cu muchia retezată oblic. Decor: bandă de incizii „în rețea” foarte deasă, amplasată pe umărul recipientului, și o bandă identică pe muchia marginii. Tot pe buză, dar la interior, un registru de triunghiuri dreptunghice cu ipotenuza înclinată, delimitate de două incizii circulare. Date: pe toată durata culturii. Dimensiuni: Dg=20cm; Dmax=17-18cm.

64-Fragment descoperit *in situ*, la adâncimea de 1,50-1,65m. Face parte dintr-un vas de dimensiuni mari, foarte probabil de provizii. Pastă fină, angobă lustruită doar pe interior, cenușie. Decor: spirală cu voluta mare în relief, cu incizii în pasta moale. Date: începând din faza a II-a.

65-Poziție secundară. Parte superioară dintr-un exemplar cu marginea rectilinie dar prea mică pentru a-l putea încadra sigur tipologic și funcțional, noi optând pentru altar portativ. Buza, retezată orizontal, are aceeași grosime cu a peretelui. Decor: bandă de incizii „în rețea” pe buză, bandă cu incizii verticale pe muchia exterioară a buzei, sub care se află o spirală umplută tot cu „incizii în plasă foarte deasă”. O bună analogie la Derșida (Chidioșan 1980, pl. 36/18). Date: începând din faza a II-a.

66-Poziție secundară, în nivelul hallstattian. Perete din zona Dmax, probabil de la un castron din pastă semifină, castanie exterior și roșie interior. Decor: două benzi orizontale de incizii în „V” culcat, parțial deteriorate, ce pot fi interpretate fie ca „spice de grâu”, fie ca „os de pește”. Date foarte probabilă în Tei II.

67-Parte superioară dintr-un castron din pastă fină, roșie, fără angobă. Decor: două șiruri de „dinți de lup” ștampilați pe teșitura buzei. Pe corp, la interior, spirale mari din benzi de câte două incizii continui, ce încadrează un șir de impresiuni punctiforme făcute cu un vârful foarte ascuțit. Între volutele spiralilor, triunghiuri umplute cu înțepături făcute cu același vârful. Date: începând din faza a II-a.

VIII.1.e. Vase încrustate cu alb

Pe parcursul cercetărilor s-au găsit în toate nivelurile și pe principalele tipuri de vase: castroane, străchini simple sau lobate, căni. Există și fragmente Tei încrustate cu aceeași vopsea.

1-Poziție secundară, sub zidul dacic. Fragment de margine de capac, pastă fină cu o pată roșie în urma arderii secundare, marginea teșită și cu muchia ascuțită. La exterior se vede clar modul de aplicare a dublurii marginii. Decor: trei benzi orizontale hașurate în rețea, prima pe exteriorul buzei. Sub cea de a treia bandă, o friză de triunghiuri isoscele perfecte hașurate identic, iar sub ele altă bandă similară celorlalte trei. Decorul este completat și scos în evidență de încrustația cu vopsea albă a tuturor componentelor, în prezent deteriorată în bună parte. Capacul acoperea un recipient de dimensiuni mari, diam. max. al gurii fiind de 24cm. Date: în ultimele faze ale culturii, mai probabil (și mai larg) în fazele II-IV. O analogie apropiată la Derșida (Chidioșan 1980, pl.21/10.).

2-Poziție secundară, sub nivelul dacic. Lob fragmentar de la un castron de dimensiuni mari, pastă fină cu angobă neagră bine lustruită exterior și nelustruită interior, buza teșită spre centru, muchia ascuțită. Decor: o bandă de incizii „în rețea” pe exteriorul marginii, un șir de impresiuni punctiforme amplasat sub acesta și paralel cu el. În câmp, „caneluri” foarte subțiri paralele cu linia marginii, rezultate în urma „împunsăturilor succesive” destul de rare. Sigur au existat mai multe fascicule paralele cu primul de sub buză. Toate „striațiile” au fost umplute cu vopsea albă, păstrată acum parțial. Este vorba despre un vas cu dimensiuni mari, după cum rezultă din Dmax care depășește puțin 25cm.

3-Perete de strachină din pastă fină ce provine din zona diam. max., pastă fină, angobă neagră lustruită doar la interior. Decor: pe umăr, bandă de incizii oblice intersectate de alte incizii mai rare trasate în unghi opus. Motivul se întâlnește destul de des în nivelurile 3-5 de la Derșida și este caracteristic etapei medii și târzii de acolo (Chidioșan 1980, 55 și pl. 15/2; 17/9).

4-Perete de strachină din zona diam. max., pastă fină, angobă neagră lustruită doar pe interior. Decor: pe umăr, bandă de incizii oblice intersectate de altele mai rare și dispuse în unghi opus. Dmax=18-19cm. A fost datat în faza a II-a.

Pe parcursul cercetărilor au fost descoperite destul de multe fragmente de vase Wietenberg decorate cu vopsea albă. Având de ales între importanța tipologică și implicit documentară a descoperirilor, am preferat a le menționa pe cele mai multe atunci când s-a vorbit despre valoarea lor artistică, fără a scăpa din vedere latura documentară și legăturile cu alte culturi contemporane. Drept urmare, de multe ori fragmentele ceramice decorate cu vopsea albă se vor regăsi în text la diferite categorii ceramice.

VIII.2.Unelte

VIII.2.a. Unelte din piatră

Topoare / ciocane (Planșa 79)

Cele mai numeroase unelte din acest material sunt topoarele. Cu numai două excepții, anume un topor în miniatură descoperit în SX din anul 2010 (L=23mm, grosimea=14mm, nr. inv. II 7543) și altul de dimensiuni obișnuite, descoperit în Sp1 din anul 2010 (L=5,5cm; l=45mm), ambele cu aripioare pentru legat în coadă, celelalte piese sunt fragmentare. Credem că nici unul dintre acestea nu avea o utilizare practică, ci una cțională: primul are dimensiuni prea mici, iar al doilea, deși se apropie de dimensiunile „standard”, are tăișul rotund și nu

prezintă urme de întrebuințare. Majoritatea au fost descoperite în poziție secundară, în medii stratigrafice caracteristice tuturor celor trei epoci, răspândite neuniform ca frecvență pe toată suprafața locuită de pe *Piatra Detunată*. Două zone prezintă o aglomerare mai mare: prima se află pe *Terasa III-a*, în partea nord-vestică, foarte bine profilată de-o parte și de alta a albiei dintre cele două mameloane, cunoscută sub numele *În Șa* (SI/2011, iar cealaltă pe o suprafață relativ restrânsă din apropierea turnului dacic din capătul de nord al zidului. Cele din primul punct sunt venite de-a lungul timpului din complexe situate pe terasele superioare, împreună cu multă ceramică fragmentară din același mediu cultural, în timp ce în zona cealaltă cele mai multe se află aproape de suprafața actualului nivel de călcare sau imediat sub el. *In situ* s-au găsit doar câteva exemplare, în nivelul de locuire Wietenberg situat în spatele valului de apărare, dar și ele fragmentare. Doar patru au fost confecționate din gresie cenușie, pentru toate celelalte fiind utilizată piatra de râu cu un registru coloristic ce cuprinde nuanțe cafenii, cenușii, verzui, albicioase și negru intens (ex. nr. inv. II.6762; 7240). La această categorie, pe suprafața foarte bine șlefuită, dar mai ales în gaura de înmănușare se văd foarte bine impregnațiile de diferite nuanțe, cele mai multe verzui și albicioase, aliniat cercului rezultat în urma procesului de perforare. Impregnațiile lipsesc doar de pe topoarele din gresie și de pe cel în miniatură. De culoare gălbui-maronie, acesta din urmă a fost confecționat tot din piatră de râu. Numai două topoare, rupte și ele de la gaura de fixare în coadă, au fost confecționate din piatră neagră și prezintă câte un mic „guler” în jurul acesteia, gaură constant tronconică și în puține cazuri asimetrică pe lungimea sau pe lățimea pieselor. O notă aparte face un topor aflat în curs de confecționare, din care se păstrează ceafa. Particularitatea constă în faptul că s-a apelat la o piatră asemănătoare cremenei. Este foarte bine șlefuit, nu este perforat și prezintă urme de folosire. Are lungimea de 5,8cm și grosimea de 4cm. Este posibil ca el să nu fi fost destinat utilizării obișnuite pentru această categorie de unelte. Rare sunt topoarele „celt” (nr inv. II. 8163).

Deteriorarea avansată a acestei categorii de unelte, unele rupte chiar în mai multe bucăți (situație întâlnită în SI/11), nu permite stabilirea unui raport între piesele perforate în centrul masei și cele cu gaura de fixare spre ceafă sau asimetric față de linia tăișului (găurire de două ori asimetrică), detaliu care ne permite să spunem că există exemplare perfecte, dar și cu erori de prelucrare. Numai câteva piese au ceafa ușor aplatizată, putând avea, cu probabilitate, și utilizarea de ciocane. Majoritatea au, însă, ceafa rotunjită, iar secțiunea constant rectangulară. Interesant este că în ciuda deteriorării lor, generală și avansată, nu toate au pe tăiș urme de folosire. Nici piesele care ar fi putut avea utilizarea de ciocane nu au urme de lovire pe partea dintre ceafă și gaura de fixare, detaliu ce poate explica într-un mod convingător motivul și momentul deteriorării majorității lor, anume în timpul utilizării. După deteriorare nu li s-a mai dat atenție, după cum rezultă din fragmentele găsite în nivelul de locuire din spatele valului de apărare, împreună cu deșeuri menajere. Un singur fragment (neilustrat în volum) poate proveni de la un topor-daltă. Există și un ciocan de mână, cu ceafa rotunjită și „tăișul” ascuțit, neprelucrat, recoltat din albia râului, ca și un altul de tip calapod, neperforat. Acesta din urmă, dar mai ales dopurile rezultate de la perforare, întregi sau fragmentare (nr. inv. II.7487; II.7494), nu lasă semne de întrebare asupra confecționării în așezare. Din cauza deteriorării avansate, lungimea topoarelor și a ciocanelor nu poate fi decât aproximată. În schimb, grosimea și lățimea pot fi măsurate cu precizie, ele oscilând între 2,5 și 10cm.

În cursul săpăturilor arheologice sistematice pe *Piatra Detunată* au fost găsite fragmente din circa 40 topoare din piatră care, datorită formelor, dimensiunilor, materiei prime folosite și a altor elemente, care le individualizează, merită un studiu aparte.

Printre fragmentele de piatră șlefuită, asemănătoare cu ceața unor topoare, se găsesc și câteva armonios rotunjite, care nu este exclus să provină însă de la măciuci sferoidale.

Cuțite curbe și seceri din piatră (Planșa 80)

Descoperite și în alte culturi premergătoare, contemporane sau următoare culturii Wietenberg (Chidioșan 1980, 60; Boroffka 1994, 218; Andrițoiu 1997), cuțitele curbe, utilizate și ca seceri, găsite în așezarea de pe *Piatra Detunată* sunt destul de numeroase. Cele mai multe au fost confecționate din gresie cu nuanțe cenușii sau roșietice, uneori fină, alteori zgrunțuroasă, două fragmente provenind de la cuțite din rocă bazaltică, foarte bogată în defileu. În afara celor din gresie abrazivă, *Krummesserle* de pe *Piatra Detunată* sunt foarte atent și uniform șlefuite. Există atât exemplare întregi, cât și fragmentare, mai multe cele din urmă. Cele din gresie fină și bazalt au un tăiș bine ascuțit, iar unele dintre ele ar fi putut fi utilizate numai ca seceri sau pentru tăiat lemne subțiri sau oase, după cum se poate deduce din faptul că două exemplare au tăișul zimțat din prelucrare și nu ca urmare a întrebuințării (nr. inv. II 8166). În scopul acestei utilizări a fost confecționată și piesa descoperită în *SIII*, din anul 2012, mult arcuită și cu tăișul foarte bine ascuțit, lungă de 94mm și lată între 25 și 50mm. Ea seamănă foarte bine cu o seceră din bronz (nr. inv. II 8173). La fel și *Krummesserul* de la care provine „mănerul” descoperit în *SVII/2009*, confecționat din gresie cu mult micașist (nr. inv. II 8168). Doar exemplarul cu nr. inv. II 7209, rotunjit la capătul activ, este ascuțit pe ambele laturi.

În general, muchia acestor unelte, ca și aspectul lor general, denotă o apreciazabilă „standardizare”, arătând fie îngroșată și tăiată drept, fie plată sau rotunjită, în timp ce profilul este corespunzător acestei geometrii, triunghiular sau lenticular. Există exemplare cu urme de folosire pe tăiș, exemplare fără urme de folosire, exemplare în curs de confecționare, precizarea din urmă nelăsând îndoială asupra existenței atelierelor de pietrari în așezare.

Ca și în cazul topoarelor și ciocanelor, *Krummeserele* s-au descoperit pe întreaga suprafață a așezării, în poziție secundară sau în complexe închise. Numărul lor mare, în condițiile în care terenuri propice practicării agriculturii sau viticulturii nu există în imediata apropiere, subliniază, o dată în plus, confecționarea pe loc a acestei unelte atât pentru uzul localnicilor, cât și, cu probabilitate, cu scopul de a fi comercializată sau schimbată cu alte produse.

Condițiile de răspândire și descoperire în așezare, în nivelurile deranjate sau *in situ*, permit o eșalonare a cuțitelor curbe pe toată durata locuirii; descoperirea lor la Derșida numai în nivelurile 1-3 trebuind luată ca întâmplătoare. Analiza atentă a fragmentelor păstrate (circa 25), duce la concluzia că nici unul dintre cuțitele curbe nu putea fi mai scurt de 10-11cm, afirmația noastră având la bază dimensiunile piesei întregi descoperită în *SpI* din anul 2012 (nr. inv. 8166): L=116mm; lmax=42mm; lmin=15mm; Grmax=12mm. Lățimea lor oscila între 1,5cm și 7cm, în timp ce grosimea cea mai mică măsurată la muchie era de 8mm.

Ascuțitori din piatră

În comparație cu alte unelte și ustensile din piatră, numărul acestora este destul de redus. Toate sunt din gresie de durități diferite, deși este clar că în același scop a fost utilizată și

piatra rulată de ape, din Olt sau din văile numeroaselor pâraie de pe ambii versanți ai râului. A fost descoperit și un fragment dintr-o rocă neagră (nr. inv II 8174), care poate aparține și Primei Epoci a Fierului, dar și un fragment din gresie alburie (nr. inv. II 8170).

Fragmentare sau întregi, cutele nu au o formă geometrică bine conturată, clară fiind doar secțiunea lor quasidreptunghiulară sau elipsoidală. Este posibil ca lipsa unei atenții mai mari acordată acestor accesorii să se explice prin utilizarea pe scară largă a pietrelor de râu, mai dure decât gresia și care îl scuteau pe utilizator de efortul confecționării. O atenție aparte merită piesa descoperită în *SpI* din anul 2012, tot fragmentară. A fost confecționată dintr-o rocă foarte dură, are forma trapezoidală, o față plană iar alta convexă, cu muchiile drepte. Numeroase exfolieri din timpul folosirii, dar și suprafețe foarte bine șlefuite, de unde se poate deduce că putea avea mai multe utilizări, inclusiv la ascuțit/șlefuit obiecte din bronz (nr. inv. 8164).

Percutoare (Planșa 81)

Existența atelierelor de pietrari se explică și prin numărul mare al percutoarelor. Aproape toate sunt „confecționate” din piatră de râu și doar două din cuarțit gălbui. Majoritatea sunt ovoidale sau sferice, nelipsind cele piriforme sau cu una-două fețe plane, edificatoare asupra formei pietrei originale. Au diametre între 5cm și 12cm. Există și câteva exemplare fără urme de utilizare. Se cuvine precizat că toate cele descoperite în complexe închise sunt însoțite de miezuri și de așchii de silex, cremene, cuarțit sau obsidian, cel mai elocvent exemplu oferindu-1 locuința-atelier din secțiunile *SI/08* și *SII/09* (*LlBz2008*).

Au fost descoperite și pietre sferice de dimensiuni mai mici și fără urme de lovire, despre care opinăm că erau folosite mai degrabă ca proiectile de praștie, fără a putea ști cu precizie care dintre ele aparțin Epocii Bronzului.

VIII.2.b. Piese din silex (Planșa 82)

Asociate sau nu percutoarelor în momentul descoperirii, lamele și așchiile utilizabile rezultate din procesul de prelucrare au fost, de cele mai multe ori, însoțite de deșeuri și de miezuri. Aici nu vom proceda la o clasificare și tipizare a lor, în primul rând datorită numărului mic al exemplarelor întregi. Remarcăm, în schimb, faptul că și în Epoca Bronzului utilitatea lor era importantă. Descoperirea celor mai multe în complexe închise este edificatoare în acest sens. Este verosimil ca materia primă pentru ele să fi fost recoltată și de pe văile pâraielor din defileu, în primul rând din aceea a văii *Kárháaga*, pe dreapta Oltului (Cârciumaru, Nițu, Dobrescu, Ștefanescu 2010, 106-107 și *passim*).

VIII.2.c. Unelte și ustensile din os (Planșa 85)

Cele mai interesante obiecte confecționate din os sunt două **ciocane**, asemănătoare ca formă, dar diferite ca dimensiuni. Aspectul lor foarte apropiat unui cap de om și absența analogiilor din alte așezări Wietenberg ne-au făcut ca la început, când a fost găsit exemplarul mai mare, să ezităm în a le încadra la unelte sau a le considera însemne de autoritate (sceptre). Pentru ambele s-au folosit oase de animale mari, foarte probabil de la bovine sau cerb. Datorită rarității lor în descoperirile arheologice, ca și formei și finisării îngrijite, vom proceda la descrierea separată. Momentan ne rezumăm a preciza că perforarea lor pentru prindere în coadă este identică aceleia folosită la găurirea topoarelor și a ciocanelor din piatră și că principala lor utilizare era legată de pielărit, nefiind însă exclusă baterea țesăturilor groase în scopul de a le

face impermeabile și rezistente la frig, asemenea tehnicii la care s-a recurs mai târziu pentru obținerea dimiei/postavului (baterea cu „maiul de mână”). Tentația de a le încadra în rândul însemnelor de putere a avut ca punct de plecare perforația verticală a exemplarului mare, găsit primul, perforație care permite și fixarea verticală în capătul unui toiag.

Primul ciocan (nr. inv. II 6312) a fost descoperit în campania 1996, în *SII*, metrul 7, la adâncimea de 0,80m, în dărâmătura zidului dacic, de unde rezultă că a fost adus din altă zonă a așezării și că a fost găsit în poziție secundară. Pentru confecționarea lui s-a folosit un os de culoare alb-gălbuie. După decupare, probabil cu un *Krummmesser*, osul a fost atent șlefuit pe toată suprafața vizibilă, ca și pe bordura celor două găuri. Perforația orizontală (pentru coadă) este ușor tronconică, pentru obținerea ei fiind folosită aceeași tehnică întâlnită la găurirea topoarelor și ciocanelor din piatră, în timp ce aceea de la partea de jos are forma cilindrică și este puțin adâncită. Cu îngăduință, luată în ansamblu piesa poate fi asemuită unui cap uman schematizat, redus la esențialul imagistic necesar: ochi, nas, pomeți, creștet rotunjit.

Folosirea ciocanului în domeniul pielăritului și, poate, al „postăvăritului”, este confirmată de urmele rămase pe el din timpul folosirii (mici exfolieri), numai pe „creștet” și pe „frunte”. Grija pentru păstrarea și utilizarea lui a fost deosebită, de pe el lipsind orice semn de contact cu un obiect sau o suprafață dură. Nici una dintre găuri nu prezintă urme de deteriorare, în ciuda întrebuintării îndelungate. Coadă era dintr-un lemn de esență tare.

Dimensiuni: $l=112\text{mm}$; $l=75\text{mm}$; $g=67\text{mm}$; $D_{\text{perforației pentru coadă}}=23/26\text{mm}$; $D_{\text{găurii pentru eventuala fixare într-un baston}}=30\text{mm}$.

Cel de al doilea ciocan (nr. inv. II 8162) a fost descoperit în campania din anul 2012, în *SIII*, tot în poziție secundară, laolaltă cu alte materiale Wiitenberg. A fost confecționat dintr-un corn de cerb, de la baza ramificației. După desprinderea din întreg, la fel ca în cazul precedent, capetele celor trei extremități au fost șlefuite perpendicular pe fibre, cu excepția părții centrale unde a rămas porozitatea naturală. Toate tăieturile au forma ovală, iar două dintre ele au incizii perimetrare, acum parțial deteriorate. „Ceafa” este rotunjită și foarte atent șlefuită, ca de altfel întreaga suprafață. Gaura pentru fixare în coadă, ușor tronconică, pare să fi fost finisată cu o cute din piatră. Dimensiunile piesei: $l=80\text{mm}$; $l=80\text{mm}$; $g=50\text{mm}$. Diametrul găurii pentru fixare în coadă are dimensiunile de 23/25mm, aproape identice cu ale precedentului. Spre deosebire de acesta, nu are și perforație pentru fixare verticală într-un baston. Ciocanul nu prezintă deteriorări, de unde se poate deduce fie că în timpul utilizării nu a venit în contact cu un obiect sau o suprafață dură, fie că nu a fost folosit timp îndelungat.

Celelalte unelte din os s-au găsit în rare cazuri întregi, situație care împiedică o clasificare riguroasă. Ca aspect general, cele mai numeroase sunt unelte și ustensilele utilizate în gospodărie (ace, străpungătoare, mânere etc.), urmate de cele destinate muncilor agricole, dar dintre care lipsește plugul (poate cu o excepție). Detaliul din urmă nu poate fi luat în considerare ca argument al absenței agriculturii din preocupările localnicilor.

Au fost confecționate numeroase unelte și instrumente necesare îndeletnicirilor cotidiene practicate în gospodărie: ace, străpungătoare, sule, cuțite, în majoritate rotunde în secțiune, dar și cu trei sau patru muchii. Nu puține sunt străpungătoarele lucrate din pereți de oase de dimensiuni medii-mici. Este verosimil ca măcar o parte dintre aceste unelte să fi fost folosite și la ornamentarea ceramicii prin incizie sau ștampilare, ca și a unor dălțițe. Tot pentru

ornamentarea ceramicii, respectiv la imprimarea benzilor în pasta moale, este posibil să fi fost utilizată o rotiță din os, din păcate destul de deteriorată din vechime (nr. inv. II 7475). Nu lipsesc ustensilele folosite în bucătărie, exemplu cuțitele, dintre care amintim două exemplare apărute în SI/12. Un exemplar este rupt la capete și deteriorat pe tăiș, lung de 160mm, lat de 40mm și grosimea maximă de 9mm (nr. inv. II 8133), iar celălalt cu lama întreagă, dar mânerul rupt, găsit în SI/96-97, la adâncimea de 1,60m (nr. inv. II 7568).

Surprinzătoare este și puținătatea uneltelor specifice pescuitului (harpoane, cârlige), în ciuda bogăției în pește a Oltului și a pâraielor ce deversează în el. Credem că este vorba despre o carență a descoperirii și nu despre situația reală din epocă.

În general, uneltele din os sunt mai relevante pentru îndeletnicirile casnice decât pentru cele agricole, o seceră dintr-o coastă de animal neputând schimba prea mult situația.

VIII.2.d. Unelte și ustensile din ceramică

Fusaiole (Planșa 95)

Cele mai numeroase obiecte confecționate din lut ars și destinate îndeletnicirii ce pare a fi deținut primul loc în gospodărie sunt fusaiolele, cifra celor găsite în săpătură fiind de aproximativ 65. Majoritatea sunt lucrate din pastă fină sau semifină, cenușie, roșie (ardere secundară), castanie sau negricioasă, nelipsind însă și exemplare din pastă grosieră, aspre la pipăit. Cele mai multe sunt plate sau apropiate de această formă, mai puține aparținând tipurilor tronconic, bitronconic sau sferic. Nici una nu este traforată, iar cele decorate sunt foarte puține. Lipsesc exemplarele decupate din pereți de vase. Dimensiunile fusaiolelor sunt foarte variate, diametrele lor începând de la 2,5cm și depășind (rareori) 6cm.

Nu lipsesc nici greutatea pentru războiul de țesut (Planșa 96), deși numărul celor păstrate este relativ mic, precum și micile ustensile ceramice (Planșa 97) care se atașau la capetele acelor și care imită capetele de băț.

VIII.2. e. Piese din ceramică utilizate în metalurgie

Duze de foale (Planșa 98)

Este vorba despre trei piese, deosebit de importante pentru documentarea și demonstrarea îndeletnicirilor și denumirea meșteșugurilor practicate de către localnici. Una a fost descoperită în anul 2009 în SII, la adâncimea de 1,73m, în nivel arheologic specific culturii Wietenberg (nr. inv. II 7467). Reprezintă o anexă (ajutaj) a foalelor, necesară pentru suflat aerul.

A fost confecționată din pastă fină, de culoare bej-castanie. Ușor tronconică, pentru a se fixa și etanșeiza, ea are la partea din spate un guler bine profilat și executat, puțin rupt din vechime. Rolul acestuia era de a permite pătrunderea duzei atât cât era nevoie în peretele cuptorului. Partea din față este rotunjit-ascuțită, tot în scopul de a se asambla cu gaura din peretele cuptorului și de a nu-i provoca defecțiuni. Bine păstrată la interior, de-a lungul axului piesei se

află gaura prin care venea aerul din foale. Și de această dată se observă măsura luată în vederea asigurării etanșeității. În acest scop, ea a fost prevăzută cu un prag/umăr bine marcat, în care se introducea țeava prin care se sufla (ștuțul), care avea aceeași formă. Lungimea duzei este de 51mm, diametrul gulerului de 48mm, al piesei la bază de 24mm, scăzând spre „vârf” la 18/19mm. Perforația centrală avea spre bază lungimea de 2cm și diametrul de 12mm, iar segmentul dinspre „vârf” lungimea de 31mm și diametrul de numai 7mm.

A doua duză este deteriorată spre „vârf”, unde are o ruptură „oblică” pe lungime. Nu mai are baza de forma unui guler profilat, corpul fiind mai degradat tronconic. Umărul interior destinat să oprească înaintarea ștuțului este foarte bine marcat. Duza este decorată la „bază” cu o incizie în zig-zag.

A treia duză prezentată aici este prima care a fost descoperită pe *Piatra Detunată* și publicată mai demult (Costea 1997, pl. 18/7). Provine din nivelul 1 arheologic, de la adâncimea de 2,46m, la numai câțiva cm deasupra stâncii native. Este cenușie-închis în întregime și are un slip lustruit. A fost turtită de pe când pasta era moale și îngroșată progresiv către „bază”, așa încât privită din lateral arată o formă tronconică. „Vârful” rotunjit. Dimensiuni: L=68mm; l=22mm; Db=45/17mm; D la „vârf”=15mm. Poziția ei stratigrafică demonstrează că reducerea și prelucrarea bronzului erau practicate încă de la începutul instalării

Numărul acestei categorii de unelte/instrumente descoperite pe *Piatra Detunată* ni se pare important prin comparație cu alte așezări contemporane.

Un tub de suflat aerul a fost descoperit în așezarea de la Derșida (Chidioșan 1980, 49 și pl. 23/37; 38/12). Detaliile care îl deosebesc de primul tub de pe *Piatra Detunată* sunt lipsa gulerului și situarea pragului/umărului interior mai aproape de bază. Autorul remarcă raritatea unor asemenea piese în Transilvania, menționându-le pe cele două de la Sighișoara-Dealul Turcului (Horedt, Seraphim 1971, fig. 39/18; cf. și Andrițoiu 1997, 30 și fig. 22/14) și de la Spălnaca (Dumitrescu 1938, fig. 11). Toate erau folosite „în procesul turnării bronzului” (Chidioșan 1980, p. 49). Din păcate, în monografia dedicată descoperirilor de pe *Dealul lui Balotă* nu este precizată scara desenului și a fotografiei, pentru a se putea face o comparație între dimensiunile lor. Singura duză care seamănă perfect cu prima prezentată de noi este cea de la Sighișoara-Dealul Turcului. Celelalte cunoscute până nu demult provin de la Feldioara-Brașov (două exemplare, Boroffka, Typentafel 40-41 și Taf. 78/4-5), Gherla și Livezile (Boroffka, Typentafel 42-43). Fiecare dintre acestea reprezintă o variantă tipologică.

Piese cu aceeași funcție, dar din metal, nu au fost găsite în așezare, după cum, firesc, nu au fost găsite nici resturi din foale, lemnul și pielea din care se confecționau nerezistând timpului. Desfundătoare și guri de foale din fier din cea de-a doua Epocă a Fierului sunt însă cunoscute în Dacia preromană (Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 42-43, fig. 17/2, 4-6; Iaroslavschi 1997, pl. XXVIII/1, 3, 2, 4-6).

Creuzete (Planșa 99)

Au fost descoperite fragmente din mai multe exemplare, dintre care la două le lipsește doar coada. Unul provine din *SIV/09*, este confecționat din pastă grosieră, are forma tronconică și următoarele dimensiuni: Dg=47/54mm; 1=3 7mm; Db=22mm. Nu este decorat și prezintă urme de ardere secundară. Celălalt a fost găsit în *SII/10*. Este tot din pastă grosieră și are forma apropiată de aceea a unui pahar. Lipsesc buza și coada.

Un creuzet care sigur a fost folosit a fost descoperit în *L1Bz/08*. Confectionat de asemenea din pastă cu nisip cu bobul mare, creuzetul a cunoscut o ardere deosebit de puternică, în urma căreia a suferit nu numai deformări, ci și o mărire considerabilă a volumului, manifestată prin deformare și creșterea de câteva ori în grosime a pereților. Urmare acestei arderi, creuzetul s-a transformat într-o masă sticloasă, cu porozitate asemănătoare scoreei.

Toate exemplarele descoperite pe *Piatra Detunată*, dar în special cel din urmă, confirmă funcționarea în așezare a unui atelier de bronzieri, pentru care dovada cea mai importantă o reprezintă acest creuzet și tuburile de foale amintite mai sus.

Tipare pentru turnat obiecte din bronz

1. Și în acest caz avem de-a face doar cu un exemplar, descoperit în *SII/98*. A fost lucrat din pastă semifină neagră la interior și castanie exterior. Cavitatarea are forma alungită și este prevăzută cu un canal de scurgere. În lipsa unei analize metalografice nu putem spune dacă a fost utilizat. Și el este o dovadă a funcționării în fortificație a unui atelier de bronzieri, băștinași sau ambulanți.

2. A fost găsit doar un colț dintr-un exemplar, piatră șlefuită de culoare maroniu-închisă. Partea păstrată din negativ nu este suficientă pentru determinarea piesei ce urma a fi turnată (nr. inv. II 7826).

VIII.3. Arme

Vârfuri de săgeți (Planșa 100)

Pe parcursul săpăturilor de pe *Piatra Detunată*, răspândite aleatoriu în așezare, cele mai multe în poziție secundară, au fost descoperite 23 de vârfuri de săgeți de silix, zimțate. Fără a intra în detalii, precizăm că unele au muchiile rectilinii și forma triunghiulară, iar altele au muchiile arcuite. Cele mai multe au o nervură mediană longitudinală, diferit profilată, dar întotdeauna vizibilă. Nici un exemplar nu a fost rupt din vechime. Nici o săgeată nu depășește în lungime sau în lățime 2cm.

VIII.4. Piese din os perforate cu utilizare diversă (Planșa 101)

Denumirea ni se pare numai în parte potrivită, de ele putând fi agățate și alte piese de podoabă sau cu altă destinație. Numărul lor este destul de mare (peste 50), iar răspândirea în așezare aleatorie, dar acoperind întreaga suprafață a acesteia. O parte dintre ele au fost descoperite în nivelul de Epoca Bronzului, dar cele mai multe se aflau în poziție secundară, inclusiv în pământul folosit de daci la realizarea embletonului zidului cetății.

După cum se cunoaște, agățătoarele de coliere au o formă plată, grosimea fără excepție sub 1cm și sunt foarte bine șlefuite atât la suprafață, cât și la capete și la perforații, pentru a scoate în evidență eleganța ansamblului de bijuterii, dar și pentru a nu deteriora firul cu care se legau acestea. Explicația principală a fragmentării lor din vechime constă mai puțin în deteriorarea din timpul utilizării, cât în cea care s-a petrecut ulterior, prin distrugerea complexelor Wietenberg.

La toate exemplarele sunt lesne observabile tehnica de prelucrare și forma neschimbată, deosebirile constând doar în dimensiuni și în numărul de găuri, acestea din urmă corespunzătoare numărului de piese (coliere) atârinate, în cazul nostru de la două (pe fragmente) până la nouă (pe cele întregi). Cele ornamentate sunt rarissime, cum este cazul celei descoperită în *SII/10-12*, la adâncimea de 1,27m, în nivelul (locuința) Wietenberg. Este unul dintre rarele exemplare întregi (alături de cel cu opt găuri descoperit în *SI/96-97*, la adâncimea de 1,26m, nr. inv. II 6281).

Ornamentul, asemănător unora dintre cele de pe ceramica lucrată din pastă fină, constă din nouă dreptunghiuri de incizii trasate pe una dintre fețe, foarte probabil pe cea vizibilă. Cu toate că nu este ruptă, dimensiunile ei sunt relativ reduse (se pare identice cu acelea ale agățătoarei, găsită tot în anul 2011, în *SIV*, tot în nivel Wietenberg (nr. inv.): $L=74,5\text{mm}$; $l=8\text{mm}$; $G.=3\text{mm}$). Pentru întregirea descrierii, precizăm că găurile sunt amplasate fără excepție într-un singur șir de-a lungul și pe mijlocul lățimii pieselor. Distanțele dintre găuri nu sunt egale. Este posibil ca agățătoarele de coliere să fi fost fie atârinate de gât, fie cusute pe vestimentație. Destinația lor face puțin probabilă purtarea de către oamenii de rând.

Piese asemănătoare sau chiar identice au fost descoperite și în alte așezări, exemplificările făcându-se anterior în diferite studii, datarea lor beneficiind de un mediu cultural sigur. La Derșida, de exemplu, unde au fost găsite numai trei exemplare (ceea ce ni se pare foarte puțin în comparație cu bogatul inventar mobil de acolo), ele au fost găsite numai în nivelul 1. În schimb, piesele de la Șaeș (Horedt 1969, 129) și de la Dumbrăvița (Chidioșan 1980, 64, informație T. Soroceanu), ambele din morminte, au fost datate în fazele târzii ale culturii. Ele se întâlnesc și în alte regiuni ale Europei (Slovia, Polonia) și sunt datate în Bronzul Timpuriu (A_1-A_2). În muzeul brașovean, provenite de pe *Piatra Detunată*, sunt mai multe exemplare, aici menționându-le pe cele cu nr. inv. II 7145; II 7146; II 7259).

Analogii pentru „agățătoarele de coliere” se cunosc și în alte culturi răspândite în diferite arii europene, contemporane sau nu cu cultura Wietenberg. Mai mult, ușurința de prelucrare, utilitatea și accesibilitatea lor le-au prelungit existența peste veacuri, într-un conservatorism tipologic aproape încremenit, în muzeul brașovean existând piese dintr-un mediu arheologic în care nu există nici-un obiect sau indiciu al unei locuiri din Epoca Bronzului, mediul arheologic respectiv fiind specific Epocii Post-romane (Hărman, Dealul Lempeș).

VIII.5. Piese de port și de podoabă (Planșa 102)

Mărgelile din *Dentalium*

Au fost descoperite numai patru exemplare, toate în nivel de locuire Wietenberg: *SI* /2009, la adâncimea de 1,20m, *SII*/10, la adâncimile de 1,24 (nr. inv. II.7786), și 1,42m (nr. inv. II 7806.). Toate sunt de forma unor tuburi abia perceptibil tronconice. Două sunt foarte bine șlefuite pe toată suprafața, inclusiv la capete, iar altele două păstrează nervurile longitudinale naturale, care le dau un aspect plăcut. Exemplarul cu nr. inv. II 7806 este ornamentat cu trei cercuri de incizii fine circumscrise, cu liniile orientate de-a lungul mărgelii. Dimensiunile sunt variate, cea mai lungă având 3cm, iar cea mai scurtă 1,3cm, în timp ce diametrele oscilează între 5 și 9mm.

Numărul lor redus nu diminuează importanța descoperirii, măcar din două motive: în primul rând înfirmă părerea exprimată de către N. Chidioșan (1980, 63), referitoare la răspândirea lor numai în afara arcului carpatic și în vestul Transilvaniei, corectă în temeiul cunoștințelor de atunci, iar, în al doilea rând, probează o dată în plus legăturile triburilor Wietenberg din Transilvania cu civilizații contemporane din zona mediteraneană, relații întreținute prin medierea triburilor contemporane din sudul Carpaților. Din zona mediteraneană își procurau artiștii/meșterii locali materia primă (Jurcsak 1974, cf. Chidioșan 1980, 107; Diaconu *et alii* 2013). Numărul deosebit de mare de mărgelile din *Dentalium Elephantinum* descoperite la Derșida (150-200) îl îndreptățește pe autor să afirme că mărgelile se purtau fie înșirate, fie cusute pe vestimentație (Chidioșan 1980, 63).

Mărgelile tubulare au fost obținute și din oase de păsări sau de animale mici, cum este cea care provine din SII/10, la adâncimea de 1,65m (nr. inv. 8191).

În așezare au fost găsite și mărgelile din scoici și melci. Amintim aici o mărgea din cochilie de melc (nr. inv. II 7161), o mărgea tubulară arsă secundar (L=12mm; D=16mm, nr. inv. II 7259), o mărgea/pendantiv din cochilie de scoică (nr. inv. II 8126), un medalion obținut dintr-o epifiză bine șlefuită, ovală, și un pendantiv dintr-un melc. Nu știm dacă roțița din os (nr. inv. II 7475) a fost folosită într-un șirag sau avea altă utilizare. Tot din os se obțineau aplici, cum sunt cele din nr. inv. II 8127 și nr. inv. II 7449), dar și pandantive (nr. inv. II 7310 și nr. inv. II 7259).

Este posibil ca în cazul descoperirii din SI din anul 2008, să avem de-a face cu un atelier de prelucrare a osului în scopul obținerii de obiecte de podoabă, posibil și de mănere pentru unelte și ustensile. Aici au fost găsite două tuburi semiprelucrate, de grosimi diferite (D=5mm, nr. inv. II 7256, respectiv 17mm), alături de două mărgelile tubulare, și ele cu lungimi și diametre diferite.

Aplică/nasture din os

Prezintă o mică exfoliere din vechime. Forma ușor concavă, os de culoare albă, nedecorată, perforată central pentru prindere. Are diametrul de 42mm, iar perforația de 15mm; grosimea maximă=3mm. O aplică mai mică, cu diametrul de 22mm și grosimea de 7mm, a fost descoperită în incinta fortificației, pe *Terasa a III-a (Sp1)*. A fost confecționată dintr-un os de culoare bej-alburie. Se păstrează doar partea superioară, atent șlefuită, pe care sunt trasate două cercuri concentrice și o adâncitură centrală. Perforația pentru prindere corespunde diametrului piesei (nr. inv. 8127).

Medalioane

Os șlefuit, acum de culoare brun închis. Foarte probabil a fost obținut dintr-o epifiză. Cadru/ramă de formă ovală (D=38/44mm) și cu profilul concav-convex, piesa prezintă o decupare „centrală” ușor ovalizată (20/22mm) și o perforație pentru prindere. Foarte atent șlefuit pe partea vizibilă și cu urme de prelucrare pe partea opusă. Nu știm dacă în acest cadru era fixată o podoabă sau un obiect cu atribute apotropaice (nr. inv. 8190).

Pandantive din os și lut

Numărul lor nu depășește 30 exemplare. Au fost lucrate din dinți de lup, urs sau mistreț, de unde și dimensiunile lor diferite. Intervenția omului constă în șlefuirea fină și perforarea la capătul dinspre maxilar (nu s-au găsit piese perforate la mijloc). Dintre pandantivele din colți de animale le amintim pe cele descoperite în SII/10-12, unul la adâncimea de 1,50m (nr. inv. II 8197), celălalt la adâncimea de 0,98m (nr. inv. II 8161). S-au purtat însă și pandantive obținute din alte oase, cum este cel fusiform, gătit și perforat la capătul de sus, provenit din SI/08, la adâncimea de 0,92m (nr. inv. II 7310).

Amulete/pandantive din piatră (neilustrate în volum)

Au fost descoperite câteva exemplare, posibil de încadrat în diferite tipuri. Două dintre acestea au fost descoperite în SII din anul 2011, ambele la metrul șapte, dar la adâncimi diferite. În nivelul corespunzător Epocii Bronzului, la adâncimea de 1,25m a fost descoperită o piesă întreagă, confecționată din gresie foarte fină. Este pătrată în secțiune, dar cu muchiile fin rotunjite. Pentru legare au fost pilit doar muchiile, operațiune în urma căreia a rezultat o gătuire. Dimensiuni: L=58mm; l=10mm. Nu are urme de utilizare ca ascuțitoare/cute și nici nu este ornamentată (nr. inv. II.7539).

Tot din gresie fină a fost confecționată și cealaltă piesă, găsită însă în poziție secundară, la adâncimea de 0,25m, în pământul adus de daci din zona locuințelor Wietenberg situate pe terasele interioare. Are o înfățișare foliiformă, cu secțiunea ovoidală. La capătul de sus, pentru agățare, a fost gătită complet. Capătul inferior era rupt din vechime. Nici ea nu are decor sau urme de utilizare ca ascuțitoare. Dimensiuni: L=47mm; l=10/21mm; Gr=7mm (nr. inv. II.7820).

În aceeași secțiune și la aceeași adâncime cu precedenta (0,25m), a mai fost descoperit un exemplar, confecționat tot din gresie fină. Și acesta este foliiform, dar cu capătul de sus atent rotunjit și secțiune ovoidală. De data aceasta, pentru agățare amuleta a fost perforată printr-o tehnică deosebită: dinspre ambele fețe plate au fost practicate două adâncituri conice, iar legătura între ele s-a făcut printr-un orificiu foarte mic, și el bine șlefuit pentru a nu deteriora firul cu care era legată piesa. Capătul inferior a fost rupt din vechime. Nu are ornament sau urme de utilizare. Dimensiuni: L=50mm; l=20mm; Gr=12mm.

Cea de a patra amuletă a fost descoperită în SI/02-03. Este confecționată din gresie fină, are secțiunea pătrată (10mm) și lungimea de 50mm. Pentru legare s-a procedat tot la o gătuire a piesei (nr. inv. II 6764).

Ultima amuletă prezentată aici a fost descoperită în SII din campania 2010, în poziție secundară. Și ea a fost ruptă din vechime la partea de jos. Partea păstrată sugerează o formă elipsoidală alungită, măsurând 50mm și lățimea de 20mm. Și de data aceasta la perforare s-au făcut mai întâi două adâncituri conice, simetrice, amplasate pe mijlocul (axul) piesei. Legătura între cele două cavități conice s-a făcut printr-un orificiu foarte mic (D=1,5mm), ilustrativ pentru grosimea firului cu care se lega. Toate muchiile au fost atent rotunjite pentru a nu rupe acest fir.

Descoperirea primei piese în nivelul specific culturii Wietenberg nu lasă îndoială asupra datării tuturor obiectelor de acest fel pe durata existenței culturii, cu precizarea că ele au fost confecționate și purtate încă de la începutul locuirii pe *Piatra Detunată* a purtătorilor acestei culturi. Iar faptul că alte exemplare provin din locuințele de pe terasele interioare ale fortificației poate sugera atât răspândirea lor în toată incinta, cât și confecționarea pe loc.

Forma și atenția deosebită acordată de pietrari acestui tip de artefact poate permite și o interpretare simbolistică.

VIII.6. Însemne de putere

VIII.6.a. Capete de băț (Planșa 103)

Sunt de departe cele mai numeroase obiecte descoperite pe *Piatra Detunată*, după vasele ceramice. Răspândirea lor nu a înregistrat deosebiri nici în ceea ce privește stratul de cultură (deranjat sau nu), nici în ceea ce privește etapa de evoluție a așezării. De aceea credem că ele au avut permanent o întrebuințare și o semnificație neschimbate. Numărului lor este de aproximativ 90.

Considerate capete de băț/baston, terminal de coadă de bici sau, cu probabilitate, fusaiole (Boroffka 1994, 170), sigur fusaiole (Leahu 1967, 68), „accesorii ale unor îndeletniciri casnice” (Sîrbu, Damian 1992, 14), forma și destinația acestei categorii de artefacte rămân de

domeniul ipoteticului pentru câțiva eminenți cunosători ai culturii Wietenberg (Chidioșan 1980, 50; Andrișoiu 1997, 29). Fără a avea pretenția că lămurim noi această problemă, opinăm că este puțin probabil ca piesele de dimensiuni mai mari să fi fost atașate la capetele bastoanelor sau ale bicelor. Ne bazăm afirmația pe constatări ce decurg din practică. Este de domeniul evidenței că orice băț sau bici poate fi mai comod mânuit fără asemenea adaosuri. În consecință, destinația propusă ni se pare că trebuie căutată în altă parte.

Piesele miniaturale de acest fel, neperforate integral, ar fi putut juca foarte bine (și) rolul măciuliilor sau degetarului de mai târziu, cum este cazul celei găsită în nivelul Wietenberg din *SIII/09*, la adâncimea de 0,97m. În nici un caz nu puteau fi utilizate ca prâsnele, din simplul motiv că în acest caz firul ar fi trebuit tras în jos, ceea ce este de domeniul absurdului. Nu excludem nici utilizarea cea mai simplă, agreată inclusiv de maturi, poate chiar ca „joc de societate” (titireze).

De regulă, aproape toate piesele de dimensiuni mai mari sunt confecționate din pastă bună, bine arsă și cu multe nuanțe ale culorilor cenușiu, galben, maroniu, roșu (cele arse secundar), negru. O încadrare tipologică a capetelor de băț de pe *Piatra Detunată* ni se pare superfluă. Precizăm doar că dacă ea ar avea loc, numărul variantelor stabilite de către N. Boroffka (1994, 170-178, Taf. 7/1-15) ar trebui ușor crescut, de unde se poate concluziona că varietatea de forme și dimensiuni ale lor, dar în special decorul, au fost la latitudinea comanditarului/proprietarului și a imaginației olarului. Cât privește piesele lucrate din pastă fină decorate, nu excludem posibilitatea ca măcar o parte dintre ele să aibă legătură cu starea și poziția socială a proprietarului, dacă nu în societate, măcar în cadrul unei comunități restrânse. Pornim de la asemănarea multora dintre ele cu măciucile din piatră care, în acest caz, nu ni se mai pare a fi o întâmplare.

Exemplele ornamentate reprezintă aproximativ a zecea parte din total, iar decorul nu diferă de cel întâlnit pe produsele ceramice. Spre exemplificare prezentăm, mai întâi, două piese descoperite în apropiere una de cealaltă, în secțiunile *VI* și *VII*, din anul 2009. Prima are profilul rotunjit, care imită destul de bine un vas. Este confecționată din pastă fină, de culoare brună-deschis. Este decorată cu două șiruri de împunsături punctiforme, unul amplasat pe diametrul maxim, celălalt în apropierea găurii perforației pentru fixare în coadă; șirul lor este delimitat și urmat întocmai de două incizii făcute cu un vârf foarte subțire (nr. inv. II.7120). Celălalt exemplar, care pare să imite tot un vas ceramic, este confecționat tot pastă de calitate. Decorul lui constă dintr-o bandă în care sunt trasate, înclinate, incizii făcute cu un instrument cu vârful quasidreptunghiular. Cu un decor întâlnit frecvent pe vase, începând din faza a doua a culturii Wietenberg, este înzestrat „capul de băț” descoperit în *SI/96-97*, la adâncimea de 1,10-1,20m, în nivel Wietenberg. Lucrată din pastă cenușie-roșietică, puțin zgrunțuroasă, ce folosește ca degresant nisip, paiete de mică și pietricele, piesa a fost decorată cu un registru de incizii în „S” foarte alungit, care acoperă jur-împrejur jumătatea îngroșată și marginea rotunjită, cea dinspre presupusul băț (nr. inv. II 6795).

VIII.6.b. Măciuci din piatră și imitații ale acestora din lut ars

(Planșa 104)

Imitații de măciuci din lut ars

Deosebite sunt cinci dintre piesele din lut ars descoperite pe *Durduia*, anume imitațiile după măciucile cu patru lobi pomenite mai sus. Una a fost descoperită în *SI*, din anul 2008, la adâncimea de 2,64m, în nivel Wietenberg. A fost confecționată din pastă fină, de culoare cenușie-negricioasă (nr. inv. II.7439). Piesa reprezintă o imitație aproximativă a măciucii din piatră descrisă mai sus, păstrând, însă, esențialul din forma aceleia: corp rotunjit, cu patru proeminențe simetrice, în timp ce orificiul este puțin descentrat. Diametrul maxim: 28/29mm, al corpului propriu-zis de 25mm, iar cel al perforației de 10mm, iar înălțimea de 22mm.

Celălalt exemplar (nr. inv. II 7806) a fost găsit în *SI/10-11*, în stratul de cultură, la adâncimea de 0,85m, sub talpa zidului dacic, din al cărui emplecton, plus din arderea secundară, a primit culoarea roșie. Este mai aproape de imaginea măciucilor „clasice” din piatră decât precedentul, cu precizarea că el preia componente formale de la cel puțin două tipuri de măciuci din piatră: corpul nu mai este perfect rotund, iar cei patru butoni nu sunt semisferici, ci de formă discoidală, ca aceia de pe topoarele de tip sceptor, naviforme, cum este cel descoperit de D. V. Rosetti în Oltenia, probabil la Ostrovul Mare (Boroneanț, Boroneanț 1992, p. 94 și Pl. V). De subliniat că în jurul perforației a fost realizat un guler cu muchia rotunjită și bine profilată. Butoni asemănători se află pe mai multe tipuri de topoare-sceptor, toate argumente ale unui posibil cult al soarelui.

O mărgea cu patru emisfere armonios profilate, lucrată din pastă roșie (nr. inv. II.7777) și cea descoperită în *SI/10-11* (nr. inv. II.7579), confecționate din pastă fină de culoare cenușie-închisă, completează lista pieselor de acest fel descoperite în așezare. Aflarea lor în puncte îndepărtate unele de altele, ca și detaliile care le deosebesc și le individualizează, exclud posibilitatea ca ele să fi făcut parte din același colier.

Datarea sceptorilor din piatră cu o geometrie asemănătoare, care în fapt sunt arhetipul celor din lut ars, a fost făcută pentru exemplare găsite în afara Carpaților în fazele III-IV ale culturii Tei (Boroneanț, Boroneanț 1992, 100 și urm.), în timp ce în Transilvania ea este asigurată de exemplarul provenit din așezarea eponimă a culturii Wietenberg de lângă Sighișoara (Horedt 1960, 131 și fig. 14/8; Andrițoiu 1997, fig. 19/7). Indubitabil, atât exemplare confecționate din piatră, cât și imitațiile lor în lut ars, descoperite pe *Piatra Detunată* sunt caracteristice culturii Wietenberg.

Este de la sine înțeles că aceeași încărcătură simbolică și cultuală au și mărgelile prezentate mai sus, purtătorii lor fiind nu oameni de rând, ci din categoria celor situați, foarte probabil, pe o treaptă care le conferea puterea de a lua unele decizii în comunitate. Oricum, „perle” de acest tip nu purtau toți oamenii de rând.

Măciuci

În campania 1998, în stratul de cultură din *SI-SII*, la adâncimea de 2,64m a fost descoperită o măciucă veritabilă, din păcate fragmentară. Este de tipul celor cu patru proeminențe semisferice, asemănătoare celor cunoscute mai demult și provenite de la Butimanu Mic (Boroneanț, Boroneanț 1992, p. 99) sau de la Băneasa (Leahu 1967, p. 78 și fig. 11/1), ambele încadrate în cultura Tei. De același tip este și măciuca de la Sighișoara-Wietenberg, pe care K. Horedt o considera „influență sudică” (Horedt 1960, 134 și fig. 14/8;

Andrițoiu 1997, fig. 19/7 29 și fig. 19/7). Este confecționată dintr-o rocă neagră, dură și este foarte bine șlefuită. A fost spartă din vechime de-a lungul găurii de fixare, aproximativ pe mijlocul acesteia. Pe „jumătatea” păstrată se păstrează intacti doi butoni semisferici ce au la bază câte două caneluri abia perceptibile, posibil rezultate din procesul de prelucrare (perforare) pentru că ele nu pot fi considerate ornamente făcute intenționat. Cu siguranță, pe cealaltă „jumătate” se afla perechea simetrică de butoni. Diametrul măciucii era de aproximativ 55mm, în timp ce înălțimea (lungimea perforației) era de 45mm. Diametrul găurii de fixare, tronconic, măsura 16/19mm.

Este posibil ca acest tip de măciucă să fie continuatorul modificat formal al măciucilor de la Feldioara (Horedt 1940, 283-303), considerate de unii specialiști ca produse eneolitice „de stepă” (Ciugudean 1992, 31-35 și fig. 2).

Foarte interesant este că măciucile cu patru butoni au fost imitate în lut ars, sigur cu un rost și o funcție pe care le credem a purta măcar o parte din însușirile măciucilor din piatră. Pe acestea din urmă I. Andrițoiu le considera, pe bună dreptate, atât arme, dar și „un semn distinctiv, un simbol al puterii sau al rangului” (1997, 29). La rândul lor, V. Boroneanț, C. Boroneanț le atribuie unui „personaj prestigios și autoritar” (1992, 103).

Este de la sine înțeles că același rol îl aveau și măciucile „simple”, fără protuberanțe, „tip de armă comun în Epoca Bronzului”, dar întâlnit în mai multe culturi (Andrițoiu 1997, 29 și nota 139).

Cu multă probabilitate, în rândul celor din urmă s-ar putea înscrie două piese în stare fragmentară, rupte de la gaura de fixare: una descoperită în S/08, lucrată din „piatră aglomerată”, de formă bitronconică alungită (L=65mm; Dmax=40mm) și găurită longitudinal pe centru (nr. inv. II 7242), cealaltă în SIV/08, lucrată din piatră neagră cu incrustații albe, profil tot bitronconic, dar cu lungimea mai mică decât precedenta, de 50mm (nr. inv. II.7243).

De un tip total diferit este măciuca descoperită în SI din campaniile 1996-1997, secțiune care a traversat ambele valuri de apărare. În afara valului mic, exterior, între crăpăturile stâncii naturale, adaptată ulterior ridicării valului din Prima Epocă a Fierului, în poziție secundară a fost găsită o măciucă lucrată din gresie alburie (nr. inv. II.6800). Piesa reproduce, foarte schematic, un cap uman al cărui gât (fusul sau piciorul măciucii) este cilindric, cu diametrul de 38mm, iar lungimea/înălțimea de 34mm. Trecerea spre cap (măciuca propriu-zisă), unde se oprea capătul superior al cozii, se face printr-o gătuire fină. Capul măciucii este ușor ovoidal în secțiune și se mai păstrează pe o înălțime de 43mm. Nu știm cum arăta „creștetul” figurii, deoarece o parte a lui a fost deteriorată din vechime, iar altă parte, din nefericire, în momentul descoperirii.

Merită făcută remarca potrivit căreia măciuca nu este găurită pentru a se prinde în coadă, ci că, prin gâtul cilindric, era fixată într-o scobitură din baston.

Nu este mai puțin adevărat că piesa seamănă aproape perfect cu partea superioară a sceptrelui de la Giurcani, care s-a păstrat în întregime, ceea ce asigură încadrarea „măciucii” de la Racoș în rândul sceptrelor (Schuster 2000, Fig./Abb. 2/2).

În ceea ce ne privește, date fiind unicitatea și insolitul arhitectural al piesei de pe *Piatra Detunată*, credem că ea era mai degrabă un *sceptru*, un însemn de putere și nu o armă. Sceptrul de la Giurcani este atribuit culturii Noua, ceea ce nu excludem nici noi pentru cel acum în discuție (Schuster 2000, 85).

VIII.7. Plastică de cult

VIII. 7.a1. Car miniatural (Planșa 105)

Cea mai importantă descoperire de acest fel o reprezintă carul în miniatură descoperit în anul 2011, în *Secțiunea I*, începută cu un an în urmă, la adâncimea de 0,96m, în pământul adus de daci pentru a amenaja locul pe care au înălțat zidul cetății. Aceasta este una dintre explicațiile deteriorării avansate a lui încă din vechime, pe locul descoperirii aflându-se numai patru fragmente care, din păcate, contribuie dar nu asigură reconstituirea integrală a carului (nr. inv. II.7418). În apropierea fragmentelor s-au găsit și două roțițe, dar nu știm dacă vreuna provine de la vehiculul aflat în discuție. În schimb, la o depărtare de mai multe zeci de metri de locul descoperirii, în altă secțiune, s-a găsit un fragment care făcea parte tot din peretele acestui car, dar din altă latură. Depărtarea dintre cele două puncte evidențiază amploarea distrugerii nivelului de locuire din Epoca Bronzului în epocile ce au urmat.

Carul a fost confecționat din pastă foarte fină, compactă, cu degresant de pulbere de mică și nisip extrem de mărunț. A fost imersat într-o angobă lucioasă, neagră, cu nuanțe cafenii.

Trei dintre cele patru fragmente recuperate permit reconstituirea aproape integrală a unei laturi (loitră), după părerea noastră cea lungă. O mică „așchie”, cu lățimea între cinci și zece milimetri, ar fi fost suficientă pentru reconstituirea laturii lungi a carului, aproximativ 110-112mm. Asupra celeilalte dimensiuni (lățimea?) nu ne putem pronunța, din ea fiind recuperat doar un colț care indică unghiul drept pe care îl fac cei doi pereți ai cutiei. Podeaua lipsește aproape în întregime, vizibil fiind doar faptul că suprafața sa era plană la exterior și că trecerea de la podea la pereți se face la interior printr-o arcuire. Grosimea maximă a peretelui (la podea) este de 8mm, de unde începe a se micșora pe măsură ce urcă, pentru a se termina la partea superioară cu o buză ascuțită. Unul dintre fragmentele de la colț, privit din lateral, seamănă cu o coloană interesantă și păstrează gaura pentru osie, care este făcută în picioarele de la colțuri. La partea superioară prezintă o gătuire ce susține un disc/buton, similar celor de pe topoarele în formă de lebădă sau de pe unele măciuci de piatră sau mărgelă din lut ars. Colțuri supraînălțate, terminate cu butoni, are și unul dintre carele de la Derșida, dar nu de o formă identică (Chidioșan 1980, pl. 25/7). Colțuri supraînălțate cu protome se găsesc și pe carele din alte culturi, cum este cel Otomani de la Vârșand-Movila din Vii (Ordentlich, Chidioșan 1975, pl. VII/2). Compoziții ca acelea de pe *Piatra Detunată* au fost interpretate și ca busturi umane (Jugănar 2003, fig. 7/5).

Și al patrulea fragment păstrează o parte a găurii pentru osie, care are același diametru ca al celei întregi, 4mm. El nu a putut fi asamblat cu celelalte bucăți, de unde se poate deduce că provine de la unul dintre picioarele de colț lipsă.

Carul a fost ornamentat prin incizie, decorul constând din câte o bandă plasată pe muchiile „coloanelor” de la colțuri și din alte patru benzi situate pe peretele exterior, toate verticale și hașurate „în plasă”. Benzile verticale cădeau perpendicular și se uneau cu banda orizontală, trasată la baza cutiei, umplută cu aceleași incizii în plasă.

Carul miniatural descoperit pe *Piatra Detunată* avea lungimea de aproximativ 11-12cm și înălțimea de 8cm. „Diametrul” discurilor de la capătul „coloanelor” (capul uman?) este de 22/25mm.

Forma carului miniatural de pe *Piatra Detunată* se încadrează în tipul celor rectangulare. Elementele care îl deosebesc de altele din același tip sunt colțurile supraînălțate și terminate cu patru butoni discoidali.

Fără a insista acum asupra altor detalii, menționăm că vehiculul în discuție nu reprezintă o raritate nici pe *Piatra Detunată*, nici în așezările Wietenberg din zona Defileului Oltului din Munții Perșani. Amintim doar carele de la Baraolt-*Nisipărie* și Feldioara-*Școala de Agricultură*, ambele cu pereții în unghi drept (cf. Boroffka 1994, 20, 42, cu bibliografia). Cutii rectangulare au și cele patru care miniaturale descoperite la Derșida (Chidioșan 1980, 46 și pl. 25/1, 3-5) sau de la Sighișoara-Wietenberg (Horedt, Seraphim 1971, pl. 39/5, cf și Andrițoiu 1997, 30 și fig. 20/8, 10; 23/5, 9, 14).

VIII.7.a2. Roți de care miniaturale (Planșele 106 - 107)

S-a spus mai sus că acesta nu putea fi singurul car miniatural de pe *Piatra Detunată*. Afirmția se bazează pe descoperirea în diverse puncte, toate în incintă, a mai multor roțițe care provin de la cărucioare. Pentru includerea lor în rândul roților am procedat la o selecție atentă și am luat în considerare două detalii care ni se par obligatorii: dimensiunile/diametrele foarte mici ale găurilor pentru osie (3-7mm), nepotrivite pentru fusul de tors (cu o excepție), și, în primul rând, butucul moderat sau foarte proeminent pe una sau pe ambele fețe, asemănător cu cel de la roțile de care cu butuci din lemn utilizate până în zilele noastre. Nici una dintre roți nu este „traforată”. Același aspect îl au și roțițele cărucioarelor din alte culturi ale Epocii Bronzului, începând cu cele caracteristice culturii Schneckenberg, răspândite în aria intracarpatică sau în afara Carpaților (Gh. Bichir 1964, 67-86; Schuster 1998, p.20 și fig./Abb. 6/1, 3-5; fig./Abb. 8/1-6; fig./Abb. 11/3).

Cele mai potrivite exemplare în susținerea afirmației noastre le oferă roțile cu nr. inv. II.6229 și II.6230, ambele din pastă fină, de culoare roșie, respectiv cafenie. Au diametrele de 2,5 și 3,5cm, iar cel al găurii pentru osie de 3mm. La fel de concludentă este roțița, găsită fragmentar, cu nr. inv. II.6480, confecționată de asemenea, din pastă fină. Are butucul bine profilat și decorat pe muchie cu o bandă punctată. De la butuc pornesc radial mai multe „spițe” (nu știm cu exactitate câte, din cauza rupturii, probabil 9 sau 10), sugerate de un decor incizat organizat în benzi, patru dintre ele încadrând câte un șir de puncte mici. Aceeași formă (disc cu butuc cilindric) au și piesele descoperite în *SIV/09-12* (fig., nr. inv.) sau în *SII/11*, ambele din pastă fină, prima brună-cenușie și fără angobă, cu diametrul de 31mm, iar al găurii pentru osie de 5mm; cea de a doua, din aceeași pastă de calitate, dar de culoare roșie și angobată, are diametrul de 6,8cm și al găurii butucului de 7mm. De subliniat că ultimele două s-au găsit împreună, la m 6 și adâncimea de 0,40 și 0,43cm, în nivel arheologic caracteristic culturii Wietenberg. Diferența dintre diametrele lor exclude atașarea la aceeași cutie. Decorată este și roțița găsită în *SpII/12*, m 15, în poziție secundară, la adâncimea de 0,29m. La confecționarea ei s-a folosit pastă fină, de culoare neagră. Trei dintre cele patru „spițe” au fost rupte din vechime, a patra păstrându-se parțial. A fost decorată pe partea vizibilă (bandă cu incizii și puncte) și în zona butucului (patru suprafețe, cu câte 3-5 linii incizate, despărțite de tot atâtea suprafețe cruțate, ordonate ca niște spițe). Perimetral marginii și în jurul butucului prezintă împunsături făcute cu același instrument utilizat și pentru restul decorului. Are butucul lung de 32mm, diametrul de 67mm, iar cel al găurii pentru osie de 15mm (nr. inv. II.8161).

Ornamentată cu simbol solar este și roata găsită în locuința dezvelită în campania 2004. Din păcate, deteriorarea ei avansată din vechime (o față lipsește complet) nu permite reconstituirea și aflarea dimensiunilor ei reale, doar lungimea butucului a putut fi măsurată (35mm, cea mai mare). La baza acestuia au fost trasate două benzi concentrice, umplute cu linii dispuse radial. În aceeași locuință au fost descoperite capacul circular cu perete înalt și agățătoarea de coliere cu numărul cel mai mare de perforații, anume nouă.

O dimensiune intermediară acestora are roțița găsită în poziție secundară în anul 2010, în *SIV/9-12*. Are diametrul maxim de 5,5cm, iar cel al găurii pentru osie de 6mm.

Pe parcursul săpăturilor au mai fost găsite și alte fragmente care ar putea fi luate în discuție ca roți, dar care nu îndeplinesc condițiile de mai sus, în primul rând existența și dimensiunile butucului. Oricum, din enumerarea abia făcută se poate desprinde că roțile provin de la mai multe care miniaturale. Judecând după fragmentele de cutii și după roțile sigure, numărul vehiculelor de acest fel putea depăși 20.

Foarte interesantă ni se pare constatarea că la Derșida, unde așezarea parcurge aproape toate etapele și fazele de dezvoltare ale culturii, numărul roțițelor este foarte mic - cinci, dintre care două ornamentate (Chidioșan 1980, p. 47, pl. 25/6, 8), ca, de altfel, și la Sighișoara, de unde provin șapte exemplare (cf. Andrițoiu, 1997, 30 și pl. 19/8, 10; 22/5, 9, 14-15; 24/1). Facem precizarea că în stațiunea din urmă explicația se datorează distrugerii totale a nivelului de locuire din Epoca Bronzului.

La Racoș-Piatra Detunată roțițele de car au fost găsite atât în partea inferioară a nivelului Wietenberg, nederanjat, cât și pe terase, în complexe închise. La Derșida ele provin din nivelurile 2-4 (Chidioșan 1980, 46). Cum carele miniaturale sunt o moștenire din neolitic și se păstrează până în Prima Epocă a Fierului, datarea celor descoperite la Racoș pe toată durata așezării ni se pare de necontestat. Superfluu a insista acum asupra tuturor tipurilor cunoscute până în prezent pe teritoriul țării noastre, ca și asupra căilor de pătrundere și de răspândire în diferite culturi ale Epocii Bronzului, problema fiind abordată în studii publicate anterior (Bichir 1964; Ordentlich, Chidioșan 1975, 27-44; Chidioșan 1980; Schuster 1998, 19-39 ș.a.).

O problemă importantă, legată tot de carele miniaturale, o ridică numeroasele fragmente ceramice pe care le considerăm componente ale unor cărucioare. Este vorba despre mai multe protome care, supraînălțate, împodobeau două sau toate cele patru colțuri ale carului. Toate sunt ornamentate, unele pe fața exterioară, altele de jur-împrejur. Nici unul nu păstrează integral „chipul” subiectului, neajuns care îngreunează identificarea și includerea lor în rândul reprezentărilor de animale sau de păsări. Analizând însă forma celor păstrate, se poate spune că sunt prezente ambele ordine zoomorfe, fără a se putea numi cu certitudine și speciile cărora le aparțin. În sprijinul afirmației noastre aducem protoma de animal din așezarea Wietenberg de la *Podei-Lechința* de Mureș (Bichir 1964, fig. 4/3), și de la Derșida (Chidioșan 1980, fig. 25/9), dar și pe cele de pasăre de la Sighișoara-Wietenberg (Boroffka 1994, cf. Andrițoiu 1997, fig. 16/7, 9). Dintre protomele descoperite pe *Piatra Detunată* le amintim pe cele din *SII/2008* (nr. inv. II 7213), *SV/2008* (nr. inv. II 7216), *SIII/2009* și

SIV/2009. Toate au decor incizat sau punctat, organizat în benzi plasate în lungimea piesei sau în frize orizontale. Decorul este cel cunoscut de pe ceramica din pastă fină. Toate protomele sunt de dimensiuni mari, în comparație cu exemplarele din alte stațiuni Wietenberg (înălțimi între 2,5 și 4,5 cm, deși le lipsește capul), de unde se poate deduce că și raportul între carele de la Racoș și cele din unele situri este în aceeași notă; nu luăm în calcul carul de la Cuciulata, care, pe lângă dimensiunile „liliputane”, aparține altei culturi (Bichir 1964, 67). Menționăm că inițial am presupus că unele dintre protome puteau decora și altare portabile, părere la care am renunțat în urma înmulțirii descoperirilor de pe *Piatra Detunată*. Oarecare nesiguranță există doar în ceea ce privește încadrarea în rândul protomelor a fragmentului descoperit în SVI din anul 2009. Cel mai plauzibil este că el reprezintă tot o coloană de colț supraînălțată, ce poate fi interpretată și ca *phalus*.

Simplu sau împodobit cu protome de păsări, carul însumează o serie de principii de natură religioasă asemănătoare până la identitate la mai multe popoare și cu deosebiri nesemnificative la altele. Preluarea lor de către triburile vechi tracice și transmiterea până în Prima Epocă a Fierului sunt mărturii ale profunzimii și perenității instalării simbolisticii carului în credințele urano-solare ale mai multor civilizații ale Antichității. Inclusiv unele detalii păstrează un înțeles comun, cum ar fi cel referitor la rolul păsărilor care decorează unele vehicule. Carul lui Zeus era tras de vulturi, iar a lui Apollo de cai. Se poate spune că la Racoș-*Piatra Detunată* ele erau trase de lebede, precum cel al Afroditei, sau de alte păsări.

Adorarea cultului soarelui se petrecea și cu ocazia unor libații, mărturie stând, în primul rând, obiectele ceramice înzestrate cu simbolistică solară.

Nu știm dacă unele dintre fragmentele de idoli/figurine de dimensiuni mai mari care reprezintă păsări nu au fost tot ornamente de la colțurile cărucioarelor.

VIII.7.b. Altare mobile și suporturi de piese cu destinație cultică (Planșele 108 - 111).

Discutarea acestor produse ceramice de la Racoș - *Piatra Detunată* a început cu mai mulți ani în urmă (Costea 1998, 59-76) și a fost reluată secvențial ulterior (Costea, Szekely 2010, 107-113), în ambele cazuri din perspectiva rolului lor de piese cu încărcătură culturală. Revenind acum asupra lor vom face câteva mențiuni sumare și vom adăuga o nouă descoperire. Este vorba despre fragmentul apărut în anul 2009, care provine de la un colț de platformă. Este confecționat din pastă de calitate, de culoare roșietică, datorită arderii secundare. Este lung de 38mm și are înălțimea păstrată de 30mm (partea superioară lipsește), cu baza plată. Lateral are o gaură oblică, necesară suspendării, așa cum trebuie să fi avut pe toate părțile. A fost decorat pe bordura exterioară de la bază cu o bandă de trei incizii longitudinale, sub care se află o friză zimțată, imprimată; la interior prezintă două fascicule de câte trei incizii paralele, arcuite, care încadrează același motiv zimțat, de data aceasta mai nereușit. Tot dintr-un altar mobil credem că face parte și fragmentul de podea și început de perete decorat la bază pe exterior cu grupuri de câte trei incizii în zig-zag (nr. inv. II 6471). Unele dintre fragmente păstrează puțin din înălțimea pereților, semănând destul de bine cu tipsiile.

Cele mai multe altare mobile au fost descoperite în primii ani de cercetări sistematice pe *Piatra Detunată*, 1995 și 1996-1997, în *Secțiunea Magistrală*, câteva fiind încă de atunci publicate (Costea 1998, 59-75 și fig. 1-5, 8). Eșalonarea lor între m 14 și m 68 ai secțiunii face dovada că erau răspândite și folosite în toată aria așezării, o oarecare „concentrare” observându-se între metrii 14 și 18, respectiv pe *Terasa III-a*, în apropierea unei locuințe. Și mai importantă este constatarea că adâncimea la care se aflau în momentul descoperirii oscilează între 16cm și 2,46m, ceea ce echivalează cu producerea și existența lor pe toată durata locuirii Wietenberg pe *Piatra Detunată*. O sinteză asupra lor s-ar rezuma la următoarele: șase dintre cele opt fragmente provin de la platforme rectangulare, iar două de la forme rotunde. Dintre toate, doar unul rotund este confecționat din pastă grosieră, asemănătoare celei din care se modela o parte însemnată a ceramicii. Nu are angobă, fundul este ușor arcuit în sus și se sprijine pe un inel desprins din vechime. Peretele este ușor arcuit, ca și marginea, care este rotunjită spre exterior. „Decorul” constă dintr-o cruce puțin profilată, aplicată pe fundul „vasului”, la interior. Este singurul exemplar cu peretele relativ înalt, de 6,3cm, cu diametrul exterior de 20cm.

Cel de-al doilea fragment, de formă rotundă (care poate proveni și de la un vas cu peretele înclinat, amănunt ce nu-i schimbă și nici nu-i diminuează importanța culturală), este confecționat din pastă fină, acoperită integral de angobă neagră. A fost decorat pe ambele fețe cu o foarte bogată simbolistică solară la interior, inclusiv cu „crucea Wietenberg”.

Din pastă fină cu angobă lucioasă de diverse culori (negru, roșu, cenușiu, castaniu), au fost lucrate toate altarele rectangulare sau rectangulare cu colțurile rotunjite (două exemplare). Pereții lor (de fapt bordurile) se înalță vertical sau cu mici înclinații, datorate neatenției în finisare și nu intenției ceramistului. Încercarea de reconstituire a câtorva exemplare s-a concretizat în dimensiuni ce se înscriu între L=16cm; l=9cm; H=8cm, din care bordura (peretele) ocupă mai puțin de 1cm.

Principală importanță a acestor altare constă în faptul că, după opinia pe care am exprimat-o și anterior (Costea 1998, 65-67), ele ar putea reproduce templele reale. Pentru ilustrare este suficient a se observa decorul de pe borduri (impresiuni și linii ce marchează pereții construcției, inclusiv stâlpii verticali), ca și pe cel de pe fundul altarului, la interior, care conține de fapt întreaga simbolistică pe care trebuie să o transmită enoriașilor (meandre, spirale, „cruci Wietenberg”, boabe și spice de grâu etc.). O comparație a acestora cu templul megaron de la Sălacea nu este deloc lipsită de interes, chiar dacă acela aparține altei culturi (Chidioșan, Ordentlich 1975). Decorate sunt și fețele laterale ale bordurilor, spre deosebire de talpa cutiei, care nu prezenta interes din punct de vedere religios. Analizate și interpretate pertinent, individual sau în ansamblu, altarele mobile reprezintă un însemnat document material prin care ne sunt comunicate trăsături importante ale credințelor religioase fundamentale ale vechilor traci. Că aceste trăsături au avut o exprimare considerabilă în toate comunităților Wietenberg rezultă din bogăția acestor monumente, întâlnită și în alte așezări, aici oferind doar exemplul stațiunii de la Derșida (Chidioșan 1980, 48 și pl. 25-26), chiar dacă piesele de la Racoș sunt aproape toate platforme și nu au cavități sau picioare ca acelea de pe

Dealul lui Balotă. Altfel spus, pe *Piatra Detunată* nu au fost descoperite piese cu suporturi, ceea ce nu este sinonim cu absența lor, ci cu neșansa găsirii în săpătură. Deosebit de important este însă decorul identic, detaliu ce subliniază o dată în plus caracterul unitar al credințelor religioase la triburile Wietenberg.

În așezarea de pe *Piatra Detunată* a fost găsit un număr mare de obiecte cu destinație cultică, motiv care a stat la baza întocmirii unor studii destinate exclusiv acestora (Costea, Szekely 2000). Pentru toate este valabilă constatarea că nici un exemplar nu se afla *in situ* și întreg, impediment care s-a dovedit determinant în încercarea de a reconstitui corespunzător măcar una dintre piese. Important rămâne faptul că fragmentele păstrate au permis nu numai afirmații și încadrări sigure în ceea ce privește originea locală și funcția lor religioasă, ci și detalii constructive și elemente decorative pe baza cărora s-a putut face includerea într-o tipologie caracteristică exclusiv culturii Wietenberg, necunoscută și documentată arheologic în culturile învecinate contemporane (Chidioșan 1980, 45). Mai trebuie subliniat faptul că tocmai micile detalii legate de modul și de momentul utilizării acestor obiecte în procesul religios au făcut explicită utilizarea în același timp a altarelor, suporturilor și tăvițelor portative. Tabloul complet, exprimare și manifestare obiectivă a fenomenului religios contemporan este cel mai bine înfățișat de simbolistica pieselor-suport din repertoriul ceramicii culturii Wietenberg, la care vom face și noi scurte referiri, după ce vom prezenta încă patru fragmente de suporturi, tăvițe și altare mobile.

1-Fragment descoperit într-un strat arheologic deranjat, la adâncimea de 0,82m. Pastă ușor aspră la pipăit, fără angobă, roșie interior-exterior dar cu miez cenușiu. Piesa, ruptă din vechime, prezintă o bordură perimetrală corespunzătoare unui dreptunghi cu colțurile rotunjite și are în suprafața interioară o platformă cu denivelări nesemnificative. „Peretele” bordurii, înalt de numai 16mm, este puțin înclinat spre afară și are muchia retezată orizontal și nedecorată. Decorul propriu-zis este amplasat în totalitate în aria delimitată de bordură și constă în următoarele: pe partea puțin înclinată a bordurii, o bandă formată dintr-un șir de împunsături puțin oblice cu un vârf bine ascuțit, încadrat de un chenar din câte o pereche de linii/incizii ce urmează întocmai forma „vasului”. Pe fața interioară, un dreptunghi din trei benzi înguste, paralele, umplute cu incizii paralele dese și orientate într-o singură direcție. Cele două segmente de benzi, paralele între ele dar și cu marginea platformei, indică limpede existența unui dreptunghi incizat asemănător, „circumscrip” și el întregii platforme. În interiorul acestui fragment de dreptunghi se observă începutul altei figuri geometrice identice, ceea ce teoretic permite prezumția că avem de-a face cu un ansamblu decorativ în care motivul se repetă dar reducându-și de fiecare dată dimensiunile, fără să ne ofere detalii asupra centrului altarului. Dimensiunile fragmentului racoșan sunt următoarele: L=54mm; l=51mm; Îperete (bordură)=16mm; Gr. bază=8mm; Gr. Perete=8mm.

Întâlnit în mai multe variante decorative, altarul de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite este bine cunoscut încă de la începutul cercetărilor arheologice de pe *Piatra Detunată*, micile diferențe de dimensiuni și decor creând doar variante, nu și deosebiri între piese.

2- Descoperire *in situ*. Fragment de altar, pastă semifină, ușor aspră la pipăit, complet cenușie. Formă rotundă. Se păstrează partea de sus cu marginea tăiată orizontal și începutul „platformei”, precum și o parte din suport/picior. Piciorul pare să fi fost puțin arcuit.

Decor compus integral din aranjamente de câte două cercuri concentrice șampilate, dispuse astfel: un șir pe bordura piesei, altele două pe partea superioară, vizibilă a platformei, la care se adaugă grupaje tot de câte două rânduri de cercuri, minimum cinci pe rând. Toate cerculețele au fost încrustate cu vopsea albă, păstrată incomplet. Altarul (sau suportul lui) era de formă rotundă, cu Dmax de 24-25cm. Înălțimea bordurii era de 7-9mm, iar grosimea de 1cm. Dată probabilă în faza a III-a, deși la Derșida este cunoscut un fragment ceramic cu acest semn încă din faza I.

3-Poziție secundară. Piesă cu colțul rotunjit, pastă fină, roșie, fără angobă, bordură înclinată spre exterior și puțin înaltă. I totală a piesei=19mm. Decor: benzi cu împunsături pe linia bordurii și „în cruce” spre centru. Pe marginea exterioară a bordurii, fascicule de câte patru caneluri subțiri înclinate, cu spații între ele. Dată: prin asocierea cu împunsăturile succesive, în fazele III-IV.

4-Poziție secundară. Fragment de margine, pastă fină, neagră, angobată dar nelustruită. I totală=21mm, lată de 8-9mm și netedă. Decor: o bandă de hașuri dese, tăiată în unghi opus de incizii rare, iar în interior cu benzi de incizii paralele trase într-o singură direcție. Dată: după decor, în fazele II-IV (la Derșida, în nivelurile 3-5).

VIII.7.c. Figurine/idoli (Planșa 112/ 2-7)

Numărul fragmentelor de idoli și figurine descoperite pe *Piatra Detunată* este redus. Din păcate, nici de data aceasta nu există posibilitatea de întregire, bucățile păstrate sugerând tipul de piesă, dar fiind departe de a permite reconstituirea individuală sau a ansamblului din care făceau parte. În plus, plasarea stratigrafică este nesigură pentru unele dintre ele, datorită des amintitei bulversări a nivelelor arheologice. Ca atare, repartizarea pe epoci (a Bronzului sau Prima a Fierului) a acestor artefacte nu poate fi ferită de erori (mai ales în cazurile în care piesele au ajuns în nivelurile care au suferit ardere secundare).

Cele mai multe fragmente reprezintă partea anterioară din corpul unor păsări, întotdeauna gâtul, dar niciodată, la cele descoperite de noi, nu se păstra și capul. Cu toate acestea neajunsuri, deseori identificarea ordinului și a speciei sunt posibile. Ilustrăm cele afirmate cu câteva fragmente: 1). capul de lebădă (?) găsit în SI/08, la adâncimea de 0,60m, confecționat din pastă fină, de culoare cenușie-închisă, arsă secundar, elipsoidală în secțiune; atragem atenția că, răsturnat 90°, el poate fi asemuit unei bărcuțe (nr. inv. II 7307). După dimensiuni, ar fi posibil ca fragmentul să provină dintr-un idol sau dintr-un ansamblu „statuar” destul de mare. L=55mm; l=40mm; g=17mm. 2). gât și început de cap de lebădă, descoperit în aceeași secțiune și în același carou cu precedentul, dar la o adâncime mai mare cu câțiva centimetri, ceea ce nu ni se pare foarte important, deoarece piesele fac parte din același nivel. A fost confecționat tot din pastă fină, roșie cu nuanțe cenușii și angobat. Gâtul, abia perceptibil, oval în secțiune, este elegant arcuit și desprins de întreg în zona în care începe corpul; din cap se păstrează aproximativ jumătate, inclusiv partea cu ochii, iar ciocul este rupt, ca și o parte din creștet. Și acest fragment are dimensiuni destul de mari, iar aflarea lui aproape în același loc cu

precedentul pare să susțină că ne aflăm în fața unei compoziții sau a unui grupaj de artefacte cu însușiri culturale. Dimensiuni: L=55mm; g_{max}=18mm; g_{min}=10mm (nr. inv. II 7306). 3). Din aceeași categorie și ansamblu pare să facă parte și cornul de bovideu descoperit în m 5-6 din aceeași secțiune. 4). Din SI/08 provine partea terminală dintr-un corn de bovideu, foarte ascuțit, probabil de la un taur (nr. inv. II 7194). 5). Protomă de cornută, dar care are botul și urechile desprinse din vechime, descoperită în SIII/09. 6-7). Două fragmente atât de mult deteriorate din vechime încât este dificil a identifica specia din care fac parte, eventual urs; unul a fost descoperit în S_{II}/08 (nr. inv. II 7199), iar celălalt în SVII/9-10. Nesiguranța stratigrafică a pieselor amintite nu exclude posibilitatea ca ele să aparțină epocii istorice următoare.

În temeiul celor afirmate mai sus, o situație interesantă se prefigurează în SIII/08, care merită o atenție aparte.

În săpături au apărut și fragmente de idoli propriu-ziși, dintre care prezentăm doi.

1). A fost descoperit în campania 2011, în SII, începută în anul anterior, în emplectonul zidului dacic. Reprezintă o parte dintr-un corp uman, respectiv partea superioară dreaptă, inclusiv mâna. A fost confecționat din piatră șlefuită, având acum culoarea gălbuie-roșcată (în urma arderii secundare și a șederii îndelungate în pământul adus de daci din pășunile învecinate). Corpul, deteriorat din vechime, este plat; apreciem că aparține unui bărbat deoarece dacă ar fi fost de femeie autorul ar fi avut suficient loc pentru a-i indica sexul prin săni. Mâna este sugerată printr-un „ciot” rotund și ușor tronconic, pe care numai la partea expusă vederii (fața) s-au adâncit trei alveole despărțite de trunchi printr-o incizie circulară. Alt ornament sau elemente din fizionomia personajului nu există pe nici o parte a corpului. Dimensiunile fragmentului: l=87mm; l_{max}=75mm; g_{max}=24mm. În cazul în care idolul ar fi fost întreg ar fi putut depăși înălțimea de 25cm (nr. inv. II 6801),

2). Fragment descoperit în SII/10-11, la adâncimea de 1,18m, în nivel Wietenberg. Reprezintă un picior și începutul corpului unui personaj al cărui sex nu poate fi cunoscut. A fost modelat din pastă fină și compactă, acoperit cu o angobă castanie. Din bucata păstrată se poate deduce că avem de-a face cu un corp aproape plat, doar piciorul terminându-se prin o secțiune rotundă. Credem că idolul era în ipostaza cu picioarele depărtate, iar mâinile, cu probabilitate, întinse lateral și în sus, într-un gest de incantație. Dimensiunile fragmentului: l=70mm; l=52mm; g_{corp}=22mm; D_{picior}=18mm. Dacă ar fi fost întreg ar fi depășit înălțimea de 15cm (nr. inv. II 6761). Un fragment dintr-o piesă aproape identică și de dimensiuni apropiate a fost inventariat în muzeul brașovean la nr. II. 7823.

Poziția stratigrafică a celei de a doua piese, în nivel Wietenberg, precum și similitudinea stilului de modelare, pledează pentru o datare asemănătoare, anume la începutul așezării, în faza I.

La Derșida este menționată o figurină (Chidioșan 1980, 51), ilustrată ulterior de către Boroffka (1994, Taf. 67/4). Încadrarea ei în cultura Wietenberg ni se pare nesigură: a fost găsită întâmplător, după încheierea săpăturilor, la suprafața terenului. Îndoiala noastră de a o încadra în culturii Wietenberg vine din compararea acesteia cu numărul mare de figurine cu corp identic datate cu certitudine în a Doua Epocă a Fierului, care, pe lângă fizionomie, au și dimensiuni foarte apropiate de cea sălăjeană (Sirbu 1993, fig. 47/1-3; fig. 52/1-3,9).

3-*In situ*. Fragment de cap de pasăre, pastă fină, neagră complet, ruptă din vechime împreună cu ciocul. Decor vizibil numai pe partea care era expusă vederii în epocă din împunsături fine, alungite, precum și vârful unui triunghi trasat cu același instrument. Înălțimea fragmentului=40mm ; grosimea fragmentului=15mm. Datare: pe durata Epocii mijlocii a Bronzului, obligatoriu contemporană cu cărucioarele din lut ars descoperite pe *Piatra Detunată*.

4-Picior de idol de dimensiuni mari prin comparație cu alte piese contemporane, desprins din vechime de corpul animalului, datorită unui accident sau unei practici culturale. Pastă fină, angobă neagră nelustruită. Datare: pe toată durata Bronzului Mijlociu.

IX. OCUPAȚII ȘI MEȘTEȘUGURI

IX.1. Cultivarea plantelor

După cum s-a mai afirmat în acest volum, în Defileul Oltului de la Racoș terenurile favorabile practicării agriculturii sunt puține și foarte reduse ca întindere, în comparație cu cele de la intrarea râului între dealuri (Depresiunea Baraoltului) și de la ieșirea lui din strâmtoare. Situația se schimbă însă radical la circa 7-8 km în aval de *Piatra Detunată*, de unde încep terase și lunci foarte prielnice cultivării plantelor (după așa-numitul „Marele Cot al Oltului” către vest, pe teritoriul actualei localități Mateiaș). Aceste condiții au fost observate și puse în valoare și în alte epoci, lor datorându-li-se existența unor așezări importante din Epoca Bronzului (cultura Wietenberg), din cele două Epoci ale Fierului și din perioada feudală românească timpurie, secolele VIII-IX p. Chr. Contemporane fiind, era posibil ca așezarea civilă de pe terasa *În Șipot* de la Mateiaș să fie, într-un fel greu de precizat, dependentă de cea de pe *Durduia*, obligația ei principală fiind furnizarea produselor agricole pentru comunitatea din fortificație. În felul acesta își găsește o explicație marele număr de cosoare/seceri curbe din piatră (*Krummessere*) descoperite până în prezent în fortificație. Se poate spune că între cele două așezări exista și funcționa fără cusur o înțelegere reciproc benefică. Nu este exclusă nici posibilitatea ca atelierele de pietrari de pe *Piatra Detunată* să fi furnizat asemenea unelte și altor așezări din zonă, cea mai apropiată aflându-se la numai câțiva km în amonte, la Baraolt, și ea situată într-o zonă cu extinse terenuri favorabile cultivării plantelor. Ateliere de pietrari puteau funcționa însă oriunde în defileu, materia primă oferindu-se cu dărnicie.

Mai puține sunt uneltele din os folosite efectiv în agricultură, săpăligile/plantatoarele și plugul. Nici boabe de cereale nu s-au găsit în săpătură. În schimb, existența lor în cantități pe care le credem importante este foarte bine documentată de numărul mare al râșnițelor plat-concave, confecționate din mai multe specii de piatră, dar mai ales din tuf vulcanic, cum sunt și cele două care marchează marginile depunerii rituale de animale. Constatarea demonstrează încă o dată că locuitorii din cele trei așezări, ca să luăm numai exemplele cele mai apropiate, aveau îndeletniciri diterite, dar complementare, care scot în evidență, pe de o parte, separarea în comunitate, pe familii, a diferitelor ocupații și meșteșuguri, iar, pe de altă parte oferă o imagine veridică asupra diferențierii și relațiilor sociale interne și intercomunitare.

Locuitorii de pe *Piatra Detunată*, ca și din alte comunități Wietenberg, au practicat un adevărat cult pentru agricultură și creșterea animalelor, implicit pentru zeitățile protectoare ale acestora, lucru pe care îl lasă să se înțeleagă complexul cu oseminte umane și de animale descris mai înainte.

Complexele rituale de la Racoș și Păuleni par a contrazice, într-o oarecare măsură, aserțiunea formulată cu câteva decenii în urmă, care aproape că postula pornirile excesiv războinice ale triburilor Wietenberg. Cercetarea arheologică din ultimele decenii a confirmat, mai degrabă, latura sedentară, pașnică a societății autohtone din vremea Bronzului Mijlociu, dar și decantarea, înmulțirea și consolidarea manifestărilor religioase, printre care cele de închinare, implorare sau mulțumire față de zeitățile protectoare ale agriculturii și creșterii animalelor.

IX.2. Creșterea animalelor

Deși subiectul acestui volum îl reprezintă fortificația de pe *Piatra Detunată*, oricare dintre ocupațiile locuitorilor din cele trei comunități Wietenberg din Defileul Oltului de la Racoș trebuie analizate în conexiune, iar analiza să plece de la caracterul civil/militar al fiecăreia. Judecând lucrurile în acest fel, domesticirea și creșterea animalelor ar putea oferi informații caracteristice fiecărei așezări. Fără cercetarea exhaustivă a celor două așezări civile situate la capetele defileului orice comparație nu se poate face. Se poate spune doar că animalele au fost crescute în toate, dar cu ponderea în cele civile. În ce măsură și ce specii de animale au crescut locuitorii din așezare ne sunt oferite parțial de analiza paleofaunistică a materialului recoltat, analizată în prezentul volum.

O importantă schimbare în viața socială, dependentă de creșterea animalelor, se datorează domesticirii și utilizării calului în domenii care au revoluționat viața omului: transportul persoanelor și al mărfurilor, dar și comunicațiile în general devenind mai rapide și mai ușoare, în felul acesta legăturile și schimburile de bunuri materiale între comunități aflate la depărtări mari luând amploare, lucru ilustrat, în primul rând, de interferențele culturale, dar și de latura materială exprimată de prezența unor artefacte specifice unor culturi în arealul altora. Prezența și numărul mare al carelor miniaturale stau mărturie în această privință.

IX.3. Vânătoarea și pescuitul

Ilustrative pentru practicarea vânătoriei de către localnici sunt în primul rând cele 23 de săgeți zimțate descoperite în așezare. Ele au fost găsite atât în incinta fortificată, cât și în secțiunile deschise în afara acesteia, pe pășunile dinspre sud și sud-vest. Descoperirea multora dintre ele în afara așezării demonstrează că și în Epoca Bronzului se practica vânătoarea numită acum „la pasaj” sau „la pândă”. În raport cu suprafața cercetată, numărul săgeților putea fi măcar dublu.

Se înțelege că săgețile descoperite reprezintă doar fața vizibilă a vânătoriei. În practică, bărbații din comunitate au recurs și la alte procedee (capcane, gropi cu pari ascuțiți etc.), pădurile din apropiere oferind o bogată și variată sursă de alimentație.

Surprinzător de mic este numărul ustensilelor pentru pescuit, din săpătură rezultând doar trei harpoane din os, de tipul celor bine cunoscute și din alte așezări și epoci (nr. inv. II 7258). Numărul lor este insignifiant în raport cu bogăția de pește din Olt și din pâraiele ce debușează în el, cele din urmă fiind și în prezent surse de procurare a păstrăvului. Tot din Olt se recoltau și scoici, cochiliile lor găsindu-se în număr mare, de multe ori rămase în grămjăoare după consumarea miezului, cum este cea găsită în SI/96-97, care număra circa 40 de cochilii, printre care se aflau și câteva de melci (nr. inv. II 6289). În cantități mai reduse erau consumați melcii, din exemplarele cu coaja mai groasă confecționându-se pandantive.

Cea mai bună dovadă și măsură a practicării vânatului este oferită de paleofauna din așezare.

IX.4. Olăritul

Reprezintă pentru creatorii culturii Wietenberg nu numai una dintre cele mai importante ocupații, ci și un meșteșug ale cărui produse sunt indispensabile vieții cotidiene. În plus, acestea au un decor care dovedește un simț artistic foarte elevat. Vasele ieșite din mâinile olarilor din această vreme s-ar cuveni divizate în „vase uzuale” și „comori de artă”. Problema care se pune este nu a practicării meșteșugului în așezare, ci a amplitudinii și diversității obiectelor ceramice luate în totalitate, nu doar a vaselor. Olarii de pe *Piatra Detunată*, din toate cele trei epoci, au beneficiat de o „materie primă” fără cusur și care ușura considerabil prepararea pastei: pământul gălbui-roșcat existent în tot defileul, excelent pentru modelaj, căutat și în zilele noastre, la care se adăuga ca degresant nisipul foarte fin, asemănător unei pulberi, depozitat în lunci de inundațiile Oltului.

O primă dar nu esențială caracteristică a olăriei Wietenberg de la Racoș-*Piatra Detunată* o reprezintă numărul impresionant al produselor, imposibil de apreciat acum, dar cu certitudine de ordinul mai multor mii. Remarcabilă este varietatea ei tipologică, mai ales atunci când în discuție se află ceramica din pastă fină. În general, confecționată din pastă grosieră sau din pastă fină, olăria este subordonată, în primul rând necesarului traiului, respectiv păstrării rezervelor de hrană, preparării și consumării acesteia, ca și rezervei de apă (un izvor care nu seacă nici în verile cele mai secetoase se află la circa 200m sud-est de așezare). În acest scop au fost confecționate vase de provizii, vase „de bucătărie”, vase „de servire a mesei”, chiupuri de dimensiuni medii în comparație cu cele din alte epoci, castroane, străchini cești, căni, pahare, vase de păstrat și turnat lichide și altele. O categorie aparte o constituie vasele în miniatură, replici ale celor uzuale, despre care opinăm că nu pot fi întotdeauna socotite jucării pentru copii. Dacă lucrurile ar sta așa, explicarea acurateței tehnice și a decorului de pe cele mai multe, care demonstrează nu numai măiestrie, ci și o simbolistică explicită și dedicată, ar fi greu de admis. O trăsătură definitorie a ceramicii Wietenberg o reprezintă ornamentația care, începând din faza a II-a, indică influențele exercitate de civilizația miceniană, în special motivele spiralei și meandrului (Horedt 1960, 107-137; 1967, 137-153; Chidioșan 1968, 155-175; 1980, 100; Andrițoiu 1997, 41). Acestea doar se adaugă unui bogat fond autohton, moștenit din eneolitic și din culturi din perioada de trecere sau de la începutul Epocii Bronzului (Coțofeni, Schneckenberg etc.). Realizate prin tehnicile inciziei, imprimării/ștampilării, împungerii și aplicării, izolate sau în asociere, ornamentele au conferit olăriei Wietenberg o prestanță artistică deosebită. Acuratețea tehnică și varietatea acestei ornamentații nu au fost însă un „scop în sine”, ci și un element care trebuia să răspundă și să reflecte și trăsături ale spiritualității epocii.

Tot ceramiștilor li se datorează și alte artefacte caracteristice culturii, dintre care amintim: carele miniaturale și roțile de care, altarele mobile, așa-zisele capete de baston, capacele, fusaiiolele, lingurile și creuzetele, tuburile de foale, matricele pentru turnat obiecte din bronz, „perle”/mărgele etc. Mare parte dintre ele au fost împodobite cu motive luate de pe ceramica „de lux”. Luată în ansamblu, ceramica poate fi considerată ca prim element de definire a culturii, alături de obiectele din bronz. Nici influențele ei asupra altor culturi contemporane nu sunt minore (în special asupra culturii Otomani), deși, la rândul ei, a receptat chiar de la început trăsături ale celor cu care a venit în contact nemijlocit sau ca urmare a înscrierii într-un curent cultural caracteristic civilizațiilor euro-asiatice ale timpului. Fenomenul scoate în evidență disponibilitățile și relațiile de schimb ale triburilor Wietenberg.

IX.5. Prelucrarea pietrei

A fost unul dintre cele mai importante meșteșuguri, foarte util pentru buna funcționare a altor îndeletniciri. Pietrarii locali puteau utiliza ca materie primă pentru anumite produse atât roci din râul Olt, cât și din albiile pâraielor care debușează în acesta (Cârciumaru, Nițu, Dobrescu, Ștefănescu 2010, 106-107 și fig. 46/i). Existența unor ateliere locale, care au funcționat pe toată durata locuirii Wietenberg, este dovedită de mai multe categorii de piese, dintre care amintim dopurile de la topoare/ciocane, percutoarele, secerile/cosoare aflate în curs de prelucrare, ca și piesele finite. Din mâna pietrarilor de pe *Piatra Detunată* au ieșit numeroase tipuri și categorii de unelte și arme, cum ar fi: topoare, *Krummessere*, măciuci/sceptre, râșnite, frecătoare, ascuțitori, percutoare, vârfuri de săgeți, cuțite și răzuitoare, un tipar pentru turnat obiecte din bronz și câteva amulete. Suntem de părere că și în cazul atelierelor de bronzieri este vorba despre meșteri locali și nu ambulanți, materia primă pentru obținerea acestuia aflându-se din belșug în zonă și, în cantități mai mici, chiar în extravilanul actualei comune Racoș.

IX.6. Metalurgia bronzului

După cum este bine cunoscut, unul dintre meșteșugurile practicate în așezare este metalurgia bronzului. Este vorba în primul rând despre cele trei duze de foale din lut ars, un număr important dacă îl comparăm cu acela al duzelor cunoscute anterior în mai multe așezări. Remarcăm doar că în Țara Bârsei, la Feldioara, au mai fost descoperite două exemplare cu urme evidente de utilizare. Toate pledează pentru practicarea intensă a metalurgiei bronzului în sud-estul Transilvaniei, ca și tiparele din piatră și din lut ars, de creuzetele, de rebuturile de turnare și de prelucrare („picuri” de bronz). Absența unor piese din bronz este pe deplin explicabilă dacă se ia în considerare că vestigiile complexelor Wietenberg din incintă au fost recuperate și folosite de daci la ridicarea zidului, ocazie cu care, cu siguranță aceștia au „salvat” și refolosit obiectele mai vechi. Nu este mai puțin adevărat că recuperarea lor se putea petrece și în Prima Epocă a Fierului sau chiar în cea a bronzului, după deteriorare.

X. VIAȚA SPIRITUALĂ

Oseminte umane neincinerate

Au fost descoperite oseminte neincinerate de la doi copii, la extremitatea nordică a viitorului zid dacic, într-o zonă nefavorabilă nu numai locuirii, ci oricăror amenajări caracteristice traiului uman. Panta stâncoasă a dealului fiind aici foarte abruptă, comunitatea a depus un efort considerabil pentru amenajarea locului, operațiune ce a constat în construirea unei platforme din cantități apreciabile de pietre calcaroase de mari dimensiuni (unele cu laturi de peste 1m), „legate” de stânca nativă cu mult pământ adus din altă parte. Efortul s-a soldat cu obținerea unei suprafețe care atunci ar fi putut fi plană, dar care în prezent are o înclinare de 8-10 grade. Pe această suprafață, îngustă de numai 3-4m și lungă de peste 7m (Fig. 39 – 40, 42), s-au găsit defuncții, peste care a fost ridicat apoi, în a Doua Epocă a Fierului, un turn dacic din lemn. După îndepărtarea ruinelor incendiate ale turnului și a pământului înroșit în urma arderii acestuia, la o adâncime de numai câțiva centimetri, a apărut un schelet uman din care lipsește partea de la bazin în jos. Se afla pe dreapta, cu fața spre NV și mâinile îndoite din coate, cu capul pe câteva pietre, neașezate intenționat. În fața lui, puțin mai sus de nivelul frunții, se aflau două vase, ambele întregibile.

Scheletul aparține unui individ de *sex feminin*, de 9 ani±24 luni (vezi analiza detaliată a Alex. Comșa). Oasele au devenit foarte friabile datorită puternicului incendiu prin care a fost mistuit turnul dacic de deasupra.

Din zona depunerii, spre aval de lespezile din zidul dacic, au fost găsite fragmente de vase, parțial sau total întregibile, de cea mai bună factură Wietenberg și câteva din cultura Noua (asupra acestora din urmă ne vom opri în volumul următor al acestei cărți). Tot din zona acestui defunct provin câteva oase lungi, izolate, de la un *copil*, probabil în primele luni de viață (vezi analiza detaliată a Alex. Comșa).

Reamenajarea locului în vederea ridicării turnului dacic elimină orice informație referitoare la restul ritualurilor efectuate cu prilejul îngropării copiilor.

Sumarele informații nu epuizează problemele legate de contextul arheologic general în care se înscrie descoperirea. Ne referim, în primul rând, la faptul că scheletul a fost așezat pe o vatră care neîndoienic aparține culturii Wietenberg (Fig 39-40). În al doilea rând, este verosimil ca mica zona din această parte a incintei să fie una consacrată, sub vatra pe care stă scheletul existând o alta, tot din cultura Wietenberg (vatră care nu a mai putut fi cercetată în întregime din motive independente de colectivul de arheologi). În al doilea rând, există suficiente argumente că defuncții au făcut parte dintr-un context mai amplu, cu semnificații ce vizează credințele religioase și practicile mortuare ale timpului.

În sprijinul celor afirmate aducem la fel de interesanta depunere rituală (Fig. 22-23) din spatele defuncțiilor, scoasă la lumină prin *SI* din anul 2012. Situată în imediata apropiere a scheletului, depunerea constă din două (sau trei?) *animale mari îngropate în întregime*, împreună cu o cantitate apreciabilă de vase ceramice sparte intenționat, dar parțial întregibile, și oase de la alte animale, ce par aruncate la întâmplare. Scheletele animalelor erau așezate cu fața spre vest, în poziție anatomică. Capetele animalelor nu s-au putut recupera deoarece peste ele a fost ridicată prima „asiză” a zidului dacic (dislocarea lespezilor și bolovanilor din zid ar fi condus la distrugerea acestuia, exact acolo unde el se termină și închide incinta cu un turn). Depunerea are forma unei suprafețe cu laturile lungi pe direcția SV-NE, iar la capete este delimitată prin două râșnițe din tuf vulcanic. Coroborate, informațiile legate de acest ansamblu conduc spre concluzia că atât în ceea ce privește copiii, cât și animalele din spatele lor, ne aflăm în fața unui **complex cultural**, la care s-a ajuns prin acte sacre, ale căror semnificații se înscriu în rândul unor practici mai rar surprinse de săpăturile arheologice, dar care aruncă o lumină interesantă asupra credințelor și practicilor religioase ale timpului. Ne gândim, în primul rând, la descoperirea maxilarului defunctei în spatele craniului (acesta n-a ajuns întâmplător acolo, ca urmare a bulversărilor din epoca dacică), dar și la alte asemănări cu cele constatate în tumulului 21 de la Sibîșeni, spre exemplu, cu precizarea că acolo maxilarul nu se afla în spatele craniului, ci pe fundul gropii, împreună cu o parte din oase (I.H.Crișan 1970, 154, nota 11; Andrițoiu 1992, 96). Luată separat, depunerea se înscrie în categoria celor amplasate în așezare, ca și cele de la Bernadea, Obreja, unde ca ofrandă este depus numai un vas (Protase 2002, 36; Soroceanu 1973, 495-496) și Ocnița (Chidioșan 1980, 25). Mormântul de la Obreja, ca și ceramica, este datat la finele culturii Wietenberg, în „faza târzie” (Soroceanu 1973, 495-496).

O depunere rituală interesantă este cea întâlnită la Păuleni, jud. Covasna, în **Complexul ritual nr. 14**, unde au fost descoperite două cranii desprinse de schelete și *însoțite de o râșniță și de un vas ceramic întreg* (s.n.). La nord de acestea, într-o groapă săpată special, a fost găsit un schelet așezat pe dreapta, cu fața spre est. Detaliile oferite de descoperitori, între care capul așezat *direct pe stâncă și deasupra restului scheletului* (s.n.), ca și absența unor vertebre, sunt dovezi că la Păuleni (Cavruc, Buzea 2002, 50) ar putea fi vorba de un sacrificiu. Asemenea ritualuri nu sunt specifice numai vechilor traci, ci și geto-dacilor de mai târziu, ori altor popoare și civilizații, în locuri și epoci diferite (Sirbu 1993, 37-38). Se mai cuvine spus că depunerea face parte din categoria celor de înhumare din incintele așezărilor, de obicei mai reduse numeric decât cele din necropole (Boroffka 1995, 275-281).

Analiza materialelor din jurul scheletului, în primul rând a ceramicii, a oferit și informații referitoare la datarea complexului. „Ceașca” de dimensiuni mari, dar mai ales vasul întreg din apropiere, confecționat din pastă semifină, se datează pe parcursul fazei I a culturii Wietenberg, cu analogia cea mai apropiată la Derșida (Chidioșan 1968, Abb. 6/11). Din același nivel și în aceeași zonă au mai fost scoase la iveală multe fragmente ceramice din aceeași pastă și cu un decor identic, inclusiv numărul de brăuri de pe buza vaselor sau imediat sub aceasta. Există și părți superioare din vase/urne cu patru toarte în bandă amplasate pe umăr, similare și contemporane cu cele de la Păuleni-Ciomortan (Cavruc, Rotea 2000, 155-172).

În concluzie, depunerea rituală de pe *Piatra Detunată* se datează în faza I a culturii Wietenberg.

Înmormântările/depunerile de copii în interiorul așezărilor și cetăților fac parte dintr-un fenomen general răspândit în lumea tracilor, atât în Epoca Bronzului, cât și pe parcursul întregii epoci a fierului (Sirbu, Dăvîncă 2014). Acest fenomen, răspândit și la alte popoare în epoci diverse, evidențiază un tratament diferit aplicat copiilor față de cel aplicat maturilor, datorită unor credințe și ritualuri deosebite.

Descoperirea de oase umane izolate în diferite părți ale sitului, de la 11 indivizi de vârste diferite și de ambele sexe (vezi Alex. Comșa, în prezentul volum), fără inventar, demonstrează că ele pot fi încadrate în categoria "oseminte incinerate în contexte nefunerare", fenomen întâlnit în diverse epoci și la diferite popoare (Sirbu 1993, 31-38; 2005, 21).

XI. PALEOFAUNA

Date asupra exploatării animalelor în nivelele din epoca bronzului (cultura Wietenberg) de la Racoșu de Jos – Piatra Detunată (Durduia) (județul Brașov)

Georgeta El Susi

Abstract. *Data about animal husbandry in the Bronze Age habitation at Racoșu de Jos – Piatra Detunată (Brașov County).*

*Piatra Detunată / Durduia / is a hill with an altitude of approximately 560 m, located on the left bank of the River Olt, halfway between the localities Augustin and Racoșu de Jos. The area was inhabited sporadically throughout the Neolithic, Bronze Age and Iron Age. The Bronze Age fortification, largely destroyed in the next age, is overlapped by two Hallstattian waves and a Dacian wall. Animal bones were collected from the three levels of the site, only the Bronze Age habitation produced few remainders, about 103 fragments. They come from a dwelling - S2/and exclusively belong to mammals, most of them originating in **pig**. The 21 fragments (35.6 %) suggest at least six individuals (40 %), namely killed: two pigs in 7-9 months, one about 14-16 months, four exemplars over 2.5 years. A single male reached an advanced stage, accounting for the much worn dentition. **Caprovines** rank the second with 17 fragments (28.8 %) from three individuals (20%), killed at 5-7 months, 12-16 months (goat) and over four years (sheep). A stature of 72.5 cm was estimated talus-basis; it is an increased value but common, whereas the withers height of the Bronze Age sheep is higher than previously in the Romanian Bronze Age. By now, the sheep from Otomani sites (NW Transylvania) have been a stature of 61.4-69.3 cm, that from Noua Culture (SE Transylvania) 58.7-71.4 cm. Sheep from Wietenberg sites fall within the average range size of the Romanian Bronze Age. For instance, a variation of 57.79 -70.51; M (mean)-65.03 cm was found in Derșida, 61.46 cm in Mintiu Gherlii, 61.7-66.2 cm; M-63.2 cm in Oarța de Sus, and 68.9 cm in Cauce.*

*12 waste originate in **cattle** post cephalic skeleton (20.3 %), suggesting a sub-adult and a mature individuals. Dimensionless material did not allow morfo-metric assessments. So it seems the cattle stature vary between the lower and medium limits of the Bronze Age taxon. For instance, the plentiful sample from Derșida recorded values of 106.7 95.59, 110.7 and 119. 3 cm (cows), 129.7 cm (bulls). Overall, there is a variation of 95.59-129.7 cm; M-113.79 cm. Male deposited in a ritual complex from Tureni stood up 121.8 cm.*

A second phalanx of 45 mm in length, with a slender index of 84.2, preserved from horse. It comes from a relatively high individual with quite gracile legs. There are few published data about horse size from Wietenberg settlements. Only the three horses found in a ritual context at Oarța de

Sus ritul has provided some data on this topic. Heights of 124, 137, and 139 cm were estimated. Probably the horse from that epoch was small and medium-sized and with multiple use, at traction, riding, occasional consumption.

The wild mammal sample includes four bones from wild boar (6.8 %), three from red deer (5.1 %) and one from hare (1.7 %). The fragments of **wild swine** originate in a single individual with a mean stature of 85.5 cm. The three **red deer** fragments come from an adult individual. The **hare** is documented by a distal humerus. According to present faunal information one supposes the inhabitants from Racoșu de Jos mainly used in consumption pork and mutton and secondary the beef. The by-products from small ruminants and cattle were also had in mind. The environment well forested advantaged an economy mostly focused on pig rising and sheep/goat (dairy products, wool). Cattle rising were little advantaged by milieu. The game completed the diet, wild boar exploitation prevailing.

Piatra Detunată/Durduia este denumirea unui deal cu altitudinea de circa 560 m, plasat pe malul stâng al Oltului, la jumătatea distanței dintre localitățile Augustin și Racoșul de Jos. Arealul a fost locuit sporadic în neolitic și foarte intens în epoca bronzului și epoca fierului (Costea, 2004, 52). Fortificației din epoca bronzului, distrusă în mare parte în epocile următoare i s-au suprapus două valuri hallstattiene și un zid datat în Latène. Resturi de animale s-au prelevat din cele trei nivele de locuire, din așezarea culturii Wietenberg prelevându-se un eșantion faunistic redus, de 103 fragmente. O importantă cantitate de resturi animale nu au fost introduse în statistici, aceasta provenind dintr-o zonă de amestec a materialelor Wietenberg cu cele hallstattiene, respectiv din sectorul „de pe toată grosimea valului hallstattian de la baza zidului dacic până la miezul amintit” (Costea, Bălos, 1996, 28).

Materialul osteologic provine exclusiv dintr-o locuință cercetată în S2/2001, atribuită culturii Wietenberg (Costea, 1999, 39-40). Din umplutura complexului s-au adunat 103 resturi menajere de la vită, porc, oaie, capră, cal, mistreț, cerb și iepure. Din schemă lipsește câinele (Tabel 2, Fig. 1). Porcinele prevalează prin cele 21 fragmente (35,6 %) aparținând la cel puțin 6 exemplare, sacrificate în următoarele stadii: doi indivizi între 7-9 luni, un exemplar pe la 14-16 luni, patru exemplare peste 2,5 ani. Un singur animal pare să fi atins o vârstă matură, având în vedere eroziunea puternică a molarilor. Exemplarul respectiv este un mascul, având molarul 3 superior cu o lungime de 39 mm, valoare ce intră în intervalul de variație al mistrețului. Cu siguranță creșterea liberă a porcului în pădurile din împrejurimi va fi favorizat încrucișări cu mistrețul, element comun în zonă. Deși în eșantionul de la Racoș nu există oase întregi, iar dimensionările pe lățimile oaselor sunt puține, pe baza exemplelor din literatura arheozoologică, se poate preciza că, populațiile de suine domestice exploatate de comunitățile Wietenberg erau de talie înaltă. De pildă, pe materialul de la Derșida¹ s-a estimat o variație a înălțimii la greabăn de 62,5-85,5; M-78,27 cm (Bindea 2008, 85). Pe materialul din nivelul Wietenberg de la Cauce s-au estimat valori crescute, de 69,3, 78,4 și 78,7 cm.

Ovicaprinelor le aparțin 17 fragmente osteologice (28,8 %) provenind de la trei exemplare (20%). Acestea au fost sacrificate între 5-7 luni, 12-16 luni (o capră) și peste 4 ani (o oaie). Pe baza unui astragal s-a estimat o talie pentru o ovină, de 72,5 cm, valoare crescută, însă normală, dacă avem în vedere talia sporită a ovinelor în epoca bronzului, în așezările din România (Haimovici, 1969, 190). De pildă, oile din siturile Otomani din NV Transilvaniei

¹ Este cel mai consistent eșantion publicat până în prezent, dintr-o așezare Wietenberg

aveau înălțimi la greabăn de 61,4-69,3 cm (Haimovici 1987, 49, El Susi, 2002, 348), cele din cultura Noua din sud-estul Transilvaniei de 58,7-71,4 cm (El Susi 2002a, 156). Ovinele siturilor Wietenberg se încadrează în parametrii medii de variație pentru epoca bronzului de la noi. De pildă, la Derșida s-a estimat o variație a taliei de 57,79-70,51; M-65,03 cm (Bindea 2008, 152), la Mintia 61,46 cm, la Oarța de Sus, 61,7-66,2 cm; M-63,2 cm (Bindea 2008, 152) iar la Cauce 68,9 cm (El Susi 2005, 121).

Tabelul 1 – Distribuția resturilor din nivelul Wietenberg pe specii

	Frgm.	%	NMI	%
Bos taurus (vită)	12	20,3	2	13,3
Sus domesticus (porc)	21	35,6	6	40
Ovis/capra (oaie/capra)	17	28,8	3	20
Equus caballus (cal)	1	1,7	1	6,7
Total mamifere domestice	51	86,4	12	80
Sus s. ferrus (mistreț)	4	6,8	1	6,7
Cervus elaphus (cerb)	3	5,1	1	6,7
Lepus europaeus (iepure)	1	1,7	1	6,7
Total mamifere sălbatice	8	13,6	3	20
Total mamifere determinate	59	100	15	100
Așchii+coaste	44			
TOTAL EȘANTION	103			

Vitelor le sunt atribuite doar 12 resturi (20,3 %), provenind de la un exemplar sub-adult și unul matur. Materialul nedimensionabil nu a permis evaluări morfo-metrice. Se pare că talia vitelor din siturile Wietenberg analizate oscilează între limitele mici și medii ale vitelor epocii bronzului. De pildă, pe materialul bogat de la Derșida s-au înregistrat valori ale taliei pentru femele de 95,59, 106,7, 110,7 și 119,3cm; pentru masculi s-au obținut valori de 129,7 cm (Bindea 2008, 136-137). Per ansamblu există o variație de 95,59-129,7 cm; M-113,79 cm. Masculul depus în complexul ritual de la Tureni avea în jur de 121,8 cm (Bindea 2008, 94).

De la **cal** s-a păstrat o falangă medie, cu lg maximă de 45 mm și cu un indice diafizar de 84,2 sugerând un exemplar relativ înalt, cu extremități relativ gracile. Despre tipurile de cabaline exploatate în așezări Wietenberg există puține date publicate. Doar materialul celor trei cai depuși ritual la Oarța de Sus a oferit unele date în acest sens. Este vorba de trei exemplare cu înălțimi la greabăn de 124, 137, 139 cm (Haimovici 2003, 60-61). Probabil că ecvideele exploatate în situri ale Culturii Wietenberg erau de talie mică, eventual medie și cu utilizării multiple, tracțiune, călărie, consum ocazional. Eșantionul speciilor sălbatice include 8 oase (13,6%) provenind de la un mistreț, un cerb și un iepure. Mistrețului îi aparțin o fibulă, o pereche de astragale, cu lg maximă 48,5 mm (talie – 85,9 cm) și un metacarp III, cu lg. 79 mm (talie – 84,7 cm). Oasele provin din scheletul unui individ cu înălțimea de 85,3 cm. Având în vedere talia relativ crescută a porcinelor epocii bronzului cât și mixajele frecvente cu specia domestică, nu este exclus ca exemplarul respectiv să fie un metis. Cele trei oase de cerb (calcaneu, rotulă, os metatarsian) provin din piciorul stg al unui cerb adult.

Tabelul 2 - Distribuția elementelor scheletice pe specii

Complex	Bos taurus	Sus s. dom.	Ovis/C	Equus caballus	Cervus	Sus s. ferrus	Lepus sp.
Viscerocr. + Dentes superiores	1	5					
Mandib. + dentes inf.	1	2	1				
Vertebra	1		2				
Axis			2				
Scapula	1		1				
Humerus	1	1	1				1
Radius	1	3	2				
Ulna		1					
Metacarpus		2	1				
Femur	1	2	1				
Fibula						1	
Tibia		1	1				
Patella					1		
Calcaneus			1		1		
Talus	1		1			2	
Metatarsus	1	3	3			1	
Ossa metatarsii					1		
Metapodii	3						
Phalanx 1		1					
Phalanx 2				1			
TOTAL	12	21	17	1	3	4	1

Iepurele completează lista speciilor sălbatice, fiindu-i atribuit un fragment de humerus distal. Pe datele actuale de faună se poate preciza că locuitorii așezării Wietenberg de la Racoșu de Jos practicau pe scară redusă vânătoarea deși împrejurimile păreau bogate în vânat. Cota ei este de numai de 13,6% pe resturi. Comunitatea își asigura cele necesare traiului mai ales din exploatarea mamiferele domestice, în principal porcine și ovicaprine, pentru carne și produse lactate; creșteau mai puține vite, probabil ambientul era favorizant porcului crescut în stare liberă și rumegătoarelor mici. Pe de altă parte, fiind totuși vorba de umplutura unei locuințe este posibil ca oasele de dimensiuni mari (vită, cerb, cal) să fi fost aruncate în altă parte și să nu se regăsească în umplutura locuinței. Aici se vor „fi rătăcit” mai ales elemente mici (oase de la ovicaprine, porc, dentiție), iar de la speciile mari mai ales dinți, oase mici, spărturi. Și aceasta ar fi o explicație pentru ponderea mică a vitei. Sub raport paleoclimatic locuirea s-a dezvoltat pe fondul climatului Subborealului (2250-700 BC) sau al fazei molidului cu carpen (Cârciumaru,

1996, 143). Se cunoaște faptul că, de-a lungul perioadei de tranziție de la Atlantic la Subboreal, climatul blând al Atlanticului se deteriorează treptat, până spre finele acestei perioade pădurea atinge maximum de extensie. Spre 2600 BC temperatura înregistrează valori foarte mici, urmând ca spre începutul epocii bronzului valorile să crească ușor. Începutul epocii bronzului coincide cu instalarea unui climat rece și uscat, zona înălțimilor mijlocii fiind dominată de răspândirea carpenului, ca element de vegetație tipic Subborealului. Analizele sporopolinice din Munții Harghitei confirmă aceste modificări de climă și vegetație (Panait, Tanțău 2013, 95). De-a lungul epocii bronzului, spre fazele sale finale are loc o nouă răcire, numită „late Subboreal cooling” (Choyke, Bartosiewicz, 1999, 245-246). Aceste modificări de climă și vegetație (implicit) au indus unele schimbări la nivel de faună și comportament uman în relațiile cu aceasta. Se pare că alterările climatice din bronz au defavorizat creșterea vitelor fiind în favoarea porcului, specie avantajată de un habitat umed și împădurit. În acest context se poate oferi o explicație pentru cota mare a porcinelor la Racoș. Din păcate, resturile reduse de cerb, mistreț, deci a unor mamifere favorizate de un mediu împădurit, fie el și parțial nu aduce argumente în plus.

Din păcate s-au publicat puține studii de faună Wietenberg bazate pe eşantioane mari. Singurele materiale consistente sunt cele de la Derșida -1695 oase (Bindea 2008, 86) și Cauce – 739 oase (El Susi 2005, 98-99). Restul siturilor au raportat eşantioane faunistice mici, Boiu cu 28 resturi (Andrițoiu 1992, 132, anexa 3) și Mintiu Gherlii cu 47 (Bindea 2008, 93-94). Loturile de Tureni și Oarța de Sus provenind din complexe cu caracter ritual nu intră în discuție. Se pare că nici la Rotbav nu s-au adunat foarte multe resturi animale din cele trei nivele Wietenberg, absența lor sugerând o activitate sistematică de curățire spațiului și depunere a resturilor probabil în gropi special amenajate (Dietrich 2014, 60).

Puținele repere statistice oferite de așezările în discuție evidențiază o oarecare diversitate sub raportul economiei animale de dezvoltare de fiecare comunitate în parte; condițiile specifice își vor fi pus și ele amprenta într-o oarecare măsură. Per ansamblu vânătoarea este puțin practică, de pildă la Derșida ea înregistrează doar 4%, ceva mai mult la Racoș (13,6%) și Cauce (17,2%) ultimele două plasate în zona premontană. Prezența ori absența unor taxoni domestici este mai degrabă rezultatul eşantioanelor mici. În general alimentația comunităților Wietenberg era bazată mai ales pe carnea de oaie, capră (Mintiu Gherlii-65,12%, Cauce-40,7%) și/sau porc (Racoș-35,6%). Chiar și unde vita predomină (Derșida-35,84%), porcinele și rumegătoarele mici au procente mari, apropiate acesteia (Tabel 3, Fig. 2). Doar la Boiu vitele sunt notate cu 64,28%; pe cele 18 resturi s-au estimat circa 14 indivizi, ceea ce ni se pare exagerat. Probabil că vita era crescută mai ales pentru lactate, forță de tracțiune, piei. Legat de eşantionul faunistic din locuirea de epoca bronzului de la Rotbav, se precizează că „In the Wietenberg settlements bovines and ovicaprines were used in approximately equal shares”, iar legat de vârstele de tăiere, se pare că pentru nivelele Wietenberg „mainly young animals slaughtered for their meat are attested” (Dietrich 2014, 340). Exploatarea altor resurse alimentare provenite din pescuit, prinderea păsărilor, a reptilelor (broasca țestoasă), culesul moluștelor se va fi făcut ocazional. De pildă la Cauce s-a identificat un fragment de broască țestoasă și două oase de pasăre. La Derșida există un rest de rață sălbatică și 5 cochilii de scoică de râu. Alte date în acest sens nu există. Posibil ca cercetările viitoare în acest sit să aducă un plus de informație arheozoologică utilă scopului propus.

Tabelul 3 – Ponderea pe fragmente (NISP) a mamiferelor în aşezări Wietenberg

NISP	Racoşu de Jos	Cauce	Derşida	Mintiu Gherlii	Boiu
<i>Bos taurus</i>	20,3	8,7	35,84	20,93	64,28
<i>Sus domesticus</i>	35,6	29,2	27,68	11,63	17,86
<i>Ovis/capra</i>	28,8	40,7	29,1	65,12	17,86
<i>Equus caballus</i>	1,7		1,24		
<i>Canis familiaris</i>		4,2	2,57	2,32	0
Domestice	86,4	82,8	96,43	100	100
Sălbatic	13,6	17,2	3,57		

Fig. 1: Ponderea speciilor ca NISP (frgm.) şi (NMI) indivizi la Racoşu de Jos/ Taxa frequencies as NISP and MNI at Racoşu de Jos

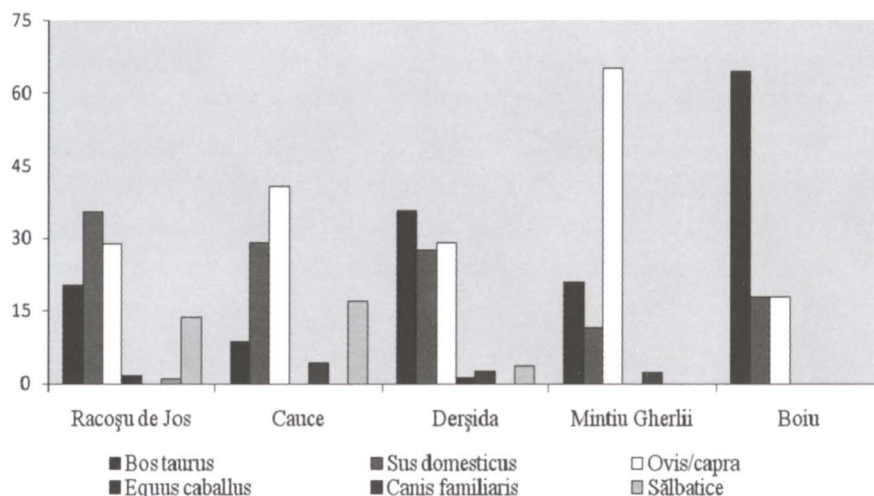
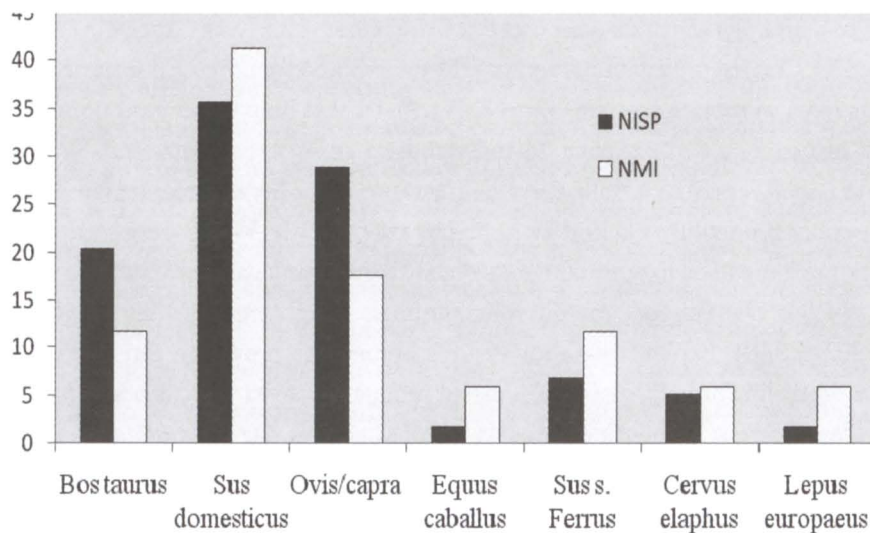

Fig. 2: Ponderea speciilor ca NISP în situri Wietenberg din Transilvania/ Taxa frequencies in Wietenberg sites from Transylvania

XII. ANALIZE ANTROPOLOGICE

XII.1. Date antropologice privind fragmentele osoase umane provenind de la doi indivizi descoperiți în situl culturii Wietenberg de la Racoș-Piatra Detunată

Alexandra Comșa

Abstract: *In the site from Racoș-Piatra Detunată it was discovered the upper half of a human skeleton. The skull was partly reconstructed, the same as the long bones of the post-cranial skeleton. Given the elements that we had at our disposal, we could establish that the skeleton had belonged to a girl, aged at 9 years $\pm$ 24 months. Together with the bones of this individual had been also found few fragmentary long bones belonging to a little child, probably in his first months of live. All the human bones had been buried with 152 animal bones, of different species, therefore, in a large amount.*

Material și metodă

Materialul de studiu este reprezentat de resturile osteologice descoperite în situl Wietenberg de la Racoș-Piatra Detunată.

Metodele folosite pentru realizarea analizei antropologice sunt cele propuse în urma discuțiilor purtate în ședințele de lucru ale antropologilor de la Praga (1972) și de la Sarospáták (1978) (Ferembach, Schwidetzky, Stloukal 1980, 517-549), la care am adăugat și modalitatea de stabilire a sexului pentru scheletele de copii propusa de Schutkowski (Schutkowski 1993 p. 199-205).

Craniul.

Această parte a scheletului nu a putut fi reconstituită decât parțial (Fig. 1). Există porțiuni de frontal, parietale, occipital, dar și un fragment din baza craniană. Se păstrează, de asemenea, molarul drept. Mastoida este de gradul 1, iar protuberanța occipitală externă. Din maxilarul superior se păstrează segmentul cuprins între M.2 de pe hemiarcada dreaptă și caninul de lapte de pe cea stângă (Fig. 2). În alveole se găsesc o parte dintre dinți. Palatul are adâncime medie. Mandibula, din care se păstrează hemiarcada dreaptă aproape întreagă, cu alveola lui M.2 drept secționată, a fost descoperită în stare fragmentară (Fig. 3-4). În alveolele dentare se găsesc m.1, m.2, M.1, M.2 (care se afla în curs de erupție), trei dintre incisivi inferiori, ca și doi premolari 1 cu rădăcinile în formare au fost găsiți ca dinți izolați. Foramenul mental se află în dreptul lui m.2.

Formula dentară a acestui individ este următoarea:

.2	.1	.2	.1		.2	.1		.1	.2		.1	.2	.1	.2
.2	.1	.2	.1		.2	.1		.1	.2		.1	.2	.1	.2

> = lipsă maxilar

- = dinte prezent în alveolă

↑ = dinte în erupție.

Un alt fragment de mandibulă, reprezentat prin ramul ascendent de pe partea dreaptă, a fost folosit la reîntregirea hemiarcadei respective a mandibulei de copil. Pe osul reconstituit se observă că mușchii pterigoizi sunt ușor evidențiați, dar cei digastrici sunt ceva mai bine dezvoltați. Impresiunile mușchilor maseteri sunt slab conturate. A fost posibilă și realizarea unora dintre măsurătorile specifice, pe care le prezentăm în tabelul care urmează:

Tabelul 1 – Dimensiuni ale mandibulei fragmentare

Nr. Martin	Măsurători	Dimensiuni (mm)
69 (1)	Înălțime la nivelul foramenului nutritiv	24
69 (3)	Grosime la nivelul foramenului nutritiv	10
70	Înălțime ram ascendent	41
70 (3)	Înălțime incizură mandibulară	12
71	Lărgime ram ascendent	28
71 (1)	Lărgime incizură mandibulară	29

Scheletul post-cranian

Din această parte a scheletului s-au găsit trei fragmente de omoplat, ambele clavicule fragmentare, dar și trei arcuri neurale întregi, unul provenind de la o vertebră cervicală, apoi alte arcuri neurale fragmentare.

S-au mai recuperat 42 de fragmente de coaste, 3 vertebre dorsale fragmentare, cu aspect specific pentru un subadult, 2 vertebre sacrale nefuzionate.

Dintre oasele membrelor superioare existau ambele humerusuri, dintre care cel stâng este reprezentat prin diafiză și capătul distal, iar din cel drept există doar diafiza. A fost

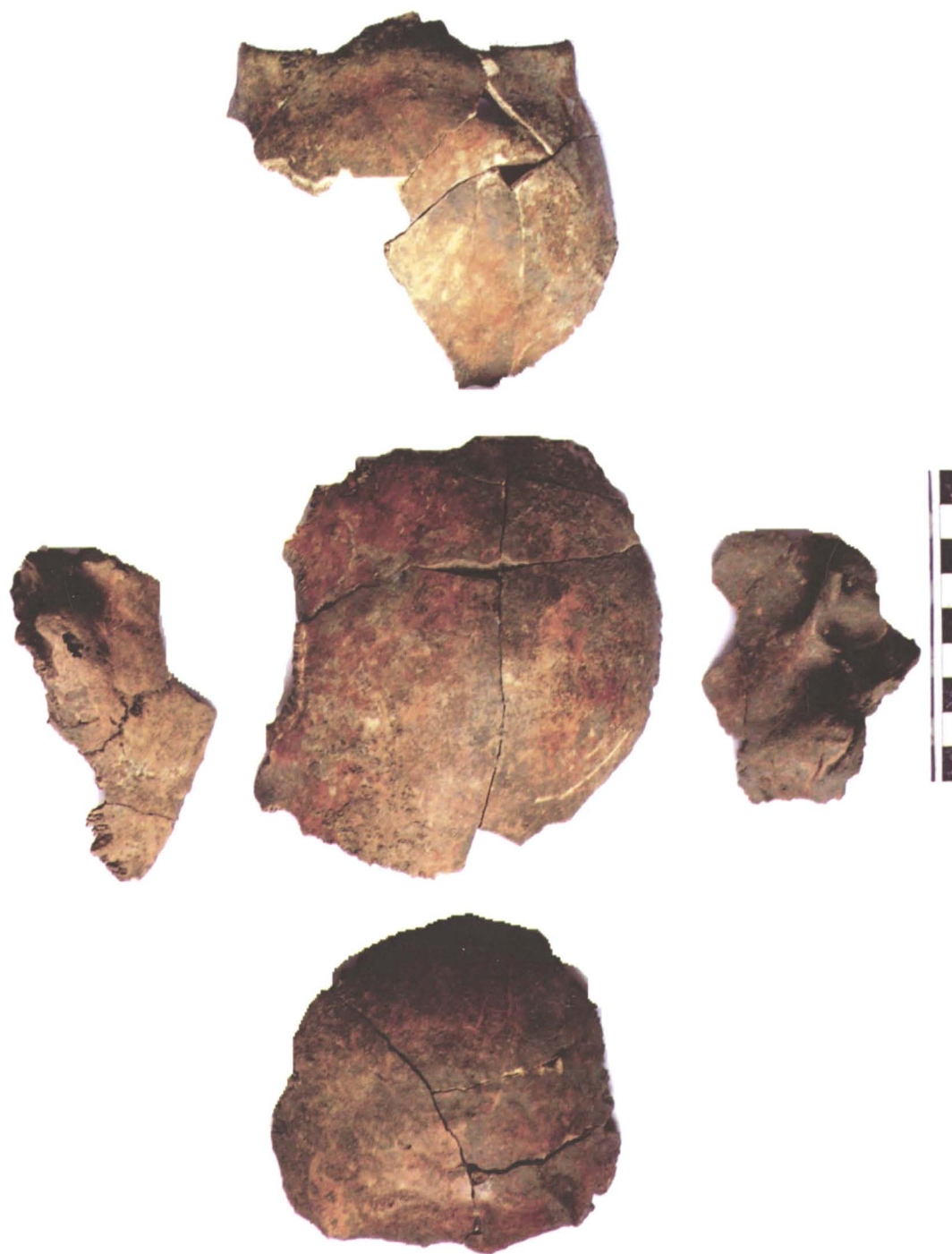

Fig. 1.
Fragmente provenind
din craniul scheletului
de copil nr. 1

Fig. 2.
Maxilarul superior al
scheletului de copil.

Fig. 3.
Mandibula
fragmentară a
scheletului de copil nr.
1 - vedere laterală

Fig. 4.
Mandibula
fragmentară a
scheletului de copil nr.
1 - vedere ocluzală

Fig. 5.
Oase ale mebrurelor
superioare de la
scheletul de copil nr. 1

Fig. 6.
Oasele iliace ale
scheletului de copil
nr. 1

Fig. 7.
Oasele scheletului 2

identificat și un fragment de cubitus drept. Cubitusul stâng se afla în stare fragmentară dar a fost reconstituit complet (Fig. 5). Putem spune că el aparține aceleiași individ, având aceeași culoare, dar și dimensiuni potrivite cu vârsta amintită, la fel ca humerusurile și fragmentul de cubitus drept, deoarece el a fost găsit amestecat printre oasele de animale.

Au fost descoperite și oasele iliace fragmentare (Fig. 6).

Diagnoza de sex și vârstă

Pe baza aspectului mandibulei, considerăm că aceasta a aparținut unui individ de sex feminin. Sexul individului este confirmat și de aspectul oaselor iliace (Schutkowski 1993, 201). În ceea ce privește vârsta, având în vedere schema dentară a lui Ubelaker, constatăm că este vorba despre un copil de 9 ani ± 24 luni.

Caractere non-metrice

Pe fragmentul de mandibulă se observă prezența torusului mandibular, destul de bine evidențiat.

Scheletul 2

Împreună cu craniul copilului de 9 ani au fost descoperite câteva oase lungi fragmentare aparținând unui alt copil (Fig. 7), de vârstă mult mai mică decât a acestuia, aflându-se probabil în primele luni de viață. Oasele respective sunt: un femur cu capătul proximal spart, o parte de diafiză a osului său pereche, o tibie cu ambele capete deteriorate, o porțiune de humerus cu capătul proximal, o epifiză, după dimensiunile sale provenind probabil de la unul dintre femure.

Diagnoza de sex și vârstă

Pentru stabilirea sexului nu dispunem de niciunul dintre elementele necesare. Din păcate, nefiind niciun os lung întreg, nu s-a putut determina cu precizie nici vârsta acestui individ.

XII.2. Oase umane disparate descoperite în situl culturii Wietenberg de la Racoș-Piatra Detunată

Alexandra Comșa

Abstract. *Isolated human bones in the Wietenberg culture site from Racoș-Piatra Detunată.*

In the archaeological site from Piatra Detunată, in several spots, some human remains belonging to the Wietenberg Culture had been discovered. They are presented in the following lines. The bones are mostly cranial fragments, a fragmentary femur, a complete mandible, a fragmentary one. For the fragmentary femur the sex of the individual might be the female one and the age could be adult or mature. For the fragmentary mandible the sex of the individual was the male one, the age was 24-30 years and tipologically it was a mediterranean. The complete mandible had belonged to a mediterranean male individual, with the age between 18-22 years. It was also discovered a phalanx II on which the distal epiphysis had started the process of union with the diaphysis and this is why it was considered that it belonged to an individual aged between 16-20 years. Two human vertebrae with a gracile appearance had been considered to have belonged probably to a young individual, of unknown sex. In the filling of the wave three cranial fragments had been discovered and due to their small thickness they are considered to have belonged to a young individual, possibly an infans II. In another spot three other cranial fragments had been found, one of them belonging probably to a juvenis and two others to another individual,

whose age and sex could not be established. Another cranial fragment had been found on the slope, 1 m away from the previous find, being considered that it belonged to an incipient adult. The thickness of the cranial bone indicates that it might belong to a woman or to a young male individual. This bone fragment had been buried together with a *Krummesser*.

It was also discovered an animal bone, in another spot than the human ones.

S.1/1995. A fost descoperit un femur drept fragmentar, reprezentat doar de diafiză, cu o parte a metafizei proximale (Fig. 1).

Diagnoza de sex și vârstă. Acest os ar fi putut aparține unei femei. În mod cert, osul a aparținut unui individ adult, poate chiar matur.

Markeri musculo-scheletali ai activității individului. Pe suprafața osului se observă că linia aspră este foarte bine dezvoltată (Fig. 2), ceea ce înseamnă că acest individ era implicat în activități care solicitau intens membrele inferioare. De asemenea, se observă că sunt bine dezvoltate inserțiile mușchilor *gluteus maximus* care realizează extensia articulației coxo-femorale, având și rol de rotator al coapsei și *cvadriiceps femoris*, care este flexor al coapsei și extensor al gambei.

S.I /1996 m. 62-65 adâncime -1,75-2,66. S-a găsit un fragment de mandibulă, cuprins între P.1 și M.3 de pe hemiarcada stângă a osului (Fig. 3-4). Toți dinții amintiți se păstrează în alveole. Foramenul mental este situat între P.1 și P.2. *Gonion*-ul este puternic eversat. Dinții au smalțul de bună calitate. Datorită robustității destul de accentuate a fragmentului mandibular, a reliefului său dezvoltat, considerăm că acesta a provine de la un individ de sex masculin.

Diagnoza de sex și vârstă. Pe baza schemelor dentare, putem aprecia că vârsta acestuia este de 25-35 ani după Brothwell, 25-35 ani după Zubov și 24-30 după Lovejoy. Drept urmare, vârsta cea mai probabilă este de 24-30 ani (Brothwell 1981, 72).

Aspecte de patologie dentară. Datorită ușoarei retracții a peretelui alveolar se poate considera că individul respectiv a suferit de o afecțiune a paradonțiului (paradontoză).

Tipologie. Analizând fragmentul de mandibulă menționat, putem spune că acesta aparține probabil tipului mediteranoid.

S-a descoperit o mandibulă, care a putut fi reîntregită (Fig. 5-6). Din ea lipsesc porțiuni din ramurile ascendente, adică procesul coronoid de pe partea dreaptă, o parte a ramului ascendent cu procesul coronoid și procesul condilar de pe partea stângă. În alveolele dentare se păstrează o serie de dinți, alții lipsind complet, fiind pierduți *post-mortem*.

Formula dentară este următoarea:

3	2	1	2	1		2	1		1	2		1	2	1	2	3
3	2	1	2	1		2	1		1	2		1	2	1	2	3

- = dinte prezent
- ? = dinte pierdut *post mortem*.
- < = lipsă maxilar

Dinții sunt foarte albi și au smalț de bună calitate, ceea ce înseamnă că individul respectiv a avut un regim alimentar bogat în calciu, probabil datorită consumului de produse lactate. Mentonul este butonat, bine evidențiat. Inserțiile mușchilor pterigoizi și digastrici sunt destul de bine dezvoltate.

Diagnoza de sex și vârstă. Având în vedere aspectul bazei și relieful mandibular, putem spune că acest os a aparținut unui individ de sex masculin. Folosindu-ne de schemele dentare, apreciem că vârsta acestuia era de 18-22 ani după Lovejoy, de 16-25 după Zubov și de 17-25 după Brothwell. Schema acestuia din urmă se referă totuși numai la primii doi molari, în timp ce celelalte scheme includ și molarul 3, iar mandibula la care ne referim conține în alveole toți cei trei molari. Drept urmare, vârsta cea mai probabilă este de 18-22 ani.

Aspecte patologice. Foramenalele mentale au dimensiuni diferite, cel de pe partea stângă fiind mai mare (dreapta 3,48 mm x 2,33 mm; stânga 4,90 mm x 3,31 mm). Deși în aceste condiții ar fi putut fi prezent un proces infecțios, care să fie asociat cu dezvoltarea mai accentuată a foramenului mental stâng, în acest caz nu se observă nicio modificare vizibilă a aspectului osului pe suprafața sa externă. Ceea ce se poate observa însă cu ușurință pe partea internă a mandibulei este faptul că *fovea sublingualis* care susține glanda salivară *sublinguală* de pe partea stângă a acesteia este mult mai dezvoltată decât cea de pe partea dreaptă. Considerăm că este posibil ca o inflamație a acestei glande să fi dus la creșterea semnificativă a volumului său pe o durată mare de timp, posibil datorită unui tratament neadecvat, sau a lipsei acestuia. Drept rezultat, pe lângă modificarea propriu-zisă a osului, prin presiunea exercitată asupra lui, s-a declanșat adaptarea inervării și vascularizației pentru această stare de fapt. Ca urmare a tuturor acestor schimbări s-a produs și mărirea foramenului mental.

Aspecte de patologie dentară. Datorită ușoarei resorbții a peretelui alveolar, putem spune că individul respectiv a fost ușor afectat de paradontoză. Pe molarul 2 stânga se află o carie de dificultate medie, situată interproximal, care afectează coroana în zona medială dintre molarul 1 și 2.

Tipologie. Aceasta mandibulă prezintă caracteristicile tipice pentru un mediteranoid.

S.I /1996-1997, 0,80-1,02 m. A fost descoperită falanga II provenind de la degetul mijlociu al mâinii drepte (Fig. 7). Epifiza proximală a acesteia nu este fuzionată cu diafiza, în timp ce cea distală este parțial sudată la restul osului. Acest os aparține unui adolescent de 16-20 ani. Am tras această concluzie pe baza analizei gradului de fuziune a epifizelor și diafizei osului amintit, care se desfășoară pentru ambele sexe în intervalul menționat (Ferembach, Schwidetzky, Stloukal 1980, 531).

S.I/96-'97 -1,43-1,75 m. Au fost scoase la iveală două vertebre de om (Fig. 8). Una dintre ele provine din regiunea cervicală, iar cealaltă din cea dorsală. După aspectul și dimensiunile lor ele provin în mod cert de la același individ. Având în vedere faptul ca oasele amainte sunt foarte mici ca dimensiuni, putem spune că ele au aparținut unui individ care, foarte probabil era femeie dar, în plus, era de o constituție foarte firavă și conform proporțiilor corporale, avea cu certitudine o talie mică. Pe corpurile vertebrale nu există aspectul caracteristic pentru subadulți.

Aspecte patologice.

Pe ambele vertebre se observă ușoare urme de osteoporoză.

S II / 1998. În umplutura valului de pământ au fost descoperite trei fragmente de calotă craniană. Ele au permis reîntregirea unei porțiuni provenind din frontal, cu o porțiune a suturii coronale, fără urme de oblitterare (Fig. 9). Se observă și bosa frontală, destul de bine evidențiată. Grosimea maximă a osului este de 3,91 mm. Dimensiunile sale ne arată că acest fragment aparține unui individ tânăr, posibil un *infans II* (7-14 ani), al cărui sex nu poate fi stabilit.

SII / 2002 - 2004, m10, -1,20m. S-au găsit trei fragmente craniene (Fig. 10). Unul dintre ele provine dintr-un parietal stâng. Bosa parietală este bine evidențiată. Foramenul parietal este bine conturat și este amplasat mai jos decât în mod normal, fiind situat în zona din apropierea segmentului L.1 al suturii lambdoide, la o distanță de 8,03 mm și de 26,34 mm față de segmentul S.4 al suturii sagitale. După aspectul porțiunilor suturale păstrate, putem constata cu ușurință că niciuna dintre suturi nu era oblitterată pe segmentele păstrate.

În ceea ce privește vârsta individului, având în vedere că nicio sutură nu este oblitterată (Piontek 1996, 151), considerăm că craniul respectiv aparține unui individ tânăr, fiind vorba foarte probabil despre un *juvenis* aflat la sfârșitul acestei categorii de vârstă sau, mai puțin probabil, despre un adult incipient. Sexul acestui individ nu poate fi stabilit.

Împreună cu acest fragment cranian, s-au mai găsit altele două, cu consistență și culoare diferite. Acestea s-au întregit, alcătuind un fragment mic de occipital, cu un desen alambicat al suturii lambdoide, acesta provenind de la un alt individ, ale cărui vârstă și sex nu pot fi stabilite.

SI/2012. În caroul 8, la adâncimea de 0,27 m și la distanță de circa 1 m mai jos pe pantă față de descoperirea precedentă, în timpul cercetărilor efectuate în campania anului 2012 a fost scos la iveală un fragment de calotă craniană provenind din parietalul drept (Fig. 11), având și o parte a suturii sagitale, cu desen destul de complicat, ai cărei denticuli sunt fragmentari pe alocuri. Se remarcă și prezența foramenului parietal, de mici dimensiuni (1,45x0,99 mm). Grosimea osului este de 6,77 mm, ceea ce ne-ar putea face să ne gândim la o femeie, sau la un bărbat tânăr. Nu putem stabili vârsta cu certitudine dar, considerăm că individul a fost un adult incipient, deoarece nu există urme de oblitterare pe porțiunile de sutură sagitală păstrate (S.2, S.3, S.4).

Fig. 1.
Femurul drept
descoperit ca os izolat

Fig. 2.
Linia aspră bine
dezvoltată, așa cum
apare pe femurul
descoperit ca os izolat

Fig. 3.
Mandibulă fragmentară - vedere laterală

Fig. 4.
Mandibulă fragmentară - vedere ocluzală

Fig. 5.
Mandibula umana reintregită - vedere laterală

Fig. 6.
Mandibula umana reintregită - vedere ocluzală

Fig. 7.
Mandibula umana reintregită - vedere frontală

Fig. 8.
Oasele scheletului 2

Fig. 9.
Falanga II de la degetul mijlociu al mainii drepte

Fig. 10.
Cele doua vertebre umane izolate

Fig. 11.
Fragment de frontal escoperit în umplutura
valului de pământ

Fig. 12.
Fragmente craniene disparate

Fig. 13.
Fragment cranian descoperit izolat

XIII. CONSIDERAȚII FINALE

XIII.1. Caracterul așezării

Din paginile anterioare rezultă cum nu se poate mai bine caracterul așezării, diversitatea și amploarea preocupărilor necesare asigurării traiului cotidian, dar și modul de gândire și de raportare a omului la lumea nevăzută, dar considerată de el ca diriguitoare și ocrotitoare a existenței lui și a lumii în care trăiește.

Caracteristicile care individualizează așezarea de la Racoș-*Piatra Detunată* derivă din ansamblul vestigiilor scoase la lumină în cursul săpăturilor, mobile sau imobile. Definitiv pentru caracterul ei este în primul rând sistemul de apărare, ridicat în trei etape (?), ce corespund tot atâtor faze de locuire: prima construcție are un schelet puternic din lemn (palisadă dublă sau „construcție de împrejmuire”), cea de a doua este din piatră, lemn și pământ, materiale din a căror dispunere a rezultat un val cu miez de piatră cu alura unui zid nelegat cu mortar. A treia posibilă etapă/fază este ilustrată de un fragment dintr-un val păstrat pe o lățime de 7m (lățime care include și fireștile alunecări de pietre). Fiecare dintre acestea și-a încetat existența cu ocazia unor evenimente violente, despre care nu deținem detalii, dar care pot corespunde tot atâtor faze de locuire. Renunțarea la primele două nu poate fi interpretată ca moment de liniște, contrazisă fiind chiar de modul de încetare a funcționării ei. Nu trebuie exclusă, desigur, nici posibilitatea unor incendii accidentale. Concluzia este că în toate fazele locuirii așezarea a beneficiat de construcții cu caracter defensiv. Toate au suferit distrugerii, mai mult sau mai puțin, în epocile următoare, inclusiv în cea modernă. Ele sunt vizibile în special în secțiunile din anii 1995, 1998 și 2010-2014.

Deși săpătura a oferit doar rămășițe ale sistemului defensiv din Epoca Bronzului, importanța acestora este deosebită, deoarece ele scot în evidență calitatea de fortăreață a așezării, precum și categoria războinicilor, recrutați fie de pe loc, fie din așezările civile din apropiere.

Un alt doilea element definitiv pentru așezare decurge din poziția geografică și geomorfologică a *Pietrei Detunate*. Într-un plan mai larg, Defileul Oltului era la acea vreme, ca și multe secole mai târziu, singura cale, dacă nu confortabilă măcar acceptabilă, de legătură între Depresiunea Brașovului, pe de o parte, și Podișul Homoroadelor și actuala Țară a Făgărașului, pe de altă parte. Deținerea a două puncte din care se putea supraveghea orice mișcare în defileu, împreună cu locuirea permanentă și cu posibilul turn Wietenberg situat pe *Tipia Ormenișului* (Costea 2006, 153-155), echivala cu controlul complet al văii și cu impunerea condițiilor de trecere, ca și de observare și de luare a măsurilor de apărare în cazul unor agresiuni. De aici rezultă importanța și caracterul militar-strategic al sitului. Este rațiunea fundării așezării de pe *Piatra Detunată* în Defileul Oltului și nu în altă parte, unde condițiile de trai ar fi fost mai ușoare.

Așezarea fortificată Wietenberg de la *Racoș-Piatra Detunată* nu este singura din zonă. În puncte importante din punct de vedere strategic sunt situate fortificațiile de la Turia (Szekely 1995, 109-126) și de la Păuleni. Facem precizarea că pentru cea de la Păuleni, în urma cercetărilor intense din ultimii ani, s-a exprimat părerea că, în realitate, ar fi opera comunităților Ciomortan, în timp ce „purătorii culturii Wietenberg doar au folosit-o și, după toate aparențele, au întreținut-o” (Cavruc, Rotea 2000, 157). De aici și argumentele pentru încadrarea culturii Wietenberg între culturile/grupul Ciomortan și Noua (Cavruc, Rotea 2002, 91), părere exprimată mai demult de descoperitorul culturii Ciomortan (Szekely 1970, 71-88). În schimb, la Turia, unde s-a cercetat și o necropolă din faza timpurie a culturii (Szekely 1995, 127-146), avem de-a face cu o concluzie pertinentă asupra unei construcții originale, cu aspectul unui val al cărui miez era un zid gros de 3,80m, ridicat din piatră locală legată cu pământ de culoare roșie (Szekely 1999, 109-126, fig. 6-8).

Celor de mai sus li se adaugă fortificațiile situate de o parte și de alta a Carpaților Răsăriteni, „în depresiunile marginale”. Le amintim pe cele de la Dealu-*Coada Macului*, Lutoasa-*Cetatea Ciuchian*, Porumbenii Mici-*Galath*, Racu-*Dealul Bogat* (Munteanu 2010, 97-99). În rândul acestora se înscrie și fortificația de la Cașin-*Jidovar*, necercetată îndeajuns pentru a se putea face aprecieri asupra aspectului și datării ei, situație în parte valabilă și pentru fortificația de la Valea Scurtă (Szekely 1999, 111).

Cercetările arheologice efectuate pe parcursul mai multor decenii în sud-estul Transilvaniei (Szekely 1999, 109-113) (din păcate unele sumar publicate sau doar menționate) au scos la lumină peste 50 de cetăți, așezări nefortificate sau puncte cu locuire sezonieră ori de pasaj ale culturii Wietenberg, a căror datare acoperă integral toate fazele de locuire a comunităților din Bronzul Mijlociu. Se confirmă astfel, încă o dată, că dezvoltarea civilizației Wietenberg nu pornește dintr-un centru anume și se răspândește treptat, ci că ea cunoaște o evoluție simultană, desemnând totodată aria geografică ocupată de creatorii ei. De aceea credem că termenul de „purători” ai culturii Wietenberg se cuvine mai nuanțat folosit, măcar în situațiile în care referirile la cultura Wietenberg sunt clare.

Toate fortificațiile pomenite scot în evidență, în mod direct, importanța strategică a locurilor respective, iar indirect existența categoriei „sociale” a războinicilor, de unde se poate conchide că aceștia deveniseră o entitate distinctă în lumea triburilor tracice Wietenberg, indispensabilă apărării comunităților din zona asupra cărora își exercitau dominația. Existența și importanța lor definesc una dintre trăsăturile de bază ale așezării de pe *Piatra Detunată*.

XIII.2. Cultura materială

Trăsătura militar-strategică reprezintă doar o componentă a caracterului așezării. Ca și în alte cazuri, ea este completată de o intensă activitate productivă, exprimată prin bogăția de unelte confecționate și utilizate. Reamintim cele mai importante îndeletniciri ale acestora, toate subordonate asigurării traiului cotidian și schimbului. Unele puteau fi exercitate și de meșteri ambulanți (turnarea obiectelor din bronz), dar cele mai multe de către localnici: cultivarea primitivă a plantelor și creșterea animalelor, prelucrarea pietrei (topoare, ciocane, măciuci, ascuțitori, răzuitoare, vârfuri de săgeți etc.), a lemnului (mânere și cozi pentru diferite unelte și ustensile folosite în afara sau în incinta gospodăriei), a osului (ace, împungătoare, pandantive, seceri, cuțite, plantatoare, pluguri), vânatul (vârfuri de săgeți) și pescuitul (harpoane), olăria (vase uzuale și miniaturale, apoi modelarea de fusaiole, perle/mărgelile, capete de băț, care

miniaturale, altare mobile, capace de vase, imitații de măciuci, tuburi pentru foale, sfeșnice, figurine, matrice pentru turnat obiecte din bronz etc.). Toate acestea demonstrează, după cum s-a mai spus, practicarea în așezare a unei intense activități productive necesară traiului cotidian și, probabil, schimbului.

Toată această activitate se desfășura în complexe familiale, corespunzătoare domeniilor de activitate. Cadrul necesar era oferit de locuințe ridicate fără excepție complet deasupra solului, aproape toate cu o singură încăpere. Cele din fazele de început nu aveau podele, în timp ce acelea mai târziu erau podite fie cu lut, fie cu lemn, de la acestea din urmă rămânând lentile de arsură. În interiorul acestora funcționau instalații de foc de dimensiuni compatibile cu habitatul ce trebuia încălzit, dar și în măsură să asigure prepararea hranei. Magaziile pentru păstrarea rezervelor alimentare și atelierele funcționau în afară, ca și unele vetre de dimensiuni mai reduse, utilizate fie vara pentru aceeași preparare a hranei, fie ca ateliere (de olari, pietrari, lemnari etc.). În așezare nu s-a descoperit nici o groapă cu destinație menajeră sau de provizii.

XIII.3. Credințe și practici mortuare și rituale

Este un domeniu destul de bine ilustrat de descoperiri și de inventarul lor arheologic.

Prezența osemintelor umane, aproape în totalitate doar oase izolate, în toate zonele sitului și din faze diferite de evoluție a culturii, ridică o serie de probleme. Rezultatele antropologice au identificat resturi umane de la 11 indivizi de ambele sexe, atât maturi, cât și adolescenți sau copii.

Lipsa oricăror urme violente pe oase sugerează faptul că nu e vorba de sacrificii umane, deși moartea poate fi provocată și prin alte mijloace care nu lasă urme evidente pe oase (de ex. sugrumare, înecare, otrăvire etc.).

Totuși, starea lor indică, mai degrabă, faptul că resturile de schelete și oasele izolate ar putea proveni, mai degrabă, de la practici de expunere/părăsire a defuncțiilor ori de la reînhumări.

Pentru a înțelege mai bine prezența acestor resturi umane la *Piatra Detunată* ne vom referi, succint, la practicile funerare ale comunităților culturii Wietenberg de pe întreaga lor arie de locuire.

Informațiile de care dispunem până acum atestă faptul că ritul predominant în cultura Wietenberg a fost incinerarea în morminte plane, cu depunerea resturilor rugului în urne – peste 90% din descoperiri (circa 220 de morminte).

Mormintele obișnuite de inhumație, adică acolo unde defuncții au fost depuși întregi, după anumite reguli și cu inventar și ofrande, sunt puține – doar 21, ceea ce reprezintă mai puțin de 10% din total.

În afară de aceste morminte obișnuite, care reflectă o anumită ideologie funerară, prin rituri și ritualuri, oseminte umane s-au descoperit și în alte situații. Este vorba de cranii, părți de schelete ori oase izolate, descoperite în așezări sau cetăți, în tumuli mai vechi ori în peșteri. Este vorba de 12 indivizi, anume 4 cranii și 8 schelete incomplete.

Vom aduce în discuție doar câteva cazuri.

Astfel, la *Cerișer-Peștera Cauce* (jud. Hunedoara), în stratul corespunzător culturii Wietenberg, pe fundul unei gropi s-au găsit un craniu, oasele toracelui și membrelor unui individ, plus fragmente de vase și piese de podoabă, iar în altă groapă doar o calotă craniană și un humerus (Ciugudean 2005, 41-43, pl. XXXV/7, XXXVII-XXXVIII ; Roman 2008, 224-225).

La Derșida-Dealul lui Balotă (jud. Sălaj), pe lângă cele cinci morminte de incinerare în urne, într-o groapă s-au descoperit atât un schelet chircit, plus o piatră, iar în altă groapă doar un craniu uman (Chidioșan 1980, p. 23-26, pl. 7).

La Ampoița-Dealul Doștiorului (jud. Alba), într-o groapă din mantaua unui tumul din perioada timpurie a bronzului, s-au găsit oseminte umane de la un defunct, dar nu în conexiune anatomică, alături de câteva fragmente de vase Wietenberg (Andrițoiu 1994, 152).

Tot într-o groapă din tumul, dar care data de la finalul eneoliticului, de la Poiana Aiudului-”Bogza Poienarilor”, com. Livezile (jud. Alba), s-a decoperit un craniu uman, alături de fragmente de vase Wietenberg (Soroceanu, Blăjan, Cerghi 1976, 65, 67 ; Andrițoiu 1994, 155).

Ceea ce ar putea surprinde la *Piatra Detunată* este numărul mare de indivizi și de oase umane izolate, de la defuncți de vârste diferite, de la nou născuți până la maturi, bărbați sau femei. Dar e posibil ca și în alte așezări Wietenberg să fi fost mai multe resturi umane, dar lipsa unor analize antropologice a făcut ca ele să nu fi fost identificate.

Pe baza informațiilor de pe *Piatra Detunată*, ce ar putea fi confirmate și de alte descoperiri, am putea presupune că practicile de expunere sau părăsire a unor defuncți, din motive greu de precizat acum, aveau o oarecare pondere în comunitățile culturii Wietenberg.

Alte indicii despre credințe și practici religioase sau magice, obiceiuri, sunt oferite de numeroasele și diversele categorii de artefacte cu destinație culturală.

Avem în vedere, în primul rând, **carele miniaturale**, al căror simbolism nu poate fi disociat de cultul venerării soarelui și zeităților urano-solare. Cultul soarelui este, îndeobște, mai dezvoltat la populațiile care practicau agricultura, cum este și cazul vechilor traci. Împreună cu o parte a ornamenticii de pe vase și de pe obiectele din bronz (spirala, meandrul), carele miniaturale pot oglindi influențe ale civilizațiilor est-mediteraneene, în principal a celei miceniene (Bader 1994). Adorarea cultului soarelui răzbate și din libațiile despre care vorbesc obiectele ornamentate cu simbolistică solară, în primul rând vasele ceramice, atât cele de dimensiuni obișnuite, cât și cele miniaturale (în cazul nostru strachina bogat decorată și cea în mărime naturală decorată pe ambele fețe, pe una și cu „crucea Wietenberg”, Planșele 113-116).

Includem aici și discurile din lut ars ornamentate cu zvastici (Planșa 53).

Nici unele **vetre** nu pot fi disociate de practicarea unor culte solare sau familiale, de fapt poate asociate cu acela al focului. Este posibil ca la festivități cu această destinație și de anvergură să fi participat întreaga comunitate sau cea mai mare parte din ea (Andrițoiu, 1997, 42). Dintre vetrele descoperite pe *Piatra Detunată* ar putea fi luată în discuție, în acest sens, doar cea din L1Bz/2008-2009, dar numai pentru un număr restrâns de persoane (Costea, Szekely 2010, 107-113).

La fel apreciem că se întâmplă și cu **altarele mobile**. Reproducând în miniatură, poate, monumentele de dimensiuni normale, inclusiv detalii arhitecturale (Costea 1998, 64), acestea sunt înzestrate cu o simbolistică la fel de importantă ca aceea a cărucioarelor, deosebirea constând în faptul că ele asigurau acte ceremoniale pentru entități mai restrânse (familii sau grupuri de familii înrudite). Chiar dacă nu cunoaștem cu exactitate zeitățile cărora le erau dedicate, acestea pot fi presupuse a fi aceleași ca cele adorate în sanctuarele sau templele reale.

În categoria obiectelor cu destinație cultuală, poate magico-vrăjitoarească, pot fi incluse și alte piese, în primul rând figurinele. Deși fragmentele găsite nu permit o reconstituire integrală, atribuirea lor unor bărbați ni se pare cea mai plauzibilă, compatibilă cu rolul jucat de aceștia în societate. De explicat rămâne rostul unor obiecte miniaturale care fac aluzii la ființa umană, cum ar fi vâsciorul-cizmă; deocamdată, despre rostul lui se fac numai supoziții (Dumitrașcu 1974, 129-136 și 2/ 1, 2).

Insolită ni se pare prezența în număr relativ mare a amuletelor din piatră (5 ex.). Toate sunt foarte bine șlefuite și armonios proporționate, iar dimensiunile lor înregistrează diferențe nesemnificative. Nu este exclus ca ele să facă parte din categoria amuletelor-idoli. Din modul de suspendare, legare sau înșirare, s-ar părea că nu făceau parte dintr-un ansamblu decorativ și că se purtau separat, ca obiecte cu puteri apotropaice. La rândul lor, pandantivele din melci și scoici nu ar fi exclus să aibă unele valențe culturale.

Un mesaj interesant ar putea transmite observația făcută asupra celor două topoare din piatră cu aripioare. Luând în considerare dimensiunile liliputane ale unuia dintre ele, ca și faptul că toporul de dimensiuni normale, deși bine finisat nu a fost ascuțit, se poate susține că în rândul localnicilor exista un cult anume în care erau utilizate, poate în cadrul unor ritualuri războinice.

XIII.4. Cronologia așezării

Fenomenul cultural Wietenberg se desfășoară pe durata a aproximativ 600 de ani, între 1800 și 1200 a.Chr., cu trecerea de la faza A2 la faza B pe la anul 1500, când atinge apogeul dezvoltării. Corelarea fazelor Boroffka-Reinecke conduce la următoarea cronologie a culturii: Boroffka A1-A2=Reinecke Br. A2/târziu; Boroffka B=Reinecke Br. B-C/timpuriu; Boroffka C=Reinecke Br. C; Boroffka D=Reinecke Br. D/timpuriu. În ambele variante cultura se extinde pe întreaga durată a Bronzului Mijlociu. Locuirea pe *Piatra Detunată* are însă o extindere în timp mult mai mare.

După cum s-a afirmat deja, așezarea Wietenberg este precedată de purtătorii culturilor Coțofeni, Schneckenberg, ai ceramicii decorată cu măturica sau cu pieptenele, grupul cultural Iernut-Zoltan, grupul Ciomortan. Din incintă nu lipsesc nici materialele aparținătoare culturilor Noua și Tei. Există unele tipuri de cești cu elemente comune Noua și Monteoru, care ar putea reprezenta, la nivel cronologic, perioada de mixtură dintre cele două culturi, un reper important pentru sincronisme culturale dintre comunitățile Wietenberg-Noua-Monteoru. Prezența indubitabilă, dar nu abundentă în incinta așezării a materialelor Noua faza a II-a și a celor din cultura Monteoru face neîndoielnică conviețuirea comunității Wietenberg de pe *Piatra Detunată* cu elemente din aceste etnosuri.

Întreaga configurație etnoculturală a sud-estului Transilvaniei se va modifica radical odată cu începutul Primei Epoci a Fierului, subiect care va fi tratat în volumul următor, împreună cu Epoca Dacică.

XIV. RÉSUMÉ

RACOS - PIATRA DETUNATĂ, DÉPARTEMENT DE BRAȘOV MONOGRAPHIE ARCHÉOLOGIQUE (I) ÉPOQUE DU BRONZE – CULTURE WIETENBERG

Introduction. L'établissement Wietenberg de Racoș-Piatra Detunată a été découvert en 1980, par Florea Costea. En 1981-1982, Florea Costea et Ioan Glodariu ont entrepris de petits sondages qui ont révélé des habitations datant de l'âge du Bronze, le premier et le second âge du Fer. Depuis l'an 1995 on a commencé des fouilles archéologiques systématiques qui sont achevées en 2013.

A la fin des fouilles archéologiques, les auteurs ont décidé de publier les résultats obtenus dans deux volumes, dont le premier porte sur l'âge du Bronze et le second, sur l'âge du Fer, chacun ayant, probablement, deux parties. Donc, le présent volume, consacré à l'âge du Bronze, inclut une série d'aspects d'ordre général, une grande partie des complexes et matériels découverts, ainsi que l'analyse de certains aspects spécifiques à l'époque; dans la seconde partie, nous allons publier le reste des complexes et des matériels et discuter une série de problèmes généraux de l'âge du Bronze dans le sud-est de la Transylvanie, en particulier les relations avec la culture Tei.

Le volume présente la fortification et l'établissement Wietenberg, leur place et rôle militaire, stratégique et économique dans le contexte ethnoculturel du sud-est de la Transylvanie pendant le Bronze Moyen. Nous y avons présenté des détails sur le système de défense, les constructions à destinations différentes, en premier lieu les demeures et leurs annexes. Nous avons également traité le thème des composantes de la culture matérielle, accordant une place à part aux vases céramiques et aux occupations quotidiennes: l'élevage du bétail, l'agriculture, la transformation de la pierre, du bois et de l'os, le filage, la pêche et la chasse. La « métallurgie » du bronze a joui d'une attention particulière, car on a découvert dans l'établissement plusieurs ustensiles qui en témoignent. « L'art » de l'époque est illustré par des accessoires vestimentaires et pièces de parure, faits en différents matériaux, dans des ateliers locaux ou par des artisans ambulants. Nous avons obtenu aussi des informations importantes sur la vie spirituelle, grâce à la tombe découverte, entre autres, en marge de l'établissement.

Le cadre naturel du sud-est de la Transylvanie. Situé juste au cœur de la Roumanie d'aujourd'hui, le sud-est de la Transylvanie a toujours offert des conditions et des ressources naturelles des plus favorables à la vie humaine. La zone mentionnée inclut intégralement les actuels départements de Brașov, Covasna et Harghita, et partiellement, Mureș et Sibiu. Pris ensemble, ces départements occupent moins de 10% de la superficie de la Roumanie (21.088 km² par rapport à 230.000 km²).

La colonne vertébrale de ces eaux « vivantes » semble être la rivière d'Olt qui, grâce à la grande variété des sources d'alimentation et, surtout, leur superposition favorable dans le temps, a un régime hydrologique bien compensé et équilibré. L'image hydrologique se complète avec les eaux phréatiques des Carpates Orientales (en particulier les Monts Harghita) et Méridionales (les Monts Făgăraș).

En ce qui concerne le climat, il est à retenir les grandes différences de précipitations selon l'altitude, décroissant de 1400 à moins de 60 litres sur mètre carré, la moyenne annuelle étant de 700-750 l/m². La température moyenne annuelle, moins de 0° Celsius, ne s'enregistre qu'à plus de 200 m de haut, pendant que l'isotherme annuelle de 6° Celsius passe aux pieds des montagnes d'intérieur, la moyenne générale dépassant cette valeur.

Défilé de l'Olt dans les Monts Perșani. Localisation, dénomination, origine.

Aspects physico-géographiques. Dans les Monts Perșani, le défilé de l'Olt se trouve à la limite des secteurs nord et centre de ces montagnes, faisant partie du groupe des monts peu hauts dans la Courbure intérieure des Carpates Orientales. Entre ces limites, le défilé a 9 km de long, dont les 5 premiers km sont un défilé typique, très étroit et dépourvu de boqueteau, et les 4 derniers km, un profil plus évasé par quelques niveaux de terrasses. Donc, le périmètre du défilé, dans les limites considérées (9 km de long et 6 km de large) aurait environ 54 km². Dans le secteur étroit du défilé, le pittoresque du paysage confère au défilé de l'Olt dans les Monts Perșani, la qualité de micro zone, très attractive autant pour les touristes que pour les hommes de science.

Ressources naturelles. Les ressources naturelles favorables à la vie des communautés humaines sont des plus riches et diverses, même si leur répartition territoriale est différente.

A leur tour, les ressources minérales ont heureusement complété les exigences d'une vie sans privations non seulement pour l'homme que pour les bêtes. Il s'agit, en premier lieu, du sel. A présent, le sel n'est pas signalé dans la partie gauche de l'Olt, mais il se trouve à droite de la rivière, sous la forme de saumure. Trois sources d'eaux minérales ont un débit abondant. Le minerai de fer est une autre richesse du sous-sol.

Les richesses du sous – sol les plus utilisées depuis la préhistoire jusqu'à nos jours sont: le charbon, le minerai de fer, l'andésite, l'argile, le pétrole, les gaz naturels, le sel, le salpêtre et d'autres dépôts de cuivre, le marbre, l'argent et d'autres.

Dans toutes les époques, l'homme a utilisé le *calcaire* pour les constructions et ce matériau se trouvait dans la zone à profusion et dans diverses couleurs. Depuis l'âge du Bronze, on a utilisé aussi le *tuf volcanique*, en particulier pour les moulins, et en une moindre mesure, le *basalte*. Facile à travailler et avec un coloris varié et agréable (blanc, gris, vert), le *tuf dacitique* est aussi grandement utilisé. Il en résulte clairement que la position stratégique du défilé n'a pas été la seule raison pour les communautés humaines de s'y installer depuis les temps les plus anciens.

Voies d'accès vers Piatra Detunată

La Vallée de l'Olt a constitué, dans toutes les époques, la principale voie de transport.

Il se peut que les déplacements se soient faits, dans les deux directions, sur un chemin de crête, fréquenté dès l'époque dacique et dont il se conserve encore des parties bien visibles, chemin qui relie à présent les localités d'Ormeniș et Mateiaș. Etant bâti par les Daces, il ne pouvait donc pas exister à l'âge du Bronze, l'accès depuis et vers l'ouest des Perșani se faisant sur des sentiers que seulement les gens du lieu connaissaient.

Historique des recherches

Le défilé de l'Olt dans les Monts Perșani a attiré depuis longtemps l'attention des chercheurs de divers domaines de la science, en raison surtout des riches ressources naturelles du sol aussi bien que du sous-sol, les unes exploitées dès la préhistoire. Le professeur de « Brașov » Wilhelm Hausmann a été le premier qui ait recherché les antiquités d'ici; les fouilles faites sur *Tipia Ormenișului*, en 1863, il les a publiées dans le journal de Brașov *Kronstädter Zeitung*, no. 197 du 12 décembre 1864.

Ses fouilles sont continuées par Orbán Balázs, tandis que G. Téglas enregistre les « mors d'argent » et le château du village.

Il se peut que certaines opérations des deux guerres daco-romaines (101/102, 105-106 après J.-C.) aient eu lieu dans le défilé; maints historiens roumains, des plus prestigieux, y ont fait référence lors de diverses occasions.

Les archéologues ont recommencé à s'intéresser aux défilés de l'Olt avant les travaux aux centrales hydrauliques situées sur cette rivière. Ce fut Florea Costea qui, à l'automne de l'an 1979 fit la première recherche de surface dans le défilé. En 1981, suite aux contrats conclus entre le Musée de Brașov et l'Institut d'Histoire de l'Art et Archéologie de Cluj, on a commencé les fouilles systématiques. I. Glodariu et Fl. Costea ont fait les premiers sondages sur *Piatra Detunată* au début des années '80 du siècle dernier. Les fouilles systématiques ont commencé en 1995, le collectif de recherche étant formé alors de Florea Costea et Angelica Bălos, auxquels se sont joints, le long du temps, Valeriu Sirbu, Lucica Savu, Radu Ștefănescu, Szolt Szekely, Andrei Gonciar.

Description des fouilles

Tout comme sur *Tipia Ormenișului*, les conditions d'emplacement des sections, surfaces et sondages ont été imposées non pas autant par la configuration du terrain que par la forêt.

Pour un spectateur non averti, la configuration du terrain de l'établissement semble normale, comme résultat des phénomènes géomorphologiques. Celui-ci va enregistrer de ses yeux les deux mamelons et la selle entre ceux-ci, mais, en premier lieu, l'imposant « *vallum* » en arc de cercle qui occupe plus de la moitié de périmètre du grand mamelon. « Le *vallum* » représente la somme en étages des monuments issus des habitations dans les trois époques: âge du Bronze, Premier âge du Fer et époque Dacique.

Au cours des 16 ans de fouilles (on n'a pas fouillé pendant deux ans), le collectif d'archéologues a concentré son attention prioritaire sur le système défensif (le « *vallum* » imposant), suivi par la clôture sur le mamelon principal, de la « Selle » et du petit mamelon.

Stratigraphie

Les phénomènes naturels et l'activité humaine sont les deux facteurs également responsables pour la configuration de la stratigraphie pour les établissements de Racoș-Piatra Detunată. Le premier facteur a eu à son tour des rôles avec des conséquences contraires: dérangement partiel ou destruction totale, des niveaux d'habitation dans les zones où la couche de sol est mince ou bien elle manque, l'action étant causée par les racines des arbres et buissons qui ont bouleversé tous les sédiments formés le long du temps. C'est ainsi que s'explique la présence, dans la couche végétale, des vestiges mélangés des trois époques, parfois en situation renversée, les tessons Wietenberg « montant » au-dessus de ceux datant du Premier âge du Fer, par exemple.

En ce qui concerne la stratigraphie archéologique, résultat de la vie humaine, importante pour l'interprétation historique, la situation s'avère être plus complexe, produite et influencée, plus ou moins, par l'apport de chaque époque. On a pu établir de la sorte que chacune des communautés a choisi de prédilection les pentes naturellement terrassées qui entourent la colline en arc de cercle sur la direction E-S-W, qu'ils ont corrigées comme ils ont cru nécessaire pour organiser un meilleur habitat. On a accordé la plus grande attention à la *Terrasse I*, sur laquelle avaient été élevées les constructions défensives et derrière lesquelles se trouvaient les complexes d'habitation et leurs annexes. L'habitation a été très dense sur la *IIIe Terrasse*, aménagée pour la première fois à l'âge du Bronze, qui a enregistré la plupart des constructions Wietenberg. On n'a saisi dans aucun endroit de l'enceinte de superposition de bâtiments et implicitement d'habitation, sauf la *Terrasse I*. Sur toute la longueur de celle-ci, et en particulier dans sa zone centrale, on a pu observer dans la stratigraphie les couches de dépôts pour chaque époque, surtout par *SI-1995*, *SI - 1996-1997* et *SII - 2010-2012*.

Puisque la situation est identique dans toutes, nous avons choisi comme exemple *SII - 2010-2012*, à l'aide duquel nous avons pu établir le fait que le premier aménagement du terrain en vue de l'habitation et la défense ait eu lieu au Bronze Moyen et est dû aux porteurs de la culture Wietenberg. A la base de la couche issue de l'habitation il y avait deux constructions à fonction défensive, les deux implantées dans le rocher de calcaire. Le niveau de l'âge du Bronze a été entièrement superposé de celui du Premier âge du Fer, au début duquel on avait aménagé un pavage séparateur et, en même temps niveleur, en pierre de calcaire de dimensions moyennes. On a trouvé dans la fouille peu de constructions défensives propres à cette époque, seulement quelques poteaux carbonisés qui pouvaient provenir d'une palissade. Cela s'explique par le démantèlement intégral de la partie haute du niveau « hallstattien » par les Daces afin de bâtir leur propre système de défense. Derrière celui-ci, vers l'enceinte (sur la *Terrasse I*) on avait aligné les complexes daciques où on voit clairement dans la stratigraphie, les deux niveaux d'habitation. Sur les terrasses intérieures, on n'a pas trouvé de tels complexes qui se superposent, soit de la même époque, soit des époques différentes.

Dans le secteur B, respectivement *În Șa (Dans la Selle)*, nous avons pu établir le seul lieu où les complexes des trois époques se superposent, à savoir sur la ligne de partage des eaux; pour le reste de la surface, la situation ressemble à celle du secteur A, sauf la *Terrasse I*.

Sur le petit *Plateau*, qui offre la meilleure vue sur l'Olt, les fouilles ont révélé le fait que le terrain n'avait pas été adapté pour une habitation permanente, sa position étant inappropriée à cet effet. Par ailleurs, y installer des postes de garde découle de la logique militaire et de la nécessité de contrôle visuel sur une bonne partie du défilé. Les Daces, qui avaient aménagé le plateau dans la forme que nous voyons à présent, y ont installé un poste permanent de garde.

Pour conclure, la stratigraphie des habitations sur *Piatra Detunată* a un aspect inégal, dépendent des avantages de la topographie du lieu habité. La plus grande concentration a eu lieu, dans toutes les époques, sur la première terrasse, adaptée autant pour la défense que, surtout, pour l'habitation, étant le plus exposée au soleil pendant la journée et le mieux protégée des manifestations agressives des phénomènes naturels, surtout pendant l'hiver.

Fortification: trajet, structure, matériaux, utilité

Situé dans un endroit très favorable du point de vue stratégique, l'établissement Wietenberg de *Racoș-Piatra Detunată* étale une série de caractéristiques qui lui confèrent un statut et un caractère particuliers en comparaison avec d'autres établissements contemporains, fondés par les mêmes tribus thraces.

La fortification de *Piatra Detunată* est la première du point de vue chronologique qui ait contrôlé pour quelques siècles le Défilé de l'Olt, dans l'extrémité orientale des Monts Perșani. Mais elle n'en était pas la seule. Les fouilles de *Piatra Detunată* ont témoigné du fait que les porteurs et les créateurs de la culture Wietenberg étaient les premiers à peupler grandement l'endroit, en même temps avec l'apparition des établissements civils de Mateiaș, le lieu dit *În Șipot* et de Baraolt.

La première adaptation de l'endroit pour y installer une communauté sédentaire a consisté en l'aménagement des terrasses naturelles du mamelon principal, toutes exposées presque entièrement au sud, dont la plus intensément transformée et adaptée à l'habitation a été celle que nous avons appelée la *Terrasse I*.

La plus ancienne construction à destination défensive a été découverte dans le secteur central des ruines, qui apparaissent aujourd'hui comme un vallum de dimensions considérables. Dans *S_{II}*, depuis 2012, a été mise au jour, au niveau du calcaire dénaturé (sous lequel se trouve le rocher naturel), une structure intéressante faite en bois et pierre. Cet aménagement défensif, mis en ruine par le feu, a été remplacé par un autre plus fort, plus ample et fait avec d'autres matériaux. Dans *S_{II}/10-12*, entre 12,80m et 16,20m, on a dévoilé les débris d'une véritable structure en pierre de carrière, aménagée à même le calcaire jaune, dénaturé, qui aujourd'hui est mieux visible sur le profil oriental de la section. Le niveau d'habitation correspondant à celle-ci se conserve bien entre 9,40m et 11,10m. Nous ne savons pas comment cette structure était au commencement, mais maintenant elle est comme une muraille, 3,40-3,50m d'épaisseur, qui protège de l'aval (l'extérieur de l'établissement), le niveau respectif d'habitation.

Par conséquent, bien que les témoignages des bâtiments défensifs soient relativement peu nombreux à l'âge du Bronze, ils sont bien documentés sur *Piatra Detunată*.

Il se peut que cette « muraille » en poteaux et poutres massives ait été une « construction de clôture », semblable à celle de Păuleni. Mais nous sommes convaincus que sa solidité n'était pas destinée seulement à une démarcation/clôture, pour laquelle il aurait fallu des poteaux dont l'épaisseur dépasse 40cm. Il est aussi possible que la partie conservée, incendiée, représente le côté intérieur (amont) d'une construction défensive sous la forme de « cassettes ».

L'existence à Racoșul de Jos d'une fortification Wietenberg pourrait, en théorie, être soutenue par un argument qui découle de la logique militaire de toute période de la civilisation humaine: l'excellente position géographique stratégique de *Piatra Detunată* tout près de la « frontière » sud-est de l'aire de diffusion de la culture.

Les matériaux utilisés étaient ceux qui se trouvaient à portée de la main: d'abord, le bois, ensuite, à une large échelle, la pierre de calcaire abondante, conséquence des phénomènes naturels ayant eu lieu le long du temps. Le *vallum* au bord de la *Terrasse I*, très solide pour cette époque-là, ayant plus de 4 m d'épaisseur dans le secteur central, a été ensuite recouvert de terre,

afin de permettre l'implantation de la palissade. Il est bien possible que la terre et la pierre broyée aient été utilisées également comme remplissage de la « muraille » en bois construite en « cassettes ».

Le trajet suivi par les deux variantes de la construction défensive, en arc de cercle, a été imposé par la configuration du terrain. Le choix du trajet s'est avéré judicieux, car les autres pentes de la colline jouissent d'une bonne défense naturelle, en particulier le côté du nord-est qui se présente aujourd'hui encore comme une faille verticale impossible à grimper à l'époque. On peut assez bien estimer la longueur du vallum Wietenberg, si l'on prend en compte les 80m qu'il mesure depuis son bout septentrional jusqu'à la *Surface V*, de 2007. 8-9m plus à l'est, la construction manque, donc le vallum pouvait avoir plus de 80m de long et une épaisseur variant entre 2m et 4,30m, plus petite vers les bouts et plus grande dans la zone centrale.

Catalogue des complexes

Demeures. Les informations concernant les complexes d'habitation de *Piatra Detunată* sont, presque intégralement, offertes par la stratigraphie de l'endroit et sa position dans l'établissement.

Elles ont, brièvement, les caractéristiques suivantes.

1. Toutes sont à la surface, avec élévation et toit en treillis. Bien que ce soit un désavantage par rapport aux demeures creusées, quant à conserver la chaleur pendant les saisons froides, elle représente quand même un avantage important pour la résistance des constructions, toutes étant élevées soit à même le rocher natif, soit sur des surfaces sommairement nivelées, dont la sous-structure était, essentiellement, toujours en pierre. L'enduit était appliqué sur les deux côtés des parois, ensuite nivelé.
2. La largeur du terrain a permis, dans une phase plus récente (la seconde), leur organisation sur deux rangées parallèles qui suivaient exactement la configuration du terrain (la circonvallation).
3. Elles se trouvent dans deux zones distinctes de l'enceinte défendue: a) sur les terrasses vers la rivière de l'Olt et la ligne fortifiée vers le sud, y compris dans la selle qui sépare les deux mamelons, et b) sur la *Terrasse I*, qui a joué un rôle très important, celui d'assurer la sécurité de la communauté car les aménagements défensifs avaient été installés sur sa ligne extérieure.
4. On n'a pas observé, dans les maisons situées sur la ligne de la circonvallation, de planchers proprement-dits, mais seulement des superficies plus foulées, d'habitude dans la zone des foyers.
5. Toutes les demeures, sauf celles isolées, avaient les foyers dedans, faites en pierre et argile.
6. Une seule demeure a fini suite à un feu qui l'a totalement ruinée, sans être refaite, tandis que les autres bâtiments gardent des preuves suffisantes de réparations.
7. On n'a pas remarqué des traces de gros poteaux enfouis dans la terre, à l'exception de la maison mentionnée détruite par le feu.
8. Dans d'autres zones de l'enceinte, les demeures situées sur les terrasses étaient prévues de planchers en bois et pierre, selon le modèle de celle dans laquelle fonctionnaient aussi des ateliers de tailleurs de pierre ou bronziers (L1Bz /2008–2009 – la seule que l'on ait pu fouiller presque entièrement).

Foyers. On a mis au jour, dans l'établissement de Racoș-Piatra Detunată sept foyers certains et trois que l'on peut attribuer à la culture Wietenberg, dont les uns sont situés dans les demeures, les autres en dehors. La surface des fouilles faites jusqu'à présent ne nous permet pas d'établir un rapport numérique entre les foyers et les demeures, et dire que les foyers dedans les demeures seraient plus nombreux s'avère être une affirmation hasardée. Bien qu'aménagées par les habitants de la même communauté, presque toutes ont au moins un élément qui indique une certaine particularité, qui n'est pas essentielle mais qui est évidente du point de vue constructif. Leur trait commun consisterait en la forme circulaire ou légèrement ovale.

Foyers situés dans des complexes fermés. Dans quatre habitations on a identifié cinq foyers de forme ronde ou ovale, dont les diamètres mesurent entre 0,80-1,25m, les uns témoignant d'un long emploi.

Vu l'intérêt particulier qu'ils suscitent, nous allons présenter seulement les foyers de SI/2012.

Le foyer 1 a été trouvé sous le squelette humain mis entre 6,40m-7,20m. Le bassin et la zone dorsale de la colonne du défunt se trouvaient sur le foyer, avec une couche mince de terre isolatrice, à 46cm de profondeur depuis le niveau actuel du sol. L'enduit est légèrement incliné vers le bas, correspondant au rocher natif. De forme ronde, les bords de l'âtre étaient dérangés depuis l'antiquité. Tout autour, des fragments céramiques typiques et atypiques, tous de la culture Wietenberg, les uns pouvant être reconstitués.

Foyer 2. Le sectionnement du *Foyer 1* a mené à la découverte d'un autre foyer, situé partiellement sous le précédent, partiellement en aval de celui-ci. Sa partie haute se trouvait à 35cm plus en bas que la couche d'argile de celui en dessus.

Son dévoilement intégral n'a pas malheureusement été possible à cause de sa position dans une zone presque inaccessible, la seule information étant sur sa forme ronde.

Foyers en dehors des demeures.

Sur les terrasses de l'enceinte on a mis au jour quelques foyers ayant des dimensions et des façons d'aménagement différents: infrastructure en argile, en argile et pierre, seulement en pierre ou directement sur le rocher natif. L'absence d'une ambiance archéologique qui nous permette une séparation et un encadrement chronologique et culturel certain nous fait seulement présumer, pour certains d'entre eux, l'appartenance à la culture Wietenberg, en raison surtout de la grande quantité d'objets datant de cette époque. Il se peut que certains âtres situés en dehors des maisons aient été protégés d'un toit, d'où, croyons-nous, la quantité, parfois considérable, de bois brûlé, trouvé aux alentours.

Fosses et autres aménagements. Vu que tout l'établissement se trouve sur un terrain pierreux, privé de couche végétale, on s'attendait à ne pas trouver dans son périmètre de grandes fosses. Ménagères, ou ayant un autre emploi domestique. Ainsi s'explique le fait que, le long de plusieurs années de fouilles, on en a découvert une seule, celle a fait partie de L1Bz/2010 et se date dans la première phase d'habitation. Elle est située dans les mètres 4-5 de la section, à 1,40m de profondeur depuis le niveau actuel du sol, étant visible sur le côté oriental de celle-ci. Actuellement, sa forme ressemble à un vase de provisions de dimensions considérables. A la base le diamètre mesure 38-40cm, tandis qu'à la ligne qui sépare les phases I-II, il mesure environ 60cm. Nous ne savons pas quelle hauteur elle avait lorsqu'elle était complète. Le vase a été probablement récupéré et réemployé, car il n'y avait pas de fragment céramique dans la fosse.

Dans l'absence des fosses de provisions, leur rôle était rempli par *d'autres aménagements*, cette fois-ci situés sur le sol et en dehors des maisons. Il faut mentionner que la conservation des aliments aurait été difficile pour les indigènes, s'il n'y avait pas eu de telles aménagements.

Outils, instruments, dispositifs: silex, pierre, os, céramique.

Haches. A deux exceptions seulement, une hache en miniature découverte dans S_x en 2010 (L=23mm, épaisseur=14mm, et une autre de dimensions ordinaires, découverte dans Sp_1 en 2010 (L=5,5cm; l=45mm), les deux prévues d'ailerons à la queue, les autres pièces sont fragmentaires. La plupart se trouvait en position secondaire, dans des milieux stratigraphiques caractéristiques à toutes les trois époques, avec une diffusion inégale comme fréquence sur toute la surface habitée de *Piatra Detunată*. *In situ* on n'a trouvé que quelques exemplaires, dans le niveau d'habitation Wietenberg situé derrière le vallum de défense, mais en état fragmentaire. Deux haches seulement, brisées elles-aussi depuis le trou d'emmanchement, ont été faites en pierre noire et prévues d'un petit « col » autour, un trou constamment tronconique et dans peu de cas asymétrique sur la longueur ou la largeur des pièces. Les haches du type « celtique » sont très rares.

Lors des fouilles archéologiques systématiques effectuées sur *Piatra Detunată* on a trouvé des fragments provenant d'une quarantaine de haches en pierre qui, en raison de leurs dimensions, formes, matières premières utilisées et d'autres éléments qui les rendent particuliers, méritent une étude à part.

On peut trouver, parmi les fragments de pierre polie, semblables au fer de certaines haches, quelques-uns harmonieusement arrondis, qui pourraient bien provenir de **massues sphéroïdales**.

Couteau courbe (*Krummesser*). Découverts également dans d'autres cultures précédentes, contemporaines ou suivant à la culture Wietenberg, les couteaux courbes servant aussi pour faucilles et trouvés dans l'établissement de *Piatra Detunată* sont assez nombreux. La plupart sont faits en grès grise ou rougeâtre, tantôt fine, tantôt grumeleuse, et deux fragments proviennent de couteaux faits en rocher de basalte, se trouvant à profusion dans le défilé. Sauf ceux en grès abrasive, les *Krummesserele* de *Piatra Detunată* sont soigneusement et uniformément polis. Il existe autant des exemplaires entiers que fragmentaires, ceux derniers étant plus nombreux. Pareils aux haches et aux marteaux, les *Krummesserele* se trouvaient à travers toute la superficie de l'établissement, en position secondaire ou dans des complexes fermés.

Les conditions de diffusion et de découverte dans l'établissement, soit dans des niveaux dérangés, soit *in situ*, nous permettent de considérer la présence des couteaux courbes pendant toute la période de l'habitation.

Moules pour couler des objets en bronze. On a trouvé seulement un morceau d'un exemplaire, pierre polie de couleur marron foncé. La partie gardée du négatif ne suffit pas pour déterminer la pièce qui devait être coulée.

Aiguiseurs. Leur nombre est assez réduit si on le compare à d'autres outils et ustensiles en pierre. Ils sont tous faits en grès de duretés variées, bien qu'il soit évident que les galettes aussi, de l'Olt ou des vallées des nombreux ruisseaux, étaient utilisées au même effet. Qu'elles soient fragmentaires ou entières, les grès, n'ont pas une forme géométrique régulière, seulement leur section quasi rectangulaire ou ellipsoïdale étant plus claire.

Percuteurs. L'existence des ateliers des tailleurs de pierre s'explique également par le grand nombre des percuteurs. Ils sont presque tous faits en pierres de rivière et deux en quartzite jaunâtre. La plupart des pierres sont ovoïdales ou sphériques, mais il existe aussi des pierres piriformes avec une ou deux facettes planes, édifiatrices quant à la forme de la pierre originare. Leurs diamètres mesurent entre 5 et 12cm Il faut préciser que toutes les pierres découvertes dans des complexes fermés sont accompagnées de noyaux et éclats de silex, pierre à fusil, quartzite ou obsidienne, le plus éloquent exemple étant fourni par la maison-atelier des sections S_I/08 et S_{II}/09 (LIBz2008).

Objets en silex. Associés ou non aux percuteurs au moment de la découverte, les lames et les éclats utilisables issus du processus de fabrication ont été maintes fois accompagnés de déchets ou noyaux. Il est vraisemblable que la matière première ait été extraite aussi dans les vallées des ruisseaux du défilé, en premier lieu, la vallée *Kárháaga*, à droite de l'Olt.

Objets en os. Les plus intéressants objets faits en os sont deux **marteaux**, pareilles en forme mais différents en dimensions. L'os utilisé pour les deux provient de grandes bêtes, très probablement de bovinés.

L'utilisation du marteau dans le domaine de la peausserie et peut-être, de « draperie » est confirmée par les traces restées sur cet outil pendant l'usage (petites exfoliations), seulement sur la « panne » et la « table ». Ils utilisaient très soigneusement cet outil, car sa surface ne garde aucun signe de contact avec un objet ou une surface dure. Ni l'œil, ni l'angrois ne présente de traces d'endommagement, en dépit du long l'emploi.

Etant donné que les autres outils en os étaient rarement complets, il n'est pas possible d'en faire une classification rigoureuse. Les plus nombreux sont les outils et les ustensiles employés dans le ménage (aiguilles, perçoirs, manches etc.), suivis par ceux destinés aux travaux agricoles, dont il manque la charrue (à une exception, peut-être). Néanmoins, ce dernier détail ne saurait être pris en compte en tant qu'argument pour l'absence de l'agriculture parmi les occupations des indigènes.

Ce qui pourrait nous surprendre c'est le petit nombre d'outils spécifiques pour **la pêche** (harpons, crochets), malgré l'abondance de poissons dans les eaux de l'Olt et les ruisseaux qui s'y jettent. Nous sommes d'avis que la situation est due

«Attaches de colliers». Leur nombre est assez élevé (plus de 50), et leur diffusion dans l'établissement est aléatoire, mais à travers toute la superficie. Certains en ont été découverts dans la couche de l'âge du Bronze, mais les plus nombreux se trouvaient en position secondaire, y compris dans la terre que les Daces avaient employée pour élever l'emplecton du mur de la forteresse.

On connaît déjà que les attaches de colliers ont une forme plate, moins d'un cm d'épaisseur, très bien polis, autant sur la surface, qu'aux bouts et perforations, afin de mettre en relief l'élégance de l'ensemble de bijoux, ainsi que pour éviter d'endommager le fil d'attache. Les pièces ornementées sont très rares, comme celle découverte dans S_{II}/10-12, à 1,27 m de profondeur, dans la couche (demeure) Wietenberg.

On a trouvé des pièces semblables ou même identiques dans d'autres établissements, dont on a parlé dans d'autres études parues déjà, et leur datation a été possible grâce à un milieu culturel sûr.

Perles en Dentalium. On n'en a découvert que quatre exemplaires, toutes dans le niveau d'habitation Wietenberg: SI/09, à 1,20m de profondeur, et S_{II}/10 à 1,24 et 1,42m de profondeurs. Elles sont toutes faites en os blanc et ont la forme de tubes, légèrement tronconiques. Deux en sont bien polies sur toute la surface et aux bouts, tandis que les deux autres conservent les nervures longitudinales naturelles qui leur rendent un aspect agréable. On manufacturerait des perles tubulaires en os d'oiseaux ou de petits animaux, comme celle trouvée dans S_{II}/10, à 1,65m de profondeur.

Dans l'établissement il y avait également des perles faites de coquillages et escargots. On ignore si la rouette en os a fait partie d'un collier ou bien servait à autre chose. L'os était la matière première pour des appliques, ainsi que pour des pendentifs.

Il se peut que, au cas de la découverte de S_p, en 2008, il s'agisse d'un **atelier de l'usinage de l'os** dans le but d'obtenir des objets de parure, possiblement aussi de manches pour les outils et ustensiles. On y a trouvé deux tubes semi-fabriqués, d'épaisseurs différentes, à côté de deux perles tubulaires, à longueurs et diamètres différents.

Applique/bouton, avec une petite exfoliation depuis l'antiquité. La forme légèrement concave, os blanc, non-décoré, perforé au milieu pour l'attache. Une applique plus petite, 22mm de diamètre et 7mm d'épaisseur a été découverte dans l'enceinte de la fortification, sur la *IIIe Terrasse*.

Médailleurs. Os poli, maintenant brun-foncé. Il fut, très probablement obtenu d'une épiphyse. Cadre/châssis de forme ovale (D=38/44mm) et au profil concave-convexe, la pièce présente un découpage « central » légèrement ovale (20/22mm) et une perforation pour l'attache.

Pendentifs. On ne compte pas plus d'une trentaine d'exemplaires, travaillés en défenses de loup, ours ou sanglier, d'où leurs dimensions différentes. L'intervention de l'homme consiste en un polissage fin et perforation au bout vers la mâchoire (on n'a pas trouvé de pièces perforées au milieu).

Autres objets en os. Les nombreux outils et instruments nécessaires aux occupations domestiques quotidiennes sont faits toujours en os: aiguilles, perçoirs, alènes, couteaux, la plupart étant ronds en section, mais aussi avec trois-quatre arêtes. Beaucoup de perçoirs sont faits en parois d'os de dimensions moyennes-petites. Il est vraisemblable qu'une partie au moins de ces outils aient servi à l'ornementation de la céramique par incision et marquage.

Malgré l'existence d'un gué où l'on avait à coup sûr, pêché, on n'a trouvé, pendant l'excavation, que trois **harpons**, tel celui en os avec des dents ou perforations caractéristiques.

Outils en céramique. Les plus nombreux objets faits en terre cuite et destinés à la plus fréquente occupation domestique sont les **fusaïoles**; on en a trouvé dans la fouille environ 65 exemplaires, dont la plupart sont plates ou presque, les autres, moins nombreuses, tronconiques, bi- tronconiques ou sphériques. Les exemplaires découpés dans les parois des vases manquent.

Ajustage pour le soufflet de forge (Tondusen). C'est une pièce unique, particulièrement importante dans la documentation et la démonstration des occupations et métiers que les indigènes pratiquaient. On l'a découverte en 2009, dans S_{II} à 0,73m de profondeur, dans la couche archéologique spécifique à la culture Wietenberg. Il s'agit d'une pièce servant à souffler l'air nécessaire à la combustion du feu. Légèrement tronconique, pour s'attacher et s'étancher, l'ajustage a en arrière un col bien profilé et soigneusement exécuté, un peu brisé dès l'antiquité. La partie devant est arrondie-pointue, toujours dans le but d'assurer l'étanchéité avec le trou de

la paroi du four et ne pas provoquer des défections. Le tube céramique trouvé sur *Piatra Detunată* a des dimensions assez réduites: L=51mm; D.col=39mm; D.max.tube=25,5mm; D.grand extérieur=17,5mm; D.petit intérieur=8,5mm. L'épaisseur de la paroi varie entre 7 et 8mm.

Creusets. Des fragments de plusieurs exemplaires ont été découverts, deux d'entre eux manquant le manche. Les exemplaires découverts sur *Piatra Detunată* confirment le fonctionnement d'un atelier de bronziers dans l'établissement, dont la preuve la plus importante est constituée par ces creusets, l'ajustage de soufflet mentionné ci-dessus et la matrice en argile.

Moule pour couler des objets en bronze. Il s'agit, dans ce cas aussi d'un seul exemplaire, mis au jour dans S_{II}/98. Elle était travaillée en pâte demi-fine, noire dedans et brune dehors. De forme allongée, la cavité est prévue d'un canal d'écoulement.

Les « bouts de bâton » sont les plus nombreux objets – environ 90 exemplaires – découverts sur *Piatra Detunată*, après les vases céramiques. Leur diffusion n'est différente ni en ce qui concerne la couche de culture (dérangée ou non), ni en ce qui concerne l'étape d'évolution de l'établissement. Aussi sommes-nous d'avis qu'ils ont toujours eu un emploi et une signification qui n'ont pas changé. Soit qu'ils étaient des bouts de bâton, manche de fouet ou fusaiöles, « accessoires des occupations domestiques », la forme et la destination de cette catégorie d'artefacts restent hypothétiques pour certains connaisseurs éminents de la culture Wietenberg.

D'habitude, presque toutes les pièces plus grandes sont manufacturées en pâte de bonne qualité, bien cuite et avec plus de nuances de gris, jaune, brun, rouge (celles à cuisson secondaire), noir.

Les exemplaires décorés représentent environ le dixième du total, et ce décor est pareil à celui que l'on trouve sur la poterie.

3. Armes: massues, pointes de flèche

Massues (*Buckelkeule*). Dans la couche de culture de SI-SII, on a découvert, en 1998, à 2,64m de profondeur, une massue véritable, mais malheureusement, fragmentaire, du type à quatre proéminences semi-sphériques. Il se peut que ce type de massue soit le continuateur, formellement modifié, des massues de Feldioara, que certains spécialistes considèrent comme des produits énéolithiques « de steppe ». Il est intéressant de voir que les massues à quatre boutons étaient imitées en terre cuite, ayant une fonction qui portaient, croyons-nous, au moins une partie des caractéristiques des massues en pierre.

Pointes de flèche. Pendant les fouilles faites à *Piatra Detunată*, nous avons mis au jour 23 pointes de flèche en silex, crénelées, répandues d'une façon aléatoire à travers l'établissement, la plupart en position secondaire. Il faut préciser, sans plus entrer dans les détails, que certaines ont les arrêtes rectilignes et la forme triangulaire, tandis que d'autres ont les arrêtes archées. Les plus nombreuses ont une nervure médiane longitudinale à profil différent, mais toujours visible. Aucun exemplaire n'a été brisé dans l'antiquité. La longueur ou la largeur des flèches ne dépasse pas 2cm.

Accessoires vestimentaires et objets de parure (pendentifs, médaillons, perles en os blanc, « perle » en terre cuite).

On a mis au jour quelques **amulettes/pendentifs en pierre**, qui font peut-être partie de types différents. La forme et l'attention toute particulière que les tailleurs de pierre ont accordées à ce type d'artefact nous permet de faire également une interprétation symbolique, totémique.

« Perles » en terre cuite. Leur nombre est assez grand et les dimensions, très variées. Celles au corps sphériques forment la majorité tandis que celles tubulaires, tronconiques bi-tronconiques ou en forme de rondelle sont moins nombreuses. On les a, en général, faites en pâte

fine de diverses couleurs, mais il existe aussi des exemplaires modelés en pâte mal choisie et pétrie. Certaines perles ont des dimensions « normales », pouvant être portées tel quel, individuellement ou dans des colliers.

Cinq « perles » en terre cuite, à savoir les imitations d'après les massues à quatre lobes proéminents mentionnées ci-dessus s'avèrent être particulièrement intéressantes. L'une d'entre fut trouvée en 2008, dans S_1 , à 2,64m de profondeur, dans une couche Wietenberg.

Figurines, chars en miniature et roues de chars, autels portables, « bouts de bâton », imitations de massues, vases en miniature, petits pains).

Chars en miniature. Pièce fragmentaire confectionnée en pâte très fine, grise et polie. Elle a la forme d'une boîte presque rectangulaire, aux coins surélevés (brisés pourtant dès l'antiquité) et le trou pour l'essieu dans les coins. Décor multiple, disposé en colonnes et métopes.

Roues de chars en miniature. On en a découverts des dizaines, autant dans la couche Wietenberg intacte, que sur les terrasses, en position secondaire ou dans des complexes fermés, leur existence et utilisation pouvant être étendue tout le long de l'habitation sur *Piatra Detunată*. On ne saurait pas les confondre avec les nombreuses fusaioles bien connues, en raison non seulement de leur forme (moyeu, rayons), que du décor caractéristique, que l'on ne rencontre pas sur les fusaioles communes.

Autels mobiles. L'attention dont cette catégorie d'artefacts a joui le long du temps a mené à sa connaissance et introduction dans le circuit scientifique plus large. Nous mentionnons dans cet ouvrage que leur nombre s'est accru, y compris avec une pièce d'une valeur toute particulière. Malheureusement, aucun des fragments ne peut être complété.

Couvercles. A Racoş - *Piatra Detunată* leur nombre est très grand: si l'on prend en compte certains fragments aussi, le nombre total des couvercles atteint la centaine. Presque chaque type est prévu d'un système de manipulation ou d'attache du vase. Beaucoup d'entre eux sont richement décorés, parfois en excès, le motif préféré étant le solaire. Sur *Piatra Detunată* les couvercles ont été trouvés dans toutes les couches et phases, plus souvent dans les niveaux plus bas. Tous sont faits en pâte fine ou très fine, coloris varié, dû également à la cuisson secondaire.

Passoires. On n'a trouvé que trois fragments de la base de certains « vases » en pâte demi-fine, rougeâtre, impossibles à reconstituer.

Cuillers. On a mis au jour une cinquantaine d'exemplaires, qui proviennent avec certitude de la couche Wietenberg. Pour la plupart, la partie creuse a une forme et des dimensions habituelles, le manche droit et légèrement arqué, à la différence de trois exemplaires beaucoup plus grands qui ont le « manche » arqué selon le doigt. Toutes imitent des exemplaires faits en bois.

Petit vase en forme de botte. Nous pensons qu'il est inutile d'insister sur cette pièce, car on connaît des pièces similaires dans plusieurs aires culturelles et époques, qui ont constitué le sujet de plusieurs ouvrages de spécialité.

Vases du type askos et guttus. Leur état fragmentaire rend presque impossible leur situation dans cette catégorie de récipients.

On a trouvé un nombre relativement grand de **vases en miniature**, dans tous les niveaux. Pareils aux récipients de dimensions normales, ils ont ou non une série de qualités, étant modelés soit en pâte fine, demi-fine ou grossière et ils imitent fidèlement ou aucunement les pièces originales, d'usage courant. Il faut retenir que les exemplaires de bonne qualité ont autant

des qualités que de décor pour être classifiés parmi les artefacts à valeur artistique (amphores, brocs etc.). Il arrive que la typologie des vases en miniature corresponde aux originaux. On n'a pas trouvé de « trousse » de miniatures, plus précisément un nombre plus grand de pièces ensemble.

Figurines / idoles. On n'en a découvert que deux exemplaires, fragmentaires et stylisés en excès: le premier représente une femme et le second une jambe et une esquisse du corps humain dont on ne saurait préciser le genre. Le premier est en pierre, le second, en terre cuite (pâte demi-fine).

Varia. Support en forme de **chandelier** au profil tronconique et la base arquée vers l'extérieur, fait en pâte demi-fine, couleur grise-jaunâtre. La lèvre en est pointue, légèrement incliné vers l'intérieur, le fond profilé et avec un *omphalos* haut, au centre duquel on avait pratiqué un trou qui lui assurait l'attache dans le support.

2. « Roquetin » en terre cuite, ayant subi une cuisson secondaire à la suite de laquelle il est devenu rouge. Sa forme est rapprochée de celle d'un roquetin de nos jours, étant « décoré » aux deux bouts d'une image pareille à un « trèfle à quatre feuilles ». Il n'est pas perforé sur toute la longueur, ce qui suscite des doutes sur son rôle et son appartenance à des ustensiles utiles dans la maison ou à des événements de nature magico-religieuse.

3. Vase en miniature de grès, conservé en fragments. Le profil est légèrement arqué, la lèvre horizontalement coupée. Il provient de la couche de l'âge du Bronze, mais nous ignorons à quoi il servait.

4. Rouette en os en cours de fabrication, destinée très probablement à tracer les bandes dans la pâte molle des objets céramiques. La perforation pour l'axe et les dents n'est pas encore achevée.

Chronologie de l'établissement

Afin d'illustrer les différences insignifiantes entre les chronologies que trois auteurs importants proposent, nous présentons en bref, leurs opinions: 1) Chidioșan (1980, 83-84) – « Pour conclure, faisant référence à la chronologie interne, nous pouvons dire que la culture Wietenberg peut être placée à l'âge du Bronze, car elle a duré pour longtemps. Son évolution a commencé en même temps que l'étape finale du Bronze Ancien - Br.A2, a continué à se développer incessamment au Bronze Moyen et évolué - Br.B – Br.C et finit dans la phase finale de l'époque - Br.D. Ces données relatives, transposées en chronologie absolue, correspondent, en grand, à la période comprise entre le milieu du XVIIIe et le XIIIe siècle av. n. è. » ; 2) Boroffka (- Reinecke): le phénomène culturel Wietenberg se déploie durant environ 600 ans, entre 1800 et 1200 av. J.-C., avec le passage de la phase A2 à la phase B vers l'an 1500, lorsque la culture atteint l'apogée de sa floraison. La corrélation des phases Boroffka-Reinecke nous mène à la chronologie suivante: Boroffka A1-A2=Reinecke Br. A2/récent; Boroffka B=Reinecke Br. B-C/ancien; Boroffka C=Reinecke Br. C; Boroffka D=Reinecke Br. D/ancien.

Dans les deux variantes, qui diffèrent très peu (la fin seulement oscille entre les XIIIe et XIIe siècles av. J.-C.), la culture s'étend tout au long du Bronze Moyen. Mais, sur *Piatra Detunată* l'habitation s'étend sur une période plus longue. L'établissement Wietenberg a été précédé, sur cette place ou dans le voisinage immédiat, par les porteurs des cultures Coțofeni, Schneckenberg, de la céramique décorée avec le peigne, la balayette, le « style » textile, par les groupes *Ciomortan*, *Iernut-Zoltan* etc. Bien que peu nombreux, les matériels de la culture Noua et Tei ne manquent pas non plus de l'enceinte. Toute la configuration ethnoculturelle va changer structurellement et définitivement dès le commencement du Premier âge du Fer, mais ce thème fera l'objet de la seconde partie de ce volume.

XV. VARIA

XV.1. Bibliografie:

Andrițoiu 1992

I. Andrițoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, Bibliotheca Tracologica, II, București.

Andrițoiu, Rustoiu 1997

I. Andrițoiu, Aurel Rustoiu, *Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*, Bibliotheca Thracologica XXIII, București.

Bader 1978

T. Bader, *Epoca de bronz în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București.

Bader 1983

T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*. PBF, Abt. XIV. 6 München.

Bader 1986

T. Bader, *Neue Beiträge zu den mykenischen Schwertern vom Typ A aus Rumänien*. Zeitschrift Arch. 20, 1-15.

Bader 1990

T. Bader, *Bemerkungen über die ägäischen Einflüsse auf die alt- und mittelbronzezeitliche Entwicklung im Donau-Karpatenraum. Orientaliscu-Ägäische Einflüsse in der Europäischen Bronzezeit*. Monographien RGZM 15 (Bonn), 181-205.

Berciu 1966

D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*.

Bichir 1962

Gh. Bichir, *Beitrag zur Kenntnis der frühen Bronzezeit in südöstlichen Transilvanien und in der Moldau (in Lichte der Grabungen von Cuciulata und Mindrișca)*, în *Dacia* N.S. 6, 87-114.

Bichir 1962a

Gh. Bichir, *Săpăturile de salvare de la Cuciulata (R. Rupea, reg. Brașov)*, în *MCA* 8, 283-290.

Bichir 1964

Gh. Bichir, *Autour du problème de plus anciens modèles de chariots découvertes en Roumanie*, în *Dacia* N.S., 8, 67-86.

Bindea 2008

D. Bindea, *Arheozoologia Transilvaniei în pre-și protoistorie*, Editura Teognost, Cluj-Napoca, 463.

Boroffka 1994

N. O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Europe*, in Kommission bei Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn.

Boroffka 1995

N. O. Boroffka, *Cultura Wietenberg / Die Wietenberg – Kultur, în Comori ale Epocii Bronzului din România. Treasures the Bronze Age in Romania*, București, 274-284.

Boroneanț, Boroneanț 1992

C. Boroneanț, V. Boroneanț, *Considerații asupra topoarelor „sceptre” din piatră, epoca bronzului, pe baza descoperirilor de la Butimanu*, în CAB, 4, 91-104.

Brothwell 1981

D.R. Brothwell, *Digging up bones*, Cornell Univ. Press, Ithaca, New York, 1981.

Cavruc, Cavruc 1997

V. Cavruc, Galina Cavruc, *Așezerea din epoca bronzului de la Zoltan*, în Angustia 2, 157-172.

Cavruc 1998

V. Cavruc, *Once More about the Ponto-Caspian Factor in the Formation the Noua Culture*, în *Thraco-Dacica* XIX, nr. 1-2, București, 93-111.

Cavruc 2000

V. Cavruc, *Considerații privind situația etnoculturală în sud-estul Transilvaniei în epoca bronzului mijlociu*, în Angustia 4, 13-41.

Cavruc 2000 a

V. Cavruc, *Noi cercetări la Păuleni. Raport preliminar. Prezentare generală*, în Angustia 5, 93-102.

Cavruc, Dumitroaia 2000

V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Locuirea Ciomortan de la Păuleni*, în Angustia 5, 131-154.

Cavruc, Rotea 2000

V. Cavruc, M. Rotea, *Locuirea Wietenberg de la Păuleni*, în Angustia 5, 155-172.

Cavruc 2001

V. Cavruc, *Some References to the Cultural Situation in Southeast Transylvania in the Middle and Late Age*, în C. Kácsó (editor), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7 October 1998*. Bibli. Marmatia, Baia Mare, 45-82.

Cavruc, Dumitroaia 2001

V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România*, Piatra Neamț.

Cavruc, Buzea 2002

V. Cavruc, D. Buzea, *Noi cercetări privind epoca bronzului în așezerea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din anii 2001-2002*, în Angustia 7, 41-88.

Cavruc 2005

V. Cavruc, *The Ciomortan Group in the Light of New researches*, în *Marmatia* 8/1, 81-123.

Cavruk, Chiricescu, 2006

V. Cavruk, A. Chiricescu, (eds.), *Sarea. Timpul și Omul. Catalog de expoziție*, Ed. Angustia, Sf. Gheorghe, 250.

Cârciumaru 1996

M. Cârciumaru, *Paleoetnobotanica*, Editura Glasul Bucovinei, Iași.

Chidioșan 1968

N. Chidioșan, *Beiträge zur Kenntnis der Wietenbergkultur im Lichte der neuen Funde von Derșida*, în *Dacia* N.S. 12, 155-175.

Chidioșan 1980

N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea.

Chidioșan, Ordentlich 1975

N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un templu megaron din epoca bronzului descoperit la Sălacea*, în *Crisia* 5, 15-26.

Chiricescu 2013

A. Chiricescu, *Civilizația tradițională a sării în estul Transilvaniei: Raport de cercetare* (cu o prefață de V. Cavruc), Ed. Angustia, Sf. Gheorghe, 280p.

Ciugudean 1989

H. Ciugudean, *Noi descoperiri funerare aparținând culturii Wietenberg*, în *Apulum* 26, 69-77.

Ciugudean 2005

H. Ciugudean, *Nivelul VII. Epoca bronzului*, în S.A. Luca (ed.), *Cercetări arheologice în Peștera Cauce (II), (sat Cerișer, com. Lelese, județul Hunedoara, Sibiu, 41-94*.

Choyke, Bartosiewicz, 1999

A. M. Choyke, L. Bartosiewicz, *Bronze Age Animal keeping in Western Hungary in Jerem E., Poroszlai I. (eds), Archaeology of the Bronze and Iron Age: Experimental Archaeology, Environmental Archaeology, Archaeological Parks, Proceedings of the International Archaeological Conference, Százhalombatta, 3-7 oct. 1996, Archaeolingua, 239-249*.

Comșa 1990

E. Comșa, *Vânătoarea în cursul epocii bronzului pe teritoriul României*, în *Thraco.Dacica* 11, 49-58.

Costea, Bălos 1996

Fl. Costea, A. Bălos, *Cercetările arheologice de la Racoș – „Piatra Detunată”, campania 1995, Cumidava, 20, 27-40*.

Costea 1998

Fl. Costea, *Ce sunt de fapt „vasele dreptunghiulare puțin înalte” din cultura Wietenberg?*, în *Angustia* 3, 59-75.

Costea 1999

Fl. Costea, *Așezarea Wietenberg de la Racoș - Piatra Detunată, Angustia*, 2, 39-76.

Costea 2002

Fl. Costea, *Dacii din sud-estul Transilvaniei înaintea și în timpul stăpânirii romane*, Ed. C2Design, Brașov, 400.

Costea 2004

Fl. Costea, *Repertoriul Arheologic al județului Brașov*. Ed. C2Design, Brașov, 260, 54 planșe.

Costea et alii 2006

Fl. Costea, (et alii), *Augustin – Tipia Ormenișului, județul Brașov. Monografie arheologică (I)*, Ed. C2Design, Brașov, 384.

Costea, Szekely 2011

Fl. Costea, Zs. Zsekely, *Aspects of the Ritual Life of the Wietenberg Culture. Miniature Religious Shrines from Racoș. Transylvania*. In *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș*, 8-10 October 2010 (2011), 107-113.

Cserey 1969

Z. Cserey, *O descoperire de cultura Wietenberg la Sf. Gheorghe*, în *Aluta* 1, p. 3-6.

Dâmbovița 1977

M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*. Biblioteca de Arheologie 30, București.

Dâmbovița 1978

M. Petrescu-Dâmbovița, *Die Sichel in Rumaänien*. PBF, Abt. XVIII.1. München.

Diaconu et alii 2013

Fl. Diaconu, G. Crăciunescu, C. Enache, *Fossil Molluscs found in Archaeological Sites from Mehedinți County*, în *Drobeta, Seria Științele Naturii*, XXIII, 2013, p. 226-238.

Dietrich 2014

L. Dietrich, *Die mittlere und späte Bronzezeit und die ältere Eisenzeit in Südossteienbürgen aufgrund der Siedlung von Rotbav*, Band 248, Teil I, Aus dem Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin.

Dietrich 2014 a

L. Dietrich, *Die mittlere und späte Bronzezeit und die ältere Eisenzeit in Südossteienbürgen aufgrund der Siedlung von Rotbav*, summary, Band 248, Teil I, Aus dem Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin, www.academia.edu.

Dumitrescu 1937

Vl. Dumitrescu, *L'Art préhistorique en Roumanie*, București.

Dumitrescu 1961

Vl. Dumitrescu, *Necropola de incinerare de la Cîrna*, București.

Dumitrescu 1974

VI. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*.

Dietrich 2014

L. Dietrich, *Datele radiocarbon din așezarea aparținând epocii bronzului de la Rotbav (jud. Brașov, România)*, în *SCIIVA* 65, 1-2, București, 59-70.

Haimovici 1969

S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în stațiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României*, *Analele Științifice ale Univ. "Al. I. Cuza", Iași*, S. II, T. XIV, f. 1, 185-198.

Haimovici 2003

S. Haimovici, *Resturile animaliere și umane dintr-o groapă de cult (groapa 4) a culturii Wietenberg de la Oarța de Sus-Ghiile Botii, Marmatia, Arheologie-Numismatică*, 7/1, 2003, 57-64.

El Susi 2002a

G. El Susi, *Cercetări arheozoologice în așezarea de epoca bronzului (Cultura Noua) de la Zoltan (Jud. Covasna)*, *Angustia*, 7, 153-174.

El Susi 2002b

G. El Susi, *Cercetări arheozoologice în așezarea de epoca bronzului de la Carei "Bobald" (județul Satu Mare)*, *Thraco-Dacica*, T 23, 1-2, 243-265.

El Susi 2005

G. El Susi, *Cercetări arheozoologice*, în Luca S. A., Roman C., Diaconescu D., Ciugudeanu H., El Susi G., Beldiman C., *Cercetări arheologice în peștera Cauce (II)*, *Bibliotheca Septemcastrensis*, V, 95-155.

Fântâneau et al. 2013

Cr. Fântâneau, G. Bălan, S. Popa, D. Tentis, *The Bronze Age Necropolis at Sebeș – Între Răstoace. Preliminarii Considerations*, în *The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Age. Necropolis, Cult places, Religion, Mythology. Proceeding Of the 12th-14th September 2013, Brașov*, 173-191.

Ferembach, Schwidetzky, Stloukal 1980

I. Ferembach, M. Schwidetzky, Stloukal, *Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons*, *Journ. Hum. Evol.*, 9, 1980, 517-549.

Florescu 1964

A., C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *Arheologia Moldovei II-III*, p. 143-216.

Florescu 1971

M. Florescu, *Elemente Wietenberg descoperite în complexe de locuire aparținând fazelor timpurii ale culturii Monteoru din Moldova*, în *Danubius* 5, 37-73.

Florescu 1991

A. C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, în *Civilizație și cultură la Dunărea de Jos*, 9, Călărași.

Florescu 1978

M. Florescu, *Cândești-Vrancea*, în *Dicționar de Istorie Veche a României*, București, 168

Gooss 1876

C. Gooss, *Chronik der Archäologischen Funde Siebenbürgens*, Sibiu, 1876, p. 247.

Florescu 1991

A. C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua – Coslogeni din România. Așezări și necropole, Civilizație și cultură la Dunărea de Jos*, IX, Călărași, 1991.

Horedt 1956

K. Horedt, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedehaza*, în *MCA* 2, 5-39.

Horedt 1960

K. Horedt, *Die Wietenberg Kultur*, în *Dacia* 4, 107-137.

Horedt 1961

K. Horedt, *Săbiile de tip micenian din Transilvania*, în *Apulum* 4, 9-18.

Horedt 1967

K. Horedt, *Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat din Transilvania*, în *Studii și Comunicări* 13, Sibiu, 137-155.

Iaroslavschi 1997

E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*,

Kislîi, Kaprițin 1994

A. E. Kislîi, I.I. Kaprițin, *Paleodemografia: teoria I metodika, problemî i reșenija*, Zaporoje.

László 1994

A. László, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, București, 303.

László 2010

László A., *Eine Kultstelle der Wietenberg Kultur auf der Füvenyestető Anhöhe bei Malnaș-Băi (Südost Siebenbürgen)?* In *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș*, 8-10 October 2010, p. 115-128.

Lazarovici et al. 1976

Gh. Lazarovici, Z. Milea, *Săpături arheologice la Bădeni. Campania 1968*, în *Acta Musei Napocensis* 13, 7-35.

Leahu 1978

V. Leahu, *Cu privire la raporturile culturii Tei cu unele culturi ale epocii bronzului în Balcani*, în *SCIVA* 29, 43-71.

Leahu 1966

V. Leahu, *Cultura Tei*, București.

Leahu 1995

V. Leahu, *Cultura Tei*, în *Comori ale Epocii Bronzului din România / Treasures of the Bronze Age in Romania*, București, 253-261.

Leahu 1997

V. Leahu, *Cultura Tei în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta* 2, 123-129.

Leahu 2003

V. Leahu, *Cultura Tei*. Bibliotheca Thracologica XXXVIII, București.

Lovejoy 1985

C. O. Lovejoy, *Dental wear in the Libben population: its functional pattern and role in the determination of adult skeletal age at death*, *American Journal of Physical Anthropology*, 68, p. 47-56.

Marțian 1944

Iulian Marțian, *Repertoriul arheologic pentru Ardeal*, Bistrița.

Mihăilescu 1963

V. Mihăilescu, *Carpații sud-estici pe teritoriul R.P. Române*, București, 1963, fig. 4, 5.

Morintz 1978

S. Morintz, *Contribuții arheologice la cunoașterea tracilor timpurii. I. Epoca Bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București.

Munteanu 2010

R. Munteanu, *Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali*, Biblioteca Memoriae Antiquitatis, XXIV, Editura „Constantin Matasă”, Piatra Neamț, 2010.

Muscă 1999

T. Muscă, *Unele observații în legătură cu fenomenul cultural Ciomortan*, în *Apulum* 17, 87-89.

Muscă 1980

T. Muscă, *Repertoriul descoperirilor din orânduirea primitivă în Estul Transilvaniei (partea I)*, în *CUMIDAVA* 12/1, 7-15.

Netroiff 2010

Netroiff, Jens, *Menace from the Afterlife? Some Remarks about the Archaeological Evidence for Fearing and Banishing the Dead and a Contribution to Otomani and Füzesabony Sepulchral Rite*. In *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8-10 October 2010, p. 143-153.

Nestor 1932

I. Nestor, *Fouilles de Glina*. în *Dacia* 3-4, 1927-1932, 226-252.

Nestor 1933

I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. 22 Bericht der Römisch-germanischen Kommission.

Nestor 1960

I. Nestor, *Cultura Tei*, în *Istoria României*, I, 105-106.

Ordentlich 1971

I. Ordentlich, *Aria de răspândire a culturii Otomani pe teritoriul României*, în *Marmatia* 2, 19-35.

Ordentlich, Chidioșan 1975

I. Ordentlich, Nicolae Chidioșan, *Cărucioare miniatură din lut aparținând culturii Otomani (Epoca bronzului) de pe teritoriul României*, în *Crisia* 5, 27-44.

Panait, Tanțău 2013

A-M. Panait., I. Tanțău, *Late Holocene vegetation history in Harghita Mountains (Romania)*, www.georeview.ro.

Paul 1983

I. Paul, *Necropola tracică de la Vințu de jos-Sibișeni*. Symposia Thracologica I, 10-11.

Paul 1995

I. Paul, *Die Wietenberg-Necropole und- Siedlung von Sibișeni (Kreis Alba)*, în *Vorgeschichte Untersuchungen in Siebenbürgen*, Alba Iulia.

Petică 1981

M. Petică, *Descoperiri Wietenberg la Voivodeni (jud. Mureș)*, în *Acta Musei Porolissensis* 5, 131-143.

J. Piontek 1996

J. Piontek, *Biologia populacji pradziejowych*, Poznan.

Popa 2011

C. I. Popa, *Between Ornaments, social Statuts und Symbolism-Spectacle Schaped pendants of the Transylvanian Bronze Age*, în *Thraco-Dacica S.N.*, tom XXV-XXVI nr. 1-2, 35-46.

Popescu 1944

D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*. Biblioteca Muzeului de Antichități din București, București.

Protase 1971

D. Protase, *Așezarea și cimitirul daco-roman de la Obreja (Transilvania)*, în *Acta Musei Napocensis* 8, 135-160.

Prox 1940

A. Prox, *Die Teikultur in Burzenland*, în *Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, IV, 86-101.

Prox 1940 (1941)

A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Kronstadt.

Roman 1966

P. Roman, *Cultura Coțofeni*. Biblioteca de Arheologie 26, București.

Roman 1976

P. Roman, *Die Glina-III Kultur*, în *PZ* 51, 1, 26-42.

Roman 1980

P. Roman, *Substratul cultural al bronzului tracic*, în *Acta Harghitensia* I, 13-21.

Horwath 1973

P. Roman, P. Ianos, H. Cserey, *O cultură cu ceramică șnurată în estul Transilvaniei*, în *SCIVA* 24, 559-574.

Roman 2008

Cr. Roman, *Habitatul uman în peșterile din sud-vestul Transilvaniei*, Sibiu.

Rotea 2000

M. Rotea, *Beiträge zur Kenntnis der Phase I der Kultur Wietenberg von Păuleni (Ciomortan), Kreis Harghita*, în *Acta Musei Napocensis* 37/1, 21-41.

Sava 1994

E. Sava, *Epoca bronzului – perioada mijlocie și târzie (sec. XVII-XII î.e.n.)*, în *Thraco-Dacica* 15, 141-158.

Schroller 1930

H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit in Siebenbürgen*. Zeitschrift für Ethnologie 62, 248-258.

Schuster 1994

Ch. Schuster, *Aria de răspândire a culturii Tei*, A.B. SN, 3, 171-178.

Schuster 1996

Ch. Schuster, *Thraco-Dacica* 17, 117-137.

Schuster 1997

Ch. Schuster, *Cultura Tei în sud-estul Transilvaniei*, în *Angustia* 2, 131-135.

Schuster, Neagu 2008

Ch. Schuster, M. Neagu, *Ansa cornuta în București-Militari-Câmpul lui Boja. Betrachtungen zur Frühallstattzeit in Bukarester Raum*, în *Omăgiu lui Gavrilă Simion la a 80-aniversare*, Constanța, 45-55.

Schutkowski 1993

H. Schutkowski, *A sex determination of Infant and Juvenile Skeletons: I. Morphognostic Features*, *American Journal of Physical Anthropology*, 90, 199-205.

Sîrbu 1993

V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Editura Porto-Franco, Brăila-Galați, 253.

Sîrbu et alii 1996

V. Sîrbu, P. Damian, Em. Alexandrescu, E. Safta, O. Damian, S. Pandrea, Al. Niculescu, *Așezări din zona Căscioarele-Greaca-Prundu. Mileniul I î. Hr.-I d. Hr.*, Editura Istros, Brăila, 366.

Sîrbu 2003

V. Sîrbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară (dicționar, lexic, arborescență)/Funerary Archaeology and Sacrifices: an Unifying Terminology (dictionary, lexis, branching)*, Editura Istros, Brăila, 123.

Soroceanu 1972

T. Soroceanu, *Așezerea de tip Wietenberg de la Palatca (jud. Cluj)*. în *Centenar Muzeal Orădean* 1972, Oradea, 1974, 165-172.

Soroceanu 1973

T. Soroceanu, *Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja (jud. Alba)*, în *Acta Musei Napocensis* 10, 493-515.

Soroceanu, Istrate 1975

T. Soroceanu, M. Istrate, *Faza finală a culturii Wietenberg*, în *Studii și Comunicări Sibiu*, 21-27.

Soroceanu et alii 1976

T. Soroceanu, M. Blăjan, T. Cerghi, *Cimitirul de incinerare de la Aiton*, în *File de istorie*, IV, Bistrița, 57-82.

Szekely 1955

Z. Szekely, *Contribuții la cronologia epocii bronzului în Transilvania*, în *SCIV* 6, 463-483.

Szekely 1970

Z. Szekely, *Cultura Ciomortan*, în *Aluta* 2, 71-76.

Szekely 1971

Z. Szekely, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV* 22, 387-400.

Szekely 1981

Z. Szekely, *Epoca bronzului în județul Covasna*, în *Aluta* 12-13, 13-19.

Szekely 1986

Z. Szekely, *Contribuții la răspândirea cărucioarelor de lut în epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta* 17-18, p. 189-196.

Szekely 1988

Z. Szekely, *Contribuții privind dezvoltarea culturii Wietenberg în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta* 17-18, 153-188.

Szekely 1988

Zs. Szekely, *Așezarea din epoca bronzului (cultura Wietenberg) de la Cernat (jud. Covasna)*, în *Symposia Thracologica* 6, 46.

Szekely 1995

Zs. Szekely, *Necropola de incinerare în urne de la Turia, jud. Covasna*, în *CercetArhAriaNTracă* I, 126-146.

Szekely 1999

Zs. Szekely, *The Wietenberg Culture Fortress from Turia (Covasna District)*, în *Thracodacica* XX, 1-2, 109-126.

Tecar, Tecar 2010

T. I. Tecar, M. V. Tecar, *A Unique Cult Object belonging to the Wietenberg Culture*. In *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8-10 October 2010, 77-86.

Tufescu 1966

V. Tufescu, *Subcarpații și depresiunile marginale ale Transilvaniei*, București, fig. 1.

Ujvari 1972

F. Ujvari, *Geografia apelor României*, București, 1972.

Vasiliev, Sereș 1967

V. Vasiliev, Andrei Sereș, *Materiale arheologice de pe teritoriul comunei Crizbav*, în *Acta Musei Napocensis* 4, 425-429.

Vulpe 1955

R. Vulpe, *Săpăturile de salvare de la Sâncrăieni, r. Ciuc, Regiunea Autonomă Maghiară*, în *SCIV* 6, 559-569.

Vulpe 1970

Al. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien*, I, PBF Abt. IX.2 München.

Vulpe 1995

Al. Vulpe, *Cultura Costișa*, în *Comori ale epocii bronzului în România*, 163-167.

Vulpe 2001

Al. Vulpe, *Perioada mijlocie a epocii bronzului*, în *Istoria Românilor* I, 2001, 247-272.

Zaharia 1970

E. Zaharia, *Probleme ale epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta* 2, 63-69.

Zaharia 1987

E. Zaharia, *Cultura Monteoru. Caracterul descoperirilor în raport cu aria de răspândire*, în *Symposia Thracologica* 5, 157-158.

Zaharia 1990

E. Zaharia, *Descoperiri ale culturii Monteoru în sud-estul Transilvaniei*, în *Thraco-Dacica* 11, 33-37.

Zaharia 1995

E. Zaharia, *Cultura Ciomortan*, în *Comori ale epocii bronzului din România / Treasures of the Bronze Age in Romania*, 151-153.

Zaharia 1995a

E. Zaharia, *Cultura Monteoru*, în *Comori ale Epocii Bronzului din România/Treasures of the Bronze Age in Romania*, București, 191, 200.

XV.2. Indici

Andrițoiu, I	91, 97, 103, 105, 110, 144, 150, 154, 159, 160 - 161, 163, 164, 173, 176, 183, 200, 217
Antonescu, D.	46
Bader, T.	12, 29, 97, 200, 217
Barna Imreh	15, 16, 230
Bálos, A.	9, 12, 17, 36, 41, 42, 50, 180, 205, 219
Boroffka, N.	12, 31, 32, 88, 91, 94, 96, 103, 105, 117 - 120, 122, 123, 125, 141 - 143, 150, 154, 158 - 159, 163, 164, 169, 176, 201, 215, 218
Brothwell, D. R.	191, 192, 218
Buzea, D.	12, 71, 136, 176, 218
Cavruc, V.	12, 29 - 31, 71, 136, 176; 198, 218 - 219
Ciugudean, H.	161, 199, 219, 220
Comșa, Al.	175, 177, 185, 190, 219
Costea, Fl.	9, 12, 17, 19, 26, 27, 29, 30, 33, 36, 41, 42, 46, 50, 67, 68, 76, 91, 93, 118, 154, 165 - 167, 180, 197, 200, 203, 205, 219, 220
Chidioșan, N.	12, 29, 78, 82, 87, 88, 91, 93, 94, 96 - 103, 105 - 110, 112 - 114, 116, 118 - 126, 129, 130, 132, 137, 139, 144 - 147, 150, 154, 156, 159, 162 - 164, 166, 167, 169, 173, 176, 200, 215, 219; 224
Dietrich, L.	12, 29, 31, 91, 103, 145, 183; 220 - 221
Dumitrescu, V.	154, 220 - 221
El Susi, G.	179, 181, 183, 221
Fântâneanu, Cr.	93, 221
Gooss, C.	14, 222
Haimovici, S.	180, 221
Horedt, K.	12, 29, 31, 110, 119, 154, 156, 160 - 161, 163, 173, 222
Leahu, V.	30, 31, 118, 146, 158, 160, 222 - 223
Munteanu, R.	30, 198, 223
Nestor, I.	29, 223
Orbán, B.	13, 15, 26, 42, 43, 205
Piatra Detunată	9, 11, 12, 17, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 36, 41, 51, 61, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 78, 80, 82, 84, 91, 92, 97, 103, 107, 114, 118 - 119, 122, 126, 129, 143, 149, 150, 154 - 156, 158 - 168, 170 - 174, 176, 179, 180, 185, 190, 197, 198 - 201, 203 - 210, 213 - 215, 219 - 220, 230
Prox, A.	30, 224
Roman, P.	29, 199, 224
Rotea, M.	12, 31, 91, 136, 143, 176, 198, 218, 225
Savu, L.	12, 42, 205
Șirbu, V.	12, 42, 158, 169, 176, 177, 205, 225
Soroceanu, T.	12, 93, 156, 176, 200, 225 - 226
Szekely, Z.	26, 29, 30, 91, 198, 225, 226
Szekely, Zs.	12, 46, 76, 165, 167, 198, 200, 205, 220, 226
Șoneriu, I.	19
Ștefan, D.	229, 231
Ștefănescu, R.	12, 42, 151, 174, 205
Teutsch, J.	30
Tipia Ormenișului	9, 13-15, 21, 24, 26, 28, 33, 41, 42, 44, 67, 68, 197, 205, 220
Tipia Racoșului	21, 24
Vulpe, Al.	30, 227
Zaharia, E.	29, 30, 139, 227

XV.3. Liste des planches :

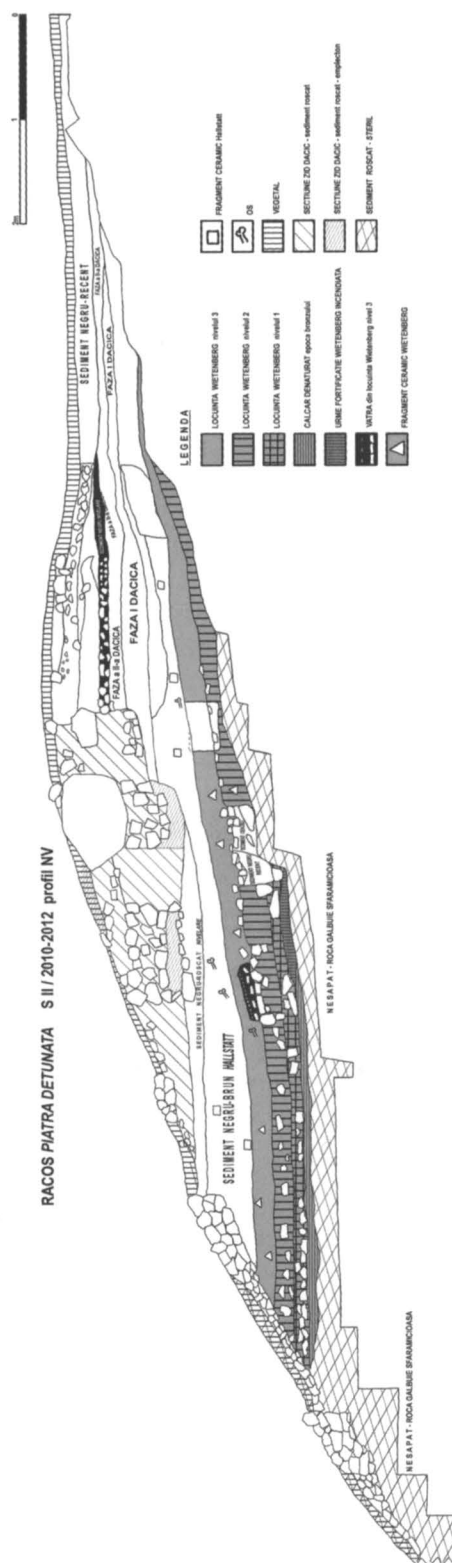
Planche 1	Plan topographique (auteur Dan Ștefan)
Planche 2	Section II /2010-2012, profil de nord-ouest
Planche 3	Plan de la Demeure 1 Bronze/2009-2010
Planches 4-15	Types de bols
Planches 16-18	Types d'écuelles
Planches 19-24	Types de cruches
Planches 25-27	Types de tasses
Planches 28-29	Types de bocaux
Planches 30-37	Vases en pâte fine
Planches 38-43	Vases en pâte grossière
Planches 44-45	Vases au rebord lobé
Planche 46	Gobelets
Planches 47-49	Vases en miniature
Planche 50	Vases à anses et orifices pour être pendus
Planche 51	Cueillers
Planches 52-55	Couvercles de vases et disques en terre cuite
Planches 56-57	Vases céramiques particuliers et provenant d'autres cultures archéologiques
Planches 58-72	Fragments céramiques décorés
Planches 73-78	Motifs décoratifs sur la céramique
Planche 79	Haches et marteaux en pierre
Planche 80	Couteaux courbes et faucilles en pierre
Planche 81	Percuteurs
Planche 82	Pièces en silex
Planche 83	Marteaux en os pour la transformation des peaux d'animaux
Planche 84	Couteau en os
Planche 85	Outils et ustensiles en os
Planches 86-88	Petits vases
Planches 89-90	Vases-amphores
Planche 91	Vases à décor canelé
Planches 92-93	Fonds de vases céramiques
Planche 94	Assiettes
Planche 95	Fusaïoles
Planche 96	Poids en terre cuite
Planche 97	Ustensils ménagers en terre cuite
Planche 98	Ajutages de soufflet, en terre cuite
Planche 99	Creusets
Planche 100	Pointes de flèches en silex
Planche 101	Pièces en os à diverses utilisations
Planche 102	Accessoires en parure en os
Planche 103	Bouts de bâton en terre cuite
Planche 104	Massue en pierre et imitations de massue en terre cuite
Planche 105	Char en miniature en terre cuite
Planches 106-107	Roues de chars en miniature
Planches 108-111	Autels, petits plateaux et supports de vases à destination de culte
Planche 112	Figurines/idôles
Planches 113-116	Objets à destination de culte
Planche 117	Divers objets en terre cuite (chandelier et roquetin)
Planche 118	Vase tronconique
Planches 119-123	Céramique appartenant à la culture Tei
Planche 124-128	Inventaire du « Champs de fosses »

XV.4. Liste des figures:

- Fig 1. Piatra Detunată, vue de l'est.
Fig. 2. Section VII/2009, vase Wietenberg in situ.
Fig. 3. Section IV/2009, squelette humain fragmentaire.
Fig. 4. Carte de la localité Racoșul de Jos, d'après le prêtre Imreh Barna, manuscrit.
Fig. 5. Vue aérienne du nord-ouest vers la localité et le défilé de l'Olt dans les Monts Perșani, à Racoșul de Jos.
Fig. 6. Carte du Défilé de l'Olt (source www.google.com).
Fig. 7 Vue aérienne de l'est vers le Défilé de l'Olt.
Fig. 8. Vue de l'ouest vers le Défilé de l'Olt.
Fig. 9. Les trois fortifications vues de la Vallée de l'Olt.
Fig. 10. Piatra Detunată, vue du nord-est, de la rive droite de l'Olt.
Fig. 11. Accès dans le Défilé de l'Olt, depuis le nord.
Fig. 12. Secteurs géomorphologiques de Piatra Detunată.
Fig. 13. Secteur B (la dépression entre les deux mamelons).
Fig. 14. SI /1995-1997, vue générale et détail.
Fig. 15. Section I/1995-1997, fragment de rocher appartenant à la première phase de la fortification.
Fig. 16. Section I /1998.
Fig. 17. Section I / 2004, La Turn.
Fig. 18. Demeure 1 BZ / 2009 (a, b, c) et le foyer de l'intérieur (d et e).
Fig. 19. Fragment du remblai S-W de la muraille dacique.
Fig. 20. Section II / 2010 – 2012, profils et détails stratigraphiques.
Fig. 21. Inventaire de SI/2011.
Fig. 22. Dépôt rituel de la Section V/ 2011.
Fig. 23. Squelette humain de la Section I /2012.
Fig. 24. Surface II/2012.
Fig. 25. Surface I /2012.
Fig. 26. Champs de fosses.
Fig. 27. Plan topographique de Piatra Detunată.
Fig. 28. Terrasse I, secteur A.
Fig. 29. Terrasse III, secteur A.
Fig. 30. Secteur B, le lieu dit « În Șa ».
Fig. 31. Vestiges de la première phase de fortification Wietenberg.
Fig. 32. Les deux foyers du Complexe funéraire.
Fig. 33. Fragments céramiques du « Champs de fosses ».

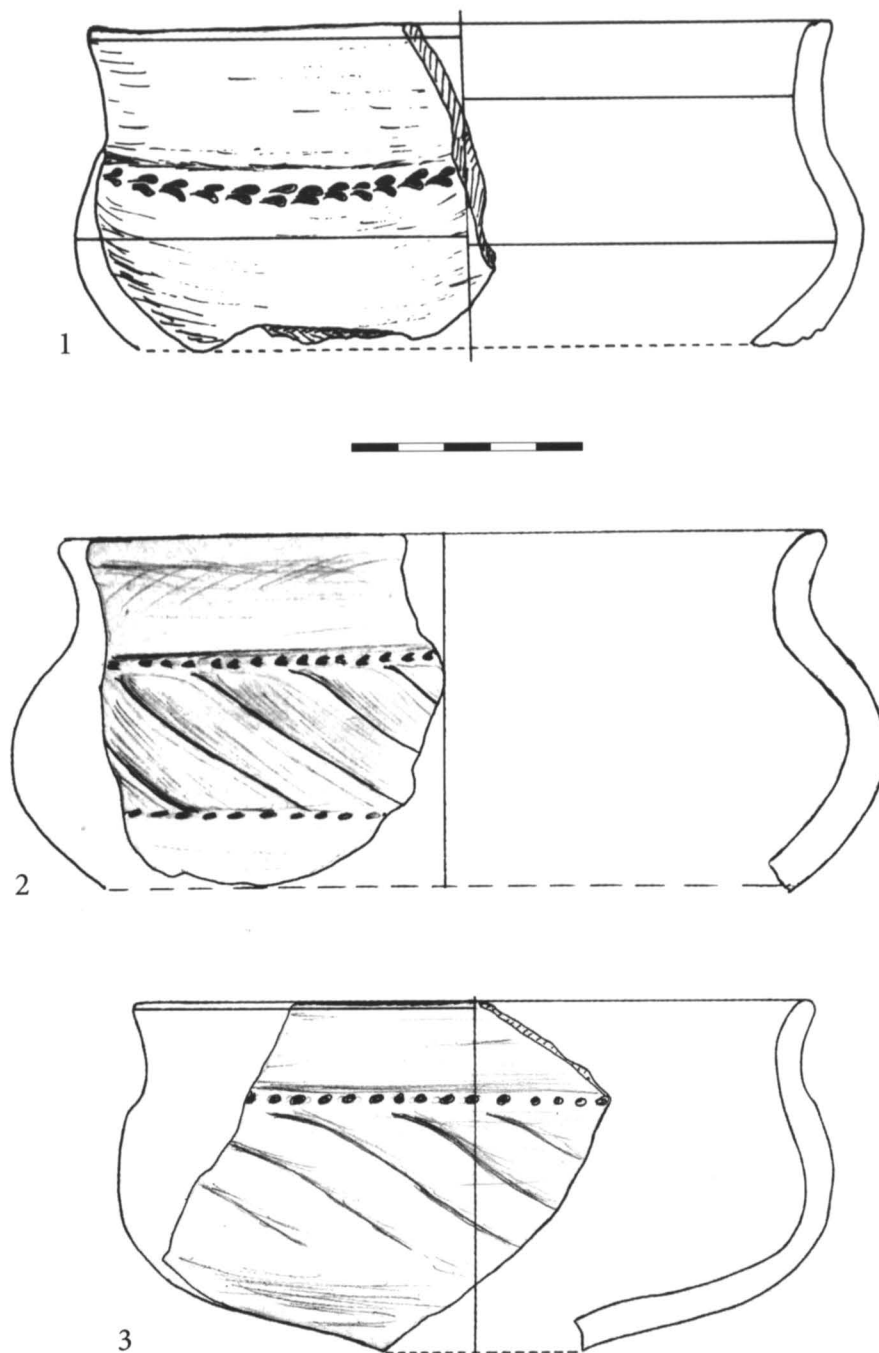

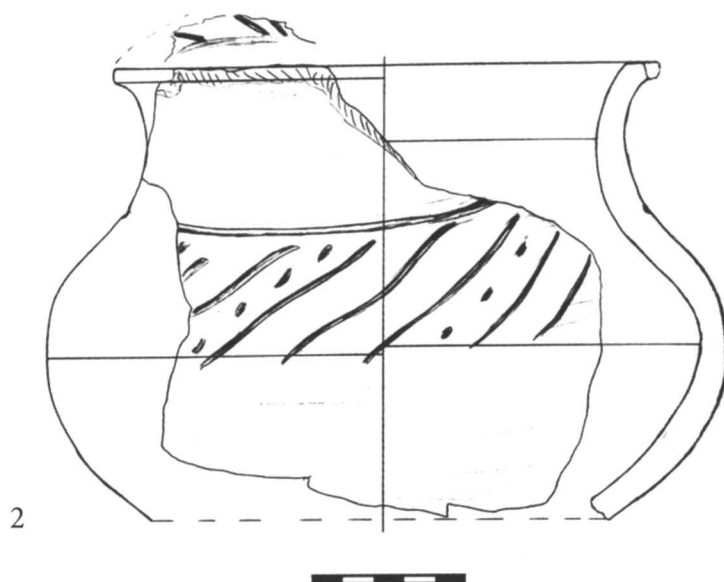
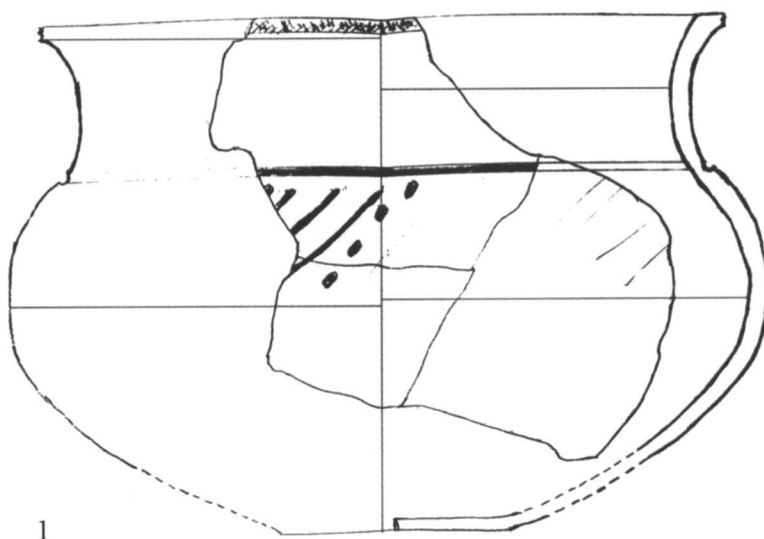

Planşa 2. Secțiunea II / 2010-2012, profilul nord-vestic

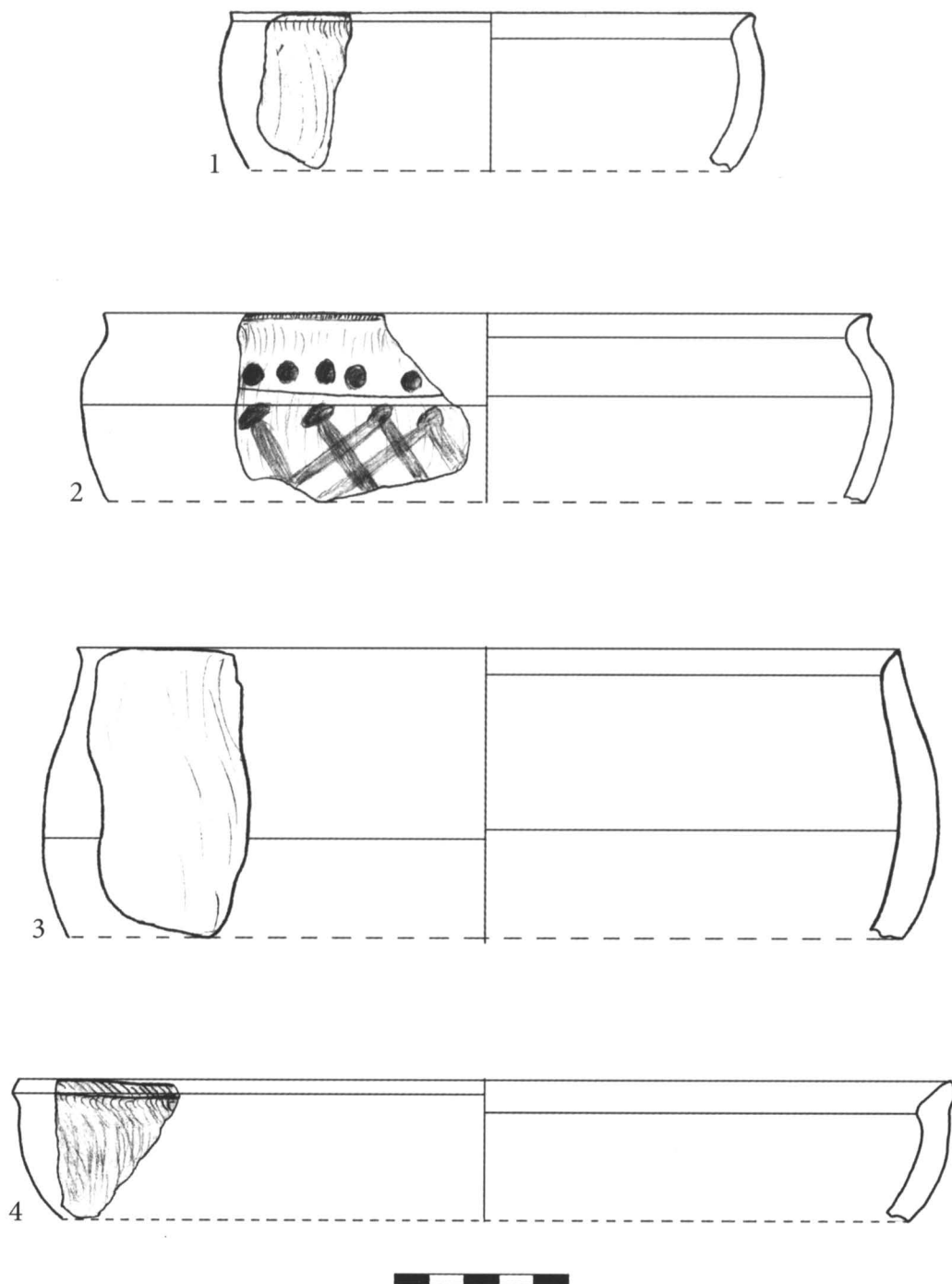

Planșa 4. Tipuri de castroane. Castroane cu gura înaltă.

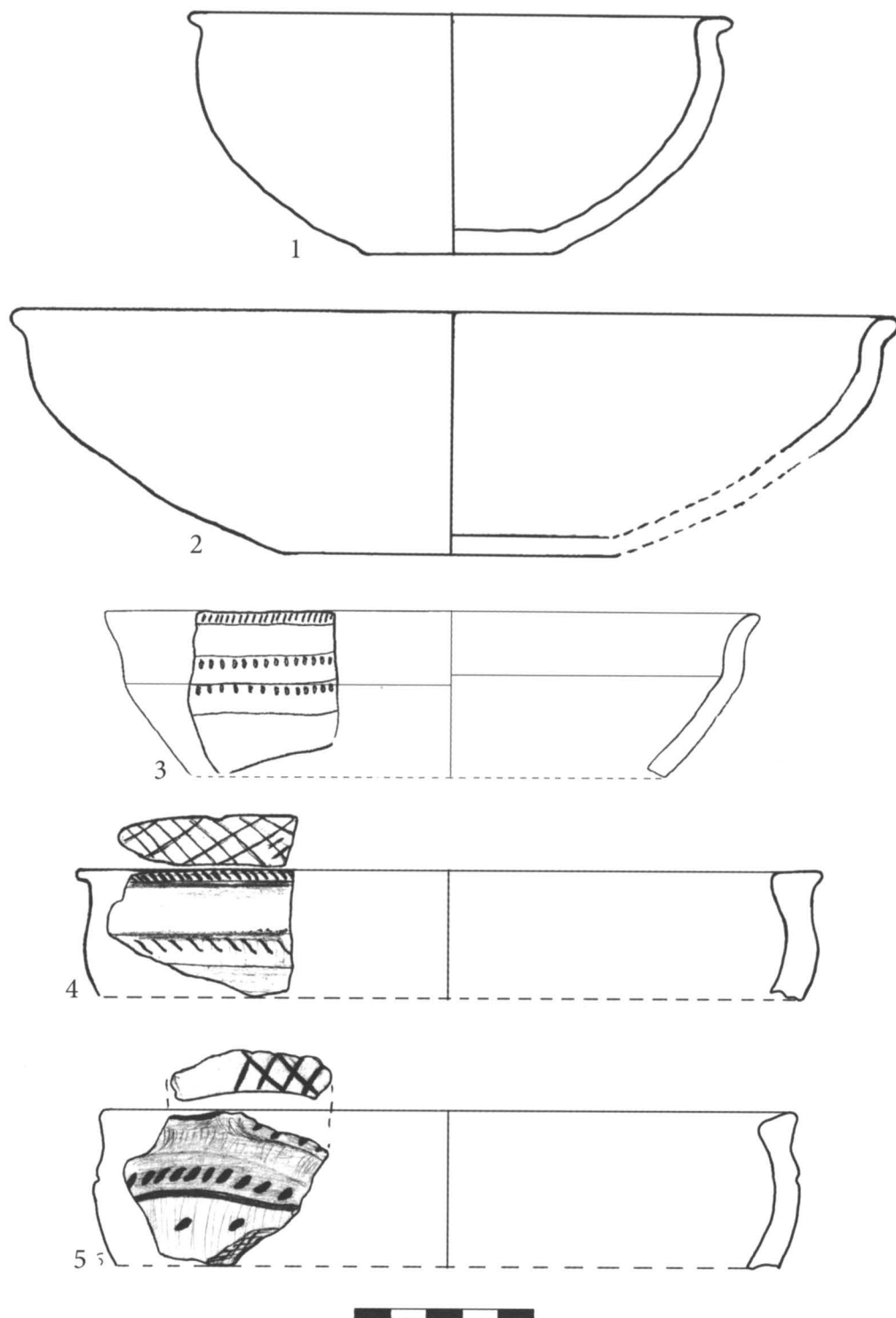

Planșa 5. Tipuri de castroane. Castroane cu gura înaltă.

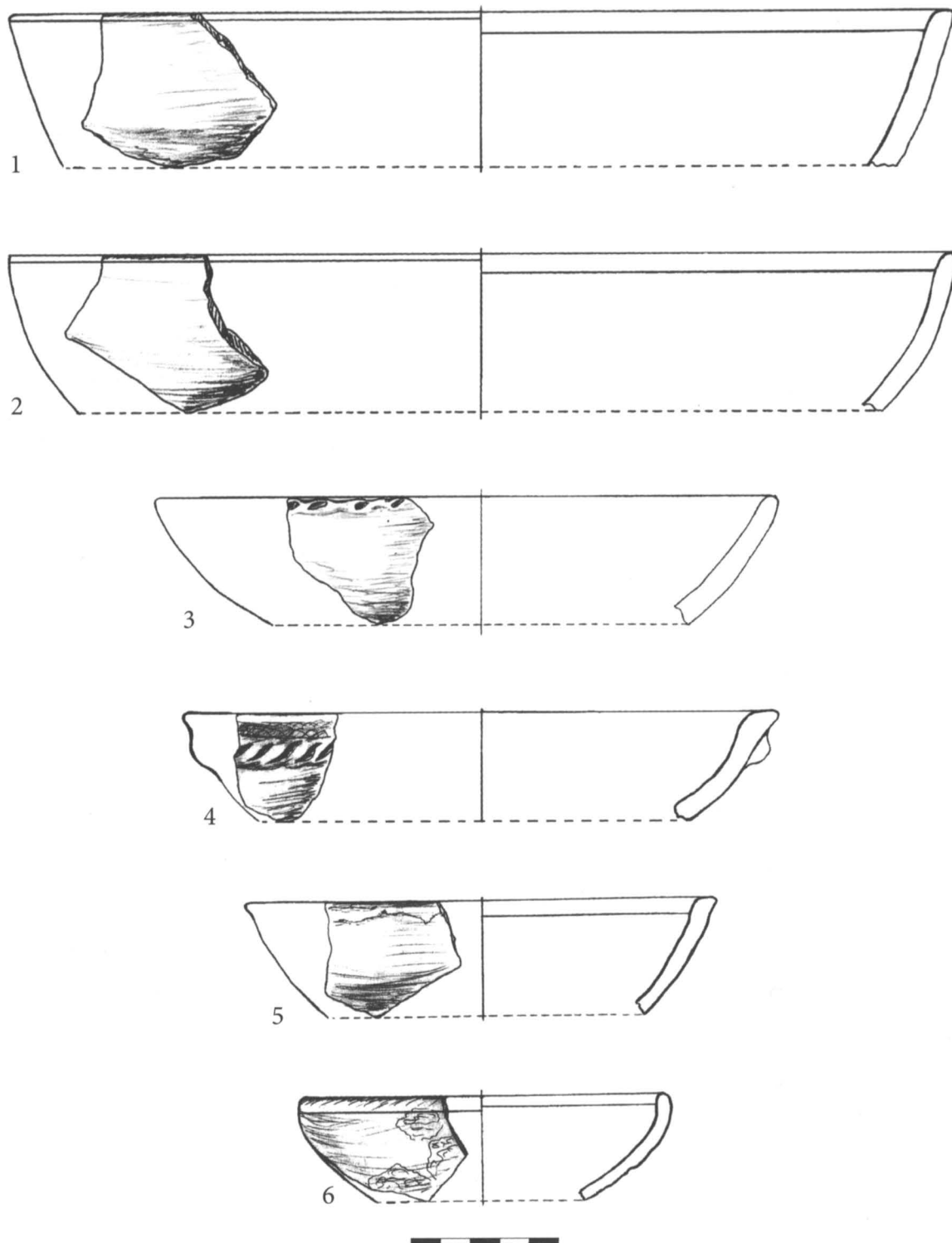

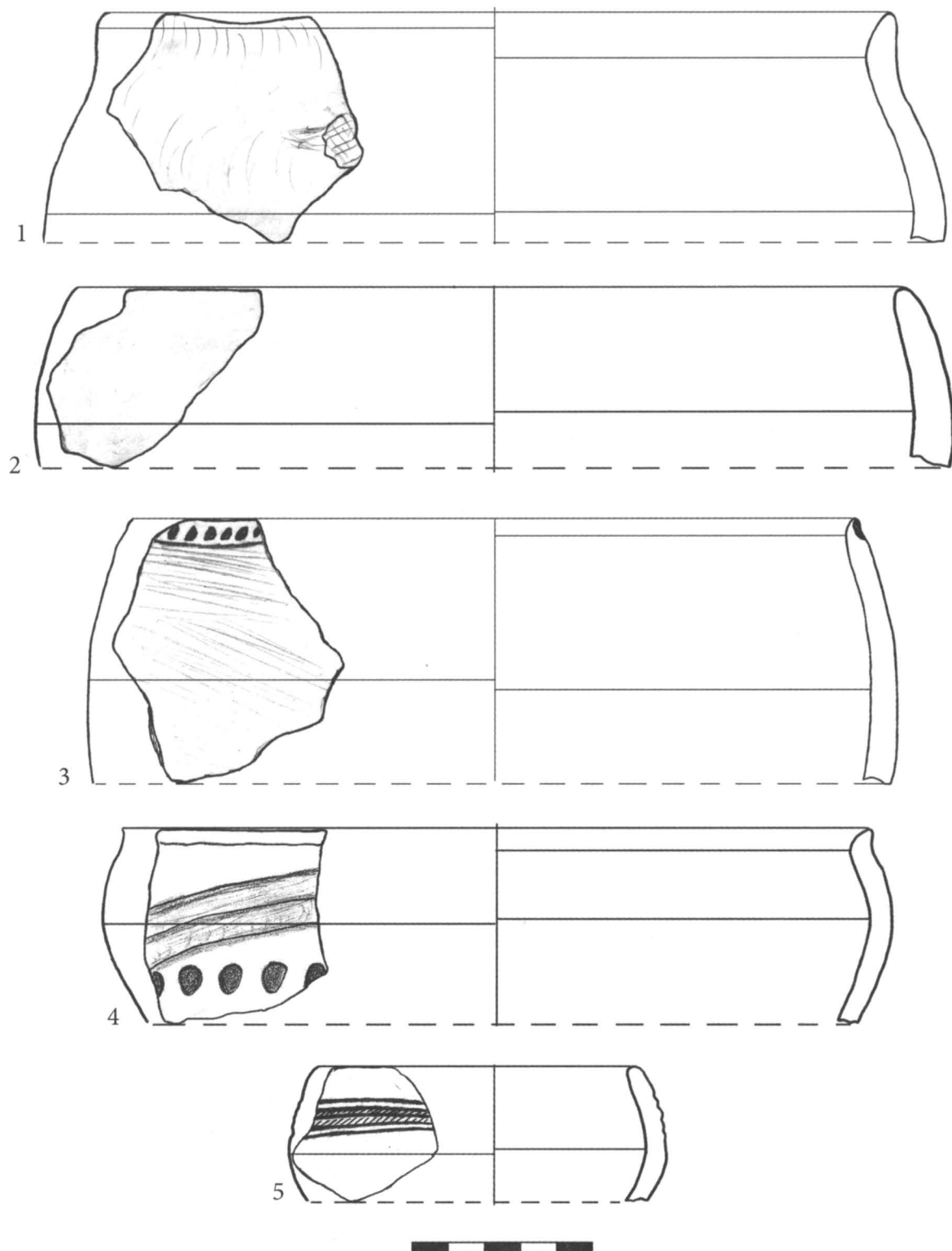
Planșa 6. Tipuri de castroane. Castroane globulare.

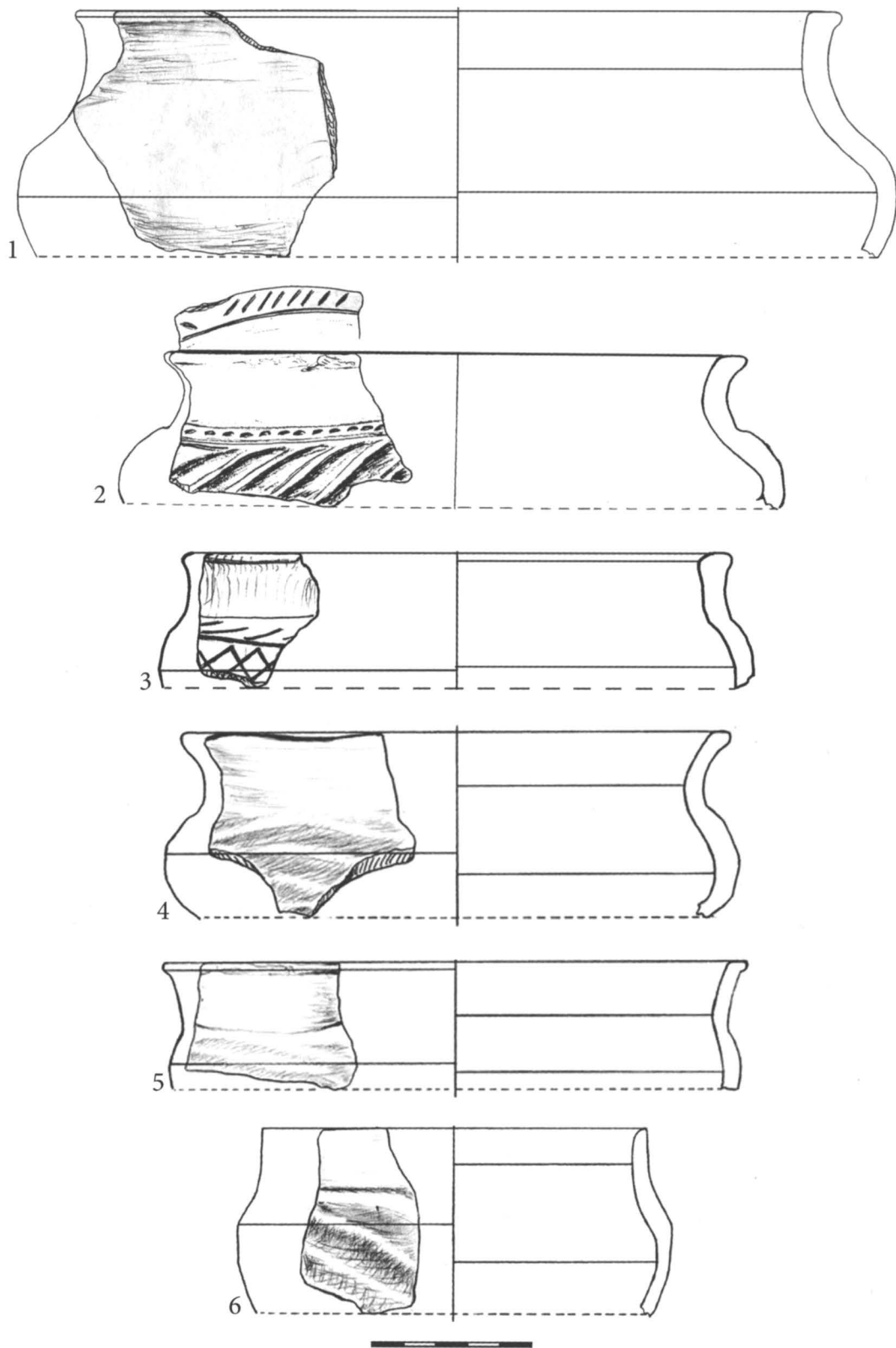
Planșa 7. Tipuri de castroane.

Planșa 8. Tipuri de castroane.

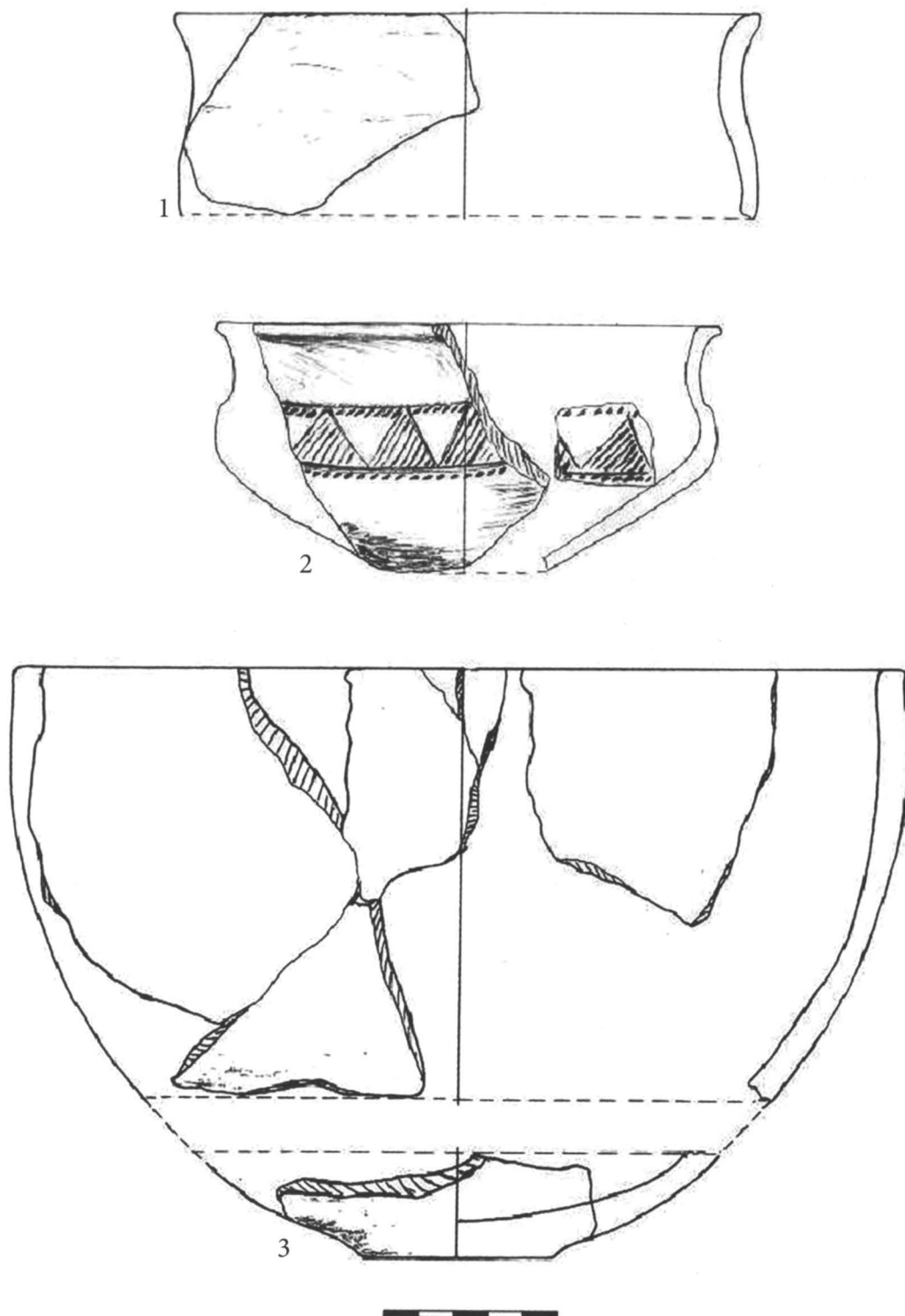

Planșa 9. Tipuri de castroane.

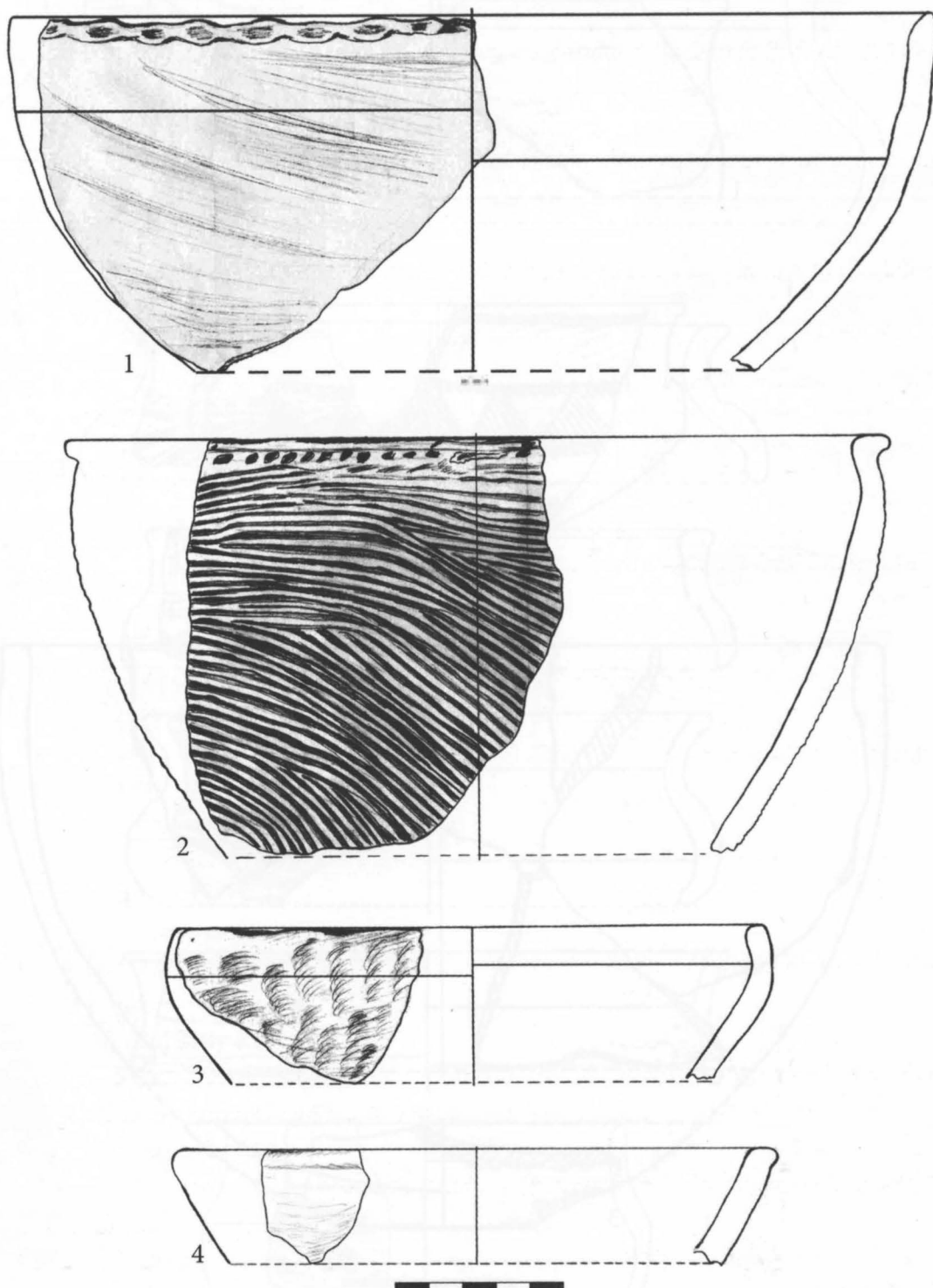

Planșa 10. Tipuri de castroane.

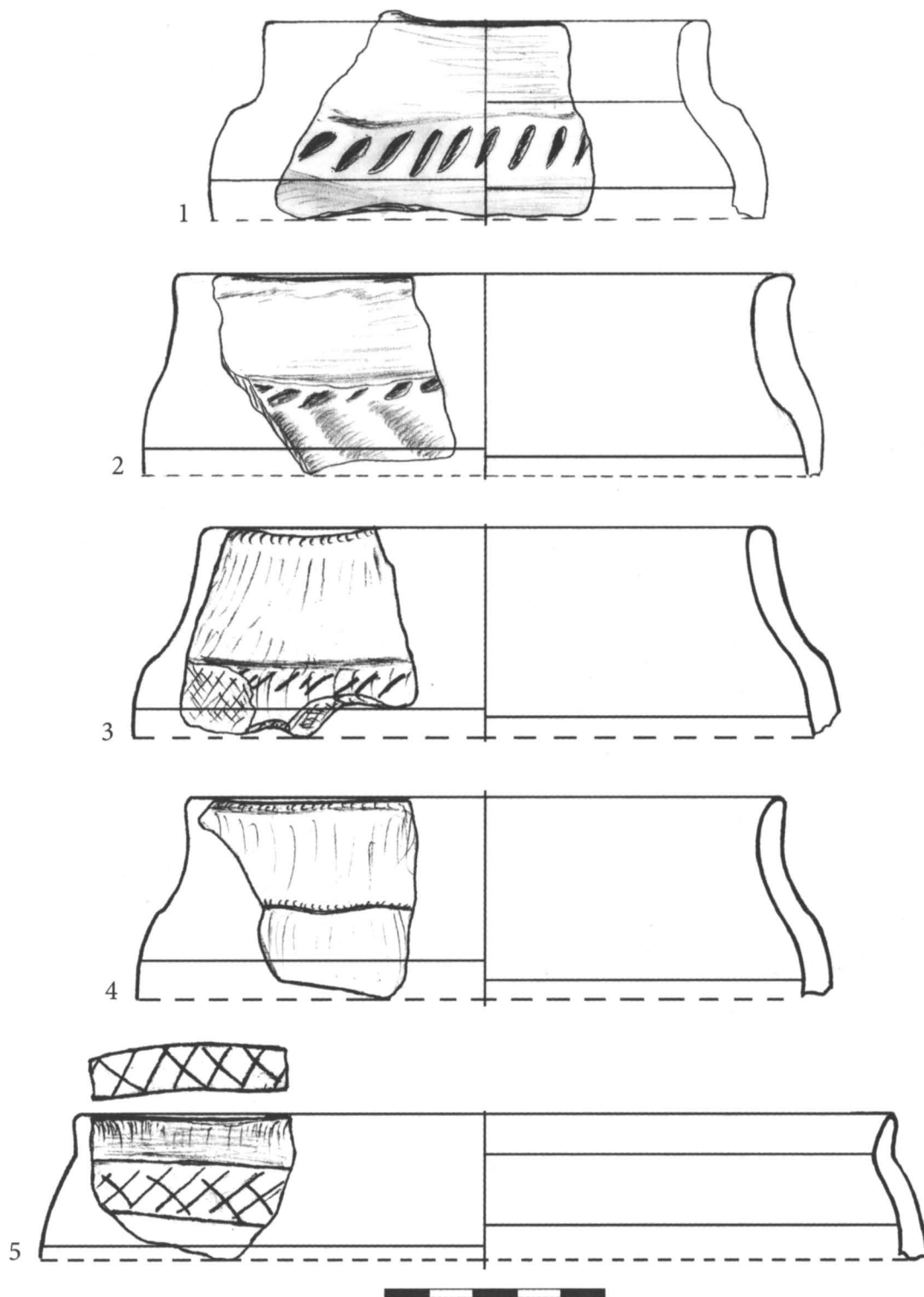

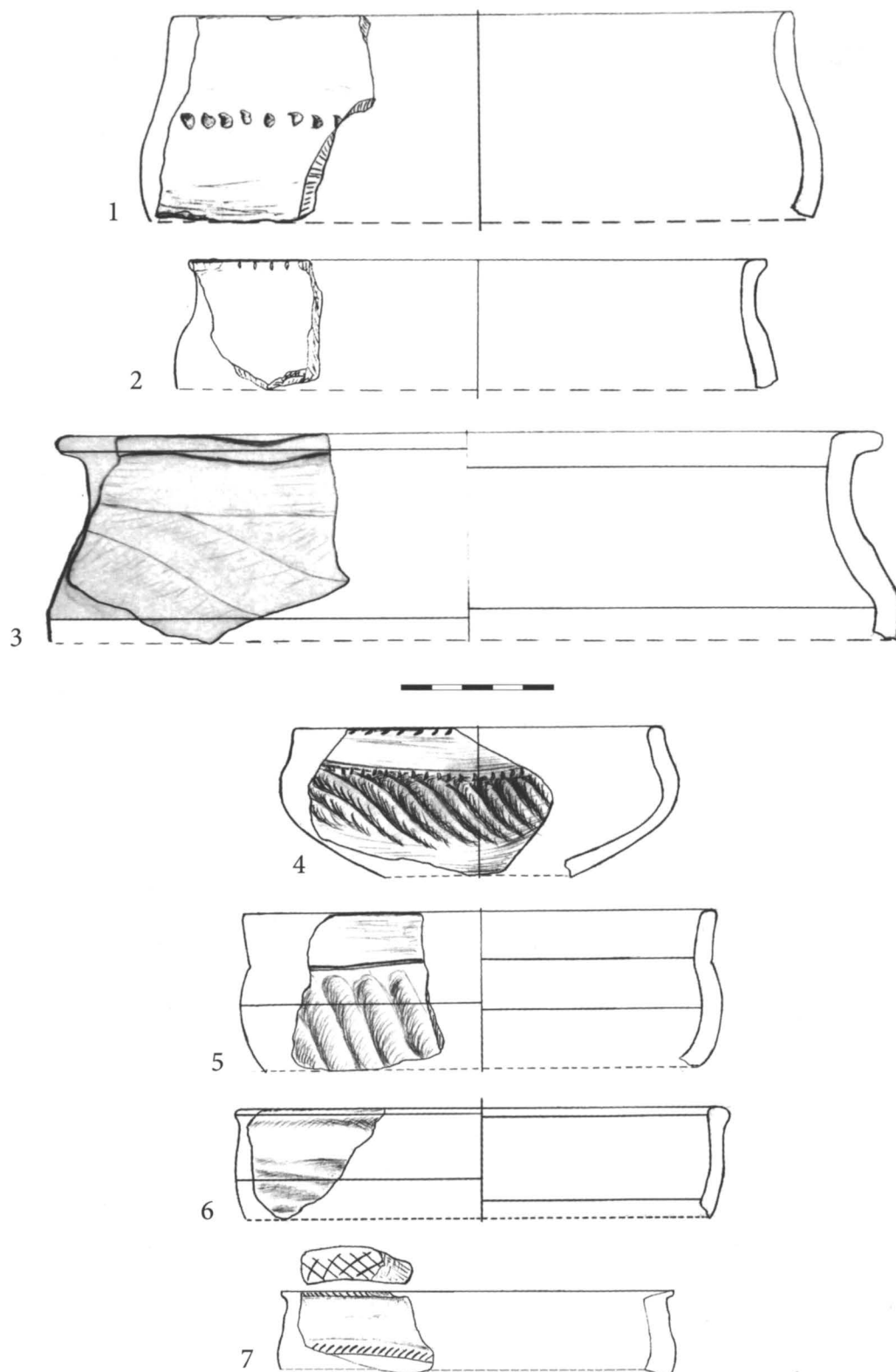
Planșa 11. Tipuri de castroane.

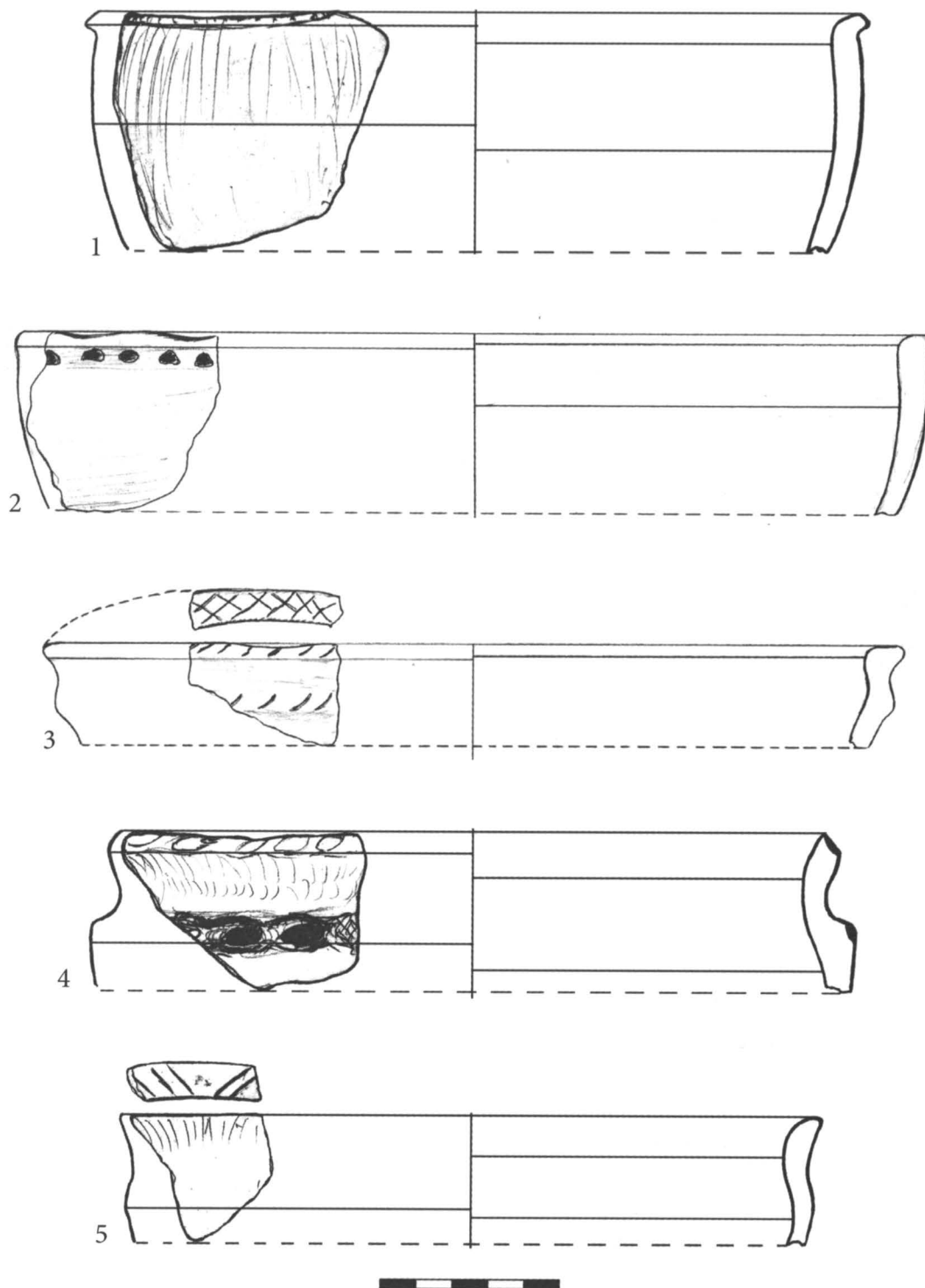
Planşa 12. Tipuri de castroane.

Planșa 13. Tipuri de castroane.

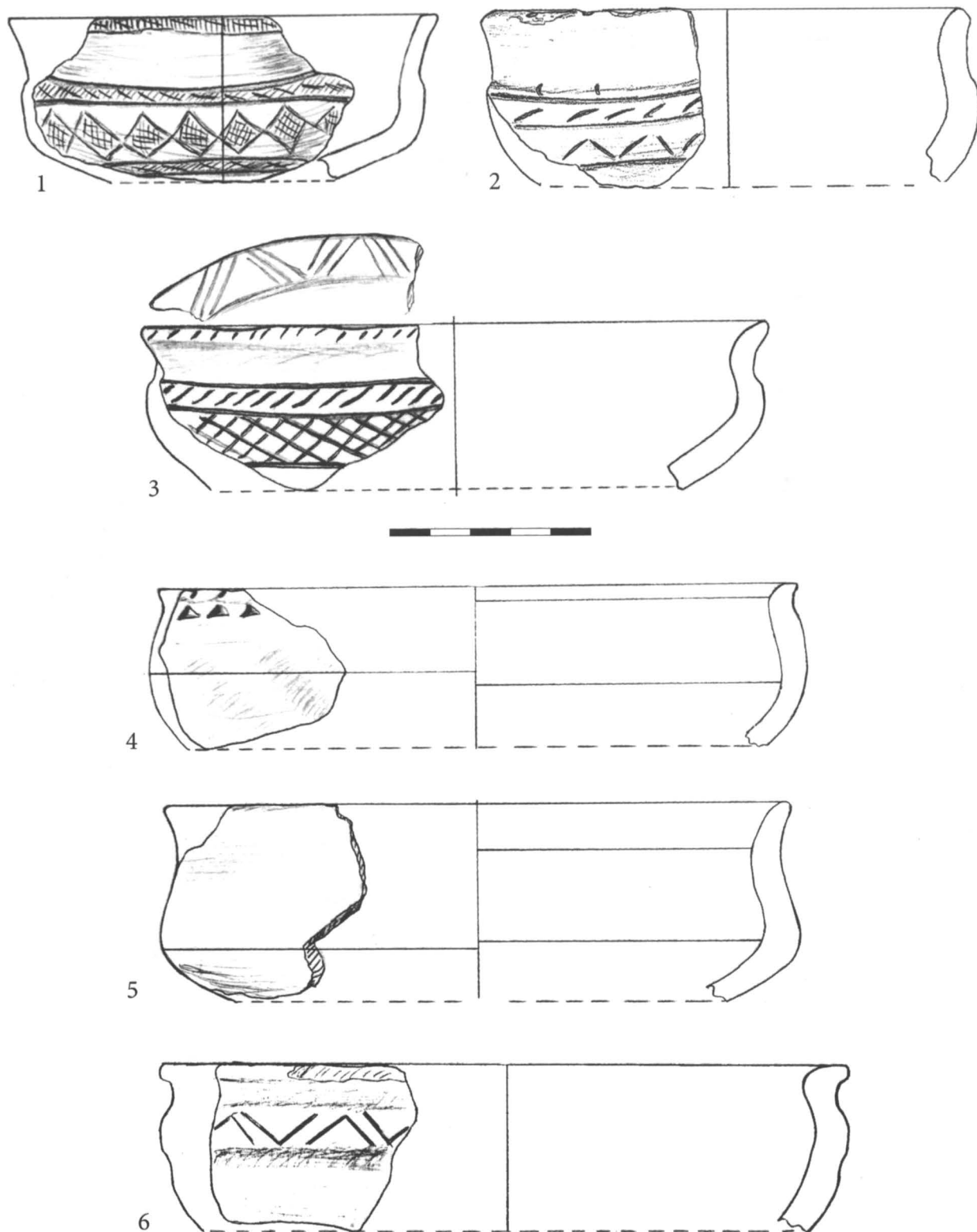

Planşa 14. Tipuri de castroane.

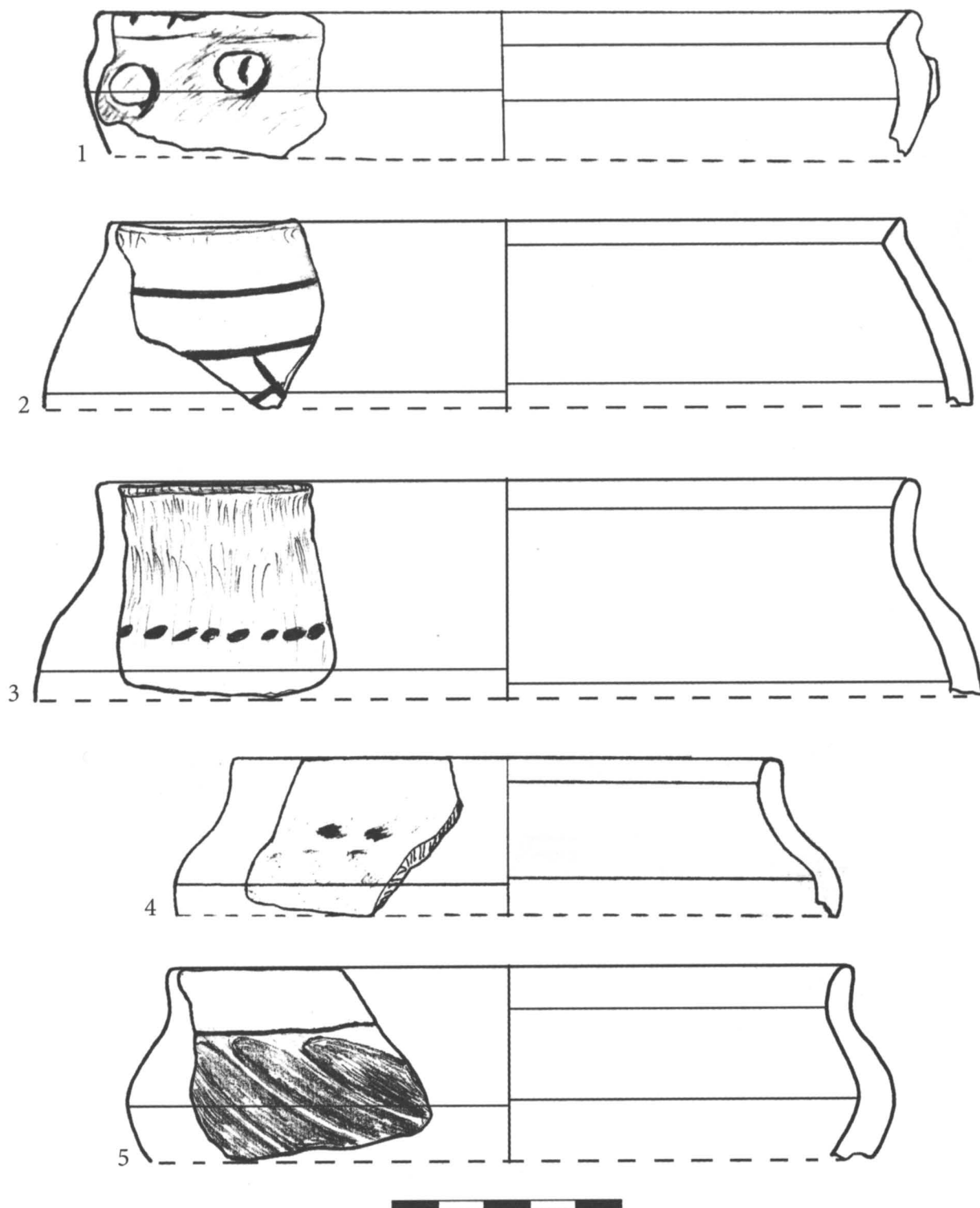

Planșa 15. Tipuri de castroane.

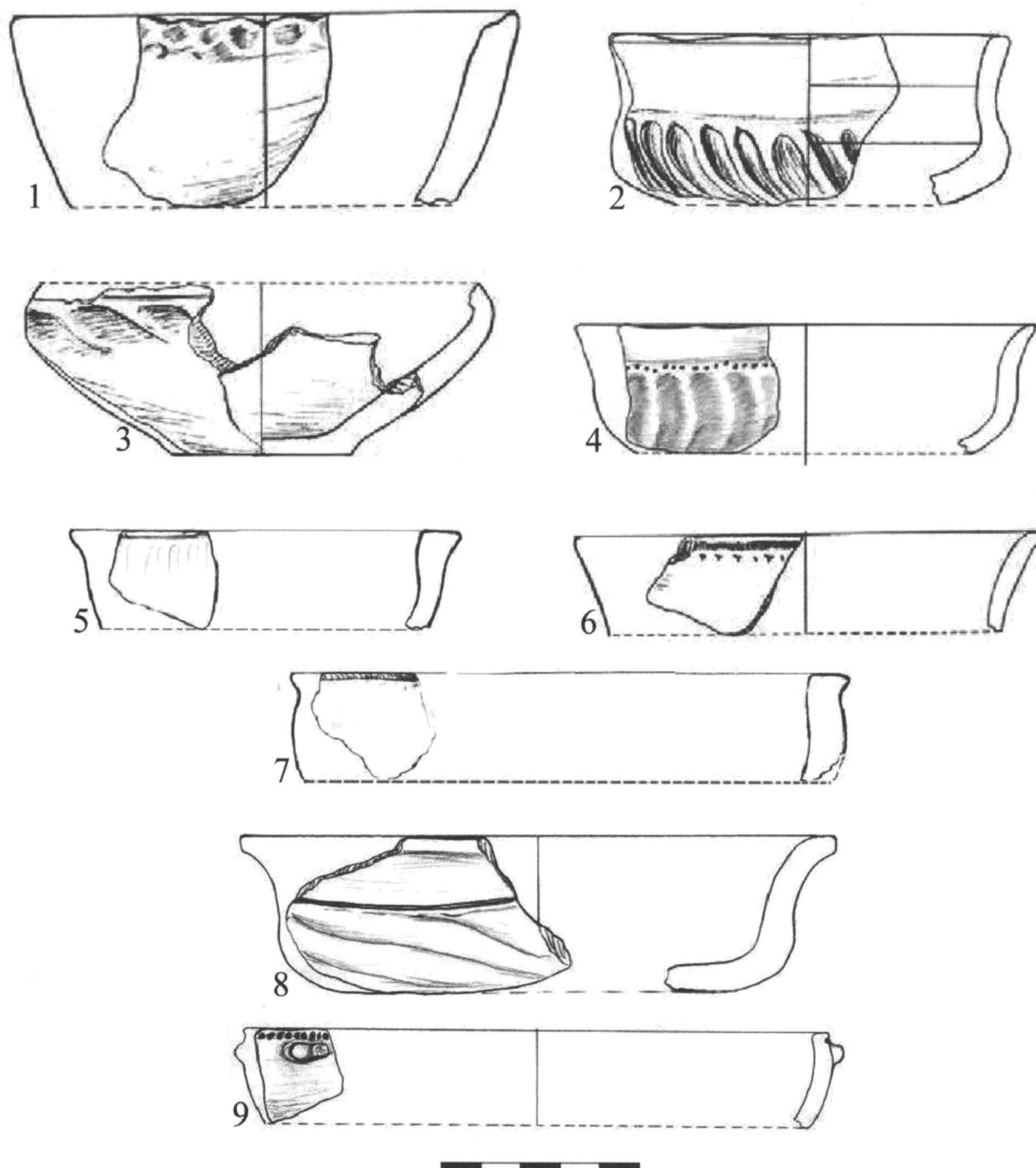

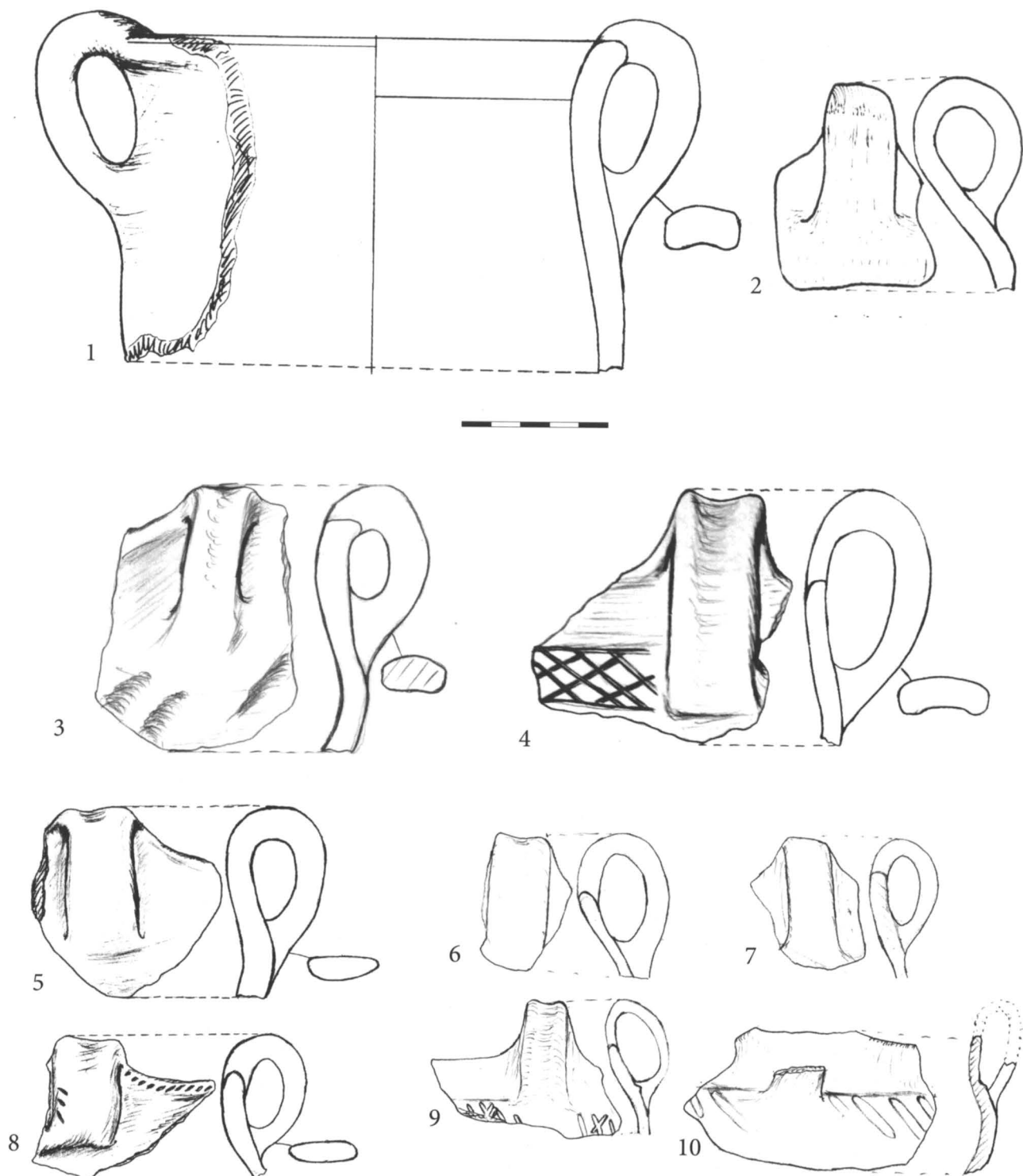
Planșa 16. Tipuri de străchini.

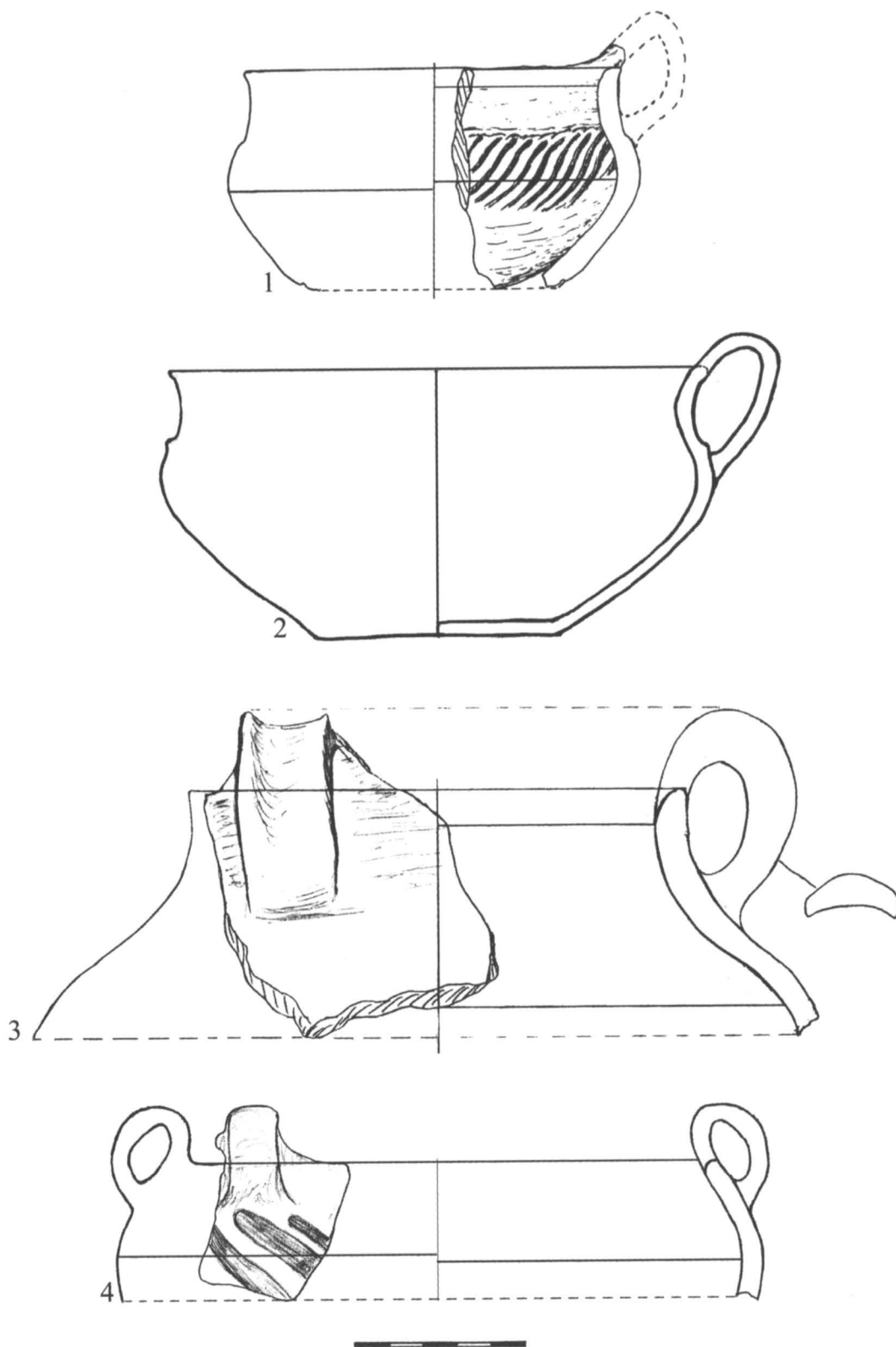
Planșa 17. Tipuri de străchini.

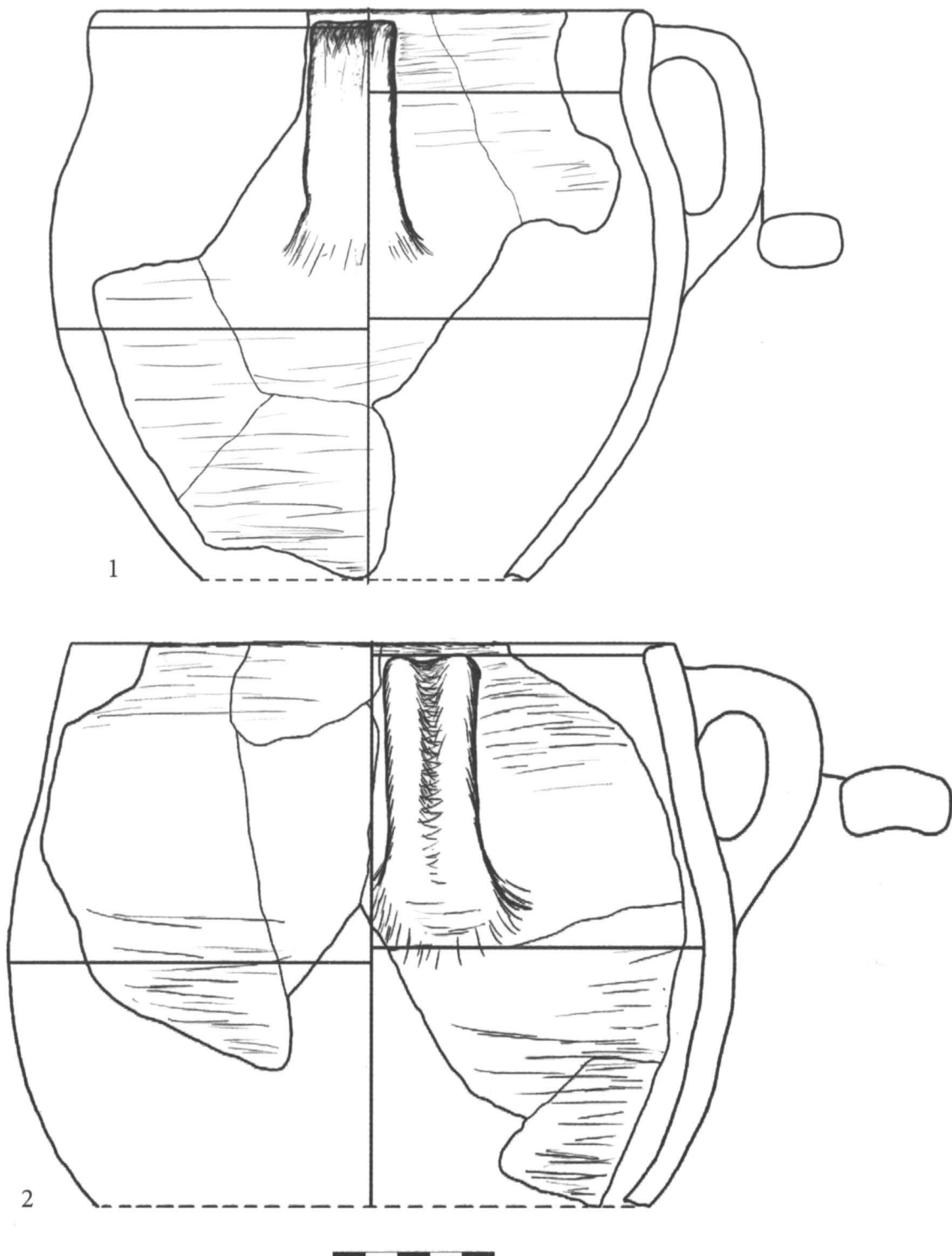
Planşa 18. Tipuri de străchini.

Planșa 19. Tipuri de câni.

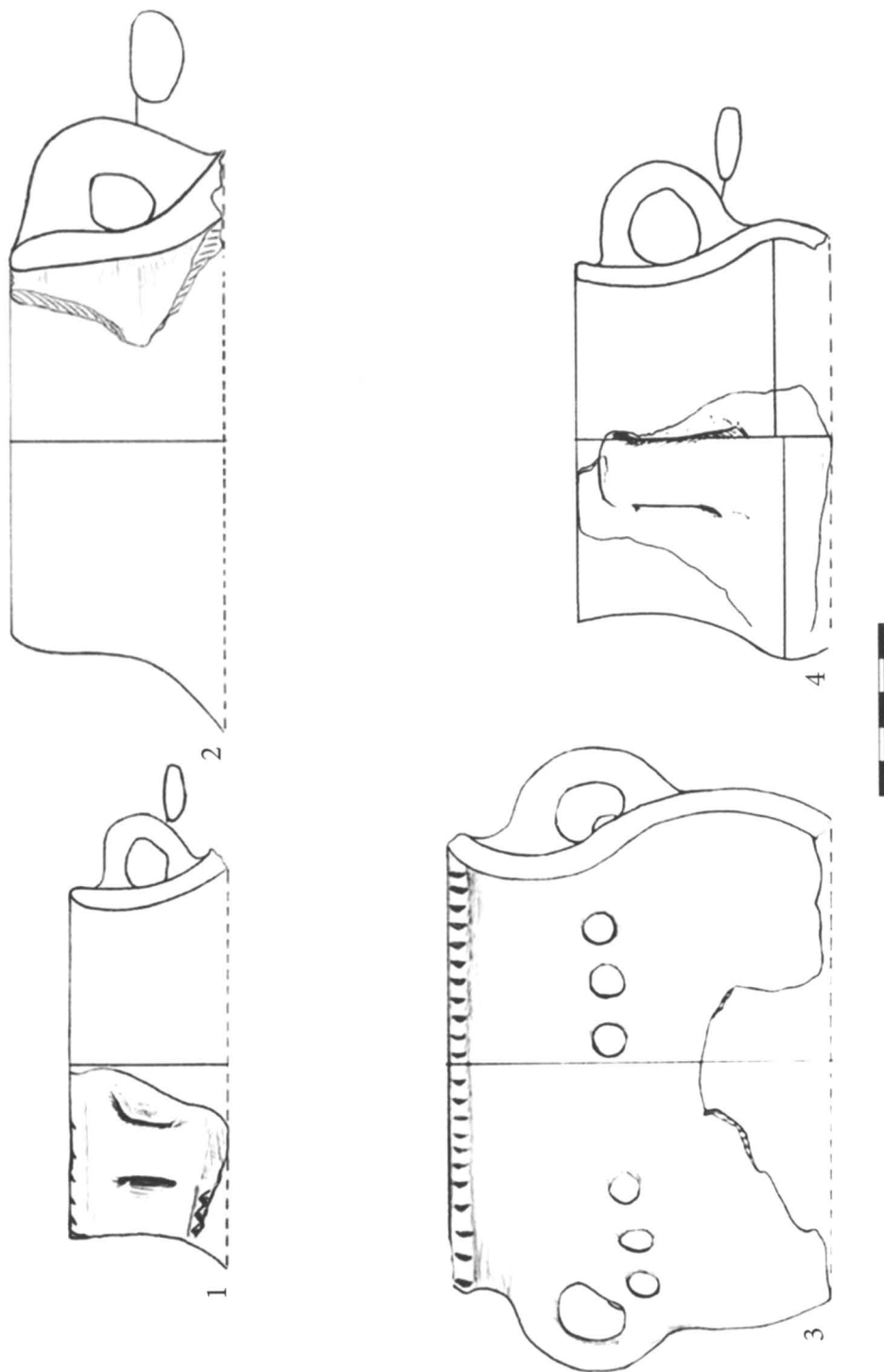

Planșa 20. Tipuri de căni.

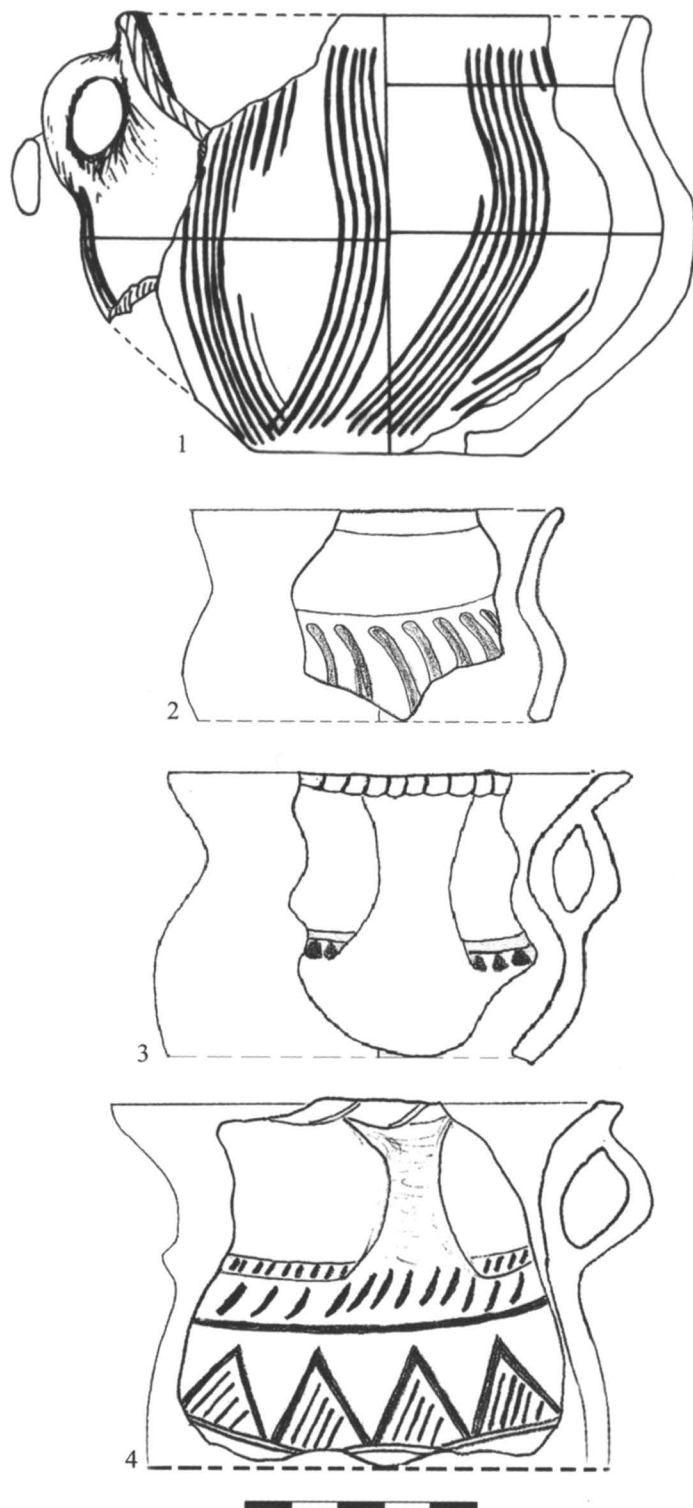

Planșa 21. Tipuri de câni.

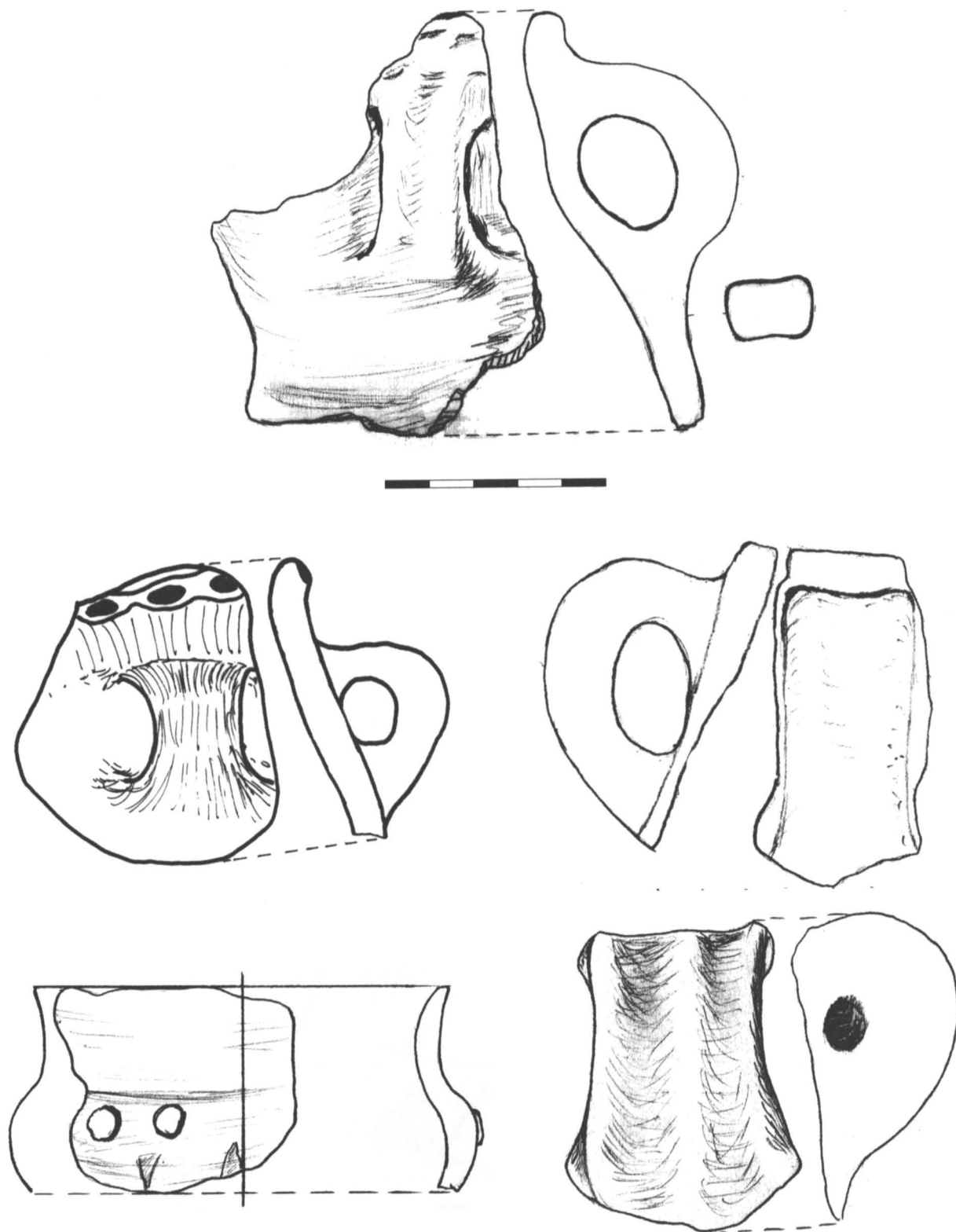

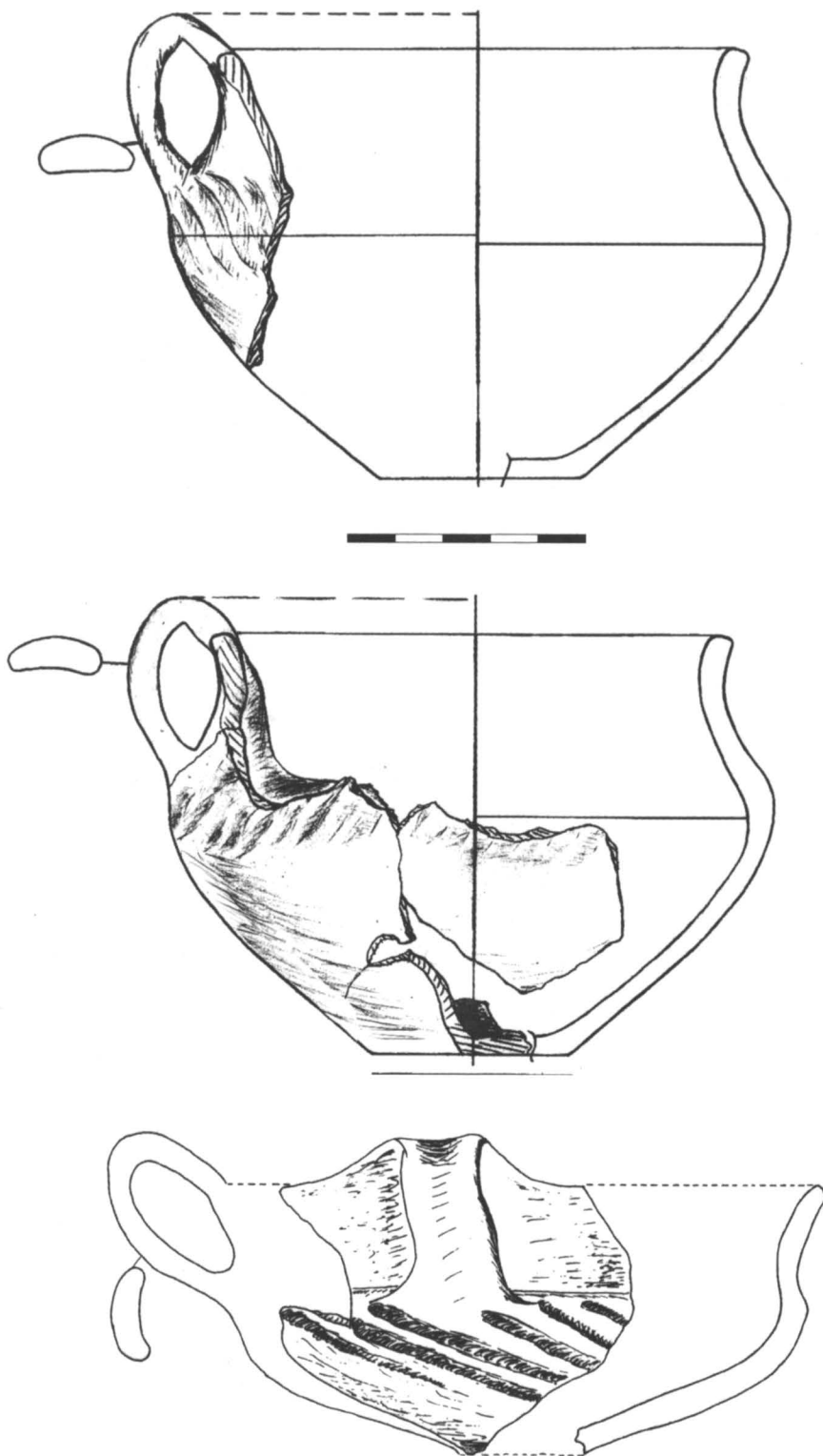
Planșa 22. Tipuri de căni.

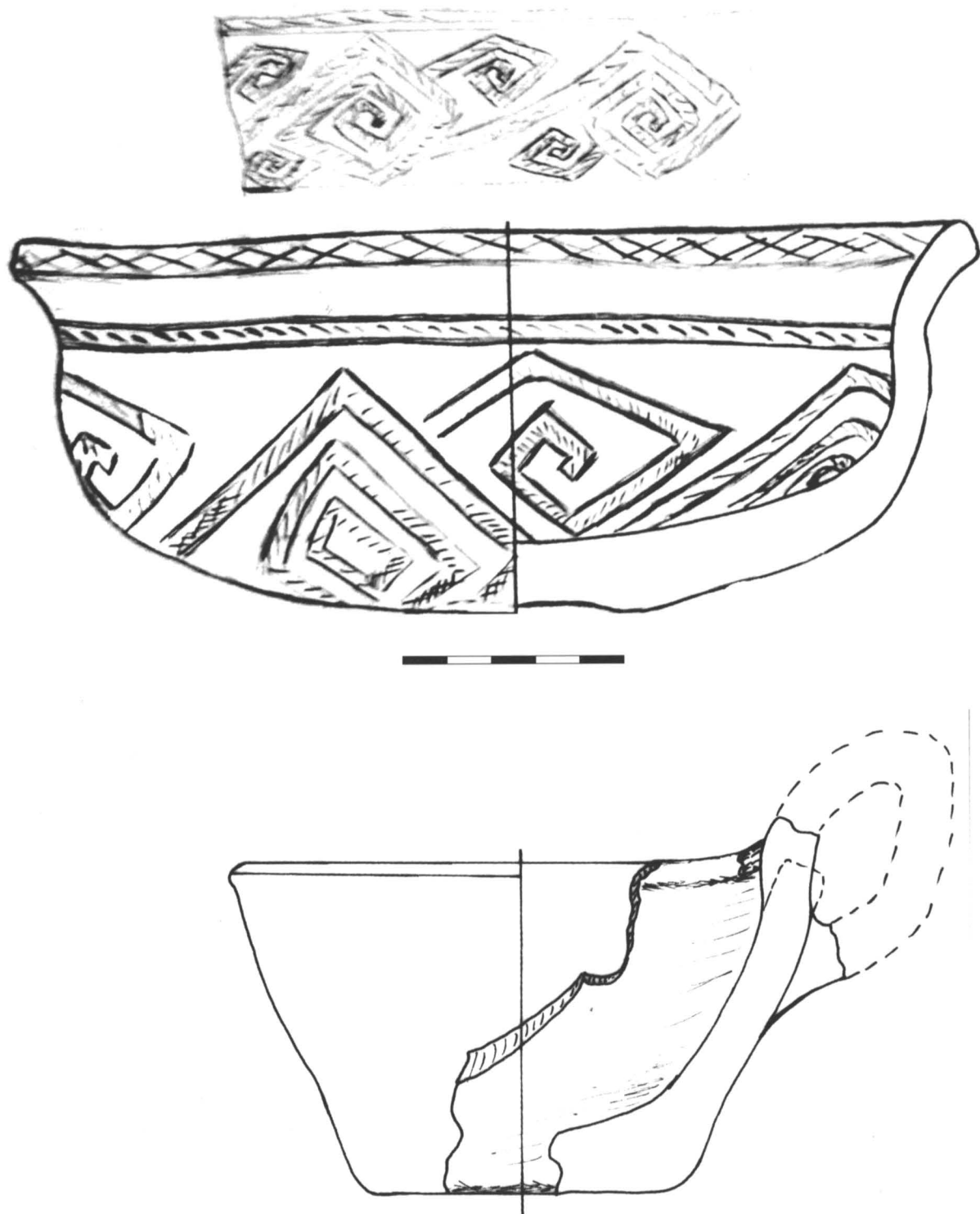
Planșa 23. Tipuri de căni.

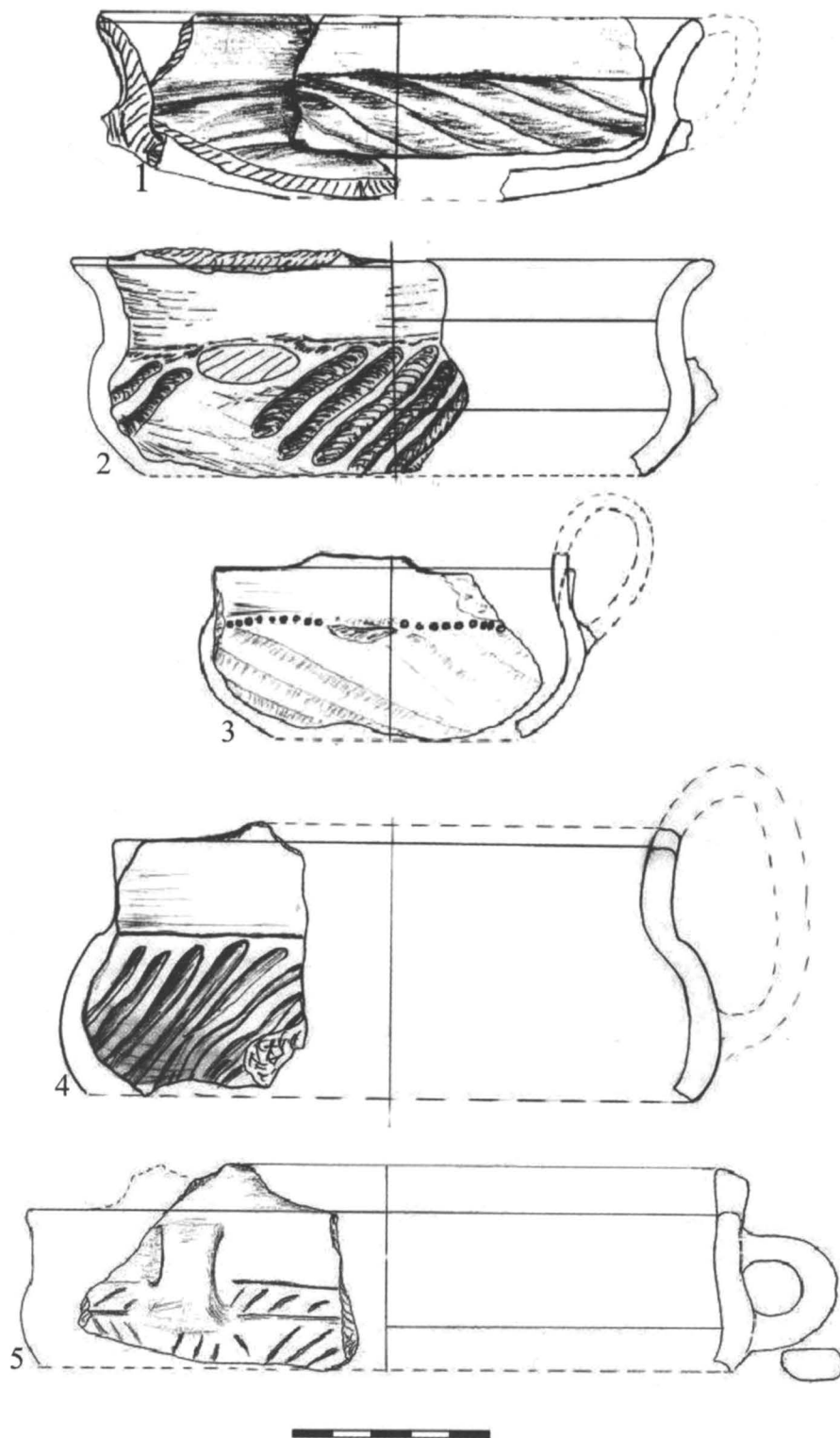
Planșa 24. Tipuri de câni.

Planșa 25. Tipuri de cești.

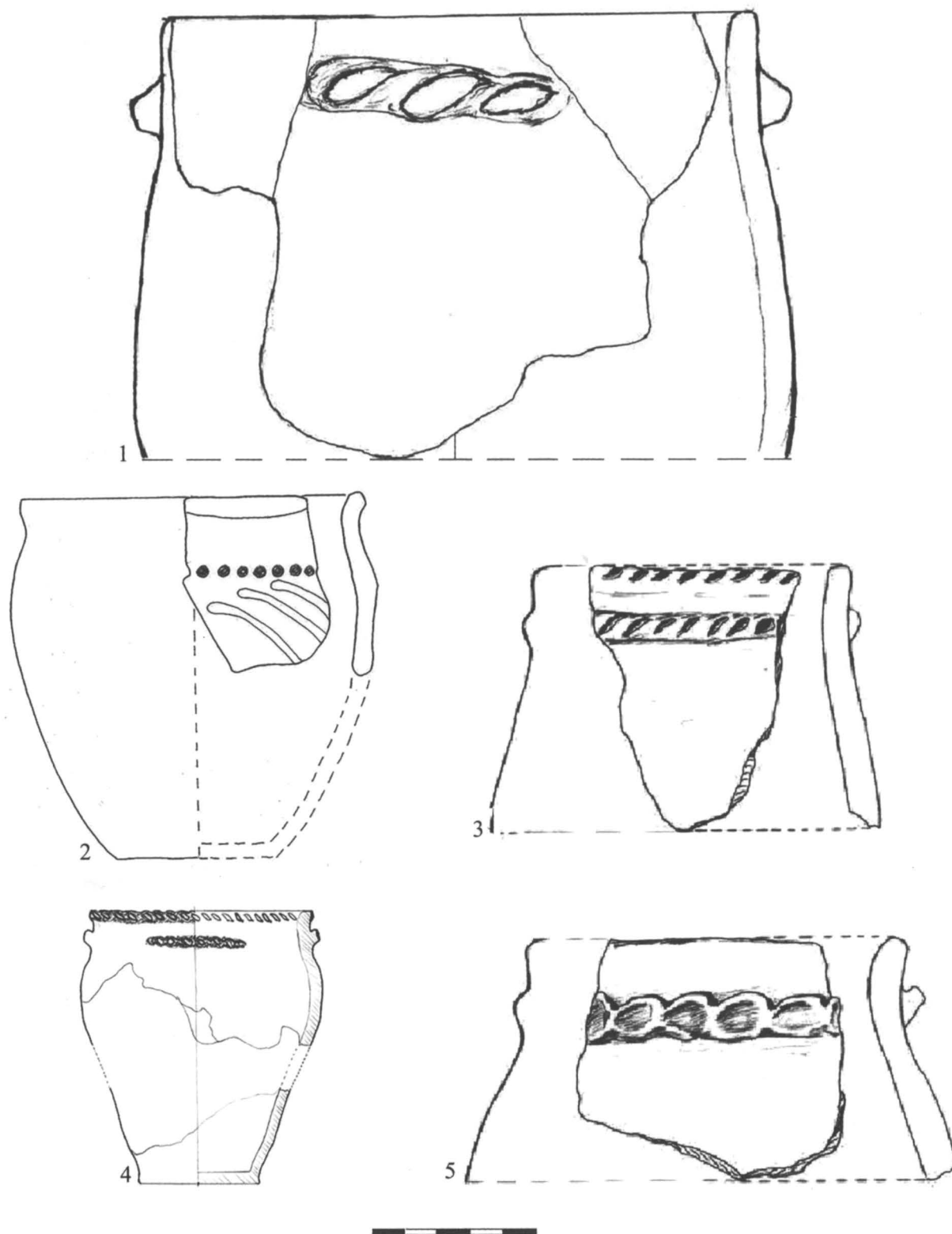

Planşa 26. Tipuri de cești.

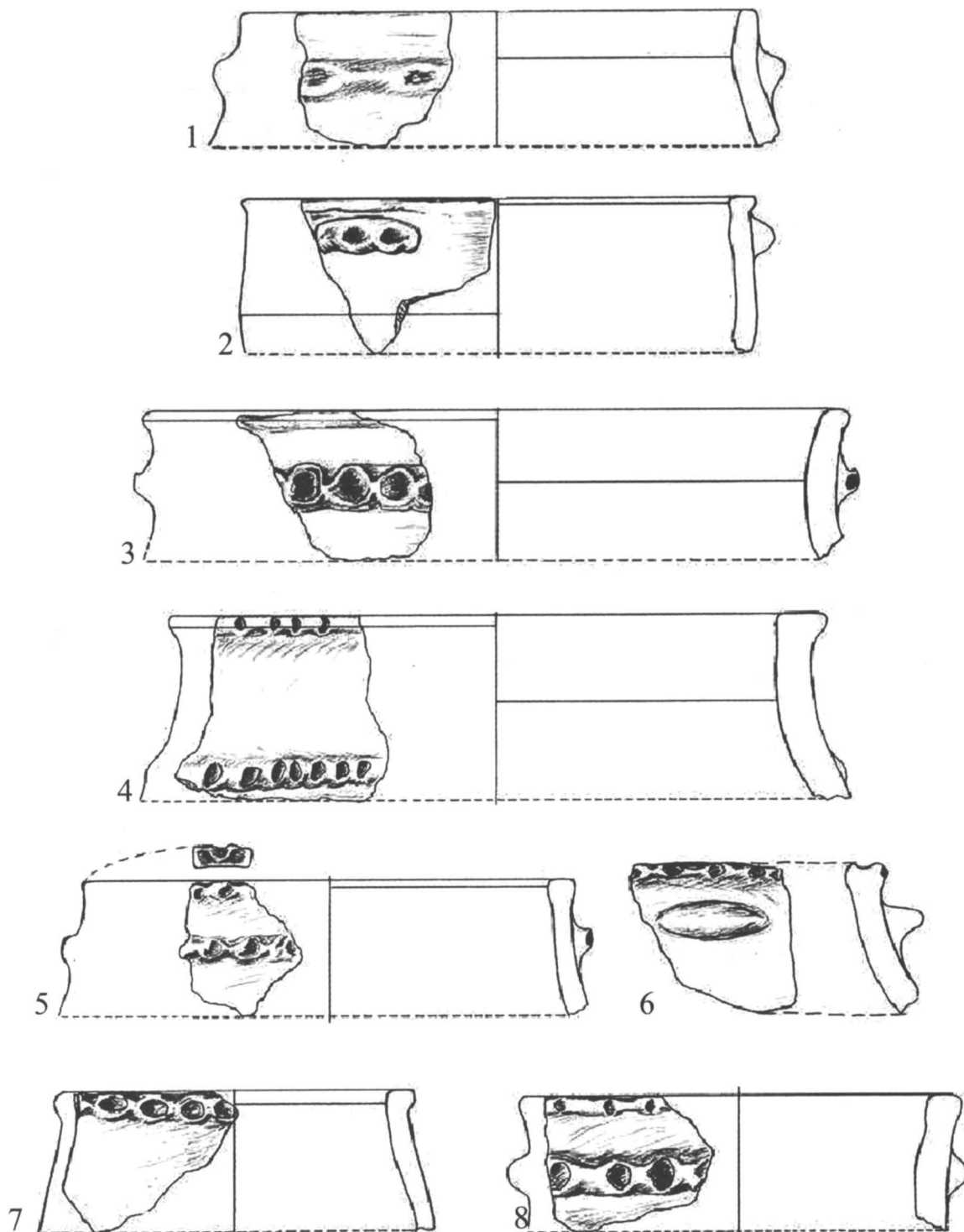

Planșa 27. Tipuri de cești.

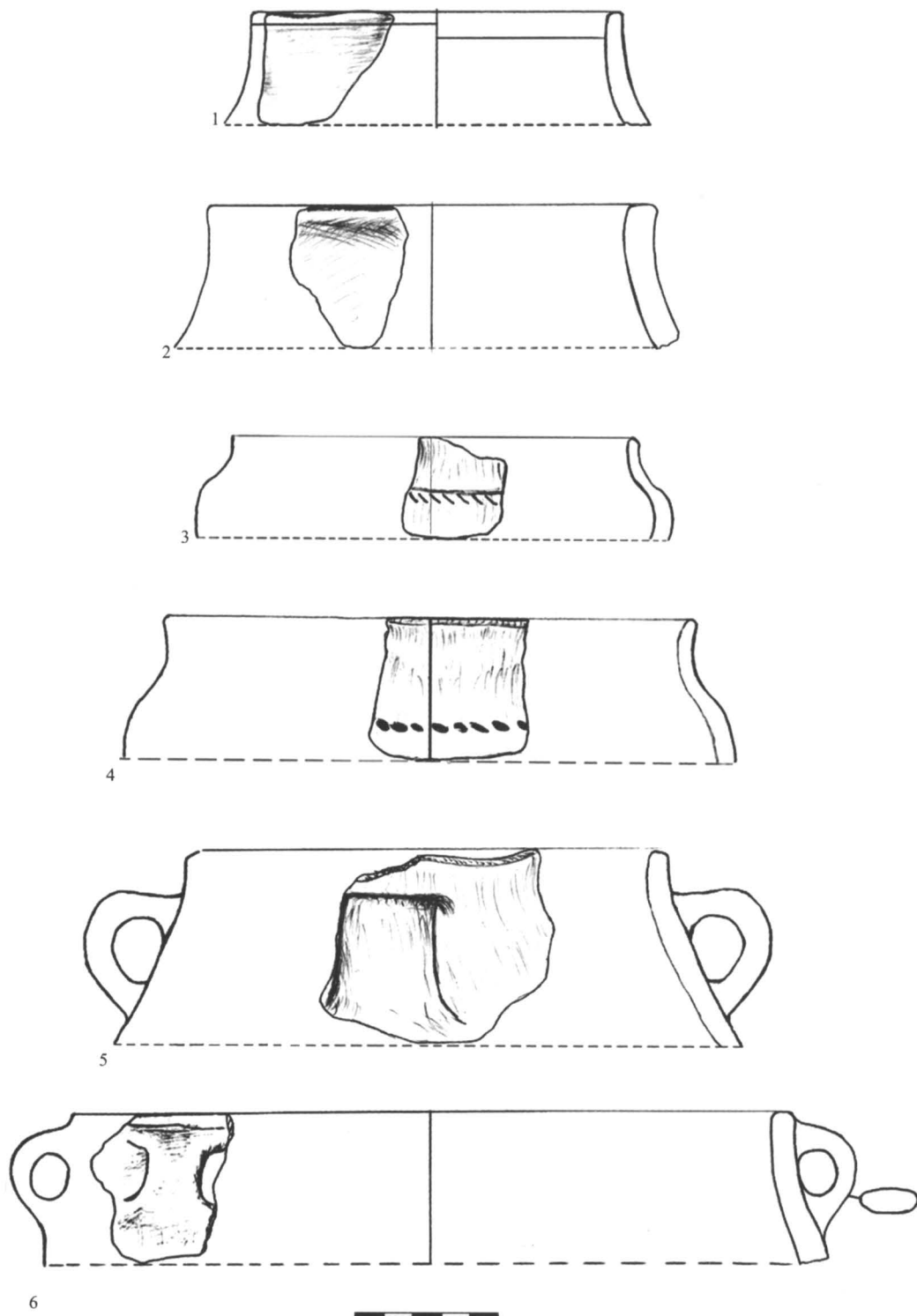

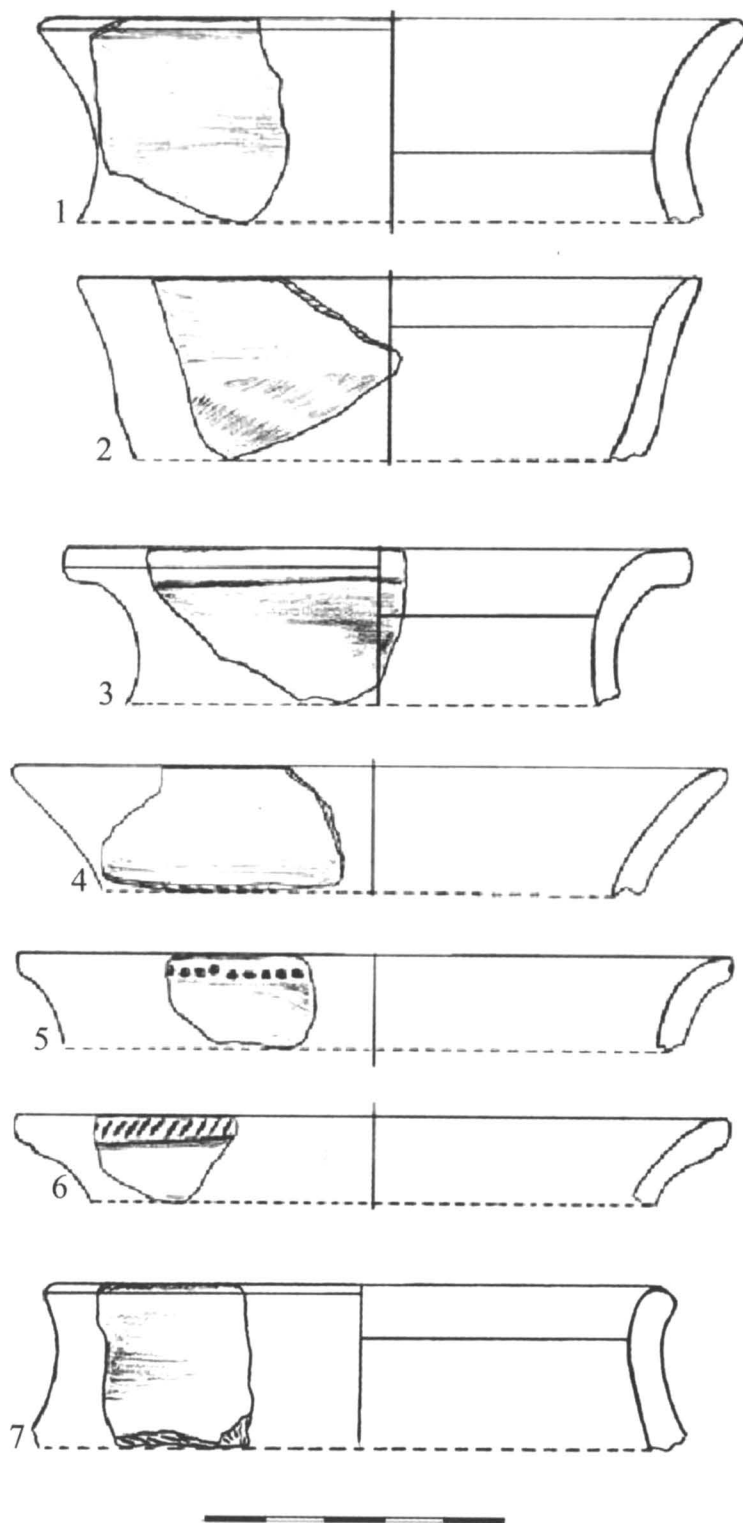
Planșa 28. Tipuri de borcane.

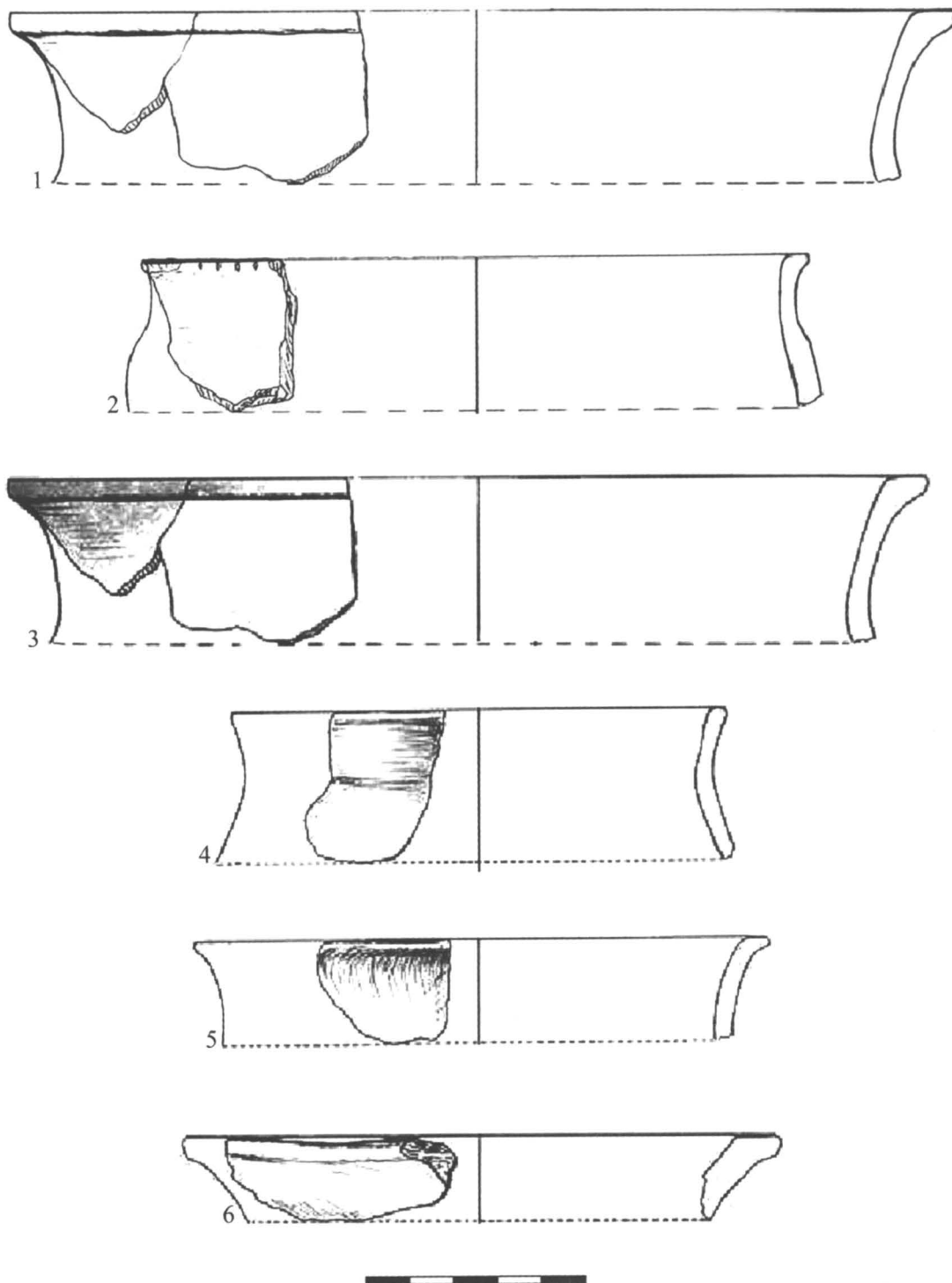
Planșa 29. Tipuri de borcane.

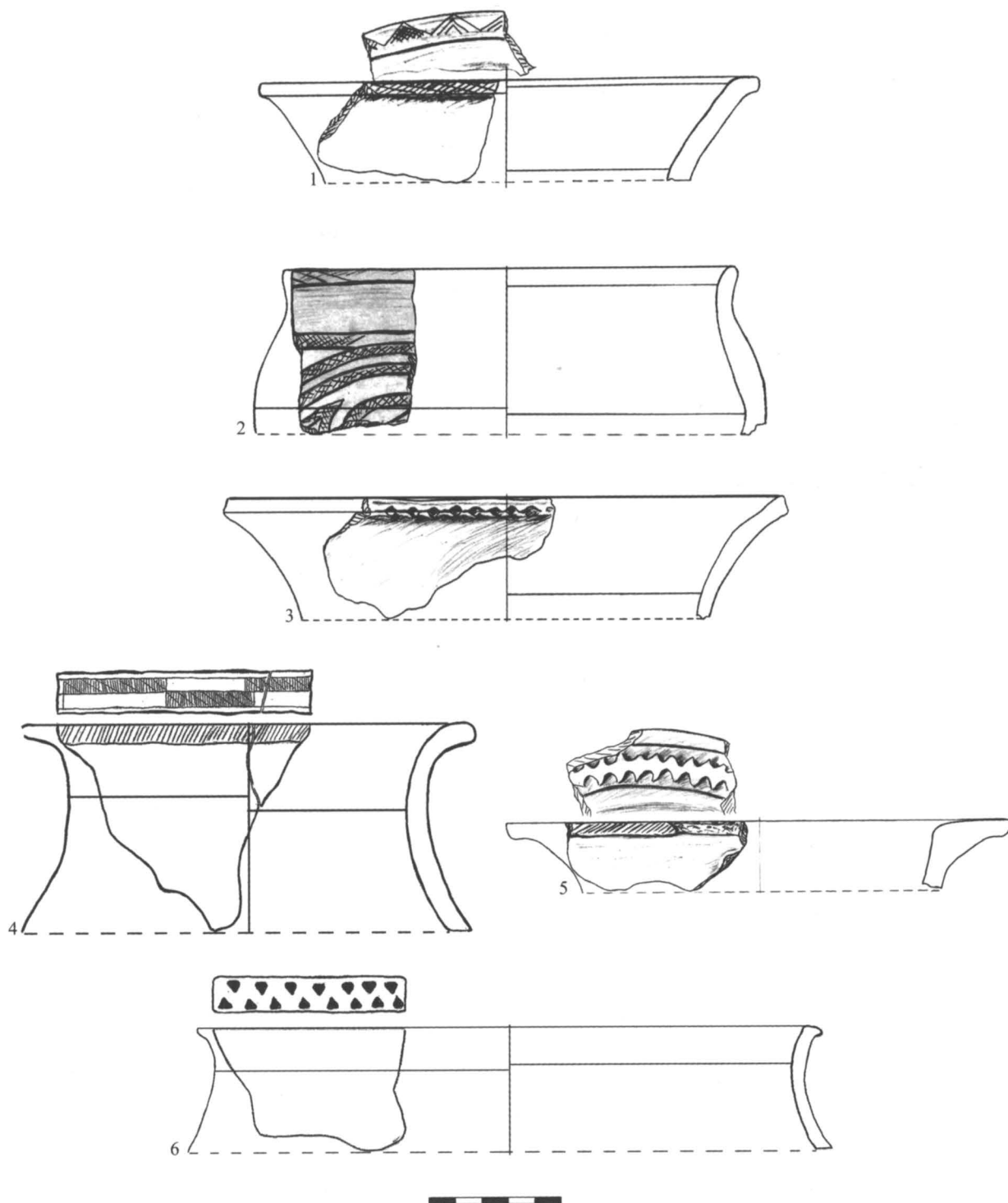
Planșa 30. Tipuri de oale din pastă fină.

Planșa 31. Tipuri de oale din pastă fină.

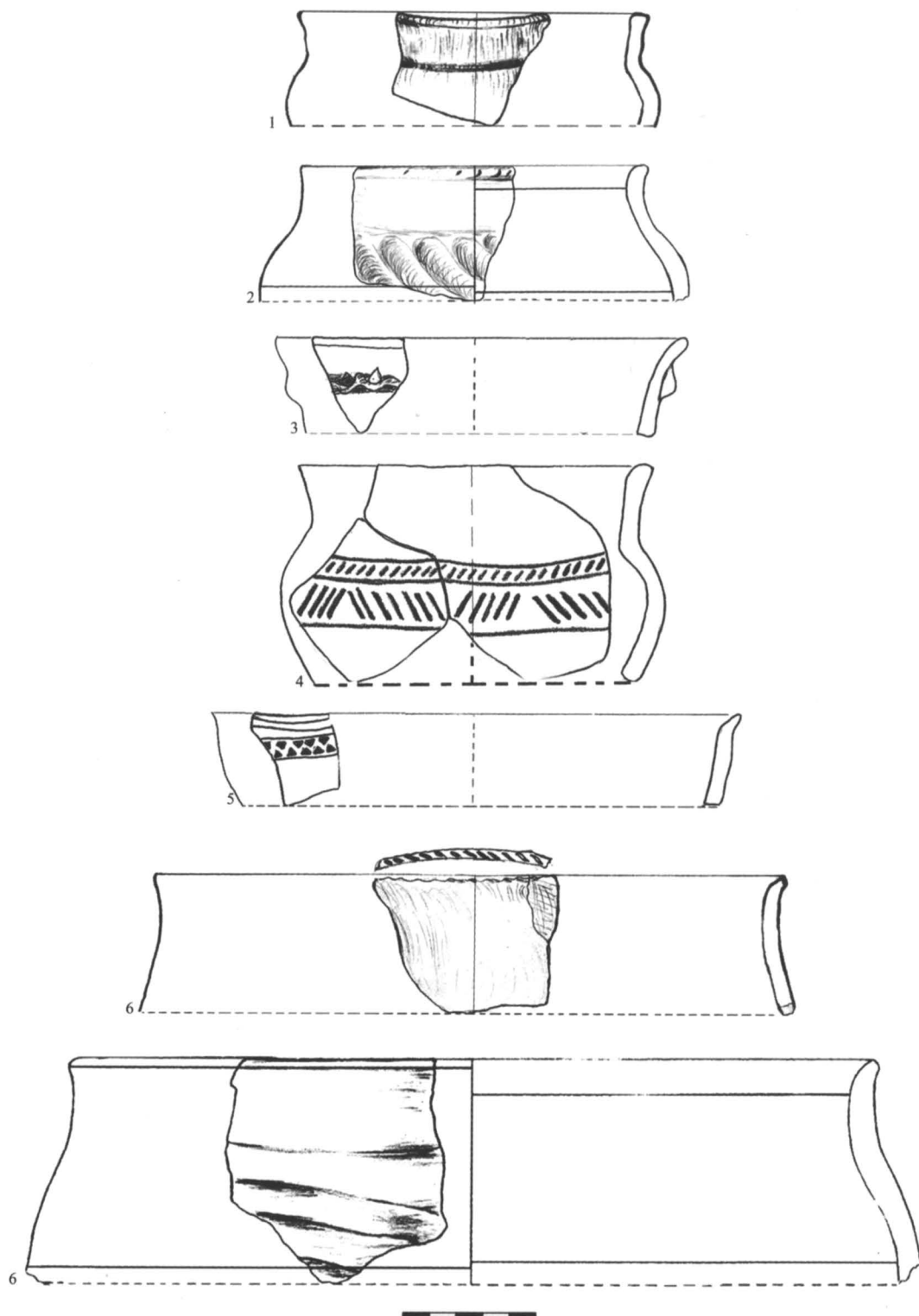

Planșa 32. Tipuri de oale din pastă fină.

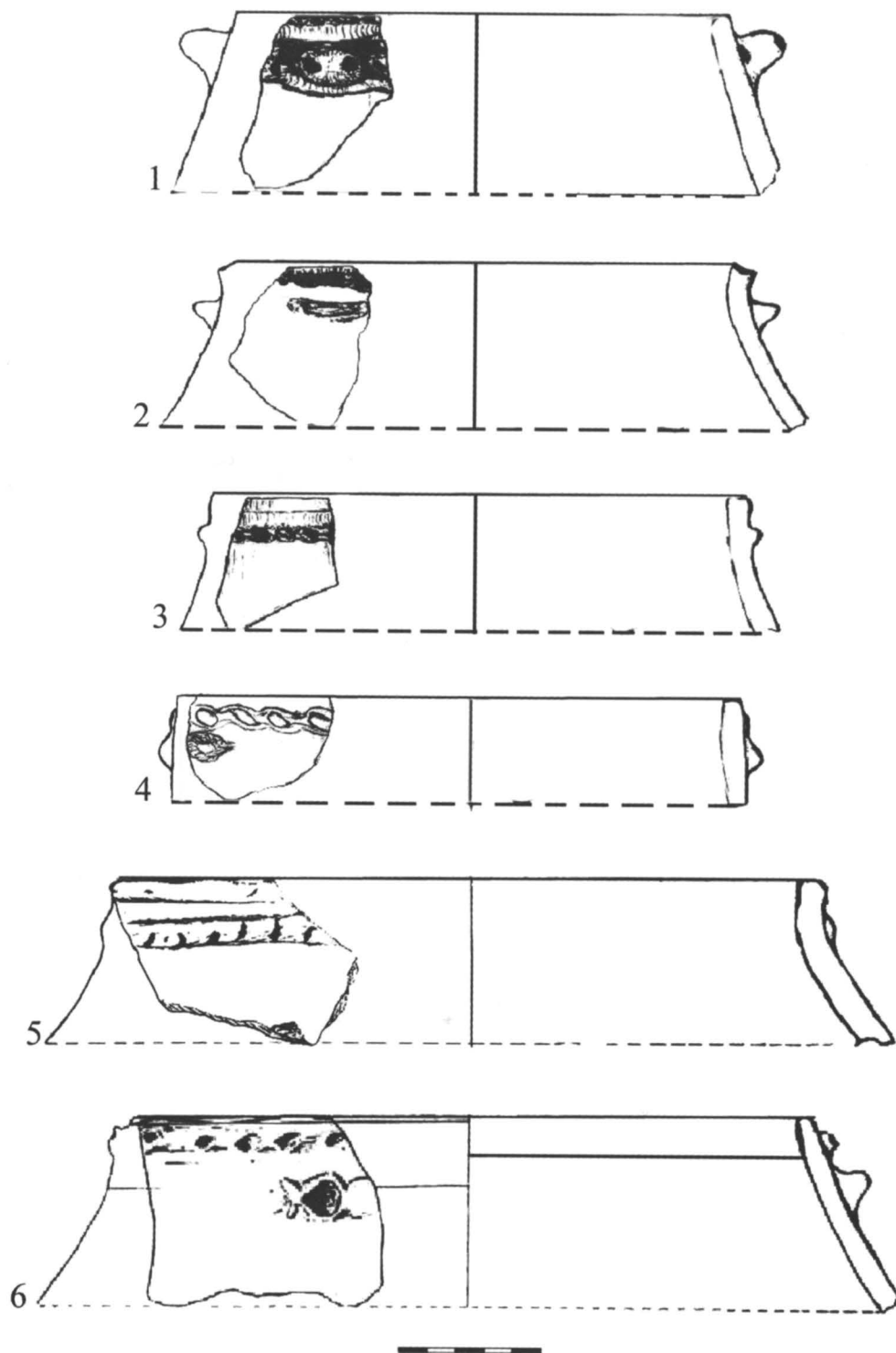

Planșa 33. Tipuri de oale din pastă fină.

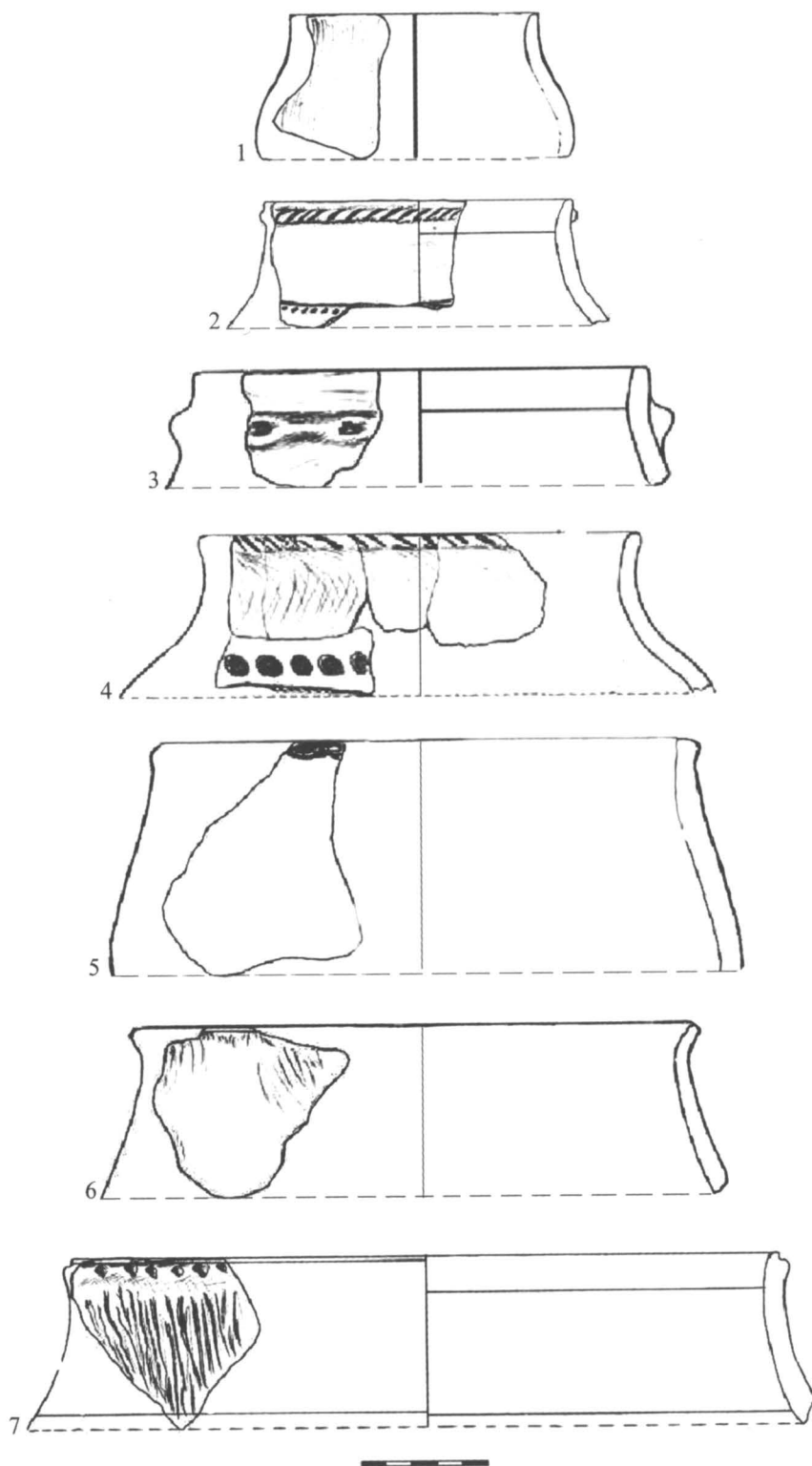

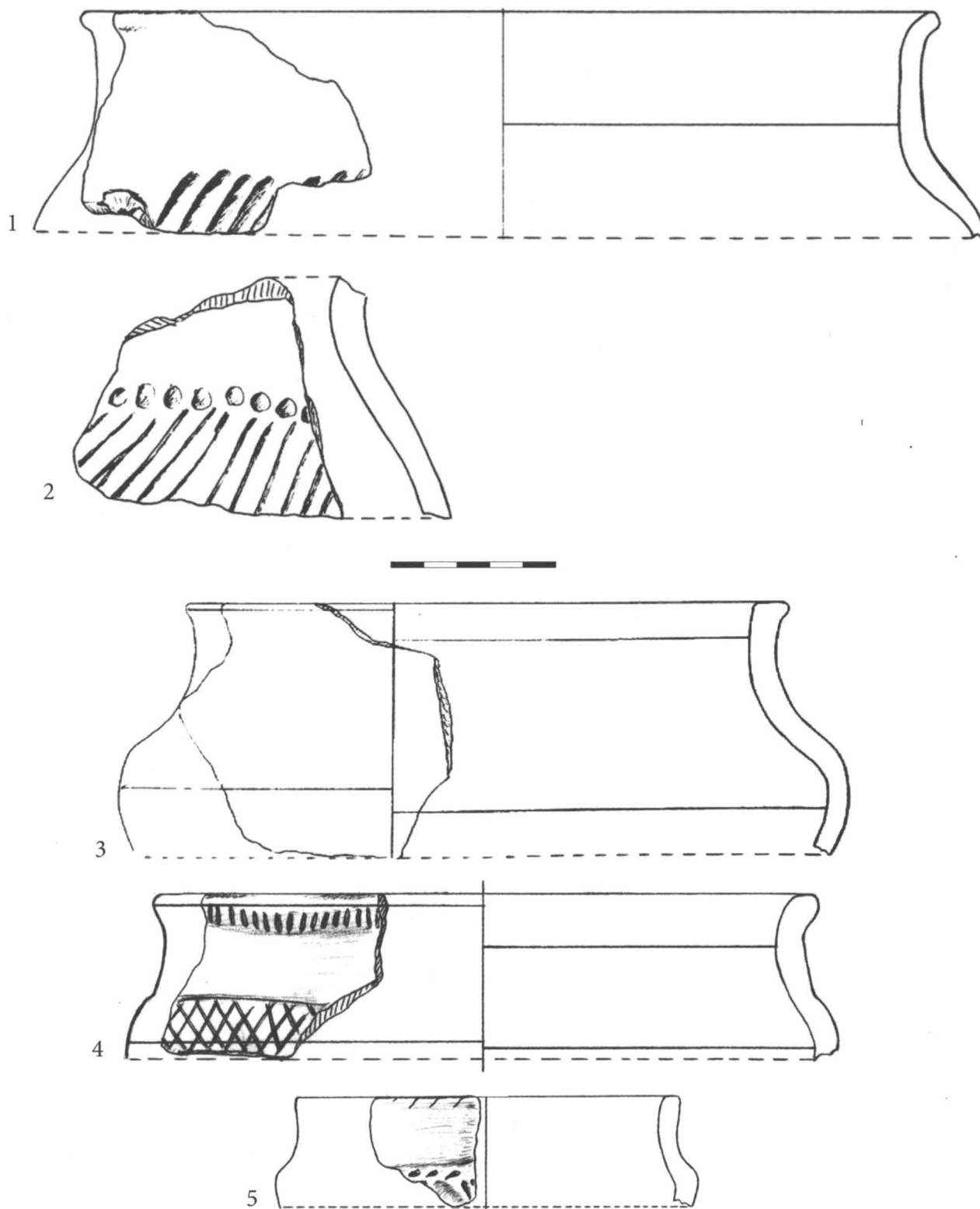
Planșa 34. Tipuri de oale din pastă fină.

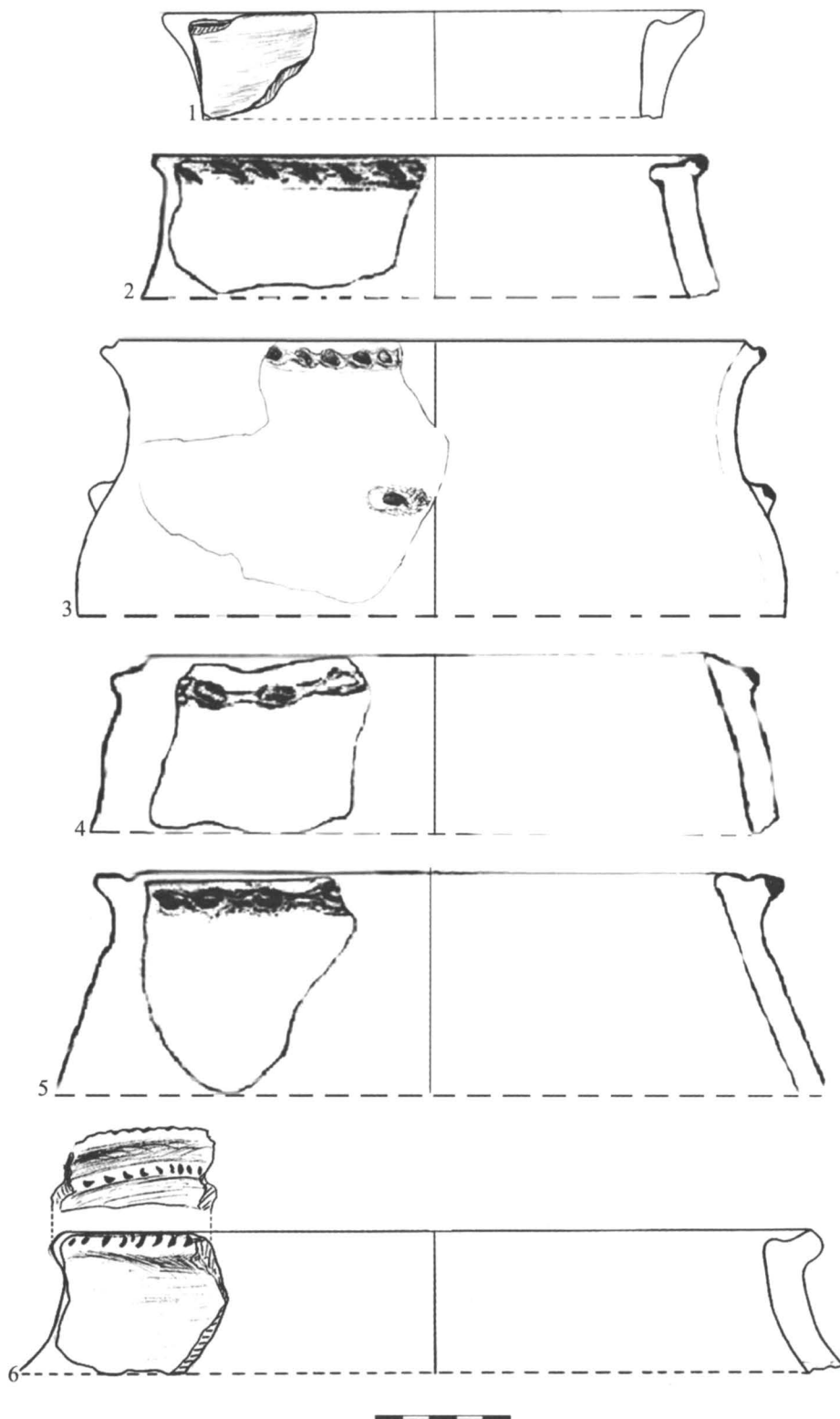
Planșa 35. Tipuri de oale din pastă grosieră.

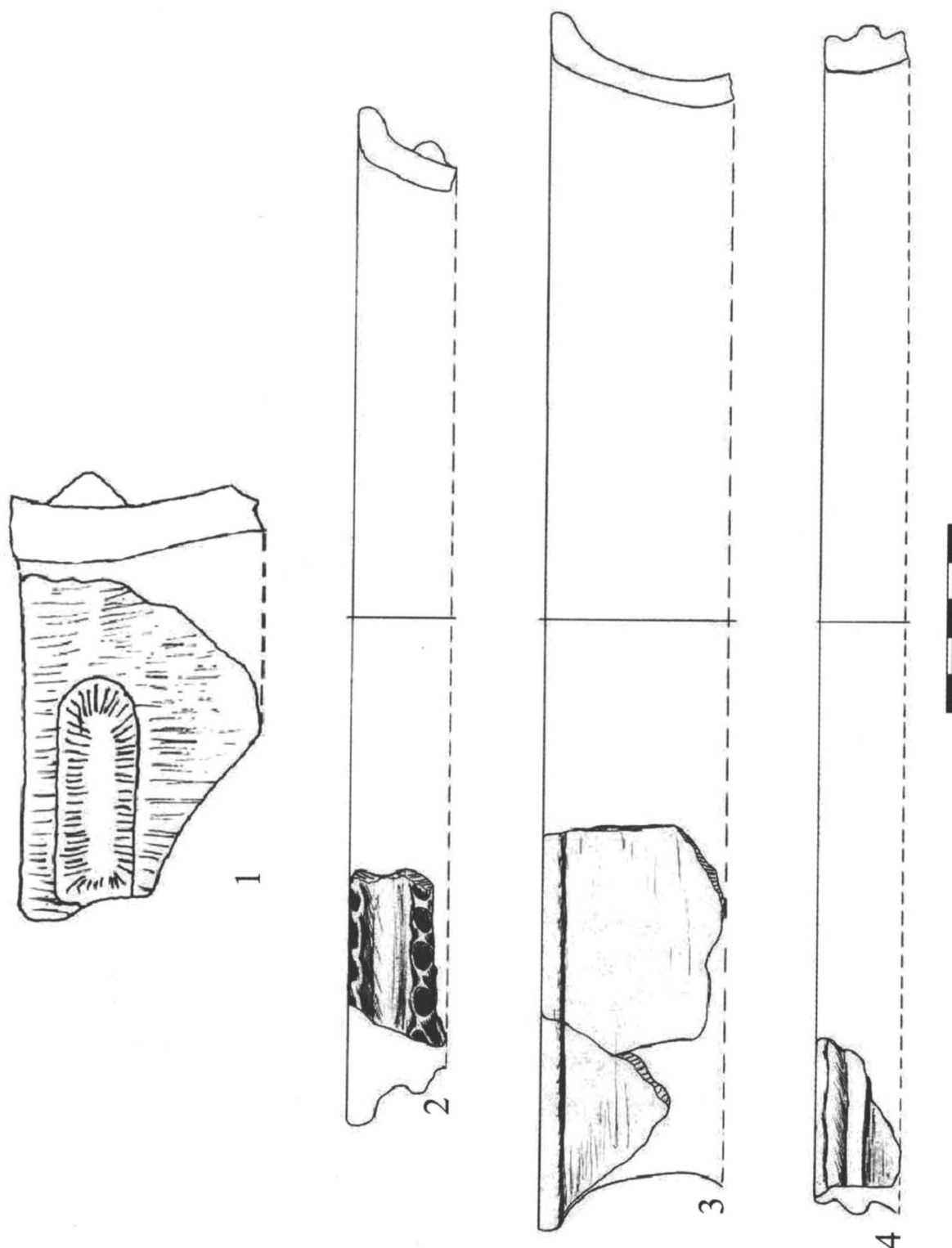

Planșa 36. Tipuri de oale din pastă grosieră.

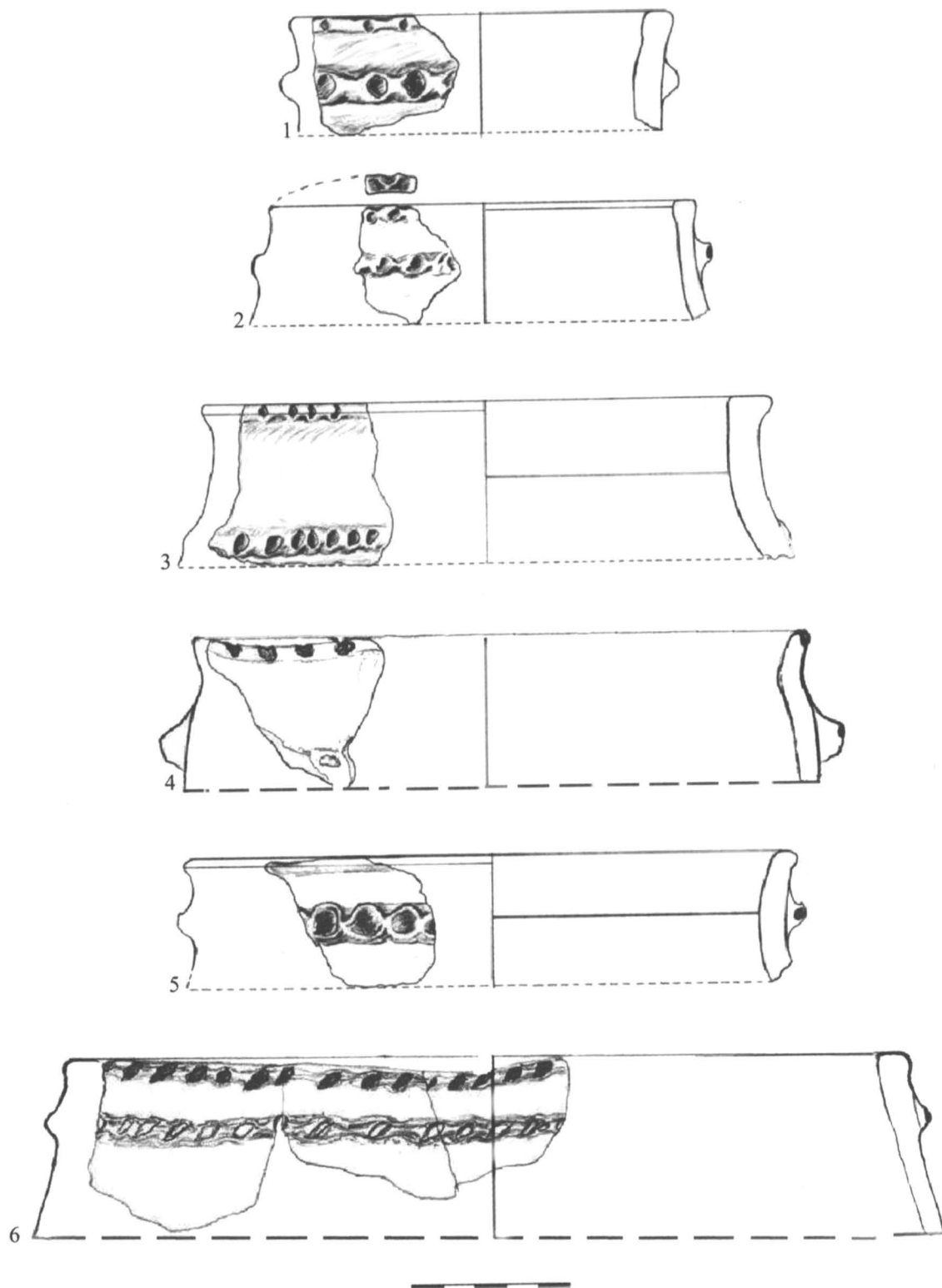
Planșa 37. Tipuri de oale din pastă grosieră.

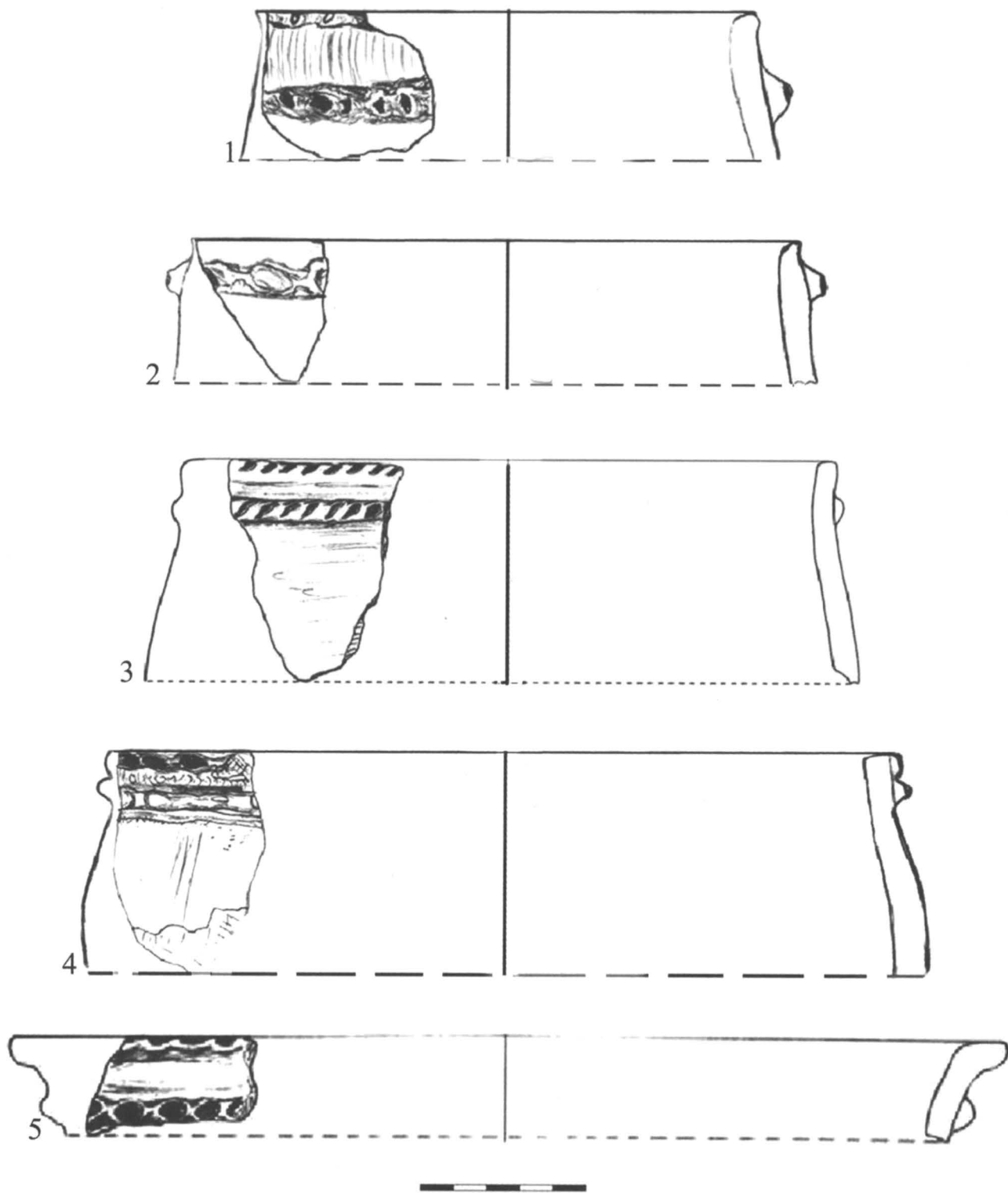

Planșa 39. Tipuri de oale din pastă grosieră.

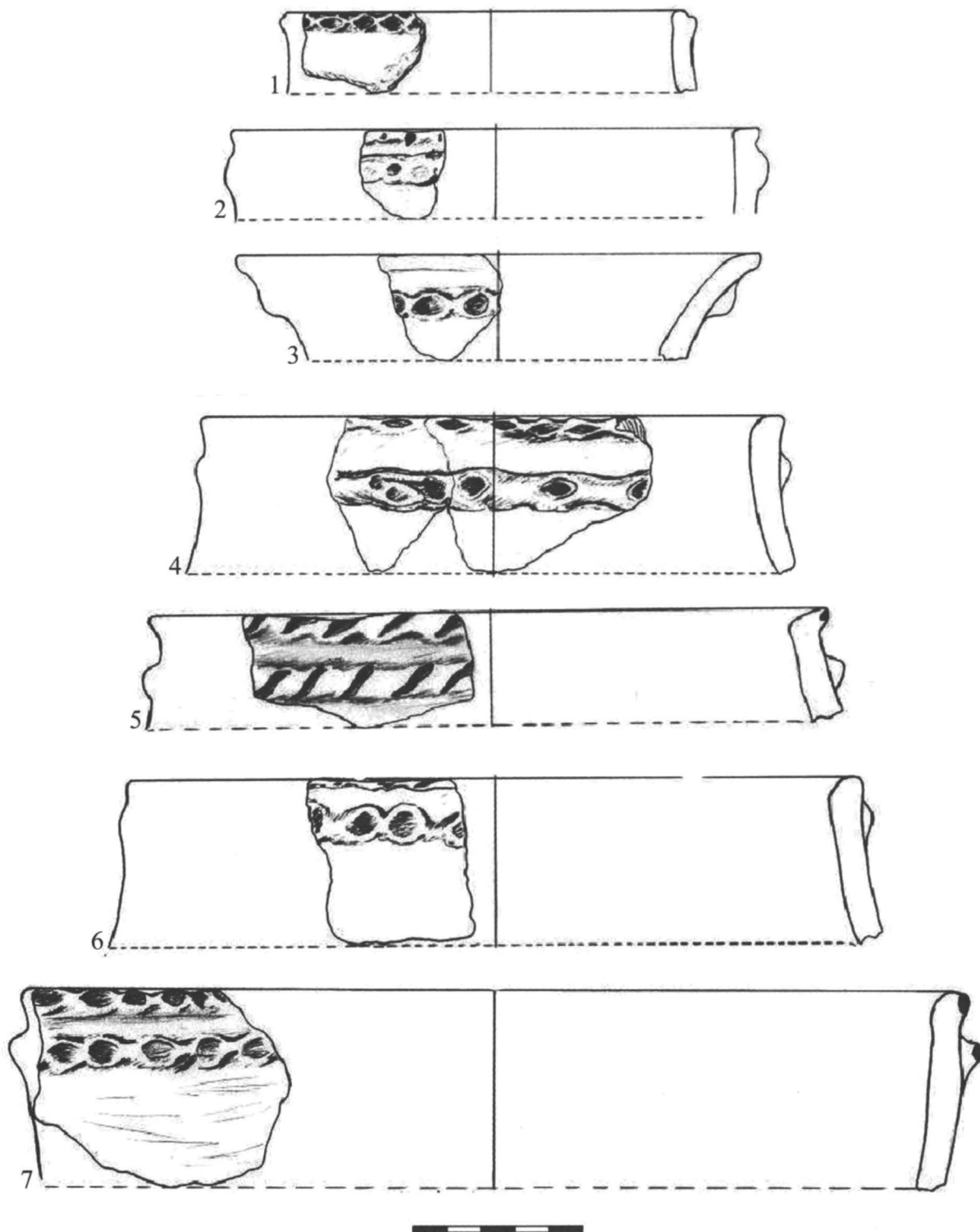

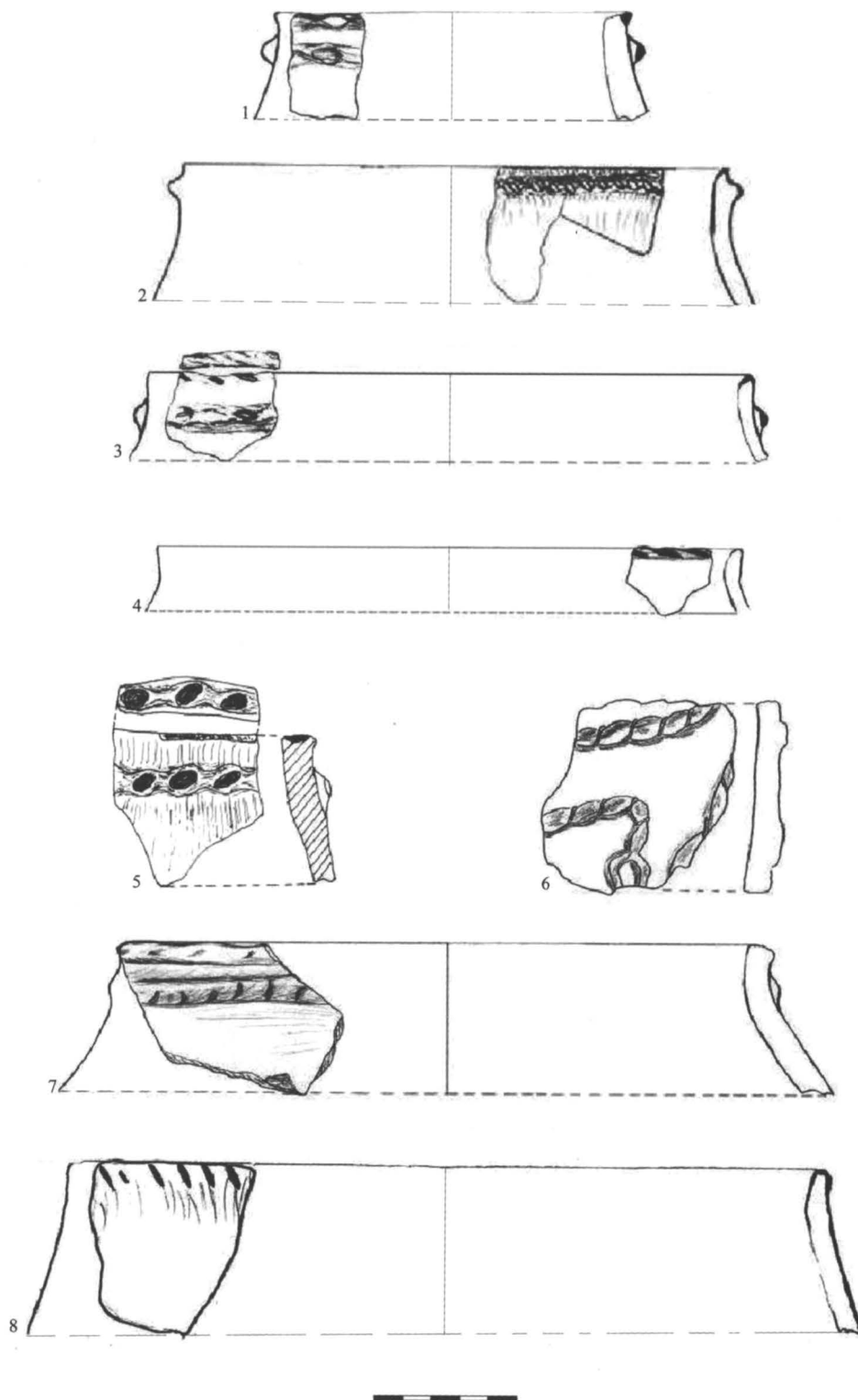
Planșa 40. Tipuri de oale din pastă grosieră.

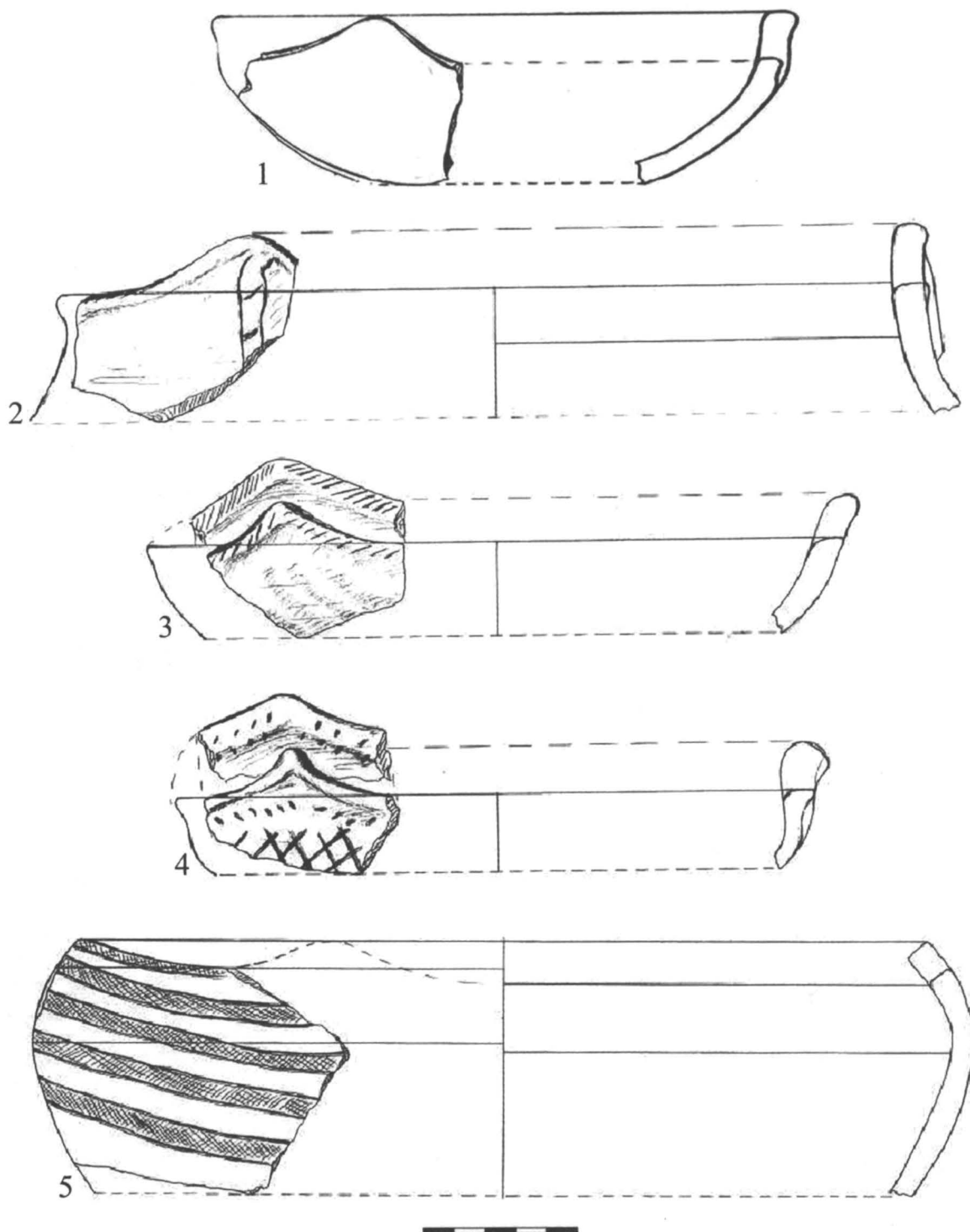
Planșa 41. Tipuri de oale din pastă grosieră.

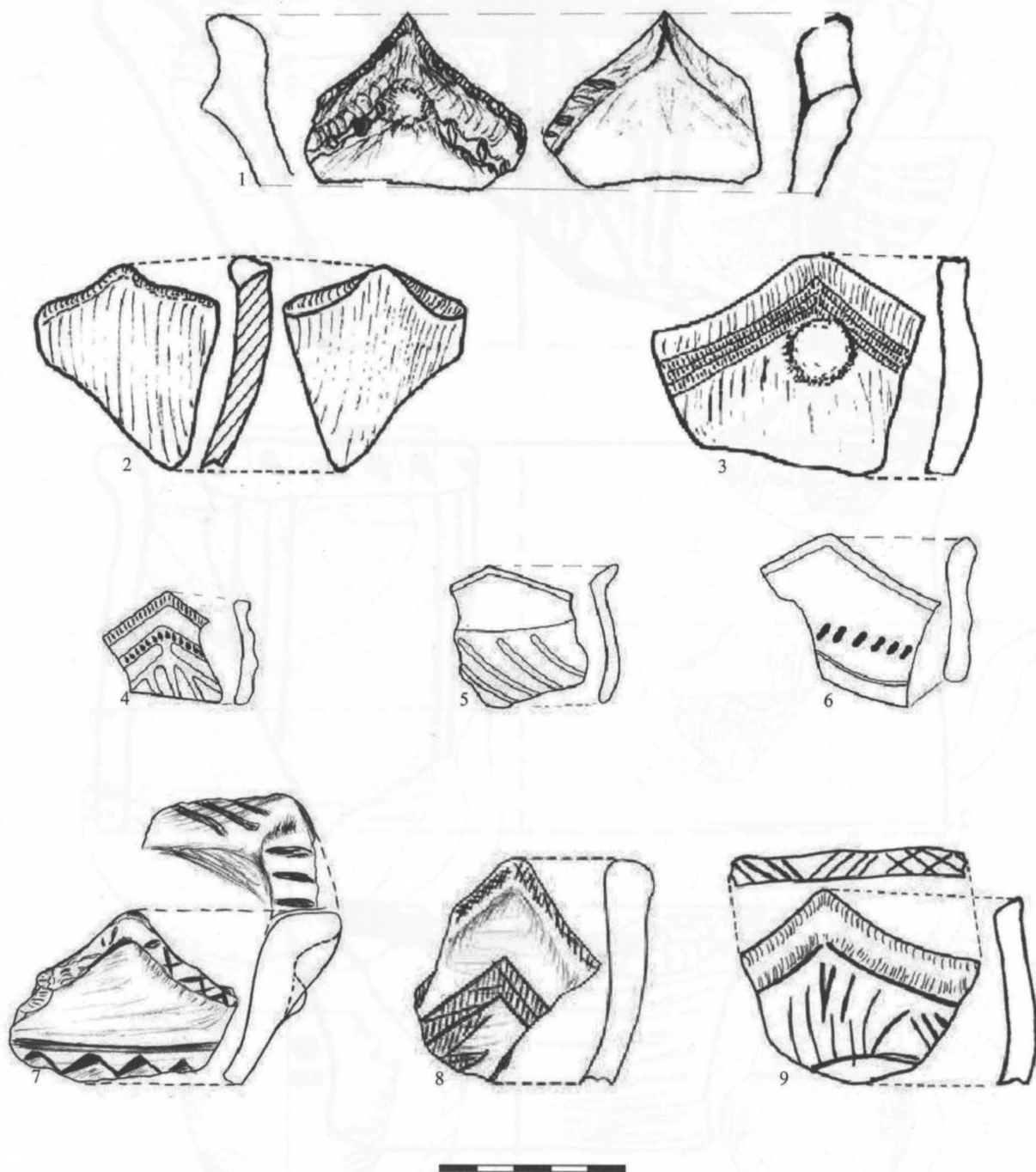
Planșa 42. Tipuri de oale din pastă grosieră.

Planșa 43. Tipuri de oale din pastă grosieră.

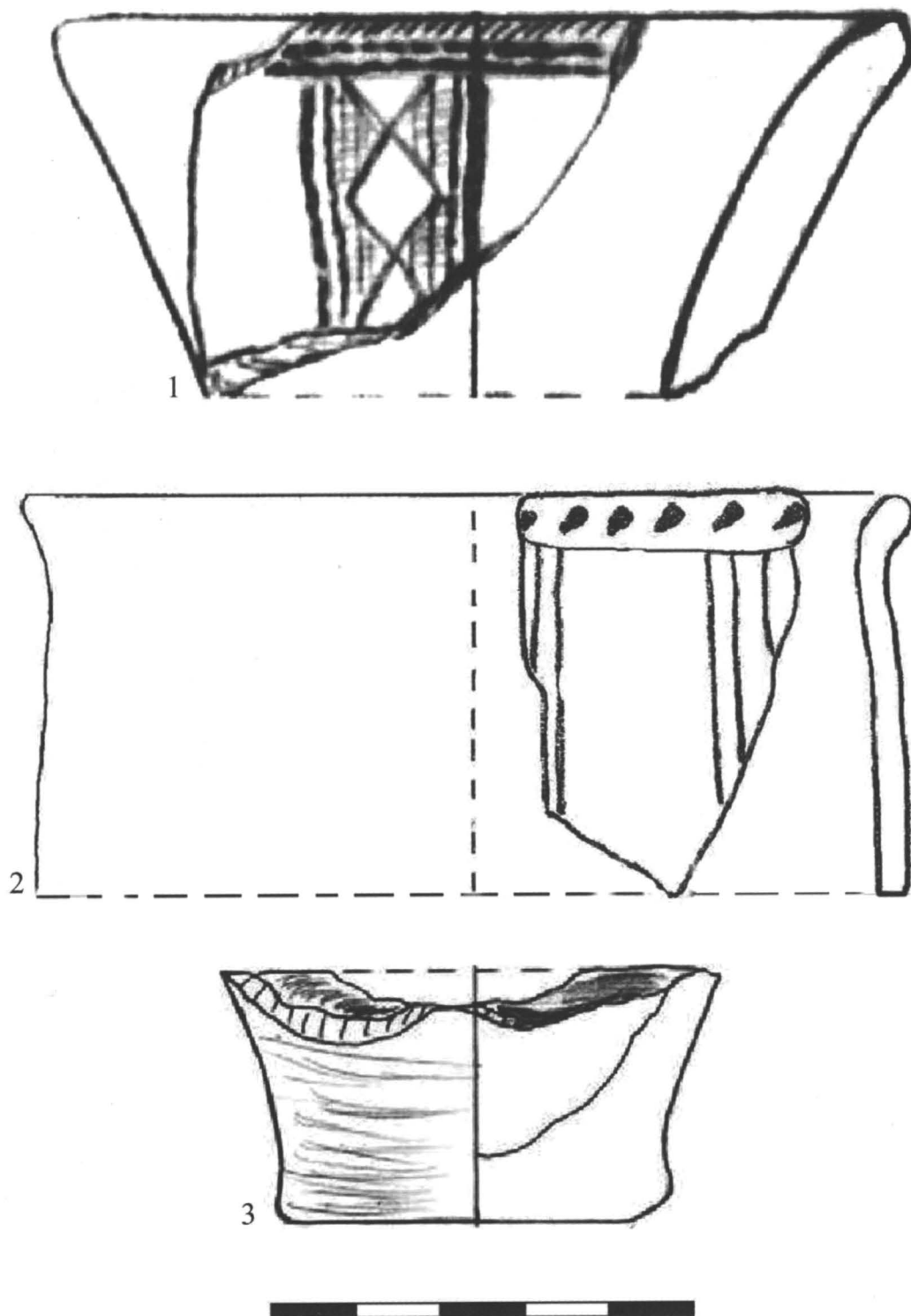

Planşa 44. Vase cu marginea lobată.

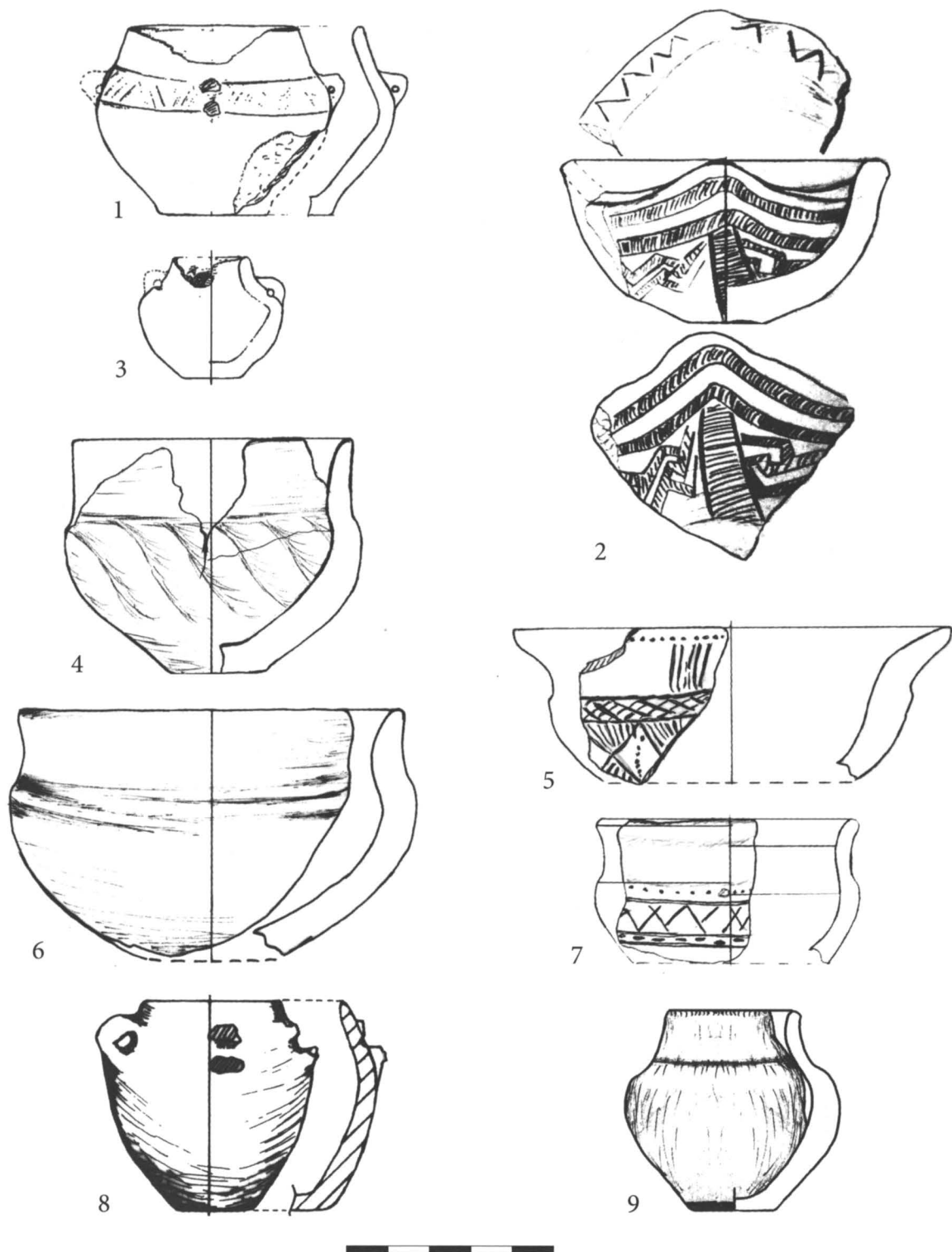

Planșa 45. Vase cu marginea lobată.

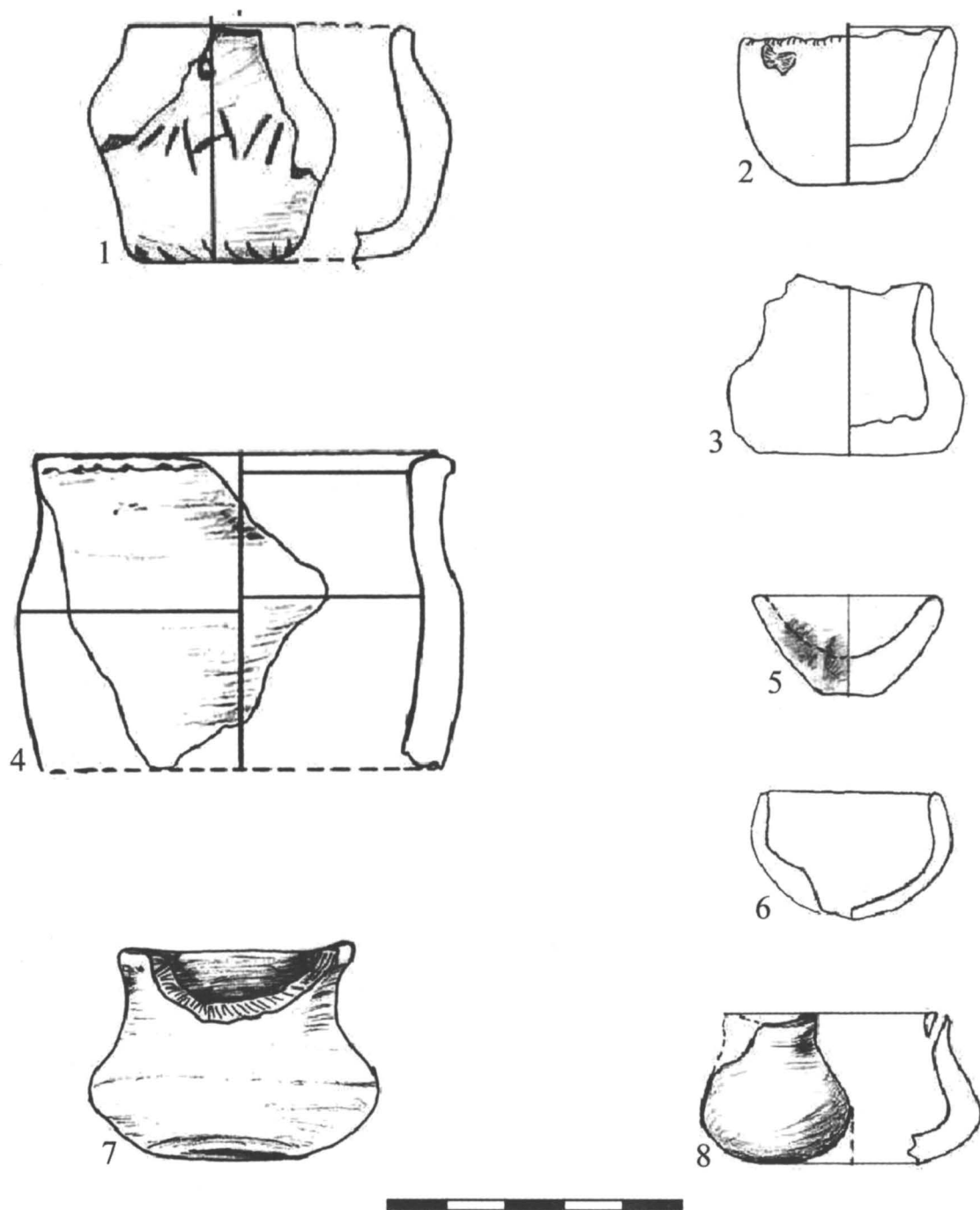

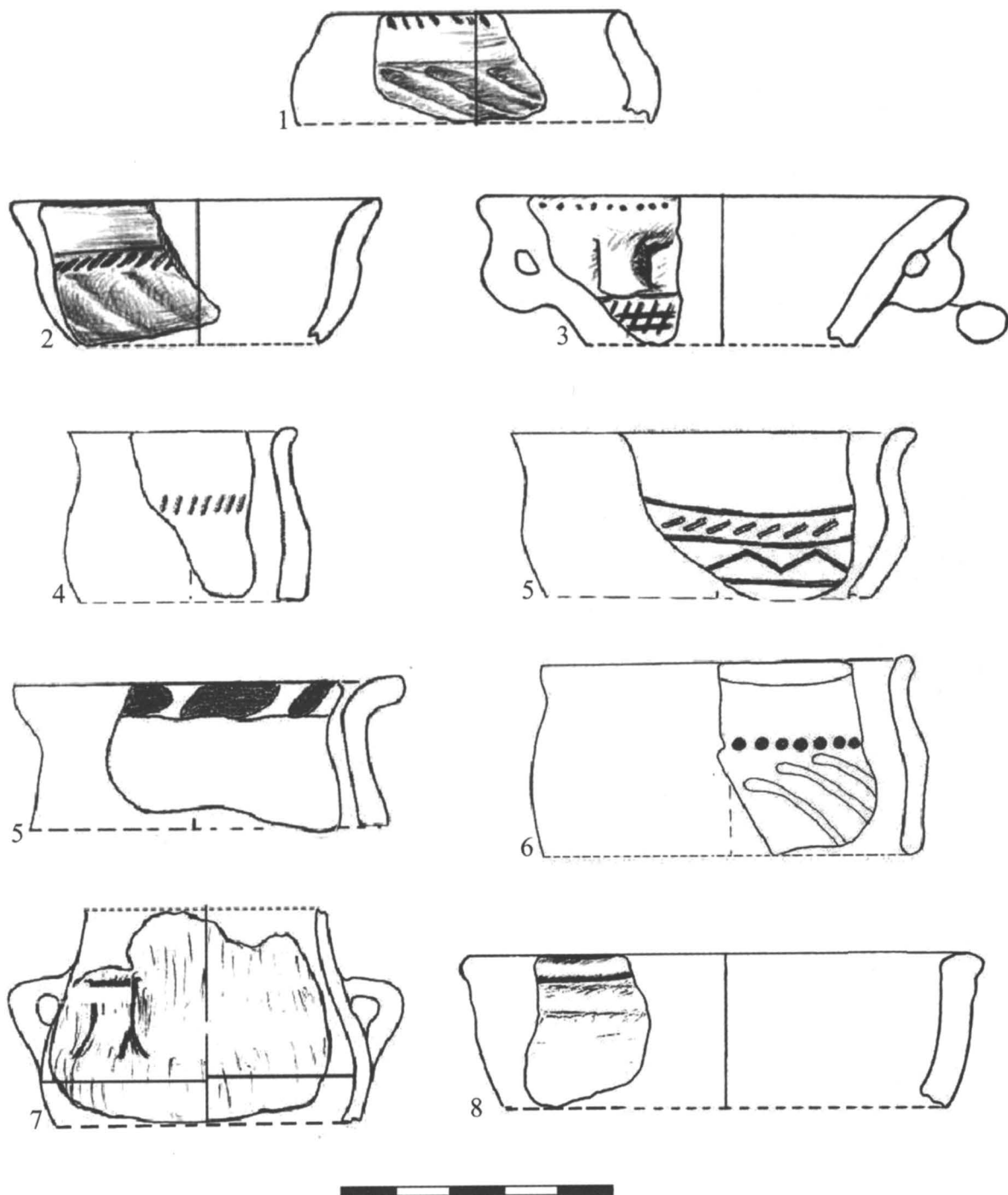
Planşa 46. Pahare.

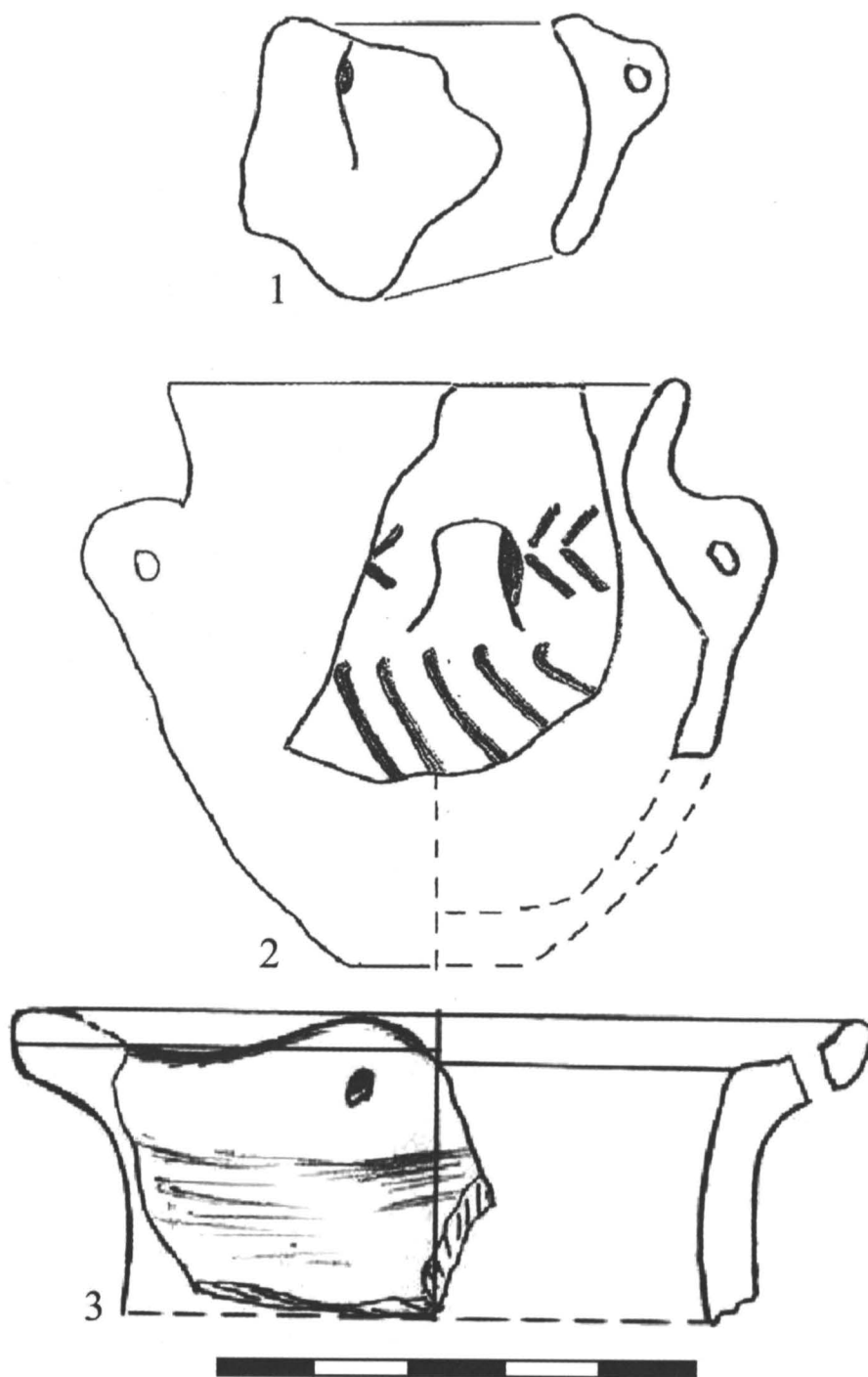
Planșa 47. Vase miniaturale.

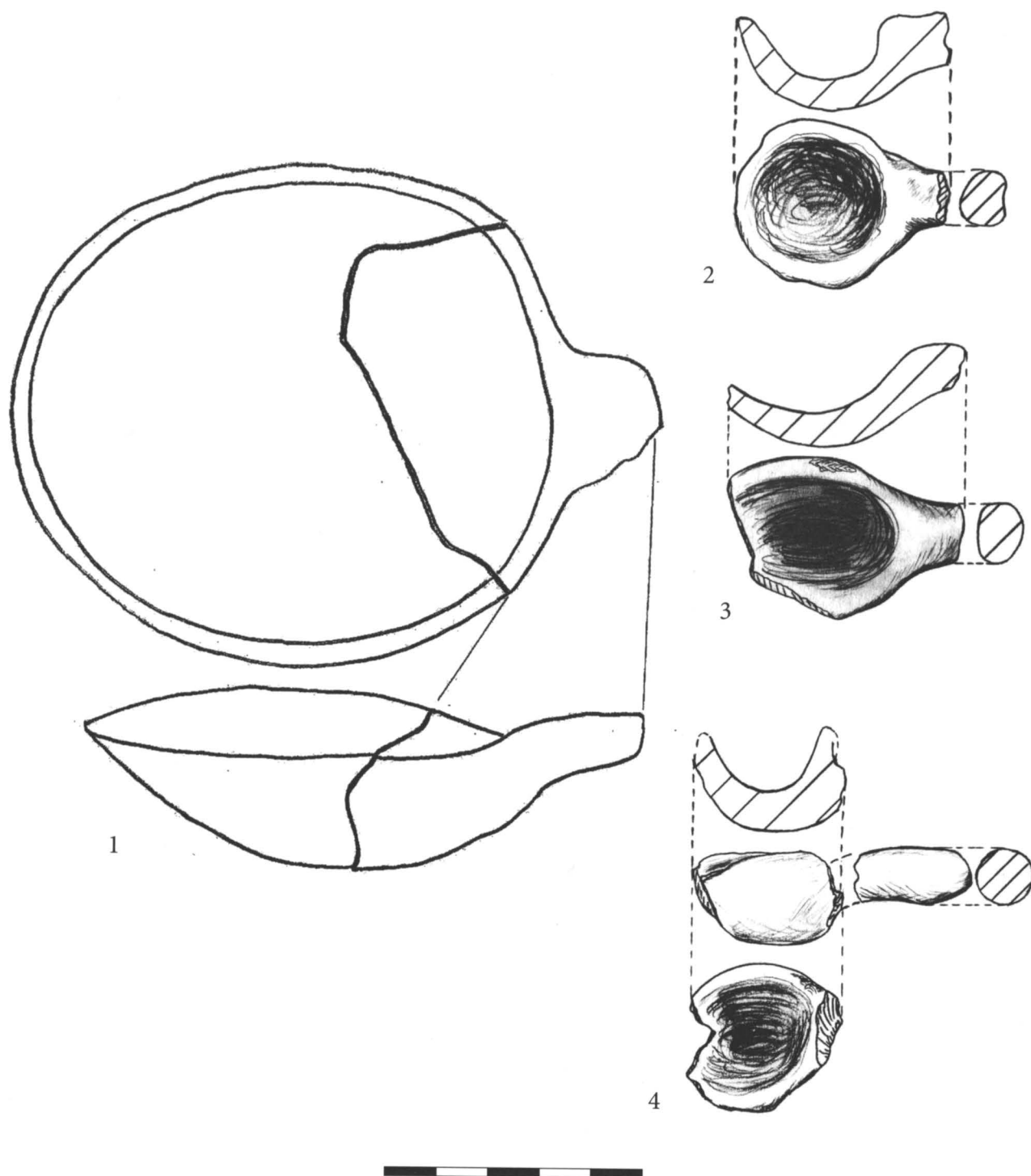
Planşa 48. Vase miniaturale.

Planșa 49. Vase miniaturale.

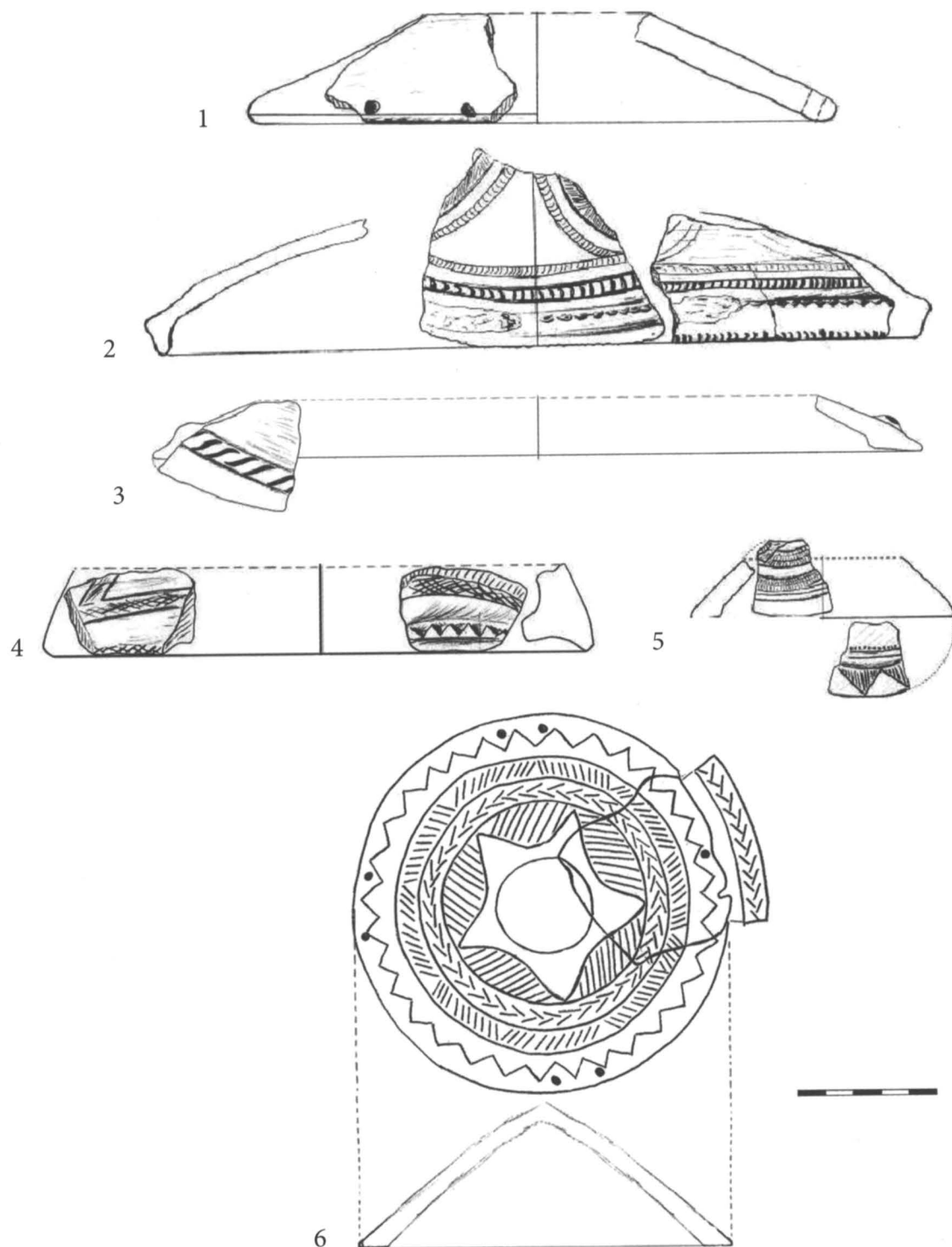

Planșa 50. Vase cu toartă și orificii pentru atârnare.

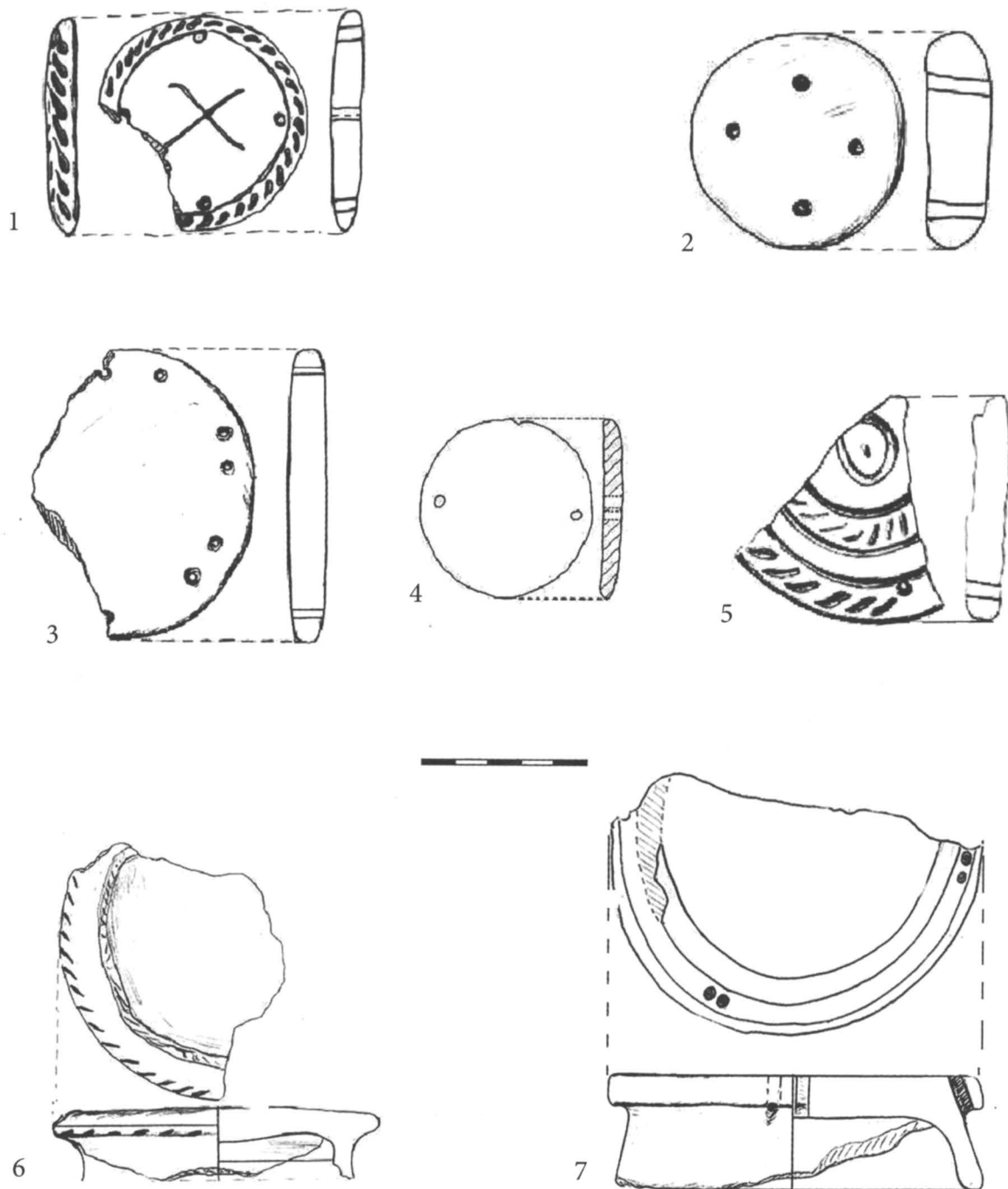

Planșa 51. Linguri.

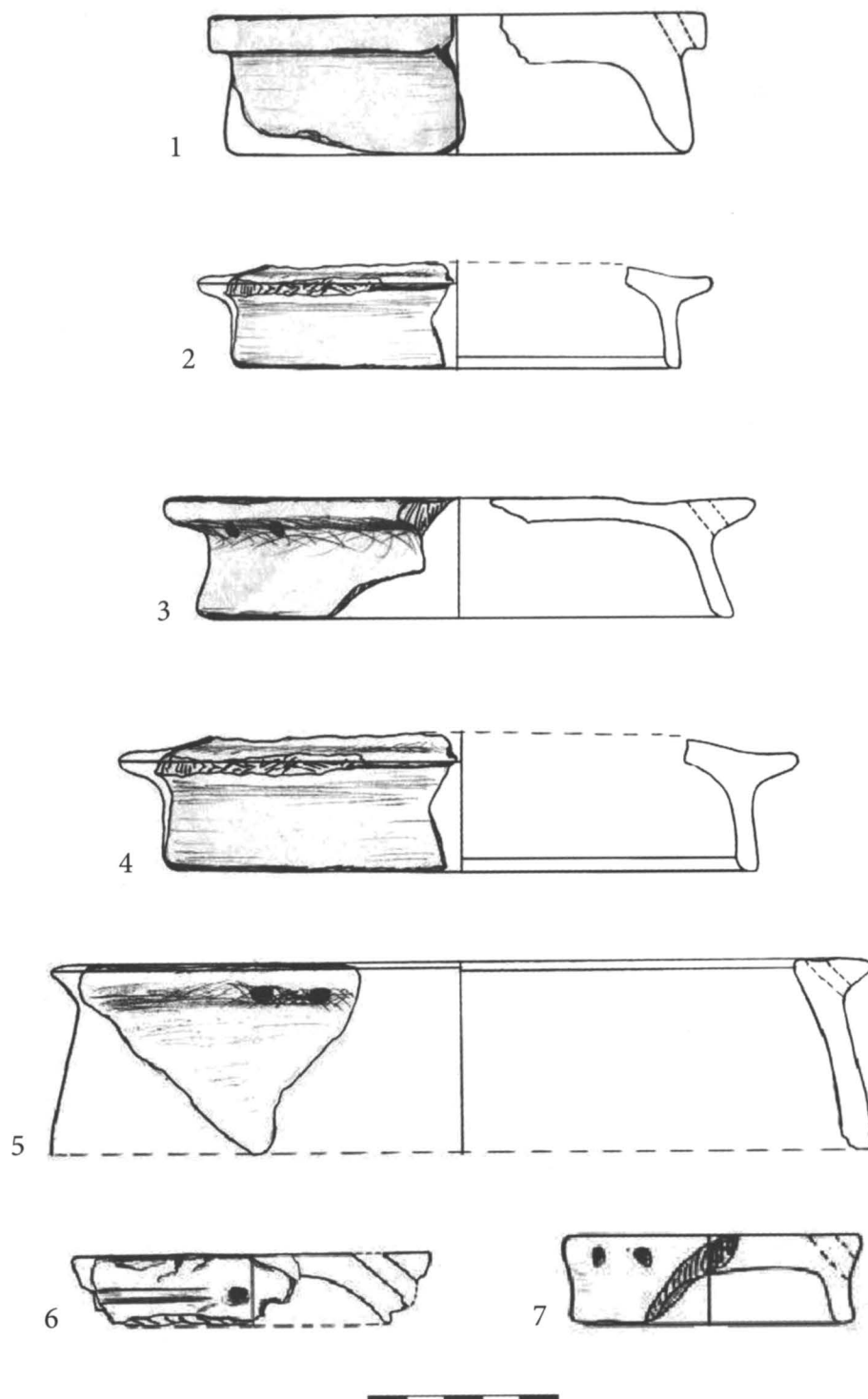

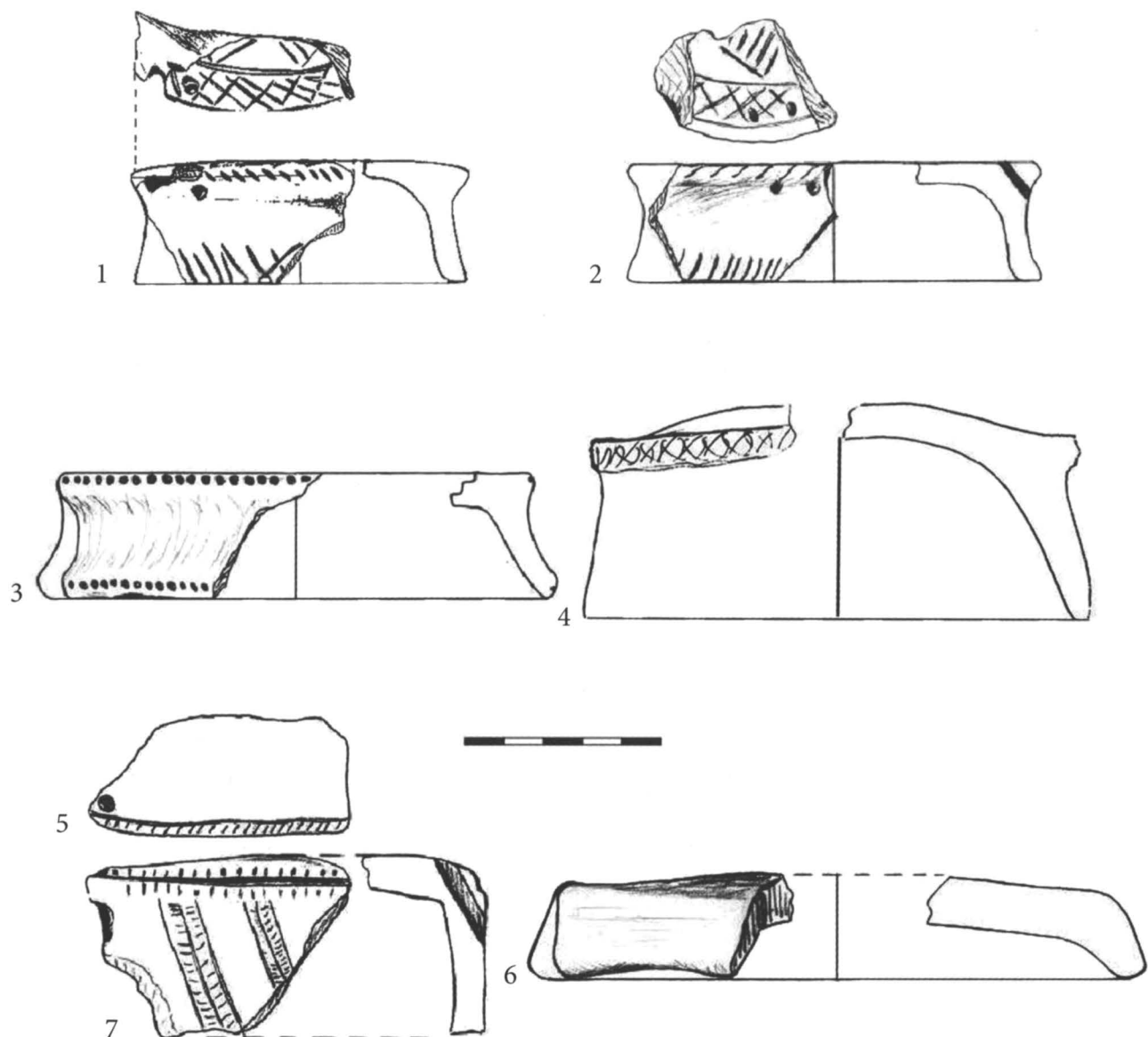
Planșa 52. Capace de vase și discuri din lut ars.

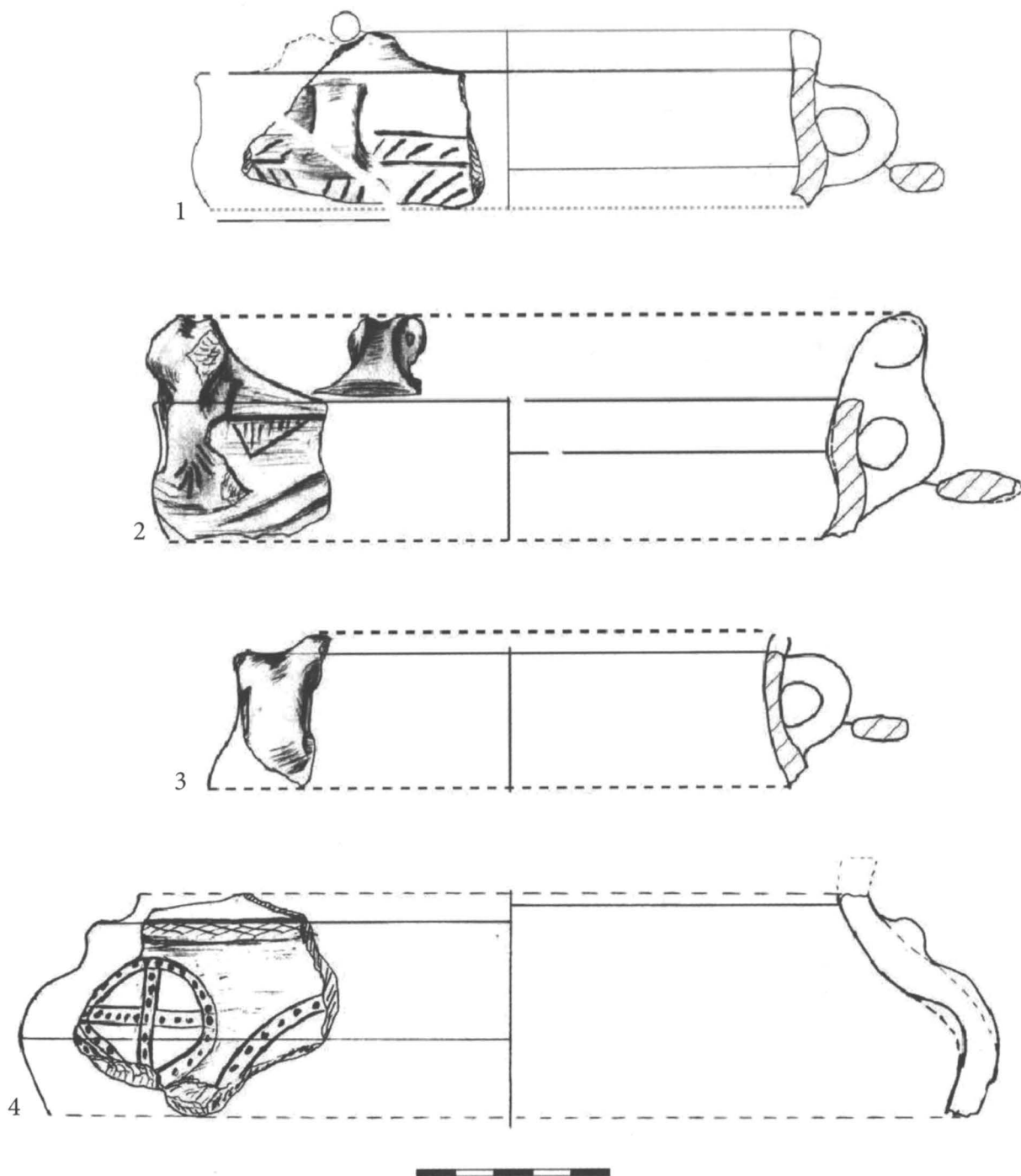
Planșa 53. Capace de vas și discuri din lut ars.

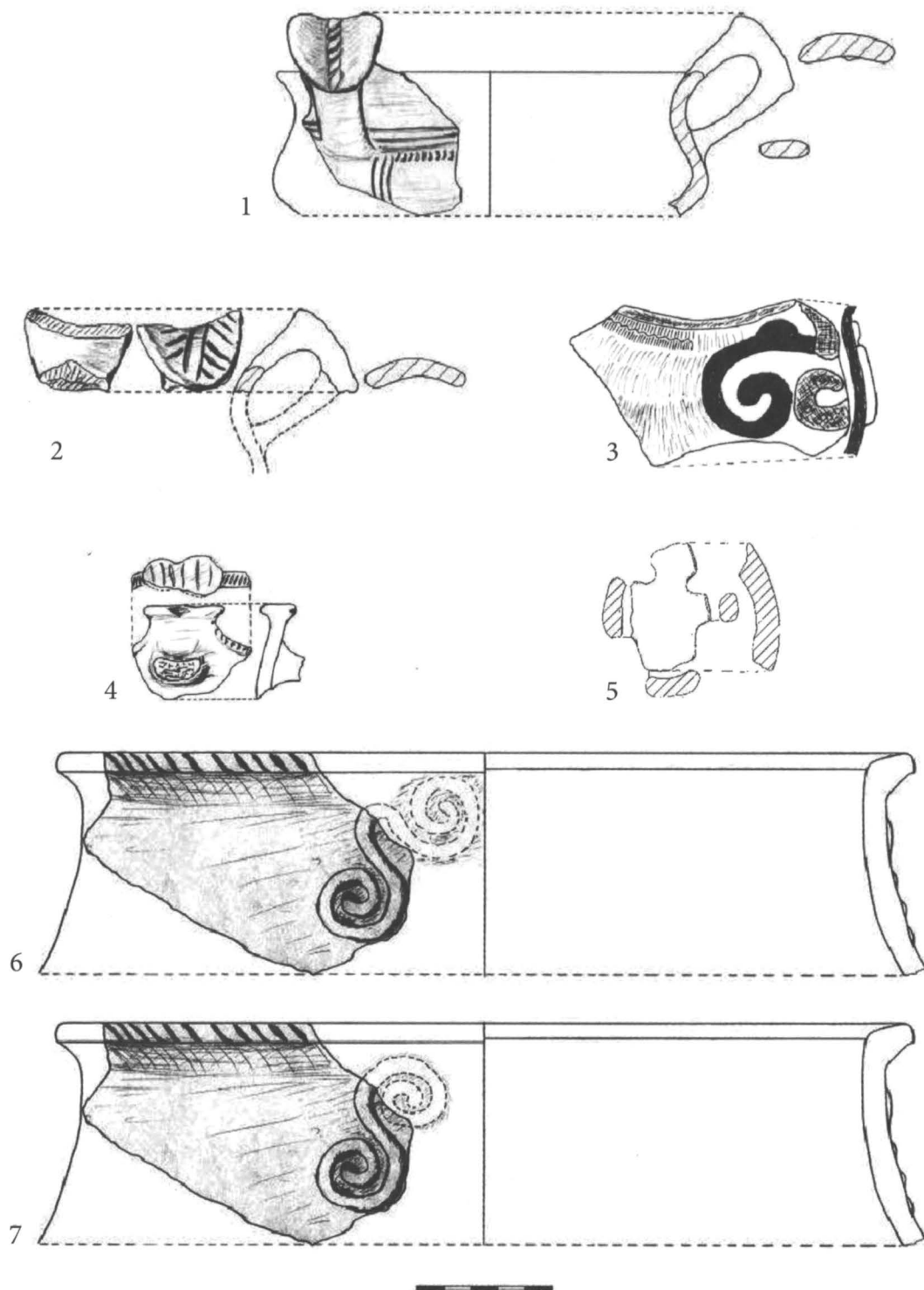
Planșa 54. Capace de vase și discuri din lut ars. Capace simple.

Planșa 55. Capace de vase și discuri din lut ars.

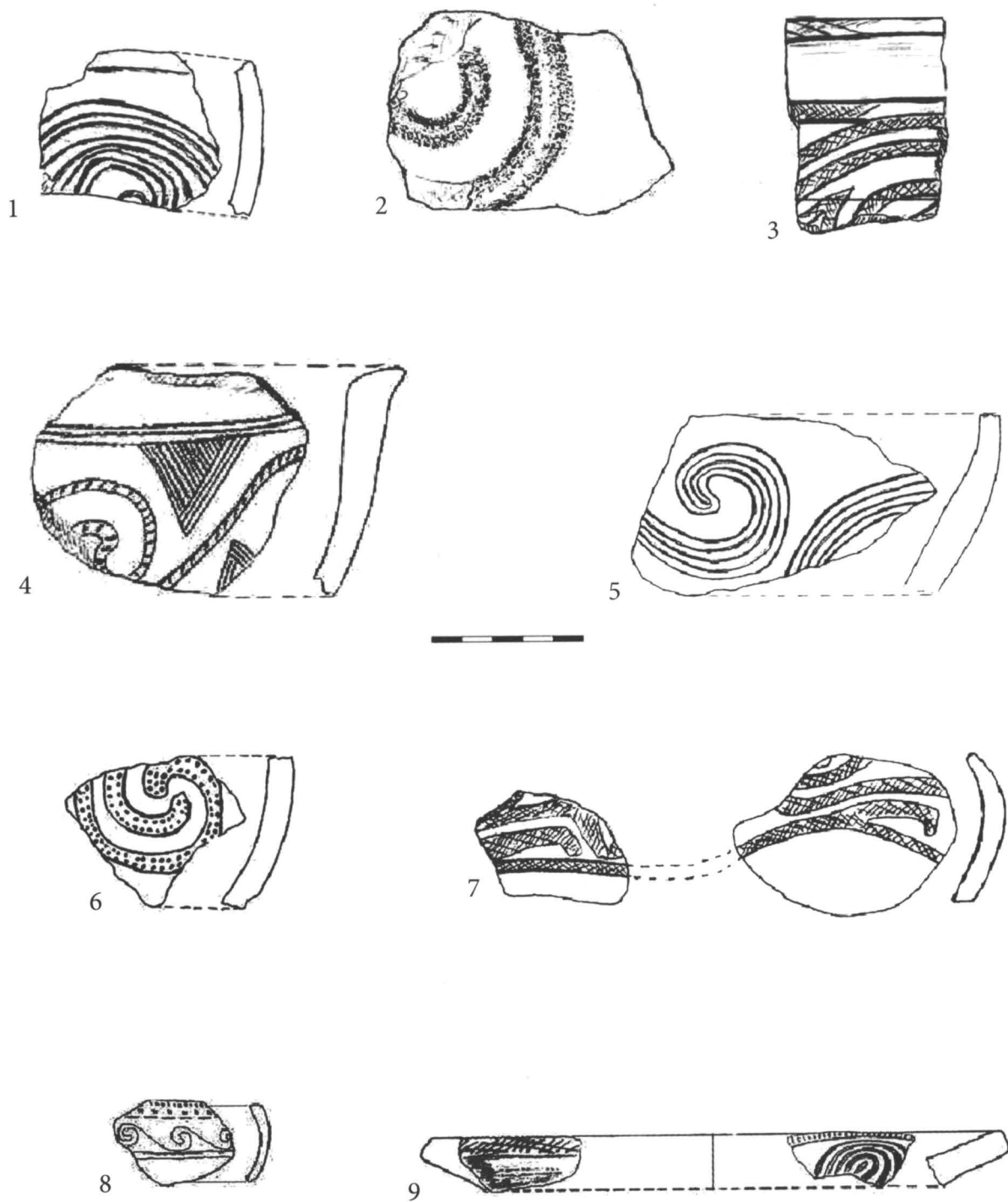

Planșa 56. Vase ceramice deosebite și din alte culturi arheologice.

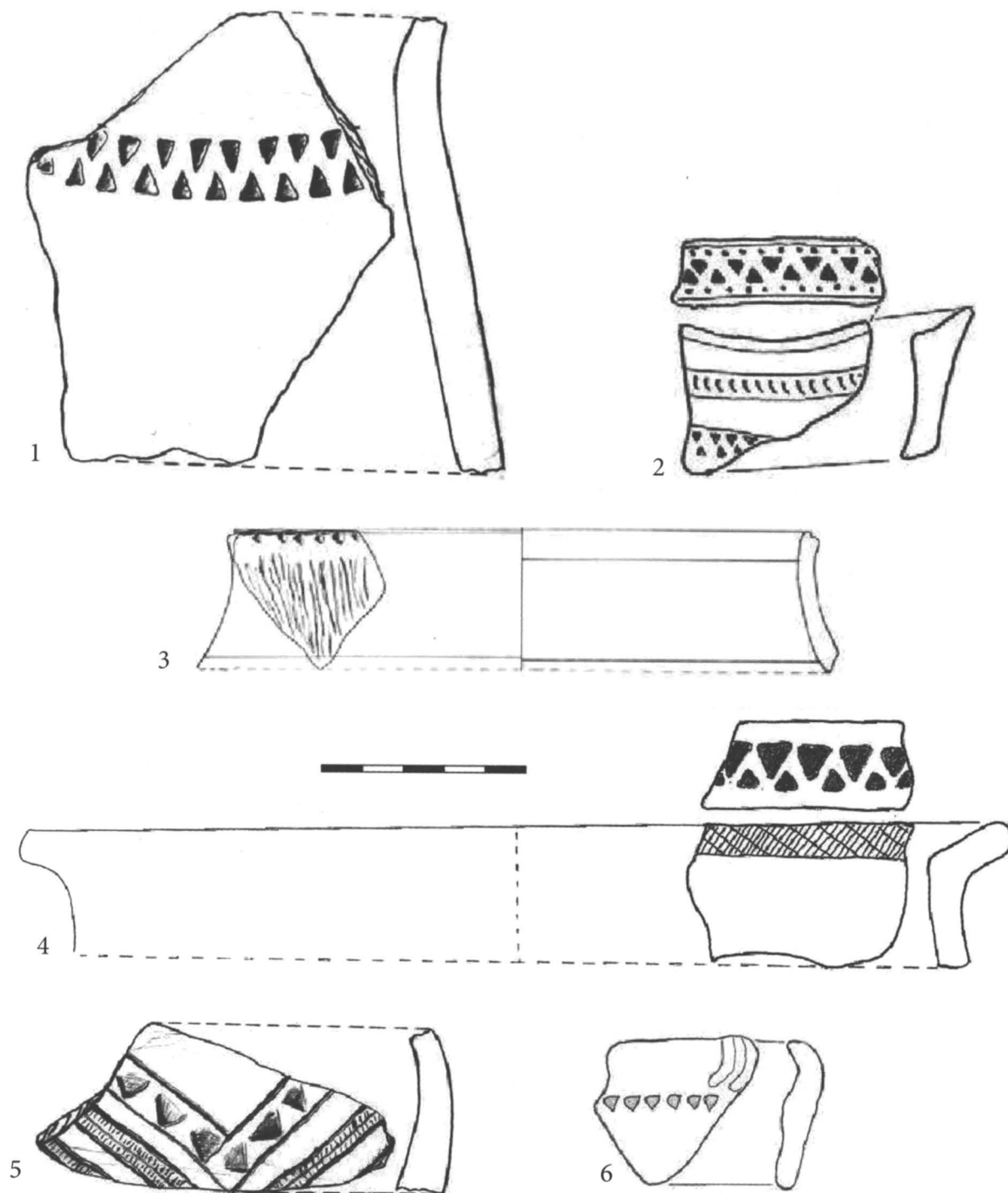

Planșa 57. Vase ceramice deosebite și din alte culturi arheologice.

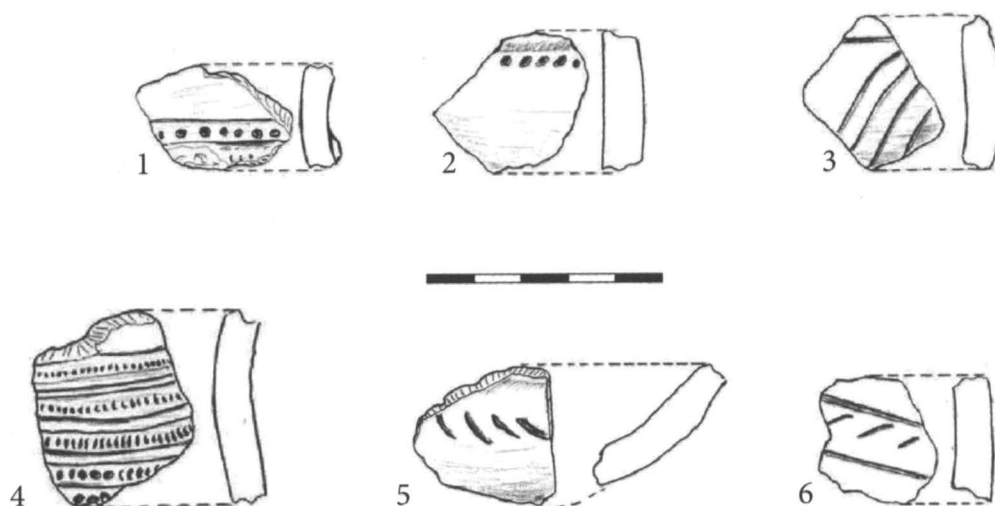

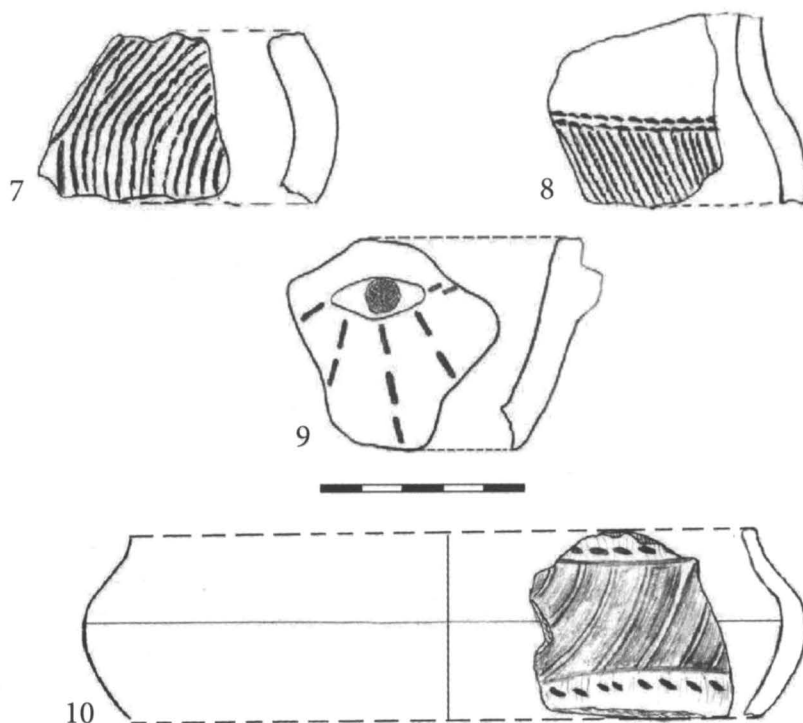
Planşa 58. Fragmente ceramice decorate. Decor complex.

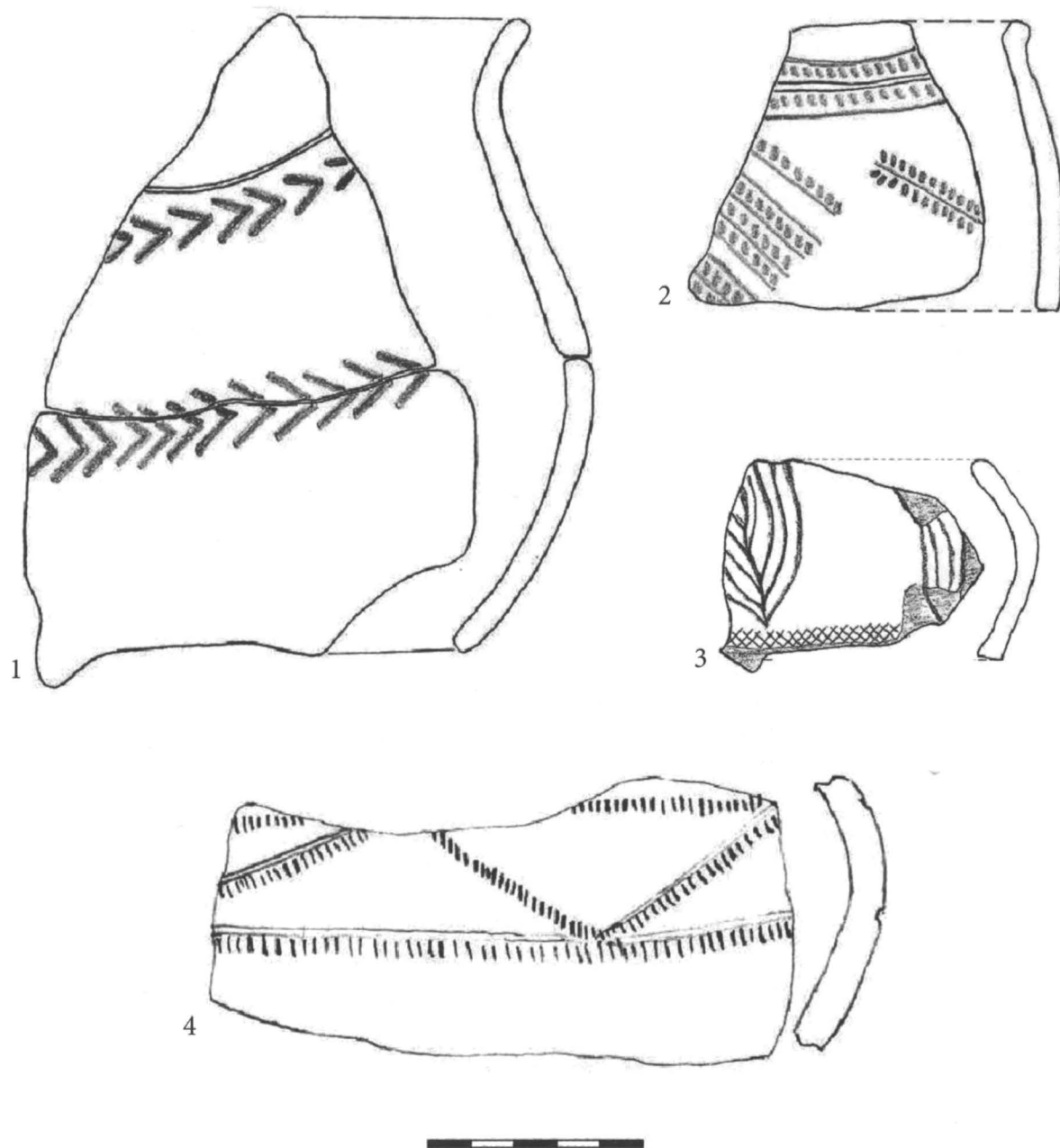
Planșa 59. Fragmente ceramice decorate.

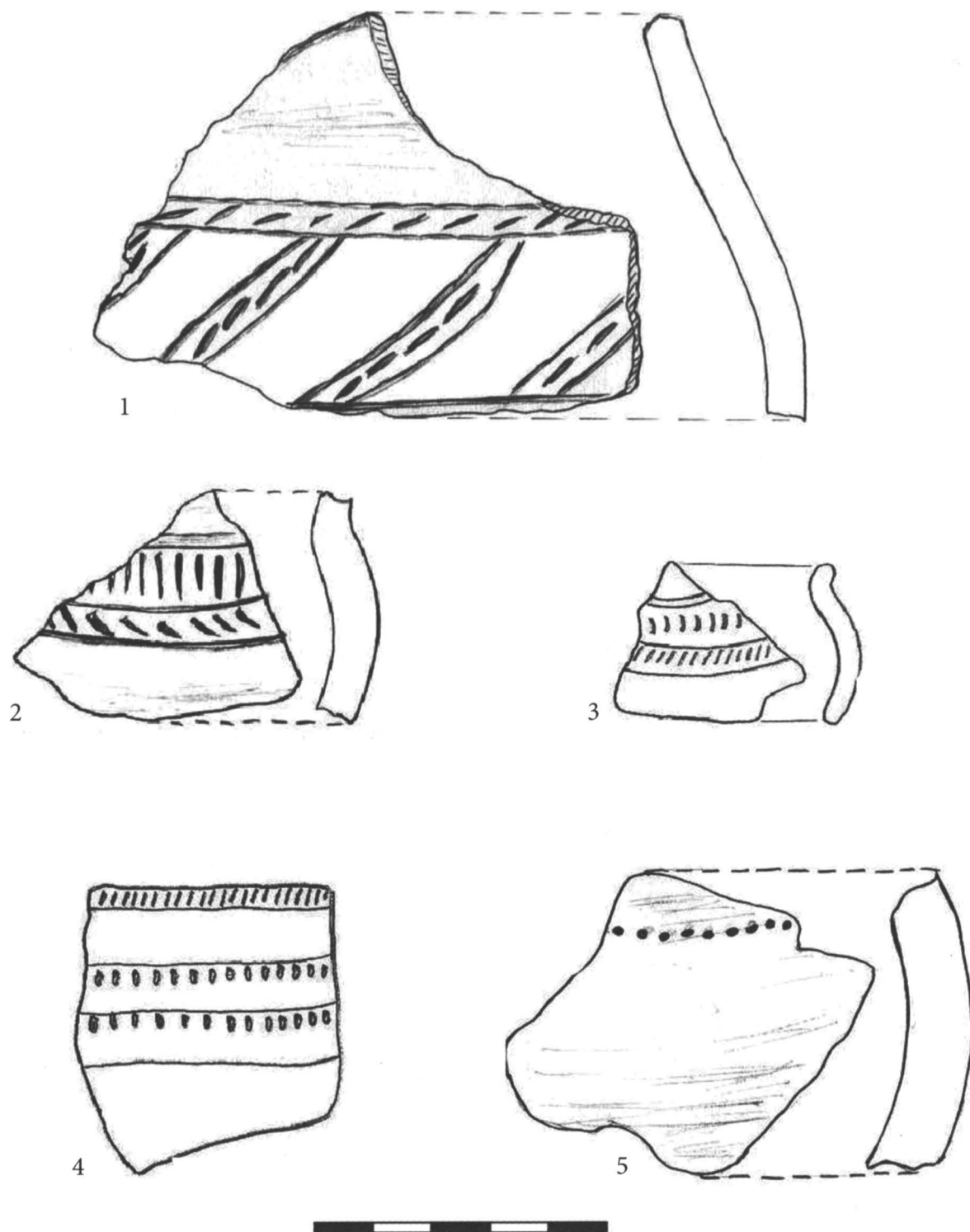
Planşa 60. Fragmente ceramice decorate. Incizat.

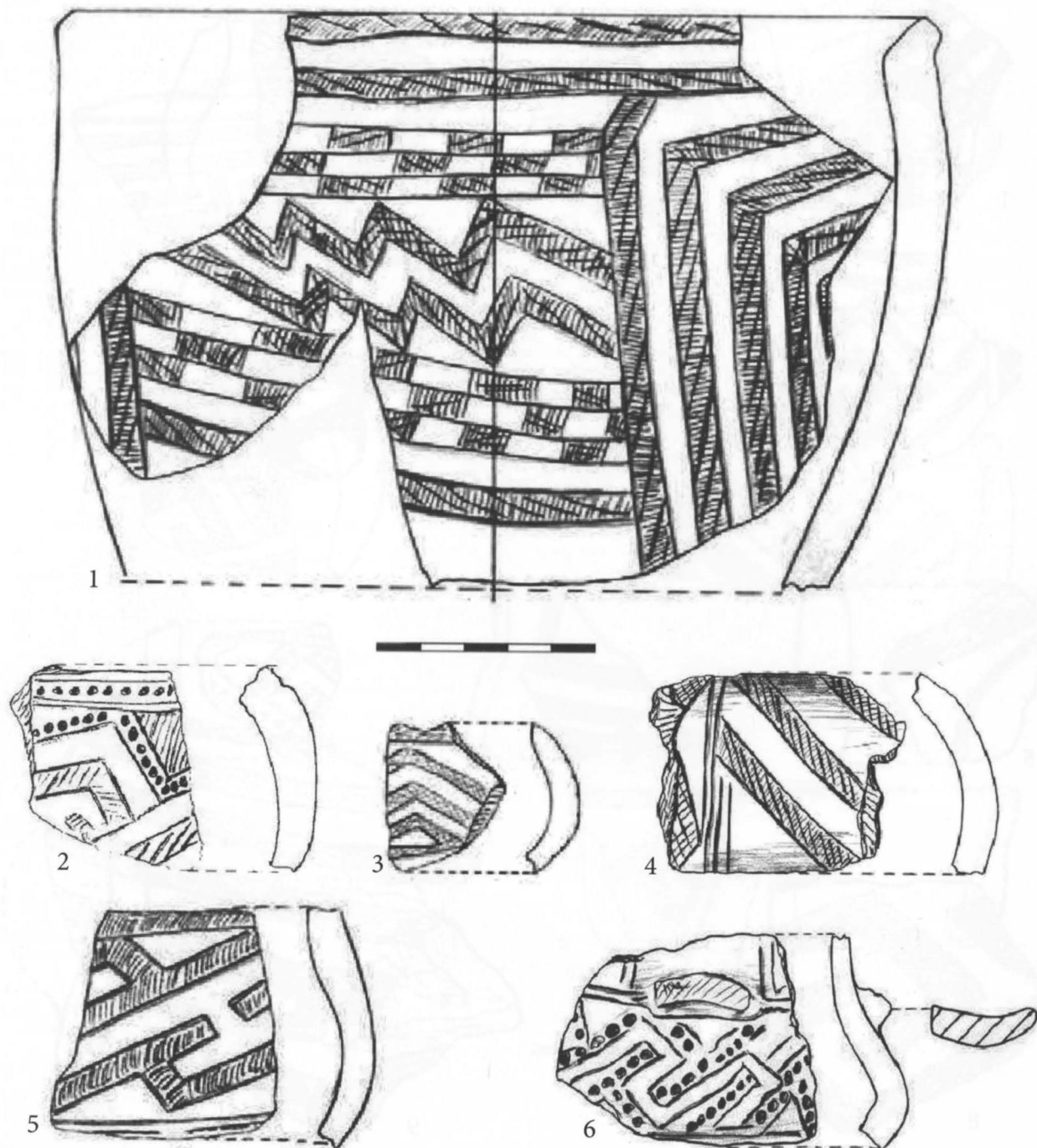
Planşa 61. Fragmente ceramice decorate. Incizat.

Planșa 62. Fragmente ceramice cu decor incizat.

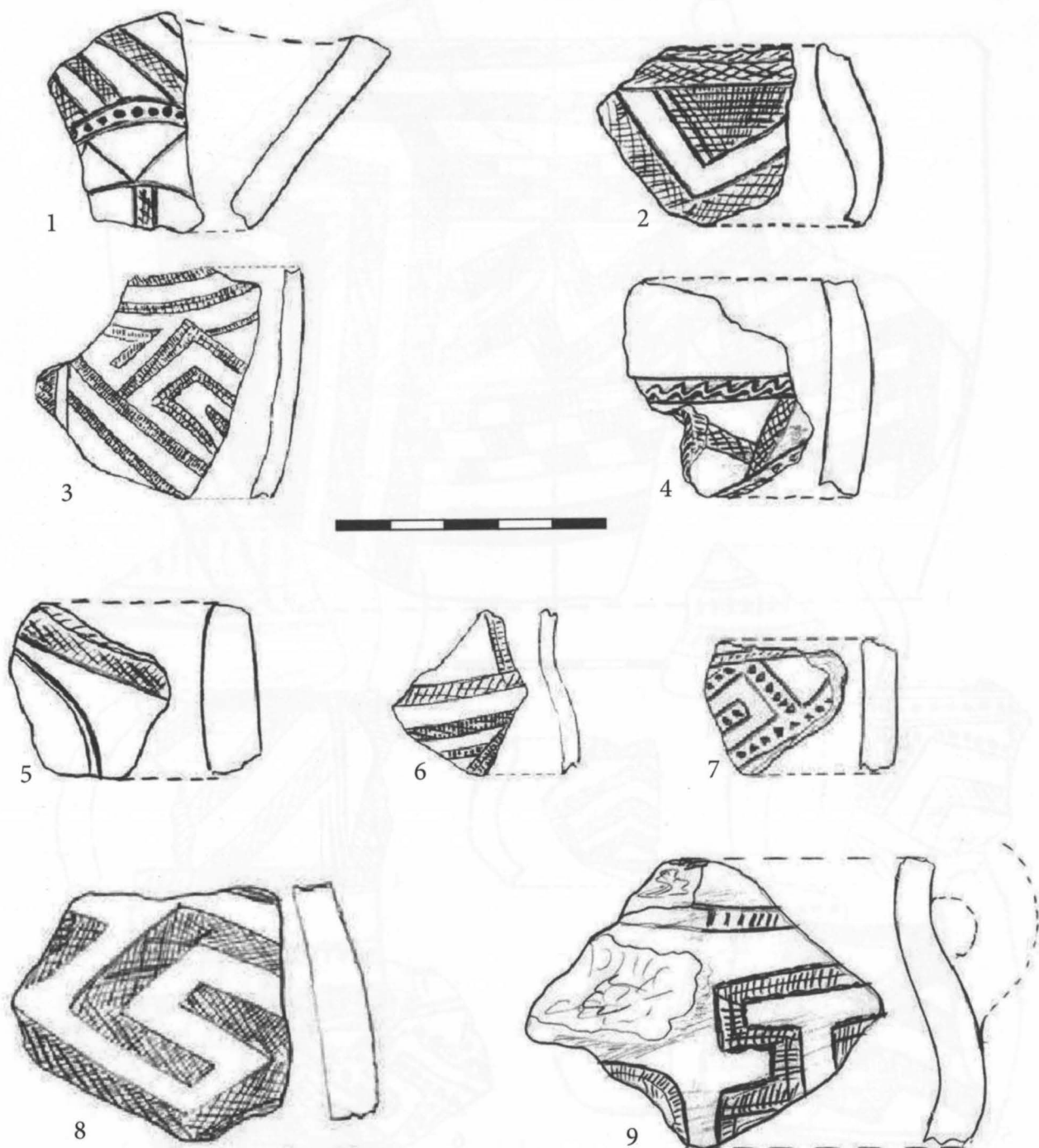

Planşa 63. Fragmente ceramice decorate. Liniar.

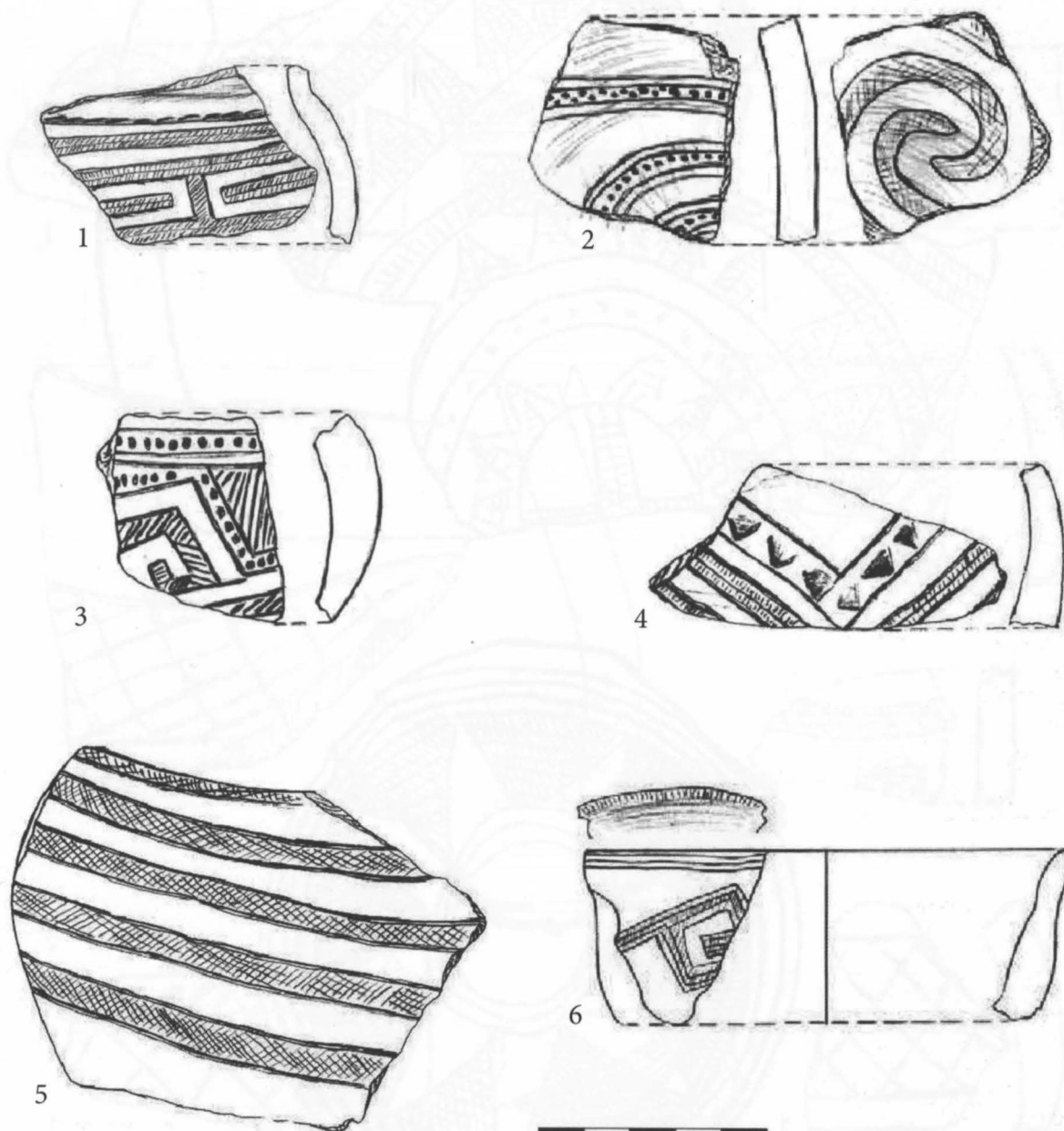

Planșa 64. Fragmente ceramice decorate. Meandre.

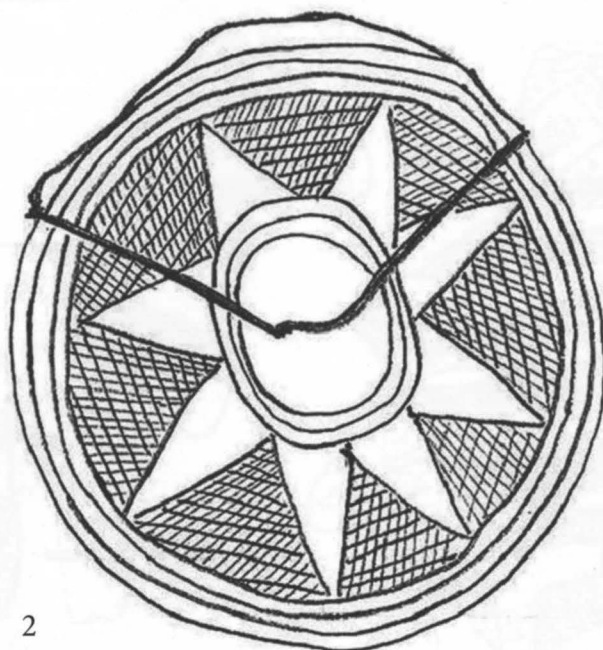
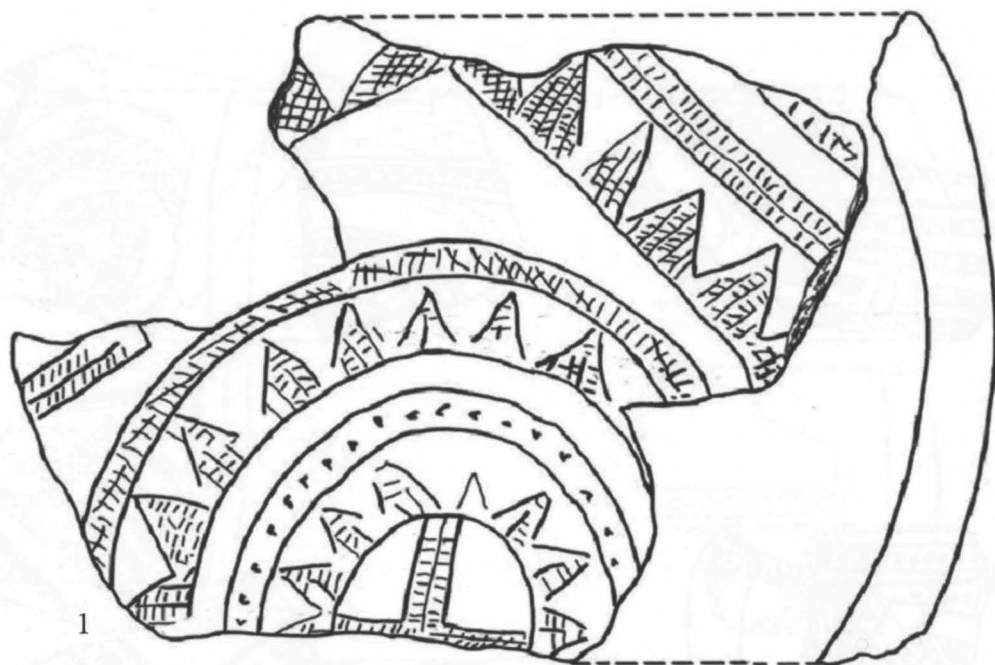

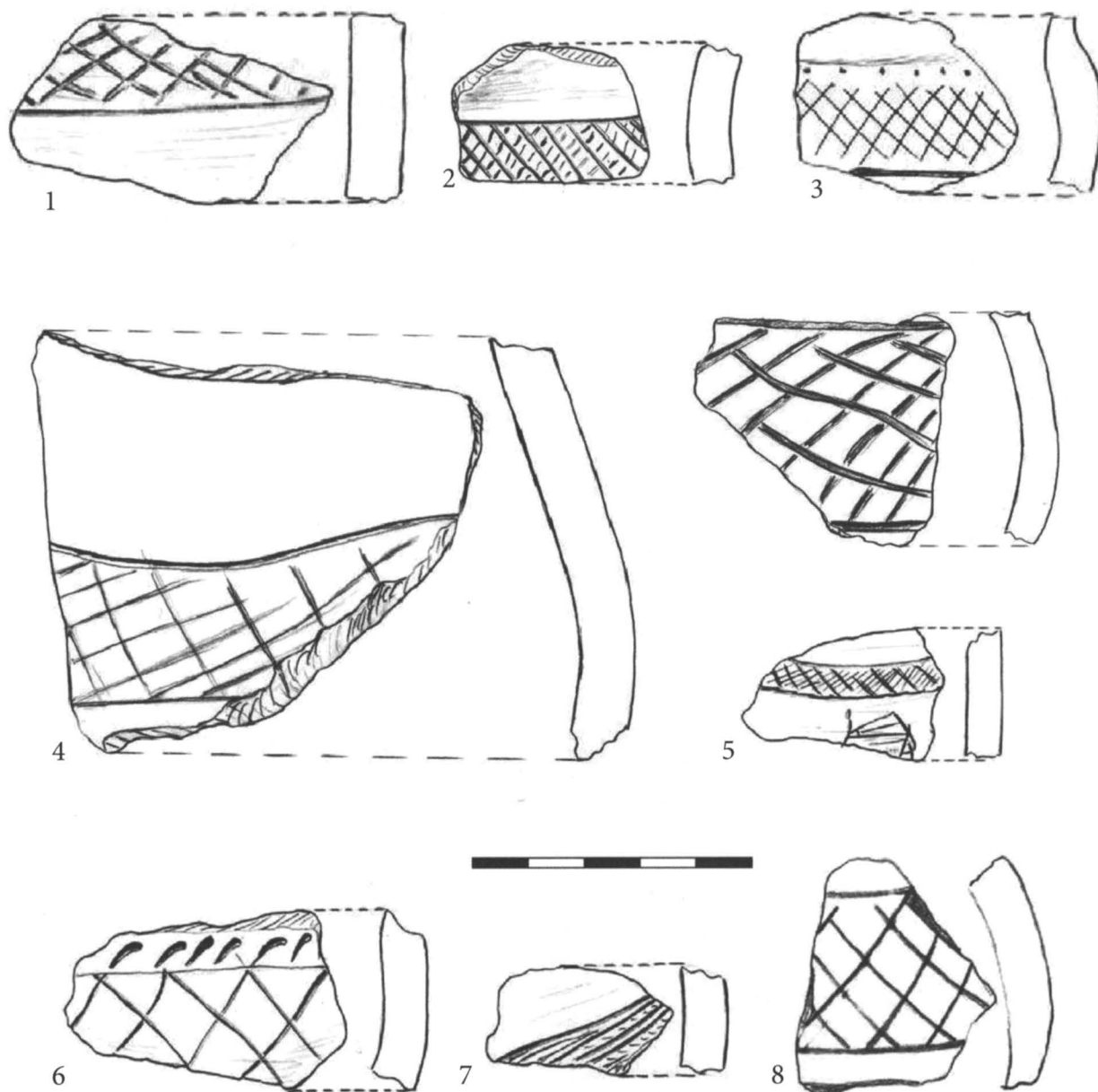
Planșa 65. Fragmente ceramice decorate. Meandre.

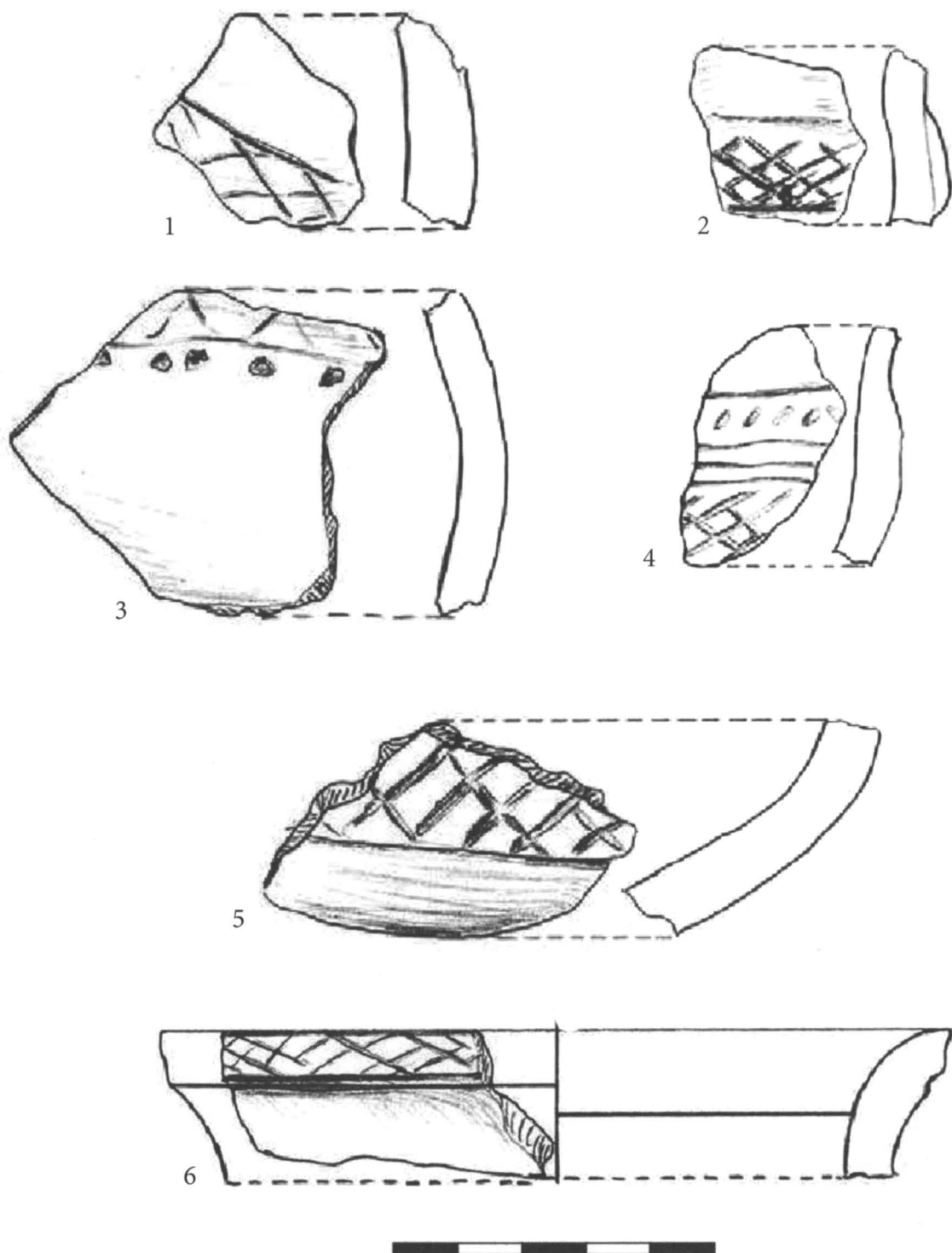
Planșa 66. Fragmente ceramice decorate. Meandre.

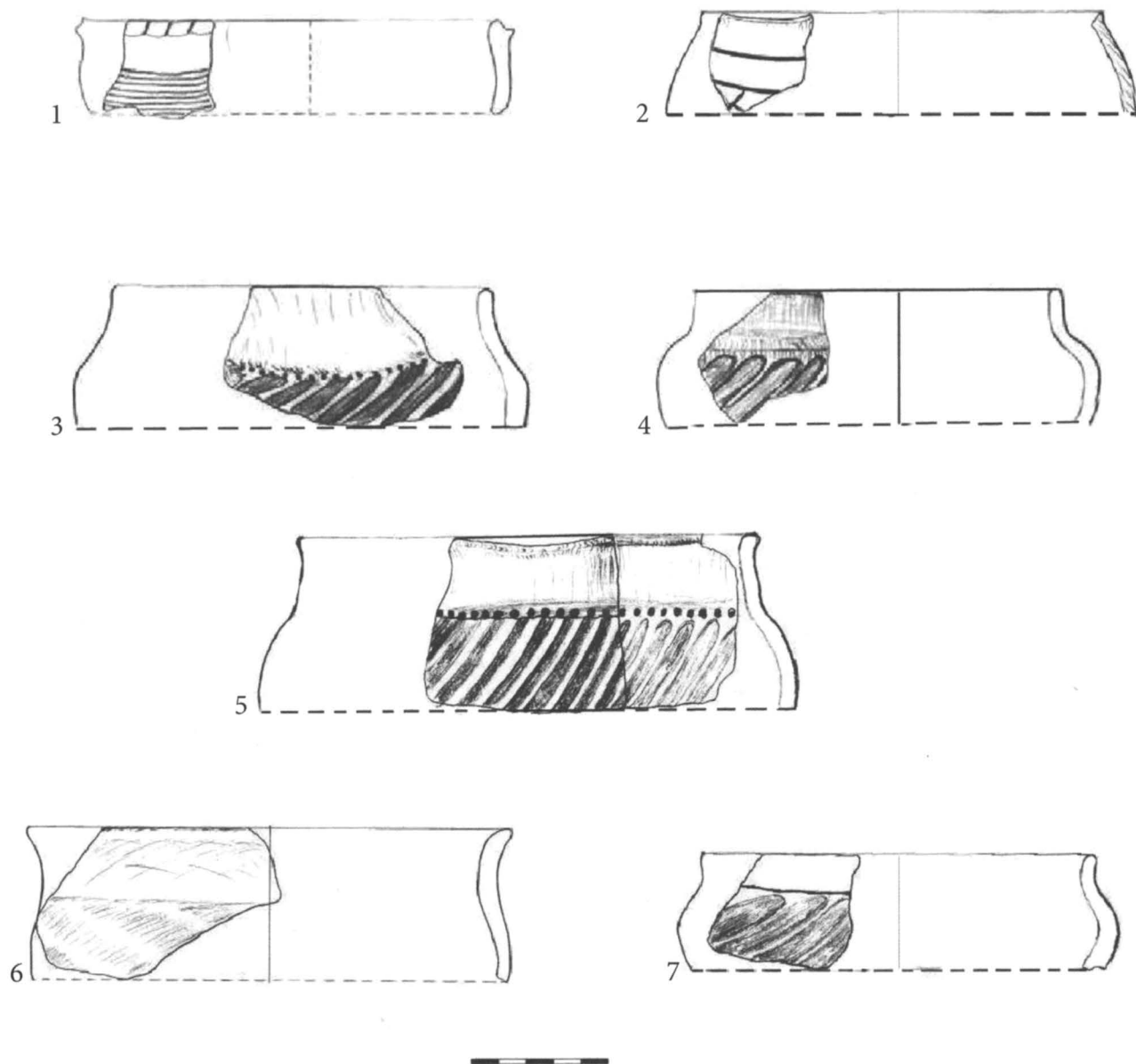
Planşa 67. Fragmente ceramice decorate. Motive solare.

Planșa 68. Fragmente ceramice decorate. Plasă.

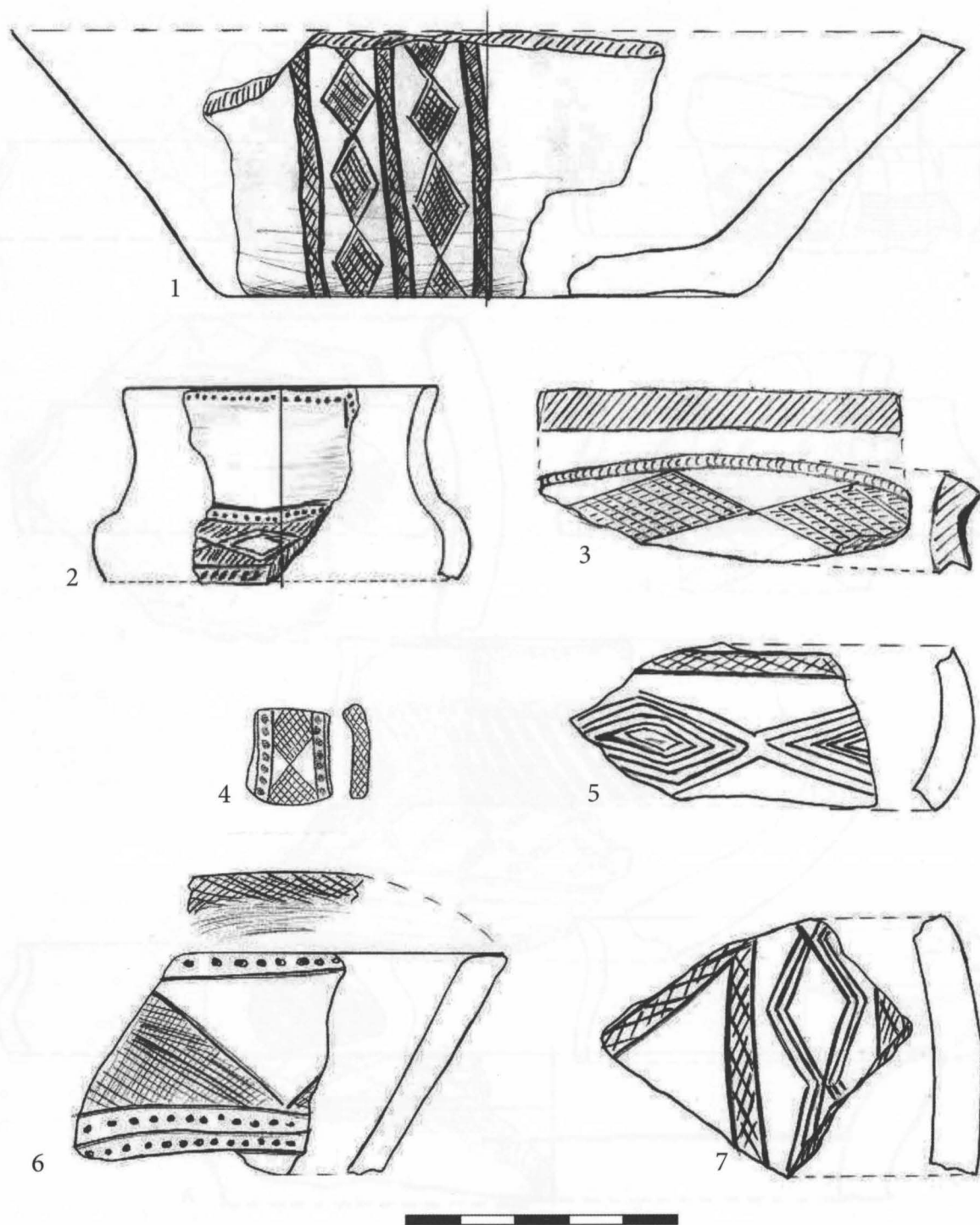

Planşa 69. Fragmente ceramice decorate. Plasă.

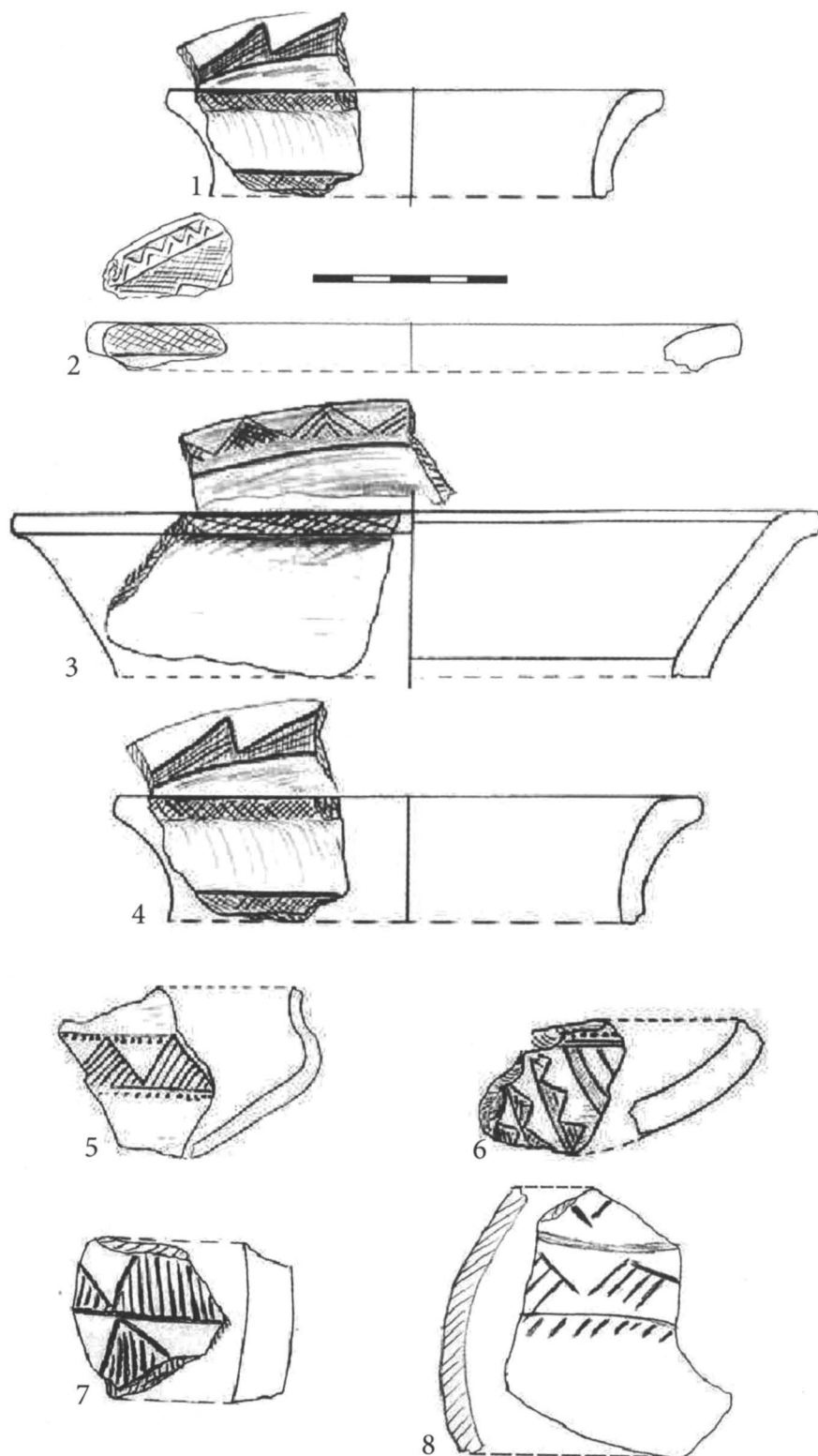

Planșa 70. Fragmente ceramice decorate. Plasă.

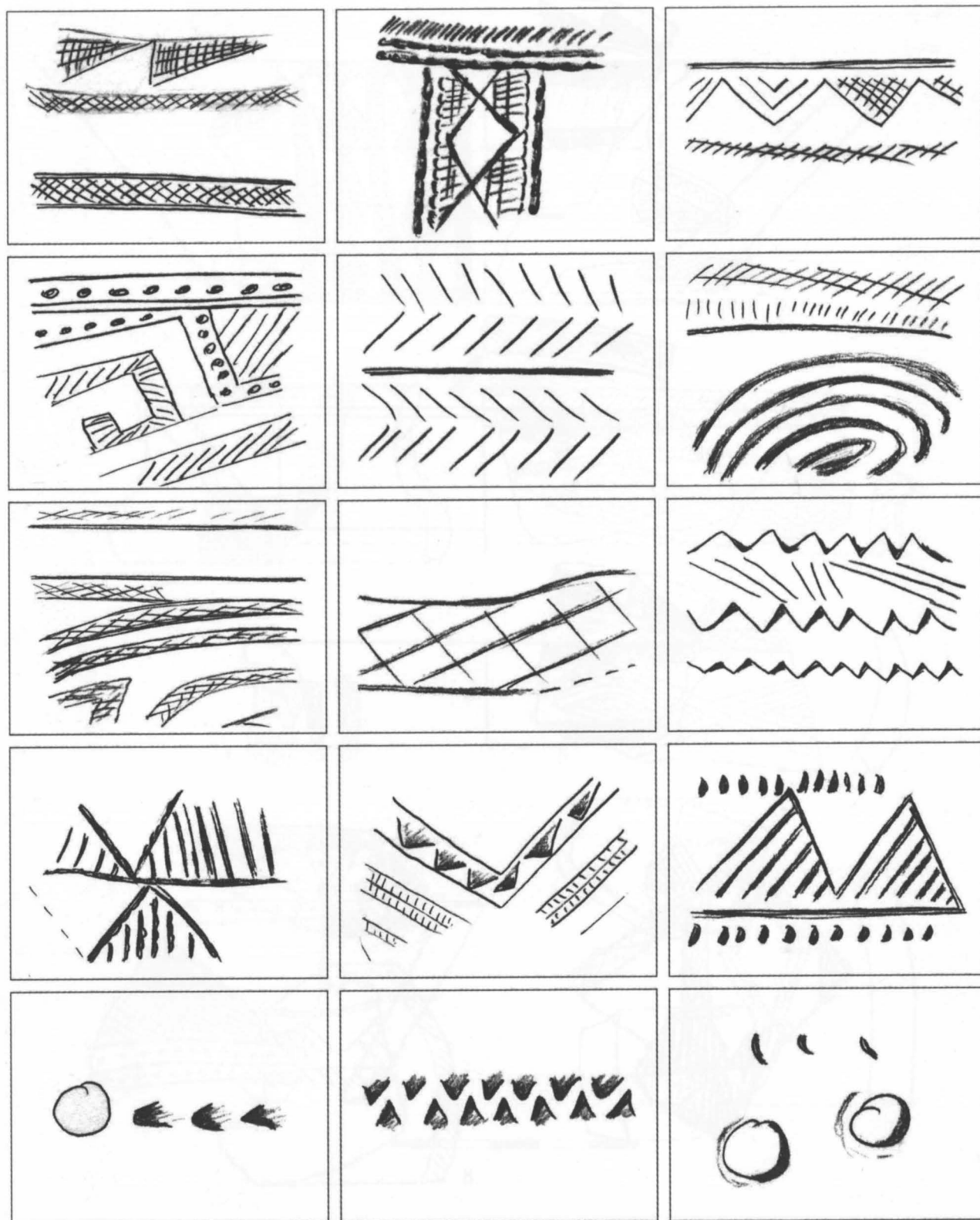

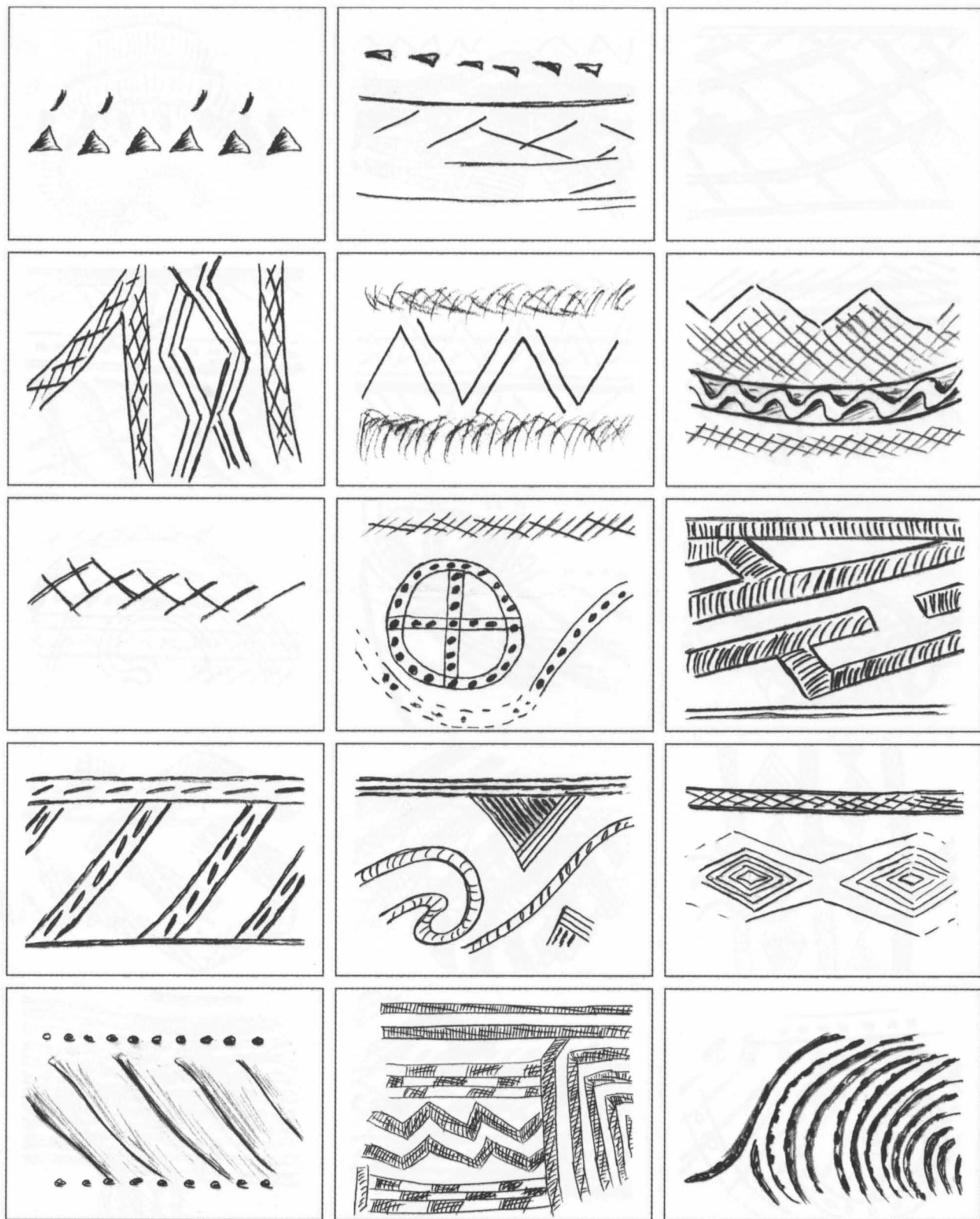
Planşa 71. Fragmente ceramice decorate. Romburi.

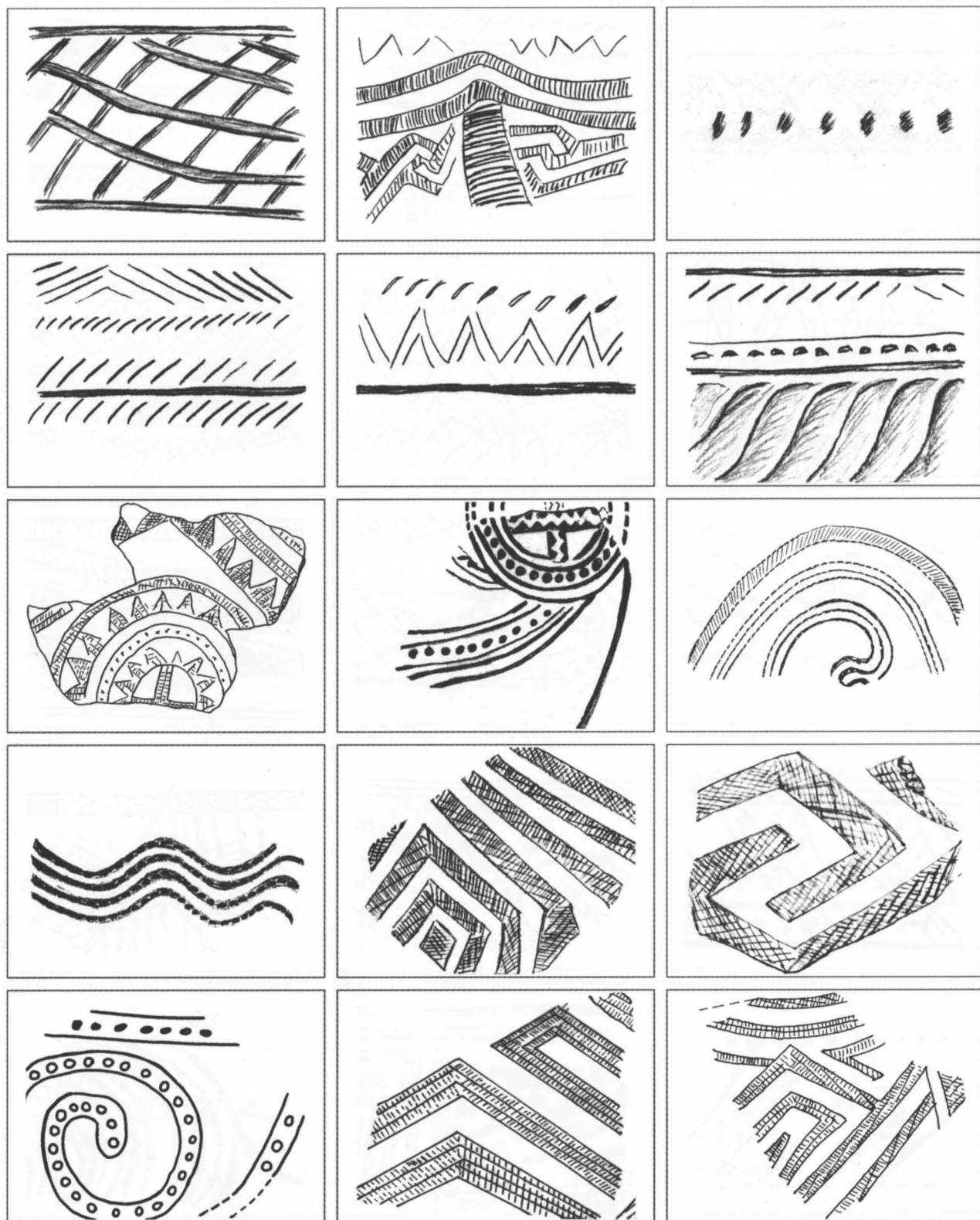
Planșa 72. Fragmente ceramice decorate. Triunghiuri.

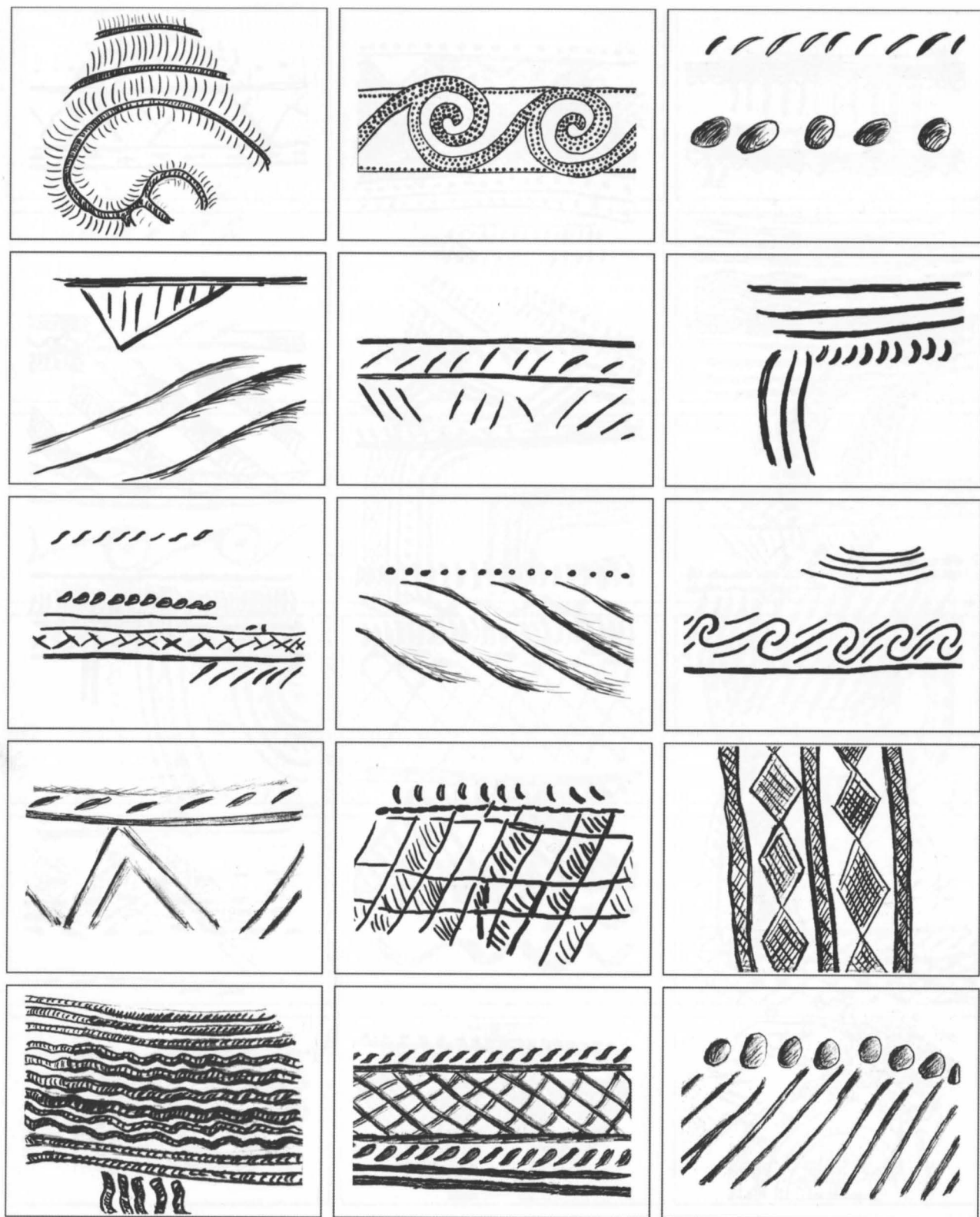
Planșa 73. Motive decorative de pe ceramică.

Planșa 74. Motive decorative de pe ceramică.

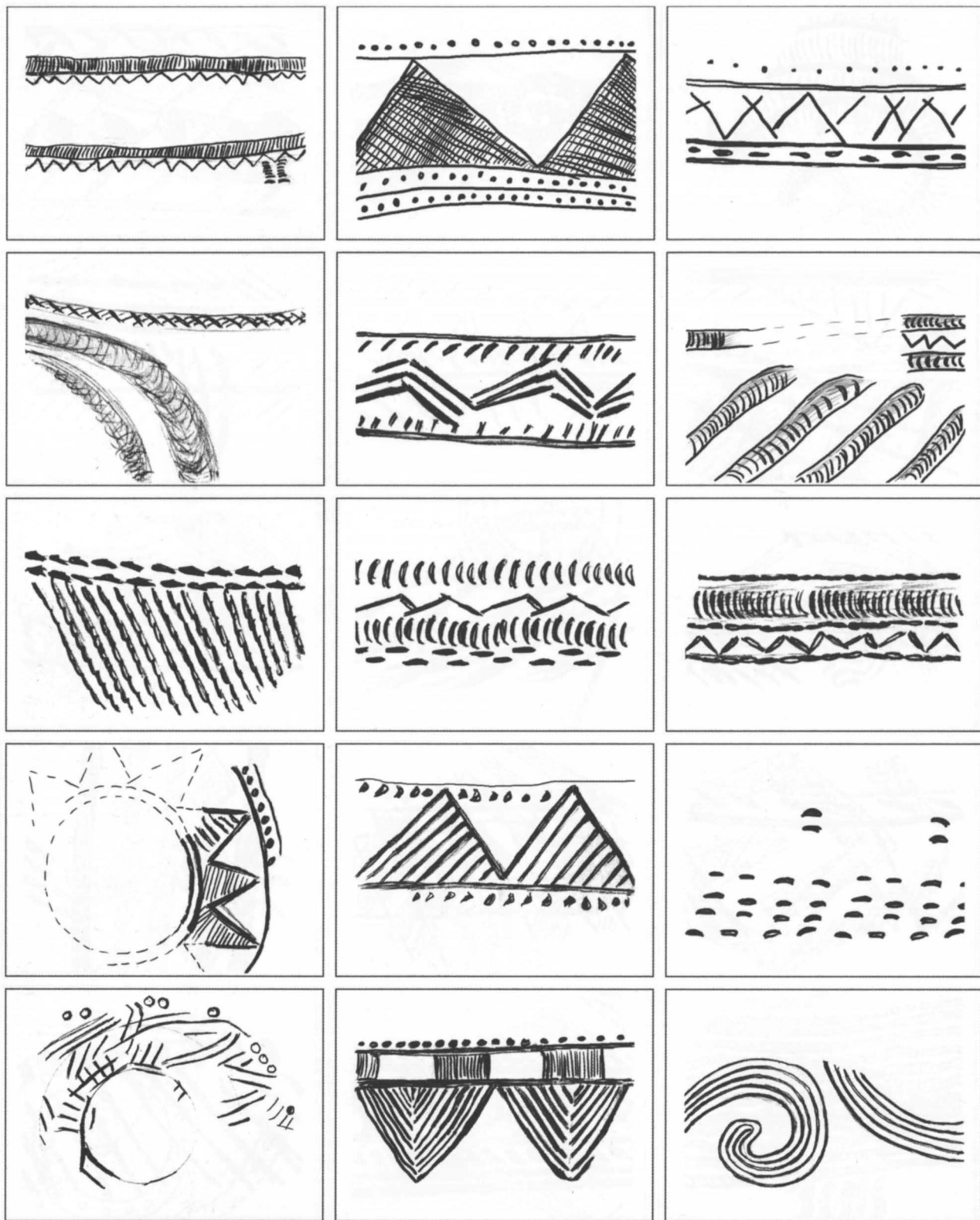

Planșa 75. Motive decorative de pe ceramică.

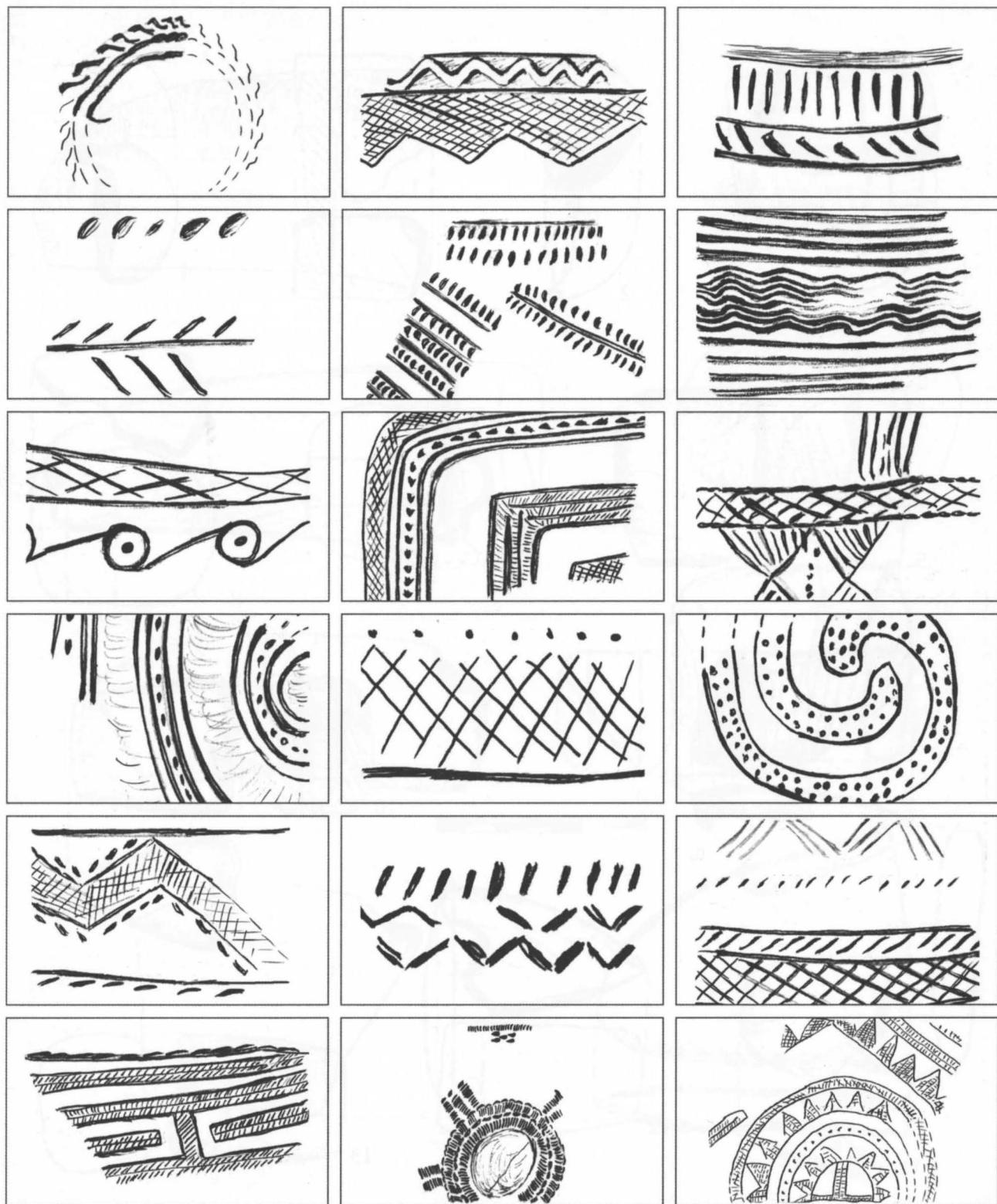

Planșa 76. Motive decorative de pe ceramică.

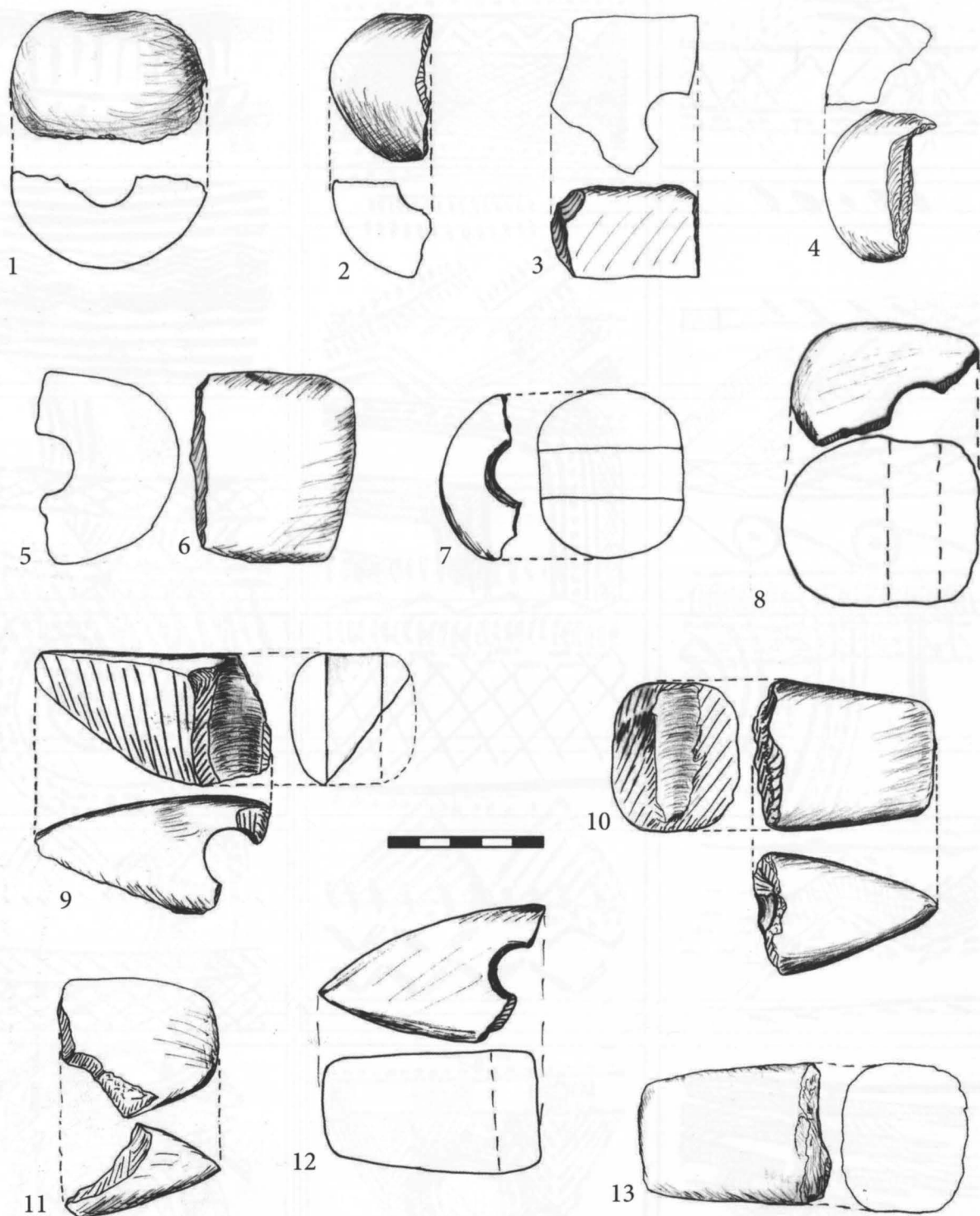

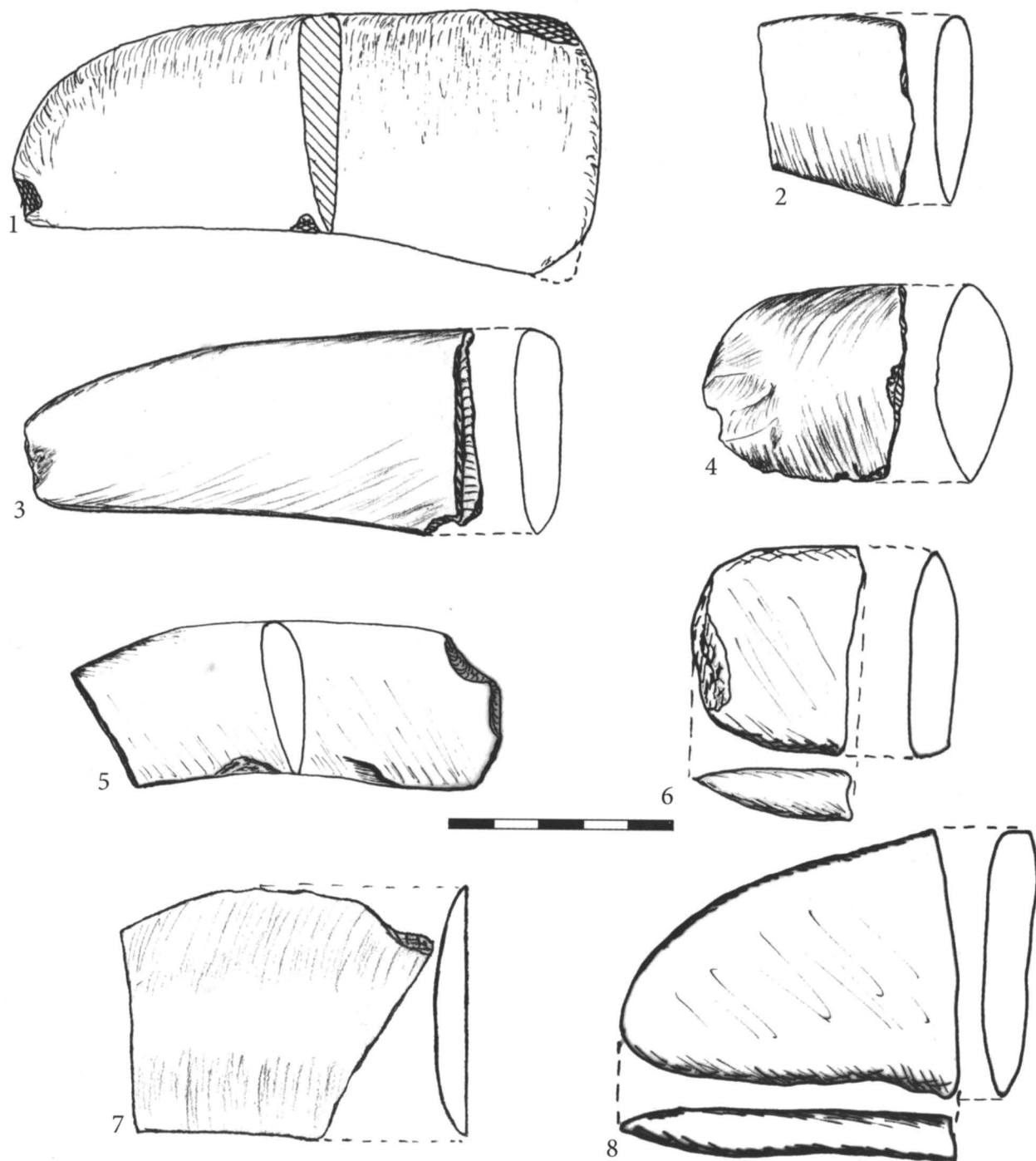
Planșa 77. Motive decorative de pe ceramică.

Planșa 78. Motive decorative de pe ceramică.

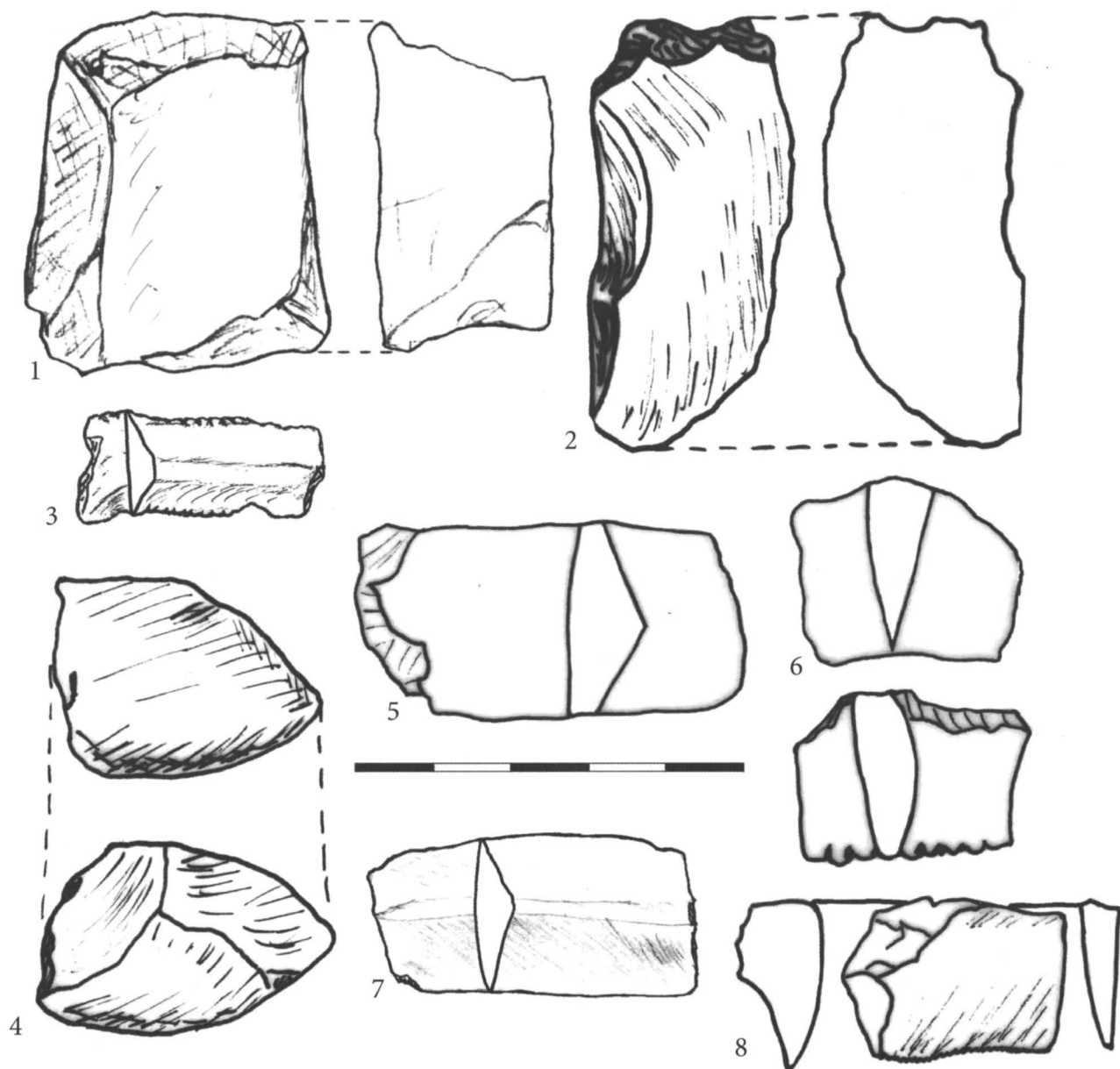
Planşa 79. Topoare şi ciocane din piatră.

Planșa 80. Cuțite curbe și seceri din piatră.

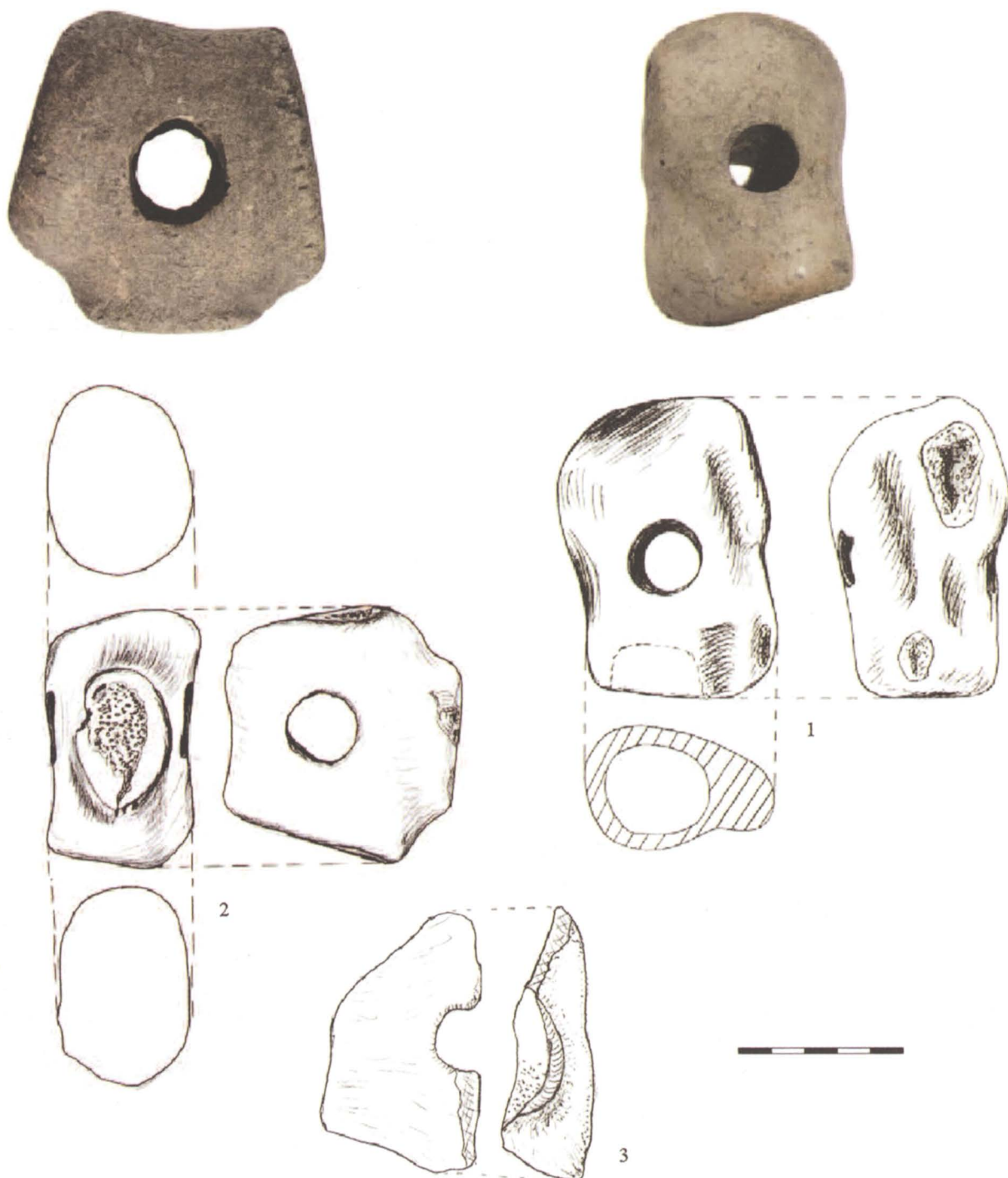

Planșa 81. Percutoare.

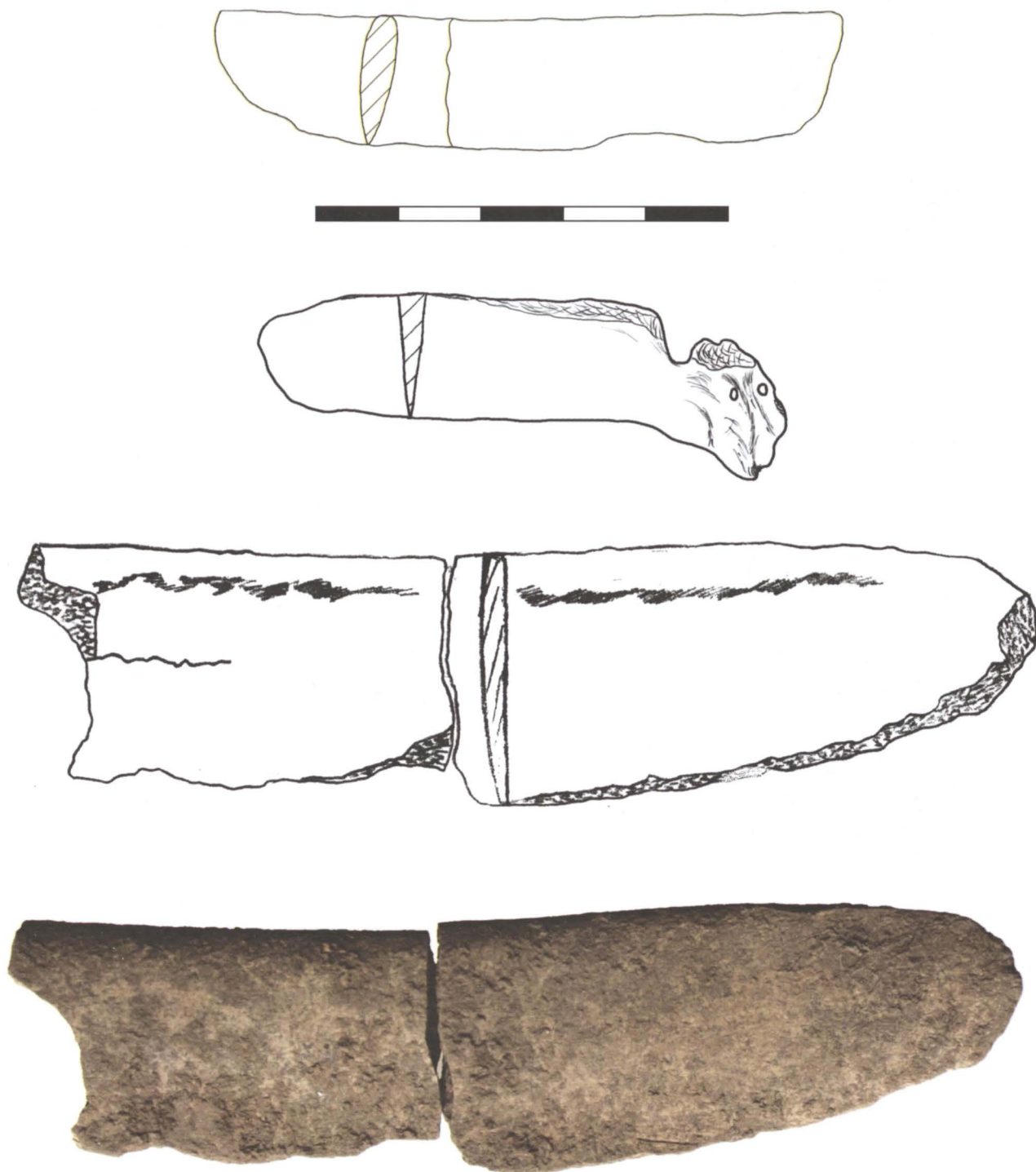

Planșa 82. Piese din silex.

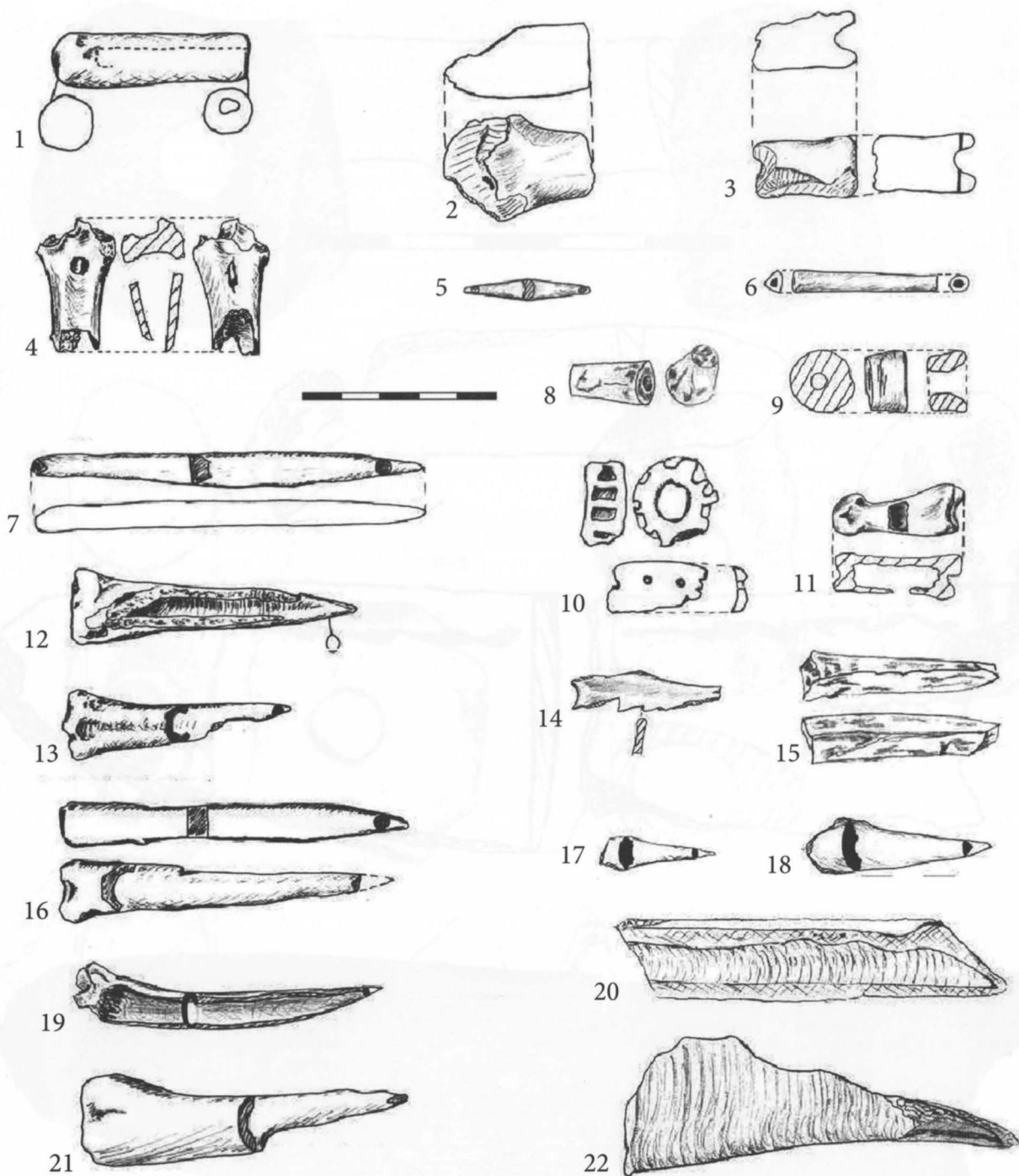

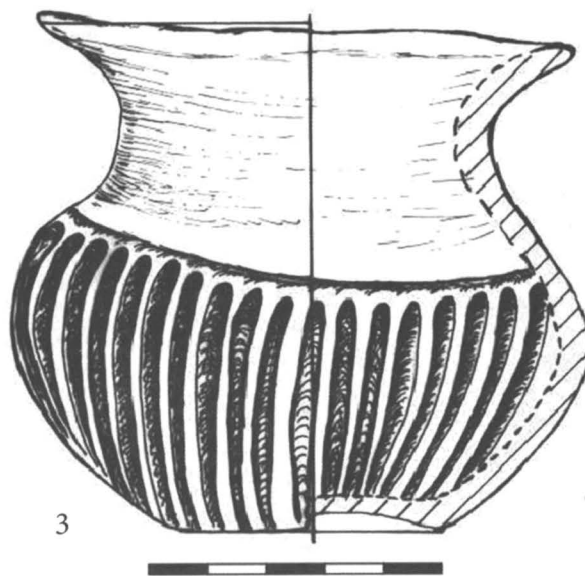
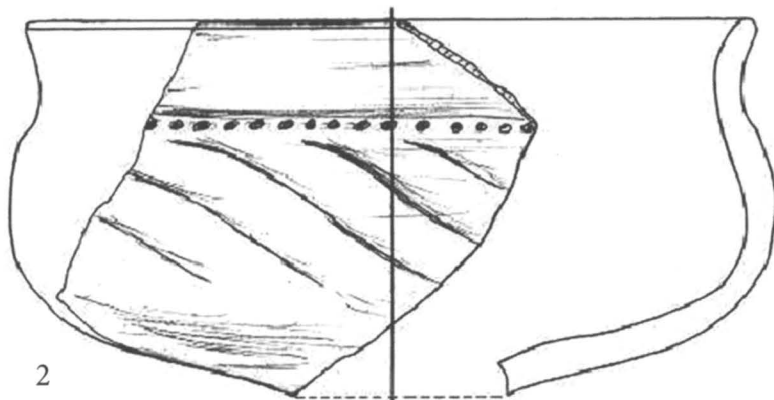
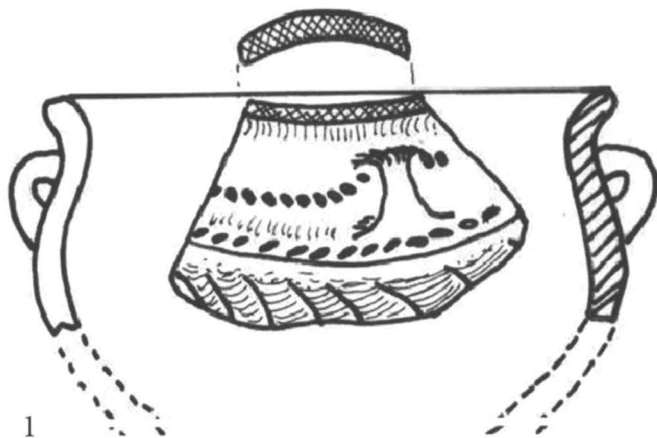
Planșa 83. Ciocane din os pentru prelucrarea pieilor de animale.

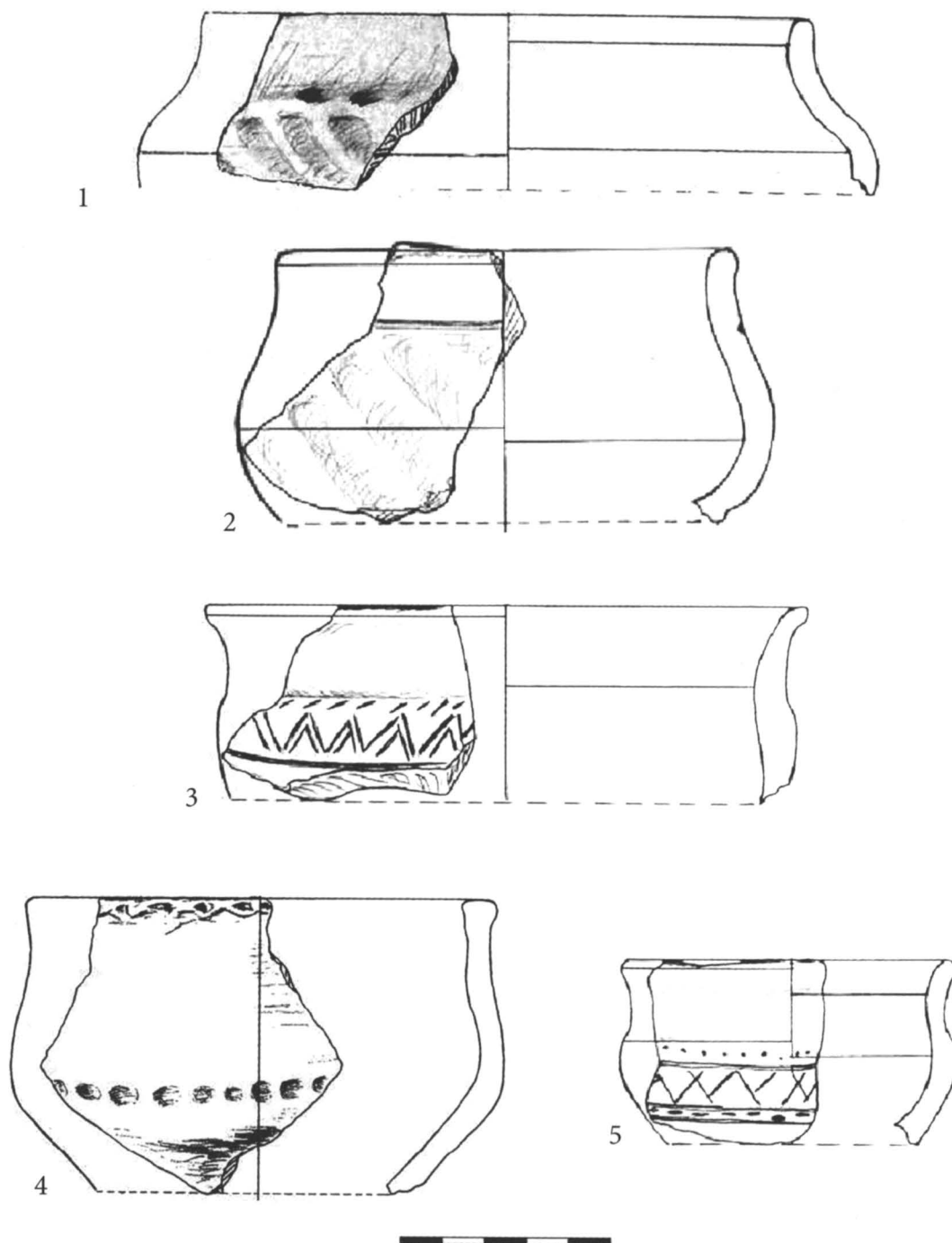
Planșa 84. Cuțite din os.

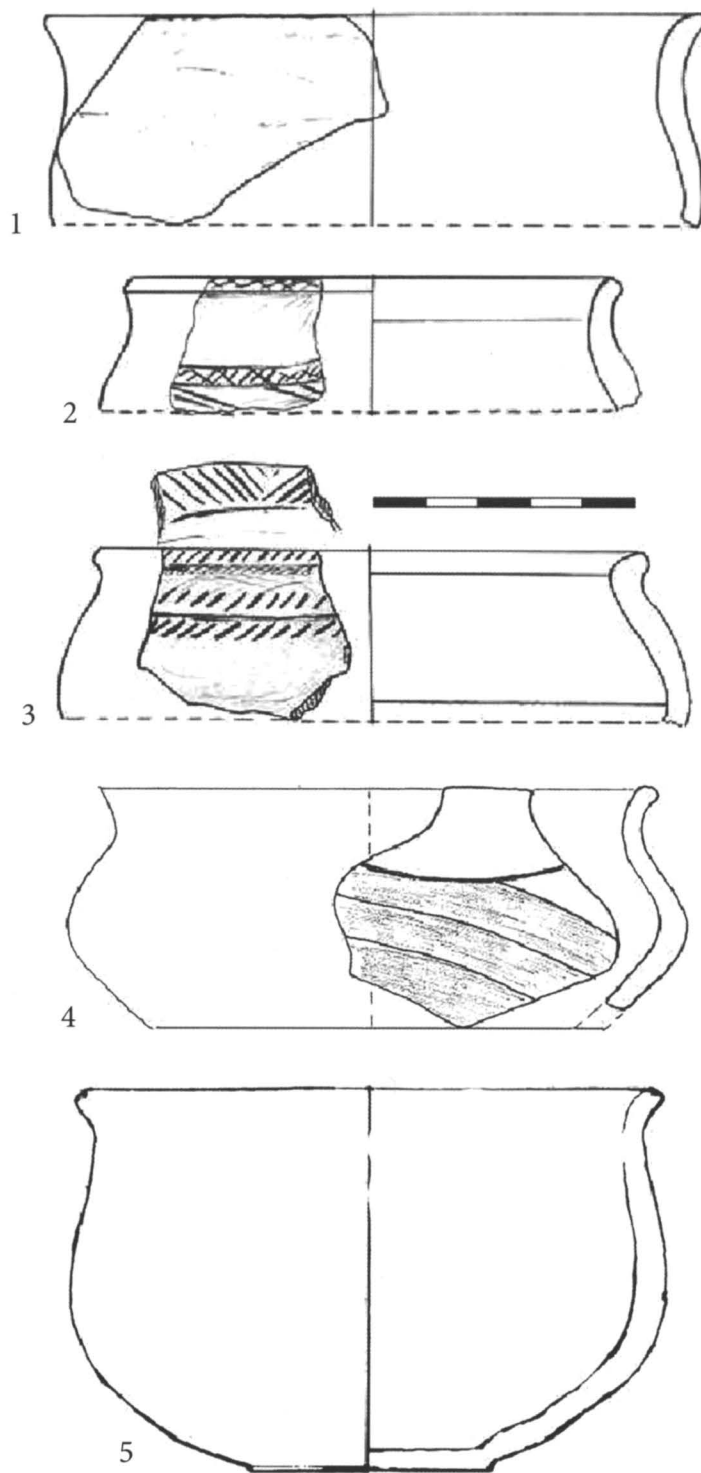
Planşa 85. Unelte şi ustensile din os.

Planșa 86. Ulcele.

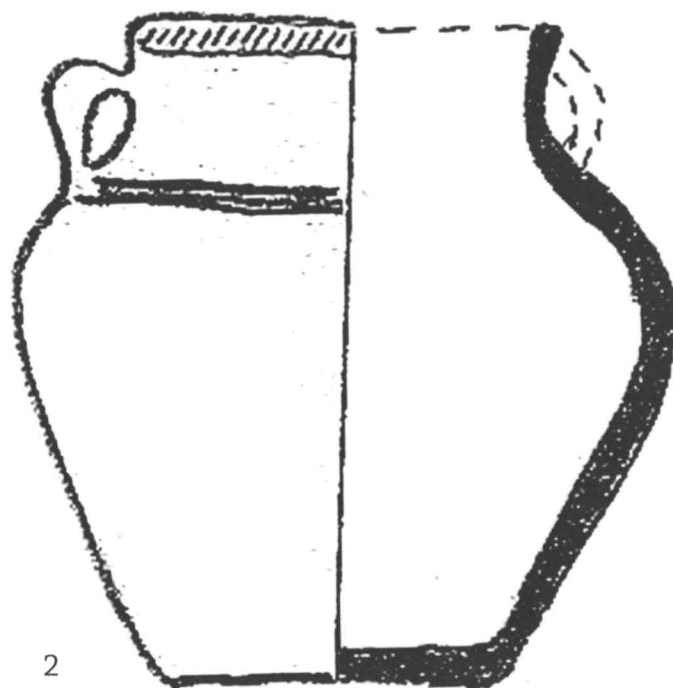
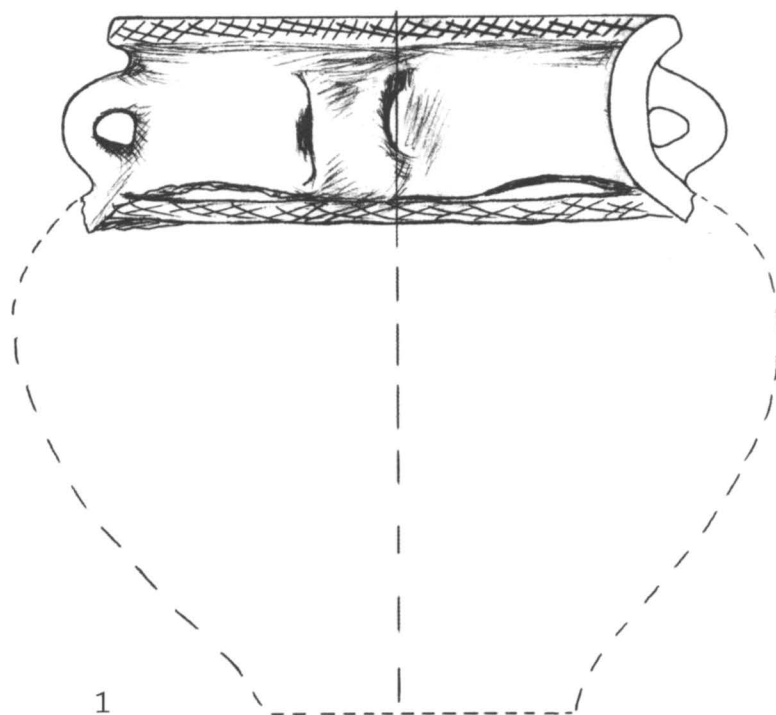

Planşa 87. Ulcele.

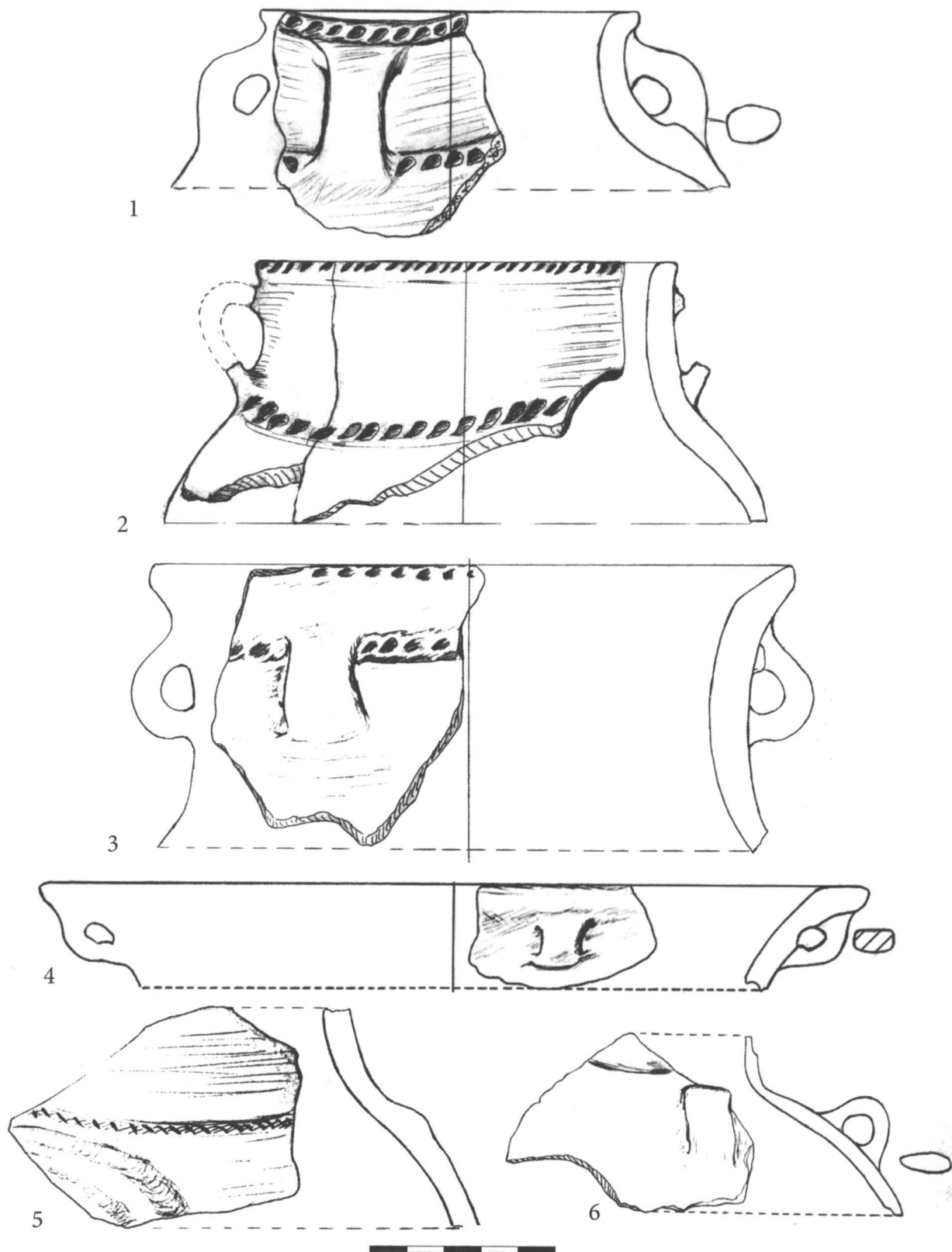

Planșa 88. Ulcele.

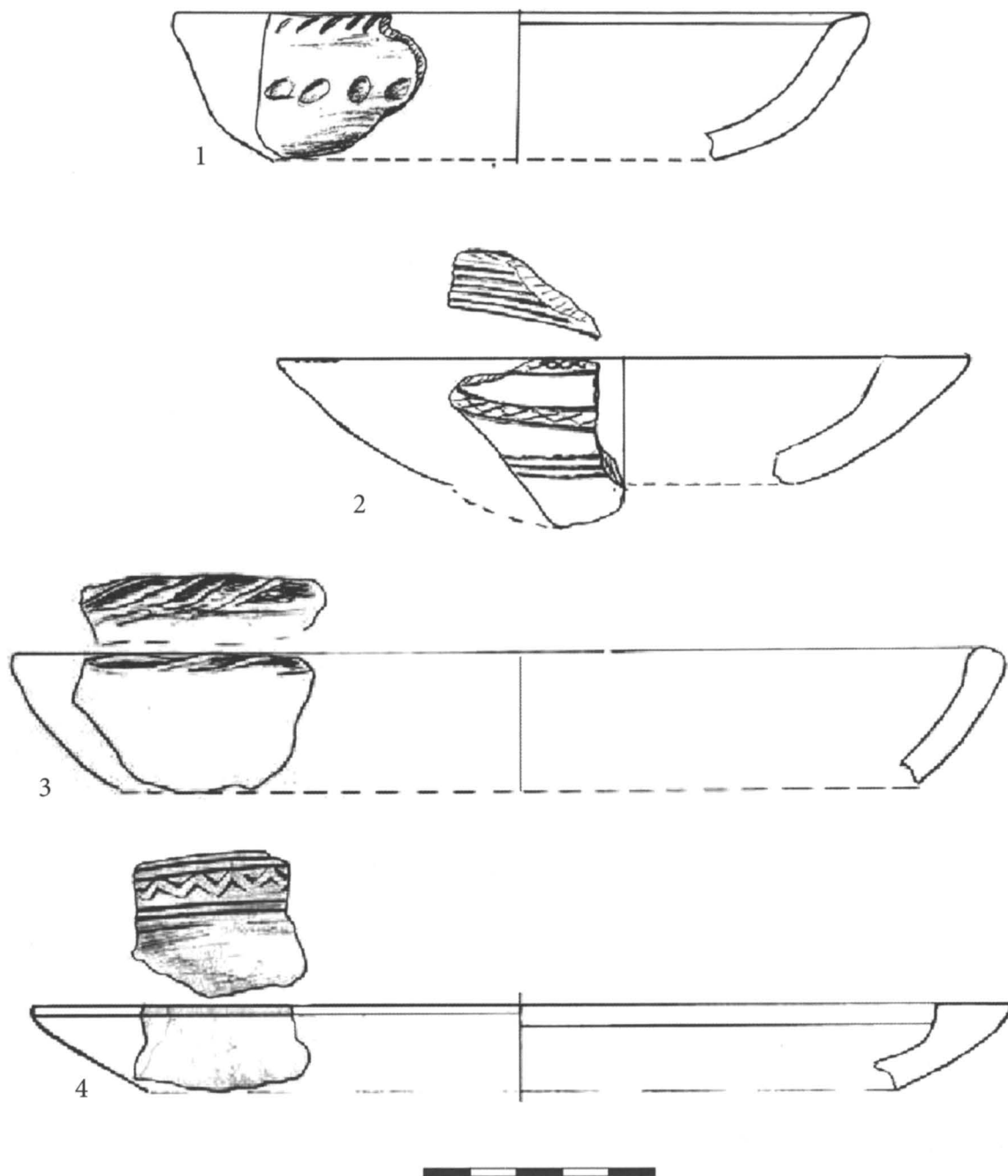

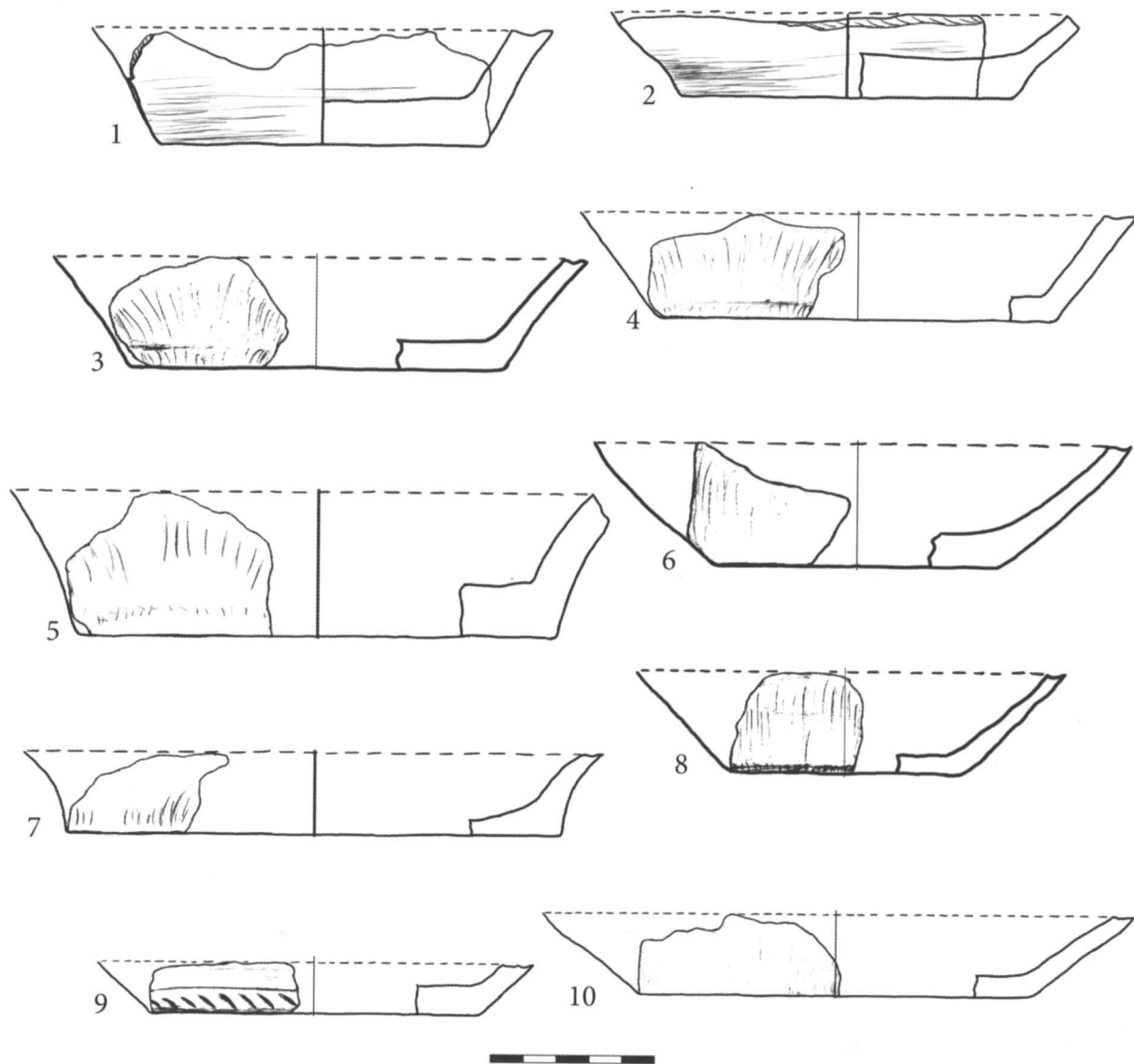
Planșa 89. Vase-amforă. Fig. 2 - de la Sebeș, jud. Alba.

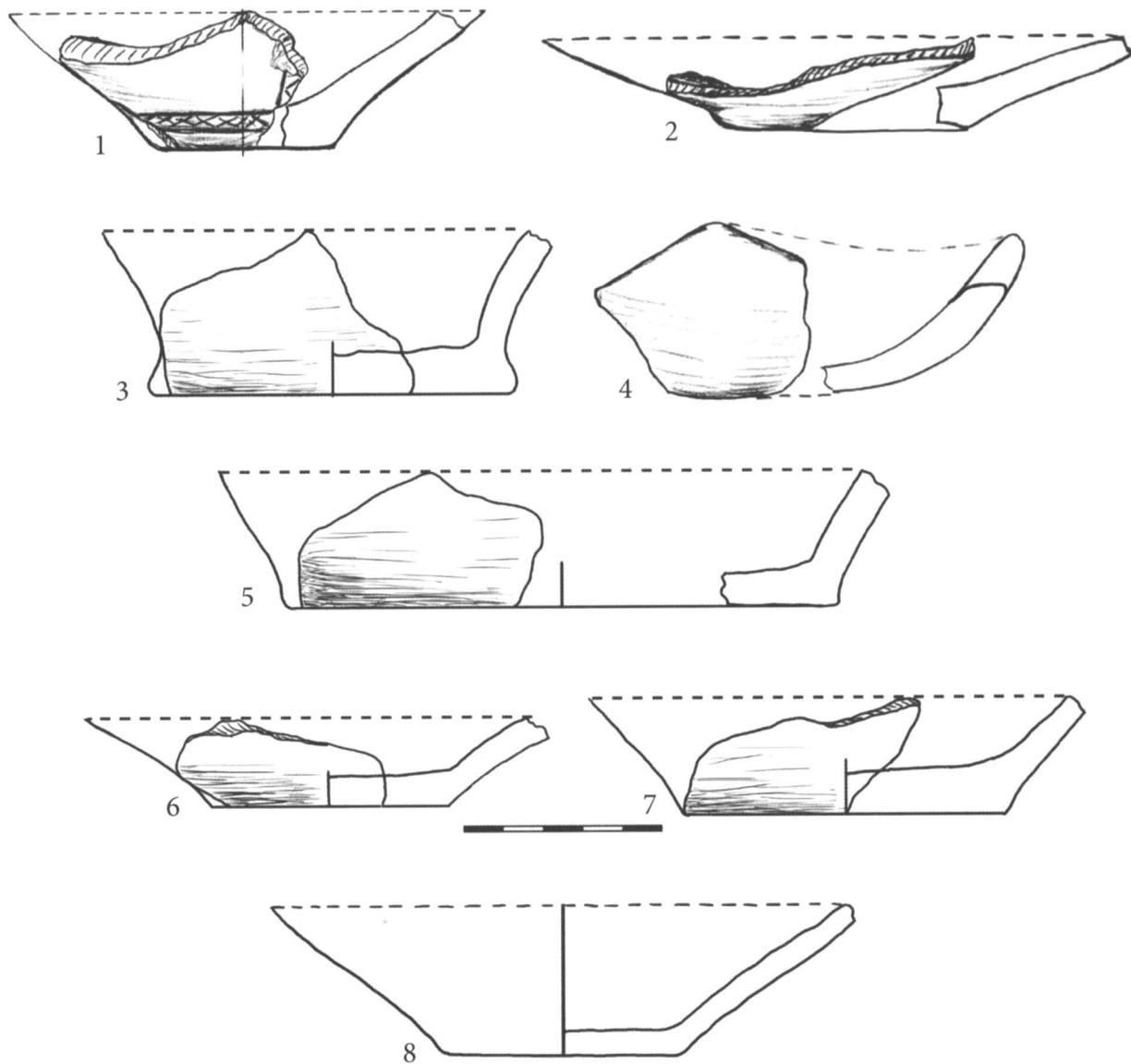
Planșa 90. Vase-amforă.

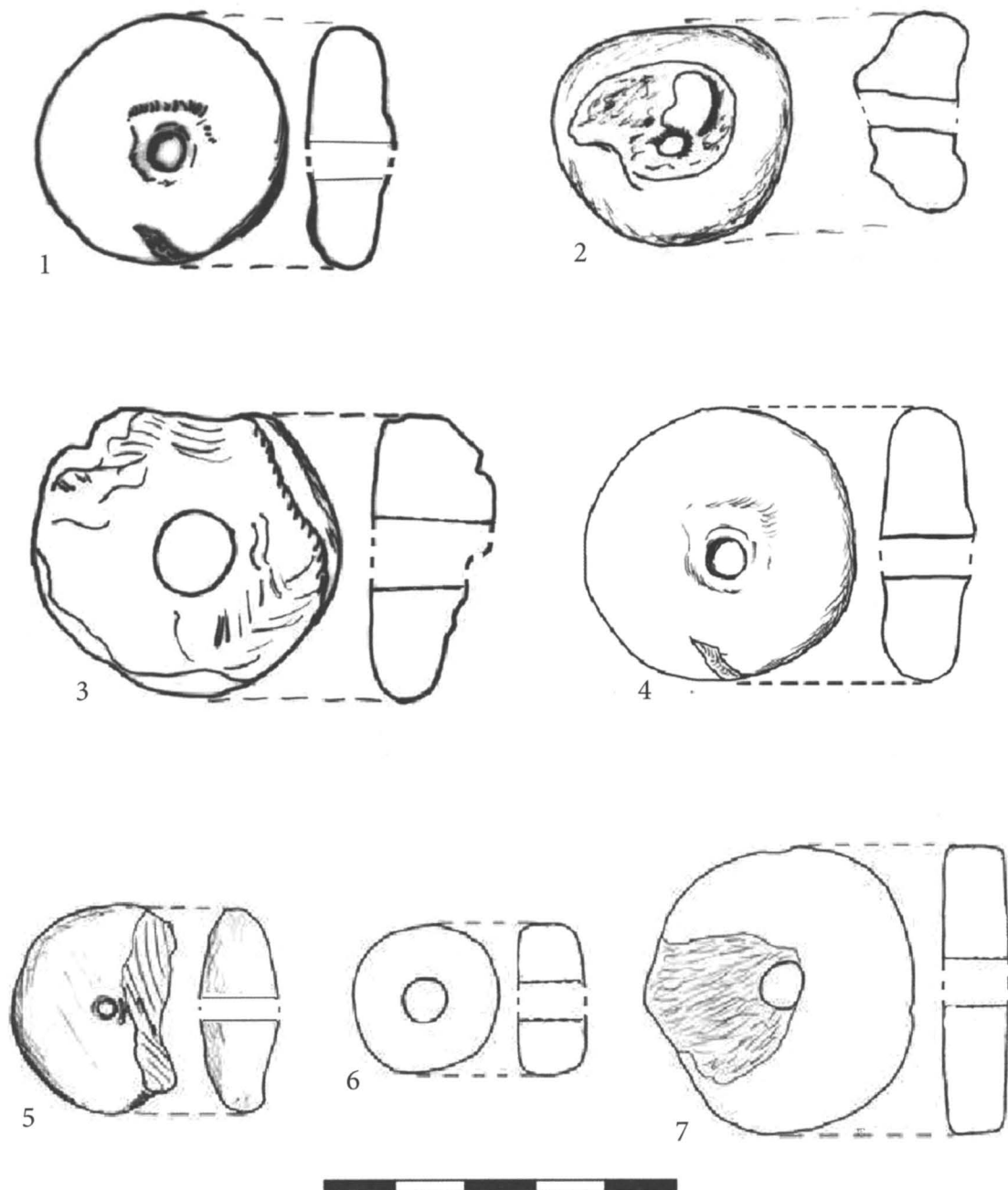
Planșa 91. Farfurii.

Planșa 92. Funduri de vase ceramice.

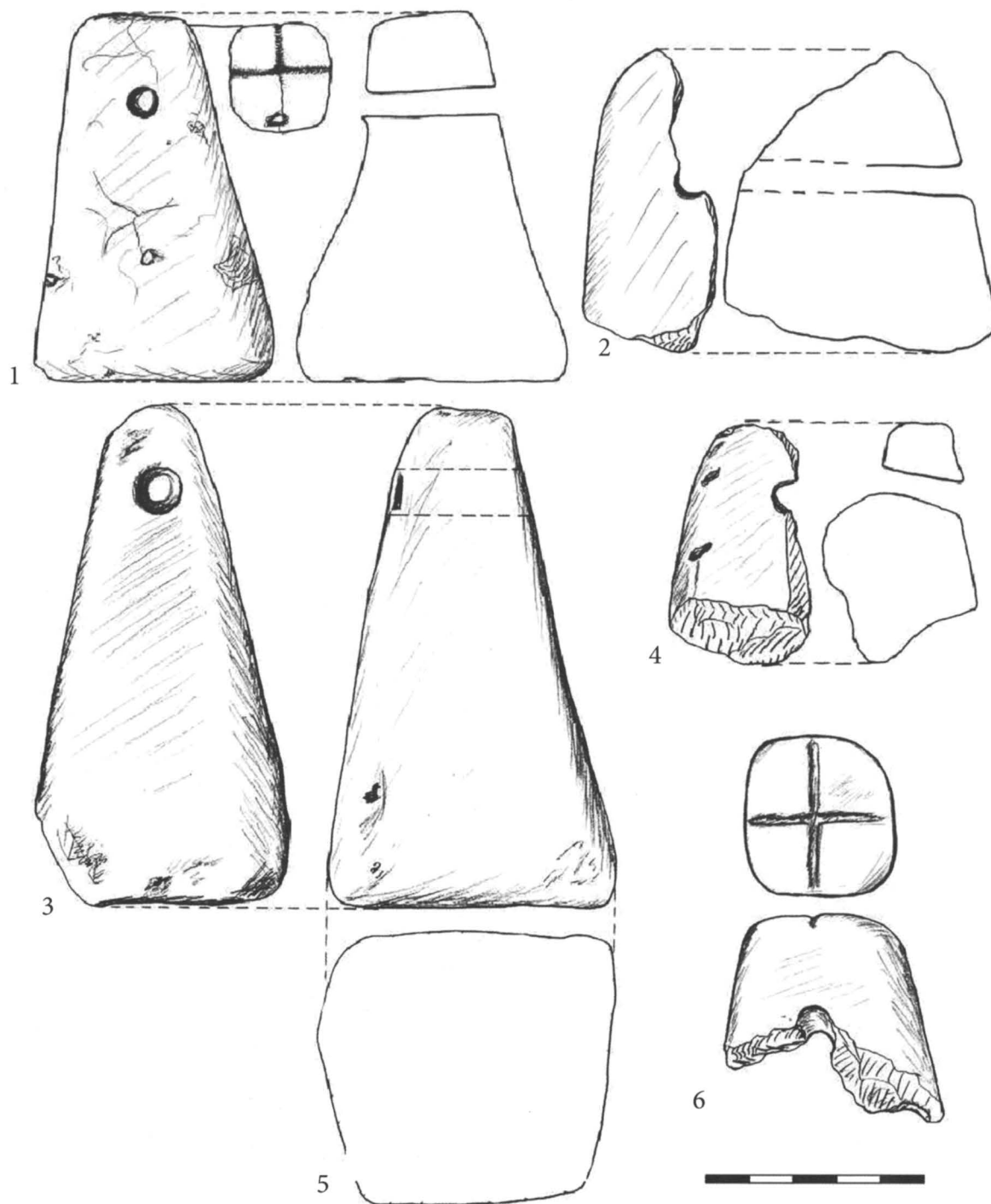

Planșa 93. Funduri de vase ceramice.

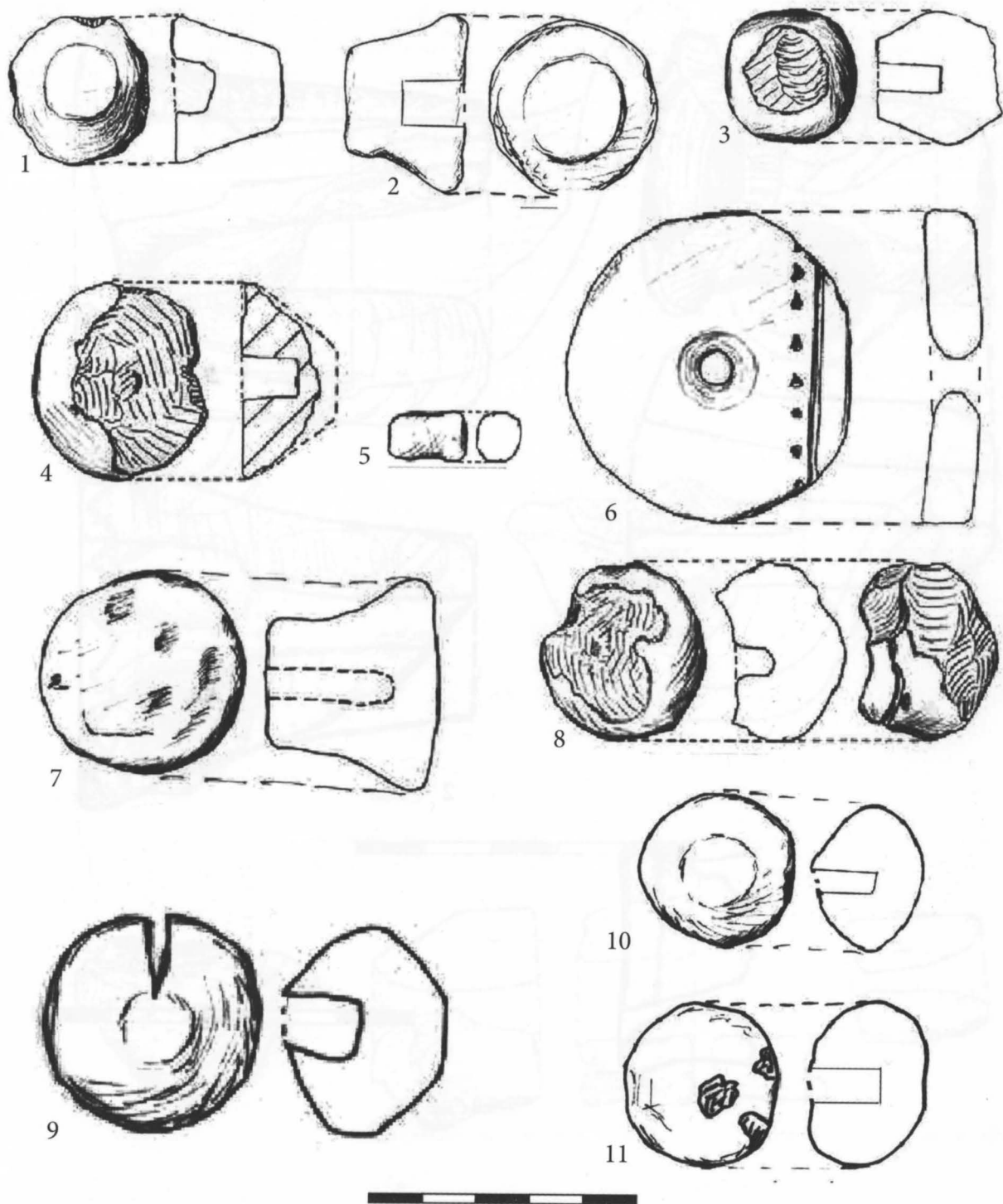

Planșa 94. Farfurii.

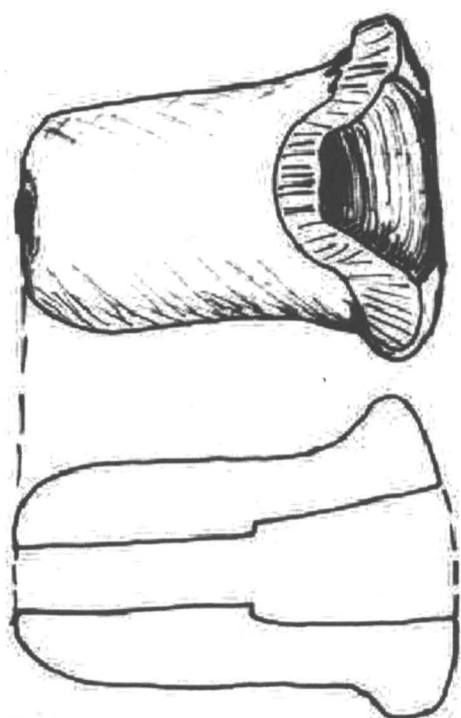

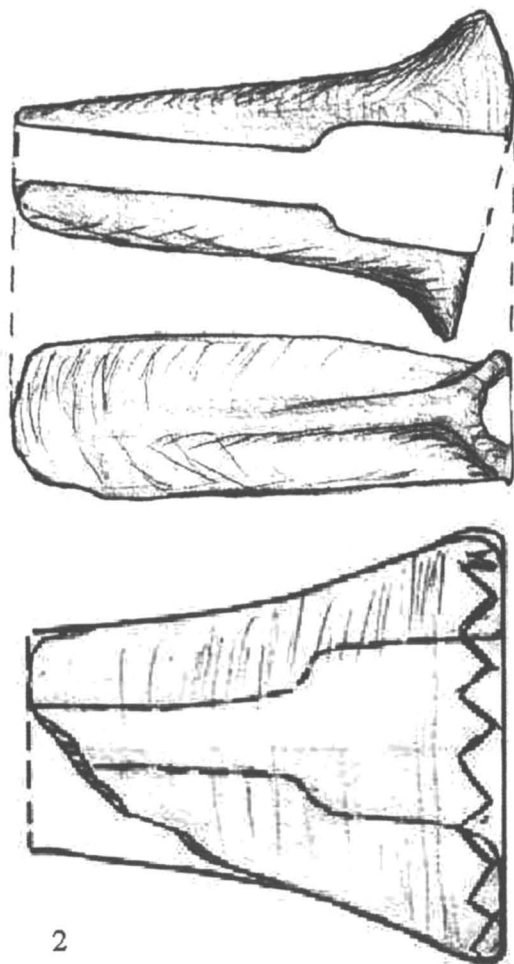
Planșa 95. Fusaiole.

Planșa 96. Greutăți din lut ars.

1

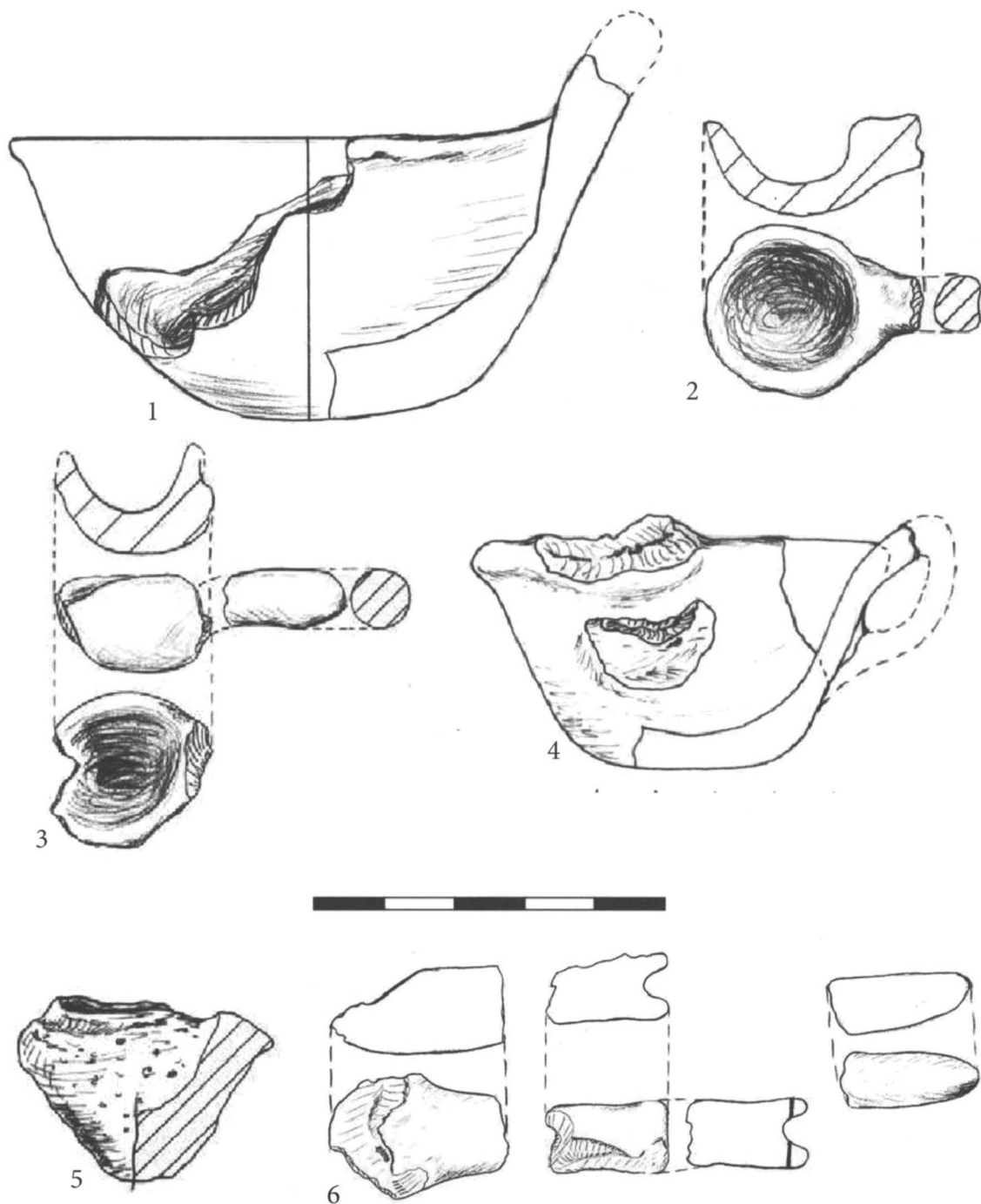
2

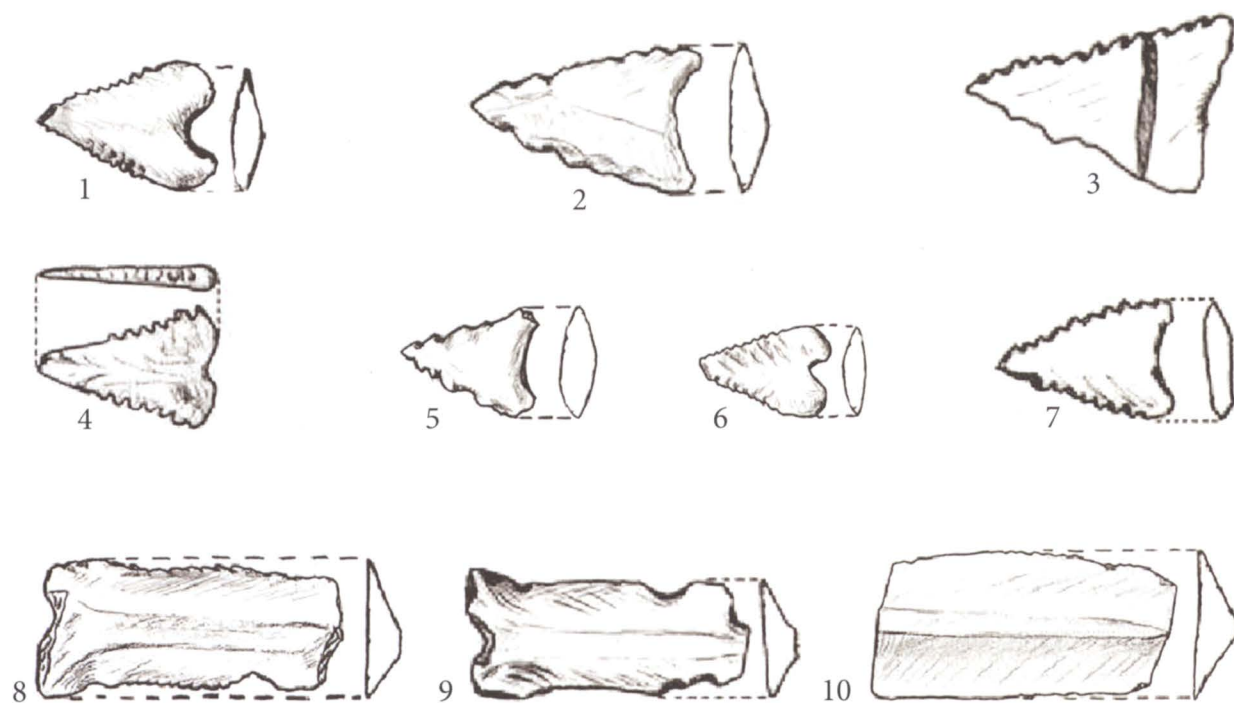
3

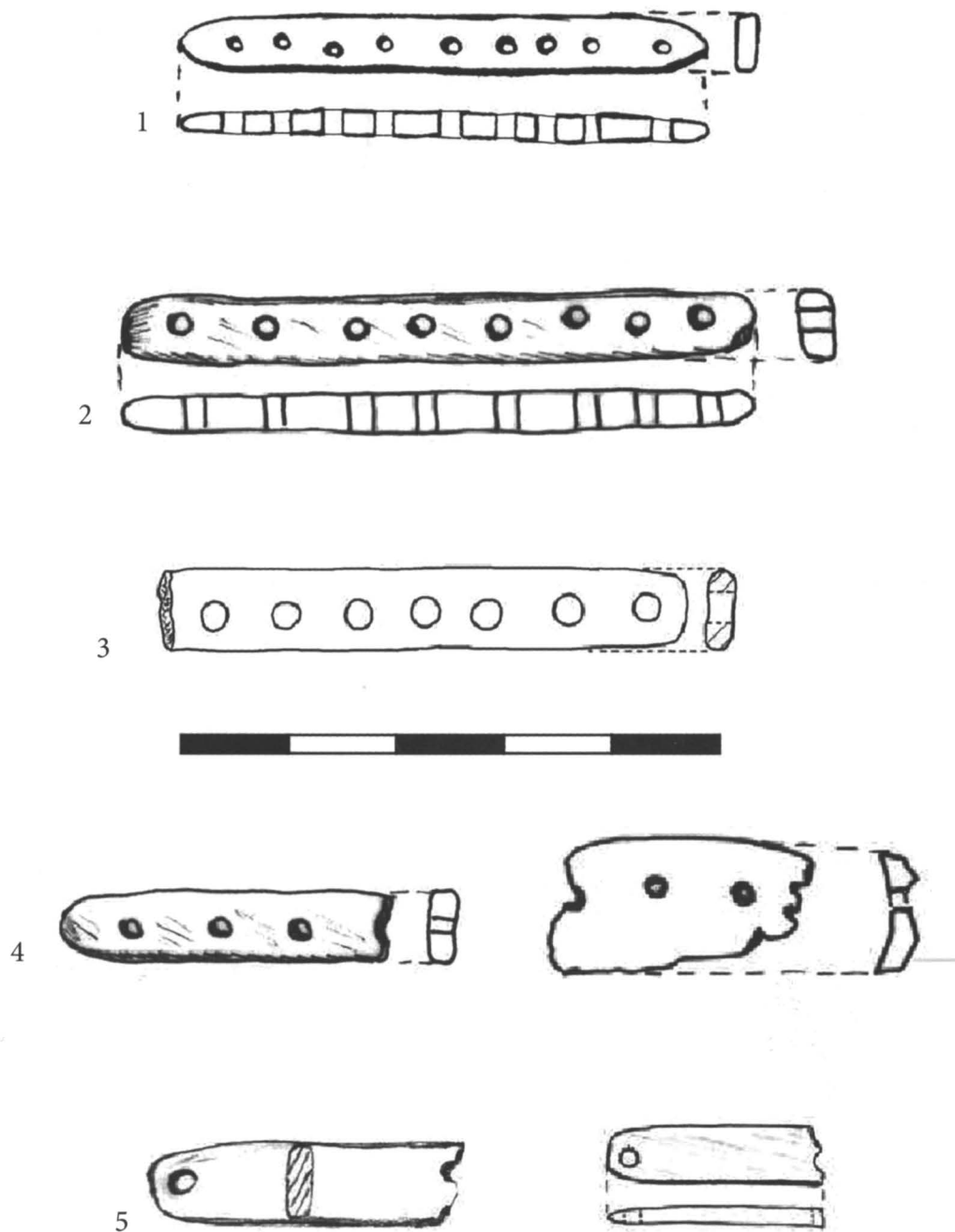
Planșa 97. Ustensile casnice din lut ars.

Planșa 98. Duze de foale, din lut ars.

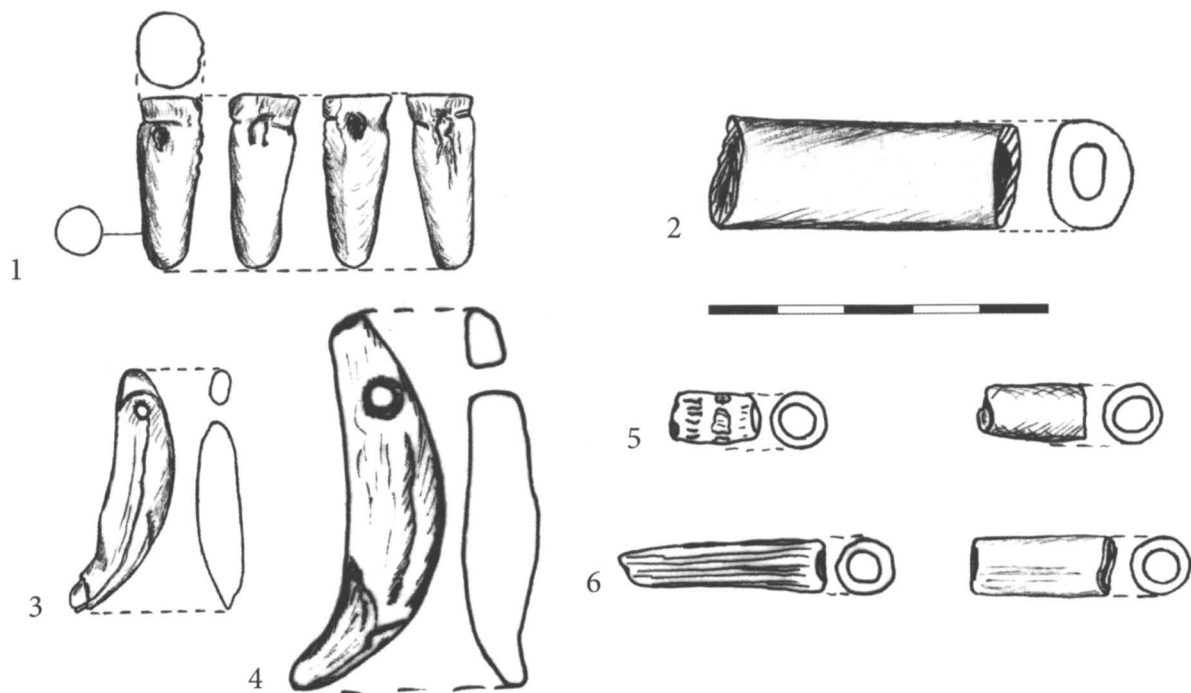

Planşa 99. Creuzete.

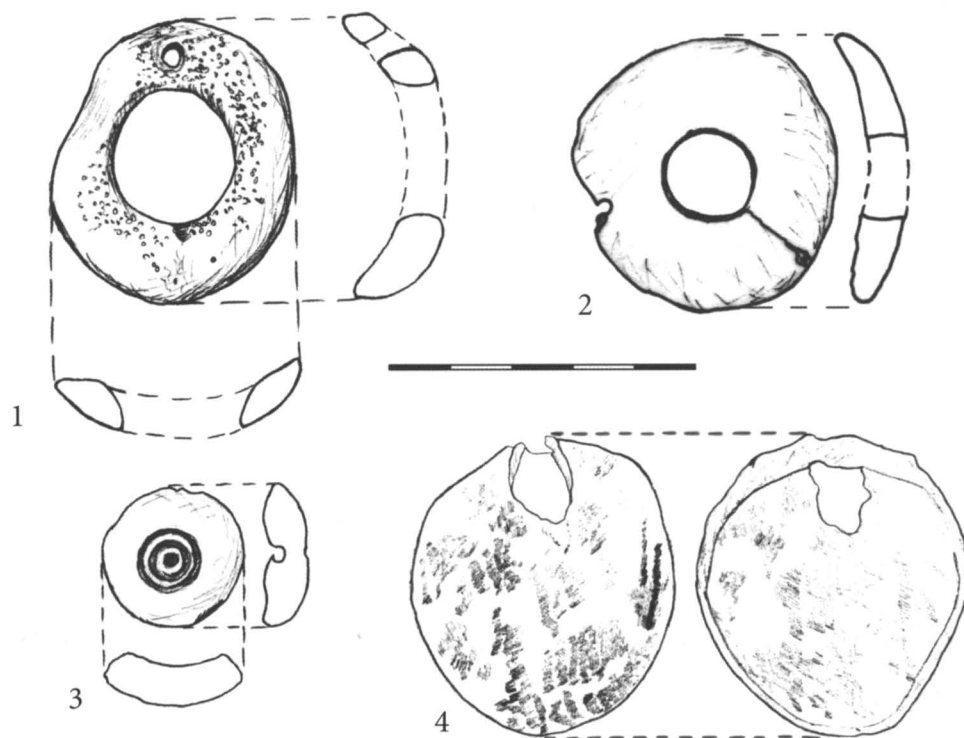

Planșa 100. Vârfuri de săgeți din silex.

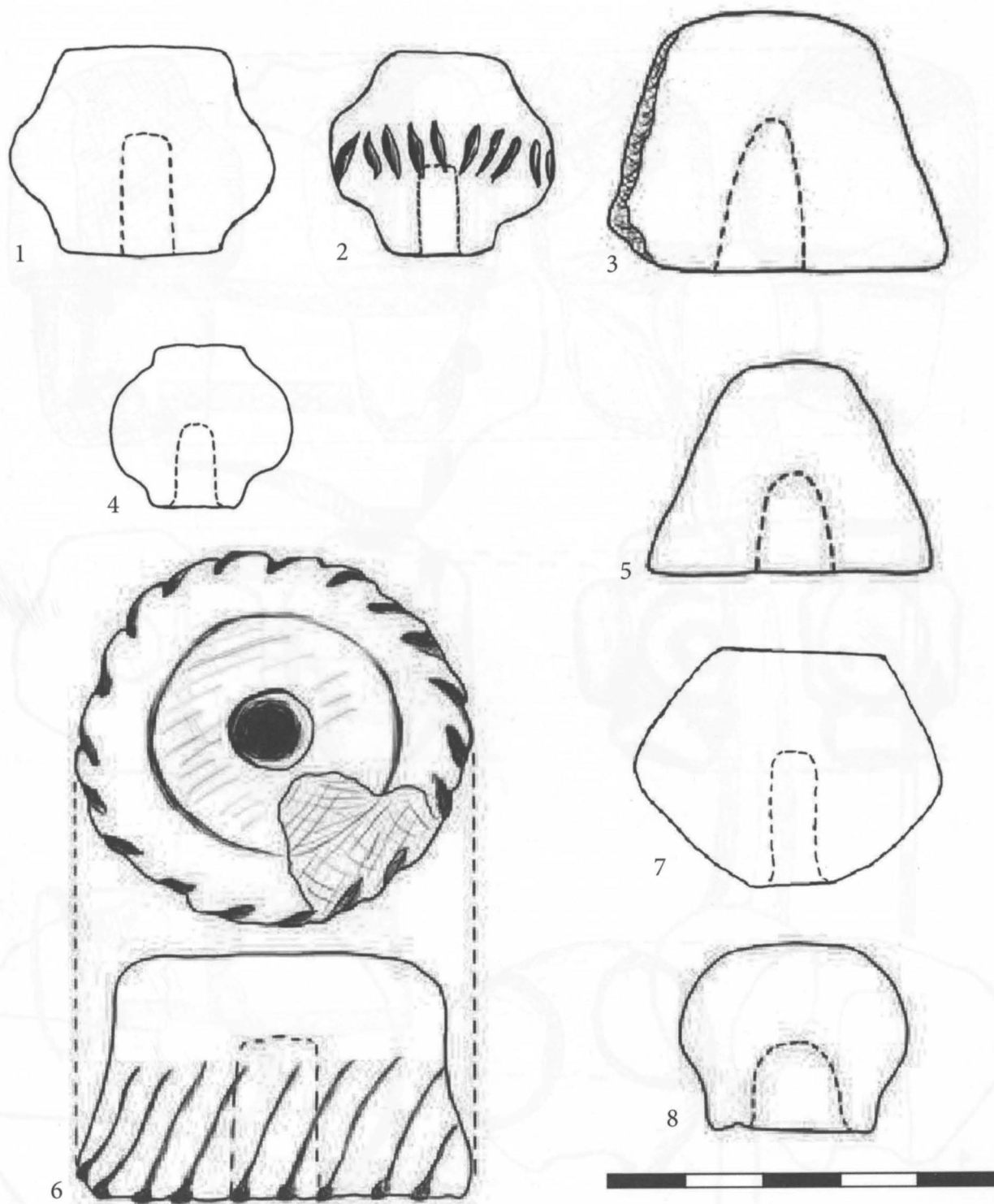

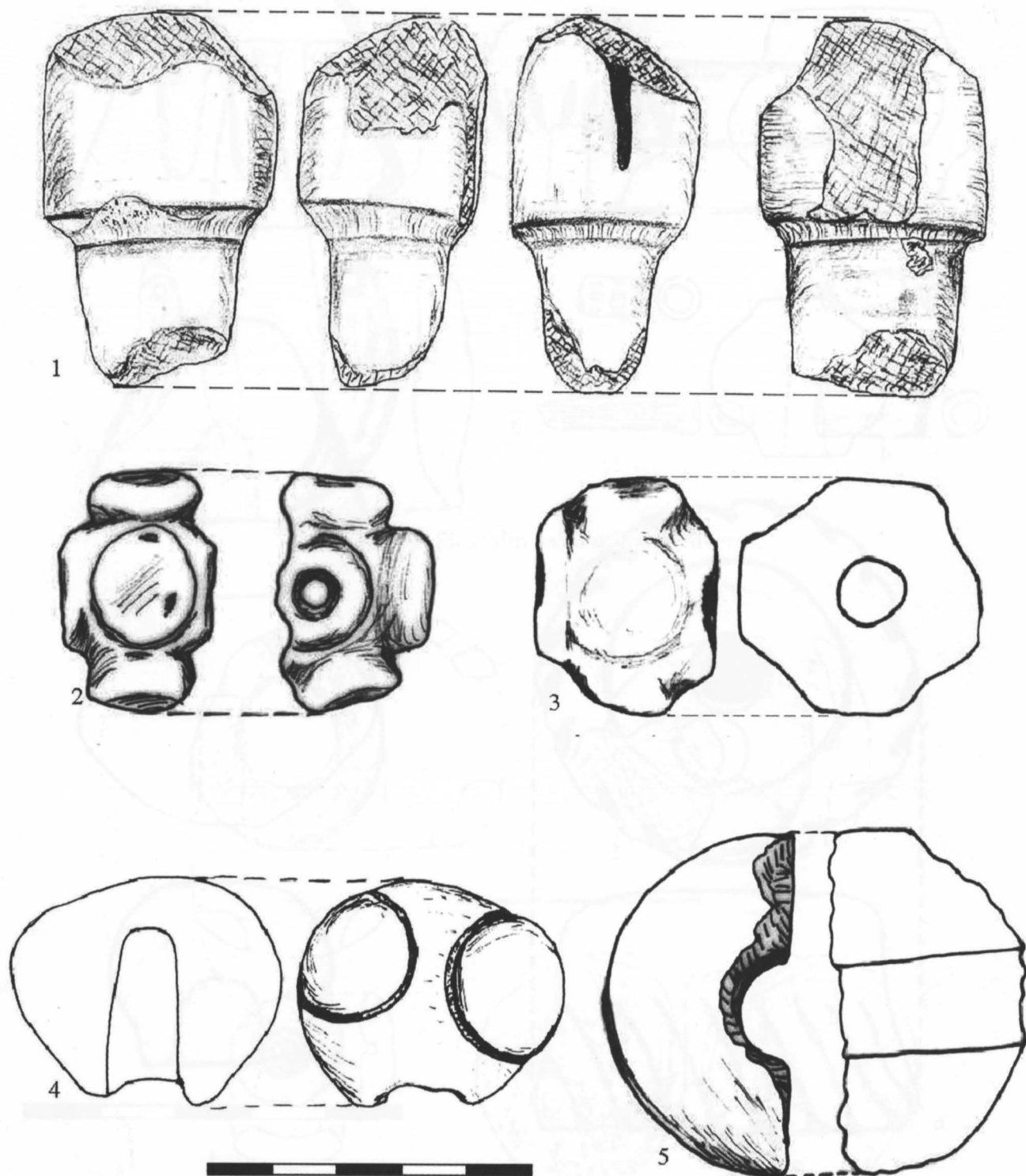
Planșa 101. Piese din os cu utilizare diversă.

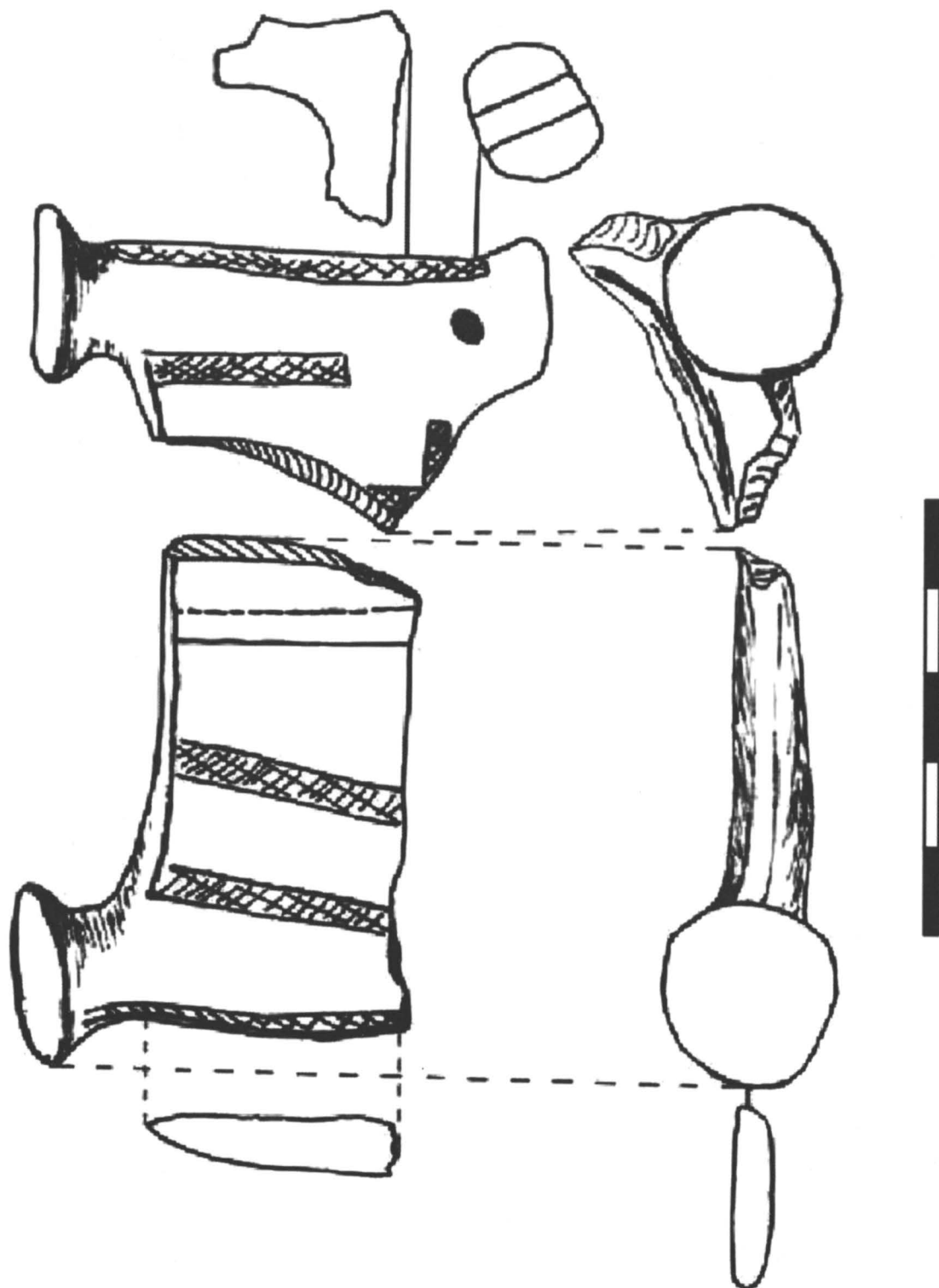
Planșa 102. Piese de port și podoabă din os.

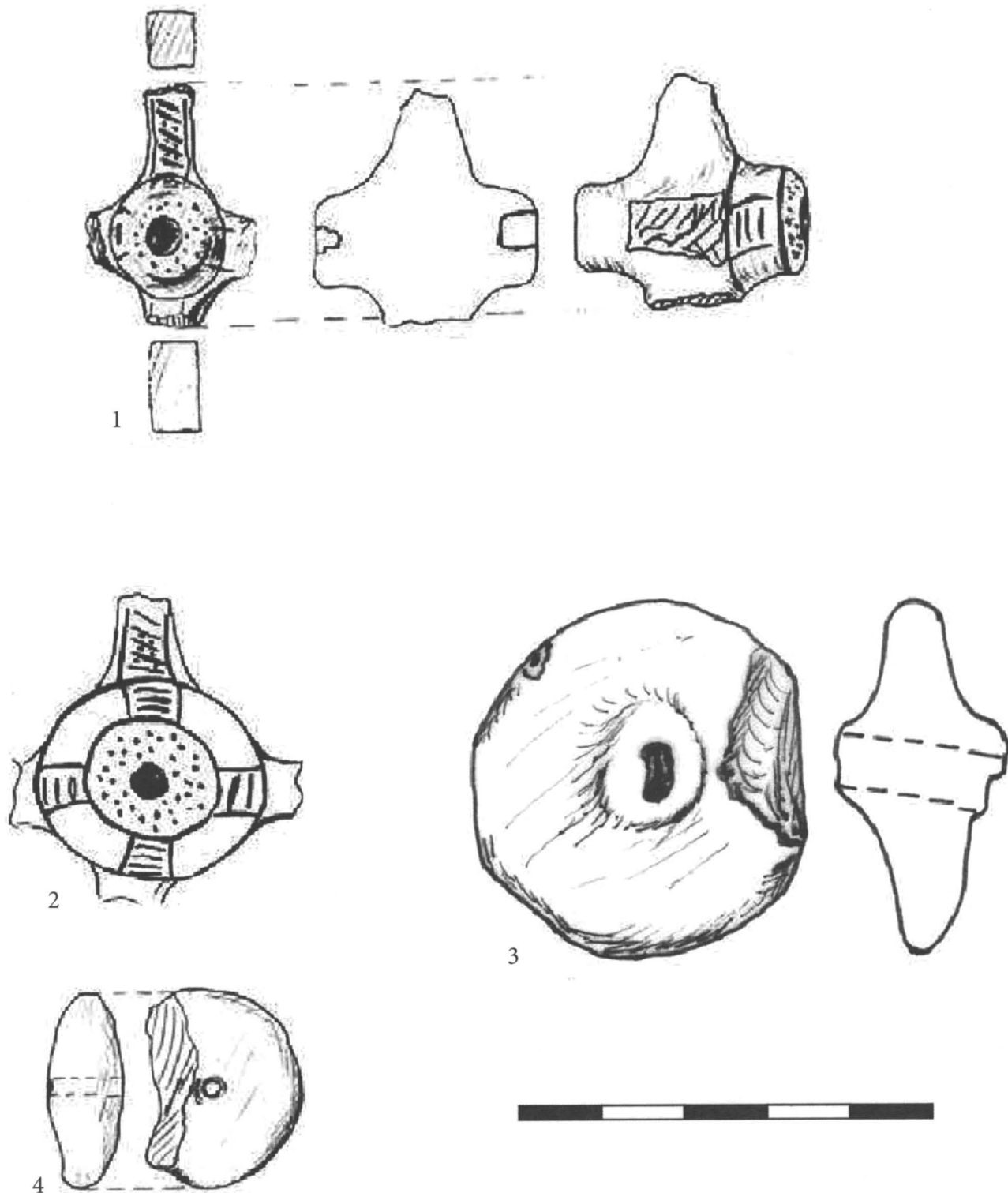
Planșa 103. Capete de băț din lut ars.

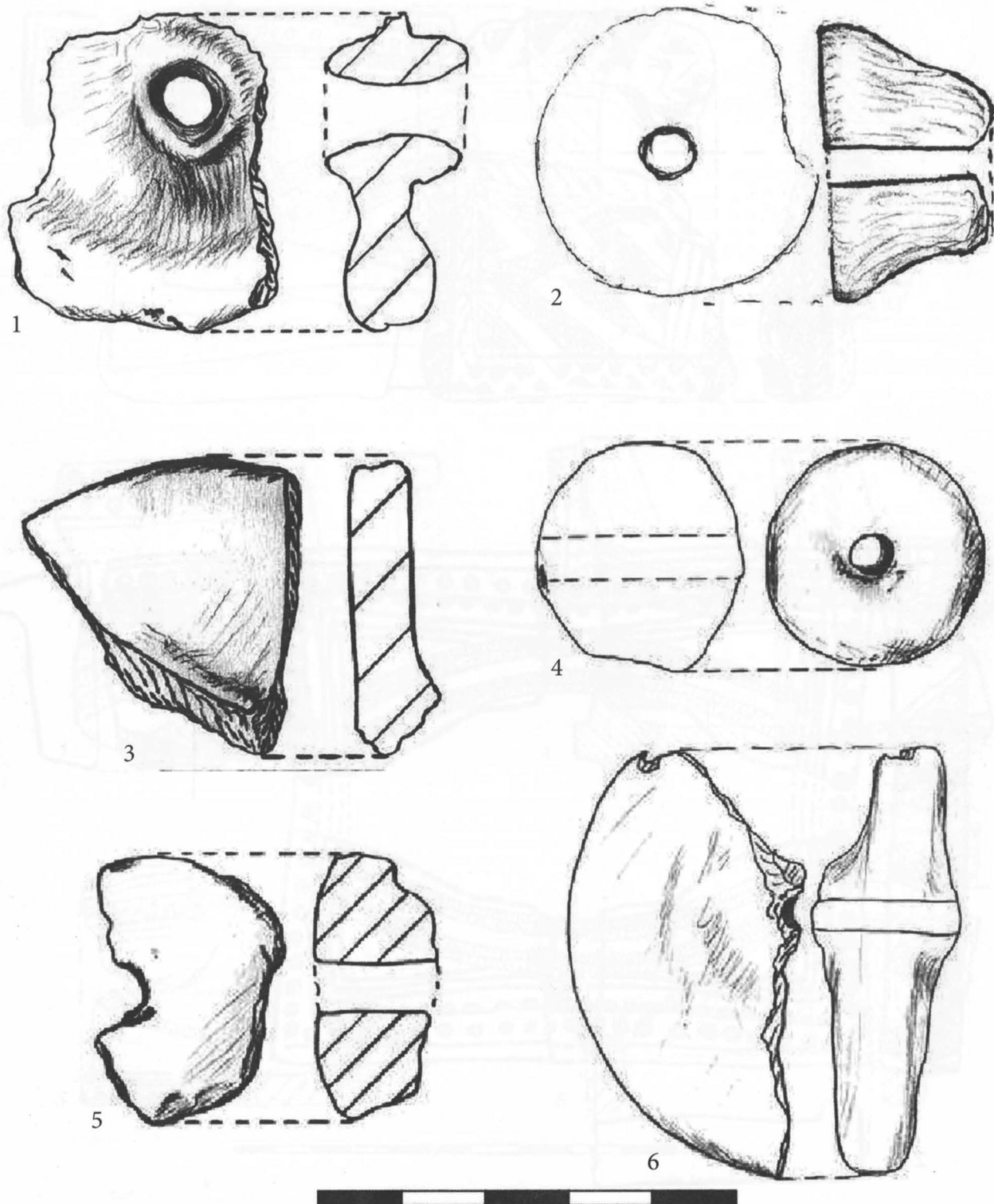
Planşa 104. Măciuci din piatră şi imitaţii de măciuci din lut ars.

Planșa 105. Carul miniatural din lut ars

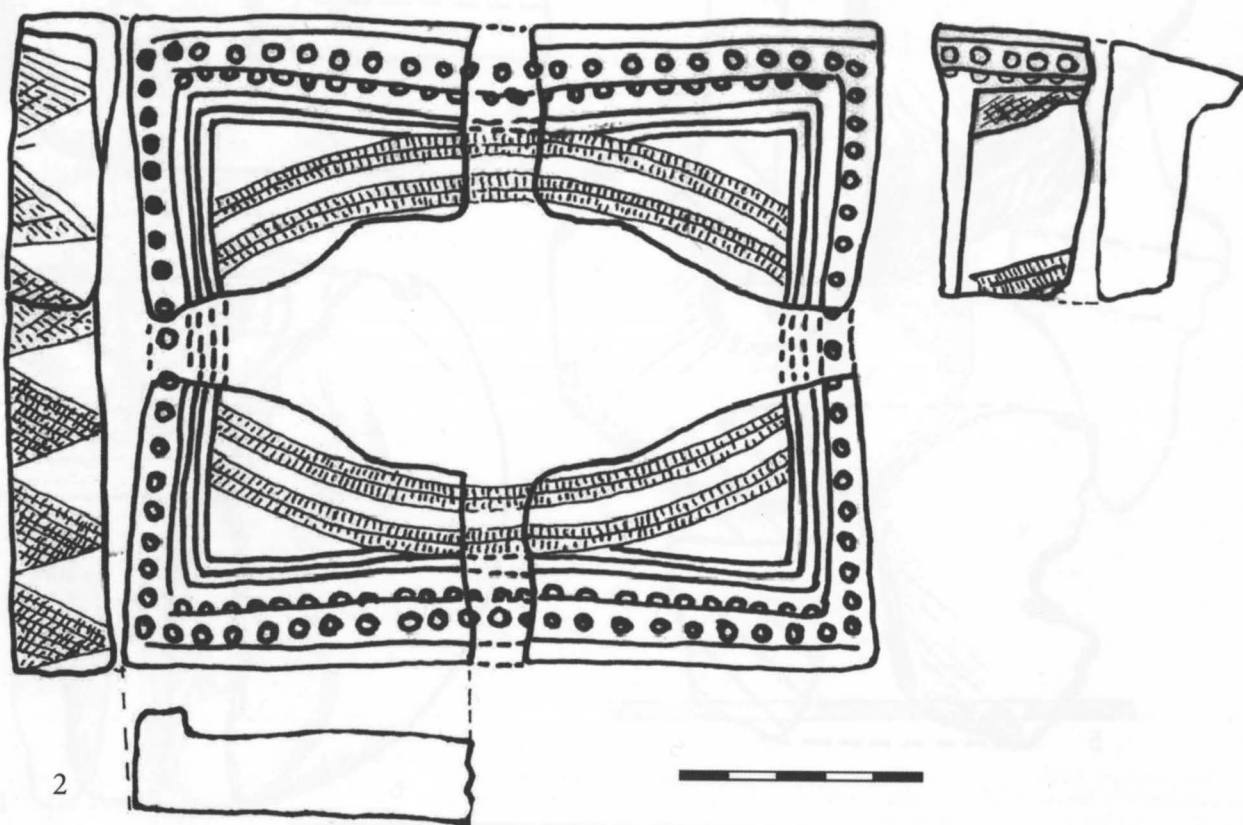

Planșa 106. Roți de care miniaturale.

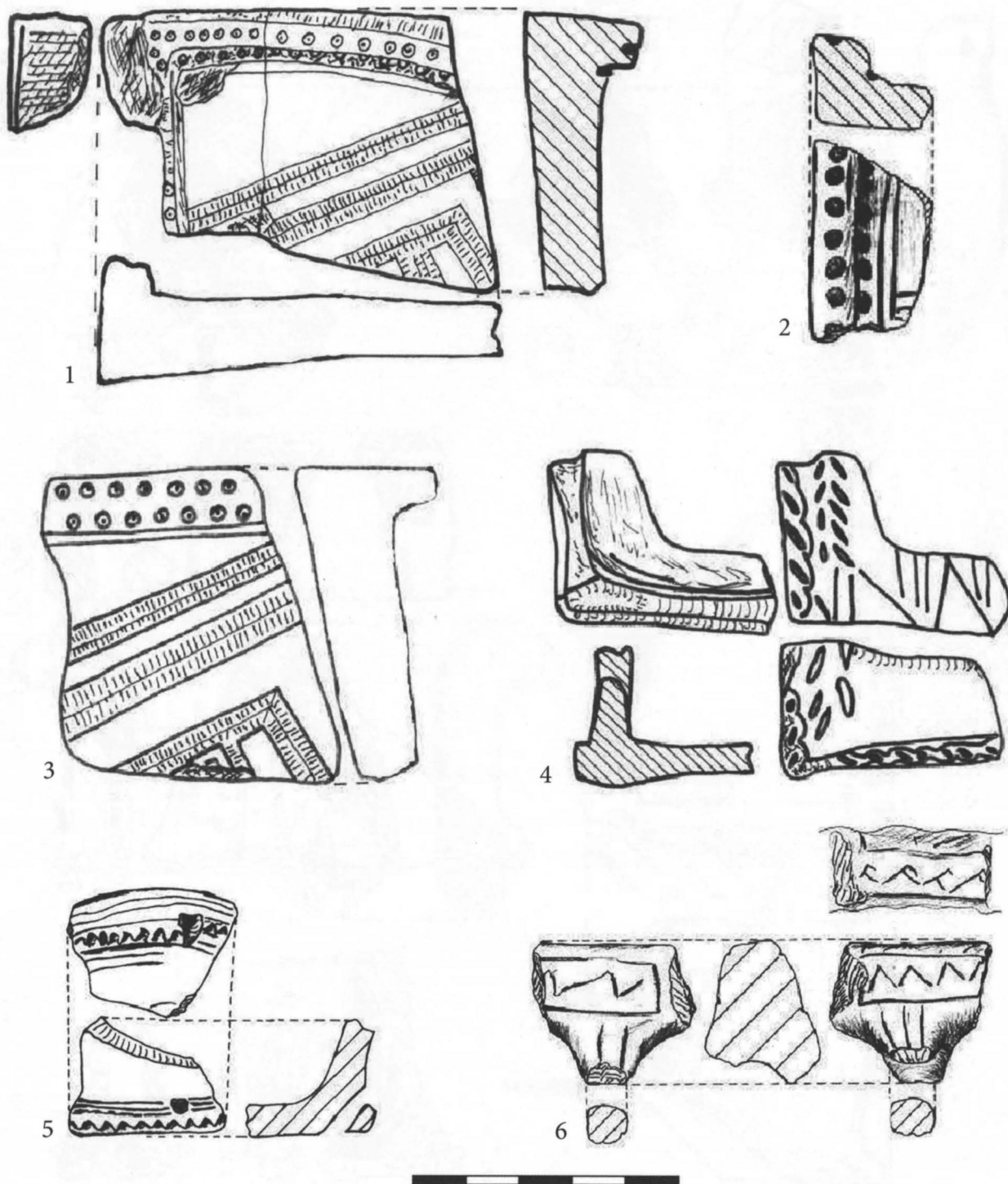

Planșa 107. Părți de care miniaturale.

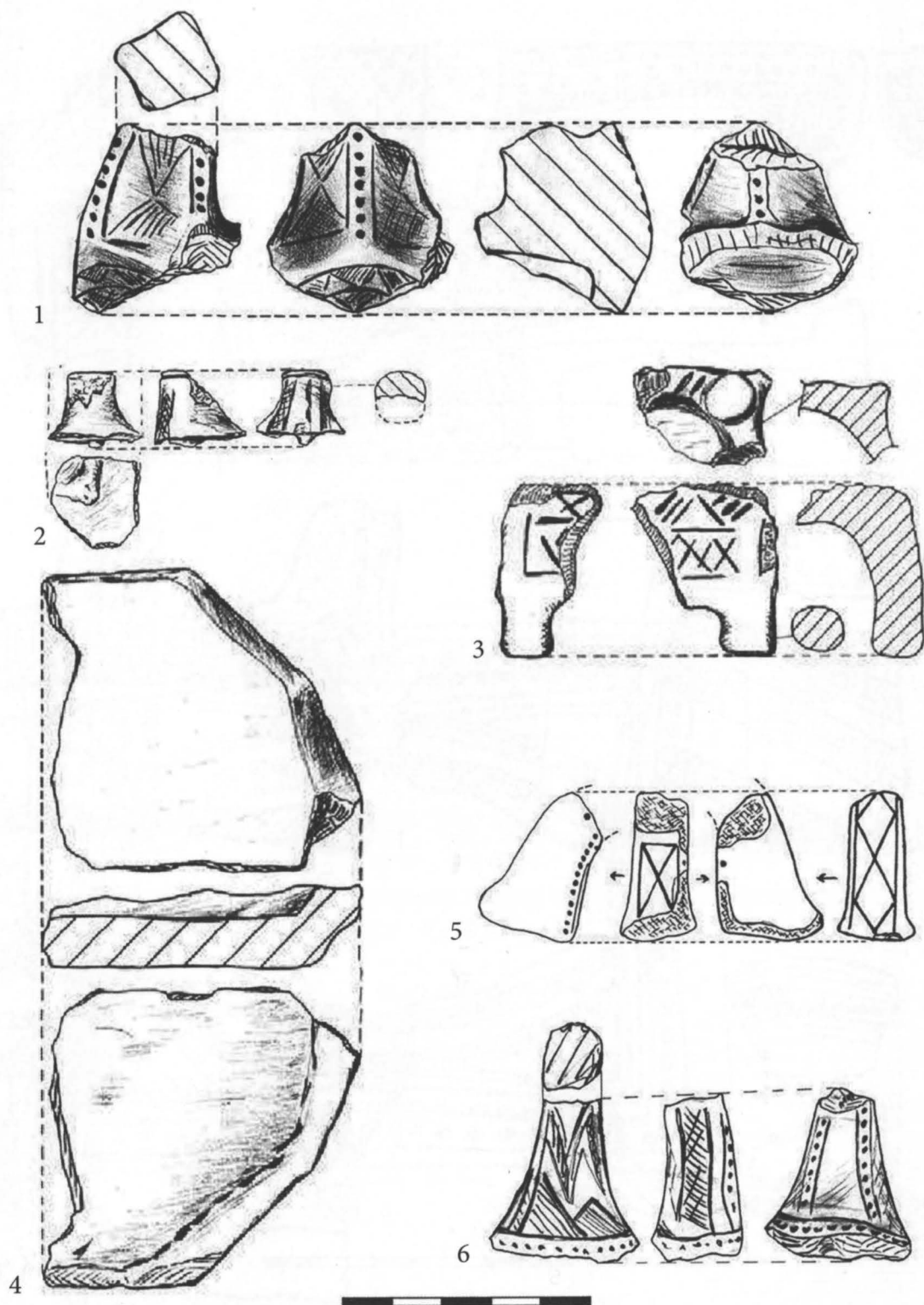

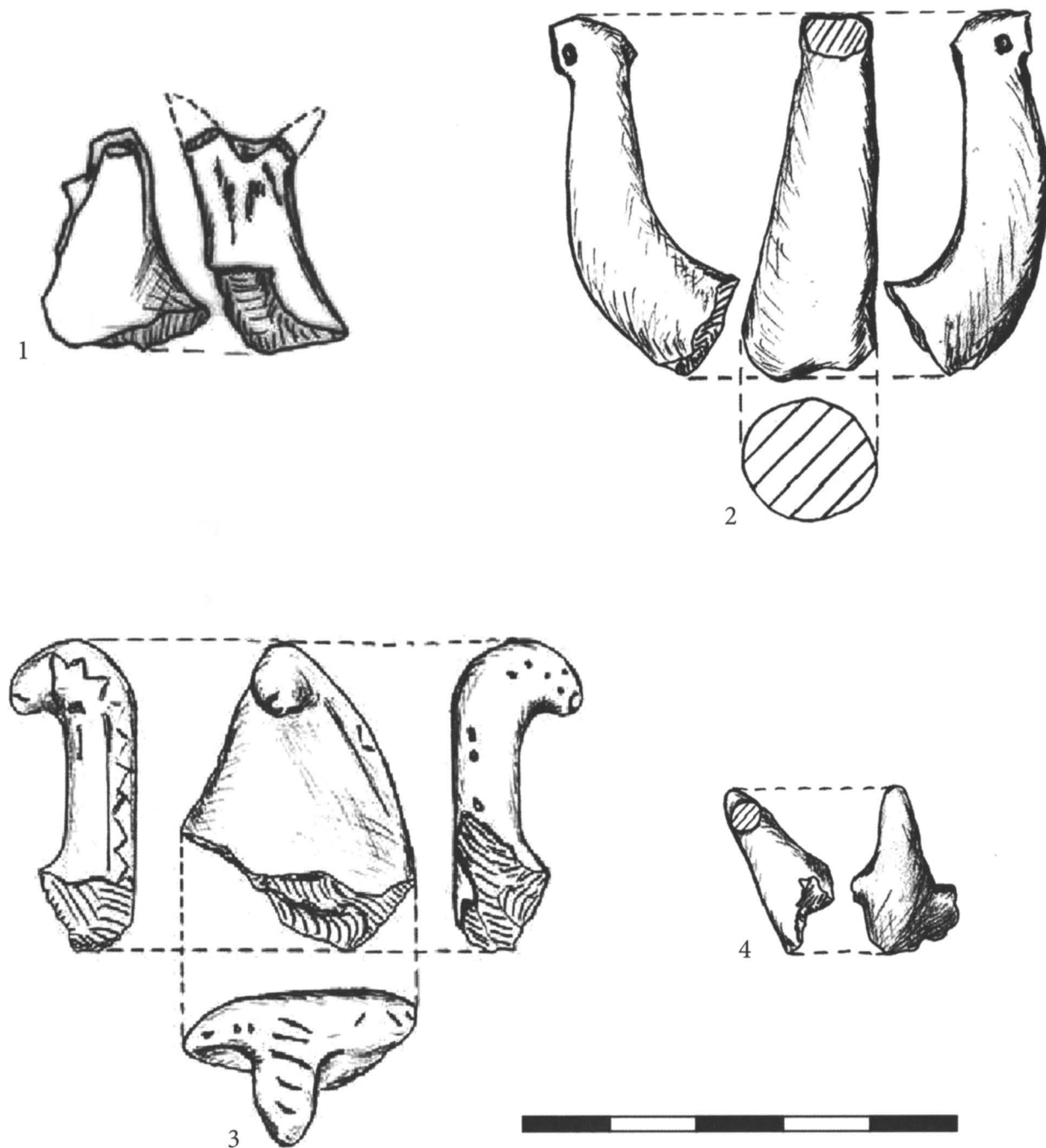
Planşa 108. Altare miniaturale din lut ars.

Planșa 109. Altare, tăvițe și suporturi de vase cu destinație cultică.

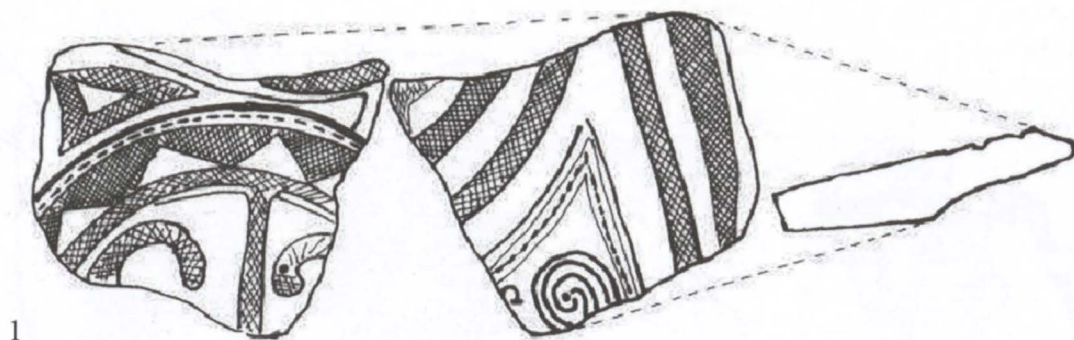

Planșa 110. Altare, tăvițe și suporturi de vase cu destinație cultică

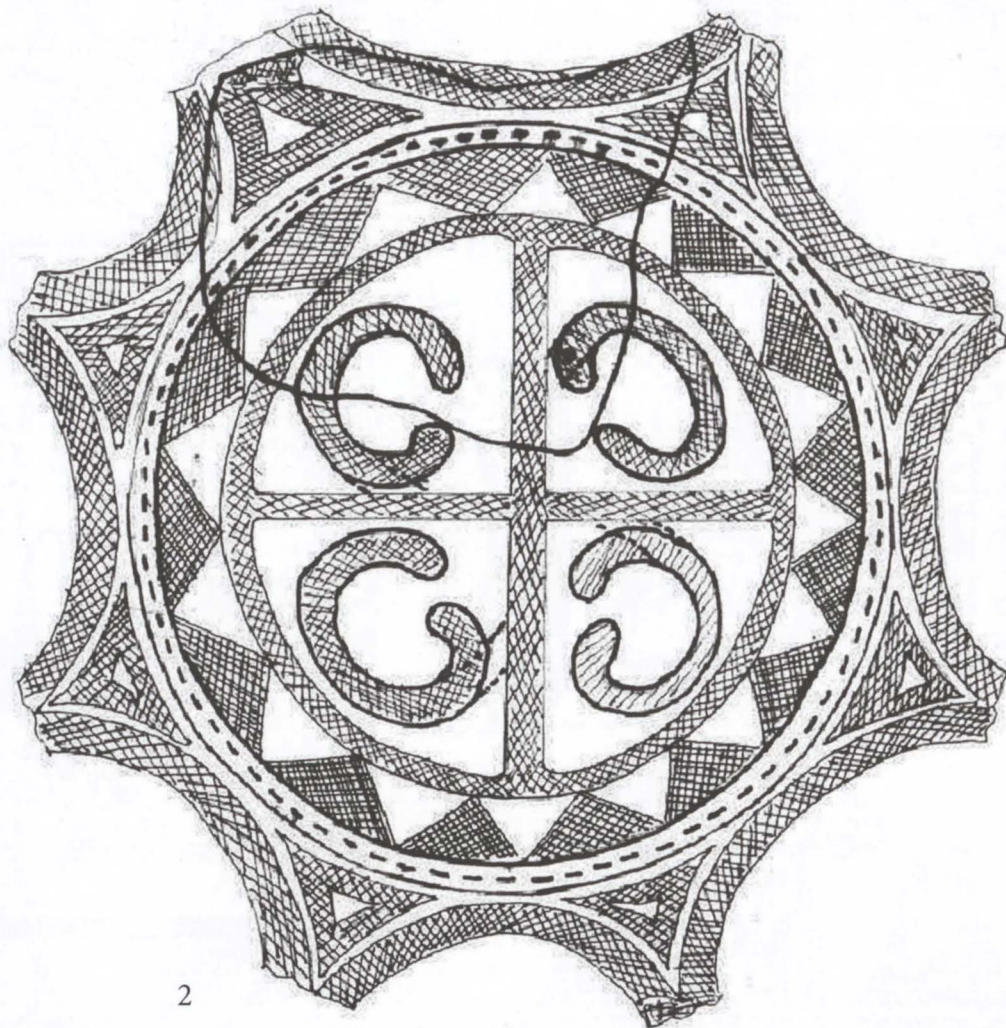

Planșa 111. Figurine / idoli.

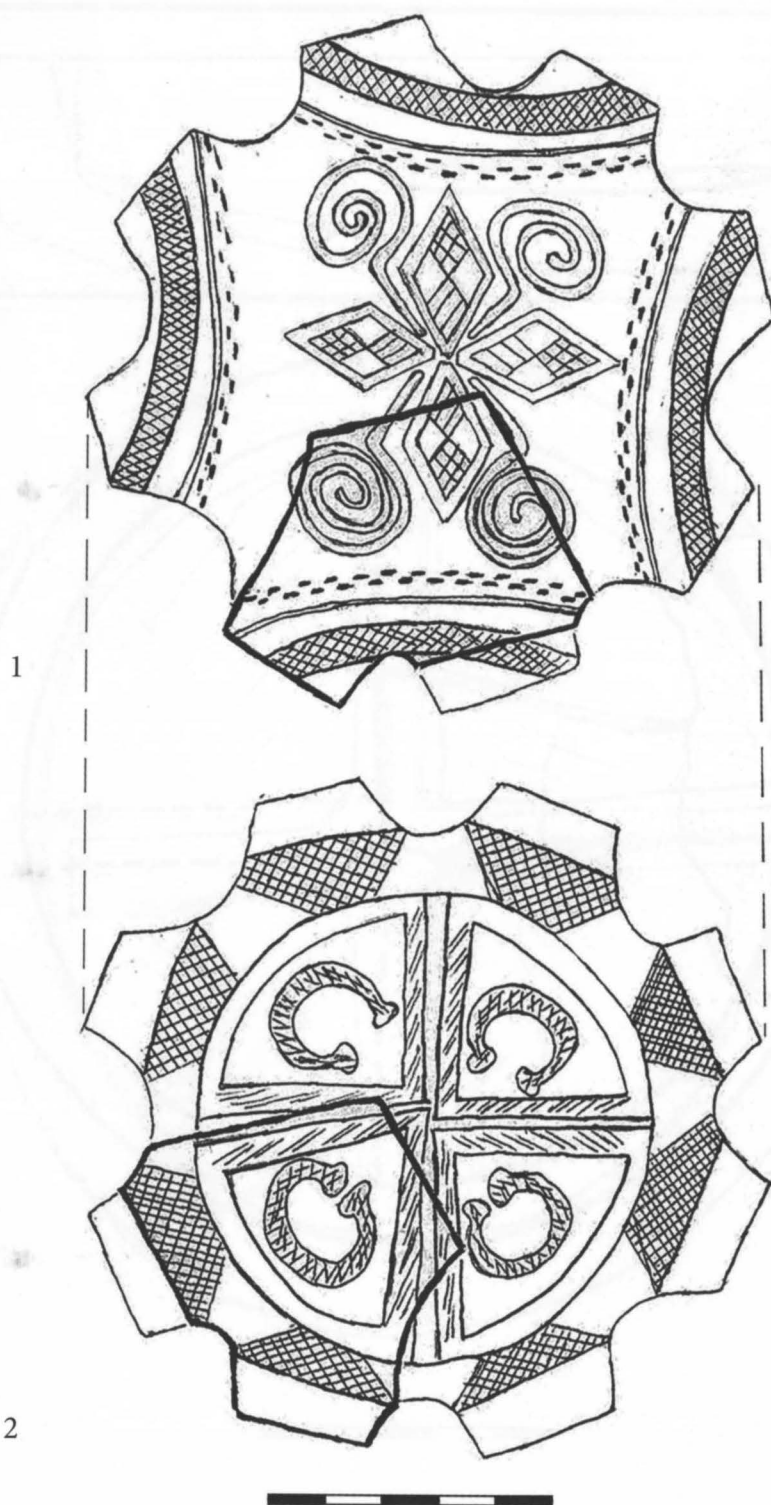

1

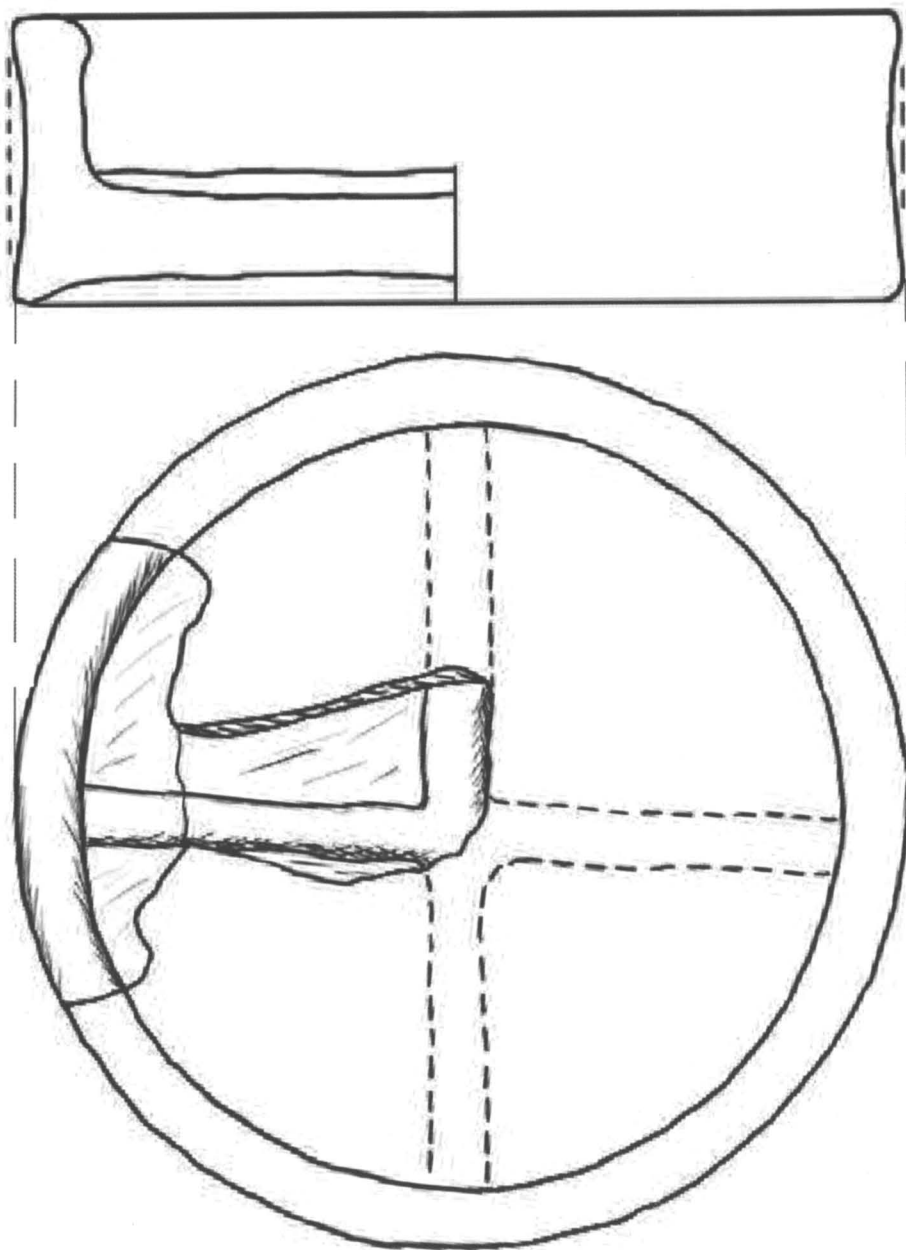
2

Planșa 112. Obiecte cu destinație cultică.

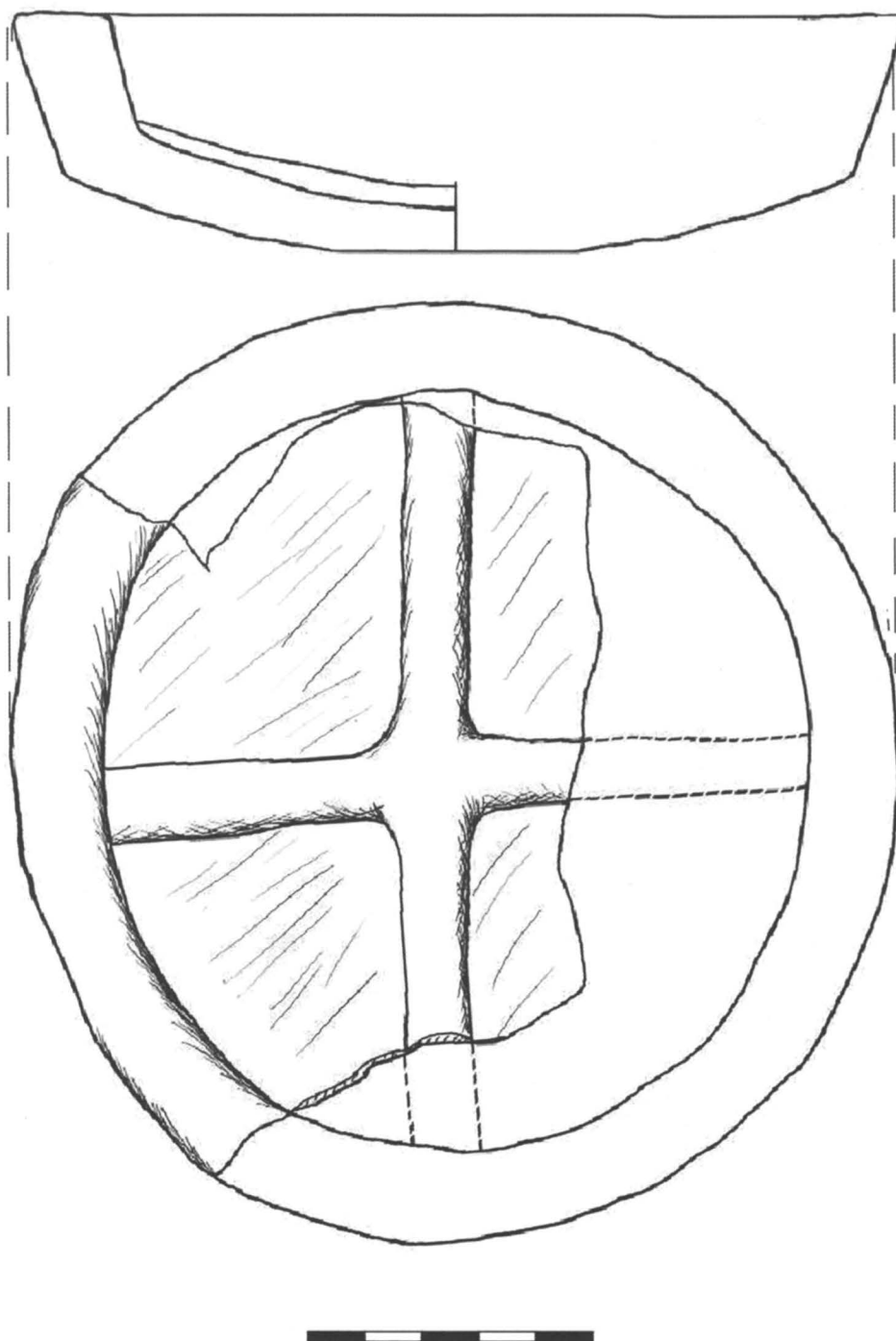

Planșa 113. Obiecte cu destinație cultică.

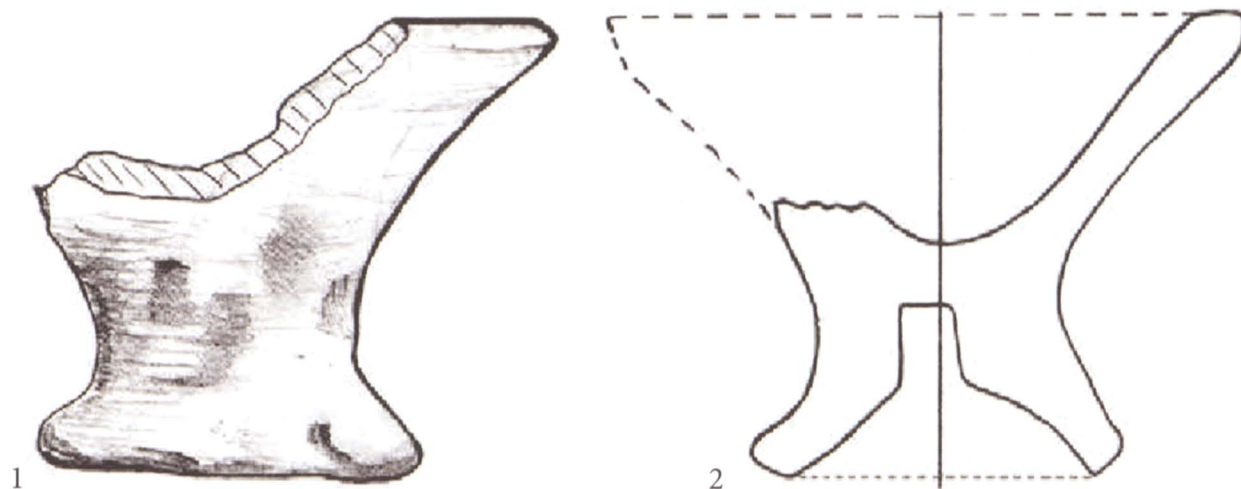

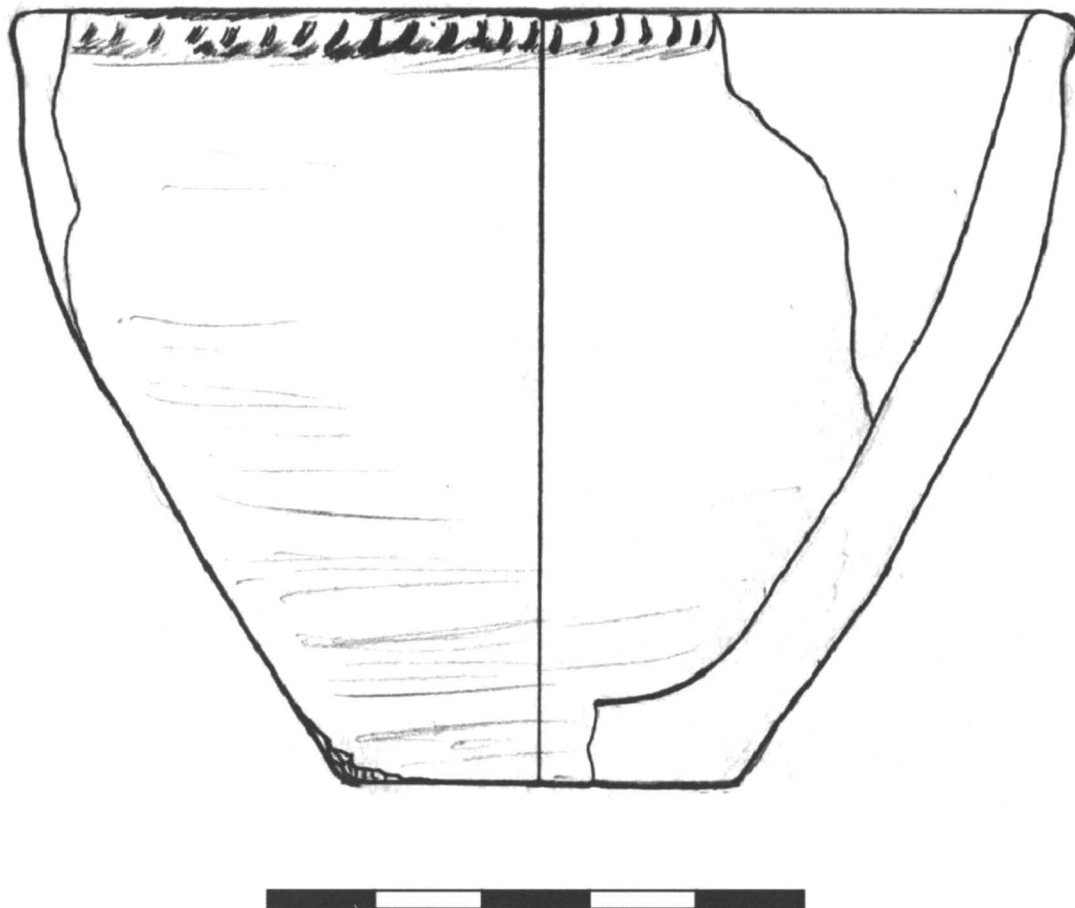
Planșa 114. Obiecte cu destinație cultică.

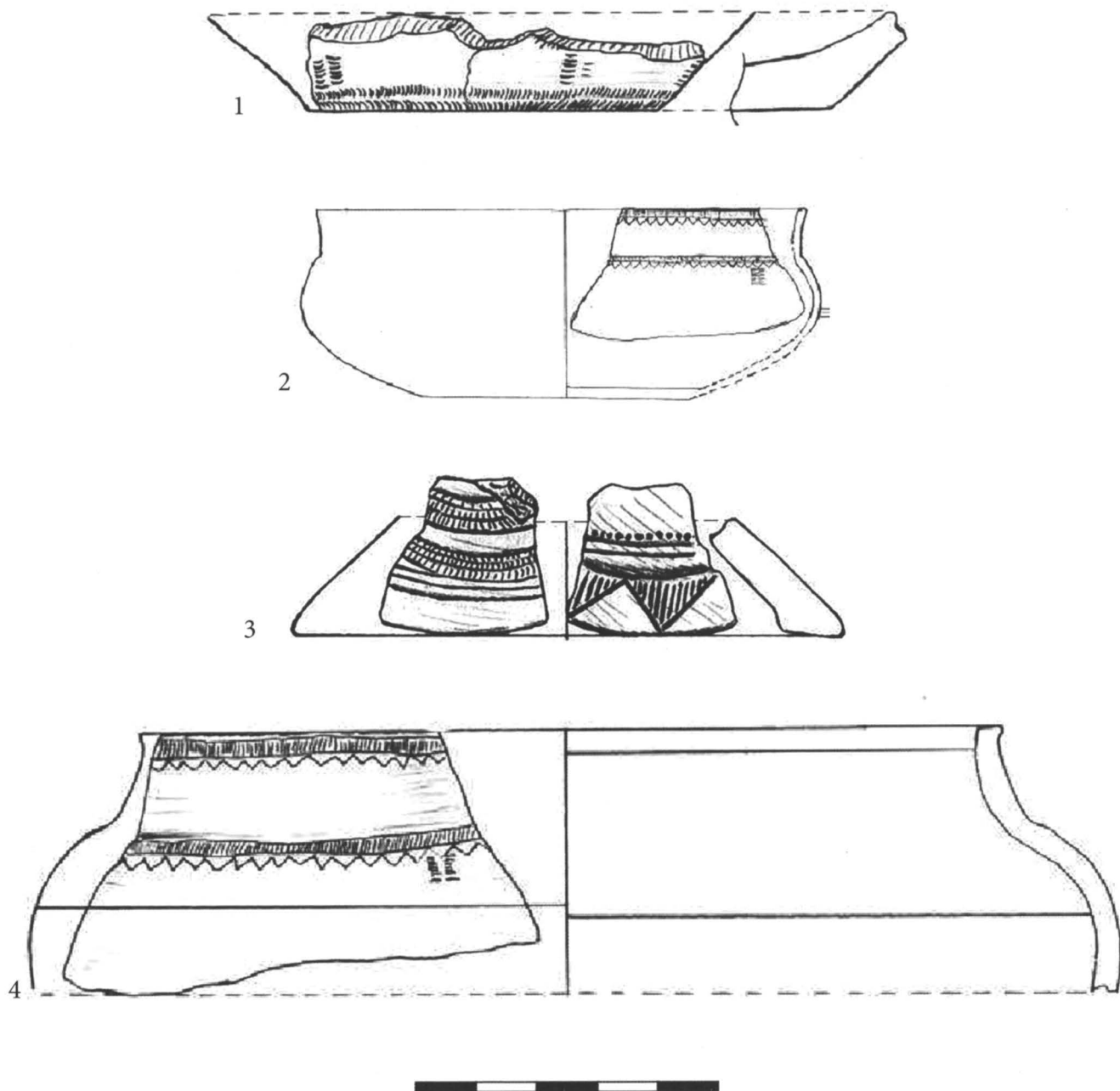
Planșa 115. Obiecte cu destinație cultică.

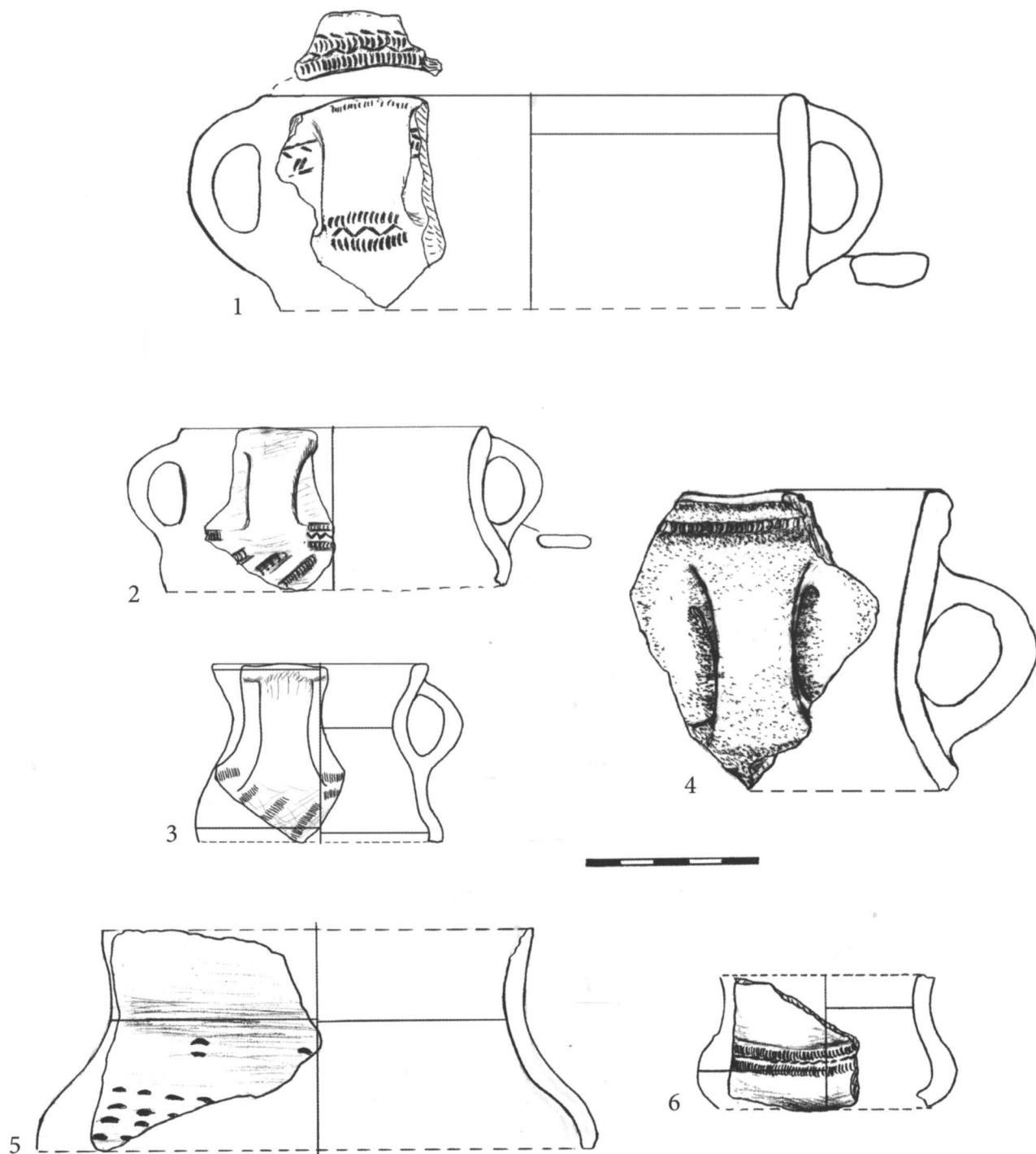
Planşa 116. Sfeşnic

Planșa 117. Vas tronconic.

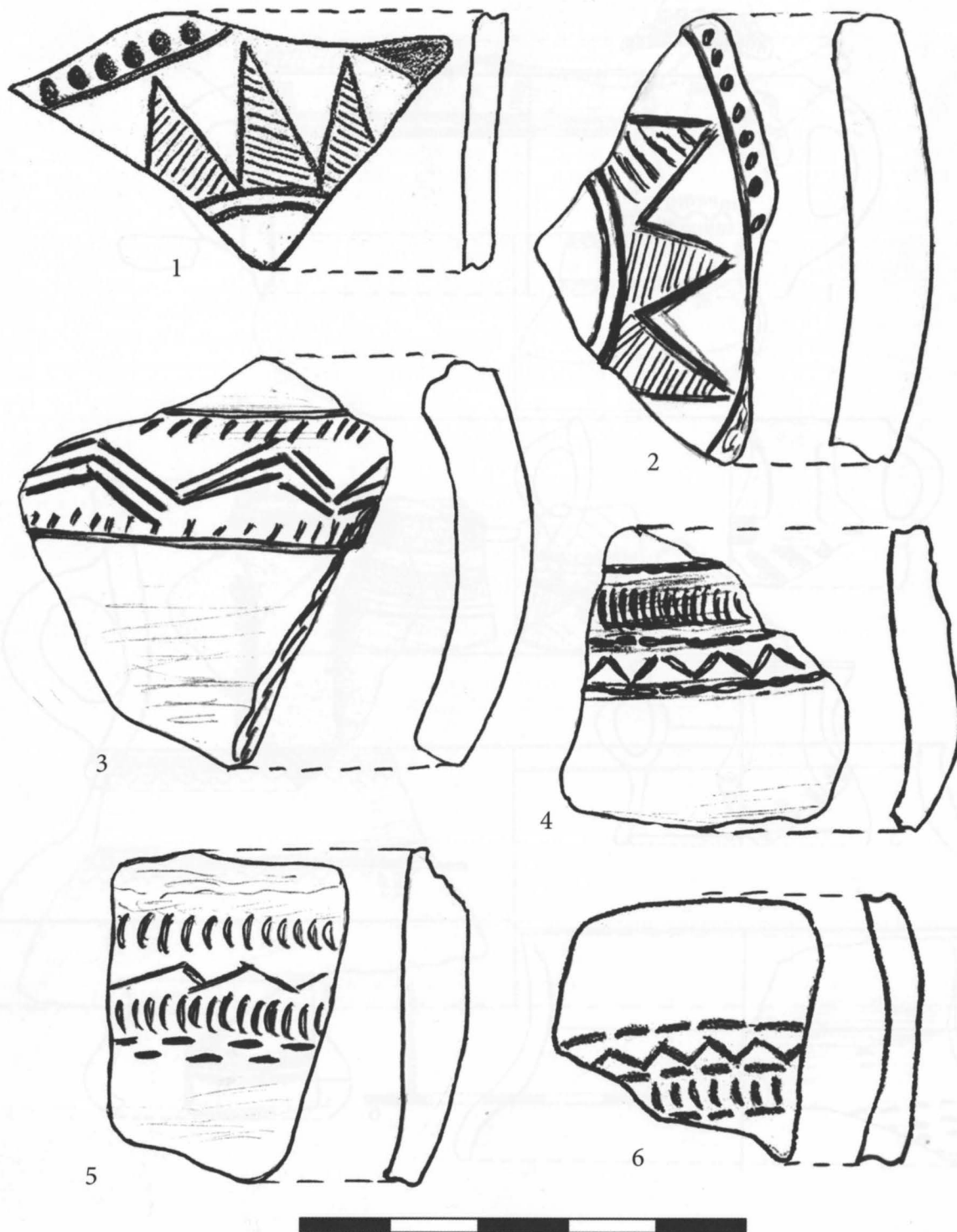

Planșa 118. Ceramică aparținând culturii Tei.

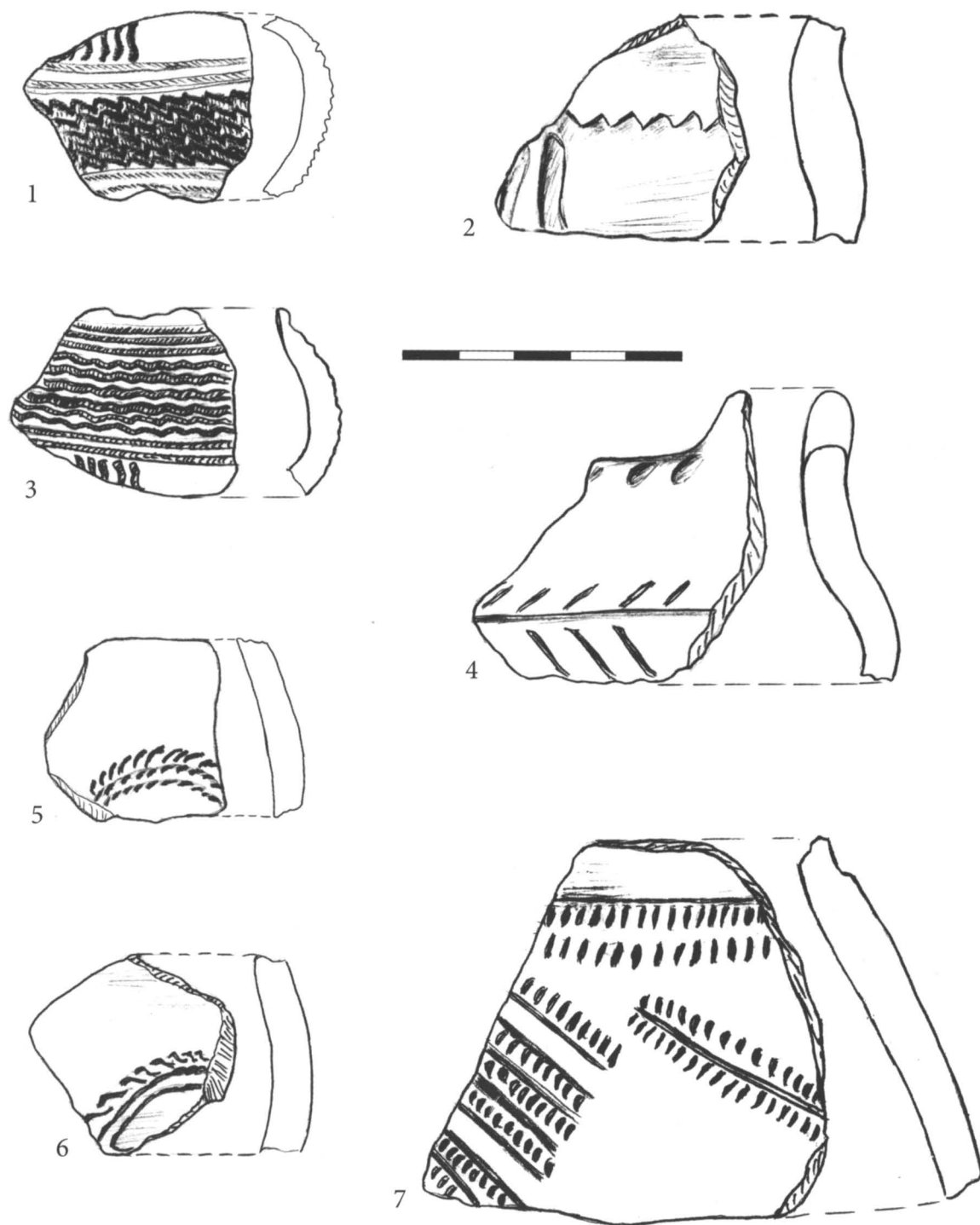

Planșa 119. Ceramică aparținând culturii Tei.

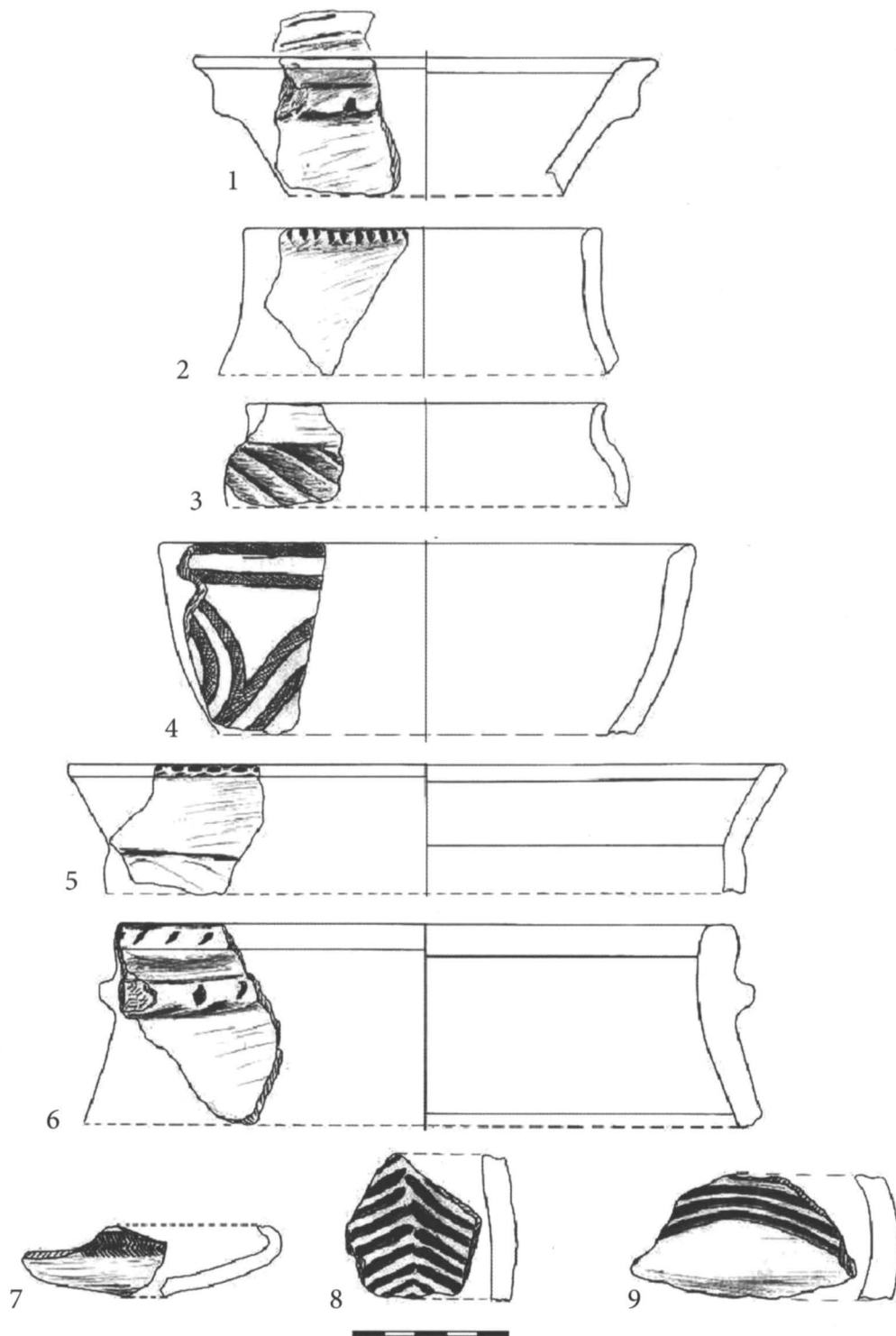

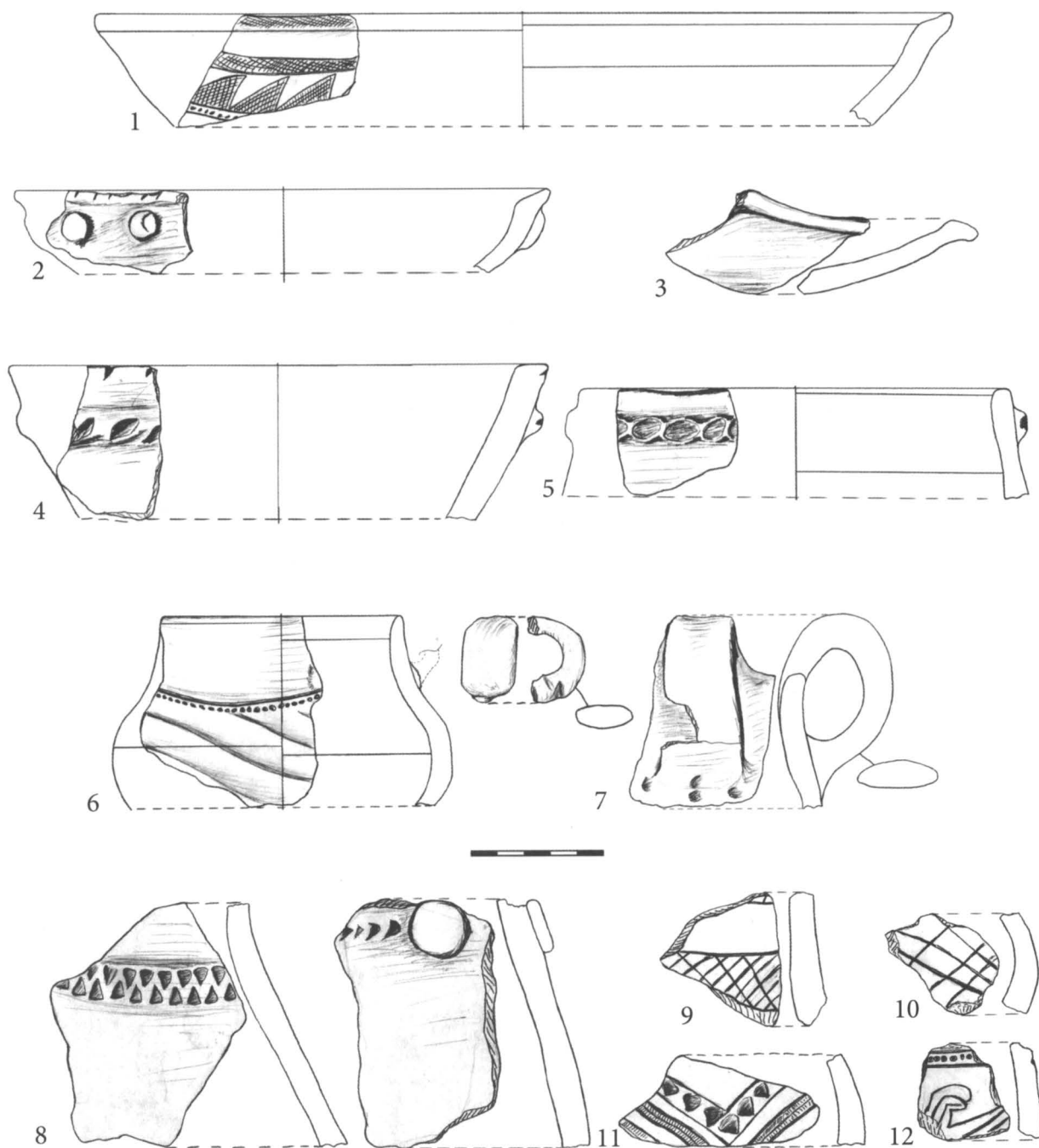
Planșa 120. Ceramică aparținând culturii Tei.

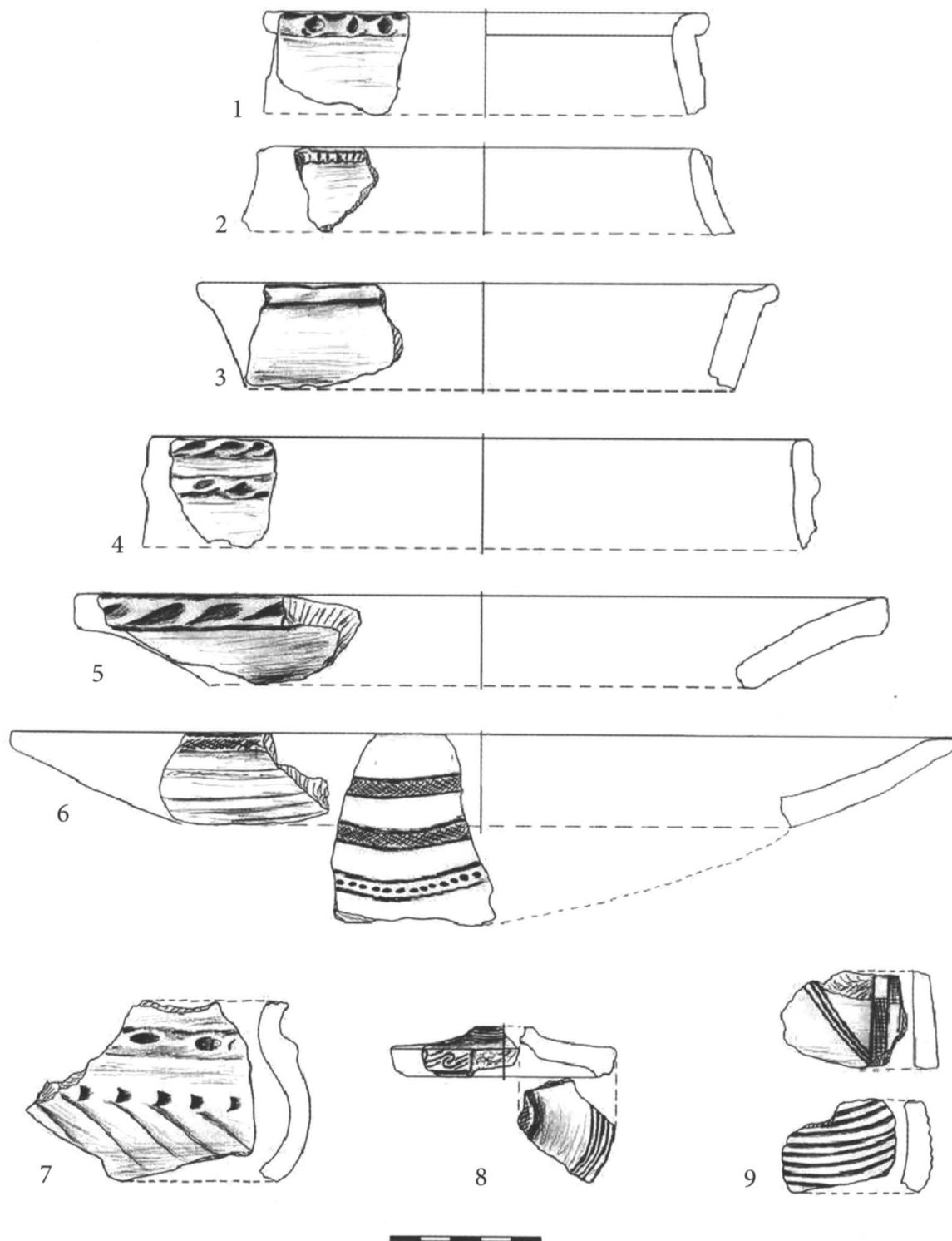
Planșa 121. Ceramică aparținând culturii Tei.

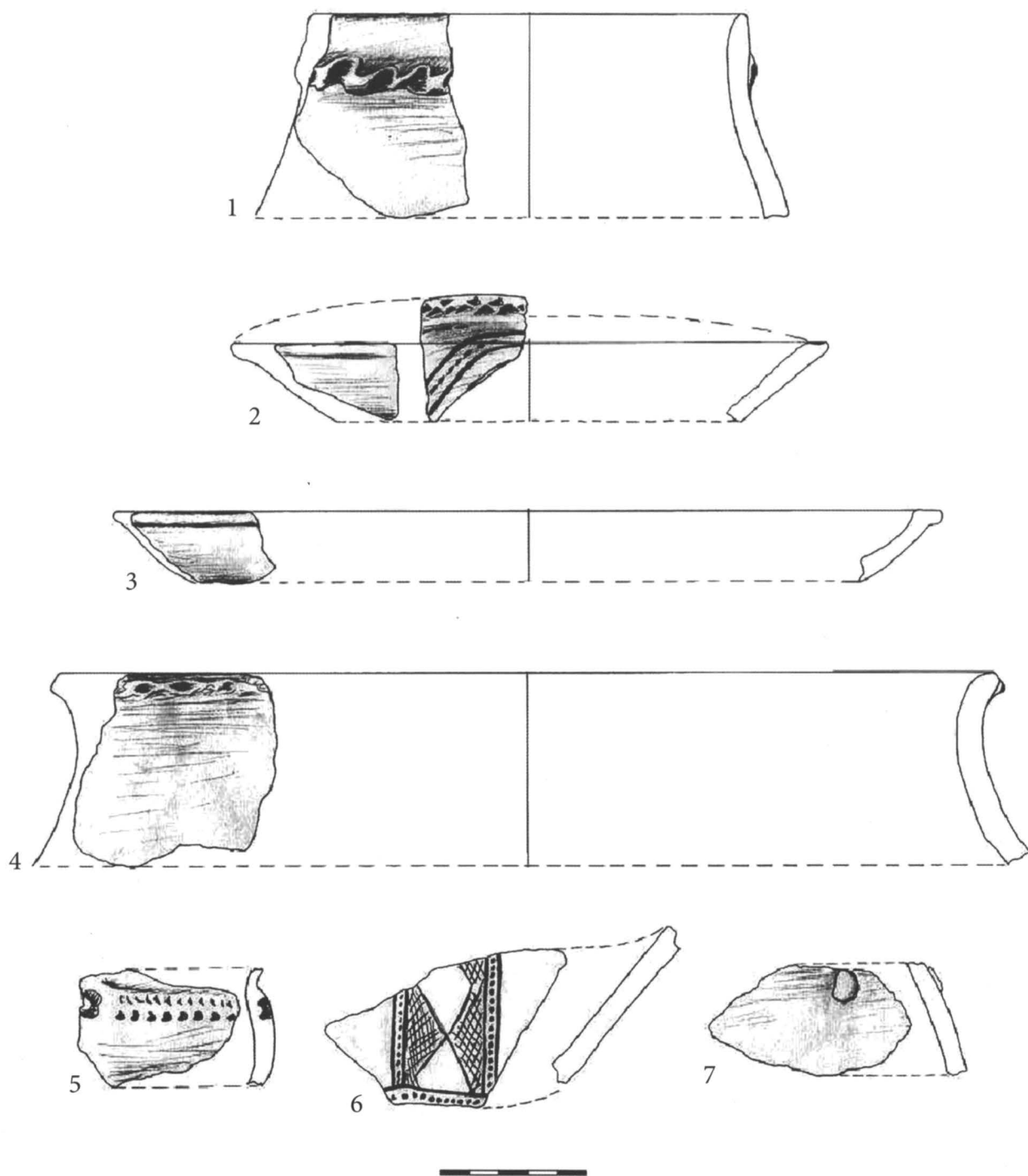
Planșa 122. Inventarul "Câmpului de gropi". Groapa 1.

Planșa 123. Inventarul "Câmpului de gropi". Groapa 4.

Planșa 124. Inventarul "Câmpului de gropi". Groapa 5.

Planșa 125. Inventarul "Câmpului de gropi". Groapa 6.

ISBN 978-973-0-20583-1